DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

1

Bir Savaşın ve Bir İmparatorluğun Sonu

Koç

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Tarihi Unutmamak, Kazanımları Yaşatmak İçin

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı İmparatorluğu için ağır koşullarla sonuçlanmasından sonra, tarihe gömülmek istenen bir ulusun küllerinden yeniden doğuşudur. Bu yeniden ve farklı doğuş kolay olmadı. Bir dünya savaşı sonuçlandı; bir imparatorluk dağıldı. Türk halkı içinse yeni ve zorlu bir var olma savaşı başladı.

Bağımsız, demokratik, laik Türkiye Cumhuriyeti, yoksul, kuşatılmış, toprakları emperyalistlerin ve onların güdümündeki devletlerin işgaline uğramış bir halkın, canını dişine takarak verdiği bir kurtuluş savaşının sonucunda ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal'in önderliğinde Anadolu'nun hemen her köşesinde yalnızca işgal ordularına değil, aynı zamanda içerideki düşmanlara karşı verilmiş bir mücadelenin sonucunda zafer kazanıldığında da iş bitmemişti. Atatürk ve arkadaşları Kurtuluş Savaşı kadar zor ikinci bir savaşa giriştiler.

Her iki savaş da zaferle sonuçlandı. Emperyalist Batı'ya karşı savaşı kazanan Türkiye, çağdaş uygarlık için yola koyuldu. Aydınlanmanın ışığı Türkiye'yi aydınlatmaya başladı. Kurtuluş Savaşı'nın kazanımları zaman zaman tehlikeye düşse de cumhuriyete inananlar yenilmiş, cumhuriyet koruyucularını yitirmiş değildir. Hiç kuşkusuz, Kurtuluş Savaşı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş öyküsünün unutulmaması, kazanımların korunabilmesinin bir ön koşulu olmayı sürdürüyor. Korumak ve geliştirmek ancak unutmamakla olanaklıdır.

İşte bu nedenle Cumhuriyet gazetesi, Kurtuluş Savaşı'mızın öyküsünü başından sonuna kadar her yönüyle okurlarına sunmayı günümüzün önemli bir görevi sayıyor. Elinizde ilk sayısını tuttuğunuz Kurtuluş Savaşı ansiklopedisi tamamlandığında belgelerle, fotoğraflarla zenginleştirilmiş, tarihin ayrıntılarına inebilmiş bir esere sahip olacaksınız.

Kurtuluş Savaşı'mızın özenle hazırlanmış, kuşe kağıda basılmış tarihi, her hafta gazetemizle birlikte elinizde olacak. Bu eser tamamlandığında cilt kapaklarını da edinecek ve çocuklarınıza tarihimizin bu zorlu ama parlak sayfalarının öyküsünü bırakabileceksiniz.

Sizlere Koç Topluluğu'nun katkısıyla hazırladığımız, beğeniyle okuyacağınız ve saklayacağınız bir eser sunmanın haklı gururunu taşıyoruz.

Cumhuriyet

Başından Sonuna Her Yönüyle Kurtuluş Savaşı

İmtiyaz Sahibi: Cumhuriyet Vakfı adına İlhan Selçuk • **Genel Yayın Yönetmeni:** İbrahim Yıldız • **Yazışleri Müdürleri:** Mehmet Sucu; Güray Öz (Sorumlu) • **Yayına Hazırlayanlar:** Mehmet Altun, Nihal Boztekin, İlkay Biber • **Grafik Uygulama:** Punto Grafik • **Baskı:** İhlas Gazetecilik A.Ş. 29 Ekim Cad. No. 23 Yenibosna - İstanbul

Başından Sonuna Her Yönüyle Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet gazetesinin parasız ekidir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Birinci Dünya Savaşı

20. yüzyıl başlarına damgasını vuran I. Dünya Savaşı'yla (1914-1918) büyük imparatorluklar dağılma sürecine girerken, Türkiye Cumhuriyeti'nin mirasını devraldığı 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu da bu gelişmeden payını aldı. Küresel ölçekte tanık olunan bu ilk savaş sonrasında Avrupa ülkelerinin dünyadaki egemenliği son buluyor, Habsburg ve Çarlık Rusyası gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun da çokuluslu yapısı çözülerek ulus-devletlerin doğuşuna sahne oluyordu.

Yüzyıla savaşlarla ve toprak kayıplarına yol açan antlaşmalarla giren Osmanlı Devleti, böyle bir savaşla baş edebilecek siyasi, askeri, toplumsal ve ekonomik güce sahip değildi. Ülke, yüzyıla II. Abdülhamid'in mutlakıyetçi yönetimi altında girmiş, ancak "Kızıl Sultan" olarak da anılan Abdülhamid'in uyguladığı baskı, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencileri arasında atılan devrim tohumlarının filizlenip yeşermesine engel olamamıştı. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adıyla örgütlenen bu gençler, sonunda imparatorluk için önemli bir dönüm noktası olan 1908 Jön Türk devrimini gerçekleştirerek seçimlere dayalı bir parlamentonun işbaşına gelmesini sağlamışlardı. Cemiyet yöneticileri, Abdülhamid rejimine son verilip anayasal düzene dönülmesi sayesinde "ittihad" (birlik) ve "terakki" (ilerleme) yoluna girileceğine, hızlı bir gelişme sağlanacağına inanıyorlardı.

Ancak bu inanç beklenen sonuçları doğurmadı. Devrimi izleyen dönemde imparatorluğun yönetimi bir dizi iktidar çatışmasına sahne olduğu gibi, toplumsal kargaşaya askeri başarısızlıklar da eşlik etti. Önce 1911 yılında İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali gündeme geldi. Yönetim, Trablusgarp'ın her ne olursa olsun savunulmasını düşünüyordu; fakat aynı sıralarda Balkan devletlerinin birlik olup Osmanlı'ya karşı silahlı mücadeleye girişmesi üzerine iktidar, İtalya ile "gönülsüz" de olsa bir anlaşma yapmaya karar verdi.

Altta
Mustafa Kemal ve gönüllü subaylar Trablusgarp Savaşı'nda (1912).

En altta
İttifak Devletleri liderlerini bir arada gösteren bir kartpostal: Alman İmparatoru II. Wilhelm, Osmanlı Padişahı V. Mehmed Reşad ve Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Solda
Sultanahmet Meydanı'nda savaş taraftarlarının düzenledlği bir miting (1912).

Altta
Balkan Savaşı sırasında göç etmek zorunda kalan Türkler.

Sağda
Enver Paşa, Alman dostlarıyla İstanbul'da bir törende (27 Nisan 1916).

1912 Uşi Antlaşması'yla son bulan Trablusgarp Savaşı'nı Balkan Savaşları izledi. Büyük bir barut fıçısını andıran Balkanlar, zaten uzun zamandır önemli gelişmelere gebeydi. 1908 devriminden yararlanan Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i ilhak etmiş, bu yayılmacı girişimden huzursuz olan Rusya'nın Balkan Slavlarını desteklemesi ise Balkanlar'da yeni bir hareketlenmeye yol açmıştı. Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, kendi aralarında ittifak antlaşmaları yaparak bir Balkan ligi oluşturmuşlar, bu birliğe sonradan Karadağ'ı da dahil ederek güçlerine güç katmışlardı. Aynı sırada Batılı devletler Osmanlı'ya Balkanlar'daki gayrimüslim nüfus için ıslahat yapması yönünde baskı uyguluyor, Osmanlı hükümeti ise bu talebi reddediyordu.

Balkan Savaşı, 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle başladı. Trablusgarp Savaşı ile zaten yıpranmış olan ve savaşa hazırlıksız yakalanan Osmanlı ordusu bu saldırılara direnecek durumda değildi ve kısa zamanda büyük bir yenilgiye uğradı. Bu savaş, imparatorluğun Avrupa'daki topraklarının büyük bir bölümünün kaybedilmesine ve sınırın Meriç Irmağı'na kadar çekilmesine yol açtı. Eskiden toprakları üç kıtaya yayılan Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye sadece Doğu Trakya ve Anadolu kalmıştı.

Ne var ki Osmanlı Devleti'nin batıdaki sınırlarının yeniden çizilmesi, aslında Avrupa'da yeniden şekillenmekte olan güç dengeleri nedeniyle büyük önem kazanan ve tümüyle siyasi hesap odağı haline gelen Balkanlar'daki sorunun çözülmesi için yeterli olmadı.

Balkanlar üzerinde oynanan bu siyasi oyunların kökü, 19. yüzyıl sonlarına kadar uzanıyordu. Hızla güçlenen ve sanayileşen Almanya, İngiltere'nin dünya üzerindeki egemenliğini tehdit etmeye başlamıştı. Ekonomik ve siyasi alandaki gelişmeler, devletler arasında sürekli değişen ittifak ilişkileriyle sonuçlanıyordu. İngiltere, aslında kimi noktalarda çatıştığı Rusya ve Fransa ile yakınlaşıyor, Almanya ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile aynı safta yer alıyordu. Bu kamplaşma ve sürüp giden siyasi hesaplar, Osmanlı Devleti'nin uğradığı ağır yenilginin ardından Balkan ülkelerinin bu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kez birbirleriyle çatışmaya başlamasına yol açmıştı. Balkanlar'daki durum giderek kontrolden çıkıyor ve Avrupa'yı geri dönülmez bir faciaya sürüklüyordu.

I. Dünya Savaşı işte bu koşullarda patlak verdi. Savaşı, Slav milliyetçiliğinin odak noktalarından olan Sırbistan ile Avusturya-Macaristan arasında keskinleşen düşmanlık ateşledi. Bosna'da bulunan Avusturya veliaht prensi Franz Ferdinand ile karısının 1914 Haziran'ında Sırp genci Gavrilo Princip tarafından öldürülmesi ortalığı karıştırmaya yetti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, suçluyu kendi polisleri tarafından aratma talebini reddeden Sırbistan'a resmen savaş ilan etti. İttifak ilişkileri doğrultusunda karşılıklı savaş ilanları birbirini izledi. Bu kamplaşmada Almanya ile Avusturya-Macaristan "İttifak Devletleri", Fransa, Rusya, İngiltere ve Sırbistan ise "İtilaf Devletleri" adıyla yerlerini aldılar. Kamplar sonraki yıllarda daha da genişleyecek, 1914 sonunda Osmanlı İmparatorluğu ve 1916'da Bulgaristan

PORTRE

ENVER PAŞA

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önderlerinden Enver Paşa 1881'de İstanbul'da doğdu. 1894'te Manastır Askeri Rüştiyesi'ni, 1899'da Mekteb-i Harbiye'yi bitirdi. Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden kurmay yüzbaşı olarak çıktıktan sonra, merkezi Selanik'te olan 3. Ordu'ya atandı. 1906'da binbaşı rütbesi aldı. Bu sırada İttihat ve Terakki hareketine katılmasında önemli rol oynayacak olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne üye oldu. II. Meşrutiyetin ilanındaki etkin rolü dolayısıyla "Hürriyet Kahramanı" ilan edildi. 1909 yılında Berlin askeri ataşesi olarak görev yapmaya başladı.

31 Mart Olayı'nın ardından İstanbul'a doğru yola çıkan Hareket Ordusu'na katıldı. 1911'de Bingazi mutasarrıfı ve cephe komutanı görevleriyle Libya'da İtalyanlara karşı savaştı. Trablusgarp Savaşı'ndan sonra yarbaylığa yükseltilen Enver Paşa, 1913'te İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesini sağlayan Babıâli baskınına öncülük etti. Bu olayın ardından Edirne'nin kurtarılmasında oynadığı rol nedeniyle önce albaylığa, ardından tuğgeneralliğe yükseltildi. 1914'te harbiye nazırlığına ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay) reisliğine getirildi. Aynı yıl V. Mehmed Reşad'ın yeğeni Naciye Sultan ile evlendi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer alması gerektiğini savunan Enver Paşa, tarafsız kalınmasının Osmanlı topraklarının diğer devletler tarafından paylaşılmasına yol açacağı görüşündeydi. Ancak savaşın yenilgi ile sonuçlanması üzerine diğer İttihat ve Terakki önderleriyle birlikte bir Alman denizaltısıyla yurtdışına kaçtı; önce Odessa'ya, oradan Berlin'e ve sonra Rusya'ya gitti. Bu sırada divan-ı harp kararı ile rütbeleri alındı, kalebentliğe mahkûm edildi. Daha sonra Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketine katılmak istediyse de kabul edilmedi.

Turan ülküsünün peşinde koşan Enver Paşa, 1921 sonlarında Türkistan'a gidip Basmacı çetelerini örgütleyerek Buhara ve Fergana'da Sovyet Rusya'ya karşı bağımsızlık savaşı başlattı. Kızıl Ordu birlikleriyle çarpışırken Türkistan'da Belcivan yakınlarında hayatını kaybetti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İttifak Devletleri kanadına; 1915'te İtalya, 1916'da Portekiz ve Romanya, 1917'de ise Yunanistan ve ABD İtilaf Devletleri kanadına katılacaktı.

I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği günlerde Osmanlı Devleti'nin asıl yarası orduydu. Balkan Savaşları'ndan sonra ülkede sınır güvenliği kalmamıştı. Askerler aylardan beri maaş alamıyordu. Ordunun üst kademesi siyasete yönelmeye başlamıştı. Silahları ve teçhizatı çağın gerisinde kalan askerde büyük bir moral çöküntüsü ve yorgunluk vardı. Savaşta kendisinden beklenen görevi yerine getiremediği gibi disiplinini de kaybeden orduyu toparlamak için Almanya'dan bir heyet getirildi. Yapılan anlaşma gereğince heyet başkanı Liman von Sanders 1. Ordu' nun komutasını fiilen devraldı.

Üstte
Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa, kendisinden önceki komutan Liman von Sanders ile birlikte (1918).

Altta
Osmanlı Donanması'na ait savaş gemileri. Sol baştaki gemi Midilli'dir.

Sağda
V. Mehmed Reşad'ın I. Dünya Savaşı'na girilmesi hakkındaki fetvası.

Bu arada içeride büyük savaşa ilişkin hararetli bir tartışma başlamıştı. Bir tarafta acele etmeyip askeri gelişmenin tamamlanması gerektiğini savunan "ihtiyatlılar", bir tarafta İtilaf Devletleri'ne katılmanın fayda sağlayacağına inananlar, diğer tarafta ise Almanların mutlaka kazanacağını söyleyenler yer alıyordu. Alman taraftarlarının başını Harbiye Nazırı Enver Paşa çekiyordu. Orduda yeni düzenlemelere girişen Enver Paşa' nın Almanlarla yakın ilişkileri vardı. Oysa çoğunluk Almanya'ya şüpheyle yaklaşıyor, Avusturya'nın Pan-Germen siyasetinin Berlin tarafından desteklendiğini savunuyordu. Bu arada İtilaf Devletleri'nin zafer kazanması halinde Rusya'nın boğazları işgal edeceği düşüncesi de hakimdi.

Ne var ki savaşa girmekten yana olmayanların sağduyulu çabaları yeterli olmadı. Enver Paşa, 2 Ağustos 1914'te Rusya'ya karşı Almanya'nın yanında yer almayı öngören gizli bir savunma antlaşması imzaladı. Bu gelişme başlangıçta birkaç isim dışında kabine üyelerinden gizli tutuldu. Tam bu sorunların görüşüldüğü bir toplantı sırasında Enver Paşa, *Goeben* adlı Alman gemisinin Çanakkale Boğazı'na girdiğini "müjdeledi". Nitekim, Akdeniz'de bulunan *Goeben* ve *Breslau* adlı iki Alman savaş gemisi İngiliz donanmasının takibinden kurtulmak için 10

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Savaşın bedeli

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu için 2.5 milyondan fazla asker silah altına alındı. Savaş bittiğinde ise 400 bin yaralı, 240 bin hastalık sebebiyle ölüm, 35 bin yaralanma sonucu ölüm, 50 bin savaş alanında ölüm, 1.5 milyon hasta, firar, esir ve kayıp olmak üzere toplam 2.3 milyon kişi savaş dışında kalmıştı. Yaklaşık 200 bin Osmanlı askeri, çeşitli ülkelerin esir kamplarına gönderilmişti.

Savaş süresince Osmanlı ordusu aynı anda çok sayıda cephede ve çok geniş bir coğrafyada savaşmak zorunda kaldı.

Karadeniz'den İran içlerine kadar uzanan Kafkas (Doğu) Cephesi'nde askerler, Rus ordusunun yanı sıra çetin doğa koşullarıyla da mücadele etmek zorunda kaldılar. Güneyde, Basra Körfezi'ne asker çıkararak Irak'ı işgale girişen İngiliz kuvvetlerine karşı Irak Cephesi oluşturuldu. Sina-Filistin-Suriye Cephesi, Osmanlıların Süveyş Kanalı'na yaptığı taarruzların başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, İngilizlerin Filistin'i işgal etmek amacıyla karşı taarruza geçmesiyle meydana getirildi. Çanakkale Cephesi'nde ise Osmanlı orduları, Çanakkale Boğazı'nı açmak için büyük mücadele veren İngiliz ve Fransız donanmalarına karşı mucizeler yaratarak bir yıl boyunca geçit vermedi.

Bunların yanında Osmanlı ordusu müttefiklerine yardım amacıyla Avrupa'daki kimi cephelerde de savaştı. Galiçya, Makedonya ve Romanya bölgelerinde cereyan eden savaşlara birer kolorduyla destek sağlandı. İngilizlere karşı Yemen ve Hicaz Cephesi'nde, İtalyanlara karşı da Trablusgarp ve Bingazi'de büyük mücadele verildi.

Gelibolu'da İngiliz askerleri Türk mevzilerine doğru saldırıya geçiyor.

Ağustos'ta Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmiş, İtilaf Devletleri ise tarafsız Osmanlı Devleti'nden gemilerin iadesini istemişlerdi. Osmanlı hükümeti bu durum karşısında gemilerin Osmanlı Devleti tarafından satın alındığını ve personelinin Türk mürettebatıyla değiştirileceği ilan etti. Bu operasyonla *Goeben* ve *Breslau*, adları *Yavuz* ve *Midilli* olarak değiştirilerek donanmaya katıldı. Gemi mürettebatına ise fes ve Osmanlı üniforması giydirildi.

Böylece gemilerin komutanı Amiral Souchon, fiilen Osmanlı Karadeniz Filosu Komutanı oldu. Alman Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı donanması, Enver Paşa'nın talimatıyla ekim ayı sonunda Karadeniz'e açıldı. Tatbikat süsü verilen bu seferin gerçek amacı, savaş ilan edilmeksizin Karadeniz'deki Rus filosunu batırarak deniz üstünlüğünü kazanmak ve Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında savaşa sokmaktı. Enver Paşa'nın da bilgisi dahilinde yapılan bu plan başarılı oldu. Amiral Souchon'un 29 Ekim günü Odessa, Sivastopol ve Novorosisk limanlarını bombalayıp bölgeye mayın döşemesi ve bir Rus mayın gemisinin batırılması üzerine İtilaf Devletleri birer birer savaş ilan ettiler. Artık Osmanlı İmparatorluğu da fiilen savaşın içindeydi.

I. Dünya Savaşı görünürde Avrupa devletleri arasında başlamakla birlikte, sömürgelerin de dahil edilmesiyle topyekun bir savaşa dönüştü. Savaşa katılan tüm ülkeler seferberlik ilan ederek nüfuslarının önemli bölümünü silah altına aldılar. Osmanlı ülkesinde de tam bir seferberlik başladı. Sokaklarda bekçiler davul çalarak genç erkekleri askere çağırıyor, askerlik dairesine başvurmayanlara şiddetle ceza verileceği duyuruluyordu. Erkekler savaşa gitmek üzere evlerinden ayrılırken, onlara mahalle meydanlarında davulzurnayla bir ağızdan söylenen "Ey gaziler yol göründü / Yine garip serime / Dağlar, taşlar dayanmaz / Benim ahu zarıma" türküsü eşlik ediyordu.

I. Dünya Savaşı'na hazırlık için İstanbul'da törenle seferberlik ilanı (2 Ağustos 1914).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ülkenin zaten kıt olan tüm kaynakları savaş için seferber edilmişti. Dış bağlantılar kesik olduğundan, ülke kendi imkânlarıyla yetinmek zorundaydı. Ordunun sürekli artan talepleri karşılanmaya çalışılırken, cephe gerisinde yaşam iyice zorlaşıyor, askeri alandaki seferberlik çağrılarına "iktisadi cihad" çağrıları eşlik ediyordu. İşgücünün silah altına alınmasıyla üretim sekteye uğramış, kıtlık korkusuyla esnafın malını elinde tutması nedeniyle karaborsacılık almış yürümüştü. Artık gündemde bir "savaş ekonomisi" ve onun kuralları vardı. O güne kadar mali dengeyi sağlamak için dış borçlara başvuran ya da içeride Galata bankerlerine borçlanan devlet, bu kez bir iç borç arayışına girmiş, vatandaşı bu konuda seferber etmişti. Yeni icat edilen "İstikraz (Borçlanma) Marşı", halktan şöyle destek istiyordu:

"Biz vatan kullarıyız / Bizde vatan sevgisi var / Bunca senedir akar yaşlar / Onun için arkadaşlar / Her şey onun, onun kan ve canlar / Ona vermekten kimdir kaçanlar / Şimdi vatan açtı defter / Bizden ödünç para ister / Bu paralarla yürür asker / Biz verelim her beraber / Biz verelim düşmanlar utansın / Kuvvetimizden yılsın, usansın / Biz verirsek bu millet yenilmez / Veren ellerin şanı eksilmez."

Bu arada İttihat ve Terakki yönetimi iktisadi ve toplumsal yaşamın düzenlenmesindeki kontrolünü, kurduğu komitelerle güçlendirmeye çalışıyordu. Bir komite temel ihtiyaç maddelerindeki fiyat artışlarını denetlerken bir diğeri dış ticareti düzenliyor, bazı komiteler de Kızılay'la birlikte yardım ve hayır işlerini örgütlüyordu.

İttifak Devletleri'ni Avrupa'daki cephelerde rahatlatmak için işe girişen Enver Paşa, çok kapsamlı bir askeri plan yapmıştı. Enver Paşa'nın planı, Osmanlı Türkleri ile Orta Asya Türklerini birleştirmeyi amaçlayan "Turancı" yaklaşımlar da içeriyordu. Bu amaçla savaşın ilk aylarında Doğu Anadolu ve Kafkasya'ya yönelik 120 bin kişinin katıldığı büyük bir harekât düzenlendi. Ancak ağır kış koşullarının dikkate alınmadığı bu plan, 80 bin askerin donarak telef olmasına neden oldu. Harekât büyük bir bozgunla ve bölgedeki birliklerin neredeyse tamamen yok olmasıyla sonuçlandı.

Bir diğer büyük harekât İngilizlere yönelik olarak Süveyş Kanalı'na doğru yöneltildi. Kanal harekâtı da umutsuzluktan başka bir şey getirmedi. Savaşta en büyük başarı, tamamen eşitsiz koşullara, cephane ve silah yetersizliğe rağmen İtilaf güçlerinin Çanakkale'ye girmesinin engellenmesiydi. İngiliz ve Fransız kuvvetleri 1915 yılının kış aylarında öncelikle donanma gücüyle, takip eden bahar aylarında ise donanmanın yanı sıra kara gücünü de kullanarak Çanakkale'ye girmeye teşebbüs ettiler.

Çanakkale'nin savunulması için ülkenin her köşesinden asker seferber edildi. Mustafa Kemal komutasındaki Osmanlı ordusu güçlü düşman ordularına karşı destansı bir direniş gösterdi. Müttefikler ağustos ayında bir girişimde daha bulundularsa da başarılı olamadılar ve sonbaharda geri çekilme kararı vermek zorunda kaldılar. Bu başarı orduya ve halka verdiği moral kadar savaşın gidişatındaki rolü açısından da önemliydi. O zamana kadar bu harekâtın sonunu bekleyen Bulgaristan, artık İttifak güçlerinin yanında yer alma kararı veriyordu. Bir diğer önemli sonuç ise Rusya'nın bu sonuçla düştüğü umutsuzluktu.

Ne var ki Osmanlı ordusunun büyük kayıplar vermek pahasına Çanakkale'de kazandığı bu başarı, savaşın genel gidişini fazla değiştirmedi. Dört yıl gibi uzun bir süre boyunca

Sol üstte
Gelibolu'da bir İtilaf kuvvetleri askeri.

Solda
16 Şubat 1916'da Ruslar tarafından işgal edilen Erzurum'da Rus askerleri Osmanlı sancaklarıyla poz veriyor.

Üstte
Çanakkale'de kıyıya çıkartma yapan İtilaf kuvvetleri.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Solda
I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması üzerine Türkiye'den kaçan İttihat ve Terakki liderlerinden Cemal Paşa ve maiyeti.

Altta
I. Dünya Savaşı'nın sona erdiğini duyuran bir afiş.

Avrupa, Çanakkale, Doğu Anadolu, Filistin ve Mezopotamya'da farklı cephelerde sürdürülen ısrarlı mücadele beklenen sonuçları vermedi. Cephedeki askerler düşmanın üstün askeri gücünün yanı sıra bazen soğukla, bazen sıcakla, çoğu zaman da açlık, hastalık, yolsuzluk ve cephanesizlikle mücadele etmek zorunda kaldı. Savaş süresince yaklaşık 200 bin asker esir düştü, sorgulandı, yük vagonlarıyla esir kamplarına götürüldü, uzun süreler bu kamplardan çıkamadı.

Başlangıçta herkes, savaştan yenik çıkabileceği düşünülmeyen Almanya ve Avusturya birliğinin, Osmanlı'nın varlığını ve bağımsızlığını koruyacağına inanıyordu. Toplumsal birlik fikri ve seferberlik kampanyaları ile de beslenen bu inanç, savaşın ilk birkaç yılında tüm halkı canla başla askeri desteklemeye yöneltmiş, ancak zaman geçtikçe her alanda olduğu gibi bu inançta da bir yıpranma baş göstermişti. Çünkü sanayileşmiş ve savaşa hazırlıklı büyük devletlerle karşı Osmanlı Devleti'nin ne ekonomik gücü, ne de teknik donanımı yeterliydi.

Anadolu'da yeterli taşıt yoktu. Hızlı taşıma için başvurulabilecek tek yol Konya-Bağdat demiryoluydu, ki onun da lokomotif ve vagonları ihtiyacı karşılamıyordu. Neredeyse bütün taşıma işleri deve, eşek ve kağnılarla gerçekleştiriliyordu. Evlerinde kalan insanların kendi hayatlarını sürdürebilecek güçleri yokken cepheye destek vermeleri artık iyice imkânsızlaşmıştı. Belki halen savaşın tamamen kaybedileceği akıllardan geçmiyordu, ancak gidişat iyi değildi ve korku herkesin yüreğinde yer etmeye başlamıştı.

Savaşın üçüncü yılında gerçekleşen Bolşevik devrimi Rusya'nın savaştan çekilmesine yol açtıysa da, İtilaf Devletleri bir başka büyük gücü yanlarına almakta zorlanmadılar: Amerika Birleşik Devletleri'nin maddi ve insani kaynaklarını İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa sürmesi, bütün cephelerde üstünlük sağlanmasında önemli bir rol oynadı. İttifak güçleri ise hem cephelerde, hem de kendi ülkelerinde giderek daha karanlık tablolarla karşılaşıyorlardı. Halk yıllardır süren savaştan bıkmış, yorgun düşmüş, karamsarlığa gömülmüştü. Artık savaşın sonuna gelinmişti.

Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu, birbirleri ardına savaştan çekildiklerini açıkladılar. Bulgaristan'da Kral Ferdinand tahtı oğluna bıraktı; Almanya'da İmparator II. Wilhelm tahtından feragat etti ve cumhuriyet kuruldu; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yerini iki ayrı cumhuriyete bıraktı. Savaş sona erdiğinde, yaklaşık 42 milyon kişiyi seferber eden İtilaf Devletleri 5 milyon kayıp vermişti; İttifak Devletleri'nde ise 23 milyon kişiden 4 milyonu cepheden dönememişti. Bu sayının dörtte birini Osmanlı askeri oluşturuyordu.

Çarpışmalarda yaralananların sayısı 21 milyona ulaşmıştı. Ülkelerin uğradığı zararlar hariç, doğrudan savaş harcamaları İtilaf cephesinde 145 milyar, İttifak cephesinde ise 63 milyar doları bulmuştu. Savaş her ne kadar Japonya ile ABD'nin katılmasıyla bir "dünya" savaşı olarak sürdüyse de, sarsıntının asıl sonuçlarıyla Avrupa baş etmek zorunda kalmıştı. Savaşla birlikte Avrupa haritası önemli ölçüde değişmiş, ulusal azınlıklar hak arayışına girmişti.

Hesapsız ve zamansız girilen bu savaşta Osmanlı'nın umut ettiği tablo gerçekleşmemiş, sonuç ülkeyi olduğu gibi İttihatçıları da felakete sürüklemişti. Savaş mağlubu hükümet 14 Ekim 1918 günü istifa etti; kabine üyelerinin bir bölümü çareyi yurt dışına kaçmakta buldu. Yeni hükümet ise silah bırakırken ABD Başkanı Wilson'ın ileri sürdüğü ilkeler üzerinden barış talebinde bulunmayı tercih etti.

Savaşın sonuna yaklaşıldığı sıralarda henüz tahta geçmiş olan Mehmed Vahdeddin, savaş sonuçlarını bir fırsat olarak değerlendirip meşrutiyet yönetimiyle hesaplaşmayı ve yeniden mutlakıyet yönetimine dönmeyi düşlüyordu. İtilaf Devletleri'nin hesabı ise, savaş sırasında tek taraflı olarak kaldırılan kapitülasyonları yeniden devreye sokmak ve askeri olarak diz çöktürdüğü Osmanlı İmparatorluğu'nu her bakımdan sömürgesi haline getirmek, hatta mümkünse yok etmekti.

Bugler of the Armistice who sounded "Cease firing"

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Paylaşım Planları

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması imparatorluğun çözülme sürecine son noktayı koyduysa da, aslında Osmanlı topraklarının galip ülkeler arasında pay edilmesine yönelik tasarılar savaşın sonuçlanmasından çok önce konuşulmaya başlamış, hatta İtilaf Devletleri arasında bazı gizli anlaşmalara konu olmuştu. Bu yöndeki ilk girişim, 1915 yılının ilk aylarında İngiltere, Rusya ve Fransa arasında imzalanan ve Enez-Midye çizgisinden Sakarya Irmağı'nın Karadeniz'e döküldüğü yere kadar tüm Boğazlar bölgesini savaş sonunda Rusya'ya bırakan İstanbul Antlaşması'ydı. Bu antlaşma, bunu takip edecek diğer antlaşmalar gibi, İtilaf Devletleri arasındaki karşılıklı çıkar ilişkilerinin bir sonucuydu.

I. Dünya Savaşı'nda Rusya açısından en önemli konuların başında, Boğazlardan açık denizlere geçiş kısıtlamalarından kurtulmak ve bu özgürlüğü garanti altına almak geliyordu. Rusya'nın bu beklentisi savaşa İtilaf Devletleri'nin yanında girmesi bakımından da belirleyici bir rol oynamıştı. Öte yandan İngiltere ve Fransa açısından, Rusların doğudan Almanya'ya açacağı cephenin kritik önemi vardı. Rusların desteğini kaybetmekten endişe duyan İngiltere, bu konuda Rusya'dan güvence istiyordu. Rusya, güçlerini bölgeden çekmeyeceğine söz verdi; ancak bunun karşılığında o da savaşın sonunda Boğazların kendisine bırakılmasını talep etti. İngiltere ve Fransa'nın imparatorluğun diğer bölgelerindeki planlarına karışmama sözünü de veren Rusya'nın bu talebi, üstü kapalı bir ayrılık tehdidi içeriyordu. Güçlü müttefiklerini kaybetmek istemeyen İngiltere ve Fransa, bu teklife olumlu yanıt vermek durumunda kaldı.

Bu durumda, eğer savaş İtilaf Devletleri'nin galibiyeti ile bitecek olursa İstanbul Rusların yönetimine geçecekti. Buna karşılık Boğazlar ülkelerin ticaret gemilerine açık olacak, İstanbul transit mallar için serbest liman haline getirilecek, kutsal alanlar Müslümanların elinde bırakılacak, İran'daki tarafsız bölge de İngilizlere terk edilecekti. Ancak pazarlık şartları savaşın sonunda bir kez daha gözden geçirilecekti. Çünkü İtilaf Devletleri arasındaki birliği korumak, bu ülkeler arasındaki dengelerin sürekli gözden geçirilmesini gerektiriyordu.

Savaş ilerledikçe, söz konusu dengeler çerçevesinde, İtilaf devletleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına ilişkin hayaller de pekişmeye ve çeşitli paylaşım modelleri şekillenmeye başladı. Bu planların masaya yatırıldığı girişimlerin en önemlilerinden biri, 1915 yılında İngilizler tarafından oluşturulan "Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu" idi. Görevi Anadolu'da İngiltere'nin menfaatleri için izlenecek politikayı belirlemek olan bu komisyon, hazırladığı raporda İngiltere açısından "hiçbir şekilde Anadolu topraklarından vazgeçilmemesi" gerektiğini vurguluyor ve çeşitli paylaşım çözümleri ortaya atıyordu.

Komisyon raporunda öne çıkan ilk öneri, Anadolu'da sadece küçük bir Osmanlı Devleti'nin varlığına izin veren tam bir parçalanmaydı. Bunu, imparatorluk topraklarının, siyasi ve ticari nüfuz bölgelerinin büyük

Kafkas Cephesi'nde Ruslara karşı koymaya çalışan bir makineli tüfek birliği (1915).

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

devletler tarafından denetlenmesi şartıyla korunmasına olanak sağlayan bir başka öneri izliyordu. Bir diğer alternatif ise imparatorluğun federal esaslara göre yeniden yapılandırılmasını öngörüyordu. Buna göre Osmanlı Devleti, Suriye, Filistin, Ermenistan, Anadolu ve el-Cezire olmak üzere beş yarı özerk bölgeden oluşan federal bir yapı içerecekti ve komisyonun görüşü bu modelin en uygun seçenek olduğu yönündeydi.

Aynı sıralarda, İtilaf Devletleri bakımından İtalya'yı da müttefik olarak yanlarına alma beklentisi ortaya çıkmış, dolayısıyla paylaşım planlarına onun da dahil edilmesi için bazı düzenlemeler yapılması gerekmişti. Bu çerçevede 1915 yılının Nisan ayında imzalanan Londra Antlaşması ile İtalya'ya, işgali altındaki Rodos ve On İki Ada'nın bırakılması, Bingazi ile Derne'de Osmanlılara ait olan hakların devredilmesi ve savaş sonunda Anadolu'da Antalya bölgesinden bir pay verilmesi vaat edildi. Savaş sonundaki koşullar çerçevesinde paylaşımda bazı değişiklik olabilirdi; ama bu durumda İtalya'nın çıkarları elbette gözetilecekti.

Osmanlı ülkesinin paylaşımına ilişkin en kapsamlı antlaşma, 9 Mayıs 1916'da İngiltere ile Fransa arasında yapılan gizli Sykes-Picot Antlaşması idi. Rusya'nın onayı dahilinde imzalanan bu antlaşma, Arap yarımadası ile güneyde ve Güneydoğu Anadolu'daki toprakların İtalya dışında üç büyük devlet arasındaki paylaşımını öngörüyordu. Anadolu'da kendisine verilecek yerler konusundaki belirsizlik nedeniyle rahatsız olan İtalya ise, 1917 Nisan'ında St. Jean de Maurienne'de imzalanan yeni bir antlaşmayla Antalya, Menteşe ve Konya'nın bir bölümü ile İzmir ve kuzeyine sahip olma sözü aldı. Bunun ardından kasım ayında İngilizler tarafından, Fransa ve Amerika'nın da destek verdiği Balfour Bildirisi açıklandı. Filistin topraklarında Yahudiler için ulusal bir yurt oluşturulmasının yolunu açan bu bildiri, esas olarak ABD'deki Yahudi kamuoyunun desteğini kazanmayı amaçlıyor ve Filistin'de kurulacak bir Yahudi devletinin, İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nı kontrol etme siyasetine hizmet etmesi bekleniyordu.

Savaş süresince gizli kapaklı devam eden bu görüşmeler ve imzalanan antlaşmalar, Rusya'da gerçekleşen Bolşevik devrimi ile yeni bir boyut kazandı. İktidara gelen Bolşevikler, Rus çarının yaptığı gizli anlaşmaların bir hükmünün kalmadığını ve İstanbul'un Müslümanların elinde kalması gerektiğini öne sürüyorlardı. Onlara göre bu anlaşmaları başlatan neden ortadan kalkmış, İstanbul ve

SYKES-PICOT ANTLAŞMASI

I. Dünya Savaşı sırasında, Rusya'nın da onayıyla İngiltere ve Fransa arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına ilişkin en kapsamlı plan olan Sykes-Picot Antlaşması 9 Mayıs 1916 tarihinde imzalandı.

İngiltere, savaş sonunda Rusya'nın Boğazlar'a egemen olup daha da güçlenmesi ihtimaline karşı, Hindistan yolunu güvence altına almak için Arap dünyasında bir mevzi kurmayı amaçlıyordu. Bu nedenle Ekim 1915'te Mekke Şerifi Hüseyin bin Ali ile bir anlaşma imzaladı. Anlaşmaya göre Şerif Hüseyin'in Osmanlı İmparatorluğu'na karşı girişeceği ayaklanma desteklenecek ve Filistin ile Irak dışında kalan topraklarda İngiltere denetiminde bir Arap devleti kurulacaktı. Ancak bu anlaşma, daha önce Fransa'ya bırakılmasına karar verilen Suriye ve Güneydoğu Anadolu topraklarının bir bölümünü de kapsıyordu. Anlaşmayı öğrenen Fransızlar İngiltere'ye baskı yaparak yeni bir paylaşım planı istediler. Bunun üzerine İngiliz görüşmeci Sir Mark Sykes ile Fransız görüşmeci Georges Picot, 9 Mayıs 1916 tarihinde gizli bir şekilde bir araya gelerek Sykes-Picot Antlaşması'nı imzaladılar.

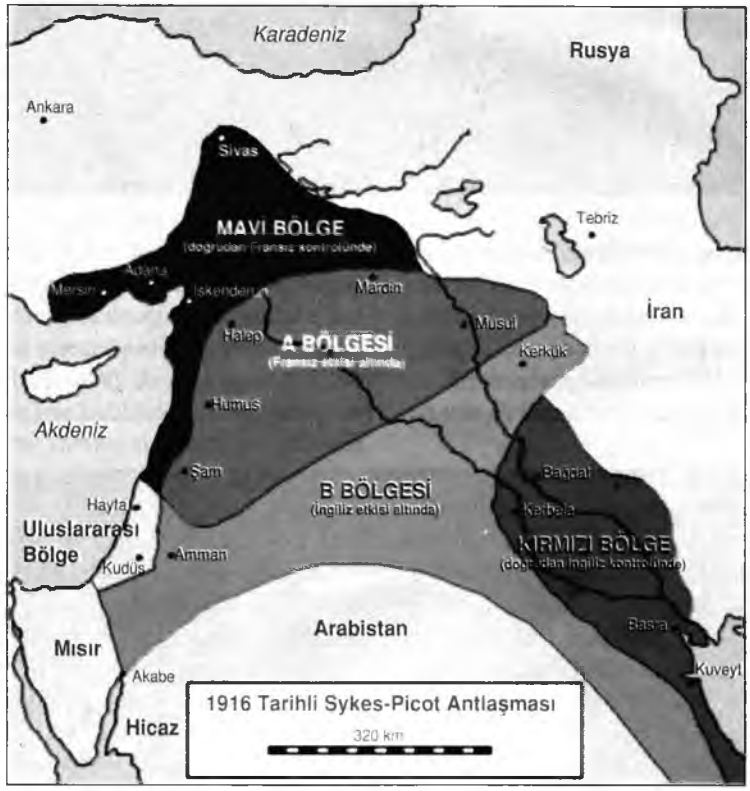

İtalya'yı dışta bırakan, ancak Rusya'nın onayı ile yapılan bu antlaşma uyarınca Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis ile Güneydoğu Anadolu'nun bir bölümü Rusya'ya; Lübnan ve Suriye kıyısı ile Adana, Doğu Karadeniz Bölgesi, Antep, Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Musul Fransa'ya; Bağdat dahil Güney Mezopotamya ile Hayfa ve Akka limanları ise İngiltere'ye bırakılacaktı. Fransa ile İngiltere'nin kontrolünde kalan topraklarda ya bir Arap Devletleri Konfederasyonu ya da bağımsız bir Arap devleti kurulacak, İskenderun serbest liman olacak, Filistin'de de uluslararası bir rejim oluşturulacaktı.

Ne var ki Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte, İtilaf Devletleri arasında Anadolu'nun paylaşımında bir öne geçme yarışı başladı. İngiltere 1 Kasım 1918'de, Sykes-Picot Anlaşması gereği Fransa'nın denetimine bırakılan Musul'a girdi. Harekâtı sürdüren İngilizlerin Güneydoğu Anadolu'ya yönelmesi ve Kilis ile Antep'i de işgal etmesiyle, Sykes-Picot Antlaşması geçerliliğini yitirmiş oldu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Solda
Mondros Mütarekesi'nden birkaç ay önce tahta geçen VI. Mehmed Vahdeddin, Cuma selamlığı için saltanat arabasıyla Yıldız'daki Hamidiye Camii'ne giderken.

Altta
Wilson ilkelerini hazırlayarak I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinde etkiii oian ABD Başkanı Woodrow Wilson.

Sağ sayfada
I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf güçlerine tutsak düşen binlerce Türk askeri esir kamplarında kötü koşullara maruz kaldı.

Boğazlar üzerinde hak iddia eden Rusya bambaşka bir sürece girmişti; ancak bu gelişme büyük devletlerin paylaşma siyasetinde önemli bir değişikliğe yol açmadı. Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki paylaşım planları günün koşullarına uydurularak devam etti.

1918 yılına gelindiğinde, savaşa taraf olan tüm uluslarda bir bıkkınlık baş göstermiş, açlık ve sefalet tüm Avrupa'yı avucuna almıştı. Görünüşte henüz savaşın kesin bir galibi yoktu; ancak tüm faktörler İtilaf Devletleri'nin lehine gelişmekteydi. İşte bu aşamada, Ocak 1918'de ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson tarafından dünya barışının temellerini oluşturmaya yönelik "Wilson İlkeleri"nin ilan edilmesi, savaşa yeni bir yön verdi. İttifak Devletleri'nin silah bırakmaya yönelmesinde, Wilson'ın 14 ilkesinin payı vardı.

Woodrow Wilson'ın Amerikan Kongresi'nde gündeme getirdiği esaslar, İtilaf Devletleri'ni kimi açıklamalar yapmaya yöneltti. Fransa savaşa girişirken istila amacı gütmediğini, zaten bir köle hayatı yaşayan Doğu halklarına kendi kaderlerini tayin hakkını verecek prensipler için savaştığını bildiriyordu. İngiltere ise, Osmanlı Devleti'ne ilişkin olarak, kökleri Türk ulusuna dayalı bir imparatorluk yapısına karşı olmadığını açıklıyordu.

Wilson ilkeleri özetle şu koşulları içeriyordu: Milletler arasında gizli anlaşmalara son verilip barış antlaşmaları açık olacak; karasuları dışındaki denizlerde savaş ve barış halinde mutlak serbesti bulunacak; ticari meselelerde uluslararası engeller kaldırılacak ve eşitlik sağlanacak; ülkeler silahlanmanın yalnızca iç güvenlikleri seviyesine indirilmesi için karşılıklı garanti verecek; sömürgeler üzerindeki istekler serbestçe ve tarafsızlık esasıyla incelenecek; işgal edilmiş Rus toprakları boşaltılacak ve Rusya'ya kendi gelişmesini sağlaması için her tür imkân verilecek; Belçika, egemenlik haklarına dokunulmaksızın yeniden kurulacak; işgal edilen Fransız topraklarının boşaltılıp ülkeye geri verilmesi ve barışın garanti altına alınması sağlanacak; İtalya sınırları ulusal esaslara göre düzeltilecek; Romanya, Sırbistan, Karadağ toprakları boşaltılarak Balkan devletlerinin siyasal ve ekonomik bağımsızlıkları için uluslararası garantiler verilmesi sağlanacak; denizden bir kapısı bulunan bağımsız bir Polonya kurulacak; büyük ve küçük ulusların, siyasal bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüklerinin karşılıklı güvenliğinin garanti altına alınması amacı ile bir millet teşkilatı kurulacak.

Osmanlı İmparatorluğu'nu doğrudan ilgilendiren 12. ilke ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin yaşadığı bölgelerin bağımsızlığının tanınmasını, Türk egemenliği altında bulunan diğer uluslara ise özerk bir gelişme için tam ve engelsiz bir fırsat verilmesini öneriyordu. Ayrıca Boğazlar uluslararası garanti altında bütün devletlerin ticaret gemilerine sürekli açık bulundurulmalıydı. Bu maddeleri hak ve adalet esasına uygun bulan Osmanlı hükümeti, ilkeleri açık yüreklilikle kabul edeceğini belirterek barış talebinde bulundu. Siyasi ilişkiler ve ulusal egemenlik gibi konulardaki sorunların da, bizzat "ilgili olan kavim tarafından serbestçe kabul olunacak biçimde çözülmesi" ilkesini benimsediğini açıkladı.

Ahmet İzzet Paşa başkanlığında kurulan yeni hükümetin öncelikli kaygıları içte ve dışta barışın sağlanması, uzun süren savaşlarla hırpalanan milletin istirahatının temini, Wilson ilkelerine uygun bir barışın kabulü ve Arap vilayetleri işinin koşullu muhtariyet yöntemiyle çözülmesiydi. Ama ne yazık ki ateşkesin ilanı Osmanlı Devleti'ne arzu ettiği huzur ve barışı değil, tam tersine yeni acıları, kan ve ateşi getirecekti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mondros Mütarekesi

Osmanlı hükümetinin başına getirilen Ahmet İzzet Paşa, öncelikle barışa yönelik bir mütarekenin imzalanmasını sağlamaya çalışıyordu. İspanyol hükümeti aracılığıyla iletilen barış konferansı talebi cevapsız kalmıştı. Kabine üyelerinin bir bölümü, doğrudan İngiltere ile müzakereye girişilmesi yönünde baskı yapmaya başlamıştı. Hükümet, sonunda Irak'ta İngilizlerle yapılan çarpışmalar sırasında esir edilen İngiliz General Townshend'a başvurmaya karar verdi.

Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey, generalin misafir edildiği Büyükada'daki köşke giderek mütareke şartlarını anlattı: Osmanlı Devleti, İngiltere ile dost olmak arzusunu taşıyordu ve İngiltere'nin koruyuculuğunu talep ediyordu. Hükümet, gerektiği takdirde İtilaf güçlerinin işgali altındaki araziye zat-ı şahanenin hükümranlık hakları altında muhtariyet vermeye hazırdı. Ancak İngiltere askeri hareketlerini durdurmalı, ayrıca Osmanlı maliye, siyaset ve sanayi cephelerinde bağımsız kalmalıydı. İhtiyaç duyulması durumunda İtilaf Devletleri Osmanlı'dan mali yardımı esirgememeliydi. Almanlar İstanbul'da bir karmaşa yaratmak ve bir Karadeniz donanması yaratmak niyetindeydiler; gerek duyulduğunda bu hususta da İngiliz donanmasından yardım istenebilmeliydi.

Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile dost olma arzusunu cesaretlendirmek, kendilerinin de çıkarına olacaktı. Halep henüz düşmemişti. Barış sağlanması halinde, Osmanlı ordusu şehre yaklaşan İngilizlere mukavemet göstermeyebilirdi. Zaten ordular ya mahvolmuş ya da esir düşmüştü; askerler İngiliz ordusuyla savaşmak istemiyordu. Kahve ve sigara eşliğinde iki saat kadar süren bu görüşmenin sonunda Rauf Bey dostça bir vedayla ayrılırken General Townshend'a esirliği boyunca kendisine şerefini koruyacak bir biçimde davranıldığını hatırlatıyor, elinden geldiği kadar Osmanlı lehine çalışmasını rica ediyordu. Esir tuttuğu bir general, imparatorluğu diplomatik alanda temsil edecekti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun görüşme teklifini İtilaf Devletleri'ne iletmekle görevlendirilen General Townshend, 18 Ekim 1918 günü İzmir Valisi Evrenosoğlu Rahmi Bey'le birlikte yola çıktı. İki gün süren bir yolculuktan sonra 20 Ekim günü Midilli'ye ulaştılar. Osmanlı'nın teklifini bildiren telgraf Londra'ya iletildikten sonra Mondros'a doğru yola devam edildi. Telgrafa hemen cevap veren İngiliz Akdeniz Donanması Kumandanı Amiral Calthrope, Osmanlı hükümetini bir delegasyon göndermeye davet etti. Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey önderliğindeki delegasyon 26 Ekim günü adadaydı.

Heyet beraberinde Harbiye ve Hariciye nezaretleri tarafından hazırlanan mütareke talimatlarını da götürmüştü. Çatışmalar sona erdiği sırada var olan cepheler İtilaf Devletleri'nce tanınmalı, ülke topraklarında ve karasularında güvenliğin sağlanması ve düzenin korunması Osmanlı hükümetinin denetiminde olmalıydı. Hükümetin işlerine her ne halde olursa olsun karışılmamalıydı; milli onuru kırıcı nitelikteki her türlü talep reddolunacaktı. Boğazlar Yunan savaş gemileri dışında diğer devletlerin savaş ve ticaret gemilerine açık tutulacaktı. Boğaz istihkâmları Osmanlı'nın elinde kalmalıydı; ancak çok ısrar edilirse belirli sayıda İngiliz subayı bulundurulmasına izin verilebilirdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mondros Mütarekesi için arabulucuk etmesi istenen Generai Townshend, Irak'ta birlikte tutsak edildiği dört generali ve kurmay subaylarıyla birlikte (Haziran 1916).

Osmanlı ordusunda iç güvenliği sağlayacak kadar asker bulunduracak ve yabancı askerler ülkelerine geri gönderileceklerdi. Almanya bundan böyle maddi yardımda bulunmayacağından, İtilaf Devletleri'nin desteği *bekleniyordu.*

Osmanlı'nın bu taleplerine karşılık, İtilaf Devletleri daha ekim ayı başında, olası bir teklifi öngörerek hazırladıkları alternatif talimatları gündeme getirdiler. Öncelikle Boğazlar'ın İtilaf kuvvetlerinin gemilerine açılması, Türk sularında seyri engelleyen durumlar hakkında bilgi verilmesi ve savaş esirlerinin durumu konuşulmalıydı. Ancak bu konular açıklığa kavuştuktan sonra sıra diğer konulara gelebilirdi. Boğazların açılması konusu o kadar önem taşıyordu ki, bu konudaki maddeler üzerinde sağlanacak bir anlaşma İtilaf güçleri için diğer maddelerden feragat edilmesinin önünü açabilirdi. Zira Boğazlar üzerindeki denetimin sadece İstanbul'un değil, aynı zamanda iç bölgelerin kontrolünü de sağlayacağına inanılıyordu.

Bu konuda iki taraf arasında tartışmalar devam etti. Tıkanan noktada Rauf Bey bir taviz verdi: Çanakkale'de Fransız ya da İngiliz varlığı kabul edilebilirdi, ama Yunan ve İtalyan kuvvetlerine tahammül edilemezdi. Silahlı kuvvetlerin terhisi, telgraf ve telefon istasyonlarının İtilaf Devletleri'nin denetimine bırakılması, Boğazlar'ın açılması, Çanakkale istihkâmlarının işgali, kuzeybatı İran'daki Osmanlı kuvvetlerinin savaş öncesi sınırlara çekilmesi, Arap vilayetindeki garnizonların en yakındaki İtilaf komutanlığına teslim edilmesi gibi koşullar tümüyle kabul edildi. Ayrıca Ermeni eyaletlerinde bir karışıklık çıkması durumunda, İtilaf Devletleri asker gönderip düzeni sağlama yetkisine sahip olacaklardı.

Rauf Bey, mütareke koşulları üzerinde fazla ısrarcı davranmadan kabul yoluna gitmenin *şart olduğuna inanıyordu, çünkü İstanbul'un* ele geçirilmesi an meselesiydi. Bununla birlikte kendi talimatnamesindeki koşulları da savunuyordu. Calthrope ile yaptığı özel bir görüşmede ona işbirliği gerekçelerini açıklamaya çalıştı: Osmanlı İmparatorluğu savaşa Rusya yüzünden girmişti. Şimdi ise koşullar değişmişti. Osmanlı Devleti, Rusya'nın bölgede yayılmasını önlemek için tampon görevini üstlenebilirdi. Bu durumda İngiltere ile Osmanlı arasında bir anlaşma sağlanması zor değildi. Savaşın devam etmesi sadece Osmanlı'nın değil, İtilaf Devletleri'nin de zararına olacaktı.

Mondros'ta, *Agamemnon* zırhlısında 27 Ekim günü başlayan görüşmeler 30 Ekim günü sona erdi. İngiltere hükümetinin müttefikleriyle anlaşarak yetkili kıldığı Akdeniz Donanması Başkumandanı Arthur Calthrope ile Osmanlı hükümeti tarafından yetkilendirilen Bahriye Nazırı Rauf Bey, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Albay Sadullah Bey arasında mütarekenin imzalanmasının hemen ardından İzzet Paşa hükümeti mütarekeyi uygulamaya söz vererek orduya bir bildiri yolladı. Bildiride mütareke şartları sıralanıyor, her ordunun kendini ilgilendiren noktaları derhal tatbik etmesi isteniyor, bu konuda gerektikçe izahat verileceği belirtiliyordu.

Mondros Mütarekesi ile Osmanlı ordusunun terhisi ve savaş silahlarının galip devletlere bırakılması bir yana, İtilaf Devletleri'ne, güvenliklerine yönelik bir tehlike belirdiği takdirde ülkenin bütün stratejik noktalarını işgal etme hakkı tanınıyordu. İşin tuhafı, son derece ağır ve bağlayıcı şartlar içeren bu mütarekenin imzalanmasından, İngiliz delegeler gibi Osmanlı delegelerinin de memnun kalmasıydı. Antlaşmanın imzalanmasından sonra Rauf Bey, Townshend'ın elini "koparacak gibi sıkarak" barış yapma imkânını hazırlamasından dolayı kendisine daima teşekkür ve minnet borçlu olacaklarını belirtecek, ayrıca generali eşiyle birlikte daha düne kadar esir tutulduğu İstanbul'a davet edecekti. Bunun dışında söylenecek bir çift özel söz daha vardı. Birlikte kamaraya indiler. Rauf Bey burada General Townshend'dan Lord Curzon'a Osmanlı'nın İngiltere'nin sadık müttefiki olacağını söylemesini rica edecek, kendilerinden mali yardım umduklarını da araya sıkıştırmayı ihmal etmeyecekti.

Rauf Bey'e göre mütareke şartlarında hiçbir tehlike yoktu; İngilizler kendilerine olağanüstü derecede iyi davranmışlardı. Belli ki Türklüğü tehdit etmek gibi bir amaçları bulunmuyordu. Memleket, sanıldığının aksine işgal altına alınmayacaktı; ara sıra birkaç yabancı subay ortalıkta görünecekti, o kadar.. Bu da zaten memlekette asayişin korunması için elzemdi. İngilizlerin, Rusya'nın bölgede ilerlemesini durduracak istikrarlı bir güce ihtiyaçları vardı ve İngiltere'nin bu gücü koruması kaçınılmazdı. Güçlü ve bağımsız bir Osmanlı Devleti, İtilaf güçlerinin elbette işine gelirdi. Mütareke koşulları görünürde ağırdı, ama İngilizler bunları Osmanlı'nın aleyhine kullanmazdı!

Oysa bunların tamamı hayal ürünü düşüncelerdi. İtilaf devletlerinin daha savaşın başında Osmanlı topraklarına yönelik paylaşım planları ve aralarında imzaladıkları anlaşmalar, Mondros Mütarekesi ile artık hukuki bir dayanağa kavuşmuştu. Ülke hızla işgal edilmeye, silahlı kuvvetler ve askeri birlikler dağıtılmaya, silah ve cephaneler galip devletlerin kontrolüne bırakılmaya başlamıştı bile. İttihat ve Terakki tüm gücünü yitirmiş, saray savaşın sorumluluğunu kabul etmeyerek olaydan sıyrılma yolunu seçmişti. Büyük imparatorluk çökerken, savaş yorgunu halk eli kolu bağlı bekliyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MONDROS MÜTAREKESİ'NİN ŞARTLARI

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi, I. Dünya Savaşı'nda Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'dan sonra Osmanlı Devleti'nin de İtilaf Devletleri karşısında yenilgiyi resmen kabul ettiğini belgeliyordu. Yirmi beş maddeden oluşan ve son derece ağır koşullar içeren Mondros Mütarekesi'nin en önemli maddeleri şöyleydi:

Madde 1 - Karadeniz'e geçişi sağlamak için Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak ve geçiş güvenliğini sağlamak üzere Boğazlar'daki istihkâmlar müttefiklerce işgal edilecektir.

Madde 2 - Osmanlı sularındaki bütün mayın tarlaları ile torpido ve kovan yerleri ve diğer engellerin yerleri gösterilecek ve bunları taramak veya kaldırmak için istenildiğinde yardım edilecektir.

Madde 5 - Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülecek askeri kuvvetten fazlası derhal terhis edilecektir.

Madde 6 - Osmanlı kara sularında güvenlik veya buna benzer hususlar için kullanılacak küçük gemiler dışında, Osmanlı sularında veya Osmanlı Devleti tarafından işgal edilen sularda bulunan bütün savaş gemileri teslim olunup Osmanlı limanlarında tutuklu bulundurulacaktır.

Madde 7 - Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek durum olduğunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır.

Madde 10 - Toros tünelleri İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecektir.

Madde 12 - Hükümet haberleşmeleri dışındaki telsiz, telgraf ve kablolar İtilaf Devletleri memurları tarafından denetlenecektir.

Madde 14 - Osmanlı Devleti'nin gereksinimi karşılandıktan sonra geri kalan kömür, akaryakıt ve deniz gereçleri satın alınacak, bunların hiçbiri dış ülkelere satılmayacaktır.

Madde 15 - Tüm demiryolları İtilaf Devletleri subaylarının denetimine verilecektir.

Madde 20 - Beşinci madde gereğince terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait teçhizat, silah, cephane ve nakil vasıtalarının kullanılmasına dair verilecek talimata uyulacaktır.

Madde 21 - İtilaf Devletleri görevlilerinin çıkarlarını korumak üzere İaşe Nezareti'nde kontrol memurları bulunacaktır.

Madde 22 - İtilaf Devletleri'nce esir alınmış Türkler hemen iade edilmeyerek, şimdilik bulundukları yerlerde muhafaza edilecektir.

Madde 23 - Osmanlı hükümeti İttifak Devletleri ile tüm ilişkisini kesecektir.

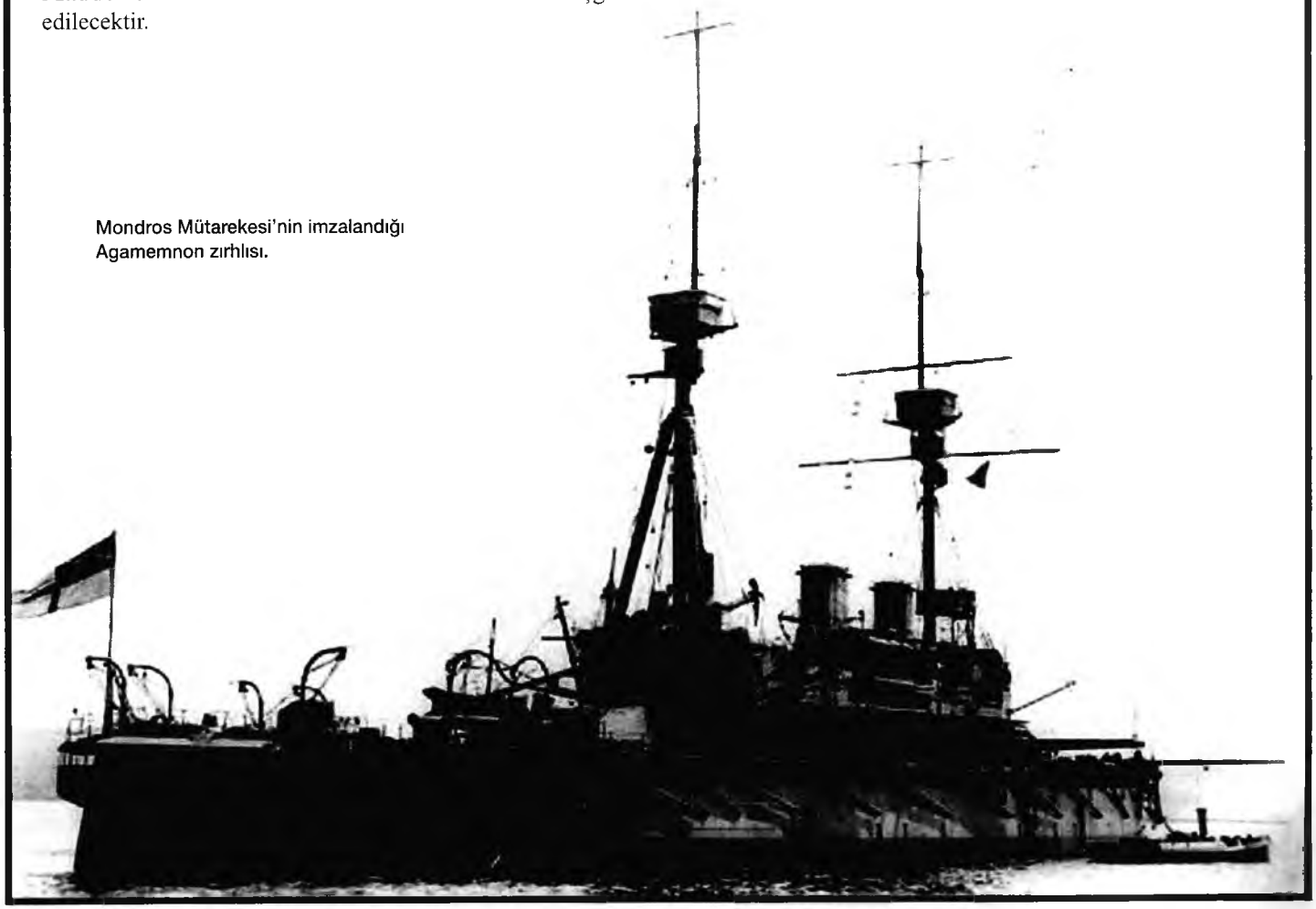

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı Agamemnon zırhlısı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KRONOLOJİ

31 Ağustos 1876
Sultan II. Abdülhamid tahta çıktı.

23 Aralık 1876
Osmanlı Devleti'nde Kanun-i Esasi'nin onaylanarak yürürlüğe girmesiyle I. Meşrutiyet ilan edildi.

13 Şubat 1878
Sultan II. Abdülhamid tarafından Kanun-i Esasi askıya alınarak Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Âyan süresiz tatil edildi.

3 Haziran 1889
İshak Sükûti, İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Mehmed Reşit ve Konyalı Hikmet Emin adlı beş Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi tarafından İttihad-ı Osmani Cemiyeti kuruldu.

23 Temmuz 1908
Abdülhamid Meclis-i Vükela mazbatasını imzalayarak Kanun-ı Esasi'nin yeniden yürürlüğe girdiğini ilan etmesiyle II. Meşrutiyet dönemi başladı.

13 Nisan 1909
İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul'da yönetime karşı "31 Mart Olayı" adıyla anılan ayaklanmayı gerçekleştirdi. (31 Mart 1325)

29 Eylül 1911
İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesiyle Trablusgarp Savaşı başladı.

8 Ekim 1912
Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanıyla I. Balkan Savaşı başladı.

18 Ekim 1912
Osmanlı Devleti ile İtalya arasında, Trablusgarp Savaşı'na son veren Uşi Antlaşması imzalandı.

30 Mayıs 1913
I. Balkan Savaşı'nı sonlandıran Londra Antlaşması imzalandı.

29/30 Haziran 1913
Bulgaristan'ın Yunanistan ve Sırbistan'a saldırmasıyla II. Balkan Savaşı başladı.

10 Ağustos 1913
Balkan devletleri arasında II. Balkan Savaşı'nı sonlandıran Bükreş Antlaşması imzalandı.

29 Eylül 1913
Balkan devletleri ile Osmanlı Devleti arasında İstanbul Antlaşması imzalandı.

14 Kasım 1913
Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında Atina Antlaşması imzalandı.

23 Ocak 1913
Babıali baskınıyla Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın sadrazamlığında yeni bir hükümet kuruldu; İttihat ve Terakki fiilen iktidarı ele aldı.

11 Haziran 1913
Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi ve Said Halim Paşa'nın iktidara getirilmesiyle Talat, Enver ve Cemal Paşaların üçlü iktidarı başladı.

28 Haziran 1914
Avusturya veliahtı Franz Ferdinand, Sırp genci Gavrilo Princip tarafından öldürüldü.

27 Temmuz 1914
Sırbistan'ın resmen savaş ilan ederek Belgrad'ı bombalamaya başlamasıyla I. Dünya Savaşı başladı.

10 Ağustos 1914
Goeben ve Breslau adlı Alman savaş gemileri Çanakkale Boğazı'na girdi.

29 Ekim 1914
Osmanlı donanması Rusya'nın Odessa, Sivastopol ve Novorosisk limanlarını bombaladı.

1 Kasım 1914
Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

5 Kasım 1914
İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

9 Mayıs 1916
İngiltere ile Fransa arasında gizli görüşmelerle Sykes-Picot Antlaşması imzalandı.

6 Nisan 1917
Amerika Birleşik Devletleri I. Dünya Savaşı'na resmen dahil oldu.

27 Haziran 1917
Yunanistan I. Dünya Savaşı'na resmen dahil oldu.

2 Kasım 1917
İngiltere hükümeti Balfour Bildirisi'ni yayınladı.

8 Ocak 1918
ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson, Amerikan Kongresi'ne "Wilson İlkeleri" adıyla anılacak olan 14 maddelik barış programını sundu.

4 Temmuz 1918
VI. Mehmed Vahdeddin tahta geçti.

30 Ekim 1918
Mondros Mütarekesi imzalandı.

21 Aralık 1918
Meclis-i Mebusan kapatıldı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

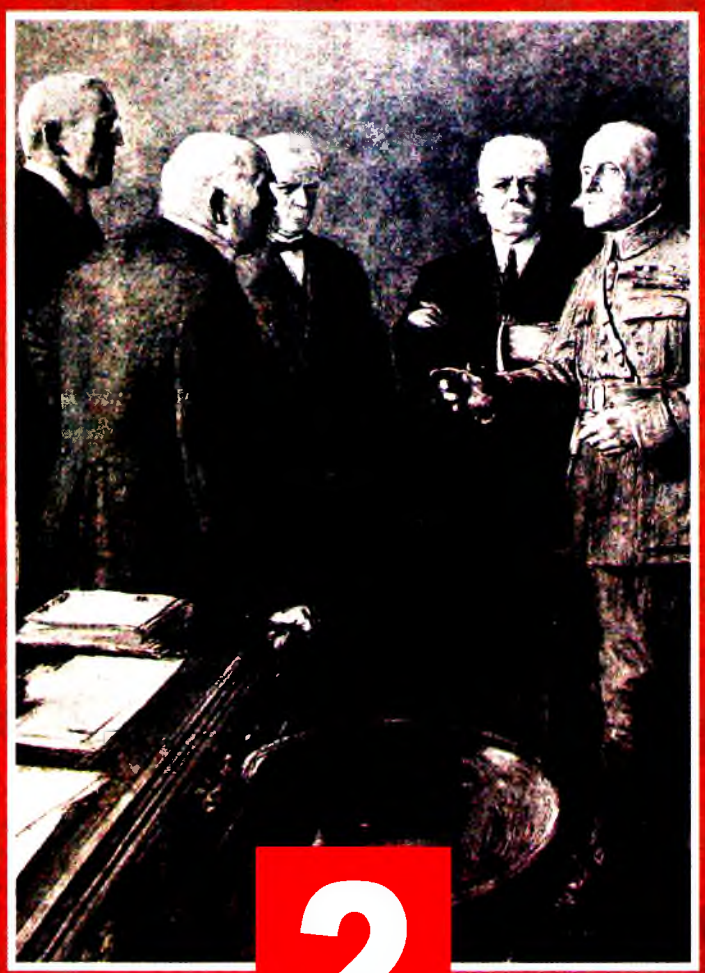

2

Mütareke Dönemi

Koç

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İşgal başlıyor

Osmanlı Devleti adına Mondros'ta son derece ağır mütareke şartlarına imza atan Rauf (Orbay) Bey ülkeye döndüğünde, bir barış antlaşması imzalandığı yanılsamasıyla umut yüklü demeçler veriyordu. Rauf Bey'e göre bu mütarekeyle devletin bağımsızlığı, saltanatın hukuku bütünüyle korunmuştu. Atılan imzalar galip ile mağlubu karşı karşıya getirmiyor, aksine bir savaşı sonlandırmak isteyen iki denk kuvvetin bir arada hareket etmesini sağlıyordu. Mondros'tan, umulanın çok üstünde bir sonuç alınarak dönülmüştü. Hükümet mütareke hükümlerini gayet ılımlı buluyor, imparatorluğa bağlı unsurlara hak ve özgürlük tanıyacak bir barışa hazır olduğunu vurguluyordu,

Oysa mütareke hükümlerinin hizmet ettiği amaçların su yüzüne çıkması için fazla beklemek gerekmeyecekti. Mütarekenin Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanması konusundaki yetki büyük devletlerce İngilizlere bırakılmıştı. Ve İngilizler, çok önceden yapılmış paylaşım planlarını ustaca uygulamaya koymakta gecikmemişlerdi.

İlk işgal haberi Musul'dan geldi. Arap aşiretlerinin yerli halka zulmettiği bahanesiyle bölgede ilerleyen İngiliz kuvvetleri, 3 Kasım 1918 günü Musul önlerine ulaştı. Mütarekenin 7. maddesine dayanarak "güvenliklerini tehdit edecek bir durumda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip" olduklarını hatırlatan Amiral Calthorpe, bölgedeki Osmanlı kuvvetlerinin kenti boşaltmasını, silah ve cephanenin de kendilerine teslim edilmesini istedi.

Bir diğer İngiliz siyasi temsilcisi de 31 Ekim 1918 günü Bağdat'tan İngiltere Hindistan Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, Türklerle bir silah bırakma anlaşmasına gidilmeden önce Musul'u ele geçirmek üzere seyyar bir kuvvet gönderme kararı verildiğini bildiriyor, "yerli halka, ittifaklarımıza ve insanlığa verdiğimiz sözler, Musul'u ele geçirerek orada düzeni sürdürmemizi kesinlikle

Altta
Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Rauf (Orbay) Bey.

En altta
23 Kasım 1918'de Fransa'nın Doğu Orduları Başkomutanı General Franchet d'Esperey, Sarayburnu rıhtımında İngiliz generali Wilson tarafından karşılanırken.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gerektiriyor" diyordu. Kendilerine direnilmesinin pek muhtemel olmadığını belirttikten sonra. Musul'un bir bölümünün işgal altında bulundurulduğunu açıkça ifade etmekten de geri durmuyordu.

Bölgede bulunan 6. Türk Ordusu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın şiddetli protestosuna rağmen İzzet Paşa kabinesi bu haksız duruma en küçük bir direnç göstermeksizin boyun eğdi. Hükümet, bölgedeki yöneticilere talimat göndererek İngilizlerin isteklerini yerine getirmelerini bildirdi. Musul'un işgaline tepki gösteren Ali İhsan Paşa da görevden alınarak tutuklandı ve bir süre sonra Malta'ya sürgüne gönderildi. İşgal oyununun ilk perdesi oynanmıştı; diğer işgaller de bunu izleyecekti.

Musul'un işgalinin hemen ardından, 6 Kasım 1918 günü Binbaşı Allan Dickson komutasındaki bir İngiliz gemisi, istasyon görevi görmek üzere İzmir Sporting Kulüp açıklarında demirledi. Vekâleten valilik görevini sürdüren Nurettin Paşa'yı ziyaret etmek üzere karaya çıkan kumandan, bölgedeki Rumlarca sevgi gösterileriyle karşılandı. Bu durum yerel yöneticilerin hoşuna gitmese de, İngiliz savaş gemisinin gelişini izleyen iki hafta içinde bir Fransız ve ardından bir İtalyan gemisi daha İzmir limanına demir attı. Şu durumda bir Yunan gemisinin gelmesi için de herhangi bir engel olamazdı; Yunan temsilcisi bu taleple Amiral Calthorp'u ziyaret ettikten sonra 24 Aralık günü "Küçük Leon" adlı gemisiyle İzmir limanına girdi. Takip eden günlerde şehirde siyasi temsilcilikler kuruldu; ardından, denetim alanı Edremit'ten Antalya'ya kadar uzanan bir Abluka ve Seyrüsefer Kumandanlığı oluşturuldu. İzmir bu günlerde, altı ay kadar sonra maruz kalacağı Yunan işgalinin bir provasını yaşıyordu.

Şimdi sıra İskenderun'a gelmişti. İngilizler bu şehrin de General Allenby komutasındaki kuvvetlerine teslim edilmesini istedi. Osmanlı hükümeti, böyle küçük bir taviz

Üstte
İstanbul'da Osmanlı Meclis-i Mebusan binası önünde demirlemiş işgalci gemiler.

Sağda
Mondros Mütarekesi gereğince terhis edilen Osmanlı askerleri birliklerinden ayrılıyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İŞGAL GÜNLÜĞÜ

Mondros Mütarekesi'nin ardından, ilk beş ay içinde işgal orduları şu eylemleri gerçekleştirdi:

7 Kasım 1918	İngilizler Musul'u işgal etti.
9 Kasım 1918	İngilizler İskenderun ile Seddülbahir ve Kumkale'yi işgal etti.
10 Kasım 1918	Çanakkale'ye çıkan İngiliz birliği Türk Müstahdem Mevki Kumandanlığı'na el koydu.
12 Kasım 1918	İngilizler bir ay içinde Pozantı'nın boşaltılmasını bildirdi.
13 Kasım 1918	İtilaf Devletleri filosu İstanbul'a geldi.
15 Kasım 1918	Fransızlar Belen'i işgal etti.
21 Kasım 1918	İngilizler Kilyos'u işgal etti.
24 Kasım 1918	İngilizler Adana'nın boşaltılmasını istedi.
3 Aralık 1918	İngilizler Antakya'ya bir müfrezelik bir kuvvet gönderdi.
6 Aralık 1918	İngilizler Kilis'e asker gönderdi.
7 Aralık 1918	Fransızlar Antalya'yı işgal etti.
11 Aralık 1918	Fransızlar Dörtyol'u işgal etti.
17 Aralık 1918	Fransızlar Mersin'i işgal etti.
26 Aralık 1918	Fransızlar Pozantı'ya kadar Adana vilayetini işgal etti.
1 Ocak 1919	Bir İngiliz generali küçük bir kuvvetle Antep'e girdi.
3 Ocak 1919	İngilizler Cerablus'u işgal etti.
7 Ocak 1919	İngilizler Kars, Ardahan ve Batum'un 25 Ocak gününe kadar boşaltılmasını bildirdi.
7 Ocak 1919	Konya İstasyonu, İtalyanlar tarafından işgal edildi.
9 Ocak 1919	Yunanlılar Uzunköprü-Hadımköy demiryolunu ele geçirdi.
15 Ocak 1919	Doğu (Şark) Demiryolları, Fransızlar tarafından işgal edildi.
22 Ocak 1919	Osmanlı kuvvetleri Batum'un tahliyesine başladı.
22 Şubat 1919	Maraş, İngilizler tarafmdan işgal edildi.
27 Şubat 1919	Birecik, İngilizler tarafından işgal edildi.
9 Mart 1919	Samsun, İngilizler tarfından işgal edildi.
24 Mart 1919	Urfa, İngilizler tarafından işgal edildi.
28 Mart 1919	Antalya, İtalyanlar tarafmdan işgal edildi.
30 Mart 1919	Merzifon, İngilizler tarafından işgal edildi.

nedeniyle anlaşmayı bozup İtilaf devletlerini karşısına almayı uygun bulmadığından, hemen teslim emri verdi. Böylece 9 Kasım günü işgal kuvvetleri İskenderun'a girdi. Aynı gün Fransızlar da Uzunköprü-Sirkeci demiryoluna yerleşmiş, hattın kontrolünü ele geçirmişlerdi.

Doğu bölgelerindeki durum da daha iyi değildi. I. Dünya Savaşı sonunda, mütareke imzalanmadan evvel başkumandanlık tarafından İran'ın boşaltılması ve Kafkasya'daki tümenlerin bir kısmının İstanbul'a nakledilmesi emri verilmişti. 17 Kasım 1918'de Bakû, ertesi gün de Tebriz boşaltıldı. Gürcü ve Ermeni toprağı sayılan yerler de altı hafta içinde boşaltılarak Gürcü ve Ermenilere devredildi. Batum, Ardahan ve Kars Osmanlı'ya ait kalmak üzere asker içerilere çekildi.

Batum, Ardahan ve Kars bölgesi, I. Dünya Savaşı sırasında yapılan halkoylaması sonucunda Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştı; ancak İngilizler mütarekenin 11. maddesindeki bir hükümden yararlanarak buraların da boşaltılmasını talep ettiler. İngiliz irtibat subayı Yarbay Murphy, 11 Kasım 1918'de Sadaret'e bir nota yollayarak, Türkiye ile Rusya arasmda savaştan önceki smırın ötesinde bulunan bütün Türk birliklerinin toptan geri çekilmesinin emredilmesini, Britanya hükümetinin ancak bu durumda mütareke koşullarının uygulanmış sayacağım bildirdi.

Ne var ki boşaltma işleminin hiç değilse kış bitiminde gerçekleştirilmesi için gösterilen çaba sonuç vermedi. Daha önce boşaltılan yerlerdeki erzak stokları güçlükle Batum, Ardahan ve Kars'a taşınmıştı ve aynı işlemi tekrarlamak şimdi imkânsızdı. Ordunun yeni konaklama yerlerinde aç kalmasını önlemek için halkın yardımına başvuruldu. Bu arada askerlerin boşalttığı yerlerde savunmasız kalan halk, başına geleceklerden duyduğu korkuyla, teşkilatlanıp silahlanmaya başladı.

İşgal güçleri için sırada Çanakkale ve Boğazlar vardı. Mondros Mütarekesi'nin ilk maddesi, "Karadeniz'e geçişi sağlamak için Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak ve geçiş güvenliğini sağlamak üzere Boğazlar'daki istihkâmlar müttefiklerce işgal edilecektir," hükmünü içeriyordu. I. Dünya Savaşı sırasındaki tüm çabalarına rağmen Çanakkale Boğazı'nı aşmayı başaramayan müttefikler, mütarekenin bu hükmünden yararlanarak ellerini kollarım sallaya sallaya Çanakkale'yi geçtiler ve 13 Kasım 1918'de İstanbul'da, Dolmabahçe Sarayı önlerinde demirlediler. Donanmadan karaya çıkarılan 3500 kişilik kuvvet, sadece İstanbul Boğazı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sağda
İstanbul Boğazı'nda İtilaf Devletleri donanması demirlemiş. Bir Fransız uçağı havadan şehri kontrol ediyor (Kasım 1918).

Altta
Yunanlılann ünlü Averof zırhlısını İstanbul'a girerken tasvir eden bir kartpostal.

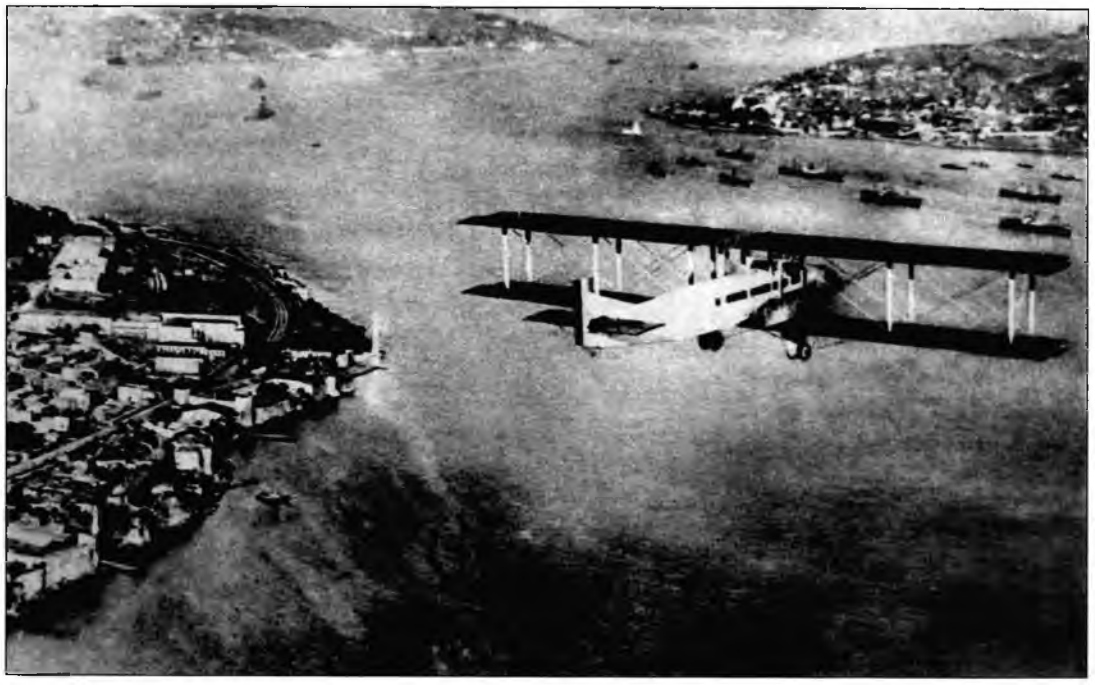

istihkâmlarını değil, Haydarpaşa'dan Anadolu'ya giden demiryolu hattı noktalarını da denetim altına almak üzere kullanılacaktı.

Mütareke pazarlıkları sırasında Rauf Bey'in hassasiyetle üzerinde durduğu ve kabul ettirdiğini zannettiği koşul çiğnenmişti bile: İngiliz delegesinin vaadine rağmen ünlü Averof zırhlısının öncülüğündeki Yunan filosu da İstanbul sularında yerini almıştı. Bir süre sonra, İtilaf Devletleri'nin başkumandanlığına atanan General Franchet d'Esperey İstanbul'a geldi. General, Selanik cephesinde Bulgarlara karşı kazandığı zaferin edasıyla Sirkeci Garı'ndan Fransız Elçiliği binasına kadar yolu iki taraflı dolduran askerlerin arasından beyaz bir atla şehre girdi. Takip eden günlerde işgalci devletlerin diğer komutanları da limanda demirli gemilerden İstanbul'a ayak bastılar.

İstanbul, işgalci kuvvetler için adeta bir garnizon görevi üstlenmişti. Galip devletlerin komiserleri güya mütareke koşullarına uygun davranılıp davranılmadığını kontrol etmek için şehirde karargâhlar kuruyor, karaya çıkarttıkları askerlerin bir kısmını Bolşeviklere karşı Rusya'ya gönderiyor, bir kısmını da Osmanlı idaresindeki Batum, Bakû, Samsun ve Merzifon gibi kritik şehirlerin işgalinde kullanıyorlardı. Bu arada Ankara-İstanbul demiryolu kontrol altına alınmış, ayrıca İstanbul'da Harbiye Nezareti ile birlikte önemli görülen noktalara irtibat subayları yerleştirilmişti.

İstanbul sokakları İtilaf Devletleri askerleriyle dolmuştu. Boğaz, adeta düşman zırhlıları ile kaplanmıştı. İnsanlar ancak zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere evlerinden çıkabiliyor, sokaklarda korkulu adımlarla yürüyordu. Ortalıkta sıkıntılı bir bekleyiş,

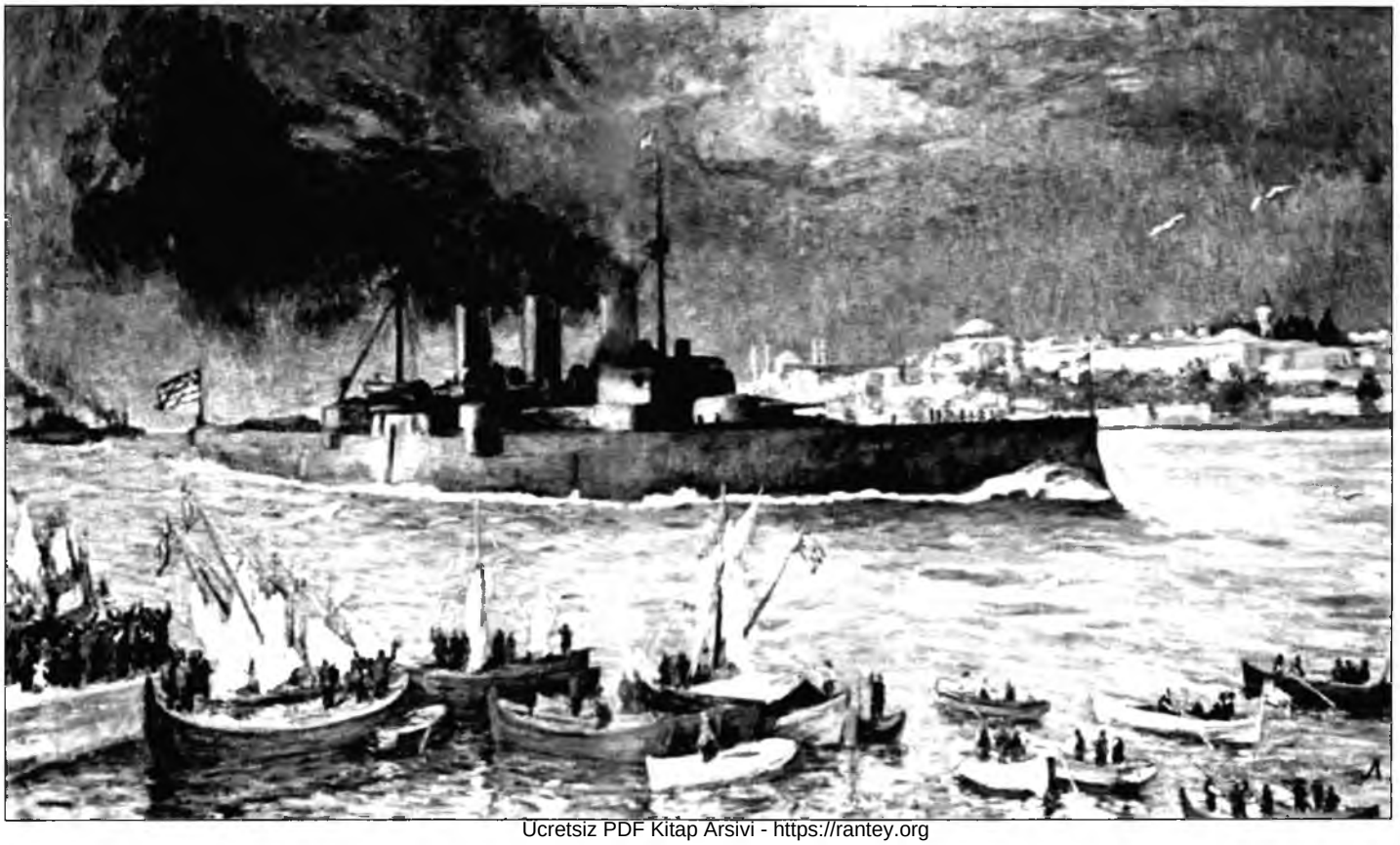

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Üstte
İtilaf Devletleri'nin başkumandanlığına atanan General Franchet d'Esperey, işgalci askerlerin arasında muzaffer bir edayla Pera'dan geçerken.

bir ümitsizlik, bir yorgunluk hâkimdi. Memlekette neler olduğu, gelecek günlerin neler getireceği hakkında fikir yürütülemiyordu. Evlerine dönen askerler bir yandan savaşın cephe dışındaki yüzüyle karşılaşmanın şaşkınlığını yaşıyor, bir yandan bir iş bulmak umuduyla kapı kapı dolaşıyordu. Sokakta yürürken kendini işgal kuvvetlerinin tevkifhanelerinden birinde bulup günlerce tutuklu kalmak işten değildi.

Bu arada İtilaf Devletleri temsilcileri ve askerlerinin İstanbul'daki varlığı, iç ve dış haberleşmenin denetim altına alınmasını sağlayacaktı. Haberleşme yollarının tıkanması sayesinde ise, işgal altında bulunan Anadolu'nun merkez ile olan bağlarının koparılması kolaylaşacaktı. Bunu sağlayacak bir diğer girişim ise basına getirilecek sansürdü. İtilaf Devletleri'nin basına sansür uygulanması yönündeki talebi hükümetçe hemen desteklendi ve sansür gerektiren konulara ilişkin bir buyruk çıkarıldı. Buna göre itilafçıların askeri harekâtı üzerine haberler; halkı galeyana getirecek ve birlik duygusunu bozacak yayınlar; padişahın, bilumum Osmanlı ve "ecnebi" devlet memurunun aleyhinde yayınlar; büyük devletlerden herhangi biri üzerine tahrik unsuru oluşturacak yazılar ve kişisel tartışmalar ile hükümetin idare biçimine ve devlet çıkarlarına ters düşecek yayınlar yasaklanıyordu.

Altta
Çanakkale sokaklarında işgalci İngiliz askerler (1919).

Oysa başkentte ortaya çıkan karmaşa, yabancı kamuoyunda yansımalarını bulabiliyordu. Kimi gazetelerde savaş gerginliğinin sona ermesinden itibaren büyük güçlerin "resmi ve ulusal kıskançlıkları ile iştahlarının" canlandığı, her birinin kendi ülkesinin hesabını güderek şehirde bir mevki kapma yarışına girdiği, üstelik bunu yaparken de hak hukuk gözetmeye gerek duyulmadığı, yapılan hareketlerin ülkelerin askeri ya da milli ihtiyaçlarıyla uzlaşıp uzlaşmadığının düşünülmediği de itiraf ediliyordu; hatta *Times* gazetesinin bir muhabiri, bu durumu "gülünç ve karışık" diye niteliyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SAVAŞ ZENGİNLERİ VE İSTANBUL'DA HAYAT

I. Dünya Savaşı ve ardından imzalanan mütareke Türkiye'yi bir yandan büyük bir yokluk ve yoksulluğa sürüklerken, diğer yandan açıkgöz vurgunculara büyük servetler kazandırdı. Savaş sırasında dört bir cephede savaşan ordu, malını satmaya çalışan tüccar için bir numaralı alıcı haline gelmişti. Rekabet koşullarının kalktığı bir ortamda tüccar, dilediği malı dilediği fiyatla satabiliyordu. Konumunu sağlamlaştırmak için ordunun ve devletin ileri gelenleriyle işbirliğine girişen bazı ticaret erbabı, bir anda inanılmaz kârlar elde etmiş ve savaştan servet kazanmıştı.

İstanbul birkaç yıl içinde sefaletin ve sefahatin kol kola yaşadığı bir kent haline gelmişti. Pera'nın öteden beri ev sahipliği yaptığı varlıklı nüfusa, şimdi sonradan olma savaş zenginleri de katılmıştı. Bu zengin tüccarların bir numaralı kazanç kaynağı istifçilik ve karaborsacılıktı. Aldıkları malları gizlice stokluyor, bir süre geçip fiyatlar ikiye üçe katlanınca oturdukları yerden inanılmaz servetler ediniyorlardı. Kolayca kazanılan para müsrifçe harcanıyor, İstanbul'da sınırsız bir eğlence ve sefahat yaşanıyordu.

Yeni zenginlerin en gözde yerleri, Pera'yla Şişli arasındaki bölge ve Adalar'dı. Buralarda kiralanan pahalı apartmanlar, köşkler Fransız malı eşyalarla döşeniyor, hizmetçiler tutuluyor, düzenlenen eğlencelerde su gibi içki akıyordu. Bir tas çorbaya muhtaç olan yoksul kesim ise gözlerinin önünde olup bitenleri büyük bir umutsuzluk, ama gıptayla izliyordu.

Toplumu büyük bir çöküşe sürükleyen ortam, savaşın bitip İstanbul'un işgale uğradığı mütareke yıllarında da değişmedi. Değişen tek şey, 1919 yılından itibaren İstanbul'a akmaya başlayan Beyaz Rusların eğlence hayatına getirdiği yenilikler oldu. Bolşevik devriminden sonra Rusya'dan kaçmak zorunda kalan ve çoğunluğunu eski aristokratlarla zenginlerin oluşturduğu Beyaz Ruslar, içinden geldikleri ortam ve alışkanlıkları kısa sürede İstanbul'a taşıdılar. Kısacık kesilmiş saçları, "Rusbaşı" adıyla yeni bir modanın öncüsü oldu. İstanbullu "kibar" hanımlar, çarşafı bir yana atıp Ruslar gibi ince tülbentle gezmeye başladılar. Eski saray soylularının, konteslerin, kontların açtığı restoranlar, barlar, café'ler, kabareler ve gece kulüpleri, zaten savaş yıllarında tohumları atılmış olan sapkın eğlence hayatına hızla entegre oldu. Bol paralı zenginler, bu gibi eğlence yerlerinin müdavimi haline geldiler.

Bu çalgılı sözlü eğlence hayatı, kentin işgalinden sonra yabancı askerlere de kucak açtı. Atatürk hakkındaki tartışmalı *Bozkurt* kitabıyla tanıdığımız H. C. Armstrong, *Türkiye Nasıl Doğdu* adlı eserinde İstanbul hatıralarını şu sözlerle aktarır: *"Kara gözlü Rum ve Ermeni kızları bütün dikkatlerini İngiliz, Fransız askerlerine yöneltmişlerdi. Bunlar kurtarıcı, kahraman, galip sıfatıyla yaşıyorlardı... İstanbul'da hayat şen, günahkâr ve zevk vericiydi. Kahvehaneler içki ve raks ile doluydu. Kimse vatanını düşünmüyordu. Tokatlıyan'a gidip orkestrayı dinlemek, güzel kızları bakışlarla yakalayarak masalar arasında onlarla dans etmek hoştu... Evler, arabalar, motorlar emre hazırdı. Ordu bunları kesesinden yahut el koyduğu yerlerden temin ediyordu. Herkes işgalin üç beş ay devam edeceğini tahmin ediyor, bundan dolayı fırsatı ganimet biliyordu."*

Üstte
Yokluğu fırsat bilerek servete kavuşan sonradan görme savaş zenginleri, dönemin çizerleri için de mizah konusu oluyordu.

Altta
I. Dünya Savaşı ve sonrasında İstanbul'da büyük servet edinen savaş zenginlerinin en çok tercih ettikleri mekânlardan biri de, yokluğun belki de hiç hissedilmediği Adalar'dı.

Ucretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

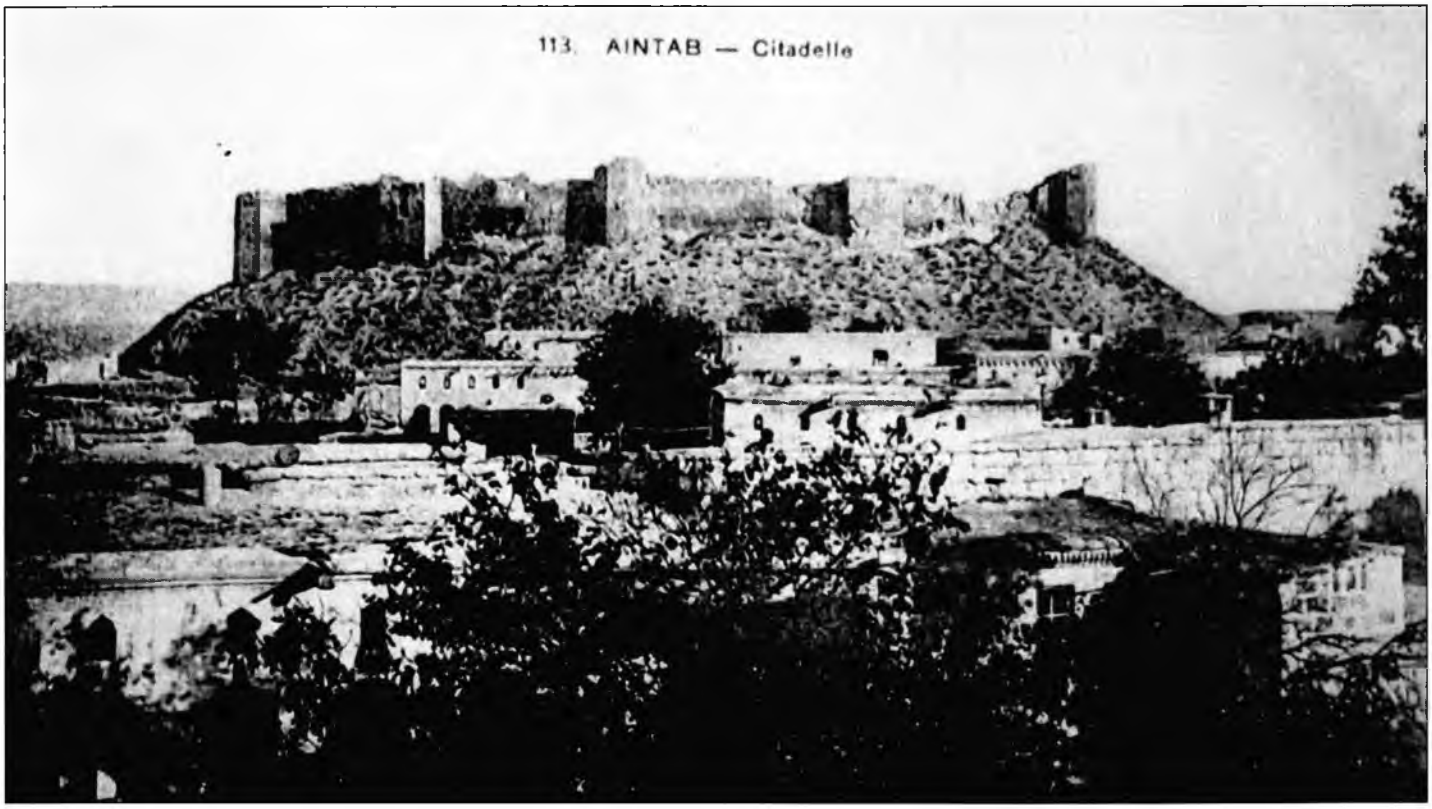

Bu işgal ortamı kimilerini sanki hiç ilgilendirmiyordu. Nasıl ki savaş sırasında İstanbul'un bir tarafı ağlarken bir tarafı gülüyordu ise, aynı tablo bir kez daha yaşanıyordu. Şehrin bir bölümünde derin bir sefalet ve endişe söz konusuyken, müreffeh Galata, Beyoğlu ve Şişli semtleri düşman zabitleriyle tanışıyor, güya medeniyet icabı toplantılar, partiler düzenleniyor, sözde aydınlar bu partilerde batı dünyasının temsilcileriyle fikir alışverişinde bulunuyordu. Bu semtler yeni misafirlerine ayak uydurmakta hiç zorluk çekmemişti. Dükkânların kapılarına işgal güçlerinin rengârenk bayrakları asılıyor, "bu mülkün asıl sahiplerinin tahammülleri üstüne basarak" sokaklarda kol kola yürünüyordu. Şehir sanki Babil Kulesi'ni andırıyordu.

Mütareke hükümleri bir kez çiğnenmeye başladıktan sonra işgallerin arkasının gelmesi zor olmayacak, aslında ortada bir "anlaşma" nın bulunmadığı her gün biraz daha fazla anlaşılacaktı. Bunlar olurken yine mütareke hükümleri gereği Osmanlı ordusunun terhisine girişilmiş, uzun süredir cephelerde çarpışan askerler savaşın bir başka yüzüyle karşılaşmak üzere evlerine dönmeye başlamışlardı. Öte yandan ordu birliklerinin terhisi, askeri malzeme sevkiyatı, işgal kuvvetlerinin gidiş gelişleri ve ülke topraklarındaki Alman askerlerinin nakli sürekli bir panik yaratmış, asayiş alt üst olmuştu. Bundan sonraki günlerde Osmanlı ahalisi İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askerlerini ülkenin dört bir tarafında giderek daha fazla görecekti. Çünkü düşman işgali başlamış, "hissiyat-ı milliyeyi her gün biraz daha rencide ederek" genişleme yoluna girmişti.

Üstte
I. Dünya Savaşı sonunda İngilizlerce işgal edilen ve daha sonra el değiştirerek 29 Ekim 1919'da Fransızlara geçen Antep.

Solda
Afyon'da Gedik Ahmed Paşa Camii'nin avlusunu dolduran işgal birlikleri.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mütareke Döneminde Siyasi Durum

I. Dünya Savaşı yenilgiyle sonuçlanıp Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra, İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenlerinden Talat, Enver ve Cemal Paşalar ile merkez yönetimden bazı kişilerin yurtdışına kaçması halk arasında ve Meclis-i Mebusan'da tepki yaratmış, hükümete yönelik eleştirileri artırmıştı. Bu sırada mütareke koşullarının yarattığı sorunlarla uğraşan Ahmet İzzet Paşa hükümeti bir yandan bu eleştirileri yanıtlamaya çalışıyor, bir yandan da sarayla anlaşmazlık yaşıyordu. Padişah Vahdeddin bütün bu kargaşa ortasında basına verdiği demeçlerle savaşın sorumluluğunu tümüyle İttihatçılara yüklüyor, inisiyatifin kendisinde olması halinde savaşın dışında kalınacağını ifade ediyordu.

Bu ortamda görev yapamaz hale gelen İzzet Paşa, 8 Kasım 1918 günü Vahdeddin'e bir mektup göndererek kabinesinin istifasını bildirdi. Padişah, hükümeti kurma görevini Tevfik Paşa'ya verdi. Oysa tam o günlerde İstanbul'a gelmiş olan Mustafa Kemal, İzzet Paşa'nın bu görev için çok daha uygun olduğu düşüncesindeydi. Bu nedenle İzzet Paşa'yı ziyaret ederek hükümet kurma görevini yeniden üstlenmesi yönünde ikna etmeye çalıştı. Diğer yandan Tevfik Paşa hükümetinin güvenoyu almasını da engellemek gerekiyordu. Bu yöndeki çalışmalarını hem çeşitli görüşmeler yoluyla, hem de daha önceki İzzet Paşa hükümetinde dahiliye nazırı olarak görev alan Ali Fethi (Okyar) Bey ile birlikte çıkardıkları *Minber* adlı gazetedeki yayınlarla sürdürdü.

Ancak süreç Mustafa Kemal'in umduğu gibi işlemedi. 18 Kasım günü Tevfik Paşa hükümeti mecliste programını okudu. Program, görünüşe göre birçok üyenin desteğinden mahrumdu. Örneğin Rum mebuslar adına konuşan Emanuelidis Bey, "Kabinenin milliyet hukukundan bahsetmemesinden üzüntülüyüz. Bu asırda bundan bahsetmemek caiz değildir ve kimsenin elinden gelmez. Ben sana hâkim olurum yoktur. Buna medeniyet âlemi müsaade etmeyecektir. Cemaat hukuku sözü eski istibdat zamanlarından kalmıştır. Ben bunlarla iktifa edemem," diyerek hükümete güvenoyu vermeyeceğini açıklıyordu.

Bazı mebuslar da mütarekenin uygulanmasındaki hukuksuzluktan şikâyetçiydi:

MUSTAFA KEMAL İSTANBUL'A GELİYOR

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, 31 Ekim 1918'de Sadrazam Ahmet İzzet Paşa bir telgrafla ordu komutanlıklarına mütareke ile saptanan koşullara uyulmasını bildirmişti. Mütarekenin 19. maddesi ordudaki Alman komutanların görevlerini bırakmasını öngördüğünden, Yıldırım Orduları Grup Komutanı Liman von Sanders'in de görev teslimi yapması gerekiyordu. Komutanlığı devralacak olan Mustafa Kemal, öğrenim hayatını tamamladıktan sonra 1905'te Şam'da 5. Ordu'ya atanmış, Selanik'te çeşitli kademelerde görev yapmış, Trablusgarp ve Balkan savaşlarında bulunmuş, Çanakkale'de, Anafartalar'da büyük başarılar elde etmiş, I. Dünya Savaşı sırasında çeşitli cephelerde savaşmış, en nihayet 7. Ordu komutanlığına atanmış başarılı bir askerdi.

Sanders, Adana'daki grup karargâhında görevini şu sözler eşliğinde Mustafa Kemal'e devretti:

"Ekselâns, siz, muharebe cephelerinde, Arıburnu'nda, Anafartalar'da çok yakından tanıdığın kumandansınız. Aramızda gerçi bazı hadiseler ve vak'alar da oldu, fakat nihayet bunlar bizi birbirimize daha iyi tanıtmış oldular; kalpten dost olduğumuzu zannediyorum. Bugün Türkiye'yi terke icbar olunurken emrim altındaki orduları, Türkiye'ye ilk geldiğim zamanki takdirkârı bulunduğum bir kumandana tevdi ediyorum. Bu umumî felâket içinde bedbahtlık duymamak mümkün değildir; ben yalnız bir şey ile müteselli oluyorum: Kumandayı size terk etmek ve tevdi etmek! Bu dakikadan itibaren emir sizindir. Ben sizin misafirinizim."

Mustafa Kemal ise, *"Doğrudan doğruya emrim altında bulunan iki ordunun arzu ettiğim tarzda takviyesi halinde, bütün felâketlere rağmen, Türk'ün sesini işittirebileceği kanaatindeyim. Bu yolla işe başladım,"* diyerek görevi devraldı.

İlk iş olarak güvenilir bulmadığı subayları ordusundan uzaklaştıran Mustafa Kemal, mütareke koşullarından baştan beri endişe duyuyor, Mondros Mütarekenamesi'nin *"Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle birlikte uğradığı acı yenilginin yüz kızartıcı sonucu"* olduğunu ifade ediyordu. Buna bağlı olarak İngilizlerin de İskenderun'u işgal etmeyi amaçladığına inandığını hükümete açıklayarak, her ne sebep ve bahane ile olursa olsun, şehre asker çıkarılmasına ateşle karşı konulması emrini verdiğini belirtti. Bu öngörü, mütarekenin 10. ve 16. maddelerine dayanılarak İskenderun'un 9 Kasım 1918 günü İngilizler tarafından işgal edilmesiyle doğrulandı. Aynı gün Yıldırım Orduları Grubu lağvedildi ve Mustafa Kemal Harbiye Nezareti emrine alındı.

Görevinden istifa eden İzzet Paşa'nın kendisine İstanbul'da bulunmasının uygun olacağını söylemesinden durumun ciddiyetini anlayarak İstanbul'a hareket eden Mustafa Kemal, düşman donanmalarının demirlediği 13 Kasım günü şehre vardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Üstte
Mustafa Kemal'in İstanbul'da birlikte *Minber* gazetesini çıkarttığı Fethi (Okyar) Bey.

Altta
Sultan VI. Mehmed Vahdeddin, son halife Abdülmecid Efendi ve Damat İsmail Hakkı Bey ile birlikte cuma selamlığı için gittiği bir camiden çıkarken.

"İstanbul'da ecnebi askerler vardır. Bir yere silahlı kuvvet çıkarmak askeri işgaldir, bu tevil olunamaz (başka türlü yorumlanamaz). İskenderun, Musul işgal olundu. Buna işgalden ziyade istila da denilir. Yeni hükümetin bunlara karşı bir hareketini, protestosunu göremedik. Mütarekename bizimle istihza (eğlenmek) için mi yapıldı?"

Ancak tüm itirazlara rağmen hükümet güvenoyu almayı başardı. Mustafa Kemal, yeniden İzzet Paşa hükümetinin göreve getirilmesi konusundaki görüşlerini destekleyen mebus sayısı hiç de az değilken karşılaştığı bu durumdan hayrete düşmüştü; ancak siyaset denen şeyin bin bir renk alabileceğini düşünemeyen bir askerin bu şaşkınlığını elbette yadırgamamak gerekiyordu.

Gidişata dair bir fikir alışverişi yapmak isteyen Mustafa Kemal, saraya telefon ederek Vahdeddin'den görüşme talep etti. Cuma selamlığından sonra uzun, ama fikir teatisi bakımından kısa bir görüşme yaptılar. Padişah, belli ki can derdinden başka bir şeyle ilgilenmiyordu. Mustafa Kemal için ise ordunun dağılmış, komutanların örgütsüz kalmış olduğu o günlerde padişaha askerin bağlılığından söz etmekten başka yol kalmıyordu; ayrıca muhalif düşünceler siyaset dışı bırakılma tehdidini beraberinde getireceğinden sağduyulu ve sakin davranmak en sağlıklısıydı.

Bu arada Meclis-i Mebusan üyeleri, daha çok kısa bir süre önce güvenoyu vermiş oldukları Tevfik Paşa hükümetine karşı bir tavır değişikliği içine girmişlerdi. Teceddüt Partisi ile Terakkiperver Avam Partisi'nden bir grup, hükümet aleyhine bir gensoru hazırlamıştı. Ancak bu durum Vahdeddin'in pek hoşuna gitmemişti; zira bu hükümet İngilizlerle dostluk politikasını sürdürmekte kusursuzdu. Vahdeddin'in düşüncesine göre en iyisi Meclis-i Mebusan'ın ortadan kaldırılmasıydı. Bu sayede emirlerin tartışmasız bir şekilde yürütülmesi için engel kalmayacak, işbirlikçi hükümetler meclis denetimine tabi olmayacaktı.

Diğer pek çok vatansever gibi Mustafa Kemal'in de bu niyete karşı çıkmasına ve 18 Kasım 1918 tarihli *Vakit* gazetesinde millet iradesine olan inancını dile getirerek Vahdeddin ile takipçilerinden ayrıldığını beyan etmesine karşın olaylar, padişahın karar verdiği biçimde ilerleyecekti. Sadrazam Tevfik Paşa Vahdeddin'i ziyaret edecek, kanuni formaliteler gözden geçirilecek, meclisin feshine dair irade-i seniyye hazırlanacak ve Vahdeddin, başkâtibi Ali Fuat Bey'e meclisi dağıtma sebebini şöyle açıklayacaktı: "Ecnebiler bu Meclis-i Mebusan'ı müntehab (seçilmiş) addetmiyorlar."

Fesih işlemi yıldırım hızıyla gerçekleştirildi. Meclis-i Mebusan, 21 Aralık 1918 günü öğleden sonra Halil Bey başkanlığında toplandı. Kısa bir giriş merasiminin ardından gensoru müzakeresine geçildi. Hazırlanan cevap ve padişahın iradesi okundu. Bu iradeye göre mecburi siyasi sebeplerden dolayı meclisin feshi gerekmişti. Kanun-ı Esasi'nin 7. maddesine göre fesih padişah hukukundan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olduğundan, konuya dair bir irade-i seniyye hazırlanmıştı. İşin gülünç yanı, meclisin bu son toplantısının da, her zaman olduğu gibi alkışlarla bitirilmesiydi.

Meclisin kapatılmasından sonra Tevfik Paşa hükümeti hummalı bir icraata girişti. İlk iş olarak siyasi af ilan edildi. Vahdeddin'in tahta geçişine değin işlenen suçlardan Ermeni tehcirinden sorumlu olmak, gayrimüslimlere karşı siyasi amaçlı eylem yapmak ve düşman ordusuna katılmak ya da yardım etmek dışındaki siyasi suçlar affedildi. Ardından, savaş sırasındaki yolsuzlukları ve haksızlıkları ortaya çıkararak suçluları cezalandırmak yolunda adımlar atıldı. Haksızlığa uğradığı öne sürülen azınlık temsilcilerine nazırlık ve âyanlık gibi devlet memuriyetleri verildi. Bu sırada, 12 Ocak 1919'da hükümetin istifa edip ertesi gün Tevfik Paşa tarafından yeniden kurulmasıyla, hükümetteki muhalif isimler temizlendi ve yerlerine tümüyle padişaha yakın isimler getirildi.

Şimdi İtilaf devletlerini memnun etmeyi geciktirmemek için İttihatçıların bir an önce tutuklanması gerekiyordu. Nitekim şubat ayında İstanbul'a gelen d'Esperey elçilik tercümanını göndererek, bu konuda konuşmak üzere sadrazamı elçilikte görmek istediğini iletti. Bu "davet" vekillerce tepkiyle karşılandı; zira d'Esperey'in sadrazamı ziyaret etmeyip ayağına çağırması onur kırıcıydı. Fakat Tevfik Paşa davete icabet etti. Bu görüşmede general, İttihat ve Terakki mensuplarıyla ilgili derhal bir icraata geçilmesini istediğini, aksi takdirde Osmanlı Devleti üzerine verilecek yargının ağır olacağını söyledi; bu "ağır yargı" sözünün arkasında yatan, İstanbul'un işgal edilmesiydi. Hatta elde 36 kişilik hazır bir liste de vardı. Vahdeddin ise harekete geçmeden önce İngilizlerle iletişime geçiyor, söz konusu suçları işleyenlerin memleketin en güçlü örgütüne mensup kişiler olduklarını, onlara karşı harekete geçmenin aleyhte tepkiler yaratmasından çekindiğini, böyle bir durumda İngilizlerin alacağı tavrı bilmenin kendisi için önemli olduğunu bildiriyor, açıkça bir güvence arıyordu. Ancak tehcir olayından tutuklu eski Diyarbakır Valisi Dr. Reşit'in 25 Ocak'ta hapisten kaçması fitili ateşledi ve İngilizlerin güvencesi beklenmeden beş gün içinde 30 kişi tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne gönderildi. Bu tutuklamanın ardından İttihat ve Terakki'nin mallarına el konulması, Müdafaa-i Milliye ve Donanma Cemiyetlerinin Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine bağlanması, azınlıkların devlet memuriyetlerine tayininin hızlandırılması uygulamaları gelecekti. Ancak İttihat ve Terakki mensuplarıyla ilgili uygulamalar bu kadarla kalmayacaktı.

Bu gelişmeleri memnuniyetle karşılayan İngiliz hükümetinin İstanbul'daki yüksek komiser yardımcısı Amiral Webb, Sir Ronald Graham'a gönderdiği mektupta şunları söylüyordu: "Görünürde memleketi işgal etmediğimiz halde şimdi valilerini tayin ediyor veya görevlerinden uzaklaştırıyoruz... Halife elimizin altında bulundukça İslam dünyası üzerinde ek bir denetleme aracına sahibiz. Bildiğiniz gibi, padişah bizi buraya yerleştirmek istiyor."

Tüm bunlar olup biterken, Mustafa Kemal ve arkadaşları, o günkü hükümetten farklı bir program izleyecek yeni bir hükümetin

Mustafa Kemal Paşa, "Ümidini Kaybetmeyen Adam" adıyla anılan bu fotoğrafını 24 Mayıs 1918 tarihinde Ruşen Eşref (Ünaydın) Bey'e armağan etmiş. Resmin üzerinde şu satırlar okunuyor: "Her şeye rağmen muhakkak bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim değil, bugünün karanlıkları, ahlaksızlıkları, şarlatanlıkları içinde sorf vatan ve hakikat aşkıyla ışık serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik görmemdir."

TEVFİK PAŞA HÜKÜMETİNE SUNULAN GENSORU

Tevfik Paşa hükümeti göreve başladıktan bir süre sonra, Meclis-i Mebusan'a Balıkesir Mebusu Hüseyin Kadri, Manisa Mebusu Mustafa İbrahim, Sivas Mebusu Rahmi, Divaniye Mebusu Doktor Sami ve Aydın Mebusu Yunus Nadi imzalı bir gensoru sunuldu. Gensoruda şu eleştiriler sıralanıyordu:

"Kabine bir ay içinde meclise vâdettiği esaslı noktalarda umumi durumu tatmin edecek isabetli icraat şöyle dursun, yaptığı bütün işlerin, beyanatın tamamen tersine bir meslek tuttuğunu göstermiş ve şu geçen bir ay içinde memleket hayatını ilgilendiren konularda acizden başka bir şey görülmemiştir.

Sulh hazırlıkları namına ciddi bir teşebbüs olmamış, kabine dünya ile rabıtasını keserek hakkında verilecek kararı beklemekle vakit geçirmiştir. Emniyet ve âsâyişi iade ve teminine mecbur olan hükûmetin zabıta kuvvetleri arasında yarattığı anarşi yüzünden şehirlerin büyük caddelerinde bile geceleri gidip gelinemeyecek derecede suç ve cinayet işlenmektedir. Ne geçim işleri düzenlenmiş ve ne de gelecek için inandırıcı tedbire başvurulmuştur.

Memleket bugün geçim bakımından harb senelerinin en sıkışık devirlerinde görülmemiş bir sıkıntı içindedir; umumi hayat atalete uğramıştır. Bütün bu meselelerden bahsedecek olan basın, bir taraflı sansüre tâbi bulunuyor. Memleketin mukadderatı kesin olarak tâyin edilmek üzere bulunduğu bir sırada bu halin devamına göz yumulamaz."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sadrazam Tevfik Paşa ile İttihat ve Terakki mensuplarının geleceği hakkında görüşen Franchet d'Esperey.

işbaşına gelmesini sağlamak için çareler aramayı sürdürüyorlardı. Rauf, Fethi, İsmail Canbolat ve Kara Kemal Beyler bu arayışta Mustafa Kemal'e eşlik edecek, birlikte "ihtilalci bir komite kurmağa" karar verilecek, "padişahı değiştirmek, kabineyi düşürmek, yeni bir hükümet teşkil ederek daha azimli hareketlerde bulunmak" gibi ihtilalci tedbirler düşünülecekti. İşte bu ortamda, Tevfik Paşa beklenmedik bir adımla padişahı tam olarak tatmin etmediği gerekçesiyle nazırlarını istifa ettirerek 24 Şubat 1919'da yeni bir hükümet kurdu. Ama bu hükümet de uzun ömürlü olmadı. Tevfik Paşa hükümetleri, padişahın gözünde İttihat ve Terakki'ye karşı yeterince kararlı ve sert değildi. Tevfik Paşa'nın artık görevi tamamladığı, kurduğu hükümetlerin de miadını doldurduğu anlaşılıyordu.

Vahdeddin için yeni hükümeti kuracak olan isim, kız kardeşi Mediha Sultan'la evlenerek saraya damat olan Damat Ferit Paşa'ydı. Damat Ferit kimine göre bir İngiliz centilmeninin iyi bir taklidi, kimine göre bugün dediğini yarın inkâr eden ve gerçek fikri hiçbir zaman bilinemeyen "bukalemunmeşreb" bir adam, "inatçı, cesur, akılsız bir ihtiyar"dı. Mustafa Kemal ise Damat Ferit ve hükümetini "padişahın isteklerine uymuş, onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş bir hükümet" olarak nitelendirecekti.

Gerçek bir düzen adamı olan Damat Ferit Paşa, İtilaf Devletleri'nin isteklerine cevap vermek için gerekli adımları atmakta gecikmedi. 10 Mart günü eski nazırların, milletvekillerinin, subayların ve İttihat Terakkicilerin içinde olduğu kalabalık bir grubun tutuklanmasını sağladı. Tutuklananlar arasında ulusçu kadronun önemli isimlerinden Fethi (Okyar) Bey de yer alıyordu.

İhtilalci fikirleri hayata geçirememiş olmak, Damat Ferit hükümetinin işbaşına gelmesi ve Fethi Bey'in tutuklanması, Mustafa Kemal ve arkadaşları için İstanbul'un doğru adres olmadığını göstermeye yetmişti. Şimdi yeni adımlar atmak gerekiyordu.

MUSTAFA KEMAL, PADİŞAH VAHDEDDİN İLE GÖRÜŞÜYOR

Mustafa Kemal, İstanbul'a gelişinin ardından Padişah Vahdeddin ile yaptığı görüşmeyi anılarında şöyle anlatıyordu:

"Cuma günü selamlığa gittim; namazdan sonra beni oradaki salona davet eden Vahdeddin'le, dışarda bekleyenler tarafından çok uzun olarak yorumlanmış bir görüşme yaptık. Gerçekten görüşme zaman itibariyle pek kısa olmuştur. Ben tahmin edebileceğiniz konu üzerinde onu aydınlatmak ve uyarmak üzere söze giriş yaparken o çok ustaca bir tarzda izahatımı kesti, dedi ki: 'Ordunun komutan ve subayları, eminim ki seni çok severler; bana teminat verir misin ki onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir.'

Birdenbire böyle bir sorunun maksat ve manasına intikal edemedim, sordum: 'Ordu tarafından aleyhte harekete ait bilgi ve özel haberleriniz mi var efendim?'

Gözlerini kapadı. Olumlu veya olumsuz cevap vermedi, aynı sorusunu tekrar etti. Cevap verdim: 'Gerçi ben İstanbul'a geleli birkaç gün oldu, buradaki durumu yakından bilmiyorum; fakat ordu komutan ve subaylarının zat-ı şahanenizle karşı karşıya bulunması için bir sebep olabileceğini zannetmiyorum. Onun için temin ederim ki, hiçbir fenalığı beklemeyiniz.'

Karşımdaki adam kararını çoktan vermiş görünüyordu; biz ise bu kararın ne olduğunu anlayamayan veya anlamak istemeyen kimselerle temasta kalmış, karşı hiçbir tedbir almaya zaman ve fırsat bulamamış vaziyette idik. Padişah gözlerini açarken ayağa kalktı ve şu sözlerle görüşmeye son verdi: 'Siz akıllı bir komutansınız, arkadaşlarınızı aydınlatıp telkin edeceğinizden eminim.'

Çok ümitsiz ve üzgün, fakat üzüntümün hakiki sebebini dahi anlayamamış bir halde Vahdeddin'in salonundan çıktım.

Şişli'deki evimde yeni durumu değerlendiriyordum. İstanbul sokakları İtilaf Devletleri'nin süngülü askerleriyle dolmuştu. Boğaziçi, toplarını sağa sola çeviren düşman zırhlılarıyla, lacivert sularını göstermeyecek kadar örtülü idi. Herkes, ancak pek zaruri ihtiyaçları için evden çıkabiliyor, sokaklarda hatır ve hayale gelmeyen hakaretlere uğramamak için caddelerin duvar diplerinden büzülerek, eğilerek ve korkarak yürüyebiliyorlardı.

Bütün sakınmalara rağmen yine bin türlü feci tecavüz sahneleri eksik değildi. Koskoca İstanbul ve koskoca İstanbul'un yüz binlerce halkı, sesleri kesilmiş bir halde idi. İstanbul ufuklarında yükselen şeyler yalnız düşman sesleri, düşman hakaretleri, düşman bayrak ve süngüleri idi.

Şayanı hayrettir, artık adi bir mendil gibi ayak altında çiğnenen bu muhitte hâlâ bir saltanat, bir hükümet, bir varlık bulunduğunu sananlar vardı."

Mustafa Kemal'in Şişli'de 16 Mayıs 1919 tarihine kadar yaşadığı ev.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Paris Barış Konferansı

Savaşın bitirilmesi aşamasında İtilaf Devletleri Bulgaristan ile 29 Eylül 1918 tarihinde Selanik, Osmanlı İmparatorluğu ile 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros, Avusturya-Macaristan ile 3 Kasım 1918 tarihinde Villa Giusti ve Almanya ile 11 Kasım 1918 tarihinde Rethondes mütarekelerini imzalamıştı.

Savaşın taraflarından oluşan devletlerin temsilcileri 18 Ocak 1919 günü, yapılacak bir barış antlaşmasının esaslarını belirlemek amacıyla Paris'te toplandı. Komisyonlar tarafından yürütülen görüşmelerde, görece önemli konulardaki tam yetki ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan ve "Onlar Konseyi" olarak da anılan Yüksek Konsey'e verildi. Onlar Konseyi, konuların niteliği nedeniyle sadece hükümet başkanlarının katıldığı Beşler Meclisi'ne dönüştü. Japon heyetinin görüşmelerde ele alınan konuların kendilerini ilgilendirmediği gerekçesiyle çekilmesinin ardından da bu meclis Dörtler Konseyi olarak değişti. Bu konseyde ABD'yi Başkan Woodrow Wilson, Fransa'yı Başkan Georges Clemenceau, İngiltere'yi Başbakan Lloyd George ve İtalya'yı Başkan Orlando temsil ediyordu. Beş büyük devletin elindeki Yüksek Ekonomik Konsey ise, barış anlaşmasında söz konusu olacak ekonomik önlemler için konferansa danışmanlık yapıyordu.

Savaş galibi olan İtilaf Devletleri konferansta aynı tarafta görünmekle birlikte, aslında kendi aralarında büyük bir çekişme yaşıyorlardı. Bu çekişmenin başlıca nedeni, galip devletlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmaları idi. Her ülke, bir diğeri tarafından önerilen barış planının taraflı ve kendi çıkarlarını kollamaya yönelik olduğunu öne sürüyor, buna karşı kendi barış planını kabul ettirmeye çalışıyordu.

Barış konferansının bir diğer konusu ise, ABD Başkanı Wilson tarafından I. Dünya Savaşı sürerken Amerikan Kongresi'nde okunan bildirinin, "Bütün ulusları içine alan milletlerarası bir teşkilat oluşturulmalıdır" şeklindeki 14. ilkesiydi. Fransa ve İngiltere, Milletler Cemiyeti statüsünün barış antlaşmaları içindeki yeri konusunda muhalefet sergiliyordu.

Üstte
I. Dünya Savaşı'nın bitişini temsil eden bir illüstrasyon.

Altta
Paris Barış Konferansı'nda Dörtler Konseyi: Lloyd George (İngiltere), Orlando (İtalya), Clemenceau (Fransa), Wilson (ABD).

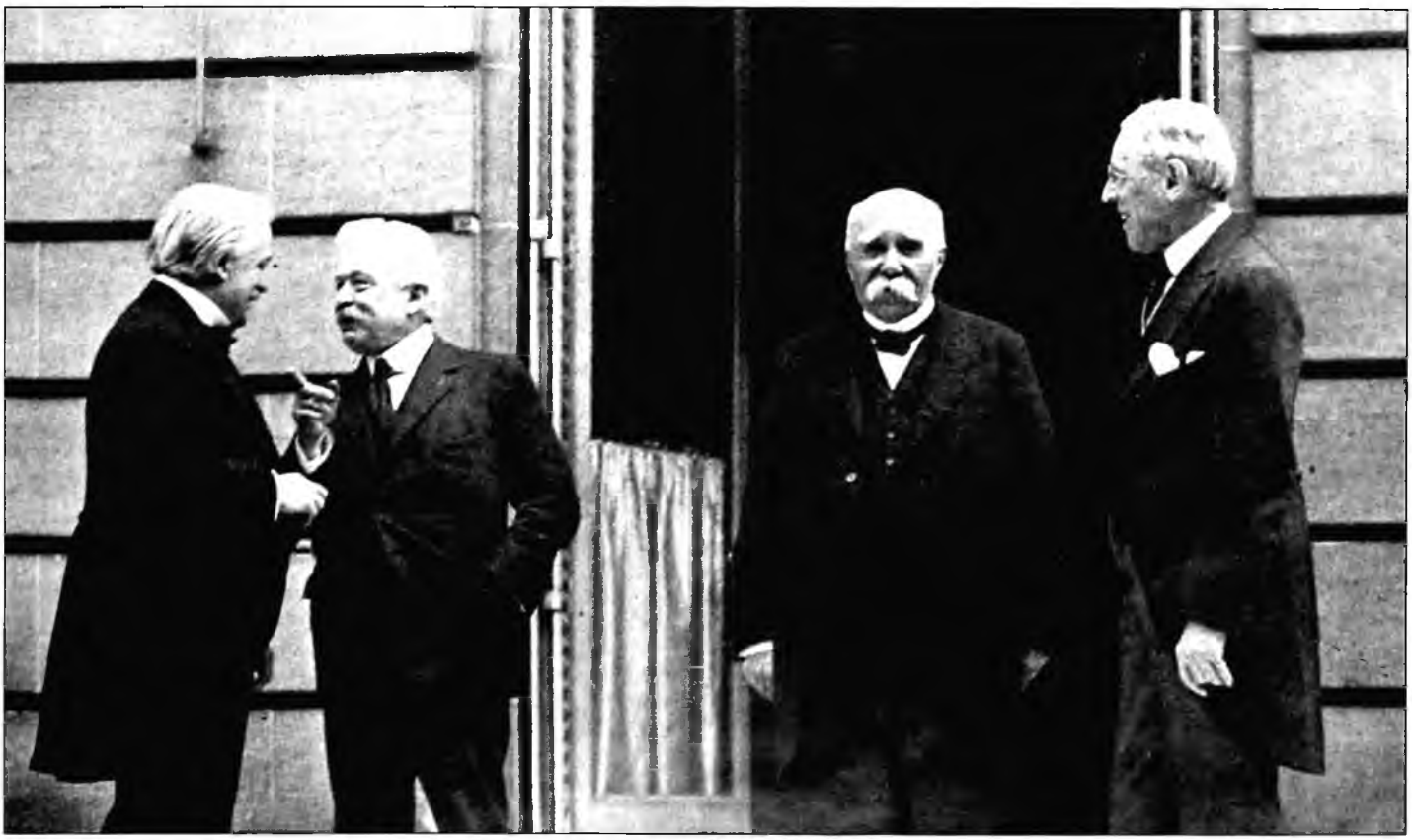

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İtilaf Devletleri arasındaki en büyük anlaşmazlık konularının biri de, Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı konusundaki hesaba katılmayan çekişmelerdi. İngiltere ve Fransa, Çarlık Rusyası'nın payına düşen Boğazlar ile Suriye, Filistin ve Irak konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdi. İtalya'nın daha önce kararlaştırıldığı üzere İzmir'i istemesine karşın, İngiltere bu toprakların kendi çıkarlarına daha uygun olduğunu düşündüğü Yunanistan'a verilmesinde diretmekteydi. Görüşmeler sırasında İngiltere temsilcisi Lloyd George'un bu çıkarlar doğrultusunda Yunanistan'ı destekleyen bir tutum alması, İtalyan Başbakanı Orlando'nun 23 Nisan 1919'da barış konferansını terk etmesi sonucuna yol açtı.

Gerçi komisyon tarafından Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Filistin, Arabistan ve Kürdistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması kararlaştırılmıştı; ancak Yunanlıların İzmir'den başka Batı Anadolu'yu, Adalar'ı, Doğu Trakya'yı istemeleri ve Rum-Pontus haklarını savunmaları; Ermenilerin Doğu Anadolu ve Kilikya dahil Güneydoğu Anadolu'daki toprak talepleri; Kürtlerin ise Güneydoğu Anadolu'da Diyarbakır, Elazığ, Bitlis, Musul ve Urfa'yı içeren topraklarda bağımsızlıklarını ilan etmek istemeleri işi zorlaştırmaktaydı.

Görüşmelerin sonucunda belli başlıklarda uzlaşmaya varıldı. Buna göre İstanbul'u da kapsayacak şekilde Boğazlar uluslararası bir komisyon tarafından yönetilecekti; Arabistan, Osmanlı topraklarından ayrılacaktı; Musul'dan vazgeçerek Suriye ile Kilikya'nın mandasını alan Fransa'ya karşılık, İngiltere Filistin ile Irak'ın mandasını yüklenecekti; Antalya ve Konya çevresini içeren topraklar ise İtalyan mandasına bırakılacaktı. Öte yandan sınırları sonradan belirlenmek üzere Doğu'da bir Ermenistan devleti kurulacak, Adalar ile İzmir ve Aydın Yunanistan'a verilecekti.

Paris Barış Konferansı, Osmanlı Devleti ve Macaristan ile antlaşma imzalanmadan sona erdi. Konferans bundan böyle yetkilerini, 16 Ocak 1920'de resmen kurulan Milletler Cemiyeti'ne devretti.

OSMANLI HEYETİ PARİS'TE

Paris'te barış görüşmeleri sürerken, Fransa Olağanüstü Komiseri Defrance, Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı Osmanlı devletine dair hükümlerin konuşulması için konferansa davet etti. Savaşın yenik taraflarından sadece Osmanlı'ya tanınan bu ayrıcalık, kamuoyunda hükümetin diplomatik başarısı olarak karşılanıyor, sarayda da bir müjdeli haber olarak yorumlanıyordu. Bu gelişme birdenbire yaşanan sorunları gölgede bırakmış, birkaç gün içerisinde rüzgârın Osmanlı'dan yana yön değiştirdiği yanılgısını yaratmış, gelecek günler için büyük ümitler beslenmeye başlanmıştı.

Bu gelişmeleri takip eden Mustafa Kemal'e göre ise temkinli davranmak ve konferansta iki konu üzerinde önemle durmak gerekiyordu: "Birincisi, alelıtlak devlet ve milletin tam bağımsızlığı. İkincisi de ana vatan parçalarında ekseriyetin ekaliyetlere feda edilmemesi..." Damat Ferit başkanlığındaki heyet 12 Haziran 1919 günü Paris'e vardı. Sadrazam, taleplerini içeren muhtırayı konferansa sundu. Ancak bu talepler asla kabul edilmeyecek, hükümetin "Şark usulü mucibince az koparabilmek için çok istemek düsturu"yla hareket edildiği şeklinde eleştirilecekti.

Konferansa verilen iki muhtırada temel olarak şunlar ifade ediliyordu: Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na katılmasının sorumluğu, gizli antlaşmalara imza koyan İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileriydi; bu kişiler ayrıca savaş süresince yapılan her işten sorumluydu. Almanya'nın kışkırtmaları da savaşa katılma kararında etkili olmuştu. Bütün bu can sıkıcı olaylara yol açan İttihatçılar İstanbul'da yargılanıp cezalandırılmıştı; bu da Osmanlı milletini aklamaya yeterdi. İmparatorluğun toprak bütünlüğünün savaş öncesi durum göz önünde tutularak korunması herkesi çok memnun edecekti; zira topraklarda yeni bir parçalanma

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mevcut dengeyi bozacaktı. Akdeniz'den Arap denizine kadar olan bölgede yaşayan halk zaten derin duygularla Osmanlı'ya bağlıydı. Edirne'nin kuzeyindeki ve batısındaki bölgeler Osmanlı sınırları içine alındığı takdirde Trakya'da barış korunabilir, İstanbul da güvencede olabilirdi. Yakındaki adalar Osmanlı egemenliğinde kalmalıydı. Arap bölgeleri de Osmanlı egemenliğinde özerk davranabilirlerdi.

Damat Ferit'in tavrı Konferans'ta olduğu gibi yabancı kamuoyunda da tepkilerle karşılandı. Dönemin gazetelerinde çıkan haberlerde heyetin sorunları çözmekten çok karmaşıklaştırdığı ifade ediliyordu; Damat Ferit kadim Osmanlı politikalarına uygun hareket etmiş, yeni bir bakış geliştirememişti. Oysa bir barıştan söz edilecekse ve Konferans'tan olumlu sonuçlar alınarak dönülmek isteniyorsa Türkler ile devlete bağlı kalmak isteyen Kürtlerin birlikte yaşadığı bölgelerde müttefiklerin hukuk ve ilkelerinden yararlanmayı talep etmek en doğrusuydu. Büyük güçlerin karşısına çıkıp da onların görüş ve isteklerine aykırı taleplerde bulunmak, üstelik bunları kabul etmelerini beklemek ancak hayal olabilirdi.

Gazetelerin dediği çıkıyor, İtilaf Devletleri'nin yanıtında da bütün bu talep ve öneriler reddediliyordu. Galip devletlere göre savaşa girme konusundaki gerekçeler kayda değer değildi; böylesine önemli kararlar toplumlar adına hükümetlerce verilirdi, dolayısıyla sorumluluk tüm hükümete aitti. Toprak bütünlüğü konusunda savaş zamanından da geriye gidilmesi kabul edilemezdi, zira Osmanlı yönetimi etnik grupları idare etme yeteneğine sahip değildi; bugüne kadar Osmanlı egemenliğinde kalmış uluslar bir ilerleme kaydedememişti. Akla uygun olan, küçük ve ulusal bir devlet olarak hayata devam etmekti ve bu konuda İtilaf Devletleri de ellerinden gelen desteği verirdi.

Paris'te bir süre daha kalıp görüşmelere devam eden Damat Ferit Paşa ve beraberindeki heyet için artık yapacak bir şey kalmamıştı; "meclis-i âli-i müttefikin kararıyla ve emriyle" konferanstan ayrılarak İstanbul'a dönüldü.

Solda
Paris Barış Konferansı'na davet edilen Osmanlı Heyeti. Soldan sağa: Rıza Tevfik Bey, Damat Ferit Paşa, Tevfik Bey, Reşit Halis Bey.

Üstte
Paris Barış Konferansı'nda İngiltere'yi temsil eden Başbakan Lloyd George.

Sağda
Paris Banş Konferansı'nda hemen hiçbir isteği kabul edilmeyen Osmanlı heyeti görüşmelerden ayrılırken.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KRONOLOJİ

31 Ekim 1918
Mustafa Kemal, Liman von Sanders'ten Yıldırım Orduları Grubu komutanlığını devraldı.

1 Kasım 1918
İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin son kongresi toplandı.

2 Kasım 1918
Enver, Talat ve Cemal Paşa'lar ile diğer bazı İttihat ve Terakki erkânı İstanbul'u terk etti.

8 Kasım 1918
Ahmet İzzet Paşa istifa etti.

10 Kasım 1918
Yıldırım Orduları Grubu ile 7. Ordu karargâhı lağvedildi ve Mustafa Kemal Harbiye Nezareti emrine verildi.

11 Kasım 1918
İttihat ve Terakki'nin devamı niteliğindeki Teceddüt Fırkası kuruldu.

Ahmet İzzet Paşa'nın istifası üzerine, Tevfik Paşa yeni Osmanlı Hükümetini kurdu.

15 Kasım 1918
Osmanlı kuvvetleri Bakü'den çekildi.

18 Kasım 1918
Osmanlı kuvvetleri Tebriz'den çekildi.

Tevfik Paşa kabinesi güven oyu aldı.

28 Kasım 1918
Kâzım Karabekir, Kars'tan İstanbul'a geldi.

1 Aralık 1918
İzmir'de Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti kuruldu.

2 Aralık 1918
Edirne'de Trakya Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi Çemiyeti kuruldu.

4 Aralık 1918
İstanbul'da bazı eski mebus ve valilerce Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kuruldu.

Wilson Prensipleri Cemiyeti kuruldu.

11 Aralık 1918
İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti kuruldu.

21 Aralık 1918
Meclis-i Mebusan feshedildi.

28 Aralık 1918
2. Ordu Komutanlığı lağvedilerek, Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği teşkil edildi.

30 Aralık 1918
Venizelos, Meis-Marmara çizgisinin batısında kalan Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi için muhtıra verdi.

12 Ocak 1919
Tevfik Paşa Hükümeti istifa etti.

13 Ocak 1919
Tevfik Paşa, hükümeti kurmak için tekrar görevlendirildi.

18 Ocak 1919
Paris Barış Konferansı başladı.

22 Ocak 1919
Osmanlı kuvvetleri Batum'un tahliyesine başladı.

30 Ocak 1919
İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, İngilizlerin isteği üzerine Divan-ı Harb'e verildi.

8 Şubat 1919
Fransız İşgal Orduları Başkumandam General Franceht d'Esperey, İstanbul'a girdi.

12 Şubat 1919
Trabzon'da Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kuruldu.

19 Şubat 1919
Samsun'da Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu.

23 Şubat 1919
Birinci Trabzon Kongresi, Trabzon Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti tarafından toplandı.

3 Mart 1919
Tevfik Paşa kabinesi istifa etti.

Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi kuruldu.

4 Mart 1919
Damat Ferit Paşa, ilk hükümetini kurdu.

6 Mart 1919
Vahdet-i Milliye Cemiyeti kuruldu.

13 Mart 1919
Kâzım Karabekir, Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Kumandanlığı'na tayin edildi.

9 Nisan 1919
Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Ermeni tehciri iddiasıyla idama mahkum edildi.

23 Nisan 1919
İtalyanlar Paris Barış Konferansı'nı terk etti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

3

Parçalanmanın Eşiğinde

Koç

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ayrılıkçı Hareketler

Batılı devletlerde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda etkisini çeşitli biçimlerde gösteren Wilson Prensipleri'nin bir sonucu da, imparatorluk sınırları içindeki çeşitli unsurların hak taleplerini artırmasıydı. Türk olmayan unsurlar, özellikle de Ermeni, Kürt ve Rumlar, Wilson prensiplerinden ve İtilaf Devletleri'nin vaatlerinden yola çıkarak Osmanlı'dan toprak istemeye başlamışlardı. Bu talepleri masa başında konuşmak için uygun adres ise, görüşmeleri uzun süre devam eden Paris Barış Konferansı olacaktı.

Osmanlı unsurlarından Ermenilerin ülke topraklarındaki durumu uluslararası alana ilk kez 1878 yılında Ayastefanos Antlaşması ile taşınmış, daha sonra Berlin Antlaşması'nda konu tekrar gündeme gelmişti. Bu iki antlaşmada Ermeniler Bulgarlara tanınan türden bir özerklik talep etmişler, ancak bu talepleri reddedilmişti. İlerleyen yıllarda Ermeniler bu taleplerin gerçekleştirilmesi için örgütlenmeye başlamışlardı. Harekete geçen Ermeni komitelerinin en büyükleri 1885'te kurulan Armeneganlar, 1887'de kurulan Hınçak ve 1890'da kurulan Taşnaksütyun'du.

Paris Barış Konferansı, Osmanlı Ermenilerinin taleplerini uluslararası alanda dile getirmeleri için bir diğer fırsat oldu. Konferans toplandıktan bir ay kadar sonra temsilcilerini Paris'e yollayan Ermeniler, iddialarına göre I. Dünya Savaşı'ndan önce nüfusunun çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Sivas, Erzurum ve Trabzon'dan oluşan yedi şehirle birlikte Maraş, Kozan, Cebelibereket (Osmaniye), İskenderun ve Adana'nın kendilerine verilmesini istediler.

Ayrıca kurulması planlanan Ermeni cumhuriyetinin varlığını sürdürebilmesi için Karadeniz'de bir limana ihtiyacı vardı. Ermenilerin, Fransız himayesine verilmesini istedikleri Kilikya bölgesi ile, iyi ilişkiler içinde oldukları Yunanlılarca istenen Pontus bölgesinde gözleri yoktu. Yunan-Ermeni dostluğu daha sonraları Yunan Meclisi'nde de gündeme gelecek, 10 Mayıs 1920 oturumunda Yunan parlamentosunun Ermeni halkına olan dostluğunu belirten bir mektubu ve buna karşılık Ermeni cumhurbaşkanının cevabı okunacak, iki ülke arasındaki samimi ilişkilerden söz edilecekti.

Ermeni temsilcisi Bogos Nubar, Paris Barış Konferansı'na sunduğu bu talepleri *Asiatic Rewiew* dergisine yaptığı açıklamada da tekrarlıyordu. Nubar demecinde, savaştan evvel nüfusunun çoğunluğu Ermenilerden oluşan şehirleri Erivan Cumhuriyeti'ne katmayı hedeflediklerini, Kilikya'nın da Türk etkisinden "kurtarıldıktan" sonra Fransızlara verilmesi gerektiğini belirtiyordu.

Konferansa katılan ülkelerden Fransa genel olarak Ermenilere ve taleplerine sempatiyle yaklaşmakla beraber, Trabzon konusunda Yunanlılarla yapılan anlaşmanın benzerini Kilikya için Ermenilerle yapmış değildi. Ayrıca Fransızlara göre Ermenilerin konferansa sunduğu programda birtakım zayıflıklar vardı; zira sözü geçen şehirlerde Ermeni nüfusun çoğunlukta olduğundan söz etmek pek doğru değildi. Konferansta Amerikan İstihbarat Şubesi memurları da bağımsız Ermenistan konusunda Wilson'a sundukları bir raporda bu duruma dikkat çekiyor, bu şehirlerde Ermenilerin çoğunlukta olmadıklarını belirtiyorlardı. Ayrıca bu topraklarda Ermeni olmayan unsurların da bulunması bir güvenlik sorunu yaratabilir, uluslararası bir güvenceye gereksinim duyulabilirdi.

Amerikalı Profesör Magie'nin hazırladığı istatistiklere göre I. Dünya Savaşı öncesinde Bitlis, Van, Diyarbakır, Mamüretül Aziz, Erzurum ve Maraş illerinde toplam

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Üstte
Paris Banş Konferansı'nın gerçekleştirildiği bina.

Altta
Osmanlı Ermenileri ve Kürtleri ile ilgili kararlardaki önemli isimlerden İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour.

Solda
1910'larda Muş'ta bir Kürt genci.

Ermeni nüfusu 847 bin; diğer azınlıklar 258 bin; Müslüman nüfus ise 2.1 milyon kişiydi. Osmanlı kaynaklarında Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır, Adana, Halep, Sivas ve Trabzon bölgelerinde toplam nüfus 6 milyon kişiyken bunun yüzde 15'i Ermenilerden, yüzde 11'i diğer Hıristiyanlardan ve yüzde 74'ü Müslümanlardan oluşuyordu.

Batılılar arasında genel kanı, Ermenilerin konferansa sunduğu taleplerin aşırı olduğu yönündeydi. İngiltere Başbakanı Lloyd George, o günün koşullarında bu isteklerin gerçekleşmesinin güç olduğunu belirtiyor, Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya'nın oluşturduğu Dörtler Konseyi'nin bir toplantısında, bu ülkeler arasında kararlaştırılacak sınırlar içinde kurulacak bir Ermeni cumhuriyetinin manda altında bulunmasını öneriyordu.

Ermenilerin bu niyetlerini ve girişimlerini öğrenen Doğu illeri ise, tepkilerini dile getirmek için Hariciye Nezareti'ne protesto mesajları yolluyorlardı. Bunlardan Şubat 1919'da Malatya'dan gönderilen 32 imzalı bir yazı, haklarının güvencesi için halkın sesinin gerekli makamlara duyurulmasını talep ediyordu. İstanbul hükümetinin tavrı ise gayet ılımlıydı; Osmanlı sınırları içindeki Ermenilere özerklik vaadinde bulunuluyor, hatta gerginliğin çok olduğu bölgelerde nüfus mübadelesi öneriliyordu. Ancak Ermenilerin iddiası Türklerin savaş öncesi bu illerde azınlıkta olduğu yönündeydi. Bu nedenle Osmanlı sınırları içinde gündeme gelecek bir çözümü istemiyor, hükümetin önerisini reddediyorlardı.

Bu arada İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin destekçilerinden Robert Kolej Müdürü C. F. Gates, Amerikalı profesör A. Lybyer'e yazdığı bir yazıda, "Küçük Asya'da bir Ermeni krallığı"nın kurulması halinde ülkenin her yanında bir kargaşa yaşanacağı öngörüsünde bulunuyordu. Gates'e göre Türklerin yenilgiyi kabul edeceğini düşünmek bir yanılgıydı; konferansın alabileceği en iyi karar, bağımsız bir Ermenistan konusunu koşulların uygun olacağı bir tarihe kadar ertelemekti. Gates, İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği bir başka ınektupta da bağımsız bir Ermenistan kurulması halinde o sınırlar içinde kalacak Türklerin kendilerini güvende hissetmeyeceğini, bunun tepkilere yol açacağını ifade ediyor, konferansın Ermenistan'ın yönetimini büyük devletlerden birine vermesini öneriyordu.

Paris Konferansı'nda masaya yatırılan bu konu bir süre daha gündemde kalacak, daha sonra Sevr Antlaşması sırasında büyük devletlerce Ermenilere toprak vaadinde bulunulacak, ancak Lozan Antlaşması olayı başka türlü sonuçlandıracaktı.

Bu dönemde Anadolu'da toprak ve bağımsızlık talebinde bulunan bir diğer unsur da Kürtlerdi. I. Dünya Savaşı öncesinde muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ortaya attığı adem-i merkeziyetçi politikaları destekleyen Kürtler, İttihat ve Terakki'nin merkeziyetçi tavrına karşı çeşitli girişimlerde bulunmuşlar, çeşitli cemiyetler kurmuşlardı. Kürt önderleri Şeyh Abdüsselam Barzani ve Şeyh Nur Muhammed, Bahdinan eyaletinin çeşitli birimlerinde

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MEŞRUTİYET ORTAMINDA KÜRT CEMİYETLERİ ve KÜRT TEALİ CEMİYETİ

İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde de etkin rol oynayan Kürt ileri gelenleri, Meşrutiyet döneminde imparatorlukta çeşitli örgütlenmelere girişmişlerdi. Bunların en önemlilerinden biri olan Osmanlı Kürt İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 yılında kurulmuş ve Abdülhamid uygulamalarına karşı çıkan kimi etkinliklerde bulunmuştu.

Yine aynı yıl Abdullah Efendizade Seyyit Abdülkadir, İsmail Paşazade Müşir Ahmet Paşa ve arkadaşlarınca kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti, Bitlis, Diyarbakır, Musul gibi şehirlerde temsilcilikler açarak örgütlenmişti. Kuruluş nizamnamesine göre cemiyetin amacı Kürtlerin Kanun-ı Esasi'nin vatandaşlara tanıdığı haklardan faydalanmasını sağlamaktı. Ancak cemiyet Osmanlılık sıfatını daima korumayı, din ve devletin sürekliliğinin yegâne koşulu olan meşrutiyete bağlı kalmayı, farklı unsurlar ve aşiretler arasındaki ihtilafların giderilmesi için de gerekli girişimlerde bulunmayı savunuyordu.

Bu cemiyetlerin ardından 1912 yılında İstanbul'da Kürt asıllı öğrenciler ve hukukçular tarafından Kürt Hevi Talebe Cemiyeti ve I. Dünya Savaşı sırasında Mısır'da İstihlas-ı Kürdistan Cemiyeti kuruldu. Bu cemiyetlerin hepsi de daha çok Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki koşulların iyileştirilmesini hedefliyor, Osmanlı ülkesinden ayrılmak gibi bir amaç gütmüyordu. Ancak savaş sonrası Mütareke koşulları, bu cemiyetlerin taleplerinde de farklılıklar ortaya çıkmasına yol açtı.

Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı devlet yönetimini etkisiz bırakmasının ardından, Mayıs 1919'da Seyyit Abdülkadir Efendi başkanlığında bir Kürt Teali Cemiyeti kuruldu. Başlangıçta kendisini 1908'de kurulan Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti'nin devamı gibi gösteren bu örgüt, hayır amacı güden bir cemiyet maskesinin ardında Mütareke sonrasında oluşan uygun koşullardan istifade ederek bağımsız bir Kürt devleti kurmayı hedefliyordu. Doğu Anadolu'nun nüfuzlu aşiretlerinden biri olan Bedirhanoğulları tarafından desteklenen ve İstanbul'daki devlet yöneticileri arasında da üye ve yandaşları olan cemiyetin başkanı Seyyit Abdülkadir Efendi, aynı zamanda Şura-yı Devlet reisiydi.

Bazı İngiliz subaylarının bağımsız bir Kürdistan devletini desteklemelerinden cesaretlenen cemiyet, Damat Ferit Paşa aracılığıyla İngiltere'ye bu talebini iletti. Bu isteğe sıcak bakmayan İngiltere, Süleymaniye valisi olarak yerel Kürt önderlerden Şeyh Mahmud Barzenci'yi atadı; ancak Şeyh Mahmud Barzenci bölgedeki İngiliz kuvvetlerine karşı bir ayaklanma başlattı. Çıkan olaylarda İngiliz subaylarının da öldürülmesi üzerine İngiltere, Barzenci'yi görevden aldı. Bölgede yaşanan gelişmelerden tedirginlik duyan İstanbul Hükümeti de, cemiyetin Doğu vilayetlerindeki şubelerini kapatma yoluna gitti. Damat Ferit Paşa kabinesinin istifasının ardından etkisini kaybetmeye başlayan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin çalışmaları, Ankara Hükümeti'nin kurulmasının ardından sona erdi.

Solda
Aşiretlerin egemen olduğu Doğu bölgesinde Mütareke sonrasında galip devletlerin güdümüyle Osmanlı idaresine karşı belirgin bir hareketlenme ortaya çıktı.

Kürtçenin resmi dil olarak benimsenmesi, Kürtçe bilen devlet memurlarının tayin edilmesi ve yöreden toplanan vergilerin yerel ihtiyaçlar için kullanılması gibi taleplerden oluşan bir dilekçe düzenlemiş, bu durum hükümeti bazı önlemler almaya yöneltmişti. Ancak alınan önlemler isyan hareketlerini önleyememiş, 1914 yılı başlarında Şeyh Abdüsselam Barzani, Şeyh Taha ve Abdürrezzak Bedirhan ile ittifak kurarak ayaklanmıştı. Ardından mart ayında Molla Selim ve bazı şeyhlerden oluşan bir grup şeriat taraftarı bir ayaklanma yapmış, tüm bu girişimler zorlukla bastırılmıştı.

I. Dünya Savaşı sırasında Kürtler cephelerde Osmanlı ordusu adına savaştılarsa da, sonraki siyasi gelişmeler kimlik duygusunun tekrar hareketlenmesine yol açmıştı. 1917 baharında Süleymaniye'de bir araya gelen Kürt ileri gelenleri geçici bir Kürt hükümeti kurulmasını önermiş, bir yıl sonra da faaliyetine ara vermiş olan Osmanlı Kürt İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni yeniden canlandırmışlardı.

Savaş sonrasında "kendi kaderini tayin" ilkesinden yola çıkarak özerklik talebinde bulunan Kütler, tıpkı Ermeniler gibi Doğu illerinde hak talep ediyor, bu illerdeki Kürt varlığının diğer milliyetlerden daha fazla olduğunu savunuyorlardı. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 5 Ocak 1919 tarihinde Arthur Balfour'a gönderdiği bir yazıda Kürtlerin taleplerinden söz ederken asıl kararı Barış Konferansı'na bırakmayı tercih ettiklerini, Kürtlerin ulusal sorunlarını Avrupa'da duyurmak için kendilerine yol açılmasını istediklerini bildiriyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Paris Barış Konferansı'nda Kürt delegasyonunun hak talebinde bulunduğu Erzurum (sağda) ve Kerkük (altta).

Calthorpe'a göre Doğu Anadolu sorunu çözülürken Kürt unsurun hak talepleri ihmal edilmemeliydi; zira kararlar alınırken Ermeniler ile Kürtler arasında bir denge kurulmazsa ileride sorunlar yaşanabilirdi.

Molla Sait, Emir Bedirhanzade, Emin Ali gibi isimlerce imzalanmış bir metni İngiliz Yüksek Komiserliği'ne ileten Kürt temsilcileri, Sivas, Ankara, Konya, Halep ve Adana'daki nüfusun bir bölümünün; Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Musul'daki nüfusun büyük çoğunluğunun Kürt olduğunu dile getirdikten sonra Kürtlere sınırları saptanmış bir ülke verilmesini, Arap ve Ermeni gibi azınlıklara yapılan muameleden kendilerinin de yararlandırılmasını ve İngiliz mandası altında bir özerklik tanınmasını istiyorlardı.

Paris Konferansı'ndaki Kürt delegasyonunun lideri Şerif Paşa da Paris'te bir kitapçık yayımlıyor, gelecekteki Kürt devletinin sınırlarını tanımlıyordu: Kafkas sınırında Ziven'in kuzeyinden batıda Erzurum, Erzincan, Kemah, Arapkir, Besni, Divicik'e; güneyde Harran, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Sina hattından İran sınırında Ararat'a kadar bir bölge Kürtlerin olmalıydı.

Bu arada İngilizler, Irak'ta Kürtlerle ilişkileri sürdürmesi için Noel adlı bir binbaşıyı görevlendirmişti. Ancak Binbaşı Noel, Kürtlere kendi liderliğinde bağımsızlık kazandırmaktan yanaydı ve önderlik hırsı sağduyusunun önüne geçiyordu. Hatta bu tavrı, Binbaşı Noel'in I. Dünya Savaşı sırasında Arapları Osmanlı'ya karşı kışkırtan Lawrence'e benzetilmesine yol açıyordu.

Bu ilişkiler devam ederken Kürt önderi Seyit Abdülkadir, İngiliz Yüksek Komiserliği Baştercümanı Andrew Ryan'a danışarak, İngiliz mandasındaki bir Kürdistan olanaklarının değerlendirilmesini istedi. Bu talep üzerine Amiral Calthorpe, İngiliz Dışişleri'ne nasıl bir politika izlenmesi gerektiği konusunda başvurdu. O sıralarda Paris'te bulunan Balfour'un da görüşleri alınarak, Kürtlere kışkırtmalardan uzak durmaları ve Konferans'ın kararlarını beklemeleri yönünde tavsiyede bulunulmasına karar verildi. Binbaşı Noel'e de, Kürtlere Paris Konferansı'nda haklarının ihmal edilmediğini bildirmesi emredildi.

İstanbul cephesinde ise hükümet, Kürtlerle İngilizler arasındaki yakın ilişkiden endişelenmeye başlamıştı. Bunun üzerine Sadrazam Damat Ferit Paşa 1919 yılının nisan ayında Andrew Ryan'la bir görüşme yaparak Kürt sorunu konusunda fikir alışverişinde bulundu. İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb, üç hafta kadar sonra bu görüşme hakkında İngiliz Dışişleri'ne bilgi verirken, Türklerle Kürtler arasındaki bağları koparmanın zor olmayacağını, ancak bunun için en önemli şartın, Türklerin kendi çıkarlarının Ermeni çıkarlarına kurban edildiği korkusundan kurtarılmaları olduğunu belirtiyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Megali İdea

Doğu'da yükselen Ermeni ve Kürt milliyetçiliği ülke bütünlüğünü tehdit ederken, Batı'da da Yunan milliyetçileri tarafından körüklenen Megali İdea (Büyük İdeal) ülküsü İtilaf Devletleri'nin yayılma hedefleri ile paralel bir şekilde gelişiyordu. Megali İdea fikri, tüm Yunan ırkını bir tek sınırda toplama ve Yunanistan'ı meydana getirilecek birleşik, ulusal bir devletin çekirdeği haline getirerek aslında Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma hayaline dayanıyordu. Bu fikri destekleyenlere göre Yunanistan'ın bu emelinin temelinde emperyalizm yoktu; asıl amaç milyonlarca Helenin, çoğunlukta bulundukları bölgelerde boyunduruktan kurtarılmalarını sağlamaktı; İstanbul ve Atina, Helenizmin iki deniz feneriydi ve İstanbul Yunan yönetiminin başkenti olmalıydı.

I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında savaşa katılmasını sağlamak amacıyla Anadolu'nun güneybatı bölümünün Yunanistan'a katılması önerisinde bulunmuştu. O sıralarda Yunanistan, siyasi açıdan oldukça hareketli günler yaşıyordu. Köylülerin desteğini alan Kral Konstantin'in karşısında, İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girilmesi gereğine inanan Yunan burjuvazisinin sözcüsü Elefterios Venizelos vardı. Şubat 1915'te yapılan seçimleri Venizelos'un kazanması üzerine, Konstantin eylül ayında bir darbe gerçekleştirdi. Bunun üzerine Venizelos, burjuvazinin güçlü olduğu Selanik'te bir ihtilal örgütü kurarak iktidarı tekrar ele geçirmek için çalışmalara başladı. Alman yanlısı Konstantin, ülkenin İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesine karşı koyuyordu. Venizelos'un yardımına koşan İtilaf Devletleri, Konstantin'e karşı düzenlenen ayaklanmayı desteklediler ve kralın tahttan indirilmesini sağladılar.

İktidara gelen Venizelos, ülkesinin iç birliğinin dış kaynaklı başarılarla sağlanacağına inanıyordu. Megali İdea, onun bu inancının en önemli unsurlarından biriydi ve Venizelos, İtilaf Devletleri'nin desteğiyle bu ideale ulaşabileceğini düşünüyordu. Dönemin Yunan basını da, Batı Anadolu'dan Karadeniz'e kadar uzanarak Trakya, Anadolu'nun kıyı bölgeleri ve İstanbul'u kapsayacak büyük Yunanistan'ın kurulması hayalinden oldukça etkilenmişti. Gazetelerde Bizans İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılacağını vurgulayan makaleler, Megali İdea'yı gündemin başlıca konusu haline getiriyordu.

Savaşın sonundaki Mondros Mütarekesi'ni takip eden yıllarda Yunanlılar, Ege adaları ile Batı Anadolu'yu, Doğu Karadeniz kıyılarını, İstanbul'u ve Trakya'yı Yunanistan'a bağlamaya yönelik politikaları için uygun ortamı bulmuş oldular. Venizelos'un 2 Kasım 1918'de İngiltere Başbakanı Lloyd George'a gönderdiği mektupta Küçük Asya'nın aslında Yunan olan batı kısmının Yunanistan'a ilhak edilmesi öneriliyor. bu yolla İtilaf Devletleri'ne Anadolu'daki yayılmaları için uygun bir kapı

Paris Barış Konferansı'nda bir toplantı. Sağdan üçüncü kişi Venizelos'tur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

açılacağı belirtiliyordu. Yunanistan'ın bu görüşü, Lloyd George'a göre, sadece Venizelosçuların değil, Başkan Wilson, Clemenceau ve kendisinin paylaşım planlarıyla da uyuşuyordu. Lloyd George, İzmir ve civarı üzerinde hak iddia eden İtalyanların karşısında yer alıyor, hatta İzmir'e göz diken İtalyanların Yunan ilhakına karşı Türkleri kışkırttığını düşünüyordu.

3 Şubat 1919'da Paris Barış Konferansı'na katılan Venizelos, görüşlerini Wilson prensiplerinin özellikle 12. maddesine ve ulusların kendi kaderini tayin hakkına dayandırıyordu. Yunanistan'ın toprak talepleri Kuzey Epir (güney Arnavutluk bölgesi), Ege Adaları, Trakya ve Batı Anadolu olmak üzere dört grupta toplanmıştı. Konferanstan alacağı desteği artırmak kaygısıyla taleplerini sınırlı tutan Venizelos, İngiltere'nin savaş sırasında Yunanistan'a bırakmaya söz verdiği Kıbrıs'ı istemiyor, aslında bir Yunan kenti olarak kabul ettiği İstanbul'dan da bahsetmiyor, İstanbul ve Boğazlar meselesinin İngiliz istekleri doğrultusundaki çözümünü kabul edeceğini dile getiriyordu. Venizelos'un bu uzlaşmacı tavrının ardındaki temel neden, İngiltere'nin tam desteğini garantilemekti.

Yunanistan'ın Paris Barış Konferansı'na sunduğu öneriler arasında Pontus Rumlarının istekleri de bulunmuyordu. Pontusçu Rumların Trabzon'u istemelerine karşın Venizelos, Ermenilerin ve Amerika'nın desteğini alabilmek için bu konudaki taleplerini sınırlı tutuyordu. Neticede Venizelos, İtilaf Devletleri tarafından kabul edilebileceğini düşündüğü Batı Anadolu üzerine yoğunlaşmıştı ve bu topraklar üzerindeki hak iddiasını, "Bir bölgede Türk çoğunluğu sağlanmıyorsa o bölge Osmanlı Devleti'nin parçası olarak kalmamalıdır" savına dayandırmaktaydı. Bu teze göre nüfus dağılımı ve etnik ayrışmadan dolayı Anadolu'nun batısındaki topraklar, coğrafi ve tarihi olarak ayrı bir bölge kabul edilmeliydi. Venizelos, gerçeklere dayanmayan iddiasını desteklemek için de, bölgede hiçbir resmi istatistik bulunmadığını öne sürerek Rum Patrikhanesi tarafından yapılan sayımları kullanıyordu.

Bu sayımlara güvenilecek olursa, Aydın ve Bursa'yı da kapsayacak şekilde Batı Anadolu'daki Rum nüfusu Müslüman nüfustan daha fazlaydı. Venizelos'a göre, patrikhanenin verileri sadece Batı Anadolu'da 1.7 milyon Rum nüfusun yaşadığını gösteriyordu. Oysa liselerde okutulan Osmanlı ders kitaplarında bu rakam, Anadolu'nun

NÜFUS MESELESİ

Yunan hükümeti Batı Anadolu'daki toprak taleplerini bu bölgede yaşayan Rum nüfusun Türklerden daha fazla olduğu savına dayandırıyor ve bölgenin bu nedenle Yunanistan'ın idaresine verilmesini talep ediyordu. Oysa Venizelos'un Paris Barış Konferansı'nda öne sürdüğü rakamlarla Osmanlı istatistikleri arasında büyük farklar söz konusuydu.

Örneğin Osmanlı istatistiklerine göre 1905 yılında İzmir'deki nüfus dağılımı şöyleydi:

Müslüman	100.356
Rum	73.636
Ermeni	11.127
Diğer unsurlar	25.854
Toplam	**210.973**

1917 yılı istatistiklerine göre de tüm Ege Bölgesi'ndeki nüfus dağılımı şu şekildeydi:

Bölge	*Türk/Müslüman*	*Rum/Ortodoks*
İzmir, Manisa, Aydın ve Nazilli	1.299.527	233.914
Balıkesir	368.404	85.547
Muğla	134.767	10.192
Toplam	**1.802.698**	**329.653**

Yüzyıl başlarında İzmir'den Kadifekale'ye doğru bir görünüm.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

VENİZELOS'TAN LLYOD GEORGE'A MUHTIRA

Yunan Başvekili Elefterios Venizelos, İngiltere Başvekili Lloyd George'un kendisinden "Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili meselelerin, ne yolda en iyi düzenlenebileceği hakkında" istemiş olduğu muhtırayı 2 Kasım 1918 tarihli bir mektup eşliğinde iletmişti. Venizelos muhtırada özetle şunları söylüyordu:

"Bu imparatorlukta 1.5 milyon Ermeni ve 2.5 milyon Rum bulunmaktadır. Bunların harpten evvelki sayıları bu idi. Türkler tarafından harp içinde bunların ne kadarı yok edildiğini katiyetle göstermek güçtür.

Türklerin kötü idaresi Hıristiyanlar üzerinde devam ettikçe, ardı kesilmez ihtilaflar olacak ve bu, umumi sulhun üzerinde aksi tesirler yapacaktır. Hıristiyan ahalinin üçte birine varan büyük bir kısmının yabancı illere tard edilmiş veya bu illerde kendiliğinden melce aramış olması veya imparatorluğun uzak vilayetlerine sürülmüş bulunması olayı, kendi başına gösterir ki, Osmanlı İmparatorluğu'nu muhafaza etmek mümkün değildir. Çünkü bütün gidenlerin yurtlarına dönmeleri meselesini bu, halledilmez bir hale koymaktadır.

Kabul edilmesi lazım gelen hal çaresi hangisidir? Bu hal çaresini Reis Wilson'un programında 'Şimdiki Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk mıntıkalarına, münhasır bir Osmanlı İmparatorluğu'nu kabul eden ve halbuki şimdi Türk idaresi altında bulunan diğer milletlere, mutlak bir varlık emniyeti ve muhtar surette inkişaf etmenin tam imkânı temin edilmek lazım geleceğini' ileri süren 12. maddenin kadrosunda bulmak kabildir.

Bu prensibi tatbik etmek için, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Ermeni ve Rum ekseriyetinin oturduğu kısımlarını mümkün olduğu kadar tayin eylemelidir.

Ermeni meselesine gelince, eğer İtilaf Devletleri'nin ve Amerika'nın uğruna savaştıkları prensiplere tevfikan eski Rus İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin Türkiye'deki ırkdaşlarıyla birleşerek bir devlet teşkil etmelerine müsaade edilseydi, meselenin halli daha kolay olurdu. Türkiye Ermenilerine karışmış Kürtleri de içine alacak bu devlet, ancak bu suretle bir Ermeni çoğunluğuna dayanabilecek ve yaşayabilecektir.

Rum meselesine gelince, bu üç bin seneden beri Rum ahalinin oturduğu ve tamamiyle Yunani bir mahiyet verdiği Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakı yoluyla halledilmek lazımdır. Rodos karşısındaki Makri (Fethiye) Körfezi dibindeki Makri şehrinden Marmara Denizi'nde Artakioi'ye kadar olan sahada 8.1 milyona varan kesif bir Rum ahali vardır. Bunların 514 kilisesi, 75 bin öğrenci okuyan 454 okulu vardır... Bu Yunani bölge dışında Anadolu'da daha 800 bin Rum kalacaktır. Diğer taraftan bu bölgenin sınırlandırılması, hemen eşit sayıda Osmanlı ahaliyi de içinde bırakacaktır.

Bu suretle müstakbel Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'nun Yunanistan'a verilecek kısmı ile, Ermeni devleti arasındaki kısımda kalacaktır. Bu Osmanlı Devleti, çoğunluğu Türk altı milyonluk İslam ahaliyi ihtiva edecektir. 800 bin Rumu dahi ihtiva edecek ise de Anadolu'nun Yunani kısmı da hemen aynı miktarda Müslüman ahaliyi havi olacağından, sulh muahedesine bunların Türkiye'ye göçmek arzusunu göstermeleri halinde Yunan Hükümeti tarafından gayri menkul mallarının satın alınması mecburiyetine dair bir madde koymak muvafık olacaktır. Buna mukabil Türkiye hükümeti de müstakbel Türk devletinin sınırı içinde kalacak Rumların gayri menkul mallarını satın almağa mecbur olacaktır...

İleri sürülen hal çaresine yapılabilecek tek tadil, Anadolu'nun batı kısmını Yunanistan'a ilhak etmek yerine muhtar bir devlet haline koymaktan ibaret olabilir, fakat buranın Yunanistan'a ilhakından ziyade bu şekilde halledilmesini kabul ettirecek delil bulmak güçtür. Bu muhtar devletin, ahalisi itibariyle, Yunani unsurun iktisadi ve temdinci üstünlüğü itibariyle ve bu unsurun üç bin senelik bir müddetteki rüçhanı itibariyle esasen Yunani bir devlet teşkil eylemesi tabii bulunmasına göre bunu siyaseten de şimdiki Yunan Krallığı'na bağlamak doğru olur.

...Osmanlı meselesi için son ve kati başka bir hal yolu tasavvur etmek güçtür. Eğer Osmanlı İmparatorluğu bırakılır ve Hıristiyan ahali üzerinde hükmü devam ederse, Türk idaresinin şifa kabul etmez kusuru bakımından barış istikbalde her gün sarsıntıya uğrayacaktır."

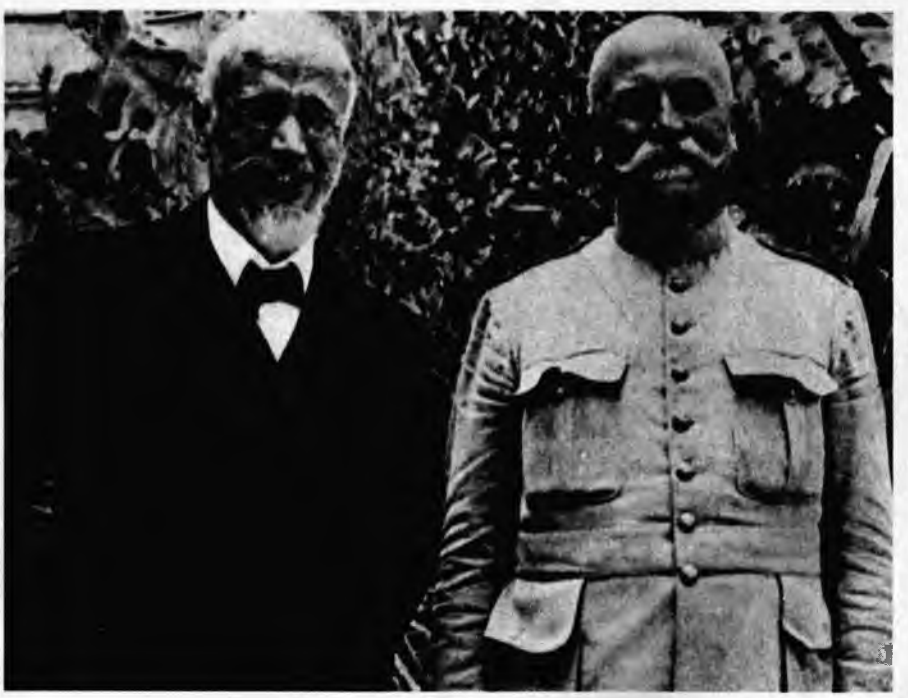

Venizelos ve General Sarrail.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tamamı için 1.3 milyondan fazla değildi. Bunun üzerine, Lloyd George'un önerisiyle, Venizelos tarafından sunulan nüfus istatistiklerini incelemek ve sonucu konferansa bildirmek üzere ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın ikişer üye ile temsil edilecekleri bir kurul oluşturuldu.

Yunanistan'ın Paris Barış Konferansı'nda en büyük desteği İngiltere'den görmesi, elbette sadece Lloyd George ile Venizelos arasındaki yakınlıkla açıklanamazdı; sonuçta Megali İdea çerçevesinde oluşturulacak Büyük Yunanistan'ın kurulabilmesi İngiliz desteğine bağlıydı. İngiltere cephesinden bakıldığında da Yunanistan, Anadolu'daki Rum nüfusu, ordusu ve deniz gücüyle İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının bekçisi olmaya çok uygundu.

Ancak Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın istekleriyle kendi çıkarları çelişen başka güçler de vardı. Ege'de bulunan yatırımları ve İngilizlerin Doğu politikasınından duydukları endişe nedeniyle bölgenin Yunanistan'a verilmesi Fransız çıkarlarına çok uygun düşmese de, Fransa için bu konu ikinci plandaydı. İtalya ise çıkarları Yunan istekleriyle en açık şekilde çelişen ülkeydi. Ancak İtalya'nın Ege ve Antalya bölgeleri üzerindeki isteklerini kabul ettirdiği St. Jean Mauriene Antlaşması'nın Bolşevik Devrimi öncesi Çarlık Rusyası ile imzalanmış olması, İngiltere ve Fransa'nın bu anlaşmayı geçersiz kabul etmesine olanak veriyordu.

Venizelos, Paris Barış Konferansı boyunca Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakını garantilemeye çalışırken, Karadeniz sahilindeki Rumlar da bağımsız bir Pontus cumhuriyeti kurmak için ayaklanma başlatmaya hazırlanıyorlardı. Pontus komitesinin maksadı, eski Yunanlıların Pont-Euxin dedikleri Trabzon, Ordu, Giresun ve Samsun'dan oluşan sahil vilayetleri ile içeride Amasya ve Sivas vilayetlerinin bir kısmını içine alarak, Batum'dan Ayancık'a uzanan toprak parçasını Yunanlaştırmak ve ileride Yunanistan'la birleşmek üzere bir Pontus cumhuriyeti kurmaktı. Bölgedeki Rumlar faaliyetlerini yoğunlaştırmışlar, özellikle Samsun'daki Rum Metropoliti Yermanos'un yürüttüğü propaganda sonucunda Rum çeteleri bölgedeki etkinliklerini artırmışlardı.

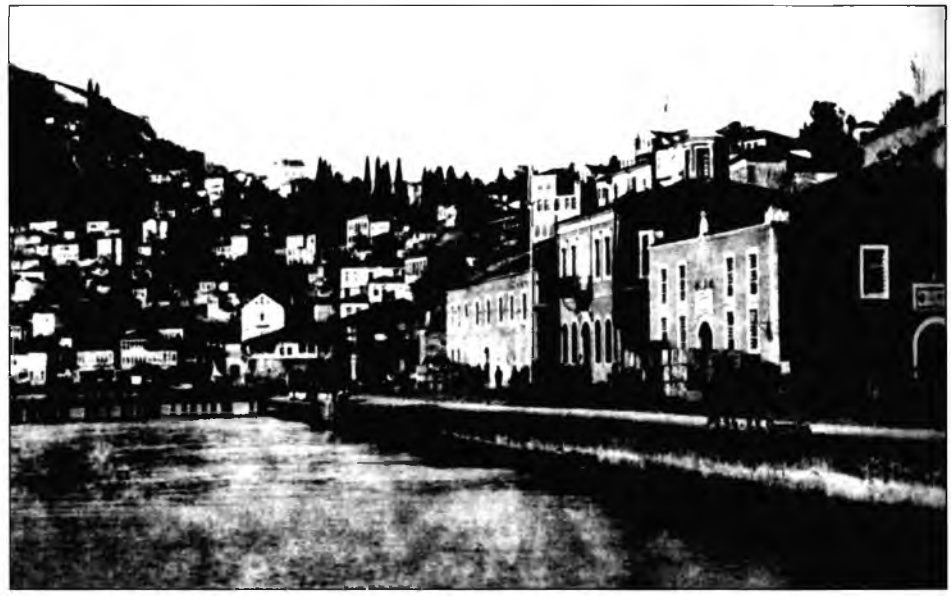

23 Şubat 1919'da Pontus bölgesindeki Rumlarca benimsenen ve İstanbul'daki İngiliz yüksek komiserine gönderilen önergede, Rum Karadeniz Cumhuriyeti'nin kurulması isteği açıklanıyor, İstanbul'da yayımlanan *Pontus* adlı gazetede ise, Trabzon'da bir Rum cumhuriyeti kurulması için çalışılacağı belirtiliyordu. Pontusçular, Avrupa'ya gönderdikleri temsilciler aracılığıyla Pontus Cumhuriyeti kurulması yönündeki tezleri için kulis faaliyetleri yürütüyor ve Paris Barış Konferansı'nı etkilemeye çalışıyorlardı. Trabzon Metropoliti Hrisanthos, Lloyd George'a bölgenin nüfus dağılımını resmeden bir not göndermişti. Hrisanthos'un verdiği rakamlara göre Pontus bölgesindeki yaklaşık 1.8 milyonluk nüfusun 850 bini Rum, 836 bini Müslüman ve 78 bini Ermeniydi. Rum nüfusu, daha önce Kafkasya ve Güney Rusya'ya sığınan, ancak artık geri dönmüş olan 250 bin Rumu da kapsamaktaydı. Ancak bu rakamlar Osmanlı istatistikleriyle örtüşmüyordu. Türk istatistiklerine göre Trabzon ilinde 60 bin Hıristiyan ve 317 bin Müslüman; Giresun'da 10 bin Hıristiyan ve 169 bin Müslüman; Samsun'da ise 60 bin Hıristiyan ve 180 bin Müslüman bulunmaktaydı.

Konferansa sunulan muhtıralarda, Osmanlı Hükümeti'nin aczinden dolayı Rum ahalisinin silahsız ve müdafaasız ölüm tehlikesi içinde kaldığı vurgulanıyor ve bölgedeki Rum vatandaşlarının bu durumdan bir an önce kurtarılması isteniyordu.

Doğu Karadeniz'in Yunanistan'a ilhakına engel olmak ve Wilson Prensipleri doğrultusunda ulusal haklarını savunmak amacıyla 10 Aralık 1918'de İstikbal gazetesini çıkartan Müslüman-Türk bölge halkı kısa bir süre sonra Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'ni kuracak, Trakya topraklarındaki Yunan işgali tehdidi ise 1 Aralık 1918'de kurulan Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi ile cevaplanmaya çalışılacaktı.

Üstte
Yüzyıl başında Trabzon limanı.

Sağda
Yunanistan'ın Karadeniz sahilinde kurulmasını düşündüğü Pontus Cumhuriyeti'nin sınırlarını gösteren bir harita.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yabancı Bağımlısı Görüşler

Paris Barış Konferansı'ndaki görüşmelerde Osmanlı topraklarına ilişkin kararlar alınırken, Wilson Prensipleri gereği, savaş sırasında büyük devletler arasında yapılmış gizli anlaşmalar doğrultusunda hareket edilemiyordu. Zira Başkan Wilson anlaşmalarda öngörülen yerlerin bu devletlerin topraklarına katılmasını doğru bulmuyor, Milletler Cemiyeti denetiminde kurulacak bir manda sisteminin geçerli olmasını öneriyordu.

Konferansta gündeme getirilen önerilerden "parçalama politikası", Asya'daki Osmanlı topraklarının bağımsız bölgelere ayrılarak Milletler Cemiyeti denetiminde Avrupalı devletler mandası altında yönetilmesini, İstanbul'un Amerikan mandası altında olmasını, padişahın da şehri terk etmesini öngörüyordu. "İmparatorluğun bütünlüğüne saygı politikası"nı destekleyenler ise padişahın İstanbul'da kalmasını teklif ediyor, ancak ülkenin, değişik bölgelerinden sorumlu olacak devletlerin mandası altında yönetilmesini kabul ediyordu.

İstanbul'un ve Ermenilerin yoğunlukta olduğu bölgelerin mandası konusunda Amerika kararsızdı. Nitekim Amerikan Senatosu'nda 19 Kasım 1919 günü yapılan oylamada, ABD'nin Avrupa ve Asya topraklarında etkin bir aktör olarak bulunmasına karşı çıkılmıştı.

Fransa, kendi çıkarları gereği bütünlükçü politikadan yanaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız eğitim kurumlarının varlığından ve Fransız dilinin yaygınlığından kaynaklanan bir Fransız hâkimiyeti zaten vardı. Ülkedeki Fransız şirketleri ve Osmanlı Bankası gibi etkenlerden dolayı ekonomik açıdan da Fransa üstün durumdaydı. Bu nedenler, Fransa'yı toprak bütünlüğünden yana tavır almaya itiyordu. İngiltere'nin I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri'ne yardım etmeleri karşılığında Araplara bağımsızlıklarını tanıma sözü vermesi ve Sykes-Picot Antlaşması'nda Fransa'ya vaat edilen topraklarda gözü olan Kürtleri desteklemesi de, Fransızları tedirgin ediyordu.

Osmanlı İmparatorluğu tek bir ülkenin mandasıyla yönetilemezdi, çeşitli manda bölgelerine de bölünmemeliydi; en iyi yöntem bütünlüğün mümkün olduğunca korunması ve Fransız-İngiliz denetiminin hâkim olmasıydı. Başında bir Fransız temsilcinin bulunacağı bir kuruluş tarafından kontrol sağlanabilir, gerekli görülürse İtalya ve Amerika bu denetim mekanizmasına dahil edilebilirdi. Fransa'nın bu yaklaşımı, İstanbul Yüksek Komiseri Defrance tarafından 29 Ağustos 1919'da Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir telgrafta da açıkça yansıtılıyordu. Defrance telgrafında, Amerikan Senatosu'nda Türkiye mandası kabul edilmediği takdirde, ileride kurulması hedeflenen Ermenistan ile Arap toprakları dışında çoğunluğu Türklerden veya Arap olmayan Müslümanlardan oluşan, Yunanlılar ve İtalyanlardan temizlenmiş bir Türkiye'den söz ediyordu.

Büyük devletlerin kendi içlerindeki ve birbirleriyle olan tartışmaları süredursun, İstanbul'da Padişah Vahdeddin tercihini İngilizlerden yana kullanmaya devam ediyor ve İngiltere, Osmanlı hükümet nezdindeki "gözde" konumunu koruyordu. İngiliz askeri istihbarat şefi, Damat Ferit kabinesi başa geçtikten üç gün sonra Binbaşı C.E. Binns'in hazırladığı bir listeyi Dışişleri Bakanlığı'na vermişti. Bu listede İngiliz taraftarı olup, imparatorluk toprakları dışında bulunan Osmanlılarm adı bulunuyordu. Bu "güvenilir" isimlerin İstanbul'a getirilmeleri İngiliz hükümetine çok yararlı olacaktı. Prens Sabahattin, Mithat Paşa'nın yeğeni Kemal Mithat ve *İkdam* gazetesi sahibi Ahmet Cevdet gibi önemli isimlerden oluşan bu listedekilerin çoğu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

آمریقاده اعیاندن بر...

آمریقاده اعیاندن ویلسونك مخالف لودج
آمریقا جاهیر متحدهسی مجلس عیانی ارکانندن

آمریقاده اعیاندن جونسون

Amerikan mandası konusunda çekimser kalan Amerikan Senatosu'nun üç üyesi.

na maddi yardımda bulunulmuştu; dolayısıyla bir gönül borçları vardı. Ayrıca maddi yardım almayanlar da ilişkilerini kendi istekleriyle sürdürüp güvenilirliklerini kanıtlamışlardı. Bu kişilere ileride önemli görevler verilebilirdi. Önemli kişiler olduklarından, herhangi bir ajandan daha fazla fayda sağlayacakları şüphesizdi. Bu görüş kimi çevrelerde kabul edilirken, kimileri de İstanbul'da zaten İngiliz dostlarının var olduğunu savunuyor ve bu kişilerin rütbe-koltuk telaşına düşüp Damat Ferit ve kabinesinin aleyhinde faaliyetler sürdürmeleri riskini gereksiz buluyordu.

Vahdeddin, öte yandan da başmabeyincisi Ali Fuad'a başkent üzerinde iktidar yarışına giren "amansız ecnebiler"den yakınıyor, "Gece gündüz ne çektiğimi bir Allah bilir, bir ben bilirim," diyordu. Ona göre galip devletler tazyik uygulayıp meclisi zorla dağıttırmışlardı. Üstelik kendisi meşruti bir hükümdar olduğu halde, "güya mutlak bir hükümdar imiş" muamelesinde bulunuyorlardı.

Ne olursa olsun, Vahdeddin'in tavrı İngilizlerce takdirle karşılanıyordu. Örneğin İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Webb, onu "tamamen İngiliz yanlısı eğilimler" taşıyan bir padişah olarak niteliyor, Vahdeddin sayesinde imparatorluk topraklarına yerleşmelerinin mümkün olduğunu dile getiriyordu. İngilizlere göre, İtilaf Devletleri ile uzlaşmacı bir tavır içinde olan padişah ve Damat Ferit, tahrip olmuş bir imparatorluğu yıkıntılarından kurtarmaya çalışan iyi niyetli insanlardı. Nitekim Damat Ferit de her fırsatta İngilizlerden yardım talep ediyor, "sadece İngiltere'ye biat ettiğini" bildiriyor, hükümetin onlara her türlü desteği sağlamaya hazır olduğunu dile getiriyordu. Ona göre Osmanlı bir büyük devletin himayesini tercih edecekse, bu devlet İngiltere olmalıydı. Çünkü Fransa zaten bir çürüme içindeydi; Amerika ise bu konularda yeterince deneyimli değildi. İngiltere güdümünde yaşamak, "padişahtan köylülere dek" tüm Osmanlı ahalisinin gerçek dileğiydi.

Damat Ferit'in 1919 Mart'ında İngiliz temsilcisi Calthorpe'a ilettiği bir muhtıra, Osmanlı topraklarının kurtuluşu için İngiliz himayesine girilmesinden başka seçenek kalmadığını öne sürüyordu. Söz konusu muhtırada İngiliz hükümetinin vilayetlere on beşer yıllık sürelerle konsolos tayin etmesi, buna karşılık Osmanlı nezaretlerinde gerekli görülen yerlerdeki İngiliz müsteşarlarının sultan tarafından atanmasına izin verilmesi isteniyordu. Vilayet ve belediye meclislerinin seçimleri İngiliz konsoloslarının denetimi altında yürütülecek, maliye İngiltere'nin sıkı denetimine tabi tutulacaktı. Damat Ferit'in bu önerisi ve diğer girişimler İstanbul'da İngilizlerle ilişkilerin yumuşamasını sağlasa da, Paris'te pek etkili olmuyordu.

26 Mayıs günü Yıldız Sarayı'nda toplanan Şura-yı Saltanat da işte bu siyasi duruma tanıklık ediyor, bir araya gelen devlet adamları ve aydınlar bu toplantıda tercihin "kimden yana" kullanılması gerektiği konusunda görüş bildiriyorlardı. Şura-nın açılışını yapıp bu toplantının amacını açıklayan Vahdeddin, hemen arkasından başkanlığı Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya devrederek salondan ayrıldı. Toplantıda birinci olarak ülkenin bağımsızlığı için çalışacak bir milli şura kurmak gerektiği fikri ortaya atıldı. Ardından iki görüş belirdi. Bunlardan biri Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını engellemek için Amerika'nın güdümünü kabul etmek, diğer görüş ise İngiliz himayesini kabul etmek yönündeydi. Ancak Şura-yı Saltanat, bu konuşmalar herhangi bir sonuca bağlanmadan dağıldı.

Hükümet kanadında bunlar olup biterken, Osmanlı aydını da manda tartışmalarından uzak durmuyordu. Hemen her ortamda manda konusu tartışılıyor, bazı örgütlenmeler ortaya çıkıyordu. Aydınların bir kısmı Amerikan mandasını tercih ediyordu. Bu fikirde olanların dayanakları, Amerika'nın, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sağlayacağı yönündeki yaygın kanaatti. Amerikan Başkanı Wilson'un barış programı aydınlar cephesinde Amerika'ya karşı büyük bir ilgi doğurmuştu. Ayrıca Amerikan mandasının, Avrupa'nın azınlıklar konusundaki müdahalelerine bir son vermesi umudunu taşıyanlar da vardı.

Amerika'nın ekonomik çıkarlar elde etmek amacında olmaması, Türkiye'ye uzak olması ve tarafsızlığı, maddi ve manevi gücüyle ve koyduğu prensiplerle bütün dünyanın takdirini kazanmış olması, bu ülkenin koruması altındaki Osmanlı'nın en önemli avantajları olacaktı. Ame-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Üstte
Paris Barış Konferansı'na katılan Başkan Wilson ve eşi.

Altta
Bir güvenlik görevlisi Başkan Wilson için kalabalıkta yol açıyor.

oyu oluşturuyordu. En etkin isimlerden biri olan Halide Edip ise aydınlar arasındaki nüfuzunu Amerikan mandası fikrini yaymak yönünde kullanıyordu. Amerikan mandası fikrinin taraftar bulması sonuçta Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin doğmasına yol açmış ve söz konusu fikirler bu cemiyet aracılığıyla daha da yayılmıştı.

Wilson Prensipleri Cemiyeti, faaliyetlerine 4 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da başladı. Kurucuları arasında Halide Edip, Celalettin Muhtar, Ali Kemal ve Hüseyin Avni Bey gibi dönemin önemli isimlerinin yer aldığı cemiyetin ilk idare heyeti de Halide Edip, Refik Halit, Ali Kemal, Hüseyin Bey ve Ragıp Nureddin'den oluşuyordu. Cemiyetin üyeleri ABD'de var olduğunu düşündükleri kozmopolit idare ve eşitlik anlayışının Osmanlı topraklarında da uygulanmasını istiyorlardı. Bu istek, cemiyet beyannamesinde de yer bulmuştu. Cemiyetin kurucuları, Osmanlı İmparatorluğu'nun dünyada saygın bir konuma ulaşmasının ihtisasa dayalı bir hükümetin kurulmasına bağlı olduğunu, vatandaşların mutluluğunu sağlayacak bir ortamın ise ancak millet ve din ayrımının ortadan kaldırılmasıyla sağlanacağını öne sürüyorlardı.

Üyeler, takipçisi oldukları Woodrow Wilson ile bağlantı kurmayı da ihmal etmemişlerdi. Nitekim 5 Aralık 1918'de Wilson'a ilettikleri muhtırada, Amerika'dan müttefikleriyle Osmanlı arasında arabuluculuk yapması isteniyor ve bu ülkenin rehberliğinde askersiz bir ülkenin varlığı kabul ediliyordu.

Muhtırada yazdığına göre, Amerika gibi "dini hoşgörü ve siyasi eşitlik üzerine kurulmuş" bir ülke tecrübelerini aktarabilir, bu konuda Osmanlı'ya yol gösterebilirdi; büyük devletlerden oluşan bir komisyon sorunların çözümünde faydalı ve tarafsız olamazdı, çünkü Osmanlı toplumu çok çeşitli unsurlardan oluşuyordu ve böyle bir komisyonda doğal olarak bu konularda maksat ve metot ayrılıkları oluşurdu. Muhtıra, gerçeklikten yoksun şu sözlerle devam ediyordu: "Bizim arzumuz, nihai istiklalimizi tehdid edecek bir vasilik olmayıp, geri kalmış insanları bir müddet eğitimden sonra şerefli bir mevkie yükselterek onlara milletler camiasında bir yer verilmesidir."

Cemiyet mensuplarının böylesi bir tutum içerisinde olmaları, geçici Amerikan mandası sona erdiğinde bünyesindeki unsurlar-

rikan mandasını savunanlara göre bu şekilde Osmanlı Devleti aleyhindeki haksız kışkırtmalar sona erecek, Avrupalılar da milletler dengesinde Türkiye'nin ne kadar önemli bir unsur olduğunu anlayacaklardı. Tarih bu kadar büyük fedakârlıklar göstermiş bir kavme pek nadir rastlamıştı; böyle bir milletin yaşamaya hakkı vardı ve "hissiyat-ı insaniyeden kalbini ayırmayacağına" inanılan Başkan Wilson bu milletin sesini elbette duyacaktı.

Amerikan mandası fikrini ortaya atıp ısrarla savunan isimlerin başında Halide Edip, Ahmed Emin ve Rauf Ahmed geliyordu. Bu şahıslardan Ahmed Emin Bey, *Vakit* gazetesindeki makaleleriyle Amerikan yardımını sürekli işleyerek kamu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

la kaynaşmış, hür, müstakil ve müreffeh bir ülkenin oluşacağına dair inançlarına dayanıyordu. Bu fikirlerin en ateşli savunucularından olan Halide Edip, Mustafa Kemal'e gönderdiği 10 Ağustos 1919 tarihli mektubunda Amerikan mandasının gerçekleşmesi sayesinde azınlıkların Avrupa destekli faaliyetlerine son verilebileceğini vurguluyor. "Biz İstanbul'da, kendimiz için, bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını içine almak üzere geçici bir Amerika mandasını 'ehven-i şer' olarak görüyoruz" diyordu. Halide Edip'in mektupta söylediğine göre, "Amerika'nın önemli şahsiyetleri" arasında Osmanlı lehine gelişmeler kaydedilmiş, İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok "mühim Amerikalı", Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak dönmüştü. Amerika'nın isteği ise şuydu: "Türkiye'yi olduğu gibi, hiçbir parçaya ayırmadan, eski sınırları içinde bütün halinde muhafaza etmek şartıyle umumi ve bir tek manda yapmak." Mustafa Kemal ile arkadaşlarının çıkardığı *Minber* adlı gazete ise, yayımlanan çeşitli makalelerde cemiyetin savunduğu fikirleri eleştirel bir gözle değerlendiriyordu.

İstanbul ve Ortadoğu'ya gelen Amerikan heyetleri de Halide Edip, Ahmed Emin, Rauf Ahmed üçlüsü ile temasa geçiyordu. 3 Haziran günü İstanbul'a gelen Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerika Şubesi adlı komisyon, manda taraftarlarınca coşkuyla karşılanmıştı. Başkan Wilson tarafından Paris'ten gönderilen ve özellikle de Halide Edip'in yakın ilişkiler içinde olduğu King-Crane Komisyonu, çalışmalarını tamamlamasının ardından Wilson'a sunduğu Yakındoğu raporunda Türkiye ile ilgili bazı bilgilere de yer veriyordu. Raporda Kilikya hariç bir Ermeni mandası kurulmasından, bir manda yönetimi altında Osmanlı'dan ayrı bir İstanbul devleti kurulmasından, bu manda rejimi altında İzmir'e özerklik verilmesinden, bütün Anadolu'yu Ermenistan, İstanbul devleti ve Türk devletini içine alacak tek bir manda kurularak bunun Amerika Birleşik Devletleri idaresinden olmasından söz ediliyordu.

Bu heyetlerle ilişkilere ve sürdürülen yoğun çalışmalara rağmen Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin ömrü uzun olmadı. Bir süre sonra Amerika'nın Ermenileri destekler bir tavır içerisinde olduğu kanaatine varan cemiyet üyeleri faaliyetlerini durdurdu. Ancak İzmir'in işgali ile İngiltere'ye duyulan güvenin sarsılması, Amerikan destekli kurtuluş umutlarını yeniden

BASINDA WILSON PRENSİPLERİ CEMİYETİ

Wilson Prensipleri Cemiyeti, dönemin basınında çeşitli haberler, eleştiriler ve bunlara verilen cevaplarla yer alıyordu. Bu yazılardan biri, aydın kesimini olduğu gibi öğrencilerin de Amerikan mandası fikrine ısınmaları için sürdürülen çalışmaların bir meyvesi olan "Üniversitelerin Türk Gençliğine Seslenişi", dönemin gazetelerinden *Söz*'de yayımlandı. Üniversiteli gençler, savaş yorgunu askere şöyle sesleniyorlardı:

"Ey harpten yorgun ve yaralı dönen kardaş! Umudsuzluğu kalbinden kopar at. Azminde -karar ve niyetinde- metin ol! Yüzyılımızda zafer orduların yenmesinden değil, mefkûrelerin (idealler in) üstünlüğünden doğar. Ordu, gelip geçici bir kuvvet, fakat mefkûre, beşeriyeti bir noktaya tahrike muktedir bir kudrettir.

Bugünün mefkûresi karşısında kendini asla makhur (yenilmiş, bozguna uğratılmış) görmeyeceksin. Wilson tarafından ifade olunan ulvi esaslar, senin sevgili Türkiye'ne en büyük modern başarıların kazandıramayacağı canlılık ve yenilenmeyi verecektir. Biz kendimiz için vâ'dolunmuş mutluluk ve selameti bütün milletlere bahşeden Wilson prensiplerini memnunlukla kabul ediyor ve müşterek ömür süren ve coğrafyaları dahilinde bu yeni kuruluş devresinde bağımsızlığa kavuşacak milletleri tebriklerle, saygılarla selamlıyoruz!"

Diğer taraftan aynı gazetenin bir başka nüshasında yer alan haber, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin propaganda faaliyetleriyle ilgili bir rahatsızlığı dile getiriyordu:

"Matbaamıza haber verildiğine göre, bazı adamlar kapı kapı dolaşarak ecnebi mandası hakkında oy toplamaktadırlar. Bunlar bazılarını emeklilere şu kadar maaş verecek, menfaatleriniz şöyle sağlanacak gibi vaadlerle kandırmakta, bazılarına milli meseleler hakkında bol bol teminat vermekte, bazılarına karşı da korkutma ve baskı gibi vasıtalara müracaat etmektedirler.

Esef olunacak tarafı, bu hareketlere bazı zabıta ve belediye memurlarının da katılmasıdır. Adlarını sayabileceğimiz bazı itibarlı kimselere bu son günlerde zabıta memurlarının da katılmasıyla bu konuda başvurmalar olmuştur. Bütün millet fertlerinin geleceğe ait isteklerini hiçbir baskıya uğramadan belirtmeleri gereken bir zamanda bu gibi yollara müracaat olunması esef vericidir. Mesele hakkında Dahiliye Nazırı Beyefendi ile Şehremini Paşa'nın, Polis Umum Müdürü Nureddin Bey'in nazarı dikkatlerini celbederiz."

Ahmed Emin (Yalman) Bey ise *Vakit* gazetesindeki yazısında Cemiyet'e yönelik çeşitli eleştirileri yanıtlarken, *"Bizim kabul ettiğimiz esasları kendi fikirlerince fena, hatta memleket için zararlı sayanlar bulunabilir. Bu gibi kimselerin yapması gereken şey, uygulama yeteneği olmak şartıyla ortaya daha güzel bir program koymak ve kamuoyunu bunun lehine çevirmeğe çalışmaktır,"* diyordu. Ahmed Emin Bey'e göre İtilaf Devletleri'nden medet ummak yersizdi, zira kendileri de savaştan çıkmışlardı ve bizzat yardıma muhtaçlardı. Cemiyetin aleyhinde propaganda yapanlara Ahmed Emin şu soruyu yöneltiyordu:

"Bir iki nesilden beri daha uygun şartlar çerçevesinde başa çıkamadığımız işleri, şimdi son derecede müşkül koşullar içinde ve eskisine kıyas edilemeyecek kadar az sayıdaki araçlarla bir iki yılda yapabileceğimizi hangi esaslara dayanarak iddia edebiliriz?"

Vakit gazetesi sahibi Ahmed Emin (Yalman) Bey.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Solda
Halide Edip
Milli Mücadele
yıllarında bir atış
taliminde.

Altta
İngiliz Muhipleri
Cemiyeti
kurucularından
Sait Molla.

canlandıracak, Wilson Prensipleri Cemiyeti işgalin protesto edildiği mitinglerde varlığını tekrar duyurmaya başlayacaktı.

İstanbul'da etkinlik gösteren bir diğer cemiyet, İngiliz mandası taraftarlarının kurduğu İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ydi. Sarayın başını çektiği İngiliz dostluğunun en önemli savunucusu olan bu grup, büyük bir imparatorluk durumundaki İngiltere ile işbirliği yapmanın kolay olacağını savunuyor, Osmanlı sultanı halen halife unvanını taşıdığı için İngiliz sömürgelerindeki Müslüman nüfusun doğal bir bağ yarattığını öne sürüyordu. Onlara göre diplomatik alanda başarıya ulaşabilmek için en iyi yol, sırtını bu kadar güçlü ve egemen bir imparatorluğa dayamaktı. Bu kanat, akıllara hemen Churchill'in "Diz çöken Türkiye başını kaldırıp da kendisini yenenin İngilizler olduğunu görünce rahat nefes aldı," sözünü getiriyordu.

Merkezi İstanbul'da olan cemiyetin başkanlığını Ziraat Bankası Müdürü Kâmilpaşazade Şevket Bey, ikinci başkanlığını ise Şûra-yı Devlet üyesi Sait Molla yürütüyordu. Kısa zaman içinde 20 kadar şube açan örgüt, fikirlerinden ötürü doğal olarak Padişah Vahdeddin, Sadrazam Damat Ferid ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın desteğini kazanmıştı. Sait Molla'nın sahibi olduğu *İstanbul* gazetesi ve başta *Alemdar* olmak üzere bazı yayın organları, bu cemiyete İngiliz yandaşı görüşlerini yaymaları için imkân sağlıyordu. Güçlü ve etkin yapısı nedeniyle İngiliz istihbarat örgütü de cemiyetle işbirliğine yönelmişti. Ancak Hürriyet ve İtilaf ile aynı eksende hareket eden cemiyet, daha sonra bu partideki hizipleşmelerin etkisiyle bölünmelere uğrayıp giderek zayıflayacak, 1922 yılında etkinliğini yitirecek ve bazı üyeleri Ankara İstiklal Mahkemesi'nde yargılanacaktı.

Wilson Prensipleri Cemiyeti ile İngiliz Muhipleri Cemiyeti genellikle bir arada anılmakla beraber, ilerleyen zamandaki tavırları onları birbirlerinden ayıracaktı. Wilson Prensipleri Cemiyeti içerisinde yer alan Halide Edip, Yunus Nadi ve Celal Nuri gibi isimler daha sonra Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele saflarına katılacaklar, buna karşın İngiliz Muhipleri mensupları aynı tavrı sergilemeyeceklerdi.

İstanbul'un gündemini hangi mandanın daha hayırlı olacağı tartışmaları belirlerken, Mustafa Kemal tıpkı Anadolu halkı gibi bambaşka bir yaklaşımla hareket etmek gerektiği inancındaydı ve daha sonra bu inancını *Nutuk*'ta şöyle dile getirecekti:

"Efendiler, ben, bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü, bu kararların istinat ettiği (dayandığı) bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassız idi. Hakikati halde, içinde bulunduğumuz tarihte, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da taksimini temin le uğraşmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun istiklâli, padişah, halife, hükûmet, bunlar hepsi medlûlü (delili) kalmamış birtakım bimâna elfazdan (anlamsız sözden) ibaretti.

Neyin ve kimin masuniyeti (dokunulmazlığı) için kimden ve ne muavenet (koruma) talep olunmak isteniyordu? O halde ciddi ve hakiki karar ne olabilirdi?

Efendiler, bu vaziyet karşısında, bir, tek karar vardı. O da hâkimiyeti milliyeye müstenit (milli hakimiyete dayanan), bilâkaydüşart (kayıtsız şartsız) müstakil yeni bir Türk devleti tesis etmek!

İşte, daha, İstanbul'dan çıkmadan evvel düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz tatbikatına başladığımız karar, bu karar olmuştur."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İNGİLİZ MUHİPLERİ CEMİYETİ

İngiliz yanlılarınca 20 Mayıs 1919 tarihinde kurulan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin beyannamesinde, cemiyetin amaçları ve programı şöyle açıklanıyordu:

1- Zir-i idaresinde milyonlarca nüfus-ı İslamiye bulunan İngiltere devlet-i fehimesiyle hilafet ve saltanatı cami' devlet-i Osmaniye beyninde minelkadim mevcud evvela revâbıt ve muhadenetin teyid ve takviyesi vesailinin istihsali içün merkezi İstanbul'da olmak üzere (İngiliz Muhibleri Cemiyeti) teşekkül etmiştir.

Yönetimi altında milyonlarca Müslüman nüfus bulunan anlayışlı İngiltere devleti ile halifelik ve saltanatı kendinde toplamış olan Osmanlı Devleti arasında eskiden beri var olan ilişkinin ve barışın desteklenmesi ve güçlendirilmesine yönelik araçları yaratmak üzere merkezi İstanbul'da olmak üzere İngiliz Sevenleri Cemiyeti kurulmuştur.

2- Bu gayeye vusul içün cemiyet, iki milletin menafi-i mütekabilesini telif ve tanzim edecek esbaba tevessül edecektir.

Bu amaca ulaşmak için dernek, iki milletin karşılıklı çıkarlarını uzlaştıracak ve düzenleyecek sebeplere aracı olacaktır.

3- Milel-i mütemeddinenin, alelhusus İngiliz kavm-i necibinin ilmi, edebi, ictimai, iktisadi terakkiyatından Osmanlıları müstefid edecek ve Osmanlıları da İngiltere vesair milel-i mütemeddineye tanıtacak neşriyat ve tesisata hizmet eyleyecektir.

Medeni milletlerin, özellikle de soylu İngiliz kavminin ilmi, edebi, toplumsal, ekonomik gelişmelerinden Osmanlıları faydalandıracak ve Osmanlıları da İngiltere ve diğer medeni milletlere tanıtacak yayın ve araçlara hizmet edecektir.

4- Beşeriyetin muhibb-i müşfiki, medeniyet-i hakikiyenin samimi hadimi ve Osmanlıların hayr-hâhi olan bilcümle akvamın Osmanlılar hakkındaki malumatını tevsi' ve Osmanlıları yakından tanıyamamakdan yahud ilkaât-ı garazkâraneden tahdis eden zehabları izahat ve dalail ile tashih içün icab eden teşebbüsatda bulunacakdır.

İnsanlığın şefkatli dostu, gerçek medeniyetin samimi hizmetçisi ve Osmanlıların yardımcısı olan bütün kavimlerin Osmanlılar hakkındaki bilgilerini genişletmek ve Osmanlıları yakından tanıyamamaktan ya da kötü niyetli telkinlerden ileri gelen yanılgıları açıklamak ve kanıtlarla düzeltmek için gereken girişimlerde bulunacaktır.

5- Cemiyetin maksadını tasvib edenler cemiyete dahil olabilirler. Harb ve harb facialarına sebeb olanlar kabul olunmaz.

Cemiyetin amacını onaylayanlar cemiyete katılabilirler. Savaş ve savaş felaketlerine sebep olanlar kabul edilmez.

Cemiyette "Hanımlar Heyet-i Faalesi"

Çalışma ve seçim yöntemlerinin maddeler halinde sıralandığı beyannamede, "hanımlar" için de özel bir bölüm bulunuyordu. Buradaki esaslara göre asıl heyet dışında bir "reise" ve "ikinci reise" ile on beş üyeden oluşan hanımlara mahsus bir heyet vardı. Çoğunluk esasıyla seçilecek hanımefendilerin cemiyete fahri başkan ve üye sıfatıyla katılmaları da "caiz"di. Bu heyetin üyelerinin yarısı her sene haziran ayının birinci günü aralarında çekilecek bir kura ile ihraç olunacak, yerlerine yine çoğunluk esasıyla "münasipleri" seçilecekti. Kura ile elenenlerin tekrar seçilmesi de mümkündü. Hanımlar heyeti de çalışmalarını programa uygun olarak sürdürecekti.

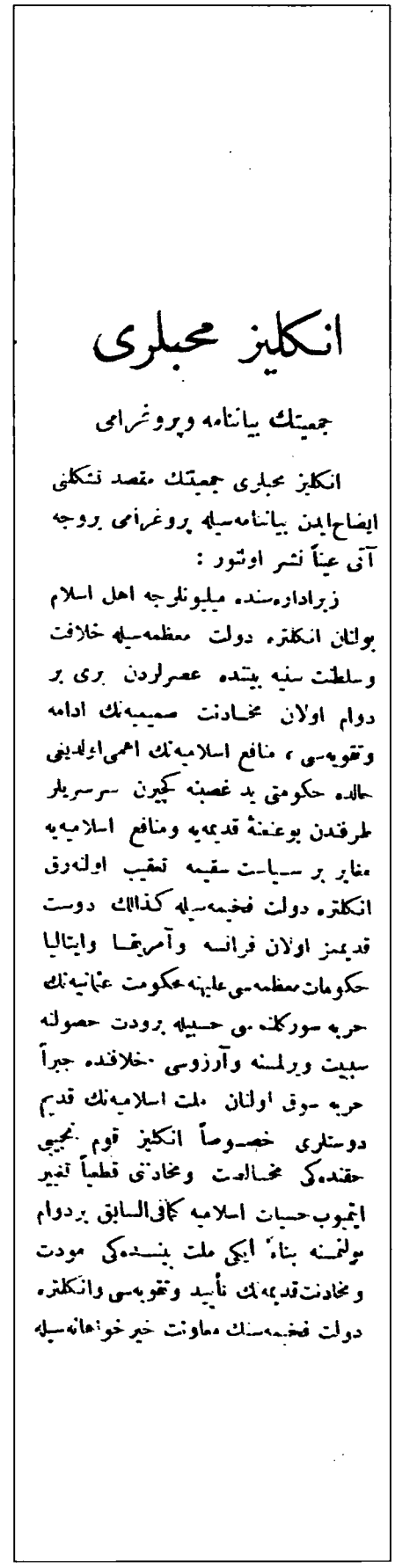

انكليز محبلرى

جمعيتك بيانامه وپروغرامى

انكليز محبلرى جمعيتك مقصد تشكلنى ايضاح ايدن بيانامه‌سيله پروغرامى بروجه آتى عيناً نشر اولنور :

زيرادارەسنده ميليونلرجه اهل اسلام بولنان انكلتره دولت معظمه‌سيله خلافت وسلطنت سنيه بينده عصرلردن برى بر دوام اولان محادنت صميميه‌نك ادامه وتقويه‌سى ، منافع اسلاميه‌نك اهمى اولديغى حالده حكومتى يد غصبنه كچيرن سرسريلر طرفندن بوغنهٔ قديمه‌يه ومنافع اسلاميه مغاير بر سياست سقيمه تعقيب اولنه‌رق انكلتره دولت فخيمه‌سيله كذالك دوست قديمز اولان فرانسه وآمريقا وايتاليا حكومات معظمه‌سى عليهنه حكومت عثمانيه‌نك حربه سوركلنه‌سى حسيله بروز ايدن حصوله سبيت ويرلمسنه وآرزوسى خلافنده جبراً حربه سوق اولنان ملت اسلاميه‌نك قديم دوستلرى خصوصاً انكليز قوم نجيبى حقنده‌كى محالصت ومحادنتى قطعياً تغير ايتيوب حسيات اسلاميه كماكان السابق بردوام بولنمسنه بناءً ايكى ملت بينده‌كى مودت ومحادنت قديمه‌نك تأييد وتقويه‌سى وانكلتره دولت فخيمه‌سنك معاونت خيرخواهانه‌سيله

İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin beyannamesinde cemiyetin kuruluş amacını dile getiren giriş sayfası.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KRONOLOJİ

4 Şubat 1919
Venizelos, Müttefiklerin toplantısında, Meis Adası'ndan Marmara'ya çekilecek bir çizginin batısında kalan toprakların Yunanistan'a bırakılması isteğini bildirdi.

5 Şubat 1919
Paris Barış Konferansı'nda Yunan ve Arnavut sorunlarını incelemek üzere bir komisyon kuruldu.

6 Şubat 1919
Şerif Paşa, Paris Barış Konferansı'na Kürdistan konulu bir muhtıra verdi.

9 Şubat 1919
Fransız Hellenizm Hakları Derneği, bir toplantı düzenleyerek Yunanistan'ın hakları konusunda bir konferans verdi.

15 Şubat 1919
Milli Kongre, Trakya'nın haklarını savunmak üzere Paris Barış Konferansı'na bir delegeler kurulu göndermeye karar verdi.

19 Şubat 1919
Pontusçu Rumların çalışmalarına karşı koymak amacıyla Samsun'da Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu.

23 Şubat 1919
Karadeniz Bölgesi'nde toplanan bazı Rum ileri gelenleri Rum Karadeniz Cumhuriyeti kurulması için çalışmayı kararlaştırdı.

1 Mart 1919
Paris Barış Konferansı'nda Yunan İşleri Komisyonu, Doğu ve Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasını önerdi.

4 Mart 1919
Pontos gazetesinin ilk sayısında Trabzon vilayetinde bir Rum cumhuriyetinin kurulması için çalışılacağı duyuruldu.

7 Mart 1919
Paris'te İngiltere, ABD, Fransa ve İtalyan temsilcileri Suriye, Kilikya ve Ermenistan'ın mandasını tartışmaya açtılar.

8 Mart 1919
Damat Ferit Paşa, Osmanlı'daki bütün uyrukların her türlü haklarına saygı gösterilmesi ve hepsinin eşit olarak korunması gerektiğine dair bir genelge yayınladı.

14 Mart 1919
İngiliz Dışişleri Paris, Roma ve Washington elçilerine birer telgraf çekerek İstanbul Hükümeti'nin İngiliz himayesi talep ettiğini, İngiltere'nin buna ret cevabı verdiğini bildirdi. Elçilerden aynı tür isteklere Fransa, İtalya ve ABD'nin de aynı karşılığı vermeleri için çalışmaları istendi.

İngiliz Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Clemenceau, İtalyan Başbakanı Orlando ve ABD Başkanı Wilson Ege'de Yunanistan'a verilecek yerlerle ilgili bir raporu görüşerek onayladılar.

16 Mart 1919
İstanbul'da bütün Rumların imza koymaları istenen, Yunasitan'a bağlanma isteğini dile getiren bir muhtıra yayınlandı.

19 Mart 1919
Çorlu metropoliti, Çorlu'nun Yunanistan'a bağlanmasını isteyen bir muhtırayı Atina, Londra, Paris ve Washington'a gönderdi.

20 Mart 1919
Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi ile Batı Trakya Komitesi karma delegeler kurulu, Trakya'nın Türklerde kalmasının gereğini Paris'te anlatmak üzere İstanbul'dan yola çıktı.

27 Mart 1919
Trabzon Metropoliti Hrisantos, Barış Konferansı'nda Karadeniz Rumları lehine çalışmalarda bulunmak üzere Paris'e hareket etti.

8 Nisan 1919
Venizelos, İngiliz Dışişleri Bakanlığı yetkilisi Sir L. Mallet'le yaptığı görüşmede İngiliz subayları komutasında Yunan askeri birliklerini İzmir ve Bandırma'ya gönderme planından bahsetti.

24 Nisan 1919
Paris Barış Konferansı'nda Doğu masası uzmanı Amerikalı Westermann, Osmanlı toprakları üzerinde bir mandanın şartlarıyla ilgili ilkeleri açıkladı.

2 Mayıs 1919
Trabzon Metropoliti Hrisantos, Esaret Altındaki Rumların Delegesi sıfatıyla, Bağımsız Pontus Devleti konusundaki muhtırasını Paris Barış Konferansı'na sundu.

20 Mayıs 1919
İngiliz Muhipleri Cemiyeti kuruldu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

4

Direniş ve Kurtuluş Yolu Arayışları

Koç

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://ramv.org

Direniş Amaçlı Cemiyetler

Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde keyfi işgaller devam ediyor, hem hükümet hem aydın kesimi memleketin kurtuluşunu büyük güçlere teslim olmakta görüyordu. İşgal tehditlerine karşı halkın kendini savunmasını sağlayacak kurumlar çalışamaz durumdaydı ve bir güvenlik ihtiyacı baş göstermişti. Anadolu halkı İstanbul'daki girişimlerden bağımsız, kendi başının çaresine bakması gerektiğinin farkındaydı. Bunun sonucunda, mütarekeyi takiben ülkenin dört bir tarafında yoğun bir cemiyetleşme faaliyeti başladı ve devletle hiçbir organik bağı olmayan, sivil direniş örgütleri ortaya çıktı.

Osmanlı hükümeti, tehlike karşısında yetersiz ya da bilinçli olarak duyarsız kaldığında cemiyetleşme girişimlerinin ortaya çıkmasına yabancı değildi. Nitekim bundan on yıl kadar önce de, başta hükümetten bağımsız bir girişim olarak şekillenen İttihat ve Terakki Cemiyeti zaman içinde güçlenmiş, ülkede bir yönetim değişikliğini talep edecek siyasi gücü yakalamıştı. Bu girişime karşı 31 Mart'ta ayaklanan gericilerin hareketi ise, Selanik'ten Mustafa Kemal'in kurmay başkanlığında İstanbul'a gönderilen Hareket Ordusu sayesinde bastırılmıştı. İstanbul hükümeti bugün ise karşısında bambaşka bir amaçla, bu kez yurdu savunmak amacıyla kurulan cemiyetleri bulacak, düşman işgali karşısındaki duyarsızlığı ile de aslında kendi mezarını kazacaktı.

Söz konusu cemiyetler, daha çok günlük hayatın getirdiği zorunluluklara karşı, pratik bir çözüm olarak gündeme gelmişti; ancak fikri bir dayanaktan da yoksun değillerdi. Wilson ilkelerinin 12. maddesinde, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklere emin bir egemenlik hakkı tanımak gereklidir. Bununla beraber, Türklerin hâkimiyeti altında bulunan diğer milliyetler mensuplarına da serbest bir gelişme imkânı verilmelidir," ibaresi yer alıyordu. 12. maddeyi ilk defa tahlil edenlerden biri olan Prens Sabahattin ve arkadaşları, Cenevre'de bir araya gelerek bir beyanname yayınlamışlar ve 12. madde hakkında şu yorumu yapmışlardı: "Bu prensip, İngiliz kıtalarının işgal ettikleri Türk topraklarını terk etmeleri ve burada oturan insanların kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin etmeleri şartı ile devamlı bir anlaşmanın temelini teşkil etmektedir."

İşgallerin haksızlığına dikkat çekenler, Anadolu'da Rumlara, Ermenilere, Gürcülere verilmek istenen topraklarda Türk nüfusun çoğunlukta olduğunu, dolayısıyla bu uygulamanın Wilson ilkelerine aykırı olduğunu savunuyorlardı. Ortaya çıkmaya başlayan cemiyetlerin ortak özelliklerinden biri, tümüyle yabancı işgale karşı değil, ağırlıklı olarak Yunan ve Ermeni tehditlerine karşı olmalarıydı; dolayısıyla ilk başta, daha sonra geliştirilecek olan "her türlü işgale direnme" fikrinden bir adım geride hareket ediliyordu. Cemiyet tüzük-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sağda
Trakya Paşaeli Cemiyeti'nde görev alan öğretmenler.

Solda
Trakya Paşaeli Cemiyeti Ankara Şubesi yönetici ve üyeleri.

lerinde ulusal toprakların bütünlüğü ve vatanın kurtarılması gibi ulusal temalardan söz edilse de, bu cemiyetler asıl olarak bölgesel savunmayı amaçlıyor ve dar ölçekli yerel örgütlenmeler şeklinde faaliyet gösteriyorlardı.

Ancak buna karşın hareketlilik belirli bir bölgeye özgü değildi. Yurdun her köşesinde vatansever cemiyetler baş göstermeye başlamıştı. Doğuda, dikkati çeken örgütlerin başında Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti geliyordu. Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesi, İtilaf Devletleri'nin güvenlik gerekçesiyle "Vilayât-ı Sitte" adı verilen altı Doğu Anadolu vilayetini işgal etmelerine olanak sağlamıştı. İşgal tehlikesinin artık iyice somutlaşması üzerine Diyarbakır eşrafından birkaç kişi İstanbul'da bir araya gelmiş ve şair-yazar Süleyman Nazif'in önderliğinde sözü edilen cemiyeti kurmuşlardı.

Cemiyet sadece İstanbul'da değil, bizzat bu illerde çalışmanın gerekli olduğu kanısıyla 10 Mart 1919'da Erzurum'da bir şube açtı. *Albayrak* gazetesi sahibi Süleyman Necati (Güneri) ve Cevat (Dursunoğlu) Bey'in çabalarıyla cemiyet etkinliğini artırmış ve o dönemde Erzurum'da var olan İstihlas-ı Vatan Cemiyeti ile işbirliğine gitmişti. 15. Kolordu komutanlığına atanan Kazım Karabekir'in ve Vali Münir Bey'in desteği sayesinde ise orduyla yakın bir ilişki içine girilmişti.

İşgal hareketleri Trakya'da da halkın geleceğe yönelik kaygılara kapılmasına neden olmuştu. Bu kaygıyı paylaşan Şeref ve Şevket Beylerin önderliğinde bir grup, Edirne Mebusu Faik (Kaltakkıran) Bey'le İstanbul'daki toplantıda bir araya gelmiş ve toplantının ardından, Trakya'nın işgalini önlemek ve bölgenin siyasal birliğini sağlamak üzere Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştu. Cemiyetin siyasal stratejisi, önce muhtariyet elde etmeyi, ardından vatan toprakları ile yeniden birleşmeyi öngörüyordu. Kuruluşundan birkaç gün sonra adını Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi olarak değiştiren cemiyet, programının 9. maddesi uyarınca Trakya'nın birliği sağlanınca dağılmayı öngörmekteydi.

Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi, amaçlarını gerçekleştirme yolu olarak esasen barışçı ve diplomatik mücadele yöntemlerini benimsemişti. Cemiyet, Trakya'nın ırk, kültür ve tarih bağlamında Türk olduğunu kanıtlamak için yayınlar yapıyor, bir bütün olan Trakya halkının yüzde 75'inin Türklerden oluştuğunu ve bunu kanıtlamak için gerekirse bir halkoylaması yapılabileceğini öne sürüyor, nüfus istatistiklerinin yanı sıra toprak mülkiyeti bakımından da Türk üstünlüğünün aşikâr olduğunda ısrar ediyordu.

Ancak Hadımköy'e kadar uzanan demiryolunun Yunanlıların denetimine geçmesi Doğu Trakya üzerinde daha fazla yoğunlaşma ihtiyacını doğuracak, cemiyet yöneticilerinin hükümet ve İtilaf Devletleri yüksek komiserleri ile görüşme çabalarının sonuçsuz kalması da ilerleyen zamanlarda direnişin silahlı mücadeleye dönüşmesine yol açacaktı.

Mondros Mütarekesi'nin ardından Batı Anadolu'da da bir hareketlenme başlamış, İzmir'in önde gelen tüccarlarından Moralızade Halit ve Nail Beyler ile arkadaşları, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Nurettin Paşa'nın İzmir'e vali olarak atanması, başta hareketsiz olan örgütün etkin bir yapıya kavuşmasını sağlamıştı.

Yunan işgalinin yaklaştığı yolundaki söylentilerin artık gizlenemez duruma gelmesi üzerine, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, Mart 1919'da bir kongre düzenledi. Çevre kent ve kasabalardan delegelerin de katıldığı bu kongrede İzmir'in nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğunu hatırlatan ve işgal söylentilerini kınayan bir bildiri hazırlanarak, Barış Konferansı'nın toplandığı Paris'e iletildi.

Bu arada İzmir'de harekete geçen örgütlerden bir diğeri, Moralızade Halit, Nail, Yarbay Faik, Binbaşı Zekai, Mustafa Necati ve M. Arif Bey gibi isimleri bir araya getiren İzmir Müdafaa-i Vatan Heyeti (Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi) idi. Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye çatısı altında çalışmalarına başlayan cemiyet, daha sonra Türk Ocağı'na taşınacak, şehrin işgalinden bir gün önce bir bildiri yayınlayacak ve bu bildiride kullanılan "redd-i ilhak" ifadesi Batı Anadolu'daki diğer faaliyetler için öncü olacaktı.

Güneyde ise, Adana ve yöresinin Fransızlara verileceği haberi üzerine İstanbul'da bir araya gelen aydınlar, 21 Aralık 1918'de Adana Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye (Kilik-

ANADOLU'DA KONGRE GİRİŞİMLERİ

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bir yandan direniş amaçlı cemiyetler kurulurken, bir yandan da bu cemiyetleri aşan, bölgelerin ya da tüm ülkenin geleceğine dair kararlar üretmeye çalışan kongreler düzenleniyordu. Nitekim bu kongrelerin öncülük edeceği, ilerleyen zamanda gerçekleşecek olan iki büyük kongre, Erzurum ve Sivas Kongreleri, milletin kaderini değiştirecek kararlara sahne olacaktı.

Doğuda ülkenin parçalanmasına çözüm aramak yolunda atılan adımların ilki Mondros Mütarekesi öncesine dayanıyordu. Osmanlı ordusu "elviye-i selase" (üç sancak) adı verilen Kars, Ardahan ve Batum'u terk ederken, Kars'ta Ermenilere, Acara, Ahıska ve Ardahan'da ise Gürcülere karşı bazı sivil örgütlenmelere gidilmişti. Mütarekeden bir gün önce toplanan Ahıska Hükümet-i Muvakkatası (Ahıska Geçici Hükümeti), 3 Kasım'da kurulan Iğdır merkezli Aras Türk Cumhuriyeti Hükümeti ve 5 Kasım'da toplanan Kars İslam Şûrası, bu örgütlenmelerin en önemlileriydi.

Yakup Şevki Paşa'nın da desteğiyle sivil önderler tarafından oluşturulan Kars İslam Şûrası, bu bölgedeki bütün Türk-İslam unsurları birleştirmeyi amaçlıyordu. Şûranın ilk büyük toplantısında, sekiz kişilik bir geçici heyet seçilerek Milli İslam Şûrası Merkez-i Umumisi adıyla yerel bir hükümet kuruldu. Batum'dan Nahcıvan'a 70 temsilcinin "milletvekili" sıfatıyla katıldığı ikinci kongrede, kuruluşun adı Milli İslam Şûrası olarak değiştirildi. 3-5 Ocak 1919 tarihleri arasında düzenlenen Birinci Ardahan Kongresi ve 7-9 Ocak 1919'daki İkinci Ardahan Kongresi ile bütün milli şûraların birleşmesi sağlandı.

17-18 Ocak'ta 131 temsilciyle toplanan Büyük Kars Kongresi, tarihi bir kararla, bölgede Ulusal Cenub-ı Garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkate-i Milliyesi (Güneybatı Kafkasya Geçici Milli Hükümeti) adını taşıyan özerk bir yönetim kurdu. Böylece, Osmanlı Devleti'nin bu coğrafya üzerinde can ve mal güvenliğini sağlayabileceğinden ümidini kesen halk, kendi kaderini tayin etmek yolunda bir adım atmış oluyordu. Söz konusu hükümet Kağızman, Iğdır, Şavşat, Nahcıvan ve Ordubad şehirlerini içine alıyor ve bağımsız bir ülkenin tüm mülki, askeri ve adli unsurlarını içinde barındırıyordu. Hatta hükümetin, ağır silahları olmayan küçük bir ordusu dahi vardı.

Bu geçici özerk yönetimi yaratan Şûrayı Milli, ayrıca Teşkilat-ı Esasiye Kanunu adıyla 18 maddelik bir anayasa ilan ediyor, kanunun 8. ve 9. maddelerinde bu yönetimin egemen olduğu topraklarda "Türkiye Devleti"nin askeri ve mülki örgütlenme usullerinin uygulanacağı bildiriliyordu. Bu dönemde "hükümet", "Türkiye Devleti" gibi terimlerin kullanılması çok ilginçti. Yönetim, başka devletlerce tanınmak için girişimlerde bulunmaktan da geri kalmıyordu. Örneğin Kars İslam Şûrası adına Reis Emin Bey, Japon imparatoruna gönderdiği bir mektupta, "Asya Asyalılarındır davasının alemdarı sıfatı ile size müracaat ederiz ki, Kars İslam Şûrası hükümetinin mevcudiyet-i siyasiyesinin tanınmasında müzaharetinize mazhariyeti (desteğinize erişmeyi), bir Asyalı olarak rica ederiz" sözlerini sarf ediyordu.

Batıdaki kongre girişiminin merkezi ise İzmir'di. 1919 Mart'ında İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, tüm Ege'yi temsil edecek bir kongre hazırlığına girişti. Milli Kütüphane'nin sinema salonunda 17 Mart günü toplanan Büyük İzmir Kongresi çok çeşitli grupları buluşturuyor, bölge eşrafı, serbest meslek sahipleri, aydınlar, din adamları ortak bir amaç için bir araya geliyordu. Kongreden, Paris Barış Konferansı'na iletilmesi için İstanbul'a gönderilen mesajda, Balıkesir, Aydın, Denizli, Muğla illeri ile Karesi ve Menteşe sancağındaki bütün ilçelerin temsilcilerinden oluşan 165 kişinin imzası bulunuyordu.

Bu mesajda, Batı Anadolu topraklarında Türk nüfusun çoğunlukta olduğu, emlak ve arazinin yüzde 95'inin Türklerin elinde bulunduğu ve bölgedeki ekonomik birliğin bozulmasının sürekli bir barışa engel teşkil edeceği ifade ediliyordu. Türk milletinin büyük devletlere güvenerek tehlikeler karşısında soğukkanlılığını koruduğunu, ancak varlığını korumak konusundaki kararlarından dolayı suçlanamayacağından da emin olunduğunu bildiren cümle ise, muhtemel bir direniş hareketinin sinyallerini veriyordu.

Büyük İzmir Kongresi üç gün devam ettikten sonra 19 Mart 1919 günü sona erdi. Kongreyle birlikte gündeme gelen bir diğer gelişme ise, bütün bu girişimleri destekleyen Vali Nurettin Bey'in hemen kongre sonrasında görevinden alınması ve yerine saraya ve İngilizlere yakınlığıyla bilinen Kambur İzzet Bey'in atanması idi.

Anadolu'da yapılan kongrelerden biri de Alaşehir Kongresi'ydi. Fotoğrafta kongreye katılanlardan (oturanlar) sağdan ikinci sırada Sarı Edip Efe, sola doğru Çerkes Ethem, Refet (Bele) Paşa ve Demirci Mehmet Efe görülüyor.

yalılar) Cemiyeti'ni kurmuşlardı. Cemiyet başkanlığına Âyan Meclisi Başkanı Rıfat, üyeliklere eski Dışişleri Bakanı Nabi, Bayındırlık Bakanı Ali Münif, eski Halep Milletvekili Ali Cenani ve eski elçilerden Rüstem Beyler getirilmişti. Ancak bu kurucuların çoğu değişik bahanelerle tutuklanacak ya da sürülecek, cemiyetin faaliyet alanı ise 2. Ordu komutanlığına atanan Mersinli Cemal Paşa'nın çabalarıyla, "Kilikya" olarak anılan İçel, Maraş, Ayıntab, Antakya, İskenderun, Beylan ve Reyhaniye'yi kapsayacak şekilde genişletilecekti. Bununla birlikte cemiyetin adı da Kilikyalılar Cemiyeti olarak değiştirilecekti.

Karadeniz Bölgesi'ndeki ilk örgütlenme ise, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ile başlamıştı. Kurucuları arasında Şatırzade Hasan Hicabi, Derviş Kaptanzade Necati, Muhsinpaşazade Edhem, Süleyman Sudi ve Mehmed Kâmil Bey gibi isimlerin bulunduğu cemiyetin merkezi olarak İstanbul seçilmiş, bir süre sonra kuruculardan Nazmi Nuri Bey'in girişimleriyle Of ve Rize'de de birer şube açılmıştı. Ancak bu örgüt etkinliğini çok fazla sürdüremeyecekti.

Aynı bölgede 12 Şubat 1919'da kurulan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti, Karadeniz'deki örgütlerin en güçlülerinden biriydi. Karadeniz'i Anadolu'ya ve İran'a bağlayan ticaret yolu üzerinde bulunan Trabzon, I. Dünya Savaşı sırasında Rus işgaline uğrayarak ağır bir yıkım yaşamıştı. Ayrıca Trabzon ve çevresindeki Ermenilerle Rumlar, Mondros Mütarekesi ile birlikte ayrılıkçı eylemlere başlamışlardı. Bu ortamda kurulan cemiyetin başkanlığına Trabzon Belediye Reisi Barutçuzade Ahmed Bey getirilmiş, cemiyetin sözcülüğünü ise Ahmed Bey'in oğlu Faik Ahmed (Barutçu) Bey tarafından çıkartılan *İstikbal* gazetesi üstlenmişti.

İlk kongresini 23 Şubat 1919'da toplayan Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kısa süre içinde Trabzon'un kazalarında, ayrıca Ordu, Rize ve Giresun'da örgütlenmeye gitmişti. 28 Mayıs 1919'da yeni bir kongre toplayan örgüt, Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi'ne başvurarak ortak bir kongre toplanması çağrısında bulunmayı kararlaştırmıştı.

Başlangıçta daha çok siyasi amaçlar güden ve diplomatik çözümler aramak amacıyla kurulan bu cemiyetler, İtilaf Devletleri'nin birbiri ardına işgallere girişmesi üzerine sivil yapılarından yavaş yavaş sıyrılacak ve memleketi savunmak için askeri çözümler üretme yoluna gideceklerdi.

Üstte
İstikbal gazetesi sahibi
Faik Ahmet (Barutçu) Bey.

Altta
Kilikyalılar Cemiyeti'nin merkezi
olan Adana'dan bir görünüm.

İzmir'in İşgali ve İlk Kurşun

Paris Barış Konferansı bünyesinde, Yunanistan'ın İzmir'i de kapsayan toprak taleplerinin incelenmesi için bir komisyon görevlendirilmişti. Komisyon çalışmalarını tamamladığında Yunanistan'ın isteklerini bazı değişikliklerle birlikte kabul etti. Venizelos, bu kararın hemen ardından İngiliz subayları komutasındaki Yunan birliklerinin İzmir ve Bandırma'ya gönderilmesini teklif etti. Venizelos'un bu girişimi sonucunda İngiltere temsilcisi Louis Mallet, Yunanistan'ın 6-8 tümen arasında bir askeri gücü müttefiklerin emrine vermeye hazır olduğunu Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a bildirdi. İçinde sayıca fazla olmayan İngiliz askerinin de bulunacağı kuvvetin İngiliz komutasında olması gerektiğine de özellikle dikkat çekti.

Ancak müttefikler, yapılan görüşmeler sonucunda, böyle bir hareket için henüz erken olduğuna ve Bulgaristan'ın silahsızlanması sağlanıncaya kadar Yunan çıkarmasının ertelenmesine karar verdiler. İzmir'in işgalini sağlam bir temele oturtmaya çalışan Venizelos ise, bu karar üzerine 12 Nisan günü Clemenceau'ya bir mektup yazarak, İzmir ve civarında Türkler tarafından bir kırım yapıldığını iddia etti. 12 Nisan, aynı zamanda Yunan zırhlısının İzmir'e geldiği ve zırhlıdan çıkan Yunanlı askerlerin kentte görüldüğü gündü.

Bu arada İstanbul hükümeti, Paris'ten gelen haberlerle İzmir'in Yunanlılarca ilhakı olasılığının giderek arttığını anlamıştı; ancak İngiltere'ye duyulan güven nedeniyle, olayların gelişimini izlemek dışında herhangi bir girişimde bulunmuyordu. Bölge halkı ise şehrin işgalini önleyecek girişimlerde bulunmak için kendi içinde örgütlenmeye başlamıştı. Mondros Mütarekesi'nin ardından kurulan İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, İstanbul'a bir kurul gönderip, sadrazam ve İtilaf Devletleri yüksek komiserleri ile ilişki kurmayı denedi. Amaç, Paris Barış Konferansı'na ulaşarak gerçekleri anlatmak ve İzmir'in Yunanlılarca işgalini önlemekti. Ancak bu kurul, diğer İtilaf Devletleri tarafından saf dışı bırakılmaya çalışılan İtalya Yüksek

Üstte
İzmir'in işgalinin baş aktörü olan Venizelos.

Altta
İzmir Kordonboyu'nda Yunan çıkartma birlikleri.

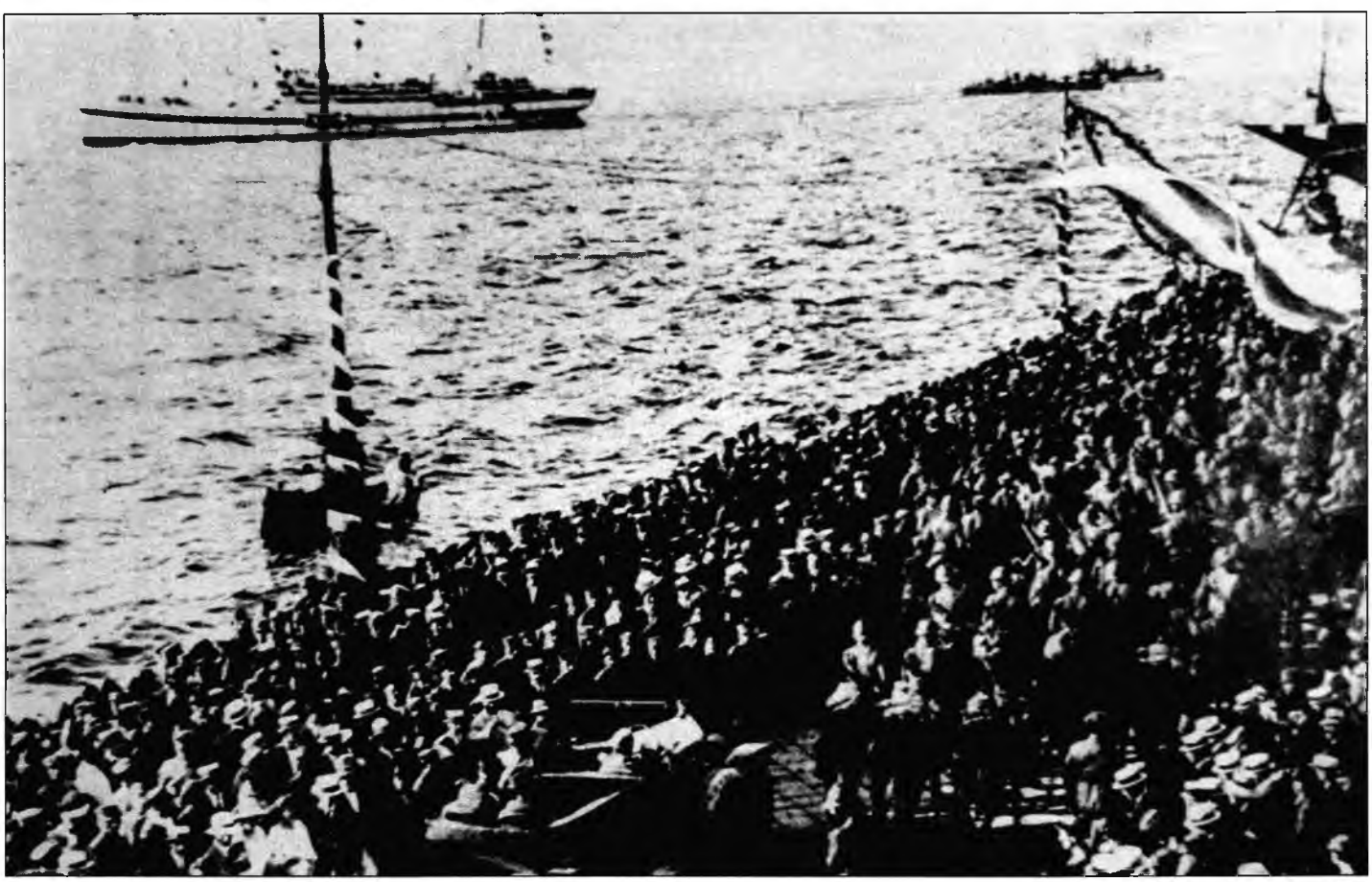

Komiseri Kont Sforza dışında hiçbir ciddi temas sağlayamadı. Padişah ise kendisini ziyaret eden İzmir heyetine, "İzmir'in Osmanlı vatanından koparılmasının hatır ve hayale asla gelemeyeceğini" söyleyerek, işgal söylentilerini yalanlamakla yetindi.

St. Jean de Maurienne gizli antlaşmasıyla Batı Anadolu toprakları üzerinde hak iddia eden İtalya'nın 24 Nisan'da konferanstan çekilmesi, Yunanistan'ın toprak taleplerinin gerçekleştirilmesi için bulunmaz bir fırsat oldu. Lloyd George, Wilson ve Clemenceau'nun İzmir'in işgaline yönelik kararları Balfour tarafından Londra'ya bildirildi. Tam bir gizlilik içinde uygulanması istenen karara göre İzmir'e önce bir tümen çıkarılacak, ardından iki tümen daha eklenecekti. Yunan birliklerinin İzmir'e çıkması, çıkarmadan 36 saat önce İzmir tabyalarının müttefiklerce işgal edilmesi ve ancak Yunan askeri karaya çıkmadan 12 saat önce Yunan işgalinin Osmanlı makamlarına bildirilmesi, sonra da tabyaların Yunan komutasına devredilmesi tasarlanıyordu. Böylelikle işgal önce bir müttefik işgali olarak gösterilecek, İzmir'in işgali gerçekleştikten sonra işin gerçek mahiyeti ortaya çıkartılacak ve Türklere direniş imkânı bırakılmamış olacaktı.

14 Mayıs'ta Amiral Webb'in Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya sunduğu notaya göre, Mondros Mütarekesi uyarınca İzmir tabyalarının derhal müttefik kuvvetlerine teslim edilmesi gerekiyordu. Bunun üzerine Damat Ferit, İzmir valisine bu talimata göre davranılması gerektiğini bildirdi. Amiral Webb ve Damat Ferit Paşa aynı gün içinde ikinci defa bir araya geldiklerinde, sadrazam bu kararın kendisine başka felaketlerin ve imparatorluğun parçalanışmın başlangıcı gibi göründüğünü ve istifa etmemesinin yegâne sebebinin, padişaha duyduğu saygılı sevgi olduğunu dile getirdi; ama bunlar Amiral Webb'i fazla ilgilendiren konular değildi. Onun temel kaygısı Yunan işgalinin doğurabileceği sonuçlardı. Bu nedenle de Yunan yüksek komiserine, işgal sırasında her türlü gösteriden kaçınılmasını tembihliyordu.

İzmir'deki işgal harekâtını Amiral Calthorpe yönetiyordu. İzmir tabyalarının müttefiklerce işgalini bildiren notayı alan Vali İzzet Bey, mütarekede bu konuda özel hiçbir madde bulunmadığı için başta kaygılanmış, ancak bu işgalin geçici bir tedbir olduğunu düşünerek müttefiklerin taleplerine uymaya karar vermişti. Zaten gönderdiği telgrafa hükümetten gelen cevapta, işgale hiçbir suretle karşı konulmaması isteniyordu.

PORTRE — HASAN TAHSİN

Asıl adı Osman Nevres olan Hasan Tahsin, 1888 yılında Selanik'te doğdu. İlkokulu, Mustafa Kemal'in de öğrenim gördüğü Şemsi Efendi İlkokulu'nda okudu; ardından yine Selanik'teki Feyziye Mektebi'ne devam etti; 1907 yılında geldiği İstanbul'da iki yıl kaldıktan sonra Paris'e giderek Sorbonne'da siyaset bilimi öğrenimi görmeye başladı. Beş yıl kadar Paris'te kaldı; sonra İstanbul'a dönerek siyaset hayatına atıldı ve İttihat Terakki hükümeti ile çalıştı.

2 Ekim 1914'te, Balkan halklarının İngiltere yanında yer alması için Romanya'da Osmanlı'ya karşı etkinlik yürüten İngiliz Noel Edward Buxton ve Leland Buxton kardeşlere bir suikast düzenleyen Osman Nevres, Hasan Tahsin adını ilk kez bu olay sırasında kullandı. Bundan sonra, Romanya'da yapacağı çalışmalarda deşifre olmamak için sürekli bu ismi kullanan Osman Nevres, suikast girişiminde başarılı olamadığı gibi yakalanarak Bükreş'te bir hapishaneye koyuldu. Uzun süren sorgulama ve duruşmalardan sonra, beş yıl kalebentliğe mahkûm oldu.

Hasan Tahsin, İttifak kuvvetlerinin Romanya'ya saldırarak Bükreş'i ele geçirmesi üzerine 8 Aralık 1916'da mahkûmiyetten kurtuldu ve İstanbul'a döndü. Ancak bu arada ciğerlerinden rahatsızlanmıştı ve tedavi için, Talat Paşa'nın da yardımıyla İsviçre'ye gitti. Burada sürgündeki aydınlarla çeşitli bağlantılar kurdu ve 1918 yılında İzmir'e geldi.

İzmir sokaklarında daima koyu renk elbiselerle ve başında hiçbir zaman fesi olmadan dolaşan bu genç adam, Mondros Mütarekesi'ni izleyen günlerde İttihatçı arkadaşlarıyla beraber *Hukuk-ı Beşer* (İnsan Hakları) adlı gazeteyi çıkarmaya başladı ve gazetenin başyazarlığını üstlendi. Burada toplumsal yaşam hakkındaki fikirlerini aktarıyor, örneğin 22 Mart 1919 tarihli yazısında, "Bizde en ziyade düşünülecek bir sınıf varsa, o da şüphesiz 'alt tabaka'dır. Çiftçi, makineci, dükkâncı, amele gibi bu sınıf ahali alnının teriyle ekmeğini kazanır. Devletin hazinesini hisse-i mesaisi ile doldurur, asker olur, kan vergisini de öder. Buna mukabil ekseriyetle düşünülmez, ihmal edilir," diyordu.

Bu gazetenin serüveni 6 Mayıs 1919'a kadar sürdü; gazetesi kapatıldıktan sonra bir süre *Sulh ve Selamet* gazetesini çıkaran Hasan Tahsin, burada da toplumsal yaşama, mütarekeden sonra savaşla birlikte türeyen zengin sınıfına dair yazılar yazdı.

Hasan Tahsin, bu arada şehirdeki ve ülkedeki tüm gelişmeleri de elbette yakından takip ediyor ve herkes gibi o da içine düşülen durumu kabullenmekte güçlük çekiyordu. Nitekim 15 Mayıs günü Yunan işgal kuvvetleri Konak Meydanı'na ulaştığında, elinde tabancasıyla, bu kahredici olayı bir kenardan izliyordu. Yunan Efzun Alayı Kordonboyu'nda zafer nidalarıyla ilerlerken Hasan Tahsin bir anda kendini işgal askerlerinin karşısında buldu ve hemen silahını ateşleyerek Askeri Kıraathane'nin önünde işgal askerlerine "ilk kurşun"u sıkmış oldu.

Birliğin önünde Yunan bayrağını taşıyan asker yere yığılır yığılmaz, diğer askerler hemen karşı ateşe başladılar. Hasan Tahsin ilk kurşunun bedelini, kurşunu sıktığı yerden 150 metre kadar uzakta, vurularak ödedi. Öldüğünde 31 yaşındaydı.

Üstte
Yunan işgal kuvvetlerinden kurtulmak için dağlara kaçan Türk köylüleri.

Altta
"Yaşasın Venizelos" diye bağırmayı reddedip Yunan askerlerince ağır süngü darbeleriyle öldürülen Albay Fethi Bey.

Sağ sayfada
Yunan Efzun askerleri İzmir'de (15 Mayıs 1919).

Aynı sıralarda Venizelos'un İzmir halkına hitaben yayımladığı bildiride, Yunanistan'ın düzen ve güvenliğinin korunması için İzmir'e geldiği ve halkın sevincini göstermesine engel olunmayacağı belirtiliyor, ancak gösterilerde ölçülü olunması isteniyordu. Çıkarmayı yapan tümen kumandanı Albay Zafiriu da benzer şekilde işgalin olaysız sonuçlanmasını istiyor, birliklerine Türk ile Rum mahallelerinin birbirinden tecrit edilmesini ve şehir içindeki yabancı unsurların karışıklık çıkarmasına imkân verilmemesini emrediyordu.

15 Mayıs sabahı Yunan istila gücü Amerikan, İngiliz, Fransız ve Yunan savaş gemilerinin koruyuculuğunda İzmir'e çıktı. Yunan çıkarmasının başladığı saatlerde İzmirli Rumlar, Kordon boyunca büyük gruplar oluşturdu. İzmir Metropoliti Hristostomos'un çıkarma birliğini takdis etmesinden sonra, Efzun Alayı ve İzmirli Rumlar Kordon boyunca yürüyüşe başladılar. Konak meydanında bulunan Sarıkışla'nın önünden ilerleyip Kemeraltı'na varıldığında, gazeteci Hasan Tahsin Recep'in (Osman Nevres) tabancasını ateşlemesiyle Efzun taburunun önündeki bayrağı taşıyan asker yere düştü.

Bu olay Yunan askerlerini ve yerli Rumları harekete geçirdi. Başta Vali İzzet Bey olmak üzere Vilayet Konağı memurları ve İzmir Sultanisi öğrencileri tutuklandı. Sarıkışla'da bulunan Türk askerleri Konak meydanına indirilerek, "Zito Venizelos" (Yaşasın Venizelos) diye bağırmaya zorlandılar. Bunu kabul etmeyen subaylar dövüldü ve hakarete uğradı. Yunan subayının tüm ısrarlarına rağmen "Zito Venizelos" diye bağırmayan Albay Fethi Bey defalarca süngülenerek ağır yaralandı. Ancak işgal kuvvetlerinin komutanı, sokağın ortasına yığılan albayı ailesine vermeyi reddetti. İzmir'deki Fransız konsolosunun aracılığıyla Yunanlıların elinden alınabilen Fethi Bey, hastaneye yatırıldıysa da kurtarılamayarak öldü. Fethi Bey'in ertesi gün düzenlenen cenazesi, tüm yasaklamalara rağmen İzmir'in Türk halkının coşkulu bir saygı törenine sahne oldu. Fethi Bey'in sergilediği metanet ve kararlılık, milli direnişin önemli bir simgesi haline geldi. Süngü yaralarıyla delik deşik olmuş giysisi de sonradan askeri müzeye verildi.

Öte yandan Yunan işgalinin Rum ahali arasında yarattığı coşku, taşkınlıkların giderek artmasına ve yayılmasına neden oluyordu. Olayların yayılması üzerine işgal kuvvetleri kumandanlığı tarafından bir beyanname yayımlandı. Beyannamede Rumlar tarafından vilayetin içinde ve dışında Türklere karşı silah kullanıldığı ve taşınabilir malların yağma edildiği, bu tarz olaylara Rum ahalinin utanma ve

dürüstlük sahibi olanlarının tabii ki karışmadığına emin oldukları, ama karışıklığın devam etmesi halinde son derece sert önlemler alınacağı ihtarında bulunuluyordu.

İstanbul hükümeti ise 15 Mayıs sabahı İzmir'in işgalini haber veren bir bildiri yayınladı. Bildiride Webb'in İstanbul'da ve Calthorpe'un İzmir'de, istihkâmların İtilaf Devletleri'nce işgalini bildiren birer nota verdikleri, bir diğer notayla da kentin Yunan askerlerince işgal edileceğinin öğrenildiği belirtiliyordu. Bildiriye göre hükümet, millet ve devletin haklarını korumak için kendisine düşen girişimleri yapmıştı. Dahiliye Nezareti de, vilayetlere gönderdiği bir talimatname ile, halka "muhafaza-i vekar" edilmesi gereğini salık vermişti.

Hükümetin bu bildiriyle takındığı kayıtsız tutum, işgal gününün akşamında Damat Ferit tarafından Amiral Webb'e gönderilen "hafif" bir protesto notasıyla tamamlanıyordu. Damat Ferit Paşa'ya göre bölgedeki asayiş durumu, İtilaf Devletleri'nin tedbir amacıyla giriştiğini söylediği işgal hareketini hiçbir şekilde haklı kılacak mahiyette değildi. Son iki aydan beri asker sayısının artırılması için hükümetin üst üste yaptığı haklı talepler kabul edilmiş olsaydı, bu vilayetteki asayiş korunmuş olacak ve işgale gerek kalmayacaktı. Hükümetin karşılık görmeyen önerisine göre, mütareke gereğince 70 bin kişi silah altında olması gerekirken, ülkenin tamamında ancak 40 bin asker vardı. Osmanlı hükümeti İtilaf ordularının işgaline karşı çıkmıyordu ama, Yunan işgaline razı olamazdı. Hükümetin bu iradeye boyun eğmesinin tek sebebi, İtilaf Devletleri'ne olan saygısıydı. Notada, "eski yurttaşlar"ın Osmanlı egemenliğinden koptuktan sonra, yüzyıllarca kendilerine yapılan muamelenin tersine, Türk ulusal varlığını her yönüyle yok etmeye giriştikleri ve bu yüzden Osmanlıların Yunan işgaline tepki göstermekte haklı oldukları belirtiliyordu.

Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine karşı halk arasında gelişen tepkilerden, Damat Ferit hükümeti de büyük ölçüde etkilendi. 16 Mayıs günü hükümet istifa etti, ancak yeni hükümeti kurma görevi yine Damat Ferit'e verildi.

16 Mayıs günü Hürriyet ve İtilaf Fırkası genel merkezi bir genelge yayınlayarak şubelerinden gelen protestolara yer verdi. Genelgede, boykot ve protesto eylemlerinin hak elde edilene dek süreceğine duyulan inanç belirtiliyor, partinin de bu haksızlığın giderilmesi yönünde her türlü meşru girişimde bulunduğu duyuruluyordu. 17 Mayıs'ta parti genel merkezi, yaptığı toplantı sonucunda İzmir bunalımı karşısında diğer partilerle işbirliğine gitmeyi kararlaştırdı. Nitekim ertesi günü Hürriyet ve İtilaf, Sulh ve Selamet, Milli Ahrar, Demokrat, Sosyalist, Osmanlı Demokrat Fırkaları ile Adana ve Havalisi, Trabzon Müdafaa-i Milliye, İzmir Redd-i İlhak Cemiyetleri ve Trakya murahhasları toplanarak İtilaf Devletleri'ne ortak bir muhtıra sundular. İşgali mütarekeye ve Wilson İlkeleri'ne aykırı bulunan muhtıra, Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında savaş hali bulunmamasının böyle bir işgale bir engel olduğuna dikkati çekiyor, bu durumdan doğacak her türlü sorumluluğun İtilaf Devletleri'ne ait olacağını bildiriyordu.

İşgalin ardından İstanbul başta olmak üzere birçok yörede mitingler düzenlendi; İstanbul'daki işgal güçleri kumandanlıklarına, Osmanlı sarayına ve hükümetine müdafaa-i hukuk cemiyetlerince telgraflar çekilerek, ulusun kendini her yolla savunacağı dile getirildi. İzmir'in işgali, Anadolu halkında birbirine daha fazla kenetlenme ihtiyacı yaratmış, ülkenin bölünme tehdidiyle karşı karşıya kalması, her yerde kendiliğinden bir direniş hareketlerinin yükselmesine yol açmıştı.

İZMİR'İN İŞGALİNE İSTANBUL'UN TEPKİSİ

15 Mayıs 1919'da İzmir'den başlayan Yunan işgali, başta İstanbul olmak üzere, ülkenin her yanında büyük bir tepki dalgası yarattı. Durumdan duyulan rahatsızlığı dile getirmek ve işgali kınamak amacıyla, dört bir tarafta birbirini izleyen, geniş katılımlı mitingler düzenlendi.

İstanbul'da bu yönde atılan ilk adım, 18 Mayıs 1919 günü Darülfünun'un (İstanbul Üniversitesi) bütün fakültelerinden profesörlerin ve öğrencilerin konferans salonunda düzenledikleri toplantıydı. Tıp Fakültesi Reisi Akil Muhtar (Özden) Bey'in başkanlığındaki toplantıda her fakülte namına bir öğretim görevlisi söz alıyor, bununla birlikte öğrenciler de görüş beyan ediyordu.

İlk söz alanlardan biri olan Doktor Besim Ömer (Akalın) Paşa, bu felaketten etkilenmeyen bir Osmanlının olamayacağını ve Darülfünun'un "bu milletin ruhu, dimağı" olarak yerinde ve zamanında gerekli girişimlerde bulunmakla yükümlü olduğunu dile getirdi.

Hukuk Fakültesi müderrisleri adına konuşan Muhittin Adil Bey ise düşüncelerini şöyle ifade ediyordu: "...Yedi asırlık uzun bir zaman içinde çok şevketli, çok felaketli zaman geçirdik. Fakat bugünkü kadar elim, hazin hiçbir lahza (an) yaşamadık. Felaket zamanları, insanları tesanüde, vahdete (dayanışmaya, birliğe) sevk eder. Bizim itidal ve basiretimiz, azmimiz mukadderatımızı tespit edecektir. Bu zamanda bütün teşkilat-ı milliyeden istifade etmek lazımdır. Bu teşkilatın başında Darülfünun'u görüyoruz. Çünkü memleketin dimağı, mütefekkiri Darülfünun'dur."

Tıp Fakültesi adına konuşan Akil Muhtar Bey, en vahim gördüğü noktanın, geleceğe dair ümit besledikleri bütün ilkelerin karanlık içinde kalması olduğunu söylerken, Yusuf Rıza Bey de, "'Kanımızı son damlasına kadar akıtacağız, canımızı feda edeceğiz' gibi sözler çok söylendi. Şimdi iş görmekten başka çare yoktur. Bizim maddi kuvvetimiz yoksa, manevi kuvvetimiz vardır," diyordu.
Öğrenciler de ateşli konuşmalar yapıyorlar, asıl mücadelenin bundan sonra başlayacağını, eğer Türk halkına hakkı teslim edilmezse dünyanın barış yüzü görmeyeceğini söylüyorlardı. Bütün gençler adına söz alan Servet Bey ise, Türk gençliğinin işgali protesto etmesini, bir "talebe heyeti" teşkil edilmesini, müderris ve muallimlerin bu işte öncü olmasını, milletin vicdanı için hakiki seferberlik ilan edilerek mücadeleye girişilmesini öneriyordu.

Gençlerden sonra Tıp Fakültesi adına şu teklif bildirildi: "Kan dökerek kahramanlıkla ölmeği tercih ediyoruz. Gösteri düzenlenmesini istiyoruz. Umum Darülfünunlulara, âlem-i insaniyete hitap edilmesini istiyoruz!"

Sonuçta toplantıya katılanlar, işgali protesto eden gösteriler yapıp seslerini bütün dünyaya duyurmaya karar verdiler. İlk etkinlik, Türk Ocağı ile öğrenci kuruluşlarının öncülüğünde 19 Mayıs 1919 Pazartesi günü, Fatih Belediye binası önünde 80 bin kişinin katıldığı bir gösteri oldu. Gösteride Profesör Hüse-

yin Ragıp, Halide Edip gibi isimler konuşmalar yaparken, bir yandan dükkân sahipleri kepenk kapatarak protestolara destek verdi. Gösteriye katılanlar hem padişaha bir dilekçe sundular, hem de ABD cumhurbaşkanına, "Evet, reis cenapları, Türk ölecektir, fakat hiçbir zaman alçakça değil, şeref ve namuslarıyla ölecektir," yazılı bir telgraf ilettiler.

Gençlik örgütlerinin öncülüğündeki gösteriler birbirini takip etti. 20 Mayıs 1919 Salı günü Üsküdar'da, 22 Mayıs 1919 Perşembe günü Kadıköy'de bir araya gelinip "yaşamak için ölmeye" yeminler edildi.

İzmir'in işgaline karşı düzenlenen en büyük gösteri ise 23 Mayıs 1919 Çarşamba günü, Sultanahmet Meydanı'nda düzenlendi. Mehmet Emin, Halide Edip Adıvar, Süleyman Sırrı gibi isimlerin konuşma yaptığı mitingde, "İzmir Türk kalacaktır" rozetleri dağıtıldı.

Konuşmacılardan Mehmet Emin (Yurdakul) Bey, meydanda heyecanla kendisini dinleyen 200 bin kişiye şöyle hitap ediyordu: "Kardeşler, keşke asırların geceleri ve dünyaların mezarları gözlerime dolarak bir kör olsaydım. Sokak sokak dilense idim de milletimin, kulağımı parçalayan bu felaket seslerini işitmeseydim, bu kara günleri görmeseydim. Keşke göğün yıldırımları, yerin canavarları birleşerek beni kanlar içinde topraklara yuvarlasaydı da, vatanımın bu musibeti huzurunda bulunmasaydım ve bu azapları çekmeseydim. Zira bugün uğradığı felâket ve musibetler o kadar acı!..."

Gösterinin sonunda okunan bildiride ise İstanbul'un Türk-Müslüman halkının mukaddes vatanın haksız olarak işgal olunan bölümlerinin boşaltılmasına kadar hayatını fedaya hazır olduğu; asırlardan beri tatbik edilen göz boyama siyasetine artık katiyen itimat edilmeyeceği; memlekette artık kalplerde vatan endişesinden başka hiçbir endişenin yer bulmamasının istendiği ve küçük büyük herkesin buna söz verdiği ifade ediliyordu.

Halkın heyecan ve tepkisinin daha farklı eylemlere yönelmesinden kaygılanan Padişah Vahdeddin'in, "Ağzımızı açalım, bağıralım, sesimizi yükseltelim. Fakat elimizi kaldırmayalım" şeklindeki ikazını, Damat Ferit'in 25 Mayıs 1919 itibariyle bütün gösterileri yasaklaması tamamladı.

Üstte
Sultanahmet mitinginde konuşmacıları dinleyenler.

Solda
İzmir'in işgalini protesto etmek için düzenlenen mitinglerden biri.

Altta
Halide Edib (Adıvar) Sultanahmet mitinginde konuşurken.

Kuvayı Milliye Hareketinin Başlaması

İzmir'in işgali haberi ortalıkta dolaşmaya başladığında, zaten bir süredir bir araya gelip toplantılar yapan ve düşmana karşı çözüm arayışına giren halkta bir kıpırdanma başladı. Öncelikle İzmir'de Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi bir araya gelip durumu değerlendirdi ve eli silah tutanların Anadolu'da bir silahlı direniş başlatmasını, depolardaki silah ve cephanelerin halka dağıtılmasını ve bu direnişe katılmaları için hapishane mahkûmlarının da serbest bırakılmasını kararlaştırdı. Bunları uygulamaya geçirmek için önce Maşatlık'ta bir miting düzenlendi ve halk yapılacaklar konusunda bilgilendirildi; ardından hapishane kapıları açıldı, kışlanın silah ve cephane depoları kırıldı. Bir yandan İzmir'den yurdun dört bir yanına telgraflar çekiliyor, "Allah'ını dinini seven vatan ordusuna imdat etsin" çağrıları yapılıyordu.

Türklerin bölgedeki nizami güçlerine bakıldığında, yetersizlik hemen göze çarpıyordu. 17. Kolordu ve 56. Tümen İzmir'in işgaliyle dağılmıştı ve elde sadece 57. Tümen kalmıştı. Tümen komutanı yakın bölgelerde dağınık haldeki birlikleri toplamaya çalışıyordu. 16 Mayıs günü Yunanlıların Urla'yı işgal etmesi üzerine, burada 173. Alay Komutanı Yarbay Kazım Bey, alaydaki erlerle birlikte kasaba halkına da silah dağıtarak bir kuvvet oluşturmuştu. Aynı günlerde Aydın'da yapılan bir toplantıda, silahlı bir örgüt oluşturma ve yurdun her köşesine telgraflar çekme kararı verilmişti. Balıkesir'de de benzer konuşmalar yapılıyordu.

17 Mayıs günü işgal kuvvetleri kumandanı İzmir'de yaşanan olayları yatıştırmak için bir beyanname yayınlayarak, Türklere karşı uygulanan silah ve yağmanın birtakım ahlaksız ve düşüncesiz kimselerce gerçekleştirildiğini ve bunların önüne geçileceğini bildirdi. Asayişi sağlamak için gece sokağa çıkma yasağı başlatıldı ve özel yetkilere sahip bir divanı harp kuruldu. Ancak bir yandan bu açıklamalar yapılırken, bir yandan da işgaller devam ediyordu. Urla'nın ardından 17 Mayıs'ta Çeşme işgal edildi. Bu günlerde Muğla'da yapılan toplantılarda İzmir'in işgali ile birlikte Fethiye, Marmaris ve Bodrum'un işgali de kınanıyor, kurulan cemiyetler yoluyla milis kaydına başlanıyordu.

Yunanlılar 18 Mayıs'a kadar İzmir ve Urla'da denetimi sağlayıp ilerlemeye devam ettiler. Durumu takip eden Venizelos ise asayiş için yerli Rumların da katkılarıyla milis kuvvetleri oluşturulmasını ve Aydın, Manisa ve Ayvalık'ın mutlaka işgal edilmesi gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine işgal güçleri 21 Mayıs'ta güneyde Torbalı'ya, doğuda Kemalpaşa'ya ve kuzeyde Menemen'e ilerlediler. Ertesi gün askerler Selçuk'a vardığında, Venizelos yeni bir plan açıkladı ve Kuşadası'na girmiş olan İtalyanların kendilerinden daha erken davranmalarından çekinerek bir an evvel Aydın'ın işgal edilmesini istedi. Aslında Paris Konferansı kararlarına göre, Aydın ve Manisa Yunan işgal alanının dışında bulunuyordu. Buna karşın 23 Mayıs günü Albay Zafiriu'nun verdiği emir doğrultusunda Turgutlu ve Manisa, ardından da Saruhan işgal edilecek, daha sonra Aydın'a geçilerek Bayındır-Tire demiryolu denetime alınacaktı.

Rumların yoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinden Ayvalık'ta, İzmir'in işgalinin ardından bir tedirginlik yaşanmaya başlamıştı. Burada bulunan 172. Tümen Komutanı Yarbay Ali Bey, Albay Bekir Sami Bey'e bir telgraf çekerek ordudan takviye istemiş, ancak bu takviyenin yapılması o günlerde mümkün görünmediğinden kendisine "mahalli tedbirlere" başvurması söylenmişti. Bu cümle harekete geçmek için yeterli oldu ve Ali Bey çevre köylerden temin ettiği gönüllülerden bir milis kuvveti oluşturmaya başladı.

26 Mayıs günü bir İngiliz muhribinin eşlik ettiği Yunan gemileri Ayvalık'a geldi. Gemiye davet edilen Ali Bey, can güvenliğinin bulunmadığı gerekçesiyle bu da-

Üstte
Ödemiş'teki hükümet konağı önünde Yunan işgal kuvvetleri, Rum papaz ve yeril görevliler.

Solda
Ege'de Yunan askerleriyle işbirliği yapan bir Rum çetesi.

Altta
Ayvalık cephesi komutanı Yarbay Ali (Çetinkaya) Bey ile yaveri.

veti geri çevirdi ve kendisini temsilen bir binbaşı gönderdi. İşgal güçleri temsilcileri binbaşıya, Yunan askerlerinin "tesadüfen" orada bulunduğunu, zaten geri gideceklerini söylediyse de Ali Bey bu açıklamayı inandırıcı bulmadı. Nitekim o gün limanı terk eden Yunan gemileri, ertesi gün tekrar geldiler. Yunan birlikleri, İngiliz temsilci aracılığıyla bir nota göndererek şehri işgal edeceklerini, bu nedenle Türk askerlerinin bölgeyi terk etmesi gerektiğini bildirdiler.

Ayvalık'ın işgali 29 Mayıs günü iki koldan başladı. Takviye kuvvet girişimleri başarısız olan Yarbay Ali Bey askerleriyle ve "gönüllü milli kuvvetlerle" vaziyeti muhafaza etmeye, işgalin genişlemesini önlemek için çarpışmaya başladı. İzmir'in işgalinin ardından ilk kez düşmana silahla karşı koyuluyordu.

Mayısın son günlerinde Torbalı, Bayındır ve Tire işgal edilmiş, Ödemiş'in işgal edileceği de artık apaçık ortaya çıkmıştı. Buradaki jandarma kumandanı Tahir Fethi Bey, depolardaki silahları halka dağıtarak milis kuvvetlerinin kumandasını üstlendi. İlçenin ileri gelenlerinin yaptığı bir toplantıda "Yiğit Ordusu" adıyla bir milli teşkilat kurulması, mücadele için gönüllülerin toplanması, köy ve semtlerde "şekavet halinde bulunan (eşkıyalık yapan) zeybekler"in cephede görevlendirilmesi, depolardaki silah ve malzemenin Yiğit Ordusu emrine verilmesi kararlaştırıldı ve direniş kararı halka duyuruldu.

Tahir Fethi Bey, "Ödemiş Kuvayı Milliye Kumandanı" unvanıyla hazırladığı raporda Tire ve Bayındır taraflarını işgal eden düşmana karşı, tedarik edebildiği kuvvetle ileri karakollar oluşturacağını, ihtiyat zabitlerini silah altına davet ettiğini ve İstanbul'daki İtilaf kuvvetleri temsilcilerine telgraf çektikten sonra İzmir ile aralarındaki telgraf tellerini keseceğini bildiriyor, Cenab-ı Hakk'ın inayetiyle Yunan kuvvetlerinin "tepeleneceğine" söz veriyordu. İtilaf kuvvetleri temsilcilerine gönderilen telgraf, halkın silahlı mücadelesinin başladığını şöyle haber veriyordu: "Artık biliniz ki, kalem değil silah dönüyor."

Ödemiş Kuvayı Milliyesinin henüz şekillendiği sırada, bir temsil heyeti Bayındır'daki Yunan kumandanına giderek buradaki milli kuvvetlerin varlığından söz etti ve Yunanlıları Ödemiş'e girmemeleri konusunda uyardı. Bunu haber alan İzmir İşgal Kumandanlığı ise hemen takviye kuvvet gönderdi ve Ödemiş'in işgalini emretti. Silah ve donanım bakımından çok geri bir vaziyette olan Kuvayı Milliye askerleri ilk çarpışmada geri çekilmek zorunda kaldı ve 1 Haziran günü Ödemiş Yunanlılarca işgal edildi. İşgal hem Ödemiş'te, hem de çevre ilçelerde kaygıya ve moral bozukluğuna yol açtı.

Ödemiş'te başarısızlığa uğrayan Kuvayı Milliye Kumandanı Tahir Fethi Bey, aynı gün milis kuvvetleriyle birlikte Alaşehir'e hareket etti. İzmir'in işgalinin ardından Alaşehir'de bir araya gelen memur ve eş-

Solda
İşgale uğrayan vatan topraklarında silaha sarılan Kuvayı Mllllyeciler.

Sağ sayfada
İşgalcilere ve kent yaşamını tehdit eden çetecilere karşı mücadele veren milis birlikleri, halk tarafından coşkuyla karşılanıyordu.

raf bir toplantı düzenlemiş, düşman işgaline karşı ilçeyi savunmaya ve diğer ilçelerle işbirliği yapmaya karar vermişti. Toplantının ardından ilçenin zenginlerinden Hüseyin Paşazade Mustafa Bey, gönüllüleri toplayıp bir müfreze oluşturma görevini üstlendi. Bir sivilin önderliğinde başlayan bu girişim ilçeye gelen Yüzbaşı Süleyman Sururi Bey'in katkılarıyla daha da güçlendi ve 29 Mayıs günü Sururi Bey önderliğinde yapılan toplantının ardından askeri depodan çıkarılan silahlar halka ve serbest bırakılan tutuklulara dağıtıldı.

Kuvayı Milliye hareketinin en önemli karakterlerinden olan Çerkez Ethem de, asıl etkinliğini bu bölgede gösterecekti. Milli Mücadele hareketine katılmak üzere ilk olarak beraberindeki müfrezeyle birlikte Ayvalık'a giden Çerkez Ethem, burada istediği etkinliği gösterememiş ve önce Soma'ya, oradan da temin ettiği silah ve cephaneyle Salihli'ye geçmişti. Ancak buralarda gösterdiği faaliyetler, onun Alaşehir, Salihli, Akhisar ve Uşak bölgesinde bir nüfuz bölgesi yaratmaya çalıştığı izlenimini doğuruyordu. Gerçekten de Çerkez Ethem, düşman kuvvetleriyle uğraşmaktansa bölgede ilk Kuvayı Milliye hareketini başlatan Mustafa Bey'i bertaraf etmek için çalışacak, hatta bu amaçla baskın düzenlemekten geri kalmayacaktı.

Ege bölgesinde İzmir, Manisa ve Denizli'yi de içine alan Aydın vilayetinde ise hükümet yanlısı idareciler düşmanla mücadeleden yana tavır almayı uygun bulmuyor, bu nedenle halka sürekli olarak sabır telkin ediyordu. Yöneticilerin bu tavrına ek olarak firar vakalarının bir türlü önüne geçilememesi, bölgedeki askeri varlığı çok zayıf bir konuma itmişti. Bu hava, Yunanlıların hiçbir direnişle karşılaşmadan 27 Mayıs günü Aydın'ı işgal etmelerine yol açtı. İşgal sırasında bölgedeki tümen Çine'ye çekilmeyi uygun buldu. Tümen sadece 53 kişiden oluşuyordu ve o akşam sadece makineli tüfek bölüğünden on asker firar etmişti. Çine'de konuşlanan tümenin kumandanı, Milli Mücadele için aydınlardan, nüfuzlu kimselerden yardım göremeyeceğini anladıklarını, bu yüzden de efelerle, ağalarla anlaşma yoluna gitmekten başka çareleri kalmadığını söyleyecekti.

Mücadeleye davet edilen Yörük Ali Efe ve Kıllıoğlu Hüseyin Efe, bundan sonraki işlerinin Yunanlılarla mücadele etmek olduğunu ifade edip silah ve cephane yardımı istediler. İstediklerini alıp çeteleriyle birlikte harekete geçen efeler, Aydın bölgesinin Kuvayı Milliye hareketini başlatmış oldular. Aydınlı milisler, ilk etkinlik olarak Malkoç Çayı üzerindeki köprüye baskın düzenleyerek buradaki Yunan müfrezesini dağıttılar. Şimdi sırada Aydın vardı. Kuvayı Milliye kumandanları taarruz kararı verip, ortak imzalı bir bildiri yayınlayarak Yunan kuvvetlerinin iki gün içerisinde çekilmesini talep ettiler. Ancak Yunan kuvvetleri bunu kabul etmeyince taarruz başladı. Ordu birlikleri ve milis kuvvetlerinin ortak taarruzu, kafilelerle gelen gönüllüler ve dağ köylerinden katılan silahlı köylüler sayesinde Kuvayı Milliye lehine gelişti. Sonunda Yunan askerleri şehri terk ederek çekilmeye başladılar. Ancak bu büyük başarı uzun ömürlü olmayacak, kısa süre sonra Aydın daha kalabalık düşman kuvvetlerince bir kez daha işgal edilecekti.

Denizli de yine düşmanla mücadeleye karşı çıkanların propagandasına sahne olan şehirlerden biriydi. Ancak yapılan telkinler, İzmir'in işgaline karşı tepkilerin gelişmesini engelleyememişti. 16 Mayıs günü halka seslenen Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, düşmana karşı direnişin farz olduğunu, silah ve cephane yokluğunun kavgaya engel teşkil etmeyeceğini, hiçbir savunma aracı olmayan bir Müslümanın dahi "yerden üç taş alarak atmaya mecbur" olduğunu söylüyordu.

57. Topçu Alayı ile mücadeleye hazır olan Binbaşı Hakkı Bey şehrin batısında cephesini kurarken, Mutasarrıf Faik Bey ile Ahmet Hulusi Efendi de bir heyet-i milliye oluşturuyordu. Denizli Heyet-i Milliyesi, yayınladığı beyannamede Yunan askerini Menderes'ten geçirmemeye ve vilayetten temizlemeye kararlı olduklarını belirtiyor, bu mücadeleyi din ve namus borcu bilenleri seyirci kalmamaya çağırıyordu. Sarayköy'de mevzilenen Denizli Kuvayı Milliyesi yavaş yavaş güçlenirken, şehrin çeşitli bölgelerinde de farklı kişilerin komutasında küçük müfrezeler toplanıyordu. Denizli de artık Kuvayı Milliye güçleriyle düşmana direnmeye hazırdı.

İzmir'in kuzeyinde ise Kuvayı Milliye hareketi için en önemli merkezlerden biri Balıkesir'di. Yunan işgalinin yayılması-

nın ardından Harbiye Nezareti, 14. Kolordu'nun Bandırma'ya taşınmak üzere acilen Balıkesir'e gitmesini emretmişti. O sıralarda işgale karşı bir hareket geliştirmek isteyen şehirde Yüzbaşı Kemal kumandasında erlerden ve ağırlıklı olarak da gönüllülerden bir müfreze oluşturuldu. Balıkesir Kuvayı Milliyesi'nin ilk işi, Yunanlıların işgal ettiği Akhisar'a bir baskın düzenlemekti; ancak ilçeye gelindiğinde Yunan kuvvetlerinin Akhisar'dan Manisa'ya doğru çekilmiş olduğu öğrenildi. Düşmanın Bergama'da olduğu haber alınınca hemen oraya doğru hareket edildi. Bergama'yı kurtarmak üzere çeşitli bölgelerden hem ordu mensupları, hem Kuvayı Milliye milisleri yola çıkmıştı. Bu ortak hareket karşısında hazırlıksız ve dağınık biçimde yakalanan Yunan askerleri, baskına karşılık verecek gücü bulamadılar ve Kuvayı Milliyeciler Bergama'da ilk zaferlerini elde ettiler. Ne var ki Yunanlılar bu yenilgilerinin bedelini Menemen halkına ödettiler; hemen ardından da tekrar Bergama'ya yöneldiler. Bergama ve ardından Kınık ile Ayas işgal edildi. Buna karşı milli müfrezeler, elde kalan birliklerle Soma'da bir cephe oluşturdular.

İzmir'in ve hemen ertesinde civar ilçelerin işgalleriyle başlayan silahlı direniş hareketi her geçen gün yayılacak, Anadolu halkı ülkenin her köşesinde düşman işgaline karşı direnmeye devam edecekti. Şimdi artık bu güçleri bir araya toplayacak bir önder gerekiyordu.

EGE'DE İŞGAL ANILARI

Kuvayı Milliye hareketinin beşiği olan Ege Bölgesi'nde İzmir'den sonra hızla yayılan işgal hareketi, o dönemi bizzat yaşayanların anılarında silinmeyecek izler bırakmıştır. Celal Bayar, *Ben de Yazdım* adlı eserinde, Menemen'de yaşanan zor günleri yöre tüccarından Çerkez Sefer Efendi'nin ağzından şöyle aktarır:

"Çarşı kahvesinde birkaç eşrafla birlikte oturuyorduk. Öğleye doğru Rum mahallesinden silah sesleri gelmeye, herkes dükkânlarını kapayıp evlerine doğru koşmaya başladı. Ben de derhal kendimi evime attım... Şehir üzerine mermi yağıyordu. Saat yarımda başlayan bu ateş, dörde kadar sürdü. Ne olup bittiğini anlamak üzere kendimi dışarıya attım. Sokağa adımımı basar basmaz, önümde üç kadının cansız yattığını gördüm. Bir iki adım ilerledim, bir yanda on yaşında bir erkek çocuk yatıyordu. Biraz daha ilerledim, dizinden vurulmuş bir kız çocuğu kapı önünde yuvarlanmış, korkudan rengi uçmuş, imdat bekliyordu... Artık daha ileriye gitmeye cesaret edemedim. Komşum İshak Efendi de evinin önünde öldürülmüştü. Tekrar eve döndüm. Bir süre sonra kasaba yakınındaki çiftlik bahçemde çalışan hizmetçim Todori geldi, ağlayarak Ahmed'in öldürüldüğünü, sığırların da Yunanlılar tarafından alındığını anlattı... 18 Haziran Çarşamba gününe kadar evden çıkmadım. O gün asayiş sağlandı. İzmir'den İngiliz, Fransız mümessilleri geldi dediler. Biraz cesaret alarak çıktım. Mahallemizin İslam mezarlığı yönünde arabalarla Türk ölülerinin getirilerek gömüldüğünü gördüm... 19 Haziran Perşembe günü Menemen'i bırakmaya karar verdik. Mümkün olduğu kadar eşya aldık, komşularla helalleştik, istasyona indik. Orada bizim gibi göçmeye hazır birçok Türk aileleri bulduk... Tren geldi, kadınları bindirdik. Fakat biz trene bindirilmedik...."

Akhisar'ın işgaline ise Gündüz Vassaf, *Annem Belkıs* adlı kitabında, o sıralarda bir ilkokul çocuğu olan annesi Belkıs Halim Vassaf'ın ağzından şöyle yer verir:

"Akhisar'da bulunduğum sıralarda beni en çok kaygılandıran Yunanlıların Akhisar'ı işgali ve o münasebetle yapılan savaş olmuştu. Bunu hatırladıkça bugün bile hâlâ tüylerim ürperir ve o yaşadığımız günlerin korkusunu, heyecanını, ertesi gün bizi ne beklediğini bilmemezliğin kaygısını yaşarım...

Bir yaz günüydü. Evin bahçesindeki gül ağacının altında kahvaltı ediyorduk. Sarı gül mis gibi kokardı... Birden toplar duyulmaya başladı. Dayım böyle sevinçle 'Bizimkiler herhalde İzmir'den Akhisar'a doğru pek yakına gelmişler ki topları duyuyoruz' dedi. Ve büyük bir iftiharla 'Manisa'yı alacağız' deyip düşmanların yenileceğinden emin bir halde sofradan kalkıp işine gitti. Fakat çok geçmeden sokakta bir gürültü başladı... Büyükler çaresizlik, biz korku içindeydik.

İnsan gürültüsüyse gittikçe çoğalıyordu... Kafesin arkasından sokağa bakıyoruz. Hayvanlar, insanlar, kedi köpek, çocuklarla çaresizlik içinde sarıldıkları anneleri, kimisi eşeğe binmiş yürüyor, kimisi bir keçisini sürmeye çalışıyor, beraber böyle bir kafile halinde sokaktan adeta akıyorlardı. Ama nereye kaçarlarsa kaçsınlar düşmanın arkalarından yetişmeleri işten değildi. Karşı evlerden ise titreyerek ağlaşan haykıran çocukların sesi geliyor ve bütün bunları Akhisarlı Rumlar, gözlerinde adeta bir memnuniyet ifadesiyle sessizce seyrediyordu... Ta Balkan savaşlarından kaçıp bunca göçten sonra, bu sefer de Anadolu'da düşman işgali altında olmaya hazırladık kendimizi..."

KRONOLOJİ

21 Aralık 1918
Adana ve yöresinin Fransızlara verileceği haberi üzerine Adana Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye (Kilikyalılar) Cemiyeti kuruldu.

3 Ocak 1919
Birinci Ardahan Kongresi toplandı.

7 Ocak 1919
İkinci Ardahan Kongresi toplandı.

10 Mart 1919
Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum şubesi kuruldu.

13 Mart 1919
İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, İzmir'de bir toplantı yaparak Aydın ilinde Türklerden başka bir milletin hâkimiyetine izin verilmemesini İtilaf Devletleri'nden istemeyi kararlaştırdı.

17 Mart 1919
İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin büyük kongresi İzmir'de Milli Sinema'da başladı.

22 Mart 1919
İzmir Valiliği ve 17. Kolordu Komutanlığı görevinden alınmış olan Nurettin Paşa, İzmir'den ayrıldı.

28 Mart 1919
Yeni İzmir Valisi (Kambur) İzzet Bey görevine başladı.

10 Nisan 1919
Ali Nadir Paşa İzmir'de 17. Kolordu Komutanlığı'na getirildi.

12 Nisan 1919
Averof Zırhlısı İzmir'e geldi.

19 Nisan 1919
Harbiye Nezareti, Albay Süleyman Fethi'ye, Averof Zırhlısı'nın İzmir'e devriye çıkarmaya devam etmesi halinde karşılık verilmesini bildirdi.

6 Mayıs 1919
Paris Barış Konferansı'nda, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali kabul edildi.

8 Mayıs 1919
Selanik'teki Yunan birliğine, İzmir'i işgal etmek üzere hareket etme emri verildi.

11 Mayıs 1919
Fethiye, Bodrum ve Marmaris, İtalyanlar tarafından işgal edildi.

12 Mayıs 1919
İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, Yunan işgalini yönetmek üzere İstanbul'dan İzmir'e hareket etti.

14 Mayıs 1919
Amiral Calthorpe, İzmir'in işgali konusunda 17. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa'ya bir nota verdi.

15 Mayıs 1919
Yunan kuvvetleri İzmir'i işgal etmeye başladı.

Gazeteci Hasan Tahsin, şehirde ilerleyen Yunan işgal kuvvetlerinin bayraktarını vurdu.

Meclis-i Vükela, İzmir'in işgalini görüşmek üzere toplandı.

17 Mayıs 1919
Yunanlılar Çeşme'yi işgal etti.

19 Mayıs 1919
Mustafa Kemal 9. Ordu müfettişliği görevini yerine getirmek üzere Samsun'a ayak bastı.

19-23 Mayıs 1919
İzmir'in Yunanlılarca işgalini protesto etmek için ülkede çeşitli mitingler düzenlendi. Bunların en büyüğü 23 Mayıs günü gerçekleşen Sultanahmet mitingiydi.

26 Mayıs 1919
Manisa, Yunan kuvvetlerince işgal edildi.

27 Mayıs 1919
Aydın, Yunan kuvvetlerince işgal edildi.

29 Mayıs 1919
Yunanlılar Ayvalık'a çıktı. Yarbay Ali Bey'in komutasındaki askerler ve yerel kuvvetler, işgalin genişlememesi için silahlı mücadeleye girişti.

30 Mayıs 1919
Tire, Yunan kuvvetlerince işgal edildi.

1 Haziran 1919
Yunan işgal kuvvetlerinin Ödemiş'i işgal etmesi üzerine, Kuvayı Milliye Kumandanı Tahir Fethi Bey, Alaşehir'e hareket etti.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

5

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Geçişi

Koç

Mustafa Kemal Samsun'da

Anadolu'da halk düşman işgaline karşı direniş ve savunma amaçlı hareketlere girişmişken, belli başlı şehirlerde terhis edilmemiş ordu birliklerinin komutanları da galip devletlerin denetimi altına girmemek için çözüm yolları arıyorlardı. Aslında tek başına ne ordu yeterliydi, ne de sivil örgütlenmeler; yapılması gereken, memleketin ayakta kalan bu iki gücünü birleştirecek bir çözüm üretmekti.

İstanbul'daki milliyetçi askerlerin niyeti, resmi bir görevle Anadolu'ya dönmek ve önemli birliklerin komutasını ele geçirmekti. Bunun için girişimde bulunan isimlerden Ali Fuat (Cebesoy) Ankara'ya, Kâzım Karabekir Erzurum'a ve Refet (Bele) Sivas'a atandı. İçlerinden sadece deniz subayı Rauf (Orbay) görevinden istifa etmiş olduğundan kendi inisiyatifiyle Anadolu'ya gitti.

Sarayla ve hükümetle ilgili umudu kalmayan Mustafa Kemal Paşa ise nihai olarak Anadolu'ya gitmeyi hedeflemekle birlikte, bunun için uygun zamanı kolladığından böyle bir fikri yokmuş gibi İstanbul'da görüşmelerine devam ediyordu. Öncelikle kararının doğruluğundan emin olması gerekiyordu; bunun için de her yönüyle düşünmeli, eksik bir yan bırakmamalıydı. Bu işe beraber kalkışacağı insanların, çözüm yolunun doğruluğundan emin olması da bir o kadar önemliydi; karşısındaki herkesi samimiyetine inandırmalıydı. Bu fikri hazırlık süreci ise zaman alıyor ve adımların dikkatli atılmasını gerektiriyordu.

Mustafa Kemal bu aşamadayken, büyük devletlerin İstanbul'daki temsilcileri kendisiyle görüşmeler talep etmeye başladı. Bu kişilerin amacı, ülkede genele yayılacak bir örgütlenme potansiyelinin olup olmadığını, eğer var ise bunun kimlerin önderliğinde yürüdüğünü kavramaya çalışmaktı. Mustafa Kemal ise bu görüşmelerdeki soruları belirsiz cevaplarla geçiştiriyor, kendisine yöneltilen iltifatlardan, koruma önerilerinden uzak duruyor, bu

Mustafa Kemal'in İstanbul'dan ayrılmadan önce Yıldız Sarayı'nda ziyaret ettiği padişah Vahdeddin.

Mustafa Kemal'in 16 Mayıs'a kadar İstanbul'da hazırlık çalışmalarını yürüttüğü Harbiye Nezareti binası.

Üstte
9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarını Samsun'a götüren Bandırma vapuru İstanbul limanında.

Altta
Bandırma vapurunun kaptanı İsmail Hakkı Bey.

yakınlık gösterilerinden huzursuz olduğu için de görüşmeleri kısa kesmeyi tercih ediyordu.

İstanbul Hükümeti adına görüşme talebi, Harbiye Nazırı Şakir Paşa'dan gelmişti. Bir araya geldiklerinde Şakir Paşa, Mustafa Kemal'e bir dosya uzatıp okumasını istedi. İtilaf kuvvetleri temsilcilerinin hazırladığı bu raporda Samsun ve yakınlarındaki Rum köylerinin Türklerin saldırısına uğradığı, hükümetin bu kargaşanın önüne geçmediği, eğer bir önlem alınmazsa sorunu çözme görevini bizzat kendilerinin ifa edeceği yazılıydı. Raporu okuyan Mustafa Kemal, Şakir Paşa'ya dönüp "Emriniz paşam?" diye sordu. Şakir Paşa bu söylenenlerin doğruluk payı olup olmadığı konusundaki düşüncesini sorduğunda, bu iddiayı pek inanılır bulmadığını, ama "bir şeyler olma ihtimali"nin de elbette olabileceğini söyledi. Bunun üzerine Şakir Paşa, söz konusu iddiaların doğruluğunu saptamak için Mustafa Kemal'e o bölgeye gitmeyi düşünüp düşünmeyeceğini sordu.

Şakir Paşa ile Sadrazam Damat Ferit bu konuyu daha önce görüşmüş ve en uygun ismin Mustafa Kemal olacağını düşünmüşlerdi. Teklifi memnuniyetle karşılayan Mustafa Kemal, asıl niyetine uygun soruyu sordu: "Ben oraya Türkler Rumlara zulmediyorlar mı, etmiyorlar mı, yalnız bunu anlamak için mi gideceğim?" Paşanın "Evet" cevabı üzerine, bu memuriyetin sınırlarının belirlenmesi için Erkân-ı Harbiye reisiyle görüşmek üzere müsaade istedi. Reis Fevzi (Çakmak) Paşa hastalık gerekçesiyle yirmi gündür görevinin başında olmadığından, Mustafa Kemal İkinci Reis Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile konuşup durumu anlattı ve gerçek niyetini de açıkladı. Kâzım Paşa, bu durum için en uygun sıfatın ordu müfettişliği olduğu düşüncesindeydi. Mustafa Kemal'in isteği, yetki sınırlarının geniş tutulması ve Samsun'dan doğu vilayetlerine kadar olan bölgede, silahlı kuvvetlerin ve valilerin emri altında bulunmasının sağlanmasıydı. Bu doğrultuda hazırlanan talimatnameyi sadrazam imzalamadı, Şakir Paşa da sadece mühür bastı; ama sonuçta istenen yetki alınmıştı.

Bu kararın hemen ardından karargâhına alacağı isimleri saptadı: Miralay Kâzım (Dirik), Miralay Refet (Bele) ve Dr. Refik (Saydam) Beyler. Sonra İstanbul'daki son görüşmelerini gerçekleştirmeye başladı. Uğradığı mekânlardan biri de, Harbiye Nezareti Müsteşarı Miralay İsmet (İnönü)

MUSTAFA KEMAL'İN ANADOLU'DAKİ RESMİ GÖREVİ

Mustafa Kemal'in İstanbul'dan Anadolu'ya geçişini sağlayan "9. Ordu müfettişliği" görevinin kapsadığı resmi yetkiler, Şakir Paşa tarafından kendisine verilen talimatta şöyle tanımlanıyordu (sadeleştirilmiş olarak):

Osmanlı Ordusu Başkumandanlığı Vekâleti

Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne verilecek talimat suretidir.

Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne ait görevler yalnız askeri olmayıp, müfettişliğin kapsadığı mıntıka dahilinde aynı zamanda da mülkidir.

1- İşbu müşterek vazifeler şunlardır:
a- Mıntıkada dahili asayişin iade ve istikrarı ile bu asayişsizliğin ortaya çıkma nedenlerinin tespiti.

b- Mıntıkada ötede beride dağınık bir halde mevcudiyetinden bahsedilen silah ve cephanenin bir an evvel toplattırılarak uygun depolara yığılması ve muhafaza altına alınması.

c-Muhtelif mahallerde bir takım meclisler mevcut olduğu ve bunların asker toplamakta bulunduğu ve resmi olmayan bir şekilde ordunun bunları himaye eylediği iddia olunuyor. Böyle meclisler mevcut olup da asker topluyor, silah dağıtıyor ve ordu ile de münasebette bulunuyorlarsa, katiyen men edilerek bu gibi meclislerin lağvedilmesi.

2- Bunun için:
a- İki tümeni olan Üçüncü ve dört tümeni olan On Beşinci Kolordular müfettişlik emrine verilmiştir. İşbu kolordular harekat ve asayiş konularında doğrudan doğruya müfettişliğe ve günlük muameleler, özel muameleler ve umumi kuvvetler vesaire gibi konularda eskisi gibi Harbiye Nezareti'yle muhabere edeceklerdir. Tümen veya mıntıka kumandanlığı veya özel bir göreve tayin edilecek subayların tayin ve değişiklikleri müfettişliğin onayı veya talebiyle olacaktır. Bununla birlikte, sair konularda lüzum ve fayda görerek müfettişliğin verdiği talimatları kolordu kumandanlıkları aynen tatbik edeceklerdir. Bilhassa sağlık konuları pek mühimdir. Bu zemindeki inceleme ve icraatın halkı da kapsayacak şekilde yapılması lazımdır.

b- Müfettişlik mıntıkası Trabzon, Erzurum, Sivas ve Van vilayetleriyle Erzincan ve Canik müstakil livalarını kapsadığından müfettişliğin yukarıda sıralanan görevleri yerine getirmek için vereceği bilcümle talimatı işbu vilayetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya ifa edeceklerdir.

3- Müfettişlik hududuna komşu olan vilayetler ile doğrudan Dahiliye Nezareti'ne bağlı olan Diyarbakır, Bitlis, Mamuretülaziz, Ankara, Kastamonu vilâyetleri ve kolordu kumandanlıkları da müfettişliğin görev sırasında doğrudan vaki olacak müracaatlarını dikkate alacaklardır.

4- Müfettişliğin askeri konularda bağlı olacağı merci Harbiye Nezareti olmakla beraber diğer konular için bağlı olduğu makamlarla muhabere edecek ve işbu muhabereden Harbiye Nezareti'ne de bilgi verecektir.

Harbiye Nazırı
Şakir

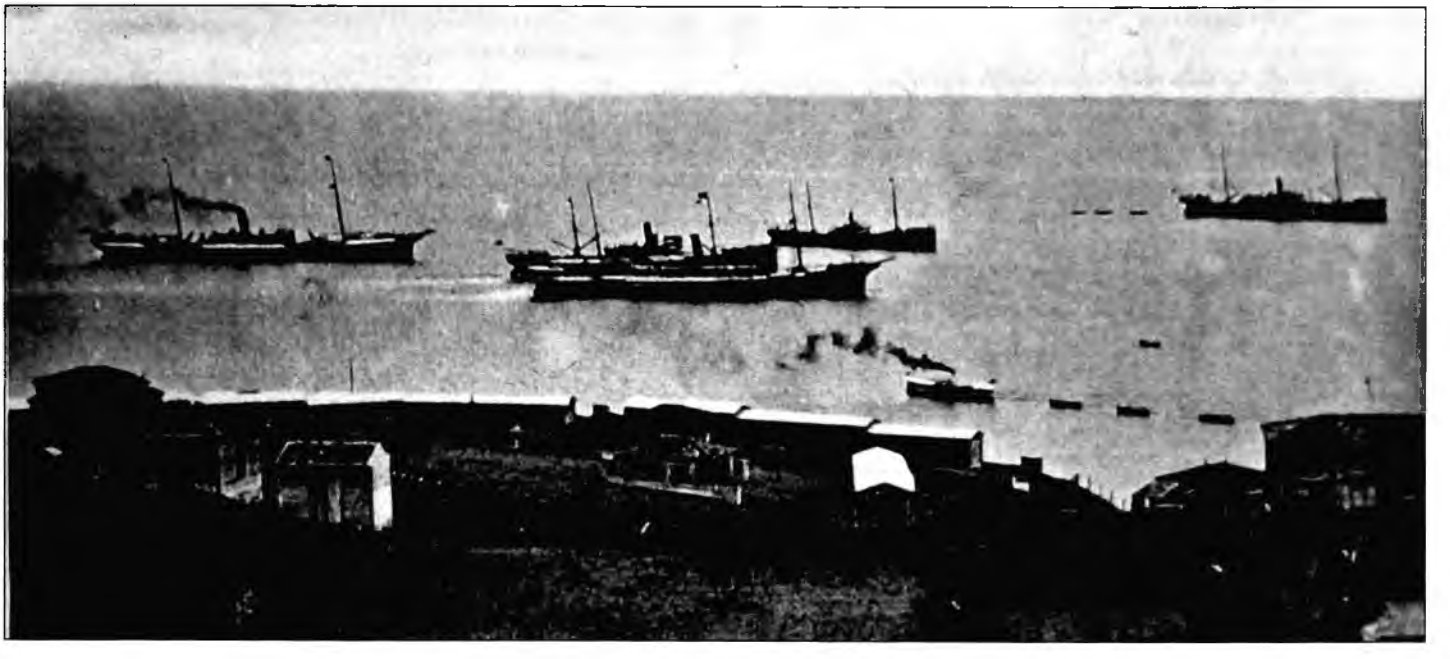

Bey'in Süleymaniye'deki eviydi. Mustafa Kemal, bu ani ziyareti karşısında şaşıran İsmet Bey'e ziyaretinin nedenini açıkladı: Yeni bir görevle Anadolu'ya geçecekti. Yerleşip konumunu sağlamlaştırdıktan sonra, onun da kendisine katılmasını istiyordu.

Mustafa Kemal'in ziyaret ettiği bir diğer isim de Sadrazam Damat Ferit Paşa idi. Tedirginliğini gizleyemeyen Damat Ferit, Cevat Paşa da kendilerine katılınca ağzındaki baklayı çıkardı; Mustafa Kemal'e Samsun'da ne yapacağını sordu, masaya çıkardığı haritayı işaret ederek nerelere kumanda etmeyi düşündüğünü söylemesini istedi. Samsun'a gitme nedeninin hükümetin kendine verdiği görevi yerine getirmek olduğunu belirten Mustafa Kemal, haritada bazı vilayetleri gösterdi. Cevat Paşa'nın da araya girip rahatlatıcı sözler söylemesiyle görüşme sorunsuz tamamlandı.

Şimdi sıra Padişah Vahdeddin'deydi. Yıldız Sarayı'nda, penceresinden Boğaz'daki düşman zırhlılarının göründüğü salonda Vahdeddin, Mustafa Kemal'e bugüne kadar devlete olan hizmetlerinin "tarih kitabı"na girdiğini söyleyip iltifatlar ettikten sonra, şimdiki görevinin hepsinden önemli olduğunu ekledi. Padişahın kendisine "devleti kurtarmak"tan bahsetmesiyle, bir an şaşkınlık yaşayan Mustafa Kemal, hemen sonra onun bu sözleri kendi anladığının çok dışında bir anlamda söylediğini fark etti. Padişaha göre hükümetin hiçbir gücü kalmamıştı ve işgalcilerin siyasetine uymaktan başka bir dayanağı da yoktu. Dolayısıyla Mustafa Kemal'den beklenen, Anadolu'daki hareketi bastırarak meseleyi halletmesiydi. Bunun üzerine Mustafa Kemal, kibar bir şekilde "Nokta-i nazar-ı şahanenizi anladım" deyip, padişahın yaveri Naci Paşa'nın "Zat-ı Şahane'nin ufak bir hatırası" olarak kendisine verdiği saati aldı, teşekkür ederek oradan ayrıldı.

Artık bir an önce yola koyulmak gerekiyordu. Samsun yolcularını taşıyacak Bandırma vapuru Galata rıhtımında hazır beklerken, Rauf Bey gelip İngilizlerin bu yolculuğa engel olmak için vapuru batırabilecekleri haberini aldığını söyledi. Bu haber önce bir tedirginlik yarattıysa da, gözler kararılıp yola çıkıldı.

Ege'de Yunan ilerlemesinin devam ettiği, daha güneyde İtalyan askerlerinin Fethiye, Kuşadası ve çevresine yerleştiği, güneyde Fransızların, kuzeyde Rumların, doğuda Ermenilerin faaliyette olduğu bir ortamda,

Üstte
9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a hareket etmeden önce İstanbul'da çektirdiği bu fotoğrafını "Kardeşim Rauf Bey'e" sözleriyle Rauf (Orbay) Bey'e hediye etmiş (17 Nisan 1919).

16 Mayıs günü saat 04.30'da İstanbul'dan Samsun'a hareket edildi.

Vapurda Mustafa Kemal'e, Sivas'ta 3. Kolordu komutanlığına atanan Albay Refet (Bele), Yarbay Mitralyöz Arif, Topçu Binbaşı Kemal (Doğan), Doktor Binbaşı Refik (Saydam), Doktor Albay İbrahim Tali (Öngören), Kurmay Albay Kâzım (Dirik), Yüzbaşı Mümtaz, Binbaşı Rıdvanbeyoğlu Hüsrev (Gerede) ve karargâh mensubu diğer subaylar eşlik ediyordu. Boğaz'dan çıkmak dört saatlerini aldı. Ertesi sabah soğuk bir havada İnebolu'ya yanaştılar. 17 Mayıs'ı 18 Mayıs'a bağlayan gece devam eden zorlu bir yolculuğun ardından, öğle vakti Sinop'a varıldı.

Solda
Bandırma vapuru Samsun'dan önce Sinop limanına uğradı. Buradan Samsun'a karayolu ile ulaşmanın mümkün olmadığını öğrenen Mustafa Kemal vapura geri döndü. Bandırma vapuru 19 Mayıs sabahı erken saatlerde Samsun'a ulaştı.

MUSTAFA KEMAL'İN HÜKÜMETE MEKTUBU

Mustafa Kemal, İzmir'in işgalinin ardından gerekli tepkilerin verilmesi için bir tebliğ yayınlamasından üç gün sonra, 31 Mayıs 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Şevket Paşa'dan bir telgraf aldı. Şevket Paşa, bölgeden bugüne kadar ulaşan raporlardan ufak tefek şikâyetler dışında bir olay olmadığını bilmekle birlikte, beyan edilen durum hakkında bir tahkikat yapılıp sonucunun bildirilmesini istiyordu.

Şevket Paşa'nın ilettiği bu notada, Sivas ve yakınlarındaki Ermeni sığınmacıların esenliği hakkında son zamanlarda kaygı verici haberler alındığı, bundan dolayı bölgede bulunan Ermenilerin iyice korunması ve gözetilmesi için elden gelen her türlü önlemin alınması, herhangi bir şekilde öldürme ya da kötü davranış olursa kendisinin doğrudan doğruya sorumlu tutulacağını bildiren bir telgrafın bölgedeki komutana ivedilikle çekilmesi yolunda emirler verilmesi, bu talimata benzer talimatın ilgili sivil memurlara da verilmesi yazılıydı.

Sivas Vali Vekilliği'nden gelen bir diğer telgrafta ise Albay Demange'ın İzmir'in düşman eline düşmesi üzerine Azizi-ye'de Hıristiyanların ölümle korkutulduğunu ve bu gibi durumların müttefik askerleri tarafından şehrin işgaline neden olacağını bildirdiği yazılıyordu.

Oysa Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği rapor, bu iddiaları tümüyle yalanlar mahiyetteydi ve beklenenin çok dışında bir içeriğe sahipti. 2 Haziran 1919 tarihli bu raporda, (sadeleştirilmiş olarak) şöyle söyleniyordu:

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresi

Havza'dan Harbiye Nezâreti'ne gelmiş şifredir.

Sivas ve civarında evvelce bulunan Ermenileri ve bilahare gelen mültecileri tehdit edecek hiçbir hadise olmamıştır. Ne Sivas'ta ve ne de civarında endişe yaratacak hiçbir hal yoktur. Herkes sessizce iş ve güçleriyle meşguldür. Bunu sureti katiyede arz ve temin ederim. Binaenaleyh İngiliz notasındaki istihbarat kaynağının ne olduğu bilmem lazımdır. İzmir'in ve Manisa'nın işgaline yönelik üzücü haber üzerine Müslüman halkın yaptığı ve Hıristiyan unsurlar hakkında hiçbir düşmanca fikir gütmeyen toplantılardan belki bazılarını bozmaları akla gelir. İtilaf Devletleri milletimizin hukuk ve istiklaline saygılı kaldıkça ve millet devletin dokunulmazlığından emin bulundukça, gayrimüslimlerin korkuya kapılmasının hiçbir sebebi yoktur ve bu bakımdan devlete karşı her türlü hukuklarını taahhüt ve buna tamamıyla emniyet buyurulmasını istirham ederim. Fakat istiklal ve milli mevcudiyetini imha ve kalan mevcudiyeti tehlikeye sürükleyen işgal, kasıt ve saldırı gibi İzmir havalisinde görülmekte olan fiiliyatın benzerlerinin ortaya çıkmasına karşı ne halkın heyecan ve vicdani tepkilerini ve ne de bundan kaynaklanan ulusal gösterileri men ve tevkif için nefsimde ve hiç kimsede kudret ve takat göremeyeceğim gibi, bu yüzden meydana gelebilecek hadiseler karşısında mesuliyet kabul edebilecek ne kumandan ve ne de mülkiye memuru ve ne de hükümet tasavvur ederim.

3 Haziran 1919
Dokuzuncu Ordu Müfettişi
Mustafa Kemal

Bu uzun ve sarsıntılı yolculuktan sonra, 19 Mayıs sabahı erkenden vapur Samsun'a ulaştı. İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'in göreve başladığını, (sadeleştirilmiş olarak) şu telgrafla öğrendi: "Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'e... Bugün öğleden evvel saat sekizde Samsun'a ulaşıldığını ve acizaneme emanet edilen göreve başlandığını bildiririm. 19 Mayıs 1919. Dokuzuncu Ordu Müfettişi Tuğgeneral Mustafa Kemal."

Samsun'da ilk iş memleket genelinde ordu ile ilişki kurmak olacaktı. Mustafa Kemal önce Erzurum'daki 15. Kolordu komutanına 21 Mayıs 1919 tarihinde bir şifreli telgraf yazarak ülkede durumun almakta olduğu korkunç şekilden üzüntü duyduğunu, millete ve ülkeye borçlu olunan vicdani görevin en iyi birlikte çalışmakla yerine getirilebileceği kanaatiyle bu görevi kabul ettiğini, bir an önce Erzurum'a geçmek istediğini, ancak Samsun ve civarındaki asayişsizlik kötü sonuçlar doğurabileceğinden, burada bir süre kalacağını bildirdikten sonra, kendisini şimdiden aydınlatacak konularda bilgilendirilmesini rica etti. Ardından 23 Mayıs günü Ankara'da bulunan 20. Kolordu komutanına yazdığı şifreli telgrafta, Samsun'da bulunduğunu ve İzmir bölgesindeki gelişmeler hakkında onun daha kolaylıkla alabileceği bilgileri öğrenmek istediğini bildirdi.

20. Kolordu komutanı üç gün sonra verdiği yanıtta İzmir'den düzenli bilgi alamadıklarını, Manisa'nın da işgal edildiğini, Afyon'da bulunan 23. Tümenin mevcudunun az olduğunu ve orada ellerine geçen erleri bu tümene gönderdiklerini anlatıp, Kastamonu ve Kayseri yöresinde bazı asayiş olayları hakkında da haberler gelmeye başladığını söylüyordu. Bu haber üzerine Mustafa Kemal, Havza'ya, 20. Kolordu komutanına ve bu kolordunun bağlı bulunduğu Konya'daki ordu müfettişliğine, Afyon'daki tümenin güçlendirilmesi için hangi kaynaklardan yararlanılmakta olduğunu ve tümenin gücünün artırılmasına maddî olanak bulunup bulunamayacağını sordu. Kolordu komutanı buna cevaben düşmanın bir işgalci durum alması karşısında, 23. Tümenin bulunduğu yerden ayrılmayacağını ve saldırıya uğrarsa, halktan sağlayacakları yardımcı kuvvetlerle savunmaya geçeceklerini bildirdi.

Bu arada Samsun'da İngilizlerin varlığı ve Rum çetelerinin faaliyetleri, karargâhın içerilere çekilmesi zorunluluğunu doğurmuştu. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafla Merzifon, Amasya ve Havza'daki bazı şikâyetlere yönelik olarak yerinde incelemeler yapmak ve gerekli tedbirleri almak için karargâhını geçici olarak Havza'ya taşıyacağını, ancak haberleşmenin güvenliği açısından adresin şimdilik yine Samsun olacağını bildirmişti. O sırada Havza'da 5. Kafkas Tümeni'nin bir alayı bulunuyordu, ama askerler sefil durumdaydı.

Artık Mustafa Kemal'e, memleketin çeşitli köşelerinden düzenli haber akmaya başlamıştı. Erzurum'da Vilayat-ı Şarkiye

Üstte
Rauf (Orbay) Bey, Anadolu'ya hareket etmeden evvel, henüz görevinden istifa etmediği dönemde.

Solda
İtilaf Devletleri'nin haksız işgalleri karşısında artık İstanbul'da bir şey yapamayacağını anlayan ve ilk fırsatta Anadolu'ya geçmeyi planlayan Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da ayak bastığı Samsun limanı (sol sayfada) ve kentten bir görünüm (solda).

MUSTAFA KEMAL GÖREVDEN ALINMAK İSTENİYOR

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, Mustafa Kemal'in Samsun'daki faaliyetlerinden duyduğu rahatsızlık üzerine İstanbul Hükümeti'ne aşağıdaki notayı sundu:

İngiltere Yüksek Komiserliği
İstanbul, 8 Haziran 1919

Hariciye Nazırı'na

Ekselansları,

1- Samsun sancağından, bazı kötü niyetli şahısların kargaşaya sebep oldukları ve sıkıntı yarattıklarına dair rahatsız edici haberler aldığımı zat-ı âlinizin bilgisine sunmaktan şeref duyuyorum.

2- Mustafa Kemal Paşa'nın bu harekette başrolü oynadığı bildirilmektedir.

3- Bu bakımdan Karadeniz Kuvve-i Askeriyesi başkumandanı tarafından Osmanlı Harbiye Nezareti'ne Mustafa Kemal'in görevinden alınması talimatı gönderilmiştir.

4- Zat-ı âlinizin dikkatini, dahilde özellikle ırkçı ve dini mahiyet kazanan kargaşalardan doğacak çok vahim sonuçlar üzerine çekmek istiyorum.

5- Bu sebeple ilgili bütün sivil görevlilere, görevli oldukları bölgelerde herhangi bir sorun çıktığı takdirde şahsi olarak sorumlu tutulacakları hususunda derhal talimat verilmesini talep ediyorum.

6- Ayrıca, Samsun bölgesindeki durumdan yakinen bilgilendirilmek istiyorum.

Yüksek Komiser
Calthorpe

Calthorpe'un bu mektubu İstanbul Hükümeti'nde yansımasını buldu. Hariciye Nazır Vekili hemen ertesi gün, Dahiliye Nezareti'ne acilen iletilmek üzere bir yazı yazarak Sir Arthur Calthorpe'un Samsun'dan aldığı istihbarattan ve taleplerinden bahsetti. Vekil bu konuda bir inceleme yaptırılarak sonuçlarından kendisinin de haberdar edilmesini rica ediyordu.

Aynı gün Dahiliye Nezareti Trabzon ve Sivas vilayetleri ile Canik Mutasarrıflığı'na ilgili konudan bahsederek, bölgedeki kargaşa hakkında hükümetin dikkatinin çekildiğini bildiriyor, bu gibi olaylar gerçekten var ise nerelerde, ne gibi hazırlıklara, ne suretle teşebbüs edildiğinin tespit edilmesini istiyor ve Osmanlı siyasetinin toparlanmaya yüz tuttuğu şu mühim günlerde hükümeti güç durumda bırakacak teşebbüslere "zinhar meydan ve imkân" bırakılmamasını ehemmiyetle tavsiye ediyordu.

Mondros Mütarekesi'nden itibaren İtilaf Devletleri adına İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Arthur Calthorpe.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi kurulduğu haberi, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurulduğu haberi, İzmir'in işgalini protesto için İstanbul'da düzenlenen miting haberleri birbirini takip etti. Mustafa Kemal'in karargâhı, bir bakıma tüm ülkeden gelen haberlerin toplandığı bir merkez gibi çalışıyor, tüm komutanlıklarla irtibat kuruluyor, telgraflar geliyor, telgraflar gidiyordu.

Mustafa Kemal toplanan tüm bu haberleri ve gelişmeleri değerlendiriyor, ülke genelinde kolordu komutanlarıyla haberleşiyor, Ege'de, Trakya'da alınması gereken önlemlerle ilgili olarak gerekli kişilere görüşüyor, onlara İzmir'in işgalinin ardından yayılan düşman işgalini protesto etmek için büyük ve heyecanlı mitingler yapılmasını, büyük devletlerin temsilcileri ile İstanbul Hükümeti'ne telgraflar çekilmesini telkin ediyordu.

Anadolu'daki direniş hareketini durdurması için görevlendirilen Mustafa Kemal'in, Samsun'a ayak bastığı andan itibaren tam tersi bir yönde hareketlerde bulunması tabii ki dikkatlerden kaçmamıştı.

İngiliz İstihbarat Teşkilatı, Anadolu'ya geldiği ilk günden beri Mustafa Kemal'i izlemeye almıştı. Yüzbaşı L.H. Hurst, Mustafa Kemal'in bölgedeki eylemlerini İstanbul'a bildiriyor, bu hareketlerin Anadolu'da bir örgütlenme yaratmaya yönelik olduğu düşüncesini iletiyordu. Bunun üzerine 6 Haziran 1919 günü Karadeniz İşgal Ordusu Başkomutanı General Milne, hükümete bir yazı yollayarak Mustafa Kemal ve yanındakilerin derhal İstanbul'a çağrılmasını istedi. Bundan iki gün sonra da, Calthorpe aynı talebi yineledi.

Bunun üzerine Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal'e İstanbul'a dönmesi için bir çağrı yolladı. Ancak bu çağrıya karşılık Mustafa Kemal, çağrının nedenini soran bir karşı cevap gönderdi. Bu yazışma, İstanbul hükümeti ile Mustafa Kemal arasında başlayacak uzun bir diyaloğun da başlangıcıydı. İstanbul hükümeti, Mustafa Kemal'in seyahatinin "Avrupa kamuoyu tarafından hoş karşılanmadığı" şeklindeki açıklamayla birlikte ısrarlı bir şekilde onu İstanbul'a geri çağıracak, Mustafa Kemal ise zaman kazanmak için her seferinde bir başka gerekçe öne sürerek bu çağrıları geri çevirecekti.

12 Haziran günü İstanbul gazeteleri Mustafa Kemal'in görevden alındığını yazdıysa da, henüz İstanbul'dan kesin bir emir almamış olan Mustafa Kemal, Anadolu'da kıvılcımlanan direnişin örgütlü bir Milli Mücadele'ye dönüştürülmesi için giriştiği çabaları giderek artan bir şevkle sürdürecekti.

Amasya Genelgesi

Havza'da bulunduğu süre zarfında kolordu komutanları ile haberleşerek halkı işgallere karşı bilinçlendirmeye çalışan Mustafa Kemal, İstanbul'a geri çağrılmasıyla görevinden ayrılmak zorunda kalacağının farkına varmıştı. Nitekim Anadolu'ya geleli henüz uzun bir zaman geçmemiş olduğu halde ordunun çeşitli birimleriyle ilişki kurmuş, milletçe örgütlenme fikrini yaymak için elinden geleni yapmıştı. İstanbul'a dönme çağrısını kulak arkası edip Anadolu'da bir direniş örgütleme yolundaki hareketlerinden vazgeçmemiş olması açıkça bir başkaldırıydı. Dolayısıyla bu girişimlerin kişisel zeminde kalmaktan çıkıp bir kurul adına sürdürülmesi, bu yöndeki çabaların millete ve orduya mal edilmesi elzemdi. Amasya toplantısı ve kararları işte bunu sağlayacak, Mustafa Kemal'in bu kutsal görev için milletle beraber çalışacağına "mukaddesatı namına" verdiği söz, Milli Mücadele'ye önderlik etme konusundaki kararlılığını açıkça ortaya koyacaktı.

Havza'da bulunduğu sırada, Ankara'da bulunan 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'dan gelen "Tanıdığınız bir kişi bazı arkadaşlarla İstanbul'dan buraya gelmiştir. Ne yapmalarını emredersiniz?" yazılı bir şifre telgraf Mustafa Kemal'i meraklandırdı. Madem söz konusu edilen tanıdık biriydi, neden ismini şifre olarak bile yazdırmaktan çekiniyordu? Ancak bilmece çözmekle uğraşacak vakit yoktu ve Fuat Paşa'yı yakından görüp bilgi alışverişinde bulunmayı istiyordu; dolayısıyla kendisinden şu ricada bulundu: "Ankara'dan ayrıldığınızı hissettirmeyecek düzenlemeler yapıp gerekli önlemleri aldıktan sonra, adınızı ve kıyafetinizi değiştirerek birkaç gün için tez elden yanıma geliniz. İstanbul'dan gelen arkadaşları da birlikte getiriniz."

Fuat Paşa ve beraberindekileri Havza'ya davet etmiş olmakla birlikte kendilerini güvende hissetmeyen Mustafa Kemal ve beraberindekiler Havza'dan ayrılıp Amasya'ya doğru yola çıktılar. Fuat Paşa da Havza'ya geldiğinde durumu anlayıp aynı güzergâha doğru devam etti.

Mustafa Kemal Amasya'ya vardığında belediye binasının balkonundan halka hita-

Üstte
Kazım Karabekir Amasya kararları alındığı sırada Erzurum'daydı.

Altta
Mustafa Kemal'in Samsun'dan sonra karargâh kurduğu Havza.

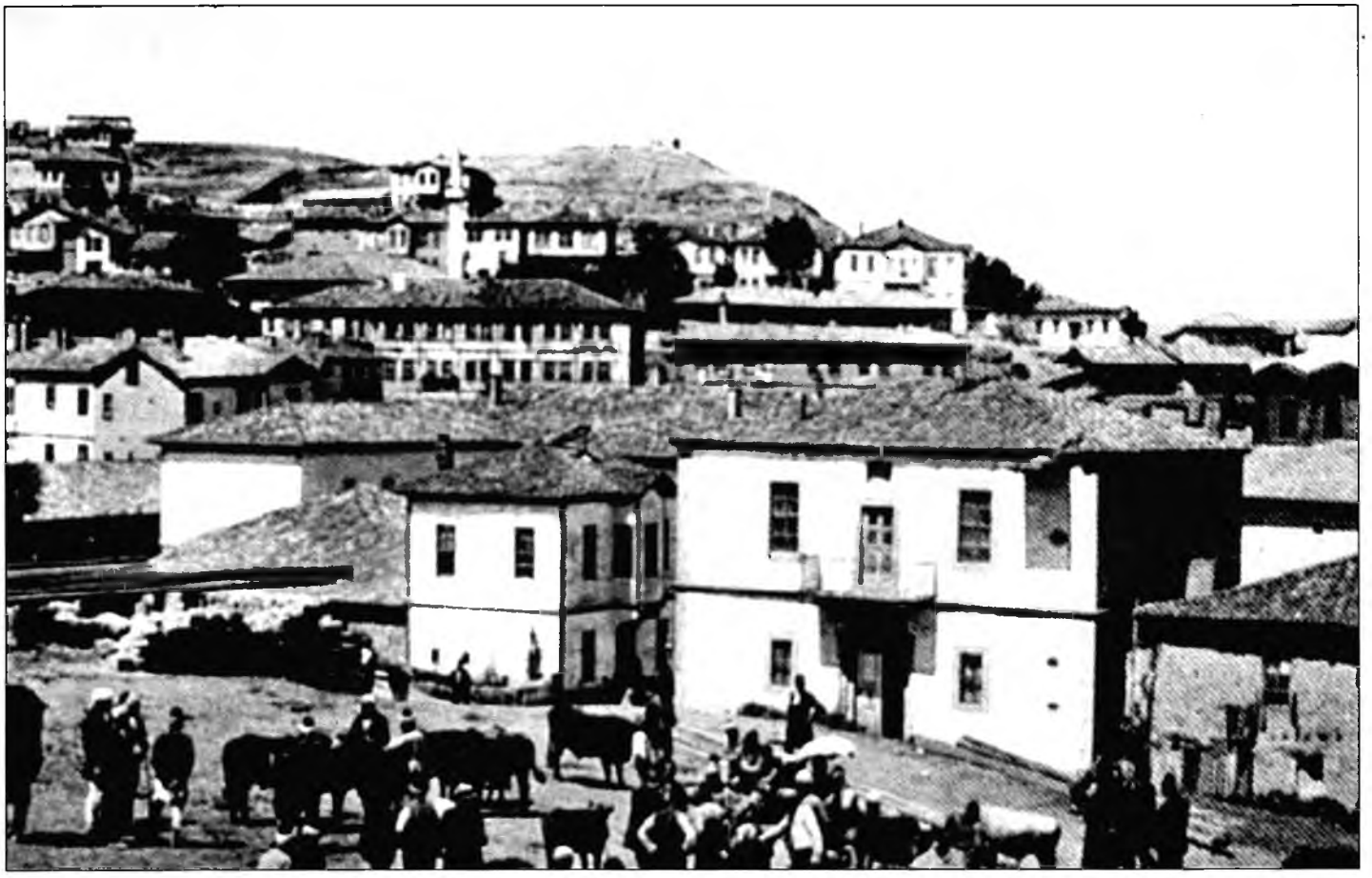

Solda
Amasya'da şehir yatılı mektebi.

Altta soldan sağa
Amasya Genelgesi'nde imzaları bulunanlardan Binbaşı Hüsrev (Gerede), 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat (Cebesoy), 3. Kolordu Kumandanı Refet (Bele) Beyler.

ben bir konuşma yaptı. Padişahın ve hükümetin İtilaf Devletleri elinde tutsak olduğunu ve düşmanın Samsun'dan yapacağı bir çıkartma hareketine karşı vatanın her ne olursa olsun savunulacağını söyleyerek, Milli Mücadele'deki kararlılığın bir kez daha altını çizdi.

Amasya'ya gelmeden evvel çeşitli kolordu komutanlarıyla görüşmüş olan Mustafa Kemal, buradan 18 Haziran 1919 tarihinde Edirne'deki 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e bir talimat gönderdi. Söze milli istiklali boğan ve vatanın bölünmesi tehlikesini hazırlayan İtilaf Devletleri'nin icraatı ile merkezi hükümetin bunun karşısındaki esaretinin ve aciz tutumunun açık olduğuyla başlayan Mustafa Kemal, ardından şu hususlardan söz ediyordu: Milletin mukadderatını bu mahiyette bir hükümete teslim etmek, çöküşe boyun eğmektir. Trakya ve Anadolu'daki milli teşkilatı birleştirecek ve milletin sesini dünyaya duyuracak güvenli bir mahal olan Sivas'ta müşterek ve kuvvetli bir heyet oluşturmak kararlaştırılmıştır. Trakya-Paşaeli Cemiyeti, yetki sahibi olmamak üzere İstanbul'da bir heyet bulundurabilir.

Mustafa Kemal daha sonra, İstanbul'da bulunduğu sırada Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin bazı üyeleriyle fikir alışverişinde bulunmuş olduğunu söyleyerek Cafer Tayyar Bey'e şu direktifi veriyordu: "İcap edenlerle mahremane görüşerek derhal teşkilât yapınız ve benim yanıma da murahhas olarak kıymettar bir iki zat gönderiniz. Onlar gelinciye kadar Edirne vilâyetinin hukukunun müdafaii olmak üzere beni tevkil ettiklerine (vekil tayin ettiklerine) dair imzaları tahtında bir vesikayı imzanızla şifreli telgrafla bildiriniz. Gaye-i istiklâlin istihsaline (elde edilmesine) kadar tamamile milletle birlikte, fedakârane çalışacağıma mukaddesatım namına yemin ettim. Artık benim için Anadolu'dan hiçbir yere gitmemek kat'idir."

Uzağında bulunduğu Trakya halkının manevi gücünü artırmaya çalışmayı da ihmal etmeyen Mustafa Kemal, Anadolu ahalisi-

AMASYA KARARLARI

21 Haziran'ı 22 Haziran'a bağlayan gece, milli mücadele hareketine ilişkin esasların ilk kez bir protokol halinde şekillendiği Amasya'da alınan kararlar şunlardı:

1- Vatanın tamamı, milletin istiklâli tehlikededir. Hükümet merkezi İtilaf Devletleri'nin etkisi ve denetimi altında bulunduğundan, sahip olduğu sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum, milletimizi adı var, kendi yok durumuna düşürüyor.

"Milletin istiklâlini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır." Milletin durumunu ve davranışını göz önünde bulundurarak haklarını dünyaya duyurmak için her türlü etki ve denetimden uzak bir milli heyetin varlığı gerekmektedir. Bunun için her taraftan vuku bulan teklif ve milli istek üzerine Anadolu'nun en güvenilir yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için, bütün illerin her livasından parti ayrılıkları dikkate alınmaksızın muktedir ve milletin güvenini kazanmış üçer kişinin olabildiğince çabuk yetiştirmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir. Her ihtimale karşı bunun bir milli sır hâlinde tutularak ve delegeler gereken yerlere kimliklerini gizleyerek gelmelidir.

2- Doğu vilâyetleri nâmına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması gereken kongre için sözü geçen vilâyetlerin müdafaa-i hukuk ve reddi ilhak cemiyetlerinden seçilmiş üyeler zaten Erzurum'a doğru yola çıkarılmışlardır. O vakte kadar diğer vilâyetlerimizin temsilcileri de Sivas'a geleceklerinden Erzurum Kongresi'nin üyeleri belirlenecek zamanda umumi toplantıya katılmak üzere Sivas'a hareket edecektir.

3- Yukarıdaki esaslara göre, temsilciler Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri ve belediye başkanları tarafından ve çeşitli suretlerde seçileceklerdir.

4- Bu esasların uygulanmasına 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Eski Bahriye Nâzırı Rauf Bey, 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, 13. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Cevat Bey, 3. Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey, Samsun Mutasarrıfı Hâmit Bey, 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa, 12. Kolordu Kumandanı Miralay Selahattin Bey, 25.Kolordu Kumandanı Ali Fuat paşa, Bursa'da 17. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Bekir Sami Bey, Edirne'de Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı sivil ve askeri önemli kişiler tarafından çalışılacaktır. Bundan başka eski sadrazam Müşir Ahmed İzzet Paşa, Nâfıa Nâzırı Ferit Bey, âyan üyesinden Ahmed Rıza Bey gibi kişilerden fikir ve düşünceler alınacaktır.

5- Reddi ilhak ve müdafaa-i hukuk-i milliye cemiyetlerinin verecekleri telgrafların telgrafhânelerce kabul edilmeyerek çekilmemesi Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi'nden bildirilmiştir. Bu husus kesin şekilde reddedilerek her ne şekilde olursa olsun serbestçe yazışmaların sağlanması için gösterilerde bulunarak yazışmalar sağlanacak ve bunlar elde edilinceye kadar gösterilere devam edilecektir.

6- Askeri ve sivil kuruluşlar hiçbir suretle terk edilmeyecek ve başkasına verilmeyecektir. Vatanın herhangi bir tarafına yeniden yapılacak düşman işgâl hareketleri bütün orduyu ilgilendirecek ve meydana gelen duruma göre memleketin savunmasına birlikte girişilecektir. Bu sebeple komutanlar derhal birbirini haberdâr edeceklerdir. Silah ve savaş malzemesi kesinlikle elden çıkarılmayacaktır.

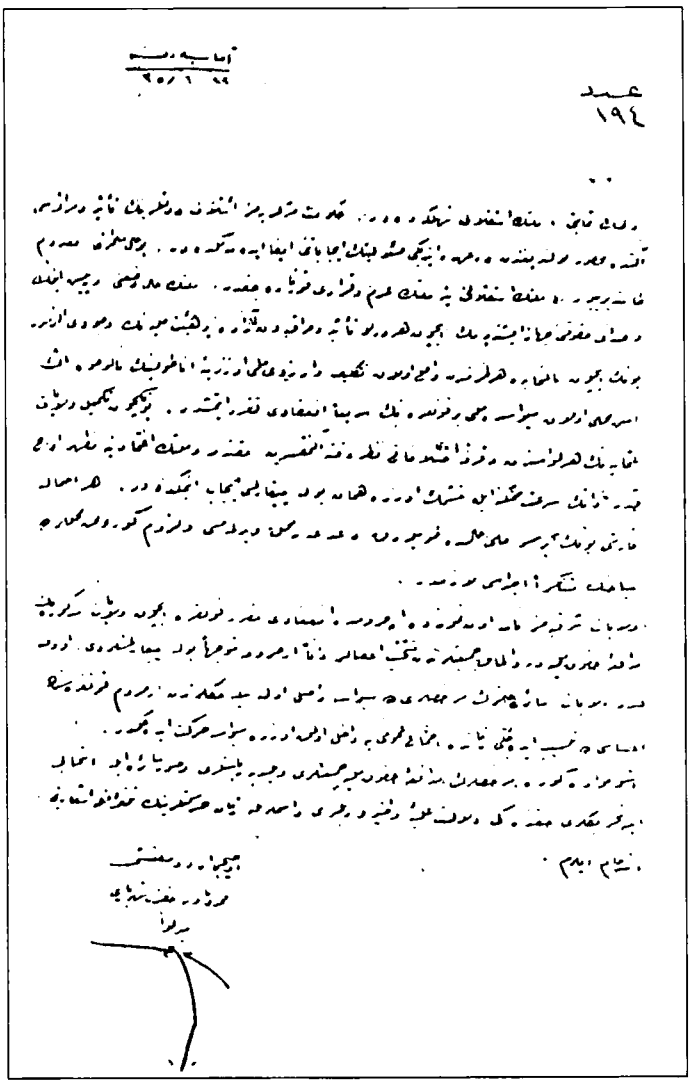

Amasya'da alınan kararlardan ilk üçünün yazılı olduğu belgenin orijinali. Diğer kararlara güvenlik nedeniyle genelgede yer verilmedi.

Yıldırma Girişimleri ve Ali Galip Olayı

Amasya'da önemli kararlar alınırken, İstanbul'da da Mustafa Kemal'in görevden alınmasına ilişkin haberleşmeler devam ediyordu. Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, henüz kesinleşmiş böyle bir karar yokken Mustafa Kemal'in görevden alındığını, dolayısıyla kendisiyle hiçbir resmi muameleye girişmemek gerektiğini bildiren bir genelge yayınlamış, bu genelgenin etkisi altında kalan kimi çevreler de hemen Mustafa Kemal aleyhinde propaganda ve faaliyete başlamışlardı. İşte bu kişilerden biri, İstanbul'dan Elazığ valisi olarak gönderilmiş olan Miralay Ali Galip Bey'di. Söz konusu genelgenin hazırlandığı sırada Sivas'ta bulunan Ali Galip, orada hemen kendine kuvvetli taraftarlar bulmuş, Dahiliye Nezareti'nin emri haber alınır alınmaz faaliyete girişip sokaklara Mustafa Kemal'in "hain, asi, muzır bir adam" olduğuna dair ilanlar astırmıştı.

Bu sırada halen Amasya'da bulunan Mustafa Kemal, Sivas'taki bu hareketten 25 Haziran günü haberdar oldu ve aynı günün gecesi emir subayı Cevat Abbas Bey'i çağırarak sabah gün ışımadan Amasya'dan güneye doğru yola çıkacaklarını, bu hareketin tamamen gizli tutulmasını ve gerekli hazırlıkların yapılmasını söyledi. Bir yandan da alınacak önlemler üzerine görüşülmeye başlandı. 5. Tümen komutanı o gece seçme subay ve erlerden olabildiğince kuvvetli bir atlı piyade birliği oluşturacak ve birliğin Tokat üzerinden Sivas'a gönderilmesini sağlayacaktı. Mustafa Kemal ve arkadaşları da sabah otomobille Tokat'a hareket edeceklerdi. Bütün bunlar hiçbir yere telgrafla bildirilmeyecek ve mümkün olduğu kadar gizli tutulacaktı.

26 Haziran günü Amasya'dan yola çıkan Mustafa Kemal, Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi kontrol altına aldırarak, gelişinin Sivas'a ve hiçbir yere bildirilmemesini sağladı. Gece Tokat'ta kalındıktan sonra 27 Haziran günü altı saat kadar süren bir yolculuk için Sivas'a doğru hareket edildi.

Mustafa Kemal, Sivas valisine Tokat'tan Sivas'a hareket ettiğini bildiren açık bir telgraf yazdı. Telgrafta özellikle yola çıkış saatini de bildirdi; ancak bu telgrafın, yola çıkışından altı saat sonra çekilmesini talep etti ve o zamana kadar hiçbir biçimde Sivas'a bilgi verilmemesini sağlayacak önlemleri aldırdı.

Telgrafın iletildiği sırada tam da Mustafa Kemal hakkında ne gibi işlemler yapılacağını görüşmekte olan Ali Galip Bey ile Vali Reşit Paşa, haberi aldıklarında bir telgraftaki hareket saatine, bir de kendi saatlerine baktılar; hesaba göre Mustafa Kemal şehre gelmiş olmalıydı. Ali Galip Bey, Reşit Paşa'nın "Haydi öyleyse, gidip tutuklayın" demesine, "Ben tutuklarım dedimse, benim şehrimde olursa tutuklarım demek istedim," şeklinde cevap verince, odada toplanıp merakla bekleyenleri telaş kapladı. Sonra hep beraber gidip Mustafa Kemal'i karşılamaya karar verdiler.

Şehir ileri gelenlerinin güzel bir karşılama töreni hazırlayabilmek için biraz zamana ihtiyacı vardı; oysa hesaba göre Mustafa Kemal şehre çok yaklaşmış olmalıydı. Bu-

nun üzerine gelenleri Tarım Örnek Çiftliği'nde karşılayıp bir süre orada misafir etmeyi düşündüler ve bunun için daha önce Mustafa Kemal tarafından Sivas'a gönderilen Tali Bey'i görevlendirdiler.

Örnek Çiftliği yakınlarında yolcuları karşılayan Tali Bey, yapılan toplantının içeriğini ve karşılama operasyonunu anlatıp görevinin kendilerini orada biraz oyalamak olduğunu söyleyince, Mustafa Kemal hemen ayağa kalkarak, "Çabuk otomobillere ve Sivas'a" emrini verdi. Tam otomobillere binilmek üzereyken, Sivas tarafından gelen bir başka otomobilde Vali Reşit Paşa göründü. Reşit Paşa'nın, "Efendim birkaç dakika daha dinlenmez misiniz?" önerisine Mustafa Kemal yarım dakika bile dinlenmeye ihtiyacı olmadığını söyleyerek karşı çıktı ve onu kendi otomobiline davet etti. Reşit Paşa'nın isteksizliği ve otomobile Rauf Bey'in binmesi yönündeki önerisi ise sonuç vermedi.

Sivas'a girildiğinde caddenin iki yanında büyük bir kalabalık görülüyordu. Mustafa Kemal Paşa yürüyerek askeri ve halkı selamladıktan sonra hemen Kolordu Kumandanlık Dairesi'ne giderek Ali Galip'i görmek istediğini söyledi. Ali Galip, Mustafa Kemal karşısında ezile büzüle gizli konuşmalarının daha iyi olacağını ve mümkünse gece görüşmek istediğini belirtti. Mustafa Kemal, bu talebi kabul etti. Akşam bir araya geldiklerinde Ali Galip, bu yaptıklarının dışardan göründüğü gibi olmadığını, Elazığ valiliğini kabul ederek gelmekteki amacının kendisinin çalışmalarına yardım etmek olduğunu, Sivas'ta da doğrudan doğruya ondan direktif almak için bulunduğunu açıklamaya çalıştıysa da. Mustafa Kemal'in gözünde bu konuşma, "Ali Galip'in kendisini sabaha kadar meşgul etmek konusundaki başarısı" dışında hiçbir şey ifade etmiyordu.

Sağda
Mustafa Kemal.

Solda
Sivas Valisi Reşit Paşa ailesiyle.

KRONOLOJİ

12 Nisan 1919
15. Kolordu Kumandanlığı'na tayin edilen Kâzım Karabekir, Gülcemal vapuru ile İstanbul'dan ayrıldı.

14 Nisan 1919
Lağvedilen 9. Ordu'nun Komutam Yakup Şevki Paşa, İstanbul'a çağrılması üzerine Erzurum'dan yola çıktı.

30 Nisan 1919
Mustafa Kemal'in 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliğine tayini, Vahdeddin tarafından tasdik edildi.

3 Mayıs 1919
15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir, Erzurum'a geldi.

8 Mayıs 1919
Mustafa Kemal'in 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayini, Harbiye Nezareti tarafından bütün kolordulara bildirildi.

13 Mayıs 1919
Reşit Paşa, Sivas Valiliği'ne atandı.

16 Mayıs 1919
Mustafa Kemal, maiyetiyle beraber Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan ayrıldı.

17 Mayıs 1919
Miralay Refet (Bele) Bey, 3. Kolordu Komutanlığı'na tayin edildi.

19 Mayıs 1919
Mustafa Kemal, sabah saatlerinde Samsun'a ulaştı.

21 Mayıs 1919
56. Tümen Komutanlığı'na atanan Bekir Sami Bey, İstanbul'dan Bandırma'ya geçti.

24 Mayıs 1919
Rauf (Orbay) Bey, Anadolu'ya geçmek üzere İstanbul'dan ayrıldı.

25 Mayıs 1919
Mustafa Kemal, Samsun'dan Havza'ya geldi.

28 Mayıs 1919
Hamit Bey, Samsun'a gelerek mutasarrıflık görevine başladı.

29 Mayıs 1919
Bekir Sami Bey, 17. Kolordu Kumandanlığı vekâletinden alındı.

2 Haziran 1919
Samsun'da görevli İngiliz Yüzbaşısı Hurst, Havza'da bulunan Mustafa Kemal ile görüştü.

Albay Kâzım (Özalp) Bey, Balıkesir'deki 61. Fırka Kumandan vekilliği görevine başladı.

6 Haziran 1919
General Milne, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir yazı ile Mustafa Kemal'in geri çağrılmasını istedi.

8 Haziran 1919
İstanbul'dan Anadolu'ya geçen Rauf (Orbay) Bey, Ankara'ya gelerek Ali Fuat Paşa tarafından karşılandı.

11 Haziran 1919
Reşit Paşa, Sivas'a gelerek valilik görevine başladı.

12 Haziran 1919
Mustafa Kemal, karargâhıyla beraber Havza'dan Amasya'ya geldi.

Yeni hazırlanan bir talimat uyarınca, 9. Ordu Kıtaatı Müfettişliği 3. Ordu Müfettişliği'yle değiştirildi.

16 Haziran 1919
Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü, Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların çekilmemesini telgrafhanelere bildirdi.

18 Haziran 1919
Erzurum Valisi Münir Bey görevinden alındı.

19 Haziran 1919
Ali Fuat Paşa ile Rauf Bey Amasya'ya geldi.

21/22 Haziran 1919
Amasya Genelgesi hazırlandı.

22 Haziran 1919
Mustafa Kemal, Anadolu'daki mülki ve askeri makamlara Amasya Genelgesi'ni bildirdi.

23 Haziran 1919
Vükelâ Meclisi, Mustafa Kemal'in görevinden azledildiği yönündeki kararı aldı.

Elazığ Valiliğine atanan Ali Galip Bey İstanbul'dan Sivas'a geldi.

26 Haziran 1919
Mustafa Kemal Amasya'dan Tokat'a hareket etti.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

6

Erzurum ve Sivas Kongreleri

Koç

Erzurum Kongresi

Mondros Mütarekesi'nin ardından diğer iller gibi Erzurum'da da birtakım hareketlenmeler ortaya çıkmıştı. Mütarekenin 24. maddesi, "Vilayat-ı Sitte" olarak adlandırılan Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas'ta bir karışıklık çıkması halinde, bu vilayetlerden herhangi birinin İtilaf Devletleri'nce işgal edilmesine olanak sağlıyordu. Bu madde nedeniyle bölgede bağımsız bir Ermeni devleti kurulabileceği ihtimali halkta endişeye yol açmış, daha Meclis-i Mebusan'ın feshinden önce Şark vilayetleri mebusları Meclis'te seçildikleri vilayetlerin menfaatleri için ve Türk milleti adına hareket etmek üzere grup halinde bulunmaya karar vermişlerdi. Ayrıca bu yönde bir program hazırlanmış, merkezi İstanbul'da bulunmak üzere Vilayat-ı Şarkiye Müdafaa-yı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kurulmuş ve 1919 Mart'ında cemiyetin Erzurum'da bir şubesi açılmıştı.

Cemiyetin Erzurum şubesi üyeleri, "Türklük-Kürtlük-Ermenilik meselelerini ilmi, fenni ve tarihi bakımlardan" inceleyip değerlendirdikten sonra, şu üç noktada ortak fikir beyan etmişlerdi: Hiçbir surette bölgeyi terk etmemek; derhal ilmi, iktisadi ve dini bir teşkilatlanmaya gitmek; tecavüze maruz kalacak vilayetlerin herhangi bir bucağını müdafaada birleşmek. Ardından, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti ile görüşerek, Erzurum'da ortak bir kongre toplamaya karar vermişlerdi.

Bu gelişmeleri yakından izleyen Mustafa Kemal, bu kongreyi bütünleşme yönünde önemli bir fırsat olarak görüyordu. Bu nedenle beraberindeki ekiple birlikte 29 Haziran 1919 sabahı saat beş sularında Erzurum'a gitmek üzere Sivas'tan yola çıktı. Akşam saatlerinde Suşehri'ne, burada gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra ertesi sabah Erzincan'a, 2 Temmuz günü öğle saatlerinde Mamahatun'a ve nihayet 3 Temmuz akşamı Erzurum'a ulaştı. Erzurum'a girdiğinde, kendisini coşkulu bir kalabalık bekliyordu.

Erzurum'da hemen çalışma ve incelemelere başlandı. Mustafa Kemal, 6 Temmuz'da müfettişlik bölgesindeki valiliklere gönderdiği bir telgrafla, seçilmiş kongre üyelerinin iki güne kadar yola çıkarılması ve isimlerinin bildirilmesiyle beraber, hangi gün Erzurum'da hazır bulunacaklarının haber verilmesini istedi.

Aynı günlerde Mustafa Kemal, İstanbul'un uzun süredir kendisine geri dönmesi yönünde uyguladığı baskıyı nihai bir biçimde sona erdirerek, askerlik görevinden istifa etti. Artık oy yaydan çıkmış, Mustafa Kemal vatanın özgürlüğü için başlattığı mücadeleyi daha rahat sürdürebilmek için aşığı olduğu yüce askerlik mesleğine veda etmişti. Artık o da, Anadolu'yu kanıyla canıyla savunacak binlerce neferden biriydi.

9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da. Ayakta Dr. Binbaşı Refik (Saydam), oturanlar (soldan sağa): Erzurum Valisi Münir (Akkaya) Bey, M. Kemal Paşa, İ. Süreyya (Bozyiğit) Bey ve Mazhar Müfit (Kansu) Bey (5 Temmuz 1919).

Üstte
Erzurum Kongresi'nin yapıldığı sıralarda Rus işgalinden ötürü yarı harap bir halde bulunan Erzurum Sultanisi.

Altta
Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Raif (Dinç) Hoca.

Bu gelişmeler olurken, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum şubesi artık bütün rütbe ve memuriyetlerinden ayrılmış olan Mustafa Kemal'e bir davette bulunarak Heyet-i Faale'nin başına geçmesini istedi. Rauf (Orbay) Bey heyetin ikinci başkanlığını üstlenecek, heyette ayrıca Hoca Raif Efendi, emekli Binbaşı Süleyman Bey, emekli Binbaşı Kâzım Bey, *Albayrak* Gazetesi Müdürü Necati Bey ve Dursun Beyzade Cevat Bey bulunacaktı. Mustafa Kemal bu daveti kabul ederek Heyet-i Faale reisi sıfatıyla 10 Temmuz 1919'da öğleden sonra bir toplantı yaptı. Toplantıda bazı vilayetlerden Erzurum Kongresi'ne katılmak üzere seçilen delegelerin bir an önce gönderilmesi için girişimlerde bulunulması kararlaştırılıp, hemen bu konuda girişimlerde bulunuldu. Delegelerin Erzurum'a ulaşması ve gerekli hazırlıkların yapılması için kongre tarihi 23 Temmuz'a ertelendi. Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in kongreye Erzurum'dan delege olarak katılabilmelerini sağlamak için de, delegelerden emekli Binbaşı Kâzım ve Dursun Beyzade Cevat Bey istifa ettiler.

Kongre, 23 Temmuz günü öğleden önce, eski adıyla Ermeni Sansaryan, yeni adıyla Türk Sultani Mektebi'nde toplandı. Şiran müftüsü Mehmet Fahri Efendi'nin okuduğu uzun bir duayla açılan, çeşitli illerden 54 temsilcinin katıldığı kongrede Mustafa Kemal oybirliğiyle başkan seçildi.

Mustafa Kemal açış konuşmasında memleketin ve bölgenin durumunu izah ederek, içinde bulunulan tehlikeleri görmeyecek ve buna tepki vermeyecek hiçbir vatansever düşünülemeyeceğine işaret etti. Ülkede ateşkes antlaşması hükümlerine aykırı olarak saldırı ve işgaller gündemdeydi; tarih, bir milletin varlığını hiçbir zaman yadsıyamazdı; vatan ve milletin kutsal değerlerinin kurtarılıp korunması konusunda son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü yaptırtacak güç, bütün vatanda yayılmış olan milli ruhtu. Milletin kaderini elinde bulunduran bir irade ancak Anadolu'dan çıkabilirdi ve yapılacak ilk iş, milli iradeye dayanan bir millet meclisi meydana getirerek, gücünü millet iradesinden alacak bir hükümet oluşturmaktı.

Kongrede, söz konusu Millet Meclisi ve onun seçeceği hükümet yerleşik bir şekilde kuruluncaya kadar, kongre kararlarını uygulamak ve kongrenin toplantı halinde olmadığı zamanlarda kongre adına karar vermek üzere bir Heyet-i Temsiliye (Temsilciler Kurulu) oluşturulmasına karar verildi. Bazı arkadaşları, Mustafa Kemal'in Heyet-i Temsiliye'ye girip açık olarak çalışmaya başlamasını sakıncalı buluyorlardı. Bu kişilere göre, İstanbul hükümetine, halifelik ve saltanata başkaldırmış, bir saldırı hedefi haline gelmiş birinin bu milli girişimlerin başında bulunması, konunun milli bir amaca hizmet etmekten çok özel

ERZURUM KONGRESİ KARARLARI

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında gerçekleştirilen Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar, kongre sonunda yayınlanan beyannamede şu şekilde özetleniyordu (sadeleştirilmiş olarak):

Doğu Anadolu Vilayetlerinin Erzurum Kongresi Beyannamesidir

7 Ağustos 1919, Erzurum

Mütareke'nin 30 Ekim 1918'de Mondros Limanı'nda imzalanmasını takiben gittikçe artan yıkıcı muameleler ve İzmir, Antalya, Adana ve havalisi gibi memleketimizin önemli kısımlarının fiilen işgali ve Aydın vilayetinde gerçekleştirilen Yunan faciaları ve Ermenilerin Kafkasya dahilinde sınırlarımıza kadar dayanan katliam ve İslamı yok etme siyasetiyle istila hazırlıkları ve Karadeniz sahilinde Pontus hayalini gerçekleştirmek gayesiyle hazırlıklar yapılması ve sırf bu maksatla Rusya sahillerinden akın akın muhacir adı altında gelen Rumların ve bu meyanda da silahlı Rum eşkıya çetelerinin sevk edilmesi gibi hadiseler karşısında, mukaddes vatanın bölünme ve dağılma tehlikesini gören milletimiz hiçbir milli iradeye dayanmayan merkezi hükümetimizin bu facialara çare üretemeyeceğine kani olmuş ve birçok üzücü durumlar altında, ihtimal ki daha elim ve hazmedilmesi mümkün olmayan kararlara da boyun eğeceğinden endişeye düşmüştür.

Binaenaleyh, kendini en yakın ve kanlı tehlikeler karşısında gören Doğu Anadolu vilayetlerinin mukaddesatını bizzat muhafaza gayesiyle, her taraftan milletin vicdanından doğmuş cemiyetlerin katılımıyla toplanan Erzurum Kongresi, 7 Ağustos 1919 tarihinde mesaisine son vererek Allah'ın lütfuyla ileride sıralanan kararları almıştır.

1. Trabzon ve Canik (Samsun) sancağı ile doğu illeri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis illeri ve bu saha içindeki bağımsız livalar, hiçbir neden ve bahane ile birbirlerinden ve Osmanlı camiasından ayrılamaz bir bütündür.

2. Osmanlı ülkesinin bütünlüğü ve ulusal bağımsızlığın sağlanması, saltanat ve hilafet makamının dokunulmazlığı için ulusal güçleri yapıcı ve ulusal iradeyi egemen kılmak esastır.

3. Her türlü işgal ve müdahale, Rumluk ve Ermenilik gayesine yönelik sayılacağından, birleşik halde savunma ve direnme esası kabul edilmiştir. Hıristiyan unsurlara, siyasal egemenlik ve toplumsal dengeyi bozacak yeni bir takım ayrıcalıklar verilmesi kabul edilmeyecektir.

4. Merkezi hükümet, bir devletin baskısı altında bu ülkeleri bırakmak ya da ihmal etmek zorunda kalırsa, saltanat ve hilafet makamına bağlılığı ve ulusal hakları sağlayacak tedbir ve kararlar alınmıştır.

5. Osmanlı ülkelerinde öteden beri Müslüman halkla birlikte yaşayan gayrimüslim unsurların, Osmanlı Devleti

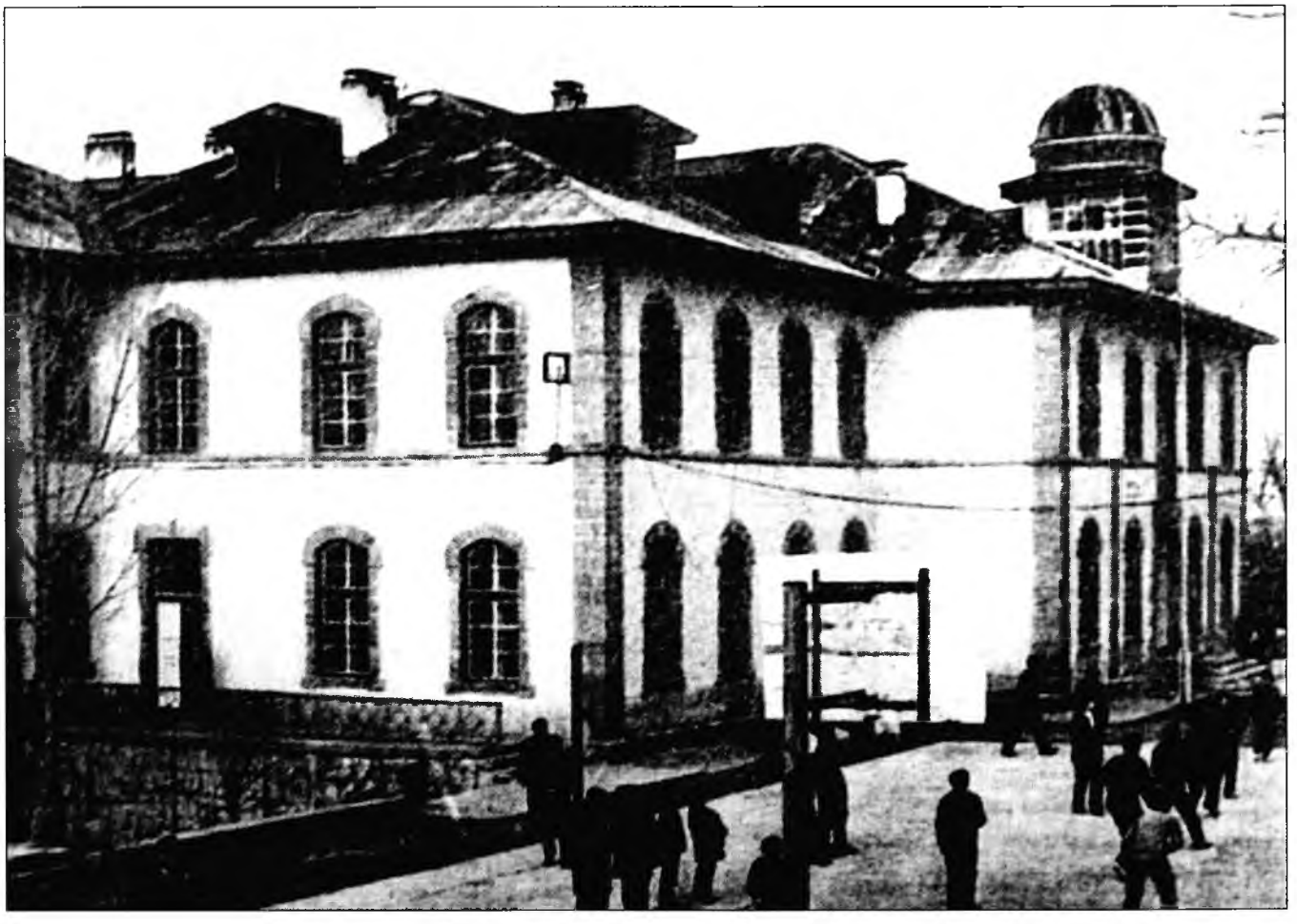

kanunlarıyla takviye edilmiş, kazanılmış haklarına tamamen saygı gösterilecektir.

6. İtilaf devletlerinden, Mütareke'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinden itibaren Osmanlı sınırları içinde kalan ve halkın çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin taksime uğratılması nazariyesinden tamamen vazgeçerek, Osmanlı varlığına, tarihi, örfi ve dini haklarına riayet etmeleri, tamamen hak ve adalete uygun karar almaları beklenir.

7. Ulus, insani, asri gayeleri yükseltmek, fenni, endüstriyel ve ekonomik hal ve ihtiyaçlarını takdir ederek, devlet ve ulusun iç ve dış bağımsızlığı, vatanın bütünlüğü mahfuz kalmak suretiyle, ulusal sınırlar içinde, milliyet esaslarına riayetkâr ve memlekete karşı istila emeli beslemeyen herhangi bir devletin fenni, endüstriyel ve ekonomik yardımını memnunlukla karşılar.

Bu insanca ve adil koşulları kapsayan bir barışın derhal imzalanmasını, insanlığın selameti ve dünyanın sükunu adına en büyük ulusal gaye sayar.

8. Ulusların kendi kaderlerini bizzat tayin ettikleri bu tarihi devrede, merkezi hükümetin de ulusal iradeye tabi olması elzemdir; çünkü ulusal iradeye dayanmayan herhangi bir hükümetin kararları ulusça kabul edilmeyeceğinden başka, yabancılar tarafından da mutebersayılmayacaktır. Bu yüzden merkezi hükümet, Millet Meclisi'ni derhal toplayarak ulus ve memleketin kaderi konusunda vereceği bütün kararları onun denetimine vermelidir.

9. Vatanın maruz kaldığı elemli olaylar sonucunda ulusal vicdandan doğan, toplulukların birleşmesinden oluşan örgüt, Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, her türlü particilik akımlarından tamamen uzaktır. Bütün İslam vatandaşları cemiyetin olağan üyeleridir.

10. Kongre tarafından seçilmiş bir Heyet-i Temsiliye kabul edilmiş ve köylerden başlanarak il merkezlerine kadar mevcut ulusal örgütler birleştirilip onaylanmıştır.

7 Ağustos 1919, Perşembe
İmza: Kongre Heyeti

amaçlar elde etmeye yönelik sanılmasına yol açabilirdi. Bundan dolayı, heyet, çeşitli il ve sancakların seçeceği kişilerden oluşmalıydı; milli bir güç ancak bu yolla gösterilebilirdi.

Mustafa Kemal ise Heyet-i Temsiliye'ye mutlaka girmek ve onu yönetmek kararındaydı; zira milli iradenin işler hale getirilmesini ve milletin kendini savunmaya başlamasını sağlamak için halka öncelikle temel ilkelerin anlatılması ve benimsetilmesi gerekiyordu. Erzurum Kongresi'nin ilke ve kararlarını herhangi bir temsil heyetinin uygulayabilmesi çok mümkün değildi. Eğer bunun olabileceğine inansaydı, Mustafa Kemal o güne dek yapılan çalışmaların sonuçlarını bekleyip görevinden ayrılmaz, ordu müfettişliği unvanını kullanmaya devam ederdi. Onun açıkça ortaya atılmasında, milletin ve askeri işlerin başına geçmesinde kuşkusuz sakıncalar vardı. Ancak bu sakınca, en fazla, başarısızlık halinde kendisinin herkesten evvel ve herkesten ağır ceza ve sıkıntıya uğratılması olabilirdi.

Üstte
Vali Münir Bey'in yerine atanan yeni Erzurum Valisi Reşit Paşa.

Solda
Erzurum Kongresi'nin toplandığı okul.

Halbuki vatanın ve milletin ölüm kalımı söz konusu iken vatanseverlerin kendi akıbetlerini düşünmelerinin yeri yoktu. Ayrıca bu kuruntularla hareket etmesi, Mustafa Kemal için düşüncelerinde, kararlarında ve bütün kişiliğinde bir tutarsızlık ve yetersizlik olduğunu itiraf etmek olurdu ki, böyle bir şey olanak dışıydı.

Nihayet bu tartışmaların sonucunda bir Heyet-i Temsiliye oluşturularak başkanlığına Mustafa Kemal seçildi. Erzurum Valiliği'ne sunulan 24 Ağustos 1919 tarihli bildiride, Heyet-i Temsiliye üyelerinin isim ve kimlikleri şu şekilde belirtiliyordu: Mustafa Kemal (Eski Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten ayrılmış), Rauf Bey (Eski Harbiye Nazırı), Raif Efendi (Eski Erzurum Mebusu), İzzet Bey (Eski Trabzon Mebusu), Servet Bey (Eski Trabzon Mebusu), Şeyh Fevzi Efendi (Erzincan'da Nakşî Şeyhi), Bekir Sami Bey (Eski Beyrut Valisi), Sadullah Efendi (Eski Bitlis Mebusu) ve Hacı Musa Bey (Mutki Aşireti Reisi).

Ancak söz konusu heyet düşünüldüğü gibi asla bir araya gelemeyecek, seçilen kişilerden İzzet Bey, Servet Bey, Sadullah Efendi ve Hacı Musa Bey hiç katılmayacak, Raif ve Şeyh Feyzi Efendiler de Sivas Kongresi'ne katıldıktan sonra memleketlerine geri döneceklerdi. Heyet-i Temsiliye, adeta, Mustafa Kemal'in varlığı sayesinde mevcudiyetini sürdürecekti.

Erzurum'da, kongre kararları üzerinde çalışmalar devam ederken, Karakol Cemiyeti'nden ülke genelinde bütün orduya, komutanlara ve subaylara bazı talimatlar gönderildiği haberi geldi. Bu talimatlara göre Karakol Cemiyeti'nin teşkilatı kesinlikle saklı tutulacak ve cemiyeti tehlikeye düşüreceği kuşkusu uyandıran kimseler derhal idam edilecekti. Ayrıca talimatnamede bir milli ordudan söz ediliyordu. Söz konusu ordunun başkomutanı ile ordu, kolordu, tümen komutanlarının ve kurmaylarının atanmış olup gizli tutulacağı, bu kişilerin görevlerini gizli olarak yapacakları söyleniyordu.

Talimatnameyi okuyanlar bunun Mustafa Kemal'in kontrolünde bir girişim olduğunu zannederek kuşkuya kapılmış ve kararsızlığa düşmüşlerdi. Zira bir taraftan kongrelerle açık olarak milli çalışmalar yapılırken, bir taraftan da gizli bir komite oluşturulması kulağa tuhaf geliyordu.

Mustafa Kemal bu durum karşısında derhal komutanları ikaz ederek bu nizamname ve talimatname hükümlerini hiçbir suretle uygulamaya koymamaları gerektiğini, bu girişimin kaynağını araştırmakta olduğunu bildirdi. Nitekim bir süre sonra, bu işi yapanların Kara Vasıf ve bazı arkadaşları olduğu ortaya çıktı. Yine de ordu mensuplarında bir süre bir güvensizlik ve ürkeklik yaşanmasına engel olunamadı.

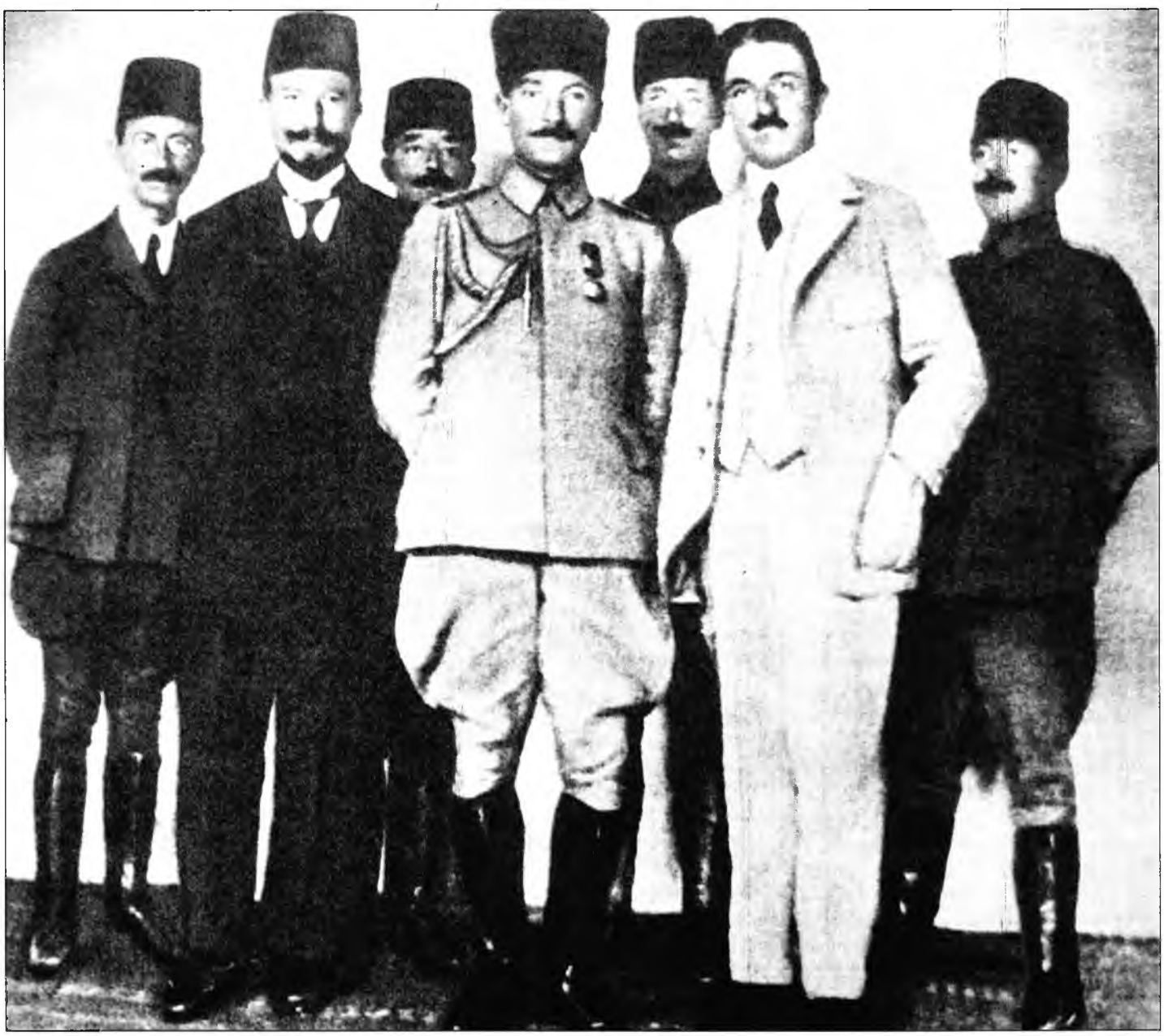

M. Kemal Paşa, Erzurum Kongresi öncesi 9. Ordu Müfettişi olarak Erzurum'da. Soldan sağa: İ. Süreyya (Bozyiğit), Erzurum Valisi Münir (Akkaya), Dr. Refik (Saydam), Mustafa Kemal Paşa, Bnb. Hüsrev (Gerede), H. Rauf (Orbay) ve Albay Kazım (Dirik).

Aslında bölgesel bir etkinlik olmakla birlikte, ulusal çapta bazı kararların alındığı Erzurum Kongresi, her şeyden önce Milli Mücadele'nin bundan sonraki seyri için bir rehber niteliğindeydi. Amasya'da beliren milli hareket şimdi Erzurum'da bir tabana sahip olmuş, meşruiyetini artırmıştı. Burada alınan kararlar, artık milletin gerektiğinde kendi çözüm yollarını kendi üreteceğini gösteriyor, geleceğe ışık tutuyordu. Nitekim Sivas Kongresi kararları, Erzurum Kongresi kararlarına dayandırılacak, Misak-ı Milli'nin esasında Erzurum Kongresi kararları yer alacak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş gerekçesi Erzurum Kongresi kararlarına oturtulacak, Mudanya ve Lozan antlaşmalarının bağımsızlığı savunan ruhu, ilhamını Erzurum Kongresi kararlarından alacaktı.

Bu bakımdan Milli Mücadele tarihinin önemli köşe taşlarından birini oluşturan Erzurum Kongresi, 7 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in şu sözleriyle kapandı (sadeleştirilmiş olarak):

"Muhterem Efendiler, milletimizin kurtuluş umuduyla çırpındığı en gerilimli zamanda heyetiniz özveriyle, her türlü zorluğa katlanarak burada, Erzurum'da toplandı. Hassas ve asil bir ruh ve çok sağlam bir inançla vatan ve milletimizin kurtarılmasına ilişkin köklü kararlar aldı. Özellikle bütün dünyaya karşı milletimizin varlığını ve birliğini gösterdi. Tarih, bu kongremizi kuşkusuz eşine az rastlanır ve büyük bir başarı olarak yazacaktır. Muhterem heyetinizin, kıymetli arkadaşlarımın samimi sevgi ve güven gösterilerine buradan açıkça teşekkür etmeyi bir borç sayarım. Bu mutluluk verici toplantımız sona ererken istekleri yüce Allah'tan yardım etmesini ve doğru yolu göstermesini ve Peygamberimizin ruhundan bize ışık tutarak vatana yardım etmesini ve sonsuza kadar yaşayacak devletimize mutlu yarınlar dilerim."

İstanbul hükümeti tarafından Anadolu'ya esasen buradaki arzu edilmeyen hareketleri durdurmak üzere gönderilen Mustafa Kemal'in hiç beklenmedik bir şekilde tam ters yönde faaliyetlere girişmesi, başından beri İstanbul hükümeti, vilayet yönetimleri, İtilaf Devletleri'nin temsilcileri ve Mustafa Kemal arasında yoğun bir mesaj trafiğine neden olmuştu. Bu yazışmaların temel konusu, Mustafa Kemal'in görevden azledilip bir an önce İstanbul'a dönmesinin sağlanmasıydı.

Haziran 1919 başlarında Harbiye Nezareti'ne Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınmasını isteyen bir yazı iletmiş olan Amiral Calthorpe, bundan bir sonuç alamayınca 17 Haziran'da aynı doğrultuda ikinci bir mektup daha iletmişti. Bu talep hükümette hemen karşılığını bulmuş ve Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, 23 Haziran'da Diyarbakır, Ankara, Erzurum, Sivas, Trabzon, Van, Kastamonu, Bitlis, Mamuretülaziz vilâyetleriyle Erzincan ve Canik mutasarrıflıklarına bir yazı yazarak resmi makamların Mustafa Kemal ile hiçbir resmi muameleye girişmemesini istemişti. Yazıda, Mustafa Kemal'in büyük bir asker olmakla birlikte dönemin siyasetine hâkim olamadığı için memuriyetinde başarısızlığa uğradığı belirtiliyor, İngiltere Yüksek Komiserliği'nin ısrarıyla görevden alınmasına karar verildiği bildiriliyordu.

Mustafa Kemal ise bu gelişmelerden haberdar olduğu halde, unvanını kullanmaktan vazgeçmiyor, resmi görevinin sunduğu imkanları Milli Mücadele yolunda olabildiğince kullanmak için İstanbul'a karşı oyalama taktiği uyguluyordu.

Sonunda, 8 Temmuz gecesi, neredeyse bir aydır devam eden "oyun" son buldu. İstanbul, Mustafa Kemal'in görevine resmen son verirken, o da aynı dakikada, Harbiye Nezareti ve hemen ardından padişaha çektiği telgraflarla kendisine verilen görevle birlikte askerlikten de çekildiğini bildirdi. Mustafa Kemal, bu kararını şu sözlerle ifade ediyordu (sadeleştirilmiş olarak):

"Mübârek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni emellerine av etmemek için açılan milli mücadele uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmağa resmi ve askeri sıfatım artık mâni olmağa başlamıştır. Bu mukaddes gaye için milletle beraber nihayete kadar çalışmağa mukaddesatım namına söz vermiş olduğum cihetle, âşığı olduğum yüce askerlik mesleğine bugün veda ve [görevimden] istifa ediyorum. Bundan sonra mukaddes milli gayemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere milletin sinesinde bir fert sıfatıyla bulunmakta olduğumu ilan ederim."

Artık asker üniformasını üzerinde taşımamak, Mustafa Kemal'in otoritesi bakımından elbette büyük bir riskti. Ayrıca İstanbul'la bundan sonraki haberleşmeler artık ihtar ya da çağrı niteliğinden çıkacak, Sadrazam Damat Ferit'in emriyle, "hükümetin karar ve tebligatına muhalif hareketlere devam ve ısrar etmekte olan" Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin tutuklanıp derhal İstanbul'a gönderilmeleri istenecekti. Ama Mustafa Kemal'in başlattığı hareketin Anadolu'daki komutanlar ve sivil yöneticiler tarafından desteklenmesi, Damat Ferit'in bu çabalarını sonuçsuz bırakacaktı.

M. Kemal Paşa'nın askerlik mesleğinden istifa mektubu.

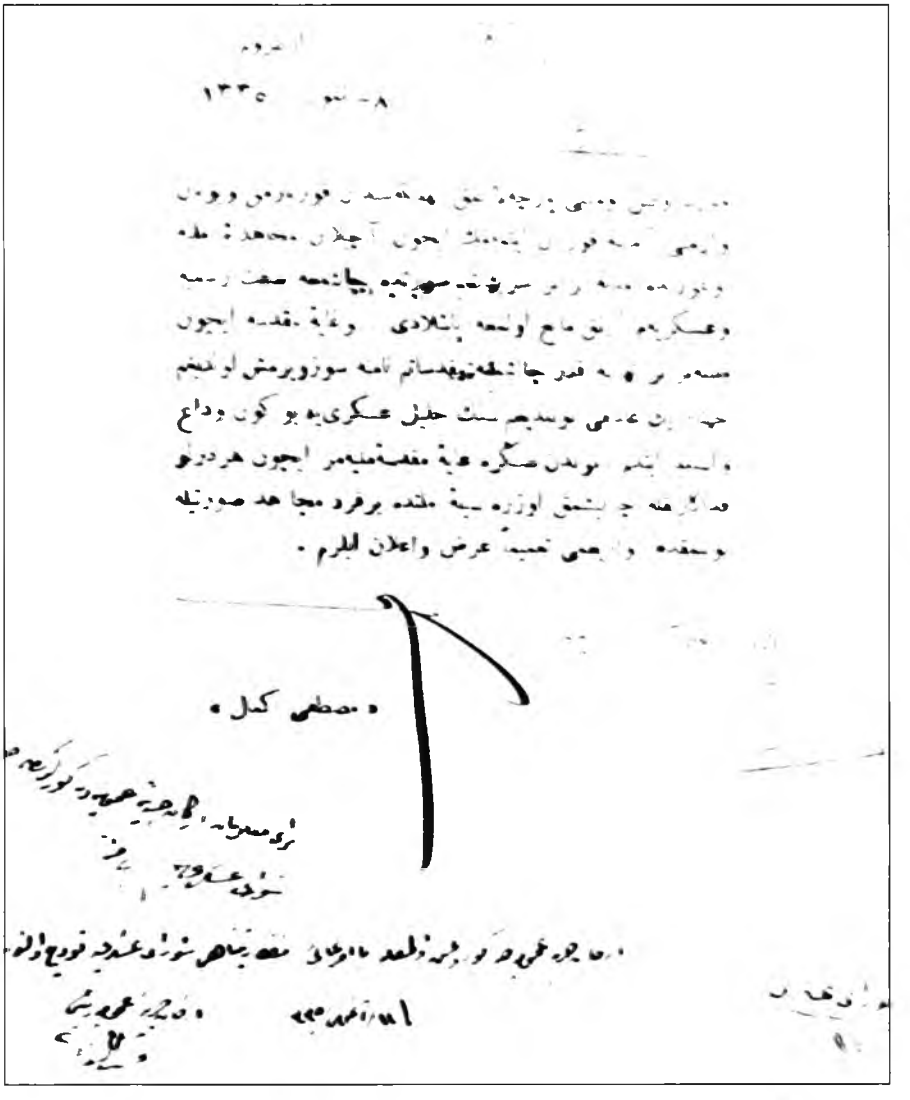

Sivas Kongresi

Sadece Doğu Anadolu bölgesinin temsil edildiği Erzurum Kongresi'nden sonra, Mustafa Kemal başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye, daha önce Amasya Genelgesi'nde belirlendiği şekilde Sivas'ta ulusal bir kongrenin toplanması için çalışmalarına başladı. Mustafa Kemal, Sivas'ı güvenli bir bölge olduğu için tercih etmiş olmakla birlikte, henüz Amasya'dayken, Sivas'a gelen bütün yollar üzerinde gerekli önlemleri aldırmayı ve askeri düzenlemeleri yaptırmayı ihmal etmemesi gerektiğini hesaplamıştı. Nitekim yakın zaman içinde, bu kaygılarının çok da yersiz olmadığını gösterecek gelişmelerle karşılaşacaktı.

Mustafa Kemal, 20 Ağustos 1919 günü öğle vakti Sivas Valisi Reşit Paşa'dan uzun bir telgraf aldı. Telgrafta Reşit Paşa, bir bahaneyle İstanbul'dan Sivas'a Fransız subaylarının geldiğini ve oradaki durum hakkında bilgi topladıklarını bildiriyordu. Ziyaret sırasında Jandarma Müfettişi Mösyö Brunot baş başa görüşmek istediğini söyleyerek valiyi başka bir odaya almış ve Mustafa Kemal'in Sivas'ta bir kongre yapacağını duyduğunu, eğer Mustafa Kemal Sivas'a gelir de bir kongre toplamaya girişirse, beş on gün içinde buraların işgal altına alınacağını bildirmişti.

Ama çok kısa bir süre sonra fikrini değiştiren Mösyö Brunot, ertesi gün valiyle tekrar bir görüşme talep etmiş ve bu kez de eğer Mustafa Kemal ile kongre üyeleri İtilaf Devletleri'ne karşı kışkırtmalarda bulunmazlar ve saldırgan bir dil kullanmazlarsa bir sorun çıkmayacağını, gerekirse Mustafa Kemal hakkındaki tutuklama emrini bizzat geri aldırıp kongrenin toplanmasına karşı çıkılmaması için Dahiliye Nezareti'ne telkinde bulunabileceğini söylemişti. Ama bunun için Fransız subayının tek bir şartı vardı: Reşit Paşa ondan hiçbir hususu saklamayacak ve kongrenin toplantı tarihini bildirecekti. Bunun üzerine Reşit Paşa, bu konuda bir şey bilmediğini ve öğrendiğinde kendisine haber vereceğini söyleyerek konuyu kapatmıştı. Aynı akşam Dahiliye Nezareti'nden de Sivas'a benzer içerikli bir şifre telgraf gelmişti.

Üstte
Kongreye evsahipliği yapan Sivas'tan bir görünüm.

Solda üstte
Sivas Valisi Reşit Paşa.

Solda altta
Mustafa Kemal, Sivas Kongresi günlerinde Sivas'ta. Soldan Sağa: Yaver Muzaffer (Kılıç), Rauf (Orbay), Bekir Sami (Kunduh), Mustafa Kemal, Ruşen Eşref (Ünaydın), Cemil Cahit (Toydemir), Yaver Cevat Abbas (Gürer).

Bu gelişmelerden kuşkulanan Reşit Paşa, Mustafa Kemal'den eğer çok gerekli değilse bu ikinci kongrenin toplanmamasını, mutlaka yapılması gerekiyorsa da işgali pek kolay olan Sivas'tan vazgeçilerek toplantının Erzurum'da ya da Erzincan'da yapılmasını rica ediyordu.

Mustafa Kemal, Reşit Paşa'nın bu istihbaratına cevaben öncelikle teşekkür etti ve söz konusu tehditlerin "yüzde yüz kuru sıkı" olduğunu söyledi. İkinci görüşmedeki üslup değişikliği, belli ki kendisini kazanmaya yönelikti. Binbaşı Brunot'nun dediği gibi, beş on günde Sivas'ın işgal edilmesi o kadar kolay bir iş değildi. Ayrıca Sivas Kongresi'nde görüşülecek konular, Erzurum Kongresi beyannamesinden de kolayca anlaşılabileceği gibi, İtilaf Devletleri'ne karşı kışkırtma içermemekteydi. Mustafa Kemal, bunları söyledikten sonra, kendisi için sığınılacak en büyük yer ve yardım kaynağının milletinin sinesi olduğunu, kongrenin gerekliliği ve toplanma zaman ve yeri konusunun millet kararına bağlı olduğunu ekliyordu.

Bu haberleşmelerin ardından Mustafa Kemal, Diyarbakır ve Bitlis çevresinde halkı aydınlatmak amacıyla bazı kişilere özel mektuplar yazıp, Van ve Beyazıt yörelerindeki bazı aşiret reisleriyle bağlantı kurdu. Ardından ağustos ayı içinde delegelerin Sivas'a doğru yola çıktıklarını ve bir kısmının Sivas'a ulaşmaya başladıklarını öğrendi. Artık Erzurum'dan ayrılmak gerekiyordu. Kendisi de Sivas Kongresi'ne, Heyet-i Temsiliye reisi sıfatıyla katılmak üzere 29 Ağustos 1919 günü Erzurum'dan yola çıktı.

Heyet, Erzincan Boğazı girişine ulaştığında, jandarma er ve subaylarından oluşan bir birlik telaşla otomobilleri durdurarak Dersim Kürtlerinin boğazı tuttuğunu, geçişin imkânsız olduğunu, bu yüzden de merkezden gelecek bir kuvvetin beklendiğini söyledi. Oysa vakit yoktu ve tek çare tehlikeyi göze alıp yola devam etmekti. Ellerinde hafif makineli tüfekler bulunan birkaç kişi bir otomobil ile öne geçti. Boğaz kazasız belasız aşılarak 2 Eylül 1919 günü Sivas'a varıldı ve coşkulu gösterilerle şehre girildi.

Kongre yaklaştığında, bir başkanlık tartışması da yaşanmaya başlamıştı. Delegelerden Hüsrev Sami Bey, Mustafa Kemal'e, Rauf Bey ve bazı kişilerin özel bir toplantı yaparak kendisini başkan yapmamaya

karar verdiklerini anlatmıştı. Bu kişilerin, özellikle de Rauf Bey'in, böyle bir davranışta bulunmuş olmasını pek akla yakın bulmayan Mustafa Kemal, Hüsrev Sami Bey'i böyle anlamsız sözleri taşımaması konusunda uyarmış ve böyle bir haberin aslının olamayacağını, kişiler arasında yanlış anlamlara yol açacak sözler söylemenin uygun olmadığını eklemişti.

Ne var ki kongre salonuna girerken Rauf Bey'e "Kimi başkan yapalım?" diye soran Mustafa Kemal, "Sen başkan olmamalısın!" cevabıyla karşılaşınca, Hüsrev Sami Bey'in verdiği bilginin doğruluğuna inanmak zorunda kalacaktı. Başkanlık konusu, kongrenin ilk gündem maddesiydi. Açılışta ilk söz alanlardan biri, "Efendim, şimdi doğal olarak başkanlık işi söz konusu olacak. Ben başkanlığın birer gün ya da birer hafta sürmek üzere değişe değişe yapılmasını ve üye veya temsil edilen il ve sancak isimlerinin baş harflerine göre alfabe sırasıyla yapılmasını öneriyorum," teklifinde bulundu. Bu kişinin adının alfabenin ilk harfiyle başlıyor olmasına dikkat eden Mustafa Kemal, bunun neden gerektiğini sorunca, böyle bir uygulamanın kişisel tartışmaları engelleyeceği ve dışarıya karşı da iyi bir etki yaratacağı cevabını aldı. Ama görüşmeler başladıktan sonra öneri rağbet görmedi ve gizli oyla yapılan başkan seçiminde üç oy dışında tüm oylar Mustafa Kemal'e verildi.

4 Eylül 1919 Perşembe günü öğleden sonra saat ikide açılan kongrenin ilk üç günü, katılımcıların "İttihatçı" olmadıklarına dair içilecek andın metnini hazırlamakla, padişaha sunulacak yazıyı kaleme almakla ve telgraflara karşılık vermekle geçti. Söz konusu andın metni şu şekildeydi: "Makam-ı celil-i hilafet ve saltanata, İslamiyete, devlete, millete ve memlekete manen ve maddeten hizmetten başka bir gaye ve emelimiz olmadığına binaen, kongrenin müzakeresi devamı müddetince ihtirasat-ı şahsiye ve siyasiyeden ve fırkacılık amalinden münezzeh bir azim ve iman ile çalışacağıma ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihyasına çalışmayacağıma namusum ve bilcümle mukaddesatım namına vallah, billah..."

Dördüncü güne gelindiğinde Erzurum Kongresi beyannamesi tartışılmaya başlandı ve beyanname üzerinde bazı değişiklikler yapıldı. Bu doğrultuda "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"nin adı "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olarak değiştirildi. Heyet-i Temsiliye'nin Doğu Anadolu'nun tümünü temsil ettiği ifadesi, yerini Heyet-i Temsiliye'nin vatanın tümünü temsil ettiği ifadesine bıraktı ve heyet üyelerine altı kişi daha eklendi.

"Başkalarının ne şekilde olursa olsun vatan topraklarına girmelerinin ve iç işlerine karışmalarının Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelik sayılacağı ve karşılığında birlik olarak savunmaya geçileceği" ifadesi ise, "başkalarının ne şekilde olursa olsun vatan topraklarına girmeleri ve iç işlerine karışmaları ve özellikle Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelik davranışların durdurulması konularında elbirliği ile savunmaya geçileceği" ifadesiyle değiştirildi. "Osmanlı hükümetinin devletlerin bir baskısı karşısında buraları (doğu illerini) bırakmak ve gözden çıkarmak zorunda bulunduğu anlaşılırsa alınacak idari, siyasi, askeri önlemlerin saptanması" maddesindeki "buraları" sözcüğü yerine ise "yurdumuzun herhangi bir parçasını bırakmak ve gözden çıkarmak..." ifadesi kullanıldı.

Bu konuların ardından Amerikan mandası gündeme geldi. Zira kongrenin toplandığı günlerde bu mesele İstanbul cephesinde çokça tartışılan bir konu haline gelmişti ve bu fikrin en ateşli taraftarlarından biri olan Halide Edip (Adıvar), 10 Ağustos'ta Mustafa Kemal'e gönderdiği uzun mesajda onu da bu fikri savunmaya davet etmişti. Halide Edip ve arkadaşlarına göre ülkedeki siyasi durumun geldiği noktada, İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını bir savaş ganimeti olarak görüyordu. Bu soruna karşı görünen en uygun çözüm, geçici bir Amerikan mandasıydı.

Mustafa Kemal ise Amerikan yardımının büyük bir dikkatle incelenmesi gerektiği kanısındaydı. İstanbul'dakilerin amacından şüphe duymamak mümkün değildi; Amerika ya da herhangi bir başka devletle Türk milletinin geleceğine dair anlaşmak konusunda, ancak milli egemenlik ilkesini benimseyen bir hükümet yetkili olabilirdi. Mustafa Kemal ayrıca Amerikalıların kendileri için bir menfaat gütmeden böyle bir sistemi kabul edecekleri düşüncesini çocukça buluyordu.

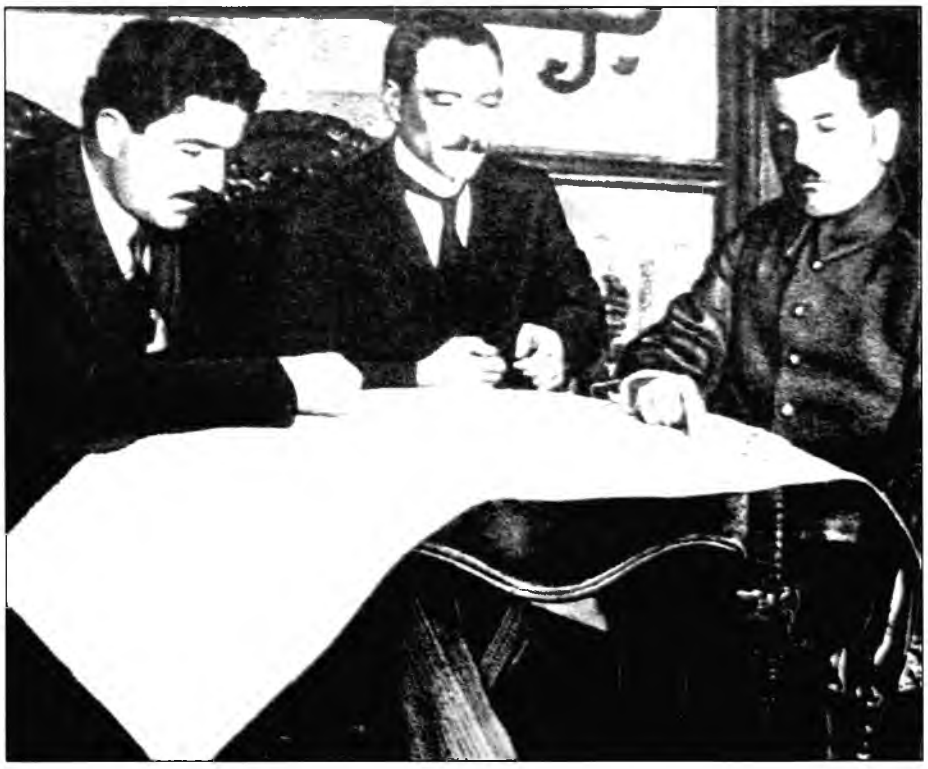

Sağda
Mustafa Kemal, yakın görev arkadaşları Rauf (Orbay) ve Ali Fuat (Cebesoy) Beylerle Sivas'ta bir toplantıda.

Altta
Sivas Kongresi'ne katılan üyelerin bir bölümü, kongre başkanı Mustafa Kemal ile birlikte kongrenin toplandığı binanın önünde. Oturanlar (sağdan sola): Mazhar Müfit (Kansu), Hüsrev Sami (Kızıldoğan), Ahmet Rüstem, Bekir Sami (Kunduh), Kadı Hasbi, Mustafa Kemal, Şeyh Hacı Fevzi, Rauf (Orbay) ve Ömer Mümtaz Beyler. Arka sırada: İsmail Hami (Danişmend), Recep Zühtü, Hüsrev (Gerede), Ruşen Eşref (Ünaydın), Nizamettin, Mazlum, Küçük Ethem ve Yaver Muzaffer (Kılıç) Beyler.

Solda
Sivas Kongresi üyeleri, onurlarına verilen yemekte.

Manda konusu kongrede gündeme geldiğinde Mustafa Kemal, bu seçeneğe sıcak bakanlara cevaben devletin iç ve dış bağımsızlığından vazgeçmesi, devlet ve milletin baskılara karşı bir yardım ve desteğe gereksinme duyup duymadığı konusunun iyice değerlendirilmesi gerektiğini söyledi. Mandacılar ile bağımsızlık yanlılarının tartışmaları kongrenin birkaç oturumu boyunca devam etti.

Bunun gibi başka tartışmalara da sahne olan Sivas Kongresi, bir bakıma TBMM iktidarına ve rejimine geçişin en önemli basamaklarından biriydi. 11 Eylül 1919 günü günü sona eren kongrede alınan kararlar, usul ve esas olarak demokratik ve milli bir devletin habercisiydi. Bu kongre ile Türk milleti kendi kaderine el koymuş, milletin bağımsızlığı yönündeki temel ilkelerin ve milli dış politikanın temellerini atmıştı. Atatürk'ün deyişi ile Sivas Kongresi'nde, "bir milletin kurtuluşunu hazırlayan kararlar" verilmişti.

SİVAS KONGRESİ KARARLARI

4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında devam eden Sivas Kongresi'nde alınan kararlar, hükümete aşağıdaki telgrafla bildirildi (sadeleştirilmiş olarak):

Erzurum Kongresi kararları Sivas Umûmî Kongresi'nde aynen kabul edilmiştir. Bu kararlar ve teşkilat 11 Eylul 1919 tarihli beyannameyle 8 Eylül tarihinde yayımlanan Anadolu ve Rumeli Müdâfa'a-i Hukûk Cemiyeti Nizâmnâmesi'nde anlatıldığı gibidir. Her iki kongrede beyanname ve nizamnamelerle ilan edilmiş kararlardan başka katiyen bir karar mevcut değildir. Yerel hükümetlerin usulen ve kanunen onayına yakın bulunan beyanname ve nizamnamenin henüz yüce heyetinizce görülmediği anlaşılmakta olduğundan, nizamnamenin temel maddelerini içeren beyannameyi aynen arz ediyoruz.

Suret
Umûmî Kongre Beyânnâmesi
Bütün milletçe malum olan dış ve iç tehlikelerin yarattığı milli uyanıştan doğan kongremiz şu kararları almıştır:

1- Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içerisinde kalan ve iskân edenlerinin ezici çoğunluğunun Müslüman olduğu Osmanlı ülkesi, hiçbir parçası bir diğerinden ayrılamaz bir bütündür. Memlekette yaşayan bütün İslami unsurlar bir diğerine karşılıklı hürmet ve fedakârlık hissiyle dolu, birbirlerinin haklarına tamamen saygı gösterecek öz kardeştirler.

2- Osmanlı toplumunun bütünlüğü, milli istiklalimizin temini ve yüce hilafet ve saltanat makamının korunması için Kuva-yı Milliye'yi etkin ve milli iradeyi hâkim kılmak esastır.

3- Ülkenin herhangi bir parçasına karşı meydana gelecek müdahale ve işgallere, özellikle vatanımızda Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine yönelen hareketlere karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerinde olduğu gibi hep birlikte savunma ve direniş gösterilecektir.

Sivas Kongresi'nin toplandığı lise binası.

4- Öteden beri aynı vatan içinde birlikte yaşadığımız gayrimüslimlerin yasa önündeki her türlü eşitlikleri tamamıyla korunduğundan, bu unsurlara siyasi hâkimiyetimizi ve toplumsal dengemizi ihlal edecek ayrıcalıkların tanınması kabul edilmeyecektir.

5- Osmanlı hükümeti bir dış baskı karşısında memleketimizin herhangi bir parçasını terk ve ihmal etmek zorunda kalırsa, Hilafet ve Saltanat makamıyla vatan ve milletin korunması ve bütünlüğünü sağlayacak her türlü tedbir alınır ve gerekli kararlar verilir.

6- İtilaf Devletleri'nce Mütareke'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalıp büyük bölümünde Müslümanların yaşadığı, kültürel ve medeni üstünlüğü Müslümanlara ait olan topraklarımızın parçalanması fikrinden tamamen vazgeçilerek bu topraklar üzerindeki tarihi, ırksal, dini ve coğrafi haklarımızın korunmasını, bu uygunsuz girişimlerin iptalini, bu konuda hak ve adalete dayanan bir karar alınmasını bekleriz.

7- Milletimiz insani, medeni amaçları yüceltir ve bilimsel, teknik ve ekonomik ihtiyacımızı takdir eder. Devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı ile vatanımızın bütünlüğü korunmak şartıyla, altıncı maddede açıklanan sınırlar çerçevesinde, milliyet esaslarına uyan ve memleketimizi işgal etmek emeli beslemeyen herhangi bir devletin bilimsel, teknik, ekonomik konulardaki yardımını memnuniyetle karşılarız. Bu adil ve insani şartları içeren bir barışın da acilen karara bağlanması insanlığın refahı adına başlıca milli emelimizdir.

8- Milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin ettiği bu dönemde merkezi hükümetimizin de milli iradeye bağlı kalması zorunludur. Çünkü milli iradeye dayanmayan herhangi bir hükümet meclisinin kişisel kararlarına içeride ve dışarıda itibar edilemeyeceği şimdiye kadarki faaliyetler ve sonuçlarıyla ispatlanmıştır. Milletin içinde bulunduğu sıkıntı ve endişe halinden kurtulmak çarelerine bizzat başvurmasına gerek kalmadan merkezi hükümetimizin Milli Meclis'i hemen toplaması, milletin ve memleketin geleceği hakkında alacağı kararları Milli Meclis'in denetimine sunması zorunludur.

9- Vatan ve milletimizin maruz kaldığı zulüm karşısında milli vicdandan doğan cemiyetlerin birleşmesinden meydana gelen topluluğun adı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirilmiştir. Bu cemiyet her türlü particilik girişiminden ve kişisel çıkarlardan tamamen uzaktır. Bütün Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin doğal üyelerindendir.

10- Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 4 Eylül 1919 tarihinde Sivas'ta toplanan genel kongresi tarafından, kutsal amaçlarını yerine getirmek ve işlerin idaresini sağlamak için bir Heyet-i Temsiliye seçilmiş ve köylerden vilayet merkezlerine kadar bütün milli teşkilatlarla birleştirilmiştir.

Mustafa Kemal ve Rauf Beyler kongre döneminde Sivas'ta.

Kongrelere Tepkiler

Erzurum ve Sivas'ta toplanan kongreler ve bunların sonuç beyannameleri hem içeride, hem dışarıda birtakım tepki ve yorumlarla karşılanmıştı. Yabancı ülkelerde konu bir yandan basına yansırken, bir yandan da Osmanlı ülkesinde bulunan temsilciler aracılığıyla raporlar düzenleniyordu. İstanbul hükümeti ise artık bir tehdit niteliği taşımaya başlayan bu toplantılar hakkında bölge valilerinden istihbarat alıyordu.

Erzurum Kongresi hazırlıkları yapılırken, Fransız gazetesi *Le Temps*, Türkiye'deki Ermeni patriği ve piskoposlarının gönderdiği telgraflara yer vererek "asi" sıfatıyla anılan Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in milis kuvvetleriyle Ermeni Cumhuriyeti'ne saldırıya geçmek üzere Erzurum'da toplandıklarını duyurmuş, tehlikenin ciddi olduğuna ve müdahale edilmesi gerektiğine dikkat çekmişti.

Gazetede yayımlanan yorumda, Anadolu hareketi "Türklerin savaşa yeniden başlaması" ve Mondros Mütarekesi hükümlerinin çiğnenmesi olarak değerlendiriliyor, bu durumda Yunan ordusunun kendisine verilen görevler doğrultusunda yeni önlemlere başvurmasının şart olduğu belirtiliyordu. Gazete, bu durumu Paris Konferansı'ndaki kararların yeterince hızlı almamamasına bağlıyordu. Yorumculara göre Mustafa Kemal boşluklardan yararlanarak bağımsızlık taslamaya başlamış, İstanbul hükümetinin vatanı Müttefiklere sattığını söyleyerek halkı kendi yanına çekmiş ve kalkıştığı hareket için kendine başka yardımcı subaylar da bulmuştu.

Erzurum Kongresi'nin son günü Mustafa Kemal'le görüşen Yarbay A. Rowlinson ise, 11 Ağustos'ta "Erzurum Konferansı Günlerinde Doğu Anadolu'daki Durum" başlıklı bir rapor hazırlamıştı. Rowlinson, raporunda Mustafa Kemal'in konferansın İstanbul yönetimini tanımadığını ve milli cereyanın ihtilalci bir nitelik taşıdığını itiraf ettiğini ve diğer illerden de destek umulduğunu yazıyor, böyle bir ihtilalin başarı şansının yüksek olduğunu ekliyordu.

Erzurum Kongresi sonunda yayınlanan beyanname, İngiliz haber alma teşkilatı tarafından istihbarat şefine, oradan da dışişleri bakanlığına gönderilmişti. Cenevre kaynaklı bir istihbarat raporuna göre bu toplantı "Türk milliyetçilerinin bir kongresi" idi ve amaç yeni bir Türk devleti kurmak olmakla birlikte, diğer Müslüman ulusların temsilcilerinin de hazır bulunduğu kongrede İran'da İngiliz etkisi, Mısır, Kafkasya, Hindistan ve Türkistan'da Pan-İslamist propaganda ve Bolşevik sorunu gibi konular da gündeme gelmişti.

Sivas'ta yapılan kongre ise, yine Fransız basınına göre, sultanın İstanbul'daki hakimiyetine karşı, ordusunun Anadolu'da olduğunun bir göstergesiydi. Türk milliyetçilerinin giderek güç kazandığı Anadolu, Sivas'tan sultana bir mesaj iletmişti. Fransız basını, aynı zamanda Mustafa Kemal'in Sivas'ın öyle birkaç günde işgalinin kolay olmadığı yönündeki yorumunu da haklı çıkarırcasına, Fransız askerlerinin Doğu Anadolu'da bir işinin olmadığını yazıyordu. Gazetelere göre Fransız halkının bu bölgeye Fransız askerleri gönderilmesini kabul etmesi olanaksızdı. Onların görevi, Kilikya'da sükûneti sağlamaktı.

Dışarıda buna benzer haberler yazılıp çizilir ve rapor üzerine rapor hazırlanırken, içeride de İstanbul hükümeti sıkı bir istihbarat ağıyla sürekli olarak Anadolu'daki gelişmeleri takip ediyordu. Erzurum Kongresi'nin toplanması üzerine Dahiliye Nezareti'nden Adil Bey imzasıyla ülkenin dört bir yanındaki vilayet ve mutasarrıflıklara bir yazı gönderildi. Adil Bey, Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in Erzurum'da "Milli Kongre" namıyla bazı kimseleri toplamaya giriştiklerinin ve başka vilayetlerde de çeşitli teşebbüslerde bulunduklarının haber alındığını bildiriyor ve şöyle devam ediyordu (sadeleştirilmiş olarak):

"Bu teşebbüsler her ne fikir ve niyete dayanırsa dayansın, memleketin yüce menfaatlerine uygun değildir ve gayet muzırdır. Memlekette bu gibi durumlar devam edecek olur ise, mukaddes vatanımızı pek yakından tehdit etmeye başlayan çöküş tehlikesinden kurtarmanın mümkün olamayacağı hususunda aklıselim her insan fikir birliğindedir. Çünkü bu kadar harici ve dahili güçlük ile kuşatıldığımız bir dönemde böyle her kafadan bir ses çıkacak ve rast gelen istediğini yapacak olursa, maazallah felaket tabiidir. İşte bunun içindir ki, her yerde memleket işleri sadece hükümet tarafından idare ve icra olunur. Yine bu hikmete dayanarak hiçbir memlekette, vazifeli olmayanlar hükümet işlerine müdahale ettirilmez... Vazifeli olmayanların her kim olursa olsun devlet işleri ve muamelelerine zinhar hiçbir vesile ile karıştırılmaması ve müdahalede ısrar edenlerin her kim olursa olsun yakalanarak kanunun pençesine teslimiyle haklarında kanunen gerekli muamelelerin ifası ve bu gibi müdahalelerden ahalice husule gelebilecek kötü tesirlerin her türlü tedbi-

re müracaatla bir an önce izâlesi, velhasıl hükümet kaidelerine ve kanun hükümleri ile memleket nizamına uygun düşmeyen her hareketin fiili tesirler göstermesine meydan verilmeden katiyen men edilmesine çalışılarak vilayetler dahilinde asayişin sağlanması ... bildirilir."

Mustafa Kemal ise hükümetin bu tavırlarını cevapsız bırakmayıp sert bir dille eleştiriyordu. Ona göre Adil Bey ve etrafındakilerin bu tavırları, düşmanla birlik olup bütün güçleriyle millete karşı haince uğraşmaktan başka bir şey değildi ve yabancılara vicdanlarını satarak yaptıkları alçaklıklar, millete karşı yüklendikleri sorumluluğu azaltmazdı.

Dışarıda kongreler ve Anadolu hareketi ile ilgili yayılan haberleri "abartılmış" bulan Damat Ferit ise, Erzurum Kongresi'nin ardından Fransız Havas ajansı muhabirine verdiği demeçte gerçek durumu açıklama ihtiyacı duyuyordu. Sadrazama göre bu hareketi kışkırtanlar ellerinde bol para bulunan, memnuniyetsiz, muhteris kişilerdi ve başarıya ulaşmaları pek muhtemel değildi.

Damat Ferit, Sivas Kongresi'nden sonra da birtakım açıklamalar yapma gereği duyuyor, Anadolu'daki hareketin hiçbir askeri bünyesi olmadığı gibi millete de dayanmadığını, savaştan sonra Anadolu'ya sığınan birtakım subayların küçük çabalarının, alevleri şimdiden sönmüş bir saman ateşi niteliği taşıdığını, üstelik bu hareketle, savaşta büyük servetler toplayan İttihat ve Terakki'nin parmağı olduğunu bildiriyordu. Halbuki Sivas Kongresi, katılımcıların İttihatçı olmadıklarına dair yeminleriyle başlamıştı.

Damat Ferit'in içeride ve dışarıda, milli harekete ket vurmaya çalışan bu tavrına karşı Kongre Heyeti bir telgraf göndererek, eğer milletle padişahın arasına giren bu davranışlarından vazgeçmezse vatanın İstanbul ile bağının kesileceği tehdidinde bulundu. Heyet, ayrıca padişaha bir telgraf yazarak, Damat Ferit yönetiminin Müslümanlar arasında kan dökmek ve memleketi parçalatmak niyetinde olduğuna dikkat çekti. Ne var ki bu telgrafın iletilmesinin Damat Ferit tarafından önlenmesi, Heyet-i Temsiliye ile İstanbul arasındaki tüm iletişimin kopmasıyla sonuçlandı.

Mustafa Kemal 13 Eylül günü bir genelge yayınlayarak İstanbul ile ilişki kesme kararını bildirdi. Genelgeye göre devlet işleri padişah namına ve mevcut yasalara göre yürütülecek, halkın her türlü hakkı gözetilecekti. Hükümet memurları görevlerini yürütürken milletin menfaatini esas alacak ve buna aykırı hareket edenler cezalandırılacaktı. Öte yandan hukuka uygun bir hükümet kuruluncaya kadar, İstanbul'la yazışmalar sadece Heyet-i Temsiliye yoluyla yapılacaktı. Nitekim bundan böyle İstanbul'a giden tüm yazışmaların altında, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal" imzası görülecekti.

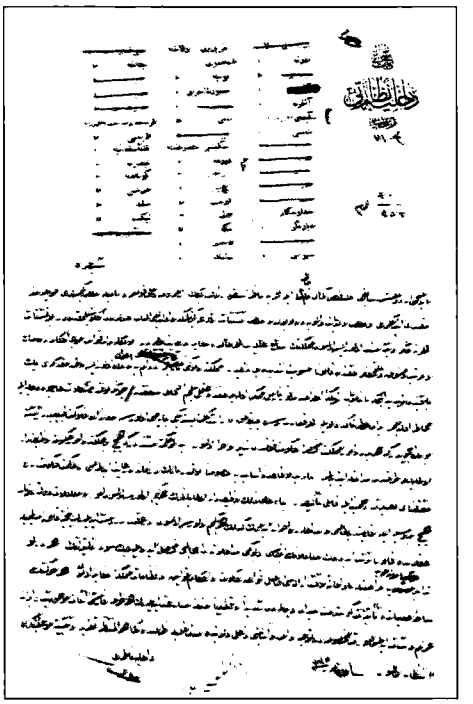

Erzurum Kongresi'nin toplanması üzerine Dahiliye Nezareti'nden vilayet ve mutasarrıflıklara gönderilen uyarı yazısı.

MİLLİ HAREKETİN DIŞ BASINDAKİ YANSIMALARI

Ranin (11 Ekim 1919)

"M. Kemal Paşa Anadolu'da bir milli hareket meydana getirmeye çalışıyor. Bu çocukça bir hayaldir! Bütün cihanın kuvvetine karşı... harpten ezilmiş olan zavallı Anadolu'nun kuvveti ile... kafa tutmasının ne hükmü olabilir? Anadolu'da ne kalmıştır, ne var ki direniş oluşturabilsin?"

Le Temps (10 Eylül 1919)

"İster beğenin ister beğenmeyin bir Türk gücü yaşıyor. İster beğenin ister beğenmeyin bu güç kendi şuuruna vardı. 'Hasta adam'ın gürbüz, hatta rahat durmaz çocukları var ve onun mirasını, hiç değilse bu mirastan hakları bulunan parçayı istiyorlar. Müttefikler ne düşünür acaba?"

Lyon Republicain (23 Eylül 1919)

"Sivil ve asker Türk vatanseverleri, iktidarsızlıkla suçladıkları hükümetlerine karşı ve Türkiye'yi paylaşmak istediklerinden kuşkulandıkları bazı müttefiklere karşı tam bir ayaklanma halindeler."

Lyon Republicain (20 Ekim 1919)

"Milliyetçi hareket iki büyük avantajdan yararlanıyor: Bir yandan, iklimi çok sert, ulaşım olanakları kıt olan dağlık bölgenin doğal durumu; öte yandan, milli topraklarını savundukları bilincini taşıyan ve müttefiklerin çelişen çıkarlarına karşı tek vücut halinde birleşen şeflerinin su götürmez vatanseverliği. Bütün güçlüklerine rağmen, Türkiye'nin bağımsızlık hareketi izlenmelidir."

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck'in Dışişleri Bakanı Lord Kurzon'a gönderdiği rapor (17 Eylül 1919)

"Türk milliyetçileri, Türkiye'nin Türklerde kalmasını istiyorlar, yabancı himayesini red ediyorlar. Onlar imparatorluğun ölümünü değil, yeni bir hayat mukavelesini imza etmek azmindeler."

KRONOLOJİ

27 Haziran 1919
Mustafa Kemal ve arkadaşları, Tokat'tan Sivas'a geldiler.

28 Haziran 1919
Mustafa Kemal ve arkadaşları, Sivas'tan Erzurum'a doğru hareket ettiler.

3 Temmuz 1919
Mustafa Kemal ve arkadaşları, Erzurum'a geldiler.

5 Temmuz 1919
Harbiye Nazırı Ali Ferit Paşa, Mustafa Kemal'i Padişah Vahdeddin adına İstanbul'a çağırdı.

8 Temmuz 1919
Vükela Meclisi'nin Mustafa Kemal'in 3. Ordu Müfettişliği görevinden alınmasına dair karar tutanağı yayınlandı.

8/9 Temmuz 1919
Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal'e, resmi memuriyetine son verildiği bildirildi.

Mustafa Kemal, resmi vazifesiyle beraber askerlik mesleğinden istifa etti.

10 Temmuz 1919
3. Kolordu Komutanlığına atanan Albay Salâhattin (Köseoğlu) Bey, İstanbul'dan Samsun'a geldi.

13 Temmuz 1919
3. Kolordu Komutanı Refet (Bele) Bey, İstanbul Hükümeti tarafından görevinden azledildi.

15 Temmuz 1919
Refet (Bele) Bey, Samsun'dan Amasya'ya geldi.

20 Temmuz 1919
Mustafa Kemal'in askerlikten ve resmi vazifesinden ayrılması nedeniyle Kâzım Karabekir, kolordu komutanlığı üstünde kalmak üzere 3. Ordu Müfettişliği'ne tayin edildi.

23 Temmuz 1919
Mustafa Kemal'in başkanlığına seçildiği Erzurum Kongresi açıldı.

27 Temmuz 1919
Kâzım Karabekir ile Albay Rawlinson, Erzurum'da bir araya geldi.

29 Temmuz 1919
Vükela Meclisi, Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmelerinin mülkî memurluklara bildirilmesi hakkında karar aldı.

1 Ağustos 1919
Erzurum Kongresi Heyeti, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a bir muhtıra gönderdi.

7 Ağustos 1919
Erzurum Kongresi sona erdi.

16 Ağustos 1919
Birinci, İkinci ve Üçüncü Ordu Müfettişlikleri lağvedildi.

29 Ağustos 1919
Mustafa Kemal ve arkadaşları Sivas'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrıldı.

2 Eylül 1919
Mustafa Kemal ve arkadaşları, Sivas'a geldi.

General Harbord Heyeti, İstanbul'a geldi.

4 Eylül 1919
Sivas Kongresi açıldı ve Mustafa Kemal kongre reisliğine seçildi.

5 Eylül 1919
Sivas Kongresi'nin ikinci umumî toplantısı yapıldı ve millete hitaben kaleme alınan beyanname kabul edildi.

7 Eylül 1919
General Harbord başkanlığındaki Amerikan Heyeti, trenle İstanbul'dan Anadolu'ya hareket etti.

9 Eylül 1919
Ali Fuat Paşa, Sivas Kongresi kararıyla, Garbî Anadolu Umum Kuva-yi Milliye Kumandanlığı'na tayin edildi.

11 Eylül 1919
Sivas Kongresi'nin kapanışı vesilesiyle Umumî Kongre Beyannamesi yayınlandı.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkil edildiğine dair beyanname, Mustafa Kemal'in imzası ile Sivas Vîlayeti'ne verildi.

12 Eylül 1919
Sivas Kongre Heyeti, İstanbul ile her türlü resmi muhaberenin kesildiğini vilâyetlere ve kumandanlara tebliğ etti.

Sivas Kongre Heyeti, yabancı devlet temsilcilerine, milletin İstanbul Hükümeti ile geçici olarak ilişkisini kesmek mecburiyetinde olduğunu izah eden bir muhtıra verdi.

Sivas Kongresi tarafından seçilen Heyet-i Temsiliye, ilk toplantısını yaptı.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

7

Ulusal Hareket Olgunlaşıyor

Koç

Heyet-i Temsiliye'nin Çalışmaları

Heyetin Dış Faaliyetleri

TBMM'nin kurulacağı 23 Nisan 1920 gününe kadar Anadolu'da fiilen hükümet görevini sürdürecek olan Heyet-i Temsiliye, Sivas Kongresi'nin hemen ardından görüşme ve haberleşmelerini hızlandırdı.

Heyetin ilk etkinliklerinden biri, 14 Eylül 1919 günü *İrade-i Milliye* adlı gazetenin yayınına başlamasıydı. Mustafa Kemal, söz konusu gazeteye bir isim bulmak için Rauf Bey, Refet Paşa, Dr. İbrahim Tali Bey, Alfred Rüstem Bey ve Reşit Paşa ile bir araya geldi. İsim tartışması yapılırken Rauf Bey *Halas* (Kurtuluş), Refet Paşa *Hakikat* (Gerçek), Alfred Rüstem Bey *İntibah* (Uyanış), Reşit Paşa *Yeni Sivas*, Mustafa Kemal ise *İrade-i Milliye* adlarını uygun bulduklarını dile getirdiler. Sonunda hep birlikte Mustafa Kemal'in önerdiği isimde karar kılındı. Böylece Mustafa Kemal'in hayatında, I. Dünya Savaşı döneminde yayınına katkıda bulunduğu *Minber*'den sonra ikinci gazetecilik deneyi de başlamış oluyordu.

Bu sırada Amerika, Paris Konferansı'nda Yakındoğu ve Ortadoğu'ya ilişkin kararları uygulama görevini almış, Dörtler Konseyi tarafından da Ermeni devletinin kurulacağı yerde alınacak tedbir ve uygulamalarla ilgili tam yetkiye sahip kılınmıştı. Bu karar doğrultusunda General James G. Harbord, bölgeyi inceleyip bir rapor hazırlamak üzere kalabalık bir heyetle 1 Eylül günü İstanbul'a gelmişti. Amerikalı general, daha sonra durumu yerinde görmesi gerektiği yönündeki ısrarlar sonucunda Sivas'a giderek Mustafa Kemal'le buluşacak, oradan da Erzurum ve Kars'a geçecekti.

Sivas'ta düzenlenen askeri karşılama, General Harbord için şaşırtıcı olmuştu. Törende Mustafa Kemal'in yanında Rauf Bey ve Alfred Rüstem Bey hazır bekliyor, yerel giysili köylüler ve ellerinde çiçek buketleriyle kızlı erkekli öğrenciler de onlara eşlik ediyordu. Rauf Bey'in Mustafa Kemal'i takdim etmesinin ardından el sıkışılarak tören kıtasına ilerlendi. Mustafa Kemal, Reşit Paşa'yı generalle tanıştırdı. Öğrencilerin İngilizce olarak "Hoş geldiniz!" deyip çiçek sunmalarına, Harbord gülümseyerek karşılık verdi.

Görüşmeler için Sivas'ta lise binasının öğretmenler odası, gecelemek için de Kitapçızadelerin evi hazırlanmıştı. Önce 22 Eylül günü generalin ricası üzerine dört saat kadar devam eden bir kapalı görüşme yapıldı. Bu toplantıda General Harbord'a iki Amerikalı general, Mustafa Kemal'e de Rauf Bey, Bekir Sami Bey ve eski Washington büyükelçisi Rüstem Bey eşlik ediyordu. Tercümanlık görevini Robert Kolej öğretmenlerinden Hüseyin Bey üstlenmişti. Generalin soruları genel olarak Kuvayı Milliye'nin kuruluş amacı, mevcut kuvveti

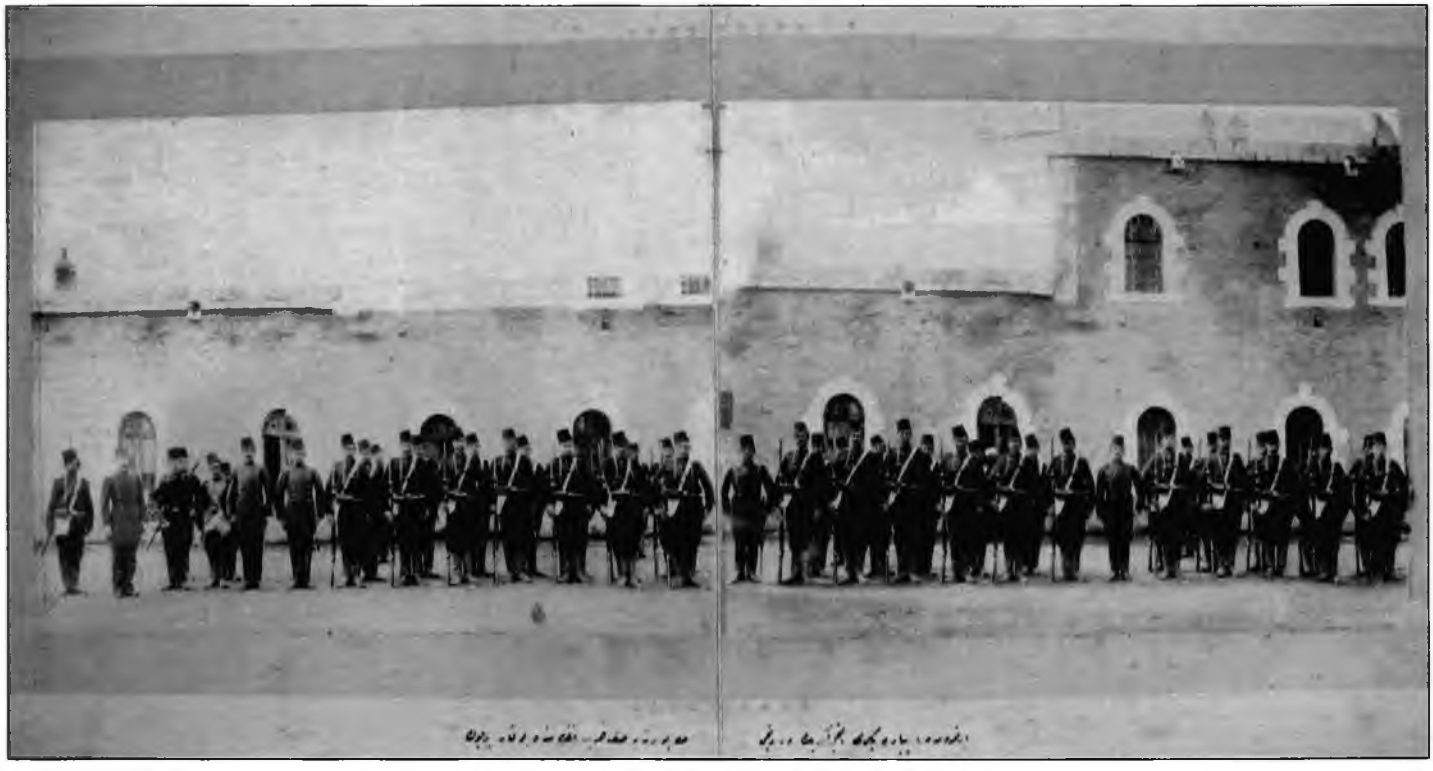

ve Müslüman olmayan unsurlara, özellikle de Ermenilere ilişkin görüşleri üzerine yoğunlaşmıştı.

Türk heyeti, bu soruları uzun açıklamalarla yanıtladı. Özetle, Amerikan heyetine ulusal örgütün, yapılan haksız işlemlere karşı her yerde kendiliğinden, yasal hakları savunmak amacıyla oluştuğu anlatıldı. Erzurum Kongresi'yle bütün Doğu Anadolu'da, Sivas Kongresi ile de bütün Anadolu ve Rumeli'de birlik sağlanmıştı. Oluşan milli hareketin gücü büyüktü. Yaygınlık alanı bütün yurttu. Ateşkes Anlaşması tarihi ile ortaya çıkan sınır dışında hiçbir isteği ve girişimi yoktu. Bu hareket, Müslüman olmayan bütün azınlıklara olduğu gibi Ermenilere karşı da hiçbir kötü niyet içermiyordu. Tam tersine onların her türlü doğal hakları bütünüyle korunuyordu. Bunun aksini iddia eden her haber yalandı ve İngilizlerin uydurmalarından ibaretti.

General Harbord bu açıklamalar karşısında, bir milletin tek başına gösterdiği bu cesareti akılcı bulmadığını, kişilerin intiharının mümkün olduğunu, ancak bir milletin intiharının söz konusu olamayacağını öne sürdüyse de, Mustafa Kemal'in buna cevabı açıktı: "İngilizlerin avucu içinde sıkıla sıkıla bir kuş gibi ölmektense, atalarımız gibi savaşarak, onurumuzla ölmeyi tercih ederiz." Bunun üzerine Harbord, "Ben de Türk olsam, başka türlü davranmazdım" demekten kendini alamadı.

Görüşmeler tamamlandığında, Amerikan heyetinin Erzurum'a gitmesine karar verildi. Heyete Hüsrev ve Asaf (Kılıç Ali) Beyler eşlik edecekti. Erzurum'da kendilerini Kazım Karabekir karşılayacak ve onlara gereken askeri bilgiyi verecekti. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ise heyete bölgenin coğrafyası ve tarihi hakkında bilgi verecek, Ermeni durumunu anlatacaktı. Bu amaçla Süleyman Necati ve Cevat (Dursunoğlu) Beyler görevlendirilmişti. Heyete önce şehirde bir gezi yaptırıldı. Ermenilerin yaptıkları katliam yerlerinden, Türkleri diri diri yaktıkları Mürsel Paşa ve Osman Ağa konaklarıyla istasyon barakaları gösterildi. General ve yanındakiler çok etkilenmiş görünüyordu. Hele, Mürsel Paşa'nın evinin altında yarı yanmış cesetleri görünce, generalin büyük bir üzüntüyle "Yeter, yeter!" diyerek oradan uzaklaşması herkesin dikkatini çekmişti. Heyet, ertesi gün hareket edeceği Kars'ta da farklı şeyler görmeyecek, oradan Erivan ve Batum'a geçerek seyahatini Türkiye sınırları dışında devam ettirecekti.

O esnada Mustafa Kemal, generalin ricası üzerine, yaptıkları görüşmedeki açıklamalarını ayrıntılarıyla kâğıda dökmekteydi. Mustafa Kemal, söz konusu metinde öncelikle mütareke sonrasında neler yaşandığını özetliyor; Milli Hareket'in ortaya çıkış gerekçelerini ve hedeflerini anlatıyor; Damat Ferit hükümeti, İngilizler ve Bolşeviklerle ilgili eleştirilerini sıralıyor; Ermeni meselesine değiniyor; memleketin milli iradeye dayalı bir hükümet tarafından yönetilmesinin önemini vurguluyor ve Amerika'nın kararlarında hak ve adaleti esas alacağına olan inancını dile getiriyordu.

General Harbord'un Amerikan Senatosu'na sunulmak üzere hazırladığı 16 Ekim 1919 tarihli rapor, Heyeti Temsiliye tarafından gösterilen bunca çabanın, özellikle Ermeni iddialarını boşa çıkarması bakımından işe yaradığını ortaya koyuyordu. Nitekim General Harbord, sınır bölgesine Türk ordusu tarafından örgütlü taarruzlar yapıldığı yönündeki iddiaların tümüyle yersiz olduğunu açıkça belirtiyordu. Ancak aynı rapor, Amerikan mandası düşüncesinden kolay vazgeçilmeyeceğini de şu sözlerle ortaya koyuyordu:

"Ermenistan'ı hâkimiyeti altında bulunduracak olan devlet aynı zamanda Anadolu, Rumeli, İstanbul ve Mavera-i Kafkas'ı da aynı kapsamda değerlendirmelidir. Aynı zamanda adil bir halkoylamasına başvurulursa, halkın Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan mandasından yana tavır alacağı görülecektir."

Heyet-i Temsiliye'nin görüştüğü tek yabancı devlet Amerika değildi. Osmanlı toprakları üzerinde etkisi bulunan devletlerin temsilcileriyle yakın ilişkiler kurulması, Milli Mücadele açısından yararlı görülüyor ve bu yönde çaba gösteriliyordu. Çünkü yabancı desteğinin artmasının, ancak Anadolu hareketi ile amaçlanan hedeflerin doğru bir biçimde ortaya konulmasıyla mümkün olabileceği düşünülüyordu.

Nitekim bu yönde birçok olumlu gelişme izlenmekteydi. Örneğin 5 Ekim günü bir savaş gemisiyle İstanbul'a gelip hükümetle görüşen İngiliz Kardinal Sulter, Milli Mücadele'den övgüyle söz ederek Sivas'a gideceğini açıklamış ve bir iki gün sonra Samsun'da Heyet-i Temsiliye ile bir görüşme talep etmişti. Benzer bir şekilde, Eskişehir'de İngiliz generali Sally Clad ile görüşen Ali Fuat Paşa, generalin Milli Mücadele'yi benimsediğini, ülkenin iç işlerine

Üstte
Paris Konferansı'nın Amerika'ya tanıdığı yetki doğrultusunda incelemeler yapmak ve Mustafa Kemal ile görüşmek üzere Sivas'a gelen General Harbord.

Solda
Doğuda önemli bir savunma noktası olan Erzurum'da bir askeri birlik.

Altta
Amerikan heyetini Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa karşıladı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN GENERAL HARBORD'A VERDİĞİ MUHTIRADAN

I - (...) Eski zamanlardan beri ortak bir yaşam sürdürdüğümüz azınlıklar, İtilaf Devletleri'nce kendilerine gösterilen yakınlıktan cesaret alarak, ulusun ve devletin saygınlığına ve haklarına açıkça hücumlara başladılar.
(...)

IV - Eklenen bildiride gösterildiği gibi, derneğimizin (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği) ilk amacı bir yandan daha önce sözü edilen sınırlar içinde, Osmanlı Devleti topraklarının bütünlüğünü koruma ve ulusal bağımsızlık, (...) ulusal kuvvetleri örgütlendirmek, öte yandan ulusal istencin üstünlüğünü kurmaktır.

Kendileriyle çok uzun bir zaman bir arada yaşadığımız azınlık yurttaşlarımız hakkında en iyi niyetlerle, içten duygular beslemekten, onları da bizimle tam bir eşitlikle düşünmekten başka bir görüşümüz ya da duygumuz yoktur. Kesinlikle inanıyoruz ki, eğer yurt, içinde şimdiye dek etkinlik gösteren kötü etkilerden, aşılamalardan kurtulursa, imparatorluğun çeşitli ırkları birbirleriyle tam bir barış içinde yaşayacaklar; ortak, mutlu ve sıkıntısız bir yaşam süreceklerdir.

Soylu ve temiz amaçlarımız, İtilaf Devletleri aleyhinde saldırgan niyetlerden uzaktır. Buna karşın kendimizi, varlığımıza karşı yöneltilen, insanlık ve adalet haklarına bir saldırı olan maddi hücumlara karşı savunmamız, bunlara karşılık vermemiz kaçınılmaz ve doğaldır.
(...)

Ferit Paşa, telgrafla Anadolu'da huzursuzluklar olduğunu ilan ederken suç ortakları İngilizler, Ermenilerin Sivas'taki saldırıların kurbanı olduğunu söyleyerek Osmanlı Devleti'ne gözdağı verici bir nota veriyorlar. Aynı zamanda istila edilen bölgelerden Merzifon'da Hıristiyanların katliamının planlandığına dair feryatlar yükseltiliyor.

Yalnızca bu çeşit şeylerin maddeten olmadığı değil, ama böyle bir şeyin gerçekleşmesine hiçbir olasılık bulunmadığı bilinmektedir. Aksine, ulusal hareket örgütünün kurulmasından önce, Samsun bölgesinde siyasal bir amaçla kurulan Yunan birlikleriyle, bunların vahşetine uğrayan ve ordu ve jandarmanın korumasının yok olması nedeniyle kendilerini savunmak zorunda kalan Müslüman halk arasındaki çarpışmalar, her iki yana bu ulusal örgütçe verilen öğütle, hiçbir zora başvurmaya gerek kalmadan durdurulmuştu. Bugün yurdun öteki yerlerinde olduğu gibi bu bölgede de tam bir sessizlik vardır.

VI - Merkezi Erivan olan Ermeni Cumhuriyeti'ne karşı düşmanca hiçbir niyetimiz yoktur. Bugün için derneğin, bu devletle hiçbir ilişkisi yoktur ve ilgilenmemektedir. Bu devlet hakkındaki bilgimiz, söylentiler ve dolayısıyla elden edinilen bilgilere dayanmaktadır. Bununla birlikte, gerçek olan şu kadarını biliyoruz ki, bu yeni devletteki Ermeniler, Ermeni müfreze komutanının buyruklarına dayanarak Müslüman halkı yok etmek üzere çalışmalarda bulunuyorlar. Bu buyrukların örneklerini gözlerimizle gördük. Erivan'daki Ermenilerin, Müslümanları yok etme siyaseti güttükleri ve bu kanlı vahşet dalgasının sınırlarımıza kadar genişlediği, sınır kapımızın öte yandan kaçan sayısız Müslümanlarla dolu olmasıyla doğrulanmış oluyor. Öte yandan Erivan hükümeti sınırın bu yanına top ateşi açarak doğrudan doğruya kışkırtma etkinliklerine de başvurmuştur.

İngilizler bu hareketlerin oluşu sırasında, bir yandan Ermenilerin Müslümanlara karşı tutumlarını desteklediler, dahası onları bu konuda kışkırttılar; öte yandan Ermenilerin saldırılarını bize sayıp döktüler. Bunları dayanılmaz hareketler olarak nitelendirdiler. Bu komşu devlete saldırarak misillemede bulunmaya bizi zorladılar. Ama bu gerçeğin kendini göstereceğine güvenerek Ermeni kışkırtmalarına dayandık. İngilizlerin öfkelerini sezmemiş göründük. Gerçekten bizi Ermenilere saldırmaya özendiren, böylece kendi bölüklerini o

General Harbord ve beraberindeki Amerikan heyetinin Sivas'tan sonra ziyaret ettiği Erzurum (solda) ve Kars (sağda).

topraklara gönderebilmelerini sağlayacak bir ortam yaratmayı planlayan İngilizlerin tutumlarını ortaya çıkarabileceğimizi düşündük. İngilizlerin, bütün bu manevraları, Kafkasya'yı boşaltmaları zorunluluğunu duyduktan sonra, onların subay ve temsilcilerince başlatıldı.
(...)

Erzurum ve Van'daki Müslümanların ve özellikle sınır bölgelerinde yaşayanların; Ermenistan'da yapılan katliama dair her gün aldıkları haberler, ölümden kaçan ve ağlanacak durumda olan göçmenlerin görüntüleri karşısında büyük heyecana kapılmaları çok doğaldır. Coşmanın artmasına bir neden de Ermenilerin sınırlarımız dışında top ateşi uygulamaları yapmalarıdır. Ama bizim örgütümüz, bunları yatıştırmakta başarılı olmuş, her türlü şiddetli tepki olasılıklarını ortadan kaldırmıştır.

VII - Ermenistan'da bahtsız Müslüman halkın yardımına gitmekten ve Azerbaycan Müslümanlarıyla ortak çalışmaktan çekinerek bütün çalışma ve hedeflerimizi anayurdun ve ulusun şimdi çizilen sınırlar içinde geleceğini ve refahını garanti altına almak için ayırmayı zorunlu görüyoruz.
(...)

Yakın zamanlarda gözlerimizin önünde geçen olaylar, bize ılımlı görüşlere bağlı kalmayı öğretti. Daha barışla sonuçlanmamış olan genel savaş sırasında, hükümetimizin başında olan kişi, Osmanlı kuvvetlerini Kafkasya'nın alınması amaçları uğrunda kullandı.

Bu siyasetin sonucu olarak bizim gerçek yurdumuzun can damarı olan halk, epey yitiğe uğradı. Birçok verimli ve değerli topraklar bizden zorla sökülüp alındı. Dahası kendimize en son sınır olarak saydığımız yerlerden başkentimiz ve yurdumuzun İzmir, Antalya ve Adana gibi eşsiz bölgeleri yabancı işgali altındalar. Oysa, eğer savaşa katılmamış olsaydık ya da hiç değilse katıldığımız halde, kuvvetlerimizi tutkulu istekler uğrunda harcayacağımıza, akıllıca, bugünkü sınırlar içinde topraklarımızı savunmak üzere kullanmış olsaydık, durumumuz hala yenik insanlarınki olmakla birlikte, şimdiki durumdan farklı olacaktı.

Her bakımdan bu dört maddelik suçlamanın amaçlarımızın bir parçası olduğu hakkındaki asılsız haberlerin yayılması, İngilizlerin bizim aleyhimizde yaptıkları iftiraların bir başka örneğidir.
(...)

X - Türk ulusu bin yıldan uzun süredir bu topraklarda yaşama hakkına sahiptir. Bu eskiye ait kalıntılarla saptanmıştır. Osmanlı Devleti'ne gelince, bu devlet yedi yüz yıldır yaşamaktadır. Görkemli geçmişi ve tarihiyle övünebilir. Biz, kudreti ve görkemi bütün dünyada, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında tanınan bir ulusuz. Yiğitliklerimiz ve ticaret gemilerimiz okyanusları aşmışlar, bayrağımızı Hindistan'a kadar götürmüşlerdir. Yeteneklerimiz, bir zamanlar sahip olduğumuz ve dünyaca bilinen egemenliğimizle ispat edilmiştir.

Ama son yüzyıl boyunca Avrupa kuvvetlerinin hükümet merkezindeki entrikaları ve bu entrikaların sonucunda bağımsızlığımıza karışmaları, iktisadi hayatımızı engelleyen kayıtları; yüzyıllarca bir arada kardeşçe yaşadığımız azınlıklarla aramızda ektikleri anlaşmazlık tohumları; bu durumlara ek olarak hükümetlerimizin zayıflığı, bunun sonucu olan kötü yönetim; çağdaş düzeyde ilerleme ve refah yolunda ilerlememize engel oldu. Bugün içinde bulunduğumuz acı durum, hiç bir zaman bizim kökten yetersizliğimizi ya da çağdaş uygarlığa uyarlanamadığımızı göstermez. Bu bütünüyle yukarda sayılan zıt nedenler yüzünden ortaya çıkmıştır.

Eğer yurdumuz, yabancıların entrika ve işlerimize karışmalarının karabasanından kurtulursa; yurdun sorunları, ulusal istence ve isteklere saygı duyan güçlü bir hükümetçe yönetilirse; yurdun bütün dünya için memnunluk kaynağı olacak bir duruma geleceğine dair en kesin güvenceleri verebiliriz.

24.09.1919

(Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi: 150/19-27331; J. G. Harbord, Report of the American Military Mission to America, s. 29-37.)

karışmayacağını ve sadece Mondros Mütarekesi hükümleri uyarınca demiryollarını denetlemek istediğini bildirmişti. Aynı gün Refet Bey'in Konya'dan bildirdiği bir haber, artık İtilaf Devletleri'nin de Kuvayı Milliyeyi tanıdığını gösteriyordu; çünkü İtalyanlar buradaki cephaneliklerden nöbetçilerini çekmeye karar vermişlerdi.

Askeri ve ekonomik yardıma ihtiyaç duyulan bu günlerde, Bolşeviklerle ilişkiler büyük önem taşımaktaydı. Bu amaçla Eylül 1919'da Dr. Fuat Sabit, eski mebuslardan Yakup Bey, Karakol Cemiyeti üyelerinden Yusuf Ziya ve Baha Sait Beylerden meydana gelen bir heyet oluşturulmuş ve bu heyet hem ilişkileri geliştirmek, hem de Kafkaslar'da incelemeler yapmak üzere bölgeye gönderilmişti. Bolşevik temsilciler yardıma hayır demiyorlardı; ancak iki ülke arasındaki karayolu kapatılmış olduğu için, bu yardımın ilk aşamada ancak mali destek şeklinde olabileceğini söylüyorlardı. Bu yakınlaşmadan rahatsız olan İtilaf Devletleri ise, Bolşeviklerle milli güçlerin işbirliğini önlemek için Kafkas ülkelerini devreye sokmuşlardı. Nitekim bağımsızlık arayışları yüzünden Batı'yı karşılarına almak istemeyen Azerbaycan ve Gürcistan ile, tüm çabalara rağmen, somut bir ilişki kurmak mümkün olmayacaktı.

İtilaf Devletleri'nin Heyet-i Temsiliye'ye bakışları birbirinden farklıydı. Hatta İngilizlerin, bu konuda kendi içlerinde bile net bir düşünce birliği içinde olduklarını söylemek güçtü. Ordu ve savunma bakanlığı, Mustafa Kemal ile görüşmeler yapılmasına, hatta anlaşma zemini aranmasına karşı çıkmazken, İngiliz Dışişleri Bakanlığı aynı kanıda değildi; çünkü böyle bir tavır, İtilaf Devletleri'nin haberi olmadan iş yapmak ve mütarekeyi esas almamak şeklinde yorumlanabilirdi. Ama diğer yandan Anadolu hareketiyle ilişkilerin tümüyle kesilmesi de istenmiyordu. Nitekim daha önce Erzurum Kongresi sırasında Mustafa Kemal ile yaptıkları görüşme hakkında Lord Curzon'a bilgi veren Yarbay Rawlinson bir kez daha Anadolu'ya dönecek, ama bu kez İtilaf Devletleri'ni kuşkulandırmamak için görüşmeler daha gizli yürütülecekti.

İstanbul'daki İngiliz askeri makamları ise Anadolu ile ilişkiler konusunda daha sertlik yanlısı bir tutum içindeydiler. Örneğin İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir John de Robeck, Anadolu'daki bazı noktaların işgalini sağlayacak bir askeri harekât önermekteydi. Ayrıca Yüksek Komiserlik içinde, milliyetçilerin Bolşeviklerin etkisi altında olduğuna ve İngilizlere karşı bir ayaklanma planı hazırladıklarına inananlar vardı; dolayısıyla bu kişilere göre milli akıma hoşgörüyle yaklaşmak sakıncalıydı. Elbette iyi niyetli Türkler vardı, ama bunları diğerleriyle karıştırmamak gerekliydi.

İngiliz egemenliğine karşı zayıf durumda kalan Fransızlar ise, İstanbul hükümetinin İngiltere etkisi altında bulunduğuna inandıkları için, milli güçlerle ilişkide olmayı tercih ediyorlardı. Onlara göre Fransa'nın çıkarları, milli harekete yol göstericilik yapmakla korunabilirdi. Ancak Fransızların bir yandan kendilerini böyle konumlandırırken, diğer yandan kasım ayında Kilikya bölgesini işgal etmeleri, tümüyle tezat teşkil ediyordu. Fransızlar için, "Haksız yere Adana'da oturan Ermenileri başımıza musallat eden, şimdi de Urfa, Maraş ve Antep'i işgal eden bir devlet hiçbir zaman dostumuz değildir" diyen Mustafa Kemal, 16 Kasım 1919'da Heyet-i Temsiliye adına bir genelge yayınladı. Bu genelgede İtilaf Devletleri'nin toprak politikalarından vazgeçmediklerini, insanlıktan uzak ve adalete aykırı davrandıklarını, Wilson prensiplerinin çiğnendiğini, bu durumun protesto edileceğini dile getiriyor ve ekliyordu: "Türk milleti esarete razı olmaktansa tüm maddi ve manevi güçleriyle varlığını ve haklarını savunmaya azimle devam edecektir."

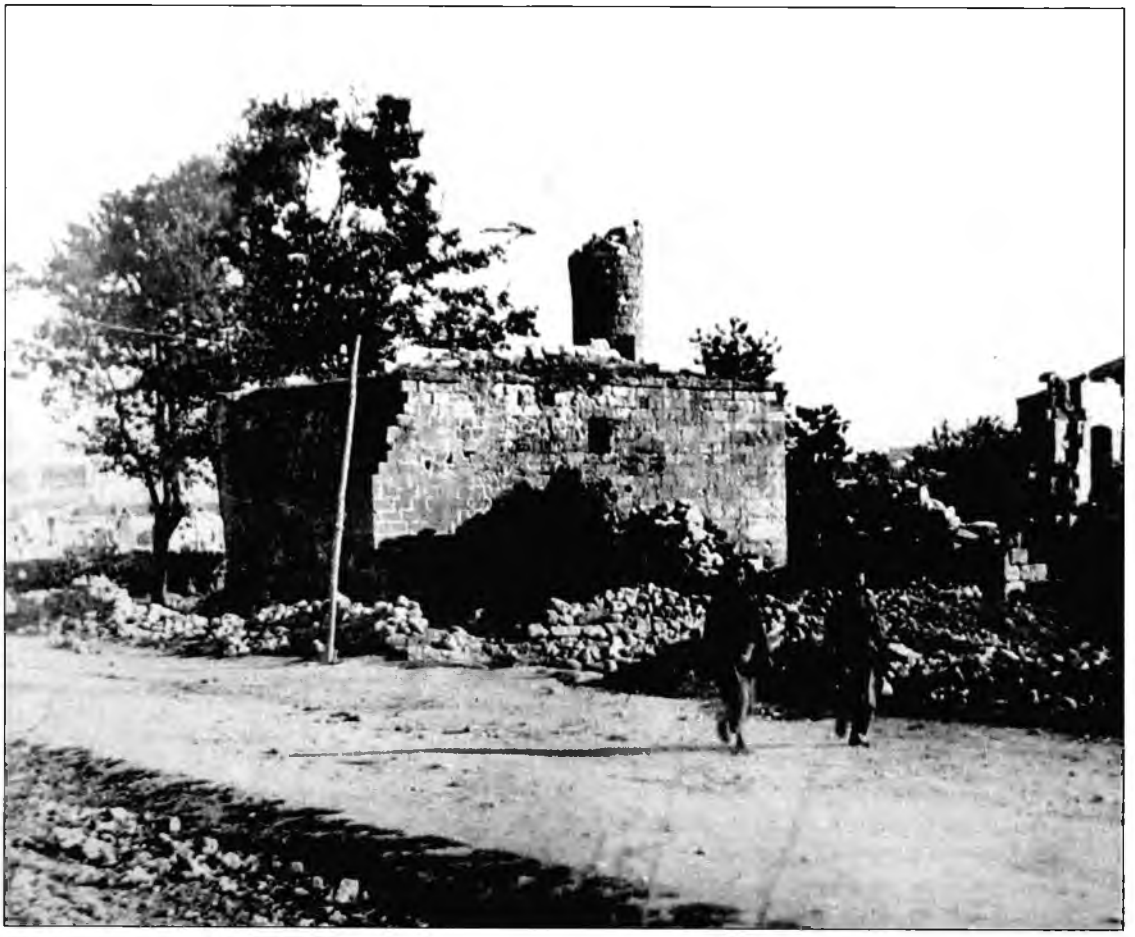

Fransızlar bir yandan milli harekete yakın görünüyorken bir yandan da işgal faaliyetlerine girişiyorlardı. Fotoğrafta Antep'te Fransızlar tarafından tahrip edilen bir cami görülmektedir.

Heyet-i Temsiliye ve İstanbul

Heyet-i Temsiliye yabancı ülkelerin temsilcileriyle görüşürken, elbette baştan beri İstanbul hükümetiyle de sürekli temas içindeydi. Bu sırada İstanbul'daki siyasi ortam oldukça hareketliydi. 2 Ekim 1919'da bir hükümet değişikliği olmuş ve Damat Ferit hükümeti istifa etmiş, yerine Balkan Savaşı'nda Makedonya orduları komutanı olarak görev yapan Ali Rıza Paşa sadrazam, Mersinli Cemal Paşa Harbiye nazırı, Haydarizade İbrahim şeyhülislam, Damat Şerif Paşa Dahiliye nazırı, Mustafa Reşit Paşa Hariciye nazırı olarak göreve başlamıştı.

Heyet-i Temsiliye, doğal olarak bu yeni isimlerin düşüncelerini anlamak, kongrelerde alınan kararlara uyulup uyulmayacağını öğrenmek ve Damat Ferit'in etkisini görmek için derhal girişimlere başladı. 3 Ekim günü yeni sadrazam Ali Rıza Paşa'ya bir telgraf yollandı. Bu telgrafta, milletin kanuna aykırı ve milli emellere zarar veren hareketler nedeniyle şimdiye kadar yeterince üzüldüğü belirtiliyor ve meşru haklarını tanıtıp kaderini emin ellerde görmek kararını vererek gerekli girişimlere başladığı vurgulanıyordu.

Millet iradesiyle hareket eden Kuvayı Milliye, bu irade ve gücü, milletin menfaatleri dışında harcamamaya kararlıydı. Millet elbette hükümeti ve padişahı güç durumda bırakmak istemezdi, ancak şu andaki kabinede Ferit Paşa ile ortak faaliyet gösteren nazırların varlığı, şu hususların padişahça kabul edilip edilmeyeceğini anlamak ihtiyacını doğuruyordu: Yeni hükümetin Erzurum ve Sivas kongrelerinde saptanan örgütlenmeye ve milletin meşru amaçlarına uygun davranması; Meclis-i Mebusan faaliyetine başlayıncaya kadar milletin geleceği hakkında hiçbir resmi ve kesin taahhütte bulunulmaması; ve, Paris Barış Konferansı'nda milletin ve memleketin kaderinin belirlenmesinde memur olacak üyelerin eskisi gibi işin ehli olmayanlarından tayin edilmeyip, milletin taleplerini kavramış ehil kişilerden seçilmesi.

Bu mesaja karşılık, 4 Ekim günü sadrazam tarafından Sivas'a bir telgraf iletildi. Sadrazamın belirttiğine göre yeni vekiller heyeti vatan ve memleketin saadet ve selametini sağlamak için çaba harcamak konusunda Heyet-i Temsiliye ile tamamen aynı fikirdeydi. Milli bağımsızlık ile hilafet ve saltanatın korunması bütün milletin kuvvet ve iradesine dayanılarak sağlanacağı gibi, Mütareke tarihindeki sınırlar dahilinde kalan toprakların birliğinin temini, bu topraklardaki haklar için adilane bir karar alınmasının sağlanması ve Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına kadar milletin kaderi hakkında hiçbir resmi taahhüde girilmemesi de tabiiydi. Ancak bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin devamı için merkez ile Anadolu'yu birbirinden ayıracak durumlar doğurup, payitahtın tehlikeye düşmesini de engellemek gerekiyordu. Bunun için hükümet muamelelerine sekte vurulmaması, yabancılar ile siyasi ilişkiye girişilmemesi ve mebus seçimlerinde halkın hürriyetine tecavüz olunmaması konularında kabinenin taahhüde ihtiyacı vardı.

İstanbul hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasındaki yazışmalar birbirini takip etti. Sadrazamın telgrafına hemen bazı açıklama ve önerilerle karşılık verildi. Telgrafta, Heyet-i Temsiliye'nin amacının ayrılık yaratmak değil, tam tersine milli birlik ve bütünlüğü korumak olduğu özellikle belirtiliyor, çeşitli öneri ve talepler sıralanıyor, cevap beklendiği de ekleniyordu.

Hükümetin cevabı gecikmedi. Haksızlıklar önlenecek, ordunun düzeni yeniden sağlanacak, mili irade ve Heyet-i Temsiliye esas alınacaktı, ancak onlar da hükümeti tanımalıydı. Bu cevaba heyet tarafından teşekkürle karşılık verildi. Nihayet 8 Ekim günü Mersinli Cemal Paşa'dan hükümet adına gelen telgraf, bütün koşulların kabul edildiğini bildiriyordu. Bu önemli haber karşısında padişaha teşekkür edildi ve halka İstanbul hükümetiyle sağlanan bu gelişmeyi anlatan bir bildiri yayımlandı.

Şimdi artık bu telgraflarla gidip gelen konuların yüz yüze görüşülüp karara bağlanması gerekiyordu ki, bu da daha önce yine çok önemli görüşmelere ev sahipliği yapan Amasya'da gerçekleşecekti.

Üstte
İstifa eden Damat Ferit hükümetinin yerine kurulan yeni hükümetin sadrazamı Ali Rıza Paşa.

Altta solda
Dahiliye Nazın Damat Şerif Paşa.

Altta sağda
Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa.

Amasya Görüşmeleri

İstanbul hükümeti Heyet-i Temsiliye ile telgraf ya da kişiler yoluyla haberleşiyordu; ancak artık yüz yüze görüşmenin zamanı gelmişti. Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa, 9 Ekim'de bu görüşme için Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın görevlendirildiğini bildirdi ve nazırın deniz yoluyla ulaşabileceği bir yerde görüşülmesini rica etti. Bu ricaya karşılık toplantının Amasya'da yapılmasına karar verildi. Hükümet adına Salih Paşa'nın hazır bulunacağı Amasya görüşmelerinde, Heyet-i Temsiliye'yi Mustafa Kemal, Bekir Sami ve Rauf Beyler temsil edecekti.

Mustafa Kemal, görüşmelerde Salih Paşa ile hükümetin dış politikası ve iç yönetimi ile birlikte ordunun geleceğine ilişkin esasların da tartışılacağını düşünerek, önceden kolordu komutanlarının görüşlerini almaya karar vermişti. Bu amaçla 14 Ekim 1919 tarihli bir şifreli telgrafla, Erzurum'da 15. Kolordu Kumandam Kâzım Karabekir, Diyarbakır'da 13. Kolordu Kumandanı Cevdet Bey, Ankara'da 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Bey, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Konya'da Heyet-i Temsiliye üyelerinden Refet Bey ve Balıkesir'de 14. Kolordu Kumandan Vekili Kâzım Bey'e fikirlerini sordu.

Ali Fuat Paşa, zayıf durumdaki memleketin, dış ve iç işlerinde destek olmaktan başka bir amacı olmayan zengin ve çağdaş bir dosta ihtiyacı olduğu kanısındaydı. İçeride yapılacak düzenlemeler, işin başına padişaha, millete ve vatana bağlı yöneticiler getirilmedikçe bozulma tehlikesi taşıyordu. Uzun süredir cezalandırılmayan vatan hainlerinin sayısı artmıştı, bu kişilerin entrikaları önlenmeliydi. Ali Fuat'a göre Osmanlı Devleti'nin büyük bir orduya ihtiyacı vardı ve bunun için ya savaş durumunda büyük orduya çekirdek olacak büyük ve çok karargâhlı birlikler ya da iç güvenliği sağlayacak üç müfettişlikten oluşan dokuz tümenli bir ordu kurulmalıydı. Çeşitli yan teşkilatlar da ordunun dışında, ama gizlice ordunun gözetim ve yönetiminde bulunmalıydı.

Üstte
Amasya'da Mustafa Kemal'le görüşmek üzere görevlendirilen Bahriye Nazırı Salih Hulusi (Kezrak) Paşa.

Altta
Amasya'nın arkasında yükselen Harşene Dağı yamaçlarındaki kale kalıntıları.

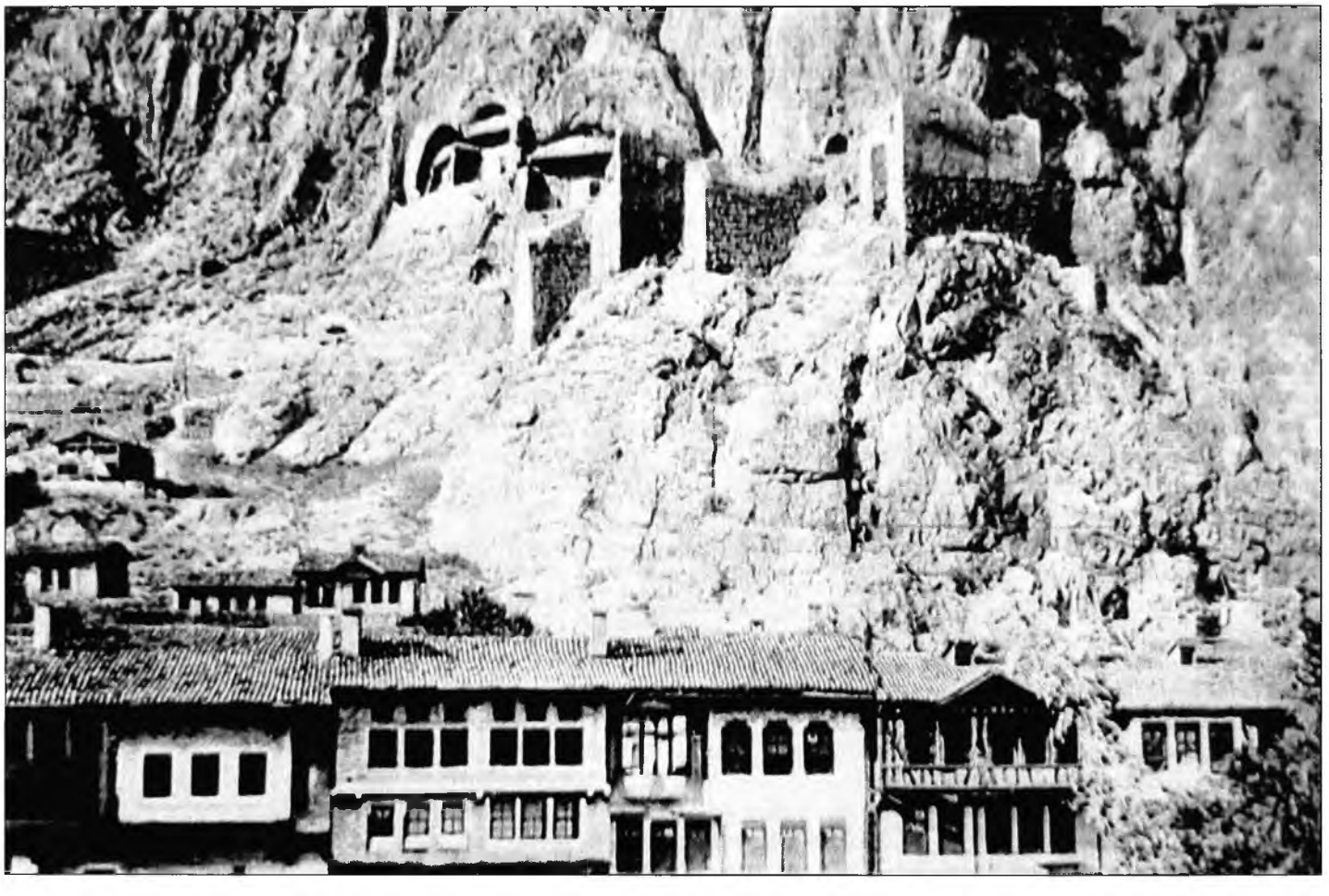

Üstte
M. Kemal'in İstanbul hükümeti temsilcisi Salih Hulusi (Kezrak) Paşa'yla görüşmek üzere Amasya'ya giderken Tokat'ta karşılanışı (17 Ekim 1919).

Altta
Posta Müdür-i Umumisi Refik Halit Bey, vatanseverlerin tepki gösterdiği isimlerden biriydi.

Cevdet Bey, Salih Paşa'yla konuşulmak üzere uzun bir liste hazırlamıştı. Listedeki konulardan ilki iç politikaydı. Mütarekeden bu yana kabineler çok sık değişmiş, Harbiye Nezâreti'ne bir düzine bakan atanmıştı. Çünkü kabineler milletin isteklerini önemsemedikleri gibi, hiçbir güce dayanmıyorlardı. Nazırlar korkak bir politika izlemiş, düşmanların sözlerine göre hareket etmiş, milleti ve orduyu şüphe altında bırakmışlardı. Milletle hükümetin arası açılmıştı. Cevdet Bey'e göre İstanbul hükümeti bundan sonra millete dayalı cesur bir politika izlemeli ve Meclis-i Mebusan'ın açılması konusunda verilen söz tutulmalıydı. Ancak meclisin İstanbul'da toplanması sakıncalı olacağından, mebuslar ülkenin daha iç kısmındaki uygun bir yerde bir araya gelmeliydi.

Ayrıca Refik Halit Bey, Ali Kemal Bey ve Süleyman Şefik Paşa gibi "sütü bozuk vicdansızlar"ı önemli görevlere getirecek sadrazamlar uzak tutulmalı, padişahın yakınında görev yapmak üzere siyasi etkilere kapılmayacak vatanseverler seçilmeli, basındaki sansür kaldırılmalı ya da hafifletilmeliydi. Cevdet Bey, bunların dışında gayrimüslimlere tanınan ayrıcalıklar, mütareke sınırları içindeki toprakların bağımsızlığının korunması, halifeliğin Osmanlı soyunda kalması, hiçbir devletin himayesinin kabul edilmemesi, orduda önemli görevlerin deneyimli kumandanlara verilmesi ve subayların maddi durumunun iyileştirilmesi gibi konuların da tartışılmasını öneriyordu.

Erzurum'da bulunan Kazım Karabekir Paşa ise görüşmelerde konuşulması gereken konuları şöyle özetliyordu: Dış politikada tam bağımsızlık istemek ve hiçbir devletin mandasını kabul etmemek; işgal amacında olmayan bir devletin ekonomik ve teknik desteğini sağlayıp, başka devletlerden de uzmanlar ve danışmanlar getirtebilmek; Fransa'nın bir dost olarak kalmasını sağlayıp dünya kamuoyuna karşı büyük bir savunucu kazanmak; Erzurum'da sürekli bir ordu bulundurmak ve bu ordunun mevcudunu ne olursa olsun bugünkünden daha aza indirmemek ve İtilaf Devletleri'nin mütarekeye dayanarak silah teslimi istemesi ihtimaline karşı hazırlıklı olmak. Kazım Karabekir bu hususları sıraladıktan sonra, Salih Paşa'ya özel saygılarının sunulmasını da rica ediyordu.

Bu mesajlar gelip giderken, Salih Paşa 15 Ekim'de İstanbul'dan, Heyet-i Temsiliye

Üstte
Milli Mücadele önderlerinin resimlerinden oluşturulmuş, milli hislere hitap eden bir kartpostal: "Yadigâr-ı Misak-ı Milli"

Sağda
Heyet-i Temsiliye üyelerinden bir grup Kayseri'de (20 Aralık 1919). Soldan sağa: Rüstem Bey, Mazhar Müfit (Kansu), Mustafa Kemal ve H. Rauf (Orbay).

ise bir sonraki gün Sivas'tan yola çıkarak 18 Ekim günü Amasya'ya vardılar. Yerel cemiyetlerin, Salih Paşa için parlak karşılama törenleri düzenlemesi hakkındaki emirlere uygun olarak, Paşa gittiği her yerde sıcak gösterilerle karşılandı.

Amasya'da 20 Ekim'de başlayan görüşmeler üç gün devam etti ve nihayetinde ikişer nüsha olmak üzere beş ayrı protokol düzenlendi. Bunlardan üçü imza edilirken, iki protokol gizli sayılarak imzalanmadı ve alınan kararlar kolordulara bildirildi.

21 Ekim 1919 tarihli protokolde yazılı olanların hemen tamamı, Salih Paşa'nın önerileriydi. Burada özetle, İttihat ve Terakki düşüncesinin memlekette yeniden uyanmasının zararlı olduğu; hükümetle milli cemiyetler arasında temel konularda anlaşma sağlandığı ve buna göre hükümete zarar verecek eylemlerden kaçınılması; zorla göç ettirme dolayısıyla suç işlemiş olanların cezalandırılması; mebus seçimlerinin serbest yapılması ve mecliste muhalif partilere de gereksinim duyulduğu; kışkırtıcı gösteri ve yazılardan vazgeçilmesi; ve iç güvenliği bozacak olaylara meydan verilmemesi gibi konulara yer veriliyordu.

22 Ekim 1919 tarihli bir sonraki protokol ise, uzun süren görüşme ve tartışmaların bir özeti niteliğindeydi. Bu görüşmede hilafet ve saltanat hakkında karşılıklı güvencelerde bulunulmasının ardından, Sivas Kongresi beyannamesinin maddeleri üzerine konuşulmuştu.

Buna göre beyannamenin birinci maddesinde kabul edilen sınırların korunması gerektiği ve Kürtlerin bağımsızlığını gerçekleştirme görüntüsü altında yaratılan kargaşanın önüne geçilmesi konusunda uzlaşıldı. Yabancıların Kilikya'yı Arabistan ile Osmanlı toprakları arasında bir tampon devlet oluşturmak amacıyla ana vatandan ayırmak isteğini taşıdığı ve Anadolu'nun bu verimli ve zengin bölgesinin hiçbir suretle ayrılmasının kabul edilmeyeceği de kesindi. Aydın vilayeti aynı biçimde vatanın ayrılmaz parçalarından biriydi. Trakya'da sözde bir bağımsız hükümet ama aslında bir sömürge yaratılması ve böylelikle Doğu Trakya'dan Midye-Enez çizgisine kadar olan bölgenin ayrılması hesaplanıyor olabilirdi; Edirne'nin ve Meriç sınırının hiçbir şekilde bırakılmasına razı olunamazdı. Bütün bu konularda uzlaşıldıktan sonra, meclisin alacağı en son karara da bağlı kalınacağı dile getirildi.

Beyannamenin dördüncü maddesinde yer alan, Müslüman olmayan unsurlara siyasal egemenliği ve toplumsal dengeyi bozacak ayrıcalıklar verilmesinin kabul edilmeyeceği hükmü, önemli konulardan biriydi. Burada verilecek en ufak bir taviz, bağımsızlığı kökten sarsma tehlikesi taşıyordu. Bununla birlikte bu konuda ve yaşama hakkının savunulması yolundaki başka isteklere dair konularda da meclisin görüş ve kararına uyulacağı koşulu eklendi.

Sıra, yedinci maddedeki, bağımsızlık tam olarak korunmak şartıyla teknik, endüstriyel ve ekonomik gereksinimlerin nasıl sağlanacağı konusuna gelmişti. Mali yardımda bulunacak bir yabancı devletin,

aynı zamanda bir denetleme hakkı talep etmesi de söz konusu olabilirdi ve bunun boyutları kestirilemeyeceğinden, karar verilirken bağımsızlık ve ulusal çıkarlar tamamen gözetilmeliydi.

Bundan sonra Meclisin İstanbul'da, tam güvenlik içinde görev yapabilmesinin koşulları tartışıldı. Şehir yabancıların işgali altında bulunduğundan, mebusların görevlerini gereğince yapmaları mümkün olmayabilirdi. Buna çözüm, barış haline kadar, geçici olarak Meclisin Anadolu'da, İstanbul hükümetinin de uygun göreceği güvenli başka bir yerde toplanmasıydı. Meclisin toplanmasından sonra, tam bir güven temin edilirse, Heyet-i Temsiliye'nin dağıtılması da söz konusu olabilirdi. Salih Paşa, bu düşünceyi benimsemekle birlikte, bütün hükümet adına bir söz veremeyeceğini belirtti. İstanbul'a döndükten sonra hükümet üyelerini ikna etmek için elinden geleni yapacak, ancak bu konuda başarılı olamazsa hükümetten çekilmeyi tercih edecekti.

Gizli sayılıp imzalanmayan dördüncü protokolde şu esaslar yer alıyordu: Bazı komutanların askerlikten kovulmasına ve bir kısım subayın da Divan-ı Harp'e verilmelerine yönelik emirlerin düzeltilmesi; Malta'ya sürülmüş olanların hukuki işlemlerinin yapılması için İstanbul'a getirtilmeleri; etrafına zarar vermiş Ermenilerin mahkemeye verilmesi; İzmir'in boşaltılması için İstanbul hükümeti tarafından yeniden girişimde bulunulması ve gerekirse gizli direktiflerle mitingler düzenletilmesi; İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin ahaliye kâğıt mühürlettirmesinin önlenmesi; yabancı parasıyla satın alınmış cemiyetlerin çalışmalarına ve bu gibi gazetecilerin zararlı neşriyatına son verilmesi; Aydın Kuvayı Milliyesinin güçlendirilmesi; milli harekâta katılmış olan devlet memurlarının bütün bölgelerde tam güvenlik sağlanana kadar yerlerinden kaldırılmamaları; milli emellere aykırı davranışlarından dolayı işten el çektirilmiş devlet memurlarının yeni görevlere atanmalarından önce karşılıklı görüşülmesi; ve Batı Trakya göçmenlerinin taşınmalarının sağlanması.

Yine imzasız bırakılan beşinci protokolde ise, Paris Barış Konferansı'na katılması düşünülen kişilerin adları yer alıyordu.

Amasya Görüşmeleri 22 Ekim'de sona erdi. Bu görüşmelerde Heyet-i Temsiliye ile İstanbul hükümetinin karşı karşıya gelmesi ve karşılıklı imzalar atılması, burada alınan kararlar ve sonuçları bir yana bırakılsa bile, İstanbul hükümetinin artık milli cemiyetleri ve Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanıdığını ortaya koyması bakımından önemli bir gelişmeydi.

Misak-ı Milli

Amasya görüşmeleri tamamlandıktan sonra Mustafa Kemal ve Rauf Bey Sivas'a döndü, Bekir Sami Bey ise Tokat'ta kaldı. Salih Paşa ile birçok konuda fikir birliğine varılmıştı; ancak 27/28 Ekim gecesi İstanbul'dan Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan alınan bir telgraf, bazı konuların yeterince açıklığa kavuşmadığını ortaya koyuyordu.

Cemal Paşa telgrafında Meclis-i Mebusan'ın İstanbul dışında toplanmasını makul bulmadığını bildiriyordu. Paşa'ya göre İtilaf Devletleri'nin İstanbul'da bulunması, düşünüldüğü gibi bir tehlike arz etmiyordu, zira bu devletlerin hepsi de meşrutiyet sistemiyle yönetiliyordu. Dolayısıyla böyle bir sisteme karşı saldırıda bulunmaları beklenemezdi. İkincisi, içinde bulunulan günlerde saray ile meclisin ilişki içinde bulunması gerekirdi; nazırların İstanbul'da, mebusların ise taşrada bulunmaları bu iletişimi güçleştirirdi. Ayrıca meclisin Anadolu'da toplanması İtilaf Devletleri'nin gözünde İstanbul dışında bir ikinci merkez oluşturulması anlamına gelir ve bu durum gelecekte aleyhte kullanılabilirdi. Bu telgraf, Salih Paşa'nın eğer koşulları kabul ettiremezse istifa edeceği vaadini de geçersiz kılıyordu.

Telgraf 29 Ekim günü Heyet-i Temsiliye toplantısında ele alındı. Mevcut hükümet yeterli değildi, ancak bir yandan da padişah her an iletişimi daha güç bir kabine kurabilirdi, o yüzden de meclis toplanana kadar ilişkiyi sürdürmekte fayda vardı. İstanbul'a iletilen bir telgrafta, başkentin düşman işgali altında olduğu, basının denetime tabi tutulduğu tekrarlandı. Düşman baskısı altında milletin haklarının savunulması mümkün olamazdı. İtilaf Devletleri'nin meşrutiyet yönetimini benimsedikleri için müdahalede bulunmayacakları fikri de bir yanılgıydı. Toplantılarda nazırların hepsinin başkentten ayrılmasına da gerek yoktu; belli temsilcilerin gerekli zamanlarda yeni toplantı mekanında bulunması yeterliydi. Ancak bu açıklamalar fayda sağlamadı ve Cemal Paşa 6 Kasım'da verdiği yanıtta yine ısrarla İstanbul'un meclis toplantısı için uygun olduğunu savundu.

Mustafa Kemal bu konuların tartışılması için kumandanlara Sivas'ta bir toplantı yapmayı önerdi. 16 Kasım günü kongre binasında başlayan toplantıya Erzurum'dan Kazım Karabekir Paşa, Ankara'dan Ali Fuat Paşa, Konya'dan 12. Kolordu kumandanını temsilen kurmay başkan Şemsettin Bey ve Sivas'tan Selahattin Bey katıldılar.

Kumandanlar toplantısının gündemini, meclisin toplanacağı yer, meclis toplandıktan sonra Heyet-i Temsiliye'nin nasıl bir şekil alacağı ve Paris Konferansı'nın kararlarından sonra nasıl bir tavır geliştirileceği gibi konular oluşturuyordu. Bu konular çeşitli oturumlarla 28 Kasım'a kadar tartışıldıktan sonra şu kararlar alındı: Meclisin İstanbul'da toplanması sakıncalı olduğu halde hükümet ısrar ettiği için kabul edilmiştir, ancak mebuslar bu konuda aydınlatılıp fikirleri sorulacak, İstanbul'a gitmeden önce çeşitli bölgelerde toplanılıp güvenlik önlemleri konuşulacaktır. Cemiyetin güçlendirilmesi için kolordu kumandanları yardımda bulunacak, sivil örgütlerin başındaki yöneticilerden milli örgütlenmeye bağlı kalacaklarına dair söz alınacaktır.

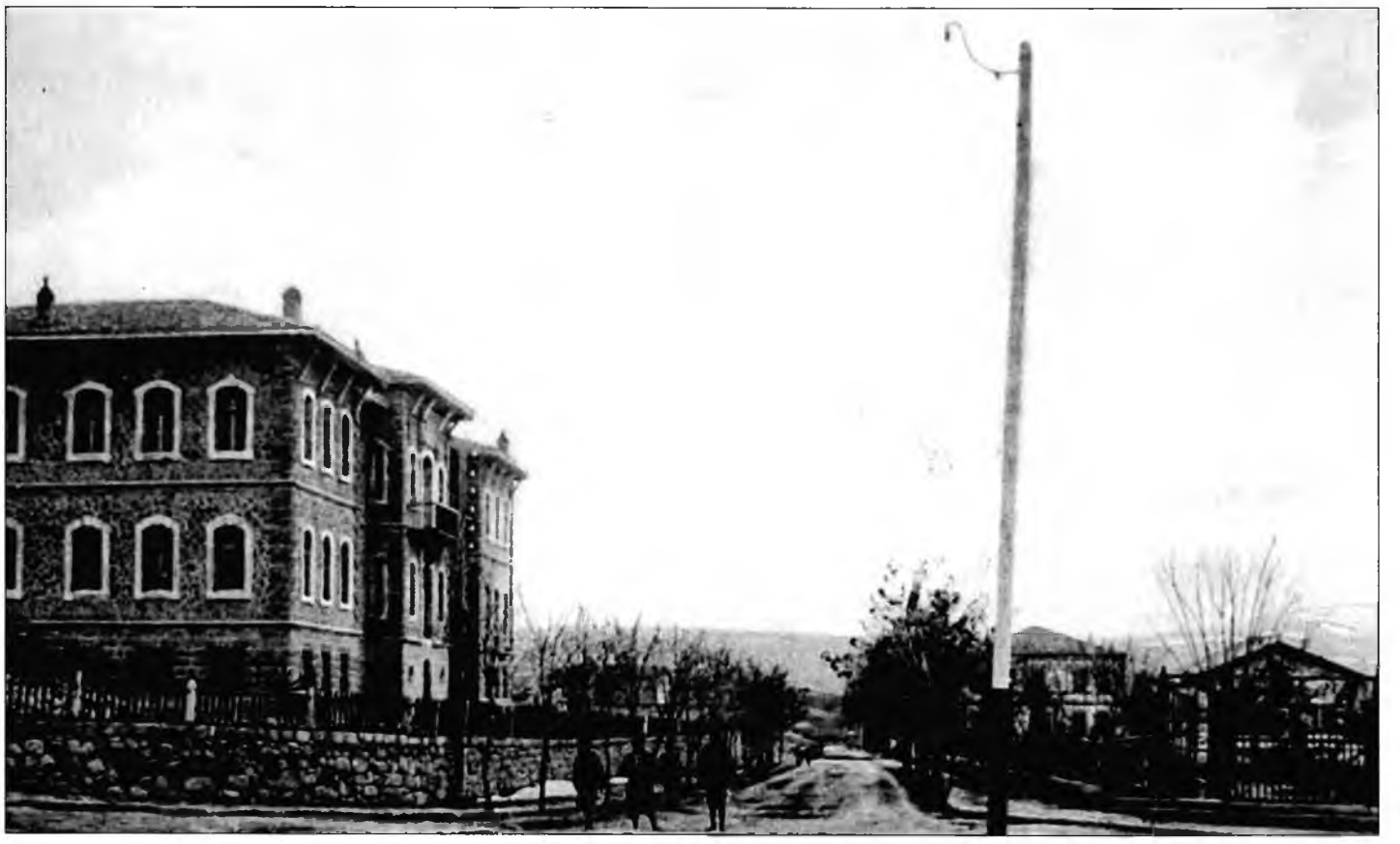

Sağda
Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'da Vali V. Yahya Galip (Kargı) Bey tarafından karşılanışı (27 Aralık 1919).

Altta
Mustafa Kemal'in Ankara'da konuk edildiği Ziraat Enstitüsü (günümüzde Meteoroloji İşleri Genel Md). Bu bina Kurtuluş Savaşı sırasında Genelkurmay Başkanlığı olarak kullanılmıştır.

Solda
Milli Mücadele yıllarında Ankara.

Meclis İstanbul'da toplandıktan sonra mebusların görevlerini emniyet altında yaptıklarını bildirmelerine kadar Heyet-i Temsiliye görevine devam edecektir. Bu arada sancaklardan birer ve illerden ikişer temsilci olmak üzere mebuslardan seçilecek kişiler Heyet-i Temsiliye üyesi olarak toplanıp, meclisteki yöntem üzerine konuşacaklardır. Toplantıdan sonara Heyet-i Temsiliye üyelerinin sayısı artırılacak, diğer mebuslar ise meclise gidecektir. Meclis tam güvenlikte olduğunu açıklayınca, Heyet-i Temsiliye, cemiyetin bundan sonraki durumu hakkındaki kararı kongreye bırakacaktır. Kongre çağırılıp toplanana kadar arada geçen zamanda hükümet ile zorunlu olmadıkça resmi irtibat kurulmayacaktır. Konferansta aleyhte karar alınır ve bu durum hükümet ve meclisçe kabul edilirse milli iradeye başvurulacaktır.

Bu arada Heyet-i Temsiliye merkezinin de değişmesine karar verilmişti. Önce Eskişehir yakınlarında Seyitgazi'den söz edildiyse de, sonunda Ankara'da karar kılındı. Mustafa Kemal ile Rauf Bey, Mazhar Müfit Bey, Şeyh Fevzi Efendi ve Hakkı Behiç Bey, Hüsrev Bey ve Dr. Refik ile yaverler Cevat Abbas, Muzaffer ve Yüzbaşı Bedri, 18 Aralık sabahı Sivas'tan ayrıldılar. Zorlu kış şartları altında iki günde Kayseri'ye ulaşıldı. Burada gecelenip ertesi gün tekrar yola çıkılarak 24 Aralık günü coşkulu bir kalabalığın eşliğinde Kırşehir'e girildi. Nihayet 27 Aralık günü öğleden sonra Ankara'ya ulaşılmıştı. Ankara'da heyeti, çok önceden karşılama hazırlıklarına başlayan kalabalık bir topluluk bekliyordu. Mustafa Kemal, şehre gelişlerinin ertesi günü Ziraat Mektebi salonunda bir konuşma yaparak mütarekeden sonraki olayları özetleyip milli örgütlenmenin amaçlarını anlattı ve İtilaf Devletleri'nin iki yüzlü tavırları hakkında halka bilgi verdi.

Bu arada bütün illere ve müdafaa-i hukuk cemiyetlerine de Heyet-i Temsiliye merkezinin şimdilik Ankara'ya taşındığı duyuruldu. Ziraat Mektebi merkez edinilip, vi-

Mustafa Kemal, Ankara Hükümet Konağı önünde Nevşehirli Hasan Fehmi Efendi tarafından yapılan dua sırasında (27 Aralık 1919).

layet binasında da Mustafa Kemal için bir çalışma odası düzenlendi ve 5 Ocak 1920'den itibaren temsilci mebusların buraya gelmesi çağrısı yapıldı.

Ankara'daki bu hareket Cemal Paşa'yı tedirgin etmişti. Paşa'ya göre meclisin hemen toplanabilmesi için Ankara'da yapılan toplantılardan vazgeçilmeliydi. Zira bu durum meclis yetkisinin başka güçlerin elinde olduğu kanısını uyandırabilir, bu şartlarda meclis görevlerini yerine getiremezdi. Ancak Cemal Paşa'nın bu girişimi görüşmeleri engellemeye yetmedi.

Ankara'ya gelen mebuslarla bir toplantı yapılarak üç konu üzerinde duruldu: Sivas Kongresi'nde alınan kararların uygulanması için mecliste güçlü bir grup oluşturulması gerekliydi. Grubun adı da, maksadına uygun olarak, "Müdafaa-i Hukuk Grubu" olmalıydı.

Nihayet, 21 Aralık 1918 günü padişah iradesiyle kapanmış olan Meclis-i Mebusan, 12 Ocak 1920 günü tekrar açıldı. Vahdeddin rahatsız olduğu gerekçesiyle açılışa katılmayınca, tören Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın huzurunda gerçekleştirildi. Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa'nın padişah adına açış nutkunu okumasının ardından yemin törenine geçildi.

Padişah nutkuna öncelikle Allah'a şükrederek başlıyor ve üyelere "hoşgeldiniz" diyordu. Hemen ardından I. Dünya Savaşı'na girilmesinden ve sonucuna memleketin bu hale gelmesinden, savaş süresince yapılan kötülüklerden saltanatın asla sorumlu olmadığı bildiriliyordu. İçinde bulunulan vahim durum herkesin malumuydu ve bu günlerde mebuslar ellerinden gelen gayreti göstererek milletin hayati çıkarlarını koruyacak, işgal altındaki toprakları Allah'ın izniyle kurtarmak için çabalayacaklardı. Padişah, sözlerini her türlü ayrılık ve çekişmeden kaçınılıp, bütün milli emellerin memleketin kurtuluşu için birleştirilmesi gerektiğini söyleyerek noktalıyordu.

Başkanlık seçimi söz konusu olduğunda, daha önce karar verildiği halde Mustafa Kemal'in yerine önce en yaşlı üye olarak Hacı İlyas geçici başkan olarak, daha sonra da Reşat Hikmet Bey başkan olarak seçildi. Oysa Mustafa Kemal için kendisinin başkanlığa seçilmesi stratejik önem taşıyordu; zira Heyet-i Temsiliye başkanı sıfatı taşıyan birinin başkan seçilmesi milli iradenin gücünü ispatlayacaktı. Ayrıca besbelli ki bu meclis çok uzun ömürlü olmayacaktı. O durumda "meclis başkanı" sıfatı, Mustafa Kemal'in mebusları Ankara'ya davet edebilmesinin önünü açacaktı. Toplantıda bulunanlar ise aksi yönde düşünüyorlardı. O sırada Ankara'da bulunan Mustafa Kemal'in başkan seçilmesi, orada hazır bulunan mebuslar arasında bu niteliği taşıyan kimse olmadığı anlamına gelirdi ki bu doğru olmazdı. Ayrıca Kuvayı Milliye hareketinin önderliğini yapan bir ismin başkan seçilmesinin şüphe çekmesi kaçınılmazdı.

Sonuçta Mustafa Kemal'in öngörüsü doğru çıktı ve meclis yaklaşık üç ay çalıştıktan sonra dağıldı. Ancak yine de bu toplantıların önemi yadsınamazdı. Alınan kararların en önemlisi, temelleri Erzurum ve Sivas Kongrelerinde atılmış olan "Misak-ı Milli"nin kabul edilerek tüm dünyaya duyurulması, ayrıca bundan bir sonraki aşama olan Türkiye Büyük Millet Meclisi için büyük bir adım atılmış olmasıydı.

MİSAK-I MİLLİ

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının 28 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda kabul edilen Misak-ı Milli (Milli Ant), Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar doğrultusunda oluşturulmuş altı maddelik bir bildiri idi.

Bu bildiri ile kapitülasyonlar reddedilir ve bugünkü Türkiye'nin teorik sınırları çizilirken, Meclis-i Mebusan üyeleri bu sözleşme ile dünyaya "devlet ve milletin geleceğinin haklı ve devamlı bir sulhe kavuşabilmesi için kabul edebilecek fedakârlığın en ileri derecesini" ilan ediyorlardı. Onlara gore sağlam bir Osmanlı saltanatı ve toplumunun varlığı, her şeyden once bu esasların kabulü ile mümkün olabilecekti.

Madde 1: Osmanlı Devleti'nin özellikle Arap çoğunluğunun oturduğu ve 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin imzası sırasında düşman ordularının işgali altında kalan kısımlarının geleceğinin, ahalinin serbestçe verecekleri oya uygun olarak tayin edilmesi gerektiğinden, adı geçen mütareke sınırları içinde din, ırk ve soyca birlik olan, birbirine karşılıklı saygı ve fedakârlık hisleriyle dolu bulunan, gelenekleri ve toplumsal hukuklarıyla yaşadıkları yerin şartlarına tamamıyla uyan Osmanlı-İslam çoğunluğunun oturduğu kısımların hepsi, hakikaten ve hükmen, hiçbir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütündür.

Madde 2: Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda verdikleri oylarla anavatana katılmış olan "Elviye-i Selase" (Kars, Ardahan, Batum) için, gerektiği takdirde tekrar serbestçe oylamaya başvurulmasını kabul ederiz.

Madde 3: Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukuki durumunun tespiti, halkının tam bir hürriyetle vereceği oylara göre yapılmalıdır.

Madde 4: İslam hilafetinin merkezi, saltanatın payitahtı ve Osmanlı hükümetinin merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin emniyeti her türlü ihlalden korunmuş olmalıdır. Bu şartlara uymak kaydıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaret ve ulaşımına açılması hakkında bizimle diğer bütün ilişkili devletlerin ortaklaşa verecekleri karar geçerli sayılacaktır.

Madde 5: İtilaf Devletleri'yle hasımları ve bazı ortakları arasında da kararlaştırılan anlaşma esasları içinde azınlıkların hukuku, civarda bulunan memleketlerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifadeleri güvencesiyle tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.

Madde 6: Milli ve iktisadi gelişmemize imkân vermek ve daha asri, muntazam bir idare şeklinde işlerin yürütülmesini başarabilmek için, her devlet gibi bizim de gelişmemizin sağlanmasında bağımsızlık ve tam serbestliğe sahip olmamız, hayatımızın devamının temel esasıdır. Bu sebeple siyasi, adli, mali gelişmemizi önleyen bağların karşısındayız. Ortaya çıkacak borçlarımızın ödeme şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.

Bir Misak-ı Milli kartpostalı. Kılıçların üzerinde şunlar okunuyor: "Zulmün topu var güllesi var kal'ası varsa, hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır."

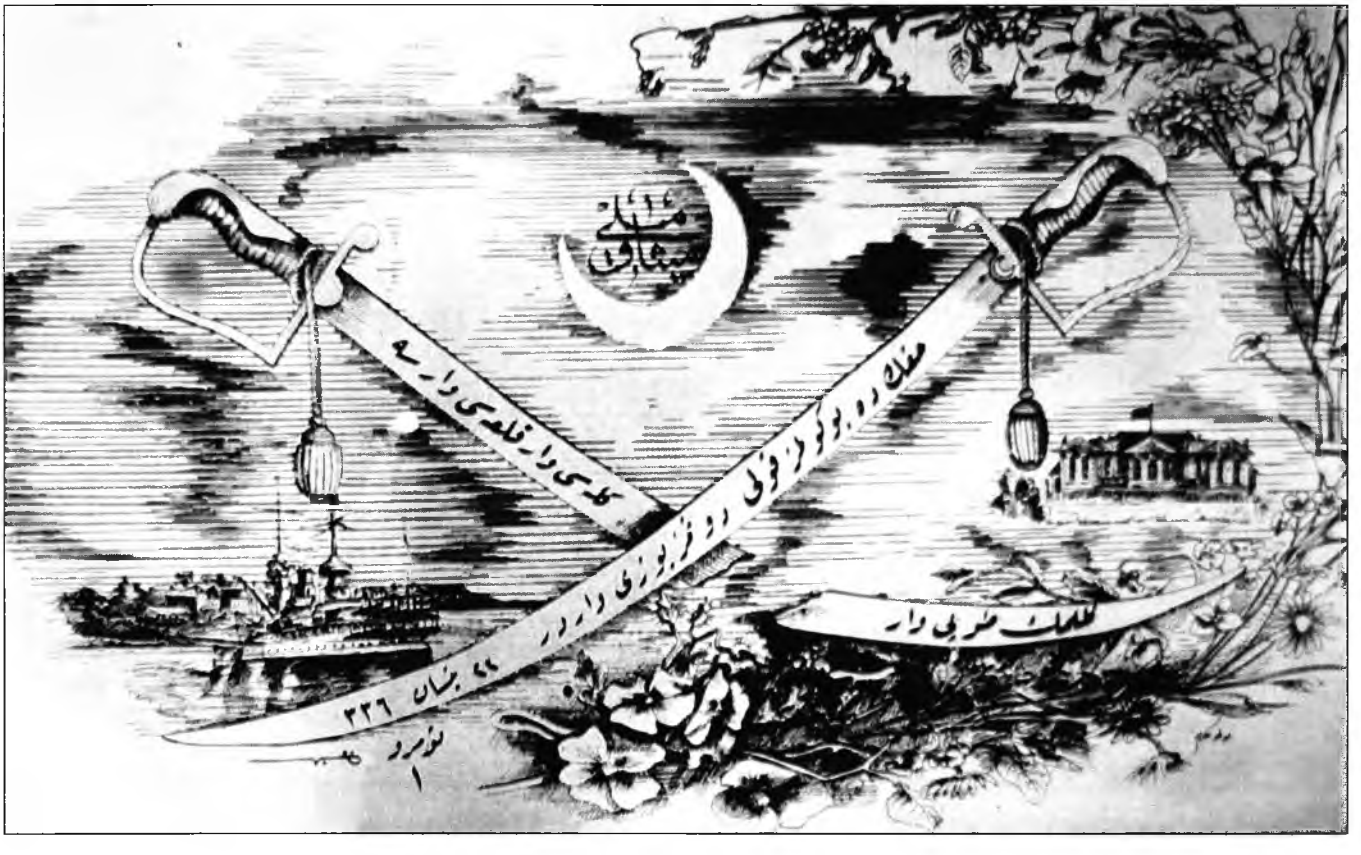

KRONOLOJİ

14 Eylül 1919
Sivas'ta İrade-i Milliye gazetesinin ilk sayısı yayımlandı.

15 Eylül 1919
Heyet-i Temsiliye, verilmiş ve verilecek bütün kararların tamimi hakkında bir karar açıkladı.

17 Eylül 1919
İngiliz Yüksek Komiseri Amiral J. de Robeck Lord Curzon'a milli hareketi ile ilgili bir rapor iletti.

20 Eylül 1919
General Harbord başkanlığındaki Amerikan heyeti Sivas'a geldi.

21 Eylül 1919
Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine Damat Ferit hükümetinin görevden çekilmesi için padişaha yazı yazılmasını bildiren bir tamim yayınladı.

24 Eylül 1919
Mustafa Kemal Paşa, milli mücadele ve Kuvayı Milliye'nin hedefleri hakkında General Harbord'a bir muhtıra hazırladı.

25 Eylül 1919
General Harbord ve beraberindeki heyet Erzurum'da Kazım Karabekir tarafından karşılandı.

2 Ekim 1919
Mustafa Kemal, İstanbul Şehremaneti'ne bir yazı yazarak İstanbul'u Anadolu hareketine katılmaya çağırdı.

9 Ekim 1919
Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere İstanbul Hükümeti'nce Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın görevlendirildiğini bildirdi.

11 Ekim 1919
General Harbord Anadolu'daki incelemelerini tamamlayıp İstanbul'a döndü.

15 Ekim 1919
Bahriye Nazırı Salih Paşa ve beraberindeki heyet, Amasya'da Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Altay vapuru ile İstanbul'dan hareket etti.

16 Ekim 1919
Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyeleri, Amasya'ya gitmek üzere Sivas'tan hareket ettiler.

18 Ekim 1919
Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler Amasya'ya geldi.

20 Ekim 1919
Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Beylerle birlikte Salih Paşa ile görüşmelere başladı.

22 Ekim 1919
Amasya görüşmeleri tamamlanarak beş adet protokol halinde tanzim edildi.

27 Ekim 1919
Mustafa Kemal Paşa Amasya'dan hareket ederek Tokat'a geldi.

29 Ekim 1919
Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa, Amasya'da Salih Paşa ile yaptığı görüşmeler hakkında Heyet-i Temsiliye üyelerine açıklamalarda bulundu.

7 Kasım 1919
Osmanlı Meclis-i Mebusanı için yapılan seçimlerde Mustafa Kemal Paşa Erzurum mebusluğuna seçildi.

16 Kasım 1919
Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Heyet-i Temsiliye üyeleriyle bir kısım kumandan, Sivas'ta 28 Kasım'a kadar sürecek olan toplantılarına başladı.

18 Aralık 1919
Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye Sivas'tan Ankara'ya hareket etti.

27 Aralık 1919
Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye Ankara'da törenle karşılandı.

3 Ocak 1920
Meclis-i Mebusan'a katılacak mebuslar gruplar halinde Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye başladılar.

12 Ocak 1920
İstanbul'da son Osmanlı Meclis-i Mebusanı toplandı.

28 Ocak 1920
Osmanlı Meclis-i Mebusam'mn gizli toplantısında Misak-ı Milli bir beyanname halinde tespit ve kabul edildi.

31 Ocak 1920
Osmanlı Meclis-i Mebusan'mda başkanlığa İstanbul Mebusu Reşat Hikmet Bey seçildi.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

8

İstanbul'un İşgali

Koç

Siyasi İstikrarsızlık

Misak-ı Milli'nin ilanını takip eden günlerde Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Heyet-i Temsiliye günden güne ne kadar güçleniyor ve milleti temsil gücünü ne kadar artırıyorsa, padişah ve İstanbul hükümetinin zaafları da o kadar belirginleşiyordu. Görev başına gelen bir sadrazam ve kabinesinin kaç ay hükümette kalacağı artık belli değildi; hükümet değişiklikleri birbirini takip ediyor, basiretsiz yöneticilerin zaafları İtilaf Devletleri'nin memlekette diledikleri gibi hareket etmesinin yolunu açıyordu.

İstanbul'da olup bitenleri Ankara'dan gün gün takip eden Mustafa Kemal, 22 Ocak günü Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan bir telgraf aldı. Cemal Paşa'nın bildirdiğine göre İngilizler hükümete bir nota vererek Cevat ve Cemal Paşaların görevden çekilmesini talep etmişti. Buna karşılık olarak kabine önce ret cevabı vermiş, ancak yapılan görüşmeler sonucu kabinenin tümüyle istifa etmesindense, bu isteğe boyun eğilmesi uygun bulunmuştu. Bu hesaba göre bundan böyle Harbiye Nezareti'ne Salih Paşa vekâlet edecekti. Cemal Paşa bu bilgiyi aktardıktan sonra, Mustafa Kemal'den kabineyi güç durumda bırakacak bir harekette bulunulmamasını rica ediyor, aksi halde durumun tahmin edilemeyecek kadar vahim olabileceğini söylüyordu.

Mustafa Kemal ise asıl vahim durumun Cemal Paşa'nın görevden çekilmesiyle ortaya çıkacağını düşünüyordu. Heyet-i Temsiliye'nin bilgi ve onayı dışında böyle bir harekette bulunulması kabul edilemezdi, Paşa'nın mevkiinin korunması gerekiyordu ve bu konuda gerekli tedbirler alınmalıydı. Cemal Paşa'nın kişisel bir nedenle görevden ayrılmak istemesi anlaşılabilirdi; ancak içinde bulunulan durumda, görevden İngilizlerin notası üzerine çekilmesi çok daha önemli şeyleri temsil ediyordu. Zira doğrudan doğruya devlete bir müdahale ve milletin bağımsızlığının ihlali söz konusuydu.

Aynı konuyla ilgili olarak Ali Rıza Paşa'ya yazdığı bir telgrafta da, Mustafa Kemal İngilizlerin bu talebinin devletin bağımsızlığına düpedüz tecavüz anlamına geldiğini belirtiyor ve soruyordu: Bu tecavüz, bir süreden beri memleketimizin bölün-

Üstte
Harbiye Nazırı Cemal Paşa.

Altta
Mustafa Kemal'in Ankara'daki üçüncü mekânı olan Çankaya'daki Kasapoğlu Köşkü.

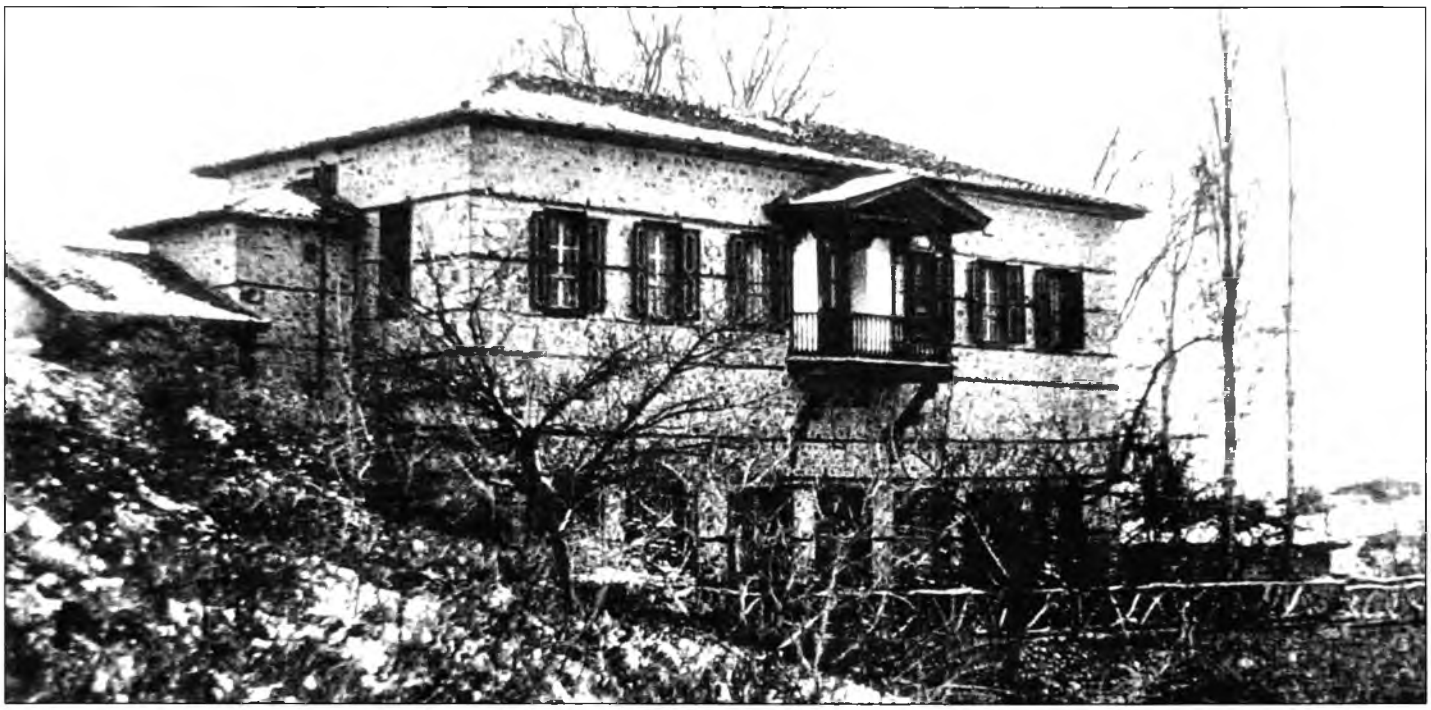

Üstte
Galata'dan Sarayburnu'nun görünümü, 1920

Altta
Kabinesini oluşturup Meclis-i Mebusan'da güven oyu alan Sadrazam Ali Rıza Paşa.

mesi ve siyasi varlığımızın imha edilmesi yolunda dünya kamuoyunda var olan tartışmaların bir sonucu mudur? Yoksa İtilaf Devletleri'nin, alışıldığı üzere, karşı tarafın fikrini almadan kendi kişisel kararını dayatması mıdır? Veya siyasi varlığımızı imha yoluyla ortaya çıkabilecek girişimlerin ne gibi bir sonuç vereceğini keşfetmek için yapılmış bir deneme midir?

Bunları ayırt edebilecek bir ortam maalesef yoktu, ancak devletin bu durumu kabul etmesi ve milletin sessiz kalması, milletin ve devletin varlığına yönelik en kötü kararın bizzat verilmesi anlamına gelirdi. İngilizlerin tecavüzü nereye kadar giderse gitsin, hükümetin bu teklifi kesinlikle reddetmesi ve kendi emrindeki bakanları koruması gerekiyordu. Eğer bu durum kabullenilirse, vatanseverlere, bu hükümetin milletten aldığı gücü boşa harcamakla mesul bulunduğunu ilan etmekten başka çare kalmayacaktı. İstanbul ile Ankara'nın haberleşmesinin İngilizler tarafından yasaklanacak olması durumunda ise, bağımsızlık için milli ve dini cihat ilan etmek yolunda ilerlenecekti.

Sadrazamın verdiği cevapta anlatılanlara bakılırsa İngiltere, İtalya ve Fransa Babıâli'ye ortak bir ultimatom verip kırk sekiz saat süre tanımışlar, Cemal Paşa da Meclis henüz faaliyetlerine yeni başlamışken kabinenin çekilmesi doğru olmayacağından istifa etmişti. Çünkü kabinenin istifası, şu aşamada İstanbul ile Anadolu'nun ayrılması anlamına gelecekti. Bundan sonra söz mebuslarındı, vekiller durumun farkındaydı.

Mustafa Kemal'e göre ise öncelikle hükümetle aralarındaki bakış farkı çözülmeliydi. Hükümet, Mustafa Kemal'in taleplerini kendi icraatına müdahale gibi algılayıp buna yoğunlaşıyor, asıl meseleyi unutuyordu. Yaşanan durumun özeti, yabancıların iç işlerine karışıp bir nazırı değiştirmek istemesiydi. Burada nazırın şahsı değil, yaşanan olayın kendisi önemliydi. Bugün bir nazırın değişmesini emretme cüretini gösterenler, yarın Meclis'in kararlarına da müdahale ederlerdi.

Bu yazışmalar bir çözümün yolunu açmayıp Cemal Paşa ısrarla çekilmek zorunda olduğu yanıtını verince, hemen dört bir taraftaki kumandanlara gerekli bilgiler aktarıldı. İstanbul'daki 10. Kafkas Fırkası Kumandanı Kemalettin Sami Bey'e ise derhal Rauf Bey'i bulması, birlikte olayın gidişini takip etmeleri ve İstanbul'daki telgraf haberleşmelerini güvence altına almaları bildirildi. Rauf, Bekir Sami, Cami Beyler ile mebuslara da durum anlatılıp bunun devletin aleyhinde bir teşebbüs olduğu, ilk vazifenin mebuslara düştüğü, onların bu durumu kesin olarak reddetmeleri gerektiği söylendi. Öncelikle, meclisin feshi hakkında bir iradenin okunması ihtimaline karşı tedbirli olmak gerekiyordu. İkinci olarak devletin siyasi varlığına müdahale edildiği bu durum Paris Barış Konferansı'na, Avrupa milletlerine ve İslam âlemine ilan edilmeliydi. İngilizlerin

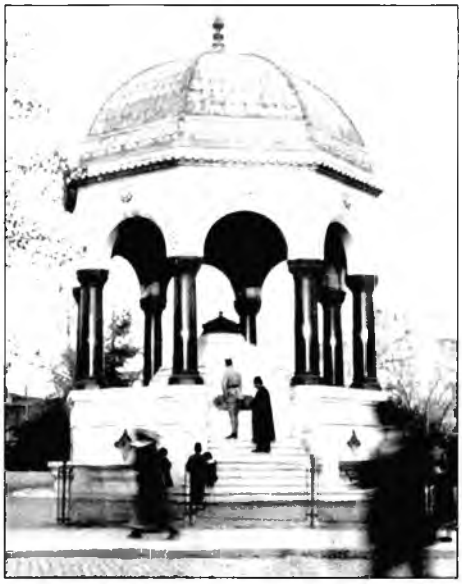

Üstte
Sultanahmet'te Alman Çeşmesi, 1920.

Altta
İtilaf Devletleri, İstanbul'u işgal etmek için Kuvayı Milliye'nin faaliyetlerini bahane olarak öne sürdüler. Fotoğrafta, Batı Anadolu'da direniş faaliyeti gösteren bir Kuvayı Milliye grubu görülüyor.

tecavüzü engellenmediği takdirde Meclis Anadolu'ya geçip milli iradeyi deruhde etmeliydi ve bu hareket Kuvayı Milliye tarafından desteklenecekti. Bu kadar zayıf fikirli adamlarla memleketin idaresinin mümkün olmadığı açıktı; bu durumda İstanbul'dakilerin, millete layık bir kabinenin gelmesi için çalışmak gibi bir sorumlulukları da vardı.

Mustafa Kemal'in bu açıklama ve önerilerine Vasıf, Rauf ve Bekir Beylerden gelen cevapta, kendisinin hareket ve müdahale etmeyip sadece emirlerini bildirmesi, onun fikirlerinin her zaman hakkıyla savunulacağı dile getiriliyordu.

Bu yazışmalar sürerken, 28 Ocak 1920 günü Rauf Bey'den yeni bir haber geldi; Meclis-i Mebusan başkanlığına seçilen Reşat Hikmet Bey tutuklanmıştı, İstanbul'daki Heyet-i Temsiliye üyelerinin de tutuklanmasının düşünüldüğü seziliyordu. Kabine istifa etmeyi düşünüyor, ama gerekli adımı atamıyordu; Meclis de bu karmaşayı çözecek durumda değildi.

Mustafa Kemal'in bu haberlere cevabı açık oldu: Şayet "şirazeyi bozmamak" kaygısıyla devam edilirse milletin yabancıların emellerine alet olmak tehlikesi vardı ve alınacak tedbir belliydi. Artık hükümeti düşürüp mücadeleye başlamanın kesin zamanı gelmişti. Milli prensiplere tamamen sadık isimlerden oluşan bir heyetle yetinilmeliydi.

Ali Rıza Paşa kabinesinin durumu ortadaydı. Hükümetin Meclis'e sunduğu beyannamede belirtildiğine göre, en önemli hareketleri daha önce Anadolu ile bağlantının kesilmesine varmış olan anlaşmazlığı gidermek olmuştu; demek ki meşrutiyetin önünde bir engel kalmamıştı. Bu cümlenin arkasında, artık Heyet-i Temsiliye'nin milli irade adına iş yapmasına gerek olmadığı anlayışının yattığını sezmek zor değildi.

Bu kabinenin düşündüğü düzeltme girişimlerinin başında, maliye ve güvenlik işlerinde ve sivil yönetimde yabancılara teftiş yetkisi vermek geliyordu. Dışişlerine yönelik fikirleri ise, işgal nedeniyle meydana gelen karışıklığa barışla son verileceğini söylemekten ibaretti.

Sadrazam, 14 Şubat günü illere ve sancaklara ilettiği yeni bir bildiriyle, Meclis toplandığına ve işe başladığına göre meşrutiyet kurallarının eksiksiz işleyeceğini; şu durumda memlekette Meclis'ten başka bir yerde milli irade adına söz söylemeye gerek olmadığını, hükümet işlerine karışmak biçiminde algılanacak bu davranışların cezalandırılacağını söylüyordu.

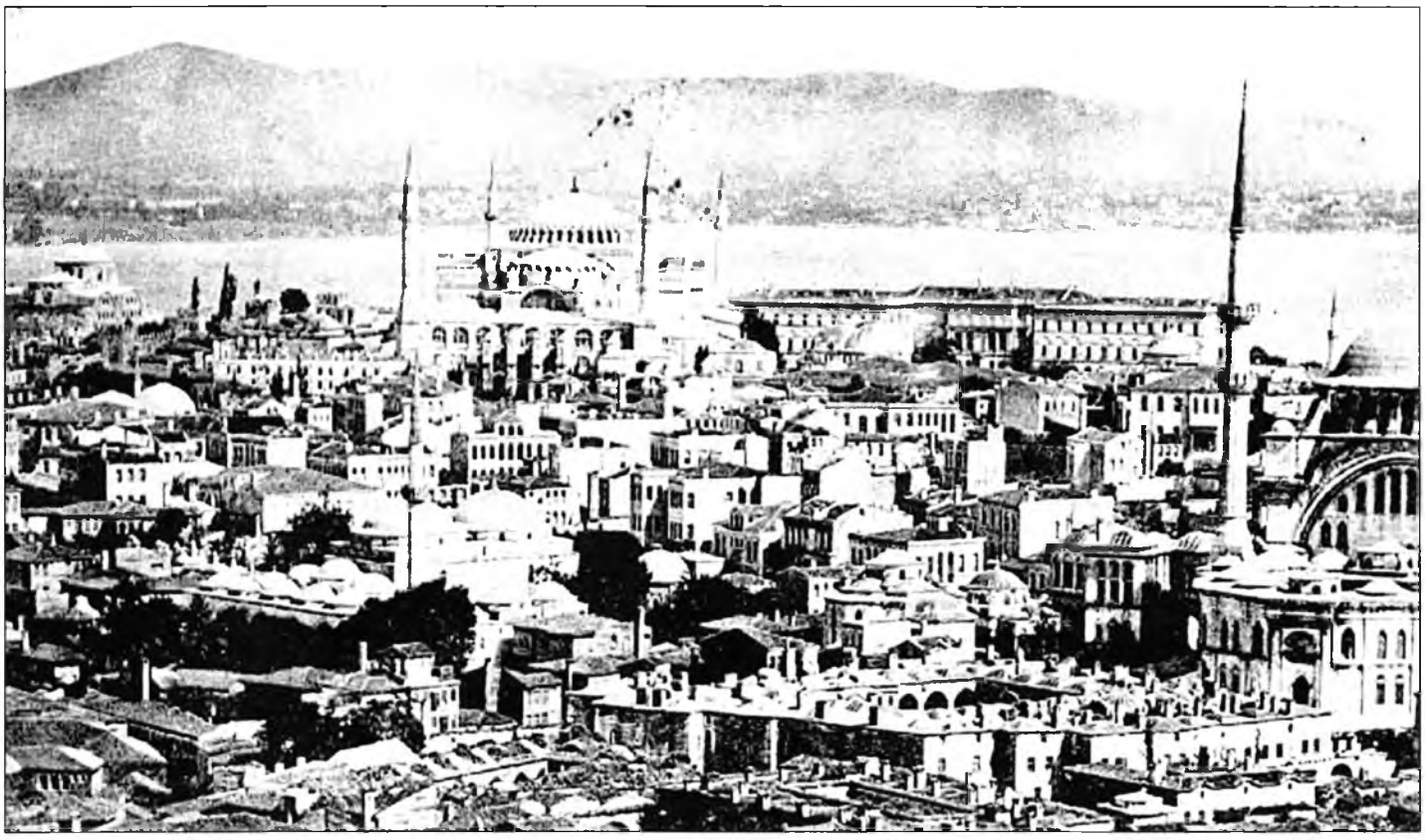

Bu bildiriyle açıktan açığa Heyet-i Temsiliye'yi hedef alan sadrazam, işin ucunun mili birliği ve dayanışmayı da ortadan kaldırmak olacağını görmez gibiydi. Halihazırda Batı Anadolu'da yaşanan çatışmalar belli ki ona pek dokunmamıştı; yabancı devletlerin doğrudan hükümete yaptığı saldırılara da pek önem veriyor gibi değildi.

Mustafa Kemal, 17 Şubat günü yazdığı cevabi telgrafla, milli iradenin mekânı olan Meclis'in açılmasının Heyet-i Temsiliye'nin marifeti olduğunu hatırlatıyordu. Her güçlüğü yenip vatanı kurtarmak yönündeki çabalar daha da kararlılıkla sürecek ve milli hareketin tüm vatana yayılması için yapılan girişimlere son verilmeyecekti.

Hükümet ise hâlâ yabancılar tarafından verilen direktiflere uymak gerektiğinden söz ediyor, her türlü tehdidi bir geri çekilme vesilesi olarak algılıyor, tersinden her türlü vaade de hiç sorgulamadan inanıyordu. İngiltere'nin İstanbul'daki temsilcisinin hükümete yönelttiği bir sözlü bildiri de yine aynı biçimde bir tehdit olarak algılanmış, bildiride söylenilenlere uyma düşüncesine yol açmıştı.

Bu kaygı 19 Şubat günü bir telgrafla Ankara'ya iletildi. Hükümetin aktardığına göre, İngilizler Ermeni meselesinin ele alınmasını istiyorlardı; ayrıca İtilaf Devletleri ile Yunanistan'a karşı var olan isyankâr tutumdan vazgeçilmezse barış koşullarının değişmesi söz konusuydu ve bu konuda gerektiği gibi davranılmalıydı.

Mustafa Kemal'e göre ise bu bildiri İtilaf Devletleri'nin Kuvayı Milliye'nin işgal kuvvetlerine karşı açtığı cephelerin dağıtılmasını ve eylemlerinin durdurulmasını hedeflediklerini, İstanbul hükümetinin bunu başaramayacağını anlayınca da uydurma nedenlerle İstanbul'u işgal etmek niyetinde olduklarını açıkça gösteriyordu. İşgal altındaki yerlerden düşmanın çekildiğini görmeden aldatıcı sözlere inanmak saçmaydı. Milletin geleceğinin tek dayanağı olan Kuvayı Milliye'yi dağıtmak söz konusu bile edilemezdi.

Mustafa Kemal, mebusları, bu tür olaylara karşı suskun kalmalarının tüm ipleri hükümetin eline verme anlamına geleceği yönünde uyarıyordu. Hükümetin Meclis'e egemen olması ise denetimi iyice güçleştirir, böyle bir ortamda memleketi kurtarma kararları alınamazdı. Milli amaçların Meclis'te uygulanmasını sağlayıp, hükümetin icraatlarının bu çerçevede denetlenmesi konusunda vatansever bir gayret harcamak mebuslara düşüyordu; kabinenin mebuslarla bugüne kadar kurduğu ilişki, güç kazanana kadar oyalanmaktan başka bir amaç taşımıyordu. Dolayısıyla kesin bir tavır alıp Kuvayı Milliye'nin sonuna kadar çalışacağını göstermek gerekiyordu. Barışın bu kadar önemli olduğu günlerde Kuvayı Milliye'yi güçsüz gösterecek her davranış, milletin kaderi üzerinde olumsuz bir etki yapma tehlikesi taşıyordu. Bu kadar haksızlığa karşı feryat eden bir milleti susturmak istemekse zalimlikti.

İngiliz temsilcisi direnişten vazgeçilmesini ister ve İstanbul'dan Ankara'ya bu yönde telkinler yapılırken, Yunanlılar İzmir'e takviye kuvvet ve cephaneler getirerek yeni bir saldırıya hazırlanıyor, üstelik bölgedeki Kuvayı Milliye'nin 3 kilometre geri çekilmesini talep ediyordu.

Hükümetin, vatanseverleri buna ikna edebilmesi imkânsızdı. Nitekim 3 Mart 1920 günü Yunanlıların saldırıya başlayıp Gölcük Yaylası ile Bozdağ'ı ele geçirmesi üzerine, Ali Rıza Paşa hükümetten çekilmeyi tercih etti. Sonuçta milli hareketi durdurmakla görevlendirilmiş, ancak bunu başaramamıştı. Eğer mevcut duruma ilişkin olarak da bir söz verip başaramazsa, İtilaf Devletleri tarafından olayların sorumlusu sayılabilirdi. Bu şekilde istifa ederek hem başarısızlığa düşmekten kurtuluyor, hem de sorumluluktan yakasını sıyırmış oluyordu.

Ali Rıza Paşa hükümetinin çekilme haberi 3 Mart günü Rauf ve Kara Vasıf Beylerin şifreleriyle Ankara'ya bildirildi. Şim-

Üstte
Divanyolu'ndaki bu sakin görüntü, birkaç gün sonra yerini işgal kargaşasına bırakacaktı.

Altta
Ali Rıza Paşa hükümeti istifa ettikten sonra kurulan yeni hükümette sadrazam olan Salih Paşa.

di yeni bir hükümet kurulacaktı ve Ferit Paşa'nın ya da yakınlarından birinin işbaşına getirilmesi olasılığı vardı. Bunun farkına varan mebuslar, Mustafa Kemal'den Heyet-i Temsiliye'nin bu konuda etkin önlemler almasını rica ediyorlardı. Halbuki bu kişiler daha birkaç hafta evvel, artık Meclis açıldığına göre Mustafa Kemal'in yerinden fazla kıpırdamasına gerek kalmadığını, sadece emirlerini bildirmesini, onu her yerde gereği gibi savunacaklarını söylemişlerdi. Oysa şimdi, artık İstanbul'daki güçsüzlüklerini itiraf etme vakti gelmişti. Bu istek elbette yerine getirilecekti; ama bunun gerekçesi kişilerin talebi değil, vatanın selametiydi.

Mustafa Kemal, 4 Mart günü yazdığı telgrafla, hiçbir gücün milleti tarihin emrettiği görevi yapmaktan alıkoyamayacağını ve milletin tam güvenine sahip bir hükümetin görev başına gelmesinin gerektiğini söyleyerek, mebuslara milletin beklentilerine yakışır kararlar almalarını salık veriyordu.

Aynı gün padişaha yazdığı bir diğer telgrafta ise, bu yeni hükümet bunalımının kamuoyunda heyecan yarattığını, halkın yeni bir kabine kurulmasını beklediğini, zaten tehdit altında bulunan milletin güven veremeyecek bir sadrazama bir dakika bile katlanamayacağını bildiriyordu. Mustafa Kemal, söz konusu telgrafın bir örneğinin de Meclis-i Mebusan başkanlığına, kolordu kumandanlarına, İstanbul gazetelerine ve Basın Cemiyeti'ne verilmesini İstanbul Telgrafhanesi'nden talep etmişti. Ayrıca bir kez daha, Mustafa Kemal'in emri doğrultusunda mutasarrıflıklardan, kumandanlardan, valilerden ve müdafaa-i hukuk cemiyetlerinden padişaha bir telgraf yağmuru başlamıştı.

8 Mart günü, hükümetin kurulduğu haberi geldi. Yeni sadrazam, hükümeti temsilen Mustafa Kemal ile Amasya'da görüşmelere katılan Bahriye Nazırı Salih Paşa'ydı.

Akıllarda hemen bu yeni hükümetin Meclis-i Mebusan karşısındaki tavrının ve konumunun ne olacağı sorusu canlanıyordu. Salih Paşa ise bu tür soruları belirsiz cevaplarla geçiştiriyor, kendisiyle yapılan görüşmelerde bu yönde sorulan sorulara karşılık, vaziyet açıklığa kavuşuncaya kadar beyanda bulunmayacağını söylüyordu. Yaptığı tek açıklama, nazırları tarafsız ve bağımsız kişilerden seçeceği, hükümetin Meclis dışında bir kabineye sahip olacağı, kabinenin memleketteki çeşitli milli teşkilatlara karşı devamlı ve kuvvetli bir vaziyeti olacağını umduğuydu.

Ankara, yeni kabineye dair bilgiyi o sırada İstanbul'da bulunan Rauf Bey'den öğrendi. Rauf Bey'e göre Salih Paşa'nın niyetinin kötü olduğu söylenemezdi; ancak bu kabine Damat Ferit'e zaman kazandırmak için saray tarafından tertip edilmiş bir oyundan başka bir şey değildi.

İstanbul'un Resmen İşgal Edilmesi

İstanbul'da 1920 yılının ilk aylarında hükümet bunalımları yaşanırken, Anadolu'da halk kendini savunmaya çalışıyor, özellikle Fransızlar tarafından işgal altına alman Kilikya bölgesinde olaylar gitgide tırmanıyordu. İşgal başlayalı epey zaman olmasına karşın, Fransızlar ve silahlı Ermeniler vatanseverleri yıldırmayı hâlâ başaramamışlardı. Kilikya'da yaşanan bu olaylar ve Kuvayı Milliye'nin meydan okuyan tavrı İtilaf Devletleri'nin hiç hoşuna gitmiyor, bunun İstanbul'daki yansıması olarak hükümete uyguladıkları baskı her geçen gün biraz daha artıyordu.

İtilaf Devletleri temsilcileri tüm bu sorunları ve Osmanlı ile yapılacak barışın koşullarını görüşecekleri bir konferans için 12 Şubat 1920'de, Londra'da bir araya geldiler. Konuşmalarda beliren ortak kanaat, Osmanlı topraklarında mevcut durumun asıl sorumlusunun, Mustafa Kemal ile teması bir türlü kesmeyen Babıâli olduğu yönündeydi. İstanbul'daki yüksek komiserlere bir ortak telgraf çekilerek bu bakış aktarılmalı, Babıâli'nin kulağını çekmek için de gerekirse sert tedbirler alınmalıydı. Örneğin Harbiye Nezareti veya önemli resmi binalardan birini işgal etmek, İstanbul hükümetinin gerçekleri anlamasına yardımcı olabilirdi.

O sırada toplantıda bulunmayıp temsilcileri aracılığıyla görüşmeleri takip eden Fransız Başbakanı Millerand, bu teklifi duyduğunda, İngilizlerin asıl niyetinin Fransız askerlerini Kilikya'ya göndererek İstanbul'da egemenlik kurmak olduğunu anladı. Ancak Millerand'ın bu kaygısı, temsilcilerinden Cambon tarafından yatıştırıldı; zira durum sıkışıktı, İngilizlerin genel görüşü, Fransızların Kilikya'da güvenliği sağlamaktan aciz olduğu yönündeydi. Kararı tartışmak için zaman istemeleri, Lloyd George'un bölgede yaşanan kargaşadan kendilerini sorumlu tutması için fırsat yaratmaktan başka işe yaramayacaktı. Konferansın çeşitli oturumlarında yapılan tartışmalar sonucu, 28 Şubat tarihli oturumda İngiltere, Maraş'ta yaşanan olayları gerekçe göstererek İstanbul'un işgali fikrini ortaya attı. Bu fikir diğer devletlerce de önce tereddütle karşılandı. Bu düşünceyi uygulamaya koymak için etraflıca düşünmek ve plan yapmak gerektiği yönünde itirazlar olduysa da, artık ok yaydan çıkmıştı.

Londra'da alınan kararlar sonucu, zaten uzun süredir fiilen değilse bile pratikte İtilaf Devletleri'nin işgali altında bulunan İstanbul, 16 Mart sabahı erken saatlerde resmen işgal kuvvetlerinin hakimiyetine

Üstte
Londra Konferansı'nın yapıldığı dönemde Fransa başbakanı olan Millerand.

Altta
İstanbul ahalisi, büyük devletler tarafından alınan işgal kararından habersiz, hayatına devam ediyordu.

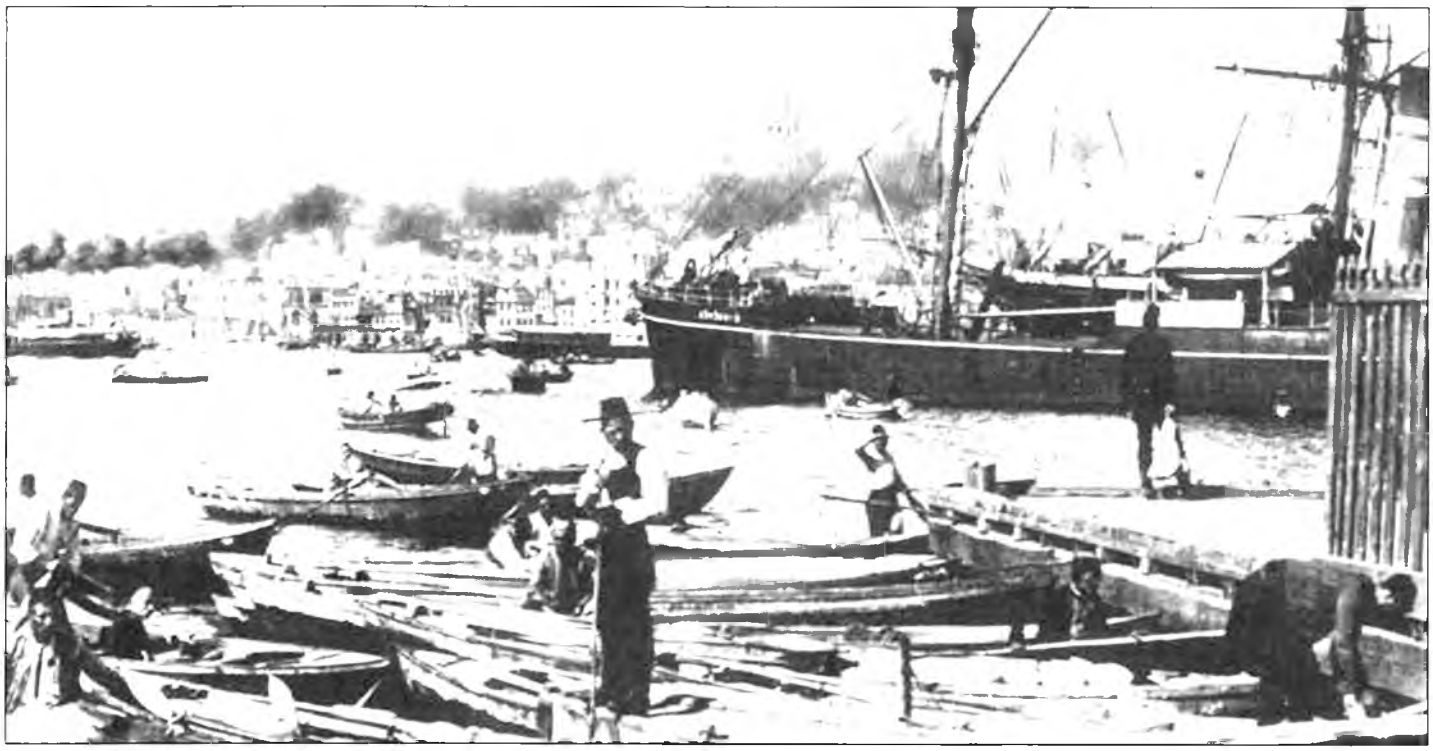

Üstte
16 Mart 1920 sabahı erken saatlerde İtilaf Devletleri askerleri şehrin sokaklarını doldurmaya başladı.

Altta
İşgal sabahı İngiliz askerlerinin baskın düzenlediği ilk binalardan olan Harbiye Nezareti'nin giriş kapısı.

girdi. İstanbul Boğazı'nda demirli olan gemilerin topları şehre yöneltildi. Gemilerden binlerce asker karaya çıktı. Trenler ve gemi seferleri durduruldu. Müttefik dretnotlarından biri Galata Köprüsü'nün yanı başına demir atarken, diğerleri toplarını Sarayburnu'na ve Harbiye Nezareti'ne çevirdiler.

İtilaf Devletleri saraya adam yollayarak Padişah Vahdeddin'e, darbenin ona yönelik olmadığının garantisini verdiler. Zaten padişahın tek korkusu kendiyle ilgiliydi. Bu garantiye rağmen saray muhafızları güçlendirildi, koridorlara bekçiler yerleştirildi, sarayda giriş çıkışlar denetim altına alındı. Vahdeddin, bir yandan bu önlemleri alırken, bir yandan da İstanbul'un işgalinin geçici olduğuna inanmış görünüyordu. Nitekim kendisiyle görüşmek isteyen mebus heyetine tuhaf bir biçimde işgal günü için randevu vermiş, görüşmede önce İstanbul'un işgalinden nasıl haberdar olduğunu aktarmış, sonra da mebuslara İtilaf Devletleri'nin amacının İstanbul'u zapt etmek değil bazı bozguncuları tutuklamak olduğunu anlatmıştı.

Rauf Bey, Abdülaziz Mecdi Efendi ve Konyalı Hoca Vehbi Efendi'den oluşan heyetten Mecdi Efendi Anadolu'da milletin savunmaya geçtiğini, düşman zırhlılarının İzmit'in ötesine geçemeyeceğini söyleyince, padişah sanki bunu istiyormuşçasına "İsterlerse Ankara'ya kadar giderler" diye yanıt vermişti. Bu yanıta sinirlenen Rauf Bey padişahtan Meclis'e danışmadan karar almamasını istediğinde ise, aldığı cevap karşısında donakalmıştı: "Rauf Bey! Bir millet var, koyun sürüsü. Buna bir çoban lazım, o da benim!"

Ankara, İstanbul'da yaşananlardan telgraf yoluyla haberdar oldu. 16 Mart günü öğleden evvel saat onda ilk telgraf alındı. Manastırlı Hamdi Bey makine başında sabahleyin Şehzadebaşı'ndaki Muzıka Karakolu'nun İngilizler tarafından basıldığını ve oradaki askerlerle çatışma çıktığını, İstanbul'un işgal altına alındığını bildiriyordu. Sokaklarda kan izleri görülüyordu; İngiliz askerleri süngülerle içeri dalarak muzıkalı neferleri yataklarında vurmuşlardı. Evlerden isyan çığlıkları duyuluyordu.

Mustafa Kemal bu kötü haberin bir an önce her tarafa iletilmesini sağlamak için telgrafın altına kurşun kalemle, "Tez elden kolordulara benim imzamla. M. Kemal" işaretini koydu. Hamdi Efendi aralıksız bilgi aktarmaya devam ediyordu. Harbiye'nin

İŞGAL BİLDİRİSİ

İtilaf Devletleri, İstanbul'u işgal ettikten sonra bu işgalin nedenlerini açıklayan bir bildiri yayımladılar. Bu resmi bildiri, işgalden tümüyle Anadolu'daki Kuvayı Milliye hareketini sorumlu tutuyordu. Bildiri şu şekildeydi:

Beş buçuk sene evvel Osmanlı ülkelerinin kaderini her nasılsa ele geçirmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başındakiler, Almanların söylediklerine kapılarak Osmanlı devlet ve milletini Genel Savaş'a soktular. Bu haksız ve uğursuz siyasetin sonucu bilinmektedir. Osmanlı devlet ve milleti bin türlü felaket geçirdikten sonra öyle bir yenilgiye uğradı ki, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başındakiler bile bir ateşkes anlaşması yaparak kaçmaktan başka bir çıkar yol bulamadılar.

Ateşkes anlaşması yapıldıktan sonra İtilaf Devletleri'ne bir görev düştü. Bu görev eski Osmanlı ülkelerinin bütün halkının soy ve inanç farkına bakmaksızın ilerideki mutluluklarını, gelişmelerini, toplumsal ve iktisadi hayatlarını güven altına alacak bir barışın temellerini atmaktan ibaretti. Barış Konferansı, bu görevi yapmaya uğraşırken, İttihat ve Terakki'nin kaçak liderlerinden yana olan bazı kişiler, milli cemiyetler adı altında bir düzen kurarak, padişah ve İstanbul Hükümeti'nin emirlerini hiçe sayarak, savaşın acı sonuçlarından büsbütün tükenmiş olan halkı askere almak, çeşitli unsurlar arasında geçimsizlik yaratmak, milli yardımlaşma adına halkı soymak gibi işlere yeltendiler ve böylece barış değil, sanki yeni bir savaş dönemini açmaya giriştiler. Bu özendirme ve kışkırtmalar yapıldığı halde, Barış Konferansı görevini sürdürdü ve sonunda İstanbul'un Türk yönetiminde kalmasına karar verdi. Bu karar Osmanlıların gönlünü rahatlatacaktır.

Ancak, bu karar İstanbul Hükümeti'ne bildirilirken, uygulanmasının ne gibi koşullara bağlı olduğu da hatırlatıldı.

Bu koşullar; Osmanlı illerinde bulunan Hıristiyanların hayatlarını tehlikeyle karşı karşıya bırakmamak ve bugün İtilâf Devletleri ile müttefiklerinin askeri güçlerine karşı durmadan yapılmakta olan saldırılara son vermekten ibaretti. İstanbul Hükümeti, bu hatırlatmaya karşı bir dereceye kadar iyi niyet göstermiş ise de, Kuvayı Milliye takma adı altında hareket eden kişiler, ne yazık ki özendirme ve kışkırtmalardan vazgeçmek istemediler. Tersine, hükümetin kendi güçleriyle işbirliği yapmasına çalıştılar. Herkesin sonsuz bir istekle beklediği barış için büyük bir tehlike oluşturan bu davranışa karşı, İtilaf Devletleri, yakında kararlaştırılacak barış hükümlerinin uygulanmasını sağlama alabilmek için gerekli önlemleri almayı düşünmek zorunda kaldı. Bunun için bir tek çıkar yol buldular, bu da, İstanbul'u geçici olarak işgal etmek idi. Bu karar bugün uygulanmış olduğundan, kamuoyunu aydınlatmak için aşağıdaki noktalar açıklanır:

1- İşgal geçicidir.
2- İtilaf Devletleri'nin düşüncesi, padişahlığın iktidarını yok etmek değil, tersine, Osmanlı yönetiminde kalacak ülkelerde o iktidarı desteklemek ve kuvvetlendirmektir.
3- İtilaf Devletleri'nin düşündüğü, Türkleri İstanbul'dan yoksun bırakmamaktır. Ama Allah korusun taşrada genel karışıklık veya kırım gibi olaylar çıkarsa, bu karar değiştirilebilir.
4- Bu kritik zamanda, Müslüman olsun gayrimüslim olsun, herkesin görevi kendi işine gücüne bakmak, iç düzenin korunmasına çalışmak, Osmanlı Devleti'nin yıkıntılarından yeni bir Türkiye yaratmak için son bir umudu delilikleri yüzünden yok etmek isteyenlerin aldatmalarına kapılmamak ve şimdi padişahlık başkenti olarak kalan İstanbul'dan verilecek emirlere uymaktır.

Yukarıda bildirilen kışkırtmalara katılanlardan bazıları İstanbul'da ele geçirilmişlerdir; elbette kendi yaptıklarından ve ayrıca o yaptıklarının sonucu çıkabilecek olaylardan sorumlu tutulacaklardır.

işgali haber alınmıştı, hatta Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz askerleri vardı, fakat telgrafhaneyi işgal edip etmeyecekleri bilinmiyordu.

Bu sırada Harbiye telgrafhanesinden memur Ali Bey araya girip bilgi vermeye başladı. İngilizler sabah telgrafhaneyi basmışlardı; altı şehit ve on beş kadar yaralı vardı. Ortalıkta İngiliz askerleri dolaşıyordu. Ali Bey'in verdiği haberler, işgali adım adım Ankara'ya resmediyordu: "İşte, İngiliz askerleri bakanlığa giriyorlar... İşte, içeri giriyorlar... Nizamiye kapısına... Teli kes, İngilizler buradadır."

Ali Bey'le haberleşmenin kesilmesinden sonra muhaberatı yeniden Manastırlı Hamdi Bey ele aldı. İngiliz deniz askerleri Harbiye telgrafhanesini basıp teli kesmişlerdi, bir taraftan da Tophane'yi işgal ediyor, zırhlılardan asker çıkarıyorlardı. Durum gitgide ağırlaşıyordu. Sabah Şehzadebaşı'ndaki çarpışmanın ardından hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu bölgesini ve Tophane'yi işgal etmişler, sonra da Harbiye Nezareti'ne girmişlerdi. İşgal Derince'ye kadar yayılıyordu.

Hamdi Bey'in telgrafı şu sözlerle devam ediyordu: "İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok... Orasını da işgal ettiler galiba... Allah korusun... Burasını işgal etmesinler... İşte, Beyoğlu telgraf memurları, müdürleri geldiler... Kovmuşlar... Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır... Şimdi haber aldım efendim."

Hamdi Bey, bir yandan da Rumeli ve Anadolu'daki bütün komutanların adreslerine bu haberleri özetleyen telgrafları Mustafa Kemal imzasıyla iletmeye devam ediyordu. Ankara ile İstanbul arasındaki haberleşmenin son cümleleri şunlardı:

"Mebuslar için bir haber aldınız mı? Mebuslar telgrafhanesi haberleşme yapıyor mu?"

"Evet yapıyor... 14 üncü Kolordu Komutanı burada... Paşa istiyordu, verelim mi?"

Bundan sonra telgraf başındaki Hamdi Bey'in sesi kesildi.

Mustafa Kemal, bütün vali ve mutasarrıflar ile kumandanlara acele bir telgraf iletti. Telgrafta, milletin uygar dünyanın insanca duygular taşıyan vicdanlarına ve bütün İslam âleminin birliğine güvenmekle birlikte, bir süre için dost olsun, düşman olsun, bütün resmi dış dünya ile geçici olarak ilişki kuramayacağı yazılıydı. Ayrıca millet sağduyuya davet ediliyordu. Bugünlerde memlekette yaşayan Hıristiyan halk hakkında gösterilecek insanca davranış özel bir önem taşıyacak, onların tam rahatlık ve dinginlikle hayatlarını sürdürmeleri, Türk milletinin uygarlık yeteneğine en kesin kanıt olacaktı. Milletin çıkarlarına aykırı davranışları görülenler ve memleketin iç düzenini bozanlar hakkında, din ve milliyet bağlarına bakılmayarak, yasa hükümlerinin sertlikle uygulanması şarttı.

Bu sırada İstanbul'da işgal kuvvetleri gazetelere de baskınlar düzenliyordu. *Akşam* gazetesine gelen bir İngiliz subayı, yanındaki tercüman aracılığıyla odada oturmakta olan Falih Rıfkı Bey'e kim olduğunu sormuş, gazetenin yazı işlerinden sorumlu olduğu cevabı üzerine cebinden bir kâğıt çıkararak hemen dizdirip gazetede basmasını, o vakte kadar gazeteyi terk etmeyeceğini, metinde hiçbir değişiklik yapmamasını bildirmişti. Subayın elinde tuttuğu kâğıt, İstanbul'un işgal bildirisiydi.

Gazetedekilerden biri, hemen gazetenin yan tarafındaki Babıâli'ye gidip nazırlara durumu anlatmıştı. Ancak yapılabilecek bir şey yoktu. Bildiriyi yayımlamamak mümkün olmadığına göre, karşılık olarak hükümet adına kısa bir tebliğ hazırlanıp gazetede yayımlanmasına karar verildi. Sonunda gazetede subayı yazısı en başta yer alırken, hükümetin tebliğinin de onun solunda yer alması için subaydan izin alındı.

İşgal bildirisiyle birlikte Türkçe, Fransızca, İngilizce, Rumca ve Ermenice olarak iki bildiri daha yayımlandı. Dersaadet Müttefikin Komutanı Loytenant H.F.M. Wilson imzalı bu bildirilerde her türlü silah taşınmasının, toplantı yapmak üzere bir araya gelinmesinin, İtilaf Devletleri'ne zarar verecek davranışlarda bulunulmasının yasaklandığı ve bunları yapanların Divan-ı Harp tarafından ölüm cezasına ya da başka cezalara tabi tutulacağı bildiriliyordu.

İtilaf Devletleri kuvvetleri, İstanbul'daki telgraf merkezlerini kontrollerine aldıktan sonra, tüm ülkeye telgrafla resmi bir bildiri gönderdiler. Ancak bu bildiri, Mustafa Kemal'in önlemleri sayesinde bazı merkezler dışında hiçbir yerden alınmadı.

Aynı gün içinde Mustafa Kemal, İngiliz, Fransız, İtalya ve Amerika siyasi temsilcilerine, tarafsız devletler dışişleri bakanlarına ve Fransa, İngiltere, İtalya meclislerine iletilmek üzere Antalya'daki İtalyan

Solda
İstanbul'un işgali sırasında öldürülen bir Türk subayı (16 Mart 1920).

Sağda
İşgal askerleri şehrin sokaklarında ilerliyor.

temsilciliğine bir protesto yazısı gönderdi. Bu metinde İstanbul'da Meclis-i Mebusan ve diğer resmi dairelerin İtilaf Devletleri'nce zor kullanılarak işgal edildiği, yurtseverlerin tutuklanmasına başlanıldığı belirtiyordu.

Bu yumruk, varlığını ne pahasına olursa olsun savunmaya kararlı olan Osmanlılardan çok, yüzyılın kutsal saydığı bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmişti. Tarihin bugüne kadar yazmadığı nitelikteki bu suikastı değerlendirmek, bilimin, kültürün ve uygarlığın beşiği olan Avrupa ve Amerika'nın vicdanına düşüyordu. Bu zor zamanlarda, milletin Allah'tan sonra en büyük yardımcısı davanın meşruluğu ve kutsallığıydı.

Mustafa Kemal, aynı günün gecesi vali ve kumandanlara, İstanbul'un ve resmi dairelerin işgali hakkında bilgi vererek, bu işin ateşkesin ardından, milletin silahları toplandıktan sonra yapılmasına dikkat çekti. Şimdi yapılacak şey, dört bir tarafa protesto telgrafları çekmek ve büyük mitingler düzenlenmekti.

Diğer taraftan baskın yapılan yerler sadece resmi daireler değildi. Sabahın erken saatlerinden itibaren evler basılmış, tutuklanacak insanlar evlerinden gecelikleriyle çıkarılmış, yaka paça sürüklenmişti. Kara Vasıf ve Rauf Beylerin tutuklanması için akşama doğru Meclis'e birkaç polis gönderilmişti. Gündüz padişahla görüşmek üzere sarayda olan Rauf Bey, Meclis'e döndükten kısa süre sonra bu tabloyla karşılaşmıştı. Hakkında tutuklama kararı olduğunu öğrenince, o sırada parti odasında toplanmış olan arkadaşlarıyla fikir alışverişi yapmış, ardından Ali Şükrü Bey'den gidip İngiliz zabitleriyle konuşmasını, ancak kendisini müzakere salonundan zorla aldıklarını kabul eden bir vesika imzalarlarsa teslim olacağını bildirmesini istemişti. Söz konusu belgenin tanzim edilmesi üzerine, Rauf Bey beraberinde Kara Vasıf Bey ile teslim olmuştu.

İtilaf Devletleri memleketi bölüşmek için o güne kadar çeşitli girişimlerde bulunmuşlardı. Önce Ferit Paşa ile anlaşarak milleti savunmasız bırakmayı, memleketin parçalarını galip devletlerin sömürgesi haline getirmeyi düşünmüşlerdi; ancak Kuvayı Milliye'nin milletin desteğiyle gösterdiği kararlılık bu düşünceyi geçersiz kılmıştı. Kamuoyuna uygulanan baskıyı ise, memleketi savunmak için her özveriyi göze alan milletin kararlılığı ve iradesi püskürtmüştü. Sonunda İstanbul zor kullanarak işgal edilip, Osmanlı Devleti'nin yedi yüz yıllık egemenliğine son verilmek istenmişti. Şimdi Türk milleti, hayat hakkını, bağımsızlığını ve bütün geleceğini savunmak için inancını ve gücünü tek bir merkezde birleştirmek zorundaydı.

İşgali Takip Eden Günler

İstanbul'un işgal edildiği 16 Mart günü Ankara'dan Mustafa Kemal'in başlattığı telgraf fırtınası, izleyen günlerde de devam etti. Hükümete ve mebuslara çektiği telgraflarla tepkilerini dile getirip bundan sonra yapılacak şeylere dair önerilerde bulunan Mustafa Kemal, ardından bütün kumandanlara, vali ve mutasarrıflara, müdafaa-i hukuk cemiyetlerine, belediye başkanlıklarına ve Basın Cemiyeti'ne bir başka mesaj daha gönderdi. Bu mesajında Mustafa Kemal, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgalinin hiçbir biçimde kabul edilemeyeceğini, bu durumun halkı kendini savunmaya çağırdığını, girişilen bağımsızlık savaşında Allah'ın yardım ve koruyuculuğunun Türk milletinin yanında olduğunu söylüyordu.

İşgal aynı zamanda İslam dünyasına da çeşitli araçlarla duyurulmuştu. İtilaf Devletleri'nin bu girişimi bir Haçlı seferine benzetiliyor, şehrin işgal altına alınmasının hilafet makamı dolayısıyla bütün İslam dünyasına yönelik bir hareket olduğu belirtiliyordu.

Bu sırada, Anadolu ve İstanbul arasındaki haberleşme ve ulaşımı korumak için bazı askeri tedbirlere başvurmak gerekmişti. Bu doğrultuda Mustafa Kemal, "Bu telgrafı bir dakika geciktiren vatan hainidir" ibaresini eklediği bir telgrafla, alınması gereken önlemleri bildiriyordu.

Öncelikle Geyve Boğazı işgal ve demiryolu köprüsü tahrip edilmeliydi. Alınacak bir diğer önlem, Geyve, Ankara, Pozantı mıntıkasındaki demiryolu hat ve malzemesine el koymak üzere hat boyundaki İtilaf kuvvetlerinin silahlarının alınması ve askerlerin tutuklanmasıydı. Konya'da Anadolu hat komiser yardımcısının derhal demiryollarına el koyarak emrine uymayan memurları cezalandırması gerekiyordu. Son olarak, İstanbul ile telgraf hatlarının çoğu Geyve'den geçtiğinden, Geyve santrali derhal ele geçirilmeliydi.

Mustafa Kemal ayrıca Heyet-i Temsiliye adına Kazım Karabekir'e bir telgraf çekerek, önerdiği esasları onun da kabul etmesi halinde bir genelge haline getireceğini bildiriyordu. Bu telgrafta şunlar yer alıyordu: Meclis-i Mebusan dahil bütün devlet daireleri ve telgrafhaneler İngilizlerce işgal edilmş olduğundan sarayla ve başka bir makamla haberleşme olanağı kalmamıştır; dolayısıyla bu haberleşme yollarını kullanmak caiz değildir. Bütün vilayetlerin mülki ve askeri memurlarının Heyet-i Temsiliye ile irtibat halinde olması vatani bir görevdir. Kanunlara uygun davranmaya her zamankinden fazla özen gösterilmelidir.

Kazım Karabekir cevabi telgrafında bu esasları gayet uygun bulduğunu belirterek, alınacak tedbirler ve yayınlanacak genelgelerde dini inançlara yapılan saldırının önemle vurgulanması gerektiğini ekliyordu.

İşin bir başka yönü ise, başlatılan milli hareketi destekleyecek parayı bulmaktı. Bundan sonraki günlerde giderek daha fazla ihtiyaç duyulacak mali kaynağı temin etmek için bu yönde bazı girişimlerde bulunuldu. Mustafa Kemal'in 18 Mart tarihli emriyle Osmanlı Bankası, Ziraat Bankası, Düyun-ı Umumiye ve Reji'nin ellerin-

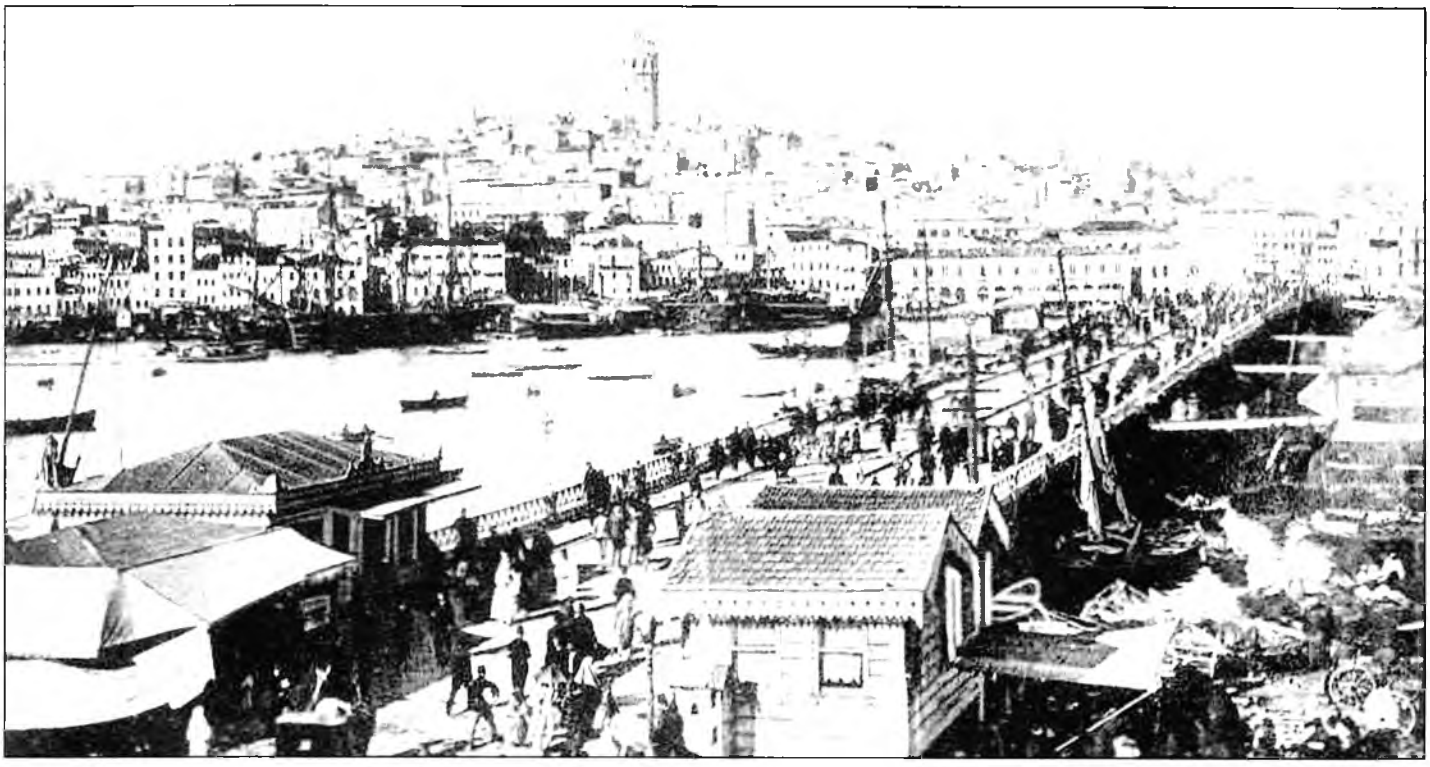

de mevcut parayı sivil idareciler ile maliye dairelerine bildirmeleri kararlaştırıldı. Bu tür kuruluşların ellerindeki para ve rehin malların değeri, Heyet-i Temsiliye'nin de bilgisi dahilinde olacaktı.

Ankara ve İstanbul'da bunlar yaşanırken, Trakya bölgesi de olanlara sessiz kalmadı. Edirne'deki 1. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey, işgalin ardından İstanbul'da bir hükümetten söz etmenin mümkün olamayacağı inancıyla hükümet ile tüm ilişkilerini keserek Edirne'de sıkıyönetim ilan etti. Şimdi şehirde bir seferberlik rüzgârı esiyor, Heyet-i Temsiliye'nin kararı doğrultusunda bankalar, sandıklar ve evkaftaki paralara el konuyordu. Cafer Tayyar Bey'in bildirisine göre, halifelik makamı esaretten kurtulup serbest seçimle saptanacak bir meclis ve güven telkin eden bir hükümet iş başına geçene kadar, sivil ve askeri yönetim birlikte yürütülecekti.

İşgal sırasında Dördüncü Balıkesir Kongresi'nin çalışmalarını yürüten Balıkesir şehri ise büyük bir protesto mitingine sahne oluyordu. 18 Mart günü düzenlenen bu mitingde olay nefretle kınanıyor, dört bir yana protesto telgrafları gönderiliyordu.

Memlekette bu ve benzeri hareketlenmeler söz konusuyken, işgalin göbeğindeki Yıldız Sarayı ise olayları sessizlikle izleyip, protestolara katılmak yerine hükümet ve kabine tartışmalarına yoğunlaşmayı tercih ediyordu.

Altta
İstanbul'un işgali sırasında şehirdeki vatanseverlerin tutuklanmasına da girişilmişti. Fotoğrafta, tutuklanıp Malta'ya sürgüne gönderilen Türk milletvekili, yönetici, komutan ve aydınlarından bir grup görülüyor.

Solda
İşgal sırasında İstanbul'da bulunan İsmet (İnönü) Paşa, Mustafa Kemal'in çağrısı üzerine şehri terk ederek Ankara'ya doğru yola çıktı.

İSTANBUL'DAN ANADOLU'YA KAÇIŞ VE ÖZBEKLER TEKKESİ

İstanbul'un işgalinin başlayacağına dair önceden istihbarat alan Meclis-i Mebusan üyeleri, Mustafa Kemal'in kendilerini Ankara'ya davet etmesine rağmen sonuna kadar İstanbul'da kalıp olacakları görmek üzere aralarında anlaşmışlardı. 16 Mart sabahı Meclis'e gelen mebuslar, işgal haberlerini öğrendiler. İşgal bilfiil başlamıştı ve ortalıkta mebuslar hakkında tutuklama kararı çıkarıldığına dair söylentiler dolaşıyordu. Rauf ve Vasıf Beylerin Meclis'ten zorla alınıp götürülmeleri de bu haberlerin gerçek olduğunu gösteriyordu. Şehirdeki hareket alanları kısıtlanan ve can güvenlikleri tehlikeye düşen mebusların şimdi tek amaçları saklanmak ve ilk fırsatta Ankara'ya doğru yola koyulmaktı.

Ata Efendi'nin şeyhliğini yaptığı Özbekler Tekkesi, bu planın gerçekleştirilmesinde önemli bir üs konumundaydı. Söz konusu tekke, özellikle işgalden sonra Anadolu'ya her türlü sevkıyatın yapıldığı Asya yakasında, Üsküdar Sultantepe'de bulunması itibariyle İstanbul'dan kaçmak isteyenler için nispeten güvenli bir konuma sahipti. Üsküdar bölgesi "kibar işgalciler" olarak adlandırılan İtalyanların denetiminde olduğundan, burada kontroller diğer yerlere oranla daha gevşekti.

İşgalin başlamasıyla birlikte Özbekler Tekkesi bu kaçış planlarından haberdar edildi; teşkilat hazır hale getirilip gerekli parola güvenilir mebuslara dağıtıldı. Merkez tarafından belirlenen "Beni İsa yolladı" parolasını söyleyerek kapıyı çalan herkes tekkeye buyur edilecekti. Bu dönemdeki gizli haberleşmelerde Mustafa Kemal için "Nuh", Ali Fuat (Cebesoy) için "Musa", Kara Vasıf için "Cengiz", Galatalı Şevket için ise "İsa" rumuzları kullanılıyordu.

Şeyh Atâ Efendi, şifreyle kapısını çalan vatanseverleri saklıyor, Anadolu'ya gönderilmelerine aracılık ediyor, Anadolu'ya geçenlerle İstanbul'daki aileleri arasındaki haberleşmeyi sağlıyor, silah kaçırılmasına yardım ediyordu. Bu dönemde, hükümetin ve İngilizlerin kontrolündeki ambar ve depolardan çalınmak suretiyle önemli miktarda askeri malzeme de İstanbul'dan Anadolu'ya geçiriliyordu. Sevkıyat genellikle takalar ve sandallarla denizden yapılıyordu; karadan ulaştırılması gereken malzemeler ise geceleri gizlice Özbekler Tekkesi'ne taşınıyor, sonra parça parça Kısıklı İmamı Nuri Hoca'nın Libadiye'deki evinin yanındaki mezarlığa, oradan da Dr. Esat Paşa'nın çiftliğine götürülerek Anadolu'ya sevk ediliyordu.

Tekkeye sığınarak kaçış planını gerçekleştiren isimlerden ikisi, Halide Edip (Adıvar) ile eşi Dr. Adnan Bey'di. İşgal haberini alan Halide Edip ve Dr. Adnan Bey, 18 Mart günü Özbekler Tekkesi'ne sığınmak üzere kıyafet değiştirerek yola çıktılar. Sultantepe'deki küçük ve dar yokuşu aştıktan sonra tepedeki tekkeye vardılar. Kapıdaki ipi çekip çıngırağı çaldıklarında gelen "Kim o?" sorusunu "Bizi İsa yolladı" cümlesiyle yanıtlamaları kapının açılmasına yetti. Tekke-

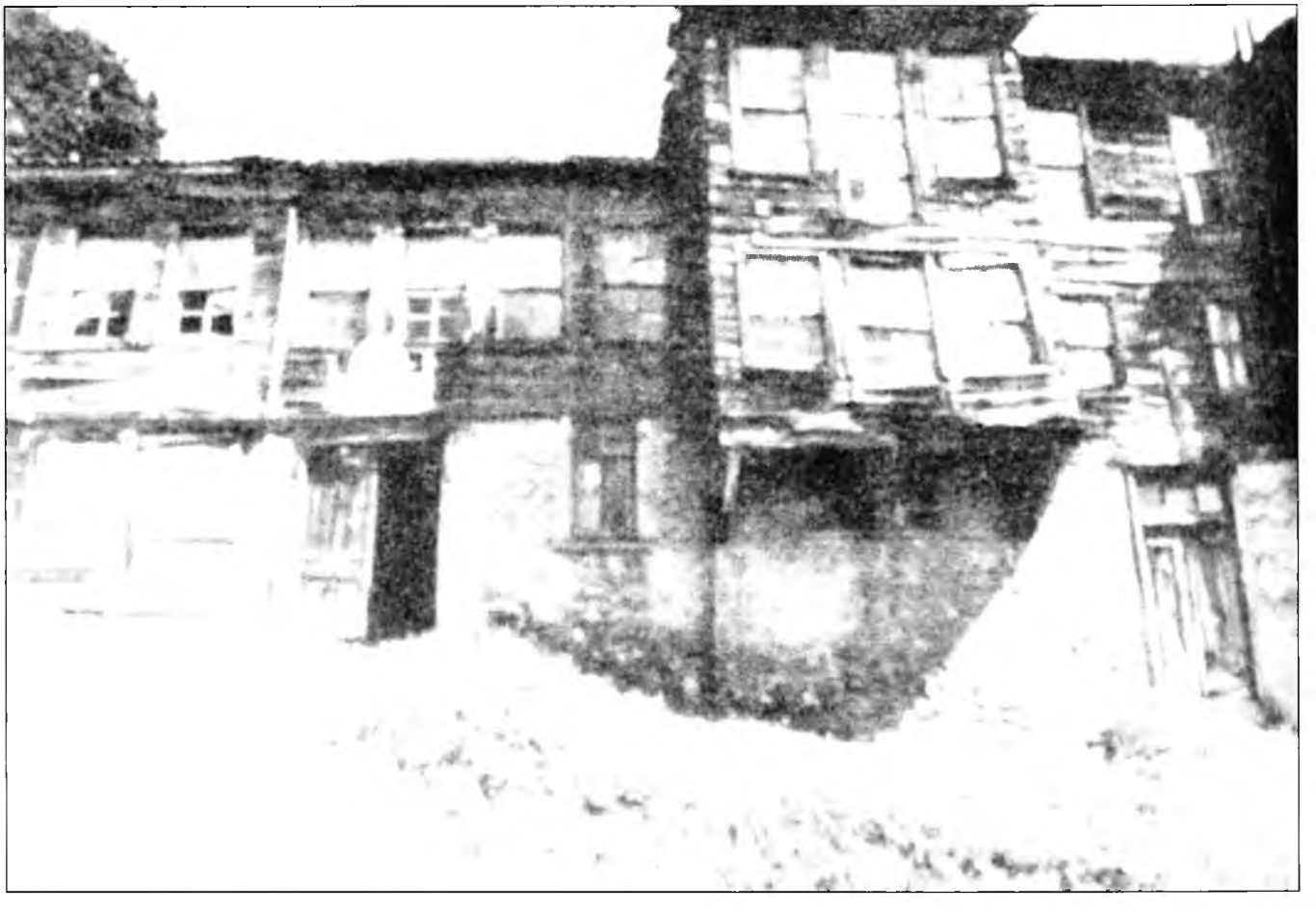

Üstte
Özbekler Tekkesi Şeyhi
Ata Efendi.

Sağda
İstanbul'dan Anadolu'ya kaçan
vatanseverler için güvenli
geçiş alanlarından biri
olan Üsküdar.

Solda
Üsküdar Sultantepe'deki
Özbekler Tekkesi.

nin dervişlerinden biri tarafından karşılandıktan sonra içeri girdiklerinde dört mebusla karşılaştılar. Özbekler Tekkesi'ne yerleştikten sonra Anadolu'ya geçecek diğer isimlerle buluşup yol hazırlıklarını tamamlamak üzere şehre inen Halide Edip Hanım, sadece Aydın mebusu Cami (Baykurt) Bey'le irtibat kurabildi. Onun Üsküdar'a geçişini planladıktan sonra geceyi ablasında geçirdi.

Ertesi günü yola çıkmak üzere tekkeye giden Halide Edip, bir gece evvel bir baskın yapıldığını, şeyhin arka pencereden kaçtığını, Dr. Adnan ile Cami Bey'in, kendisini Yalnızselvi Köyü'nde beklediklerini öğrendi; bir jandarma eşliğinde yola koyuldu ve aynı gün Adnan Bey'le buluştu.

Anadolu'ya diğer yollardan ulaşan isimlerden Celalettin Bey, daha işgal sabahı bir sandalla Üsküdar'a geçmiş, oradan Düzce'ye geçerek Bolu üzerinden Ankara'ya ulaşmıştı.

İsmet (İnönü) Bey'in Ankara'ya gidiş hikâyesi ise işgalden iki üç gün sonra ansızın kendisini ziyarete gelen Saffet Bey'in, "Seni Ankara'dan Mustafa Kemal çağırıyor. Hazır mıyız?" demesiyle başlamıştı. Saffet Bey geldiği sırada İsmet Bey, Süleymaniye'de kayınvalidesinin evinde eşi Mevhibe Hanım'la beraber Ahmet İzzet Paşa'ya gitmek için hazırlanıyordu. Ancak haberi alır almaz, "Hazırım, hemen hareket edelim" dedi. Önce birlikte Haydarpaşa'dan trene binerek Maltepe'ye gittiler. Maltepe'deki Piyade Okulu Yenibahçeli Şükrü idaresinde İstanbul'dan Ankara'ya geçeceklerin işlerini kolaylaştırıp onlara yardım eden bir merkez konumundaydı. Gece, atış okulunun subaylarından birinin evinde geçirildi. Sabaha karşı, okuldan getirilen er elbiseleri giyinildi, vesikalar alınıp yola çıkıldı.

Hüsrev (Gerede) Bey ise, işgal gecesini yola çıkma planıyla enistesi Halil Nasır Bey'in Beşiktaş Serencebey'deki evinde geçirdi. Ancak şehirden çıkmadan önce, kendi kendine kaçamayacak durumda olan ağabeyi Binbaşı Besalet Bey'i durumdan haberdar etmeyi planlıyordu. Besalet Bey, Çanakkale'de bacağından, Dobruca'da omzundan ağır yaralanıp bir kolunu kaybetmiş, şimdi de Kocamustafapaşa-Samatya bölgesinde milliyetçilerin ajanı olarak çalışan vatansever bir askerdi. Hüsrev Bey sabah evden çıkıp Kocamustafapaşa'da ağabeyini buldu, birlikte amcalarının evine gittiler. Onları karşı yakaya geçirmek için bir kayık hazırlanmıştı. Ancak düşman donanmalarının arasından denizden yolculuk etmenin pek güvenli olmayacağını düşünen Hüsrev Bey, bir gece Özbekler Tekkesi'nde kalıp oradan Anadolu'ya geçmelerinin daha doğru olacağına karar verdi.

Hüsrev ve Besalet Beyler ertesi gün evden çıktılar. Üsküdar'a geldiklerinde iskeleye yakın bir bakkala tekkenin yerini sordular. Onları tesadüfen tanıyan emekli bir subay olan bakkal, daha önce Halide Edip Hanım'ın da duymuş olduğu haberi onlara aktardı. Tekke boşalmış, Şeyh Efendi Anadolu yolunu tutumuştu. İki kardeş o geceyi Sultantepe'de tanıdık bir evde geçirdikten sonra Dr. Adnan Bey, Halide Edip Hanım, Cami Bey ve Kazım (Orbay) Bey'le buluşmak üzere Samana Köyü'ne doğru yola çıktılar.

Arslan çetesinin koruması ve çete üyelerinin söylediği yanık Rumeli türküleri eşliğinde hüzünlü bir serüvene başlayan yolcuların bundan sonraki güzergâhı, Adapazarı ve Eskişehir üzerinden Ankara olacaktı.

KRONOLOJİ

28 Ocak 1920
İstanbul Mebusu Reşat Hikmet Bey, Fransızlar tarafından İstanbul'da tutuklandı; daha sonra gerekli girişimler yapılarak serbest bırakıldı.

31 Ocak 1920
Reşat Hikmet Bey, Meclis-i Mebusan'a başkan seçildi; Celalettin Arif Bey ikinci başkan oldu.

1 Şubat 1920
Fransızların işgal ettiği Maraş'ta şiddetli çarpışmalar yaşanmaya başladı.

4 Şubat 1920
Mustafa Kemal Paşa hakkındaki 29 Aralık 1919 tarihli madalya ve nişanlarının iadesini öngören karar Sultan Vahdettin tarafından onaylandı.

6 Şubat 1920
Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda 70 kişilik Felah-ı Vatan Grubu kuruldu.

8 Şubat 1920
Kuvayı Milliye, Fransız işgali altındaki Urfa'yı kuşatarak Fransız komutanının karargâhına Türk bayrağı çekti.

9 Şubat 1920
Sadrazam Ali Rıza Paşa Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda "Hükümet Beyannamesi" ni okudu ve güven oyu aldı.

10 Şubat 1920
Albay İsmet (İnönü) Bey, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın çağrısı üzerine, Mustafa Kemal'e bazı konuları danışmak üzere gitmiş bulunduğu Ankara'dan İstanbul'a hareket etti.

12 Şubat 1920
I. Londra Konferansı toplandı.

14 Şubat 1920
Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın Kuvayı Milliye ve Heyet-i Temsiliye aleyhine tamimi yayınlandı.

15 Şubat 1920
Londra Konferansı'nda İstanbul'un Türklerde bırakılmasına karar verildi.

17 Şubat 1920
Osmanlı Meclis-i Mebusam'nda Misak-ı Milli'nin yabancı parlamentolara ve basına bildirilmesi kararı alındı.

23 Şubat 1920
İngiliz Akdeniz donanması İstanbul Limanı'na girerek karaya asker çıkardı.

28 Şubat 1920
Yunan Ordusu Başkumandanlık Karargahı Selanik'ten İzmir'e nakledildi.

3 Mart 1920
Ali Rıza Paşa kabinesi istifa etti.

Yunanlılar takviyeli kuvvetlerle taarruza geçerek Gölcük Yaylası ile Bozdağ'ı işgal etti.

8 Mart 1920
Salih Paşa kabinesi kuruldu.

İstanbul'da İngiliz işgali üzerine Milli Talim ve Terbiye binasına nakledilen Türkocağı merkezi İngilizlerce tekrar işgal edildi.

10 Mart 1920
İstanbul'da İtilaf Devletleri temsilcilerinin yaptığı bir toplantıda İstanbul'da bulunan Kuvayı Milliye ileri gelenlerini tutuklama kararı alındı.

15 Mart 1920
İtilaf Devletleri İstanbul'da idari ve mülki, tanınmış 150 Türk aydınını tutukladılar.

İtilaf kuvvetleri komutanı General Wilson, İstanbul'daki durum hakkında bir rapor yayınladı.

16 Mart 1920
İstanbul'un askeri işgal altına alınacağına dair İtilaf Devletleri adına İngiltere, Fransa ve İtalya'nın imzaladıkları ortak nota Sadrazam Salih Paşa'ya gönderildi.

Padişah Vahdeddin, Meclis-i Mebusan adına gelen heyeti Yıldız Sarayı'nda kabul etti.

17 Mart 1920
İstanbul'un işgali dolayısıyla Mustafa Kemal İslam alemine yönelik bir beyanname yayınladı.

18 Mart 1920
Meclis-i Mebusan'ın son toplantısı yapılarak çalışmalara ara verme kararı alındı.

İstanbul'da Yunus Nadi Bey'in çıkardığı Yenigün gazetesi matbaası İngilizler tarafından basılarak arandı.

Balıkesir'de İstanbul'un işgalini protesto etmek amacıyla büyük bir miting yapıldı.

20 Mart 1920
İsmet (İnönü) Bey İstanbul'dan Ankara'ya hareket etti.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

9

Yeni Bir Başlangıç

Koç

Ankara'da Yeni Bir Meclis Kuruluyor

İtilaf Devletleri'nce gerçekleştirilen resmi işgal, İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın görevini yapamaz hale gelmesine yol açmış, şehirde milletin haklarını ve vatanın bağımsızlığını savunacak kimse kalmamıştı. Vatanseverlerin bir bölümü tutuklanıp sürgüne gönderilmiş, kaçma fırsatı bulanlar ise Anadolu'ya doğru yola koyulmuştu.

Zaten bir süredir gündemde olan, meclisin merkez dışında bir şehirde toplanması konusu şimdi aciliyetle ele alınmalıydı. Meclisin toplanması için en uygun şehrin Ankara olduğunu düşünen ve bu konuda gerekli fikri hazırlıkları yapmış olan Mustafa Kemal, yine de mebusları toplamaya başlamak ve özellikle de bir meclis kurmaya girişmek için acele etmedi. İstanbul'daki Meclis-i Mebusan toplantılarında katılımcı olarak yer almamış, başkanlık seçiminin yapıldığı günlerde de onun adı gündeme gelmemişti. Şimdiki başkan Celalettin Arif Bey'in Ankara'ya gelip gelmeyeceği kesin değildi. Biraz daha bekleyip bu çağrıyı Celalettin Arif Bey'in yapmasını sağlamak belki daha doğruydu, ancak maalesef belirsizlik içinde beklemek için uygun zaman değildi; aksine hiç vakit kaybetmeden bir an önce harekete geçmek gerekiyordu.

Mustafa Kemal, bu konuda kumandanların fikrini almak üzere 19 Mart 1920 günü bir bildiri yayınladı ve gelecek yorumları değerlendirmek için iki gün boyunca telgraf başında bekledi. Meclis'in bir an önce açılması düşüncesi genel olarak kabul görmekle birlikte, bildirinin ilk müsveddesinde kullanılan "meclis-i müessisan" (kurucu meclis) tanımı bazı kumandan ve valilerce sakıncalı bulundu. Kâzım Karabekir, seçimlerin halen yürürülükte olan yasalara göre yapılması gerektiğini öne sürerek bu adın kullanılması için erken olduğunu düşünüyordu; Karabekir'e göre bu aşamada oluşturulması gereken, bir "milli meclis"ti. Sivas'tan Kolordu Kumandanı Selahattin Bey ile Reşit Paşa da Karabekir'le yakın görüşleri paylaşıyorlardı. Onlara göre de "kurucu meclis" tanımı aydınlar arasında bile çekince yaratabilirdi; dolayısıyla en doğrusu, halkın alışkanlıklarını şimdilik zorlamayıp Meclis-i Mebusan adının korunmasıydı.

Üstte
Meclis-i Mebusan Başkanı Celalettin Arif Bey.

Altta
Mustafa Kemal'in İstanbul'dan gelen arkadaşlarını karşıladığı Ankara tren istasyonu.

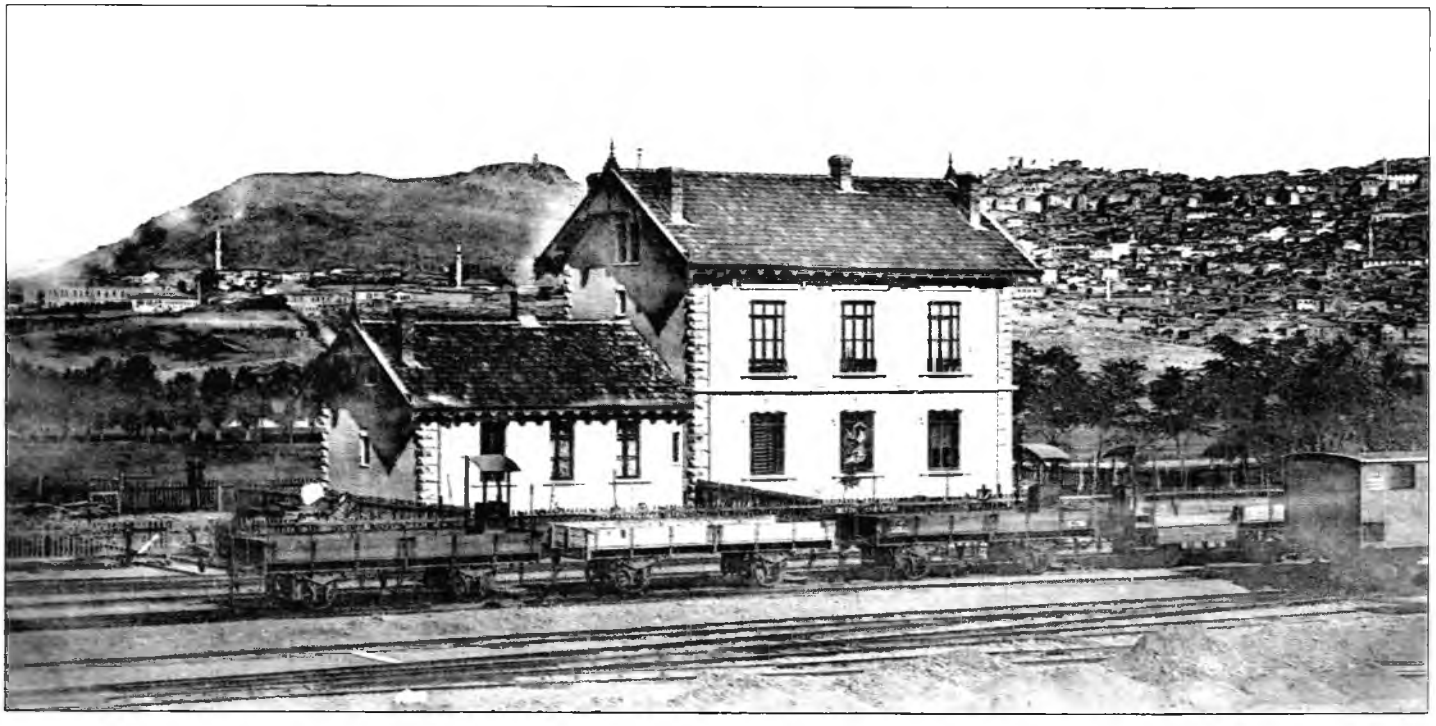

Hacı Bayram Camii'nde kılınan cuma namazının ardından açılış töreni için Meclis'e yürüyenler.

Mustafa Kemal, toplanacak meclisin rejimi değiştirme hedefini çok gizlemeye gerek olmadığını düşünmekle birlikte, bu çekinceyi anlayışla karşılayarak bildiride "olağanüstü yetkiye sahip bir meclis" ifadesini kullanmaya karar verdi.

Vilayetlere, bağımsız sancaklara ve kolordu kumandanlarına yolladığı bildiride Mustafa Kemal, başkent İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından resmen işgalinin devletin milli iktidarını kırdığını, bu durum karşısında görev yapmasına olanak kalmayan Meclis-i Mebusan'ın hükümete resmi bir bidirimde bulunarak dağıldığını dile getiriyordu. Bu durumda başkentin dokunulmazlığını, bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak önlemleri düşünüp uygulamak üzere, olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin Ankara'da toplantıya çağırılması ve mebuslardan Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise alınması zorunlu hale gelmişti.

Bildiride mebus seçimleriyle ilgili ayrıntılar da açıklanıyordu. Meclise üye seçilecek kişiler, mebuslar hakkındaki yasa hükümlerine uyacaklardı. Seçim bölgesi olarak belirlenen sancaklardan beşer üye saptanacak, gizli oy ve salt çoğunlukla yapılacak seçimlerde, kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi oyları kurul önünde sayacaktı. Seçim sonunda bütün üyelerin imzalayacağı ya da mühür basacağı tutanaklardan üçer nüsha düzenlenecek, bunların biri yerinde alıkonularak diğer ikisinden biri seçilene verilecek, diğeri de meclise gönderilecekti. Seçilen mebuslara verilecek ödenekler meclis tarafından kararlaştırılacaktı. Seçimler en çok on beş gün içinde Ankara'da toplanmayı sağlayabilmek üzere tamamlanacak, sonuçlar seçilenlerin isimleriyle birlikte derhal Ankara'ya bildirilecekti.

Mustafa Kemal, bir yandan yeni meclisin kurulması için çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da Meclis-i Mebusan başkanı Celalettin Arif Bey'e ulaşmaya çalışıyordu. Haberleşme ancak 27/28 Mart gecesi sağlanabildi. Telgraf hattı üzerinden gerçekleştirilen haberleşmede Mustafa Kemal, Ankara'daki gelişmelerden haberdar olduğu varsayımıyla Celalettin Arif Bey'e seçimlerin çabuklaştırılması ve toplantının bir an evvel gerçekleşmesi için onun da bir bildiri yayınlamasında yarar gördüğünü söyledi. Celalettin Arif Bey ise bildiriden ve bu karardan haberi olmadığını söyledikten sonra konuyla ilgili görüşlerini açıkladı. Ona göre olağanüstü bir meclis toplanması kararı uygundu, ancak böyle bir meclisin elden geldiği kadar kanunlara uygun bir şekilde oluşturulmasında yarar vardı. Kanun-ı Esasi'de böyle olağanüstü durumlarda ne yapılacağı tarif edilmemişti. Ancak belki başka ülkelerin anayasalarını dayanak göstermek mümkün olabilirdi. Örneğin Fransız anayasası, meclisin kanuna aykırı bir yoldan dağıtılması ya da bir saldırıya uğraması halinde, meclis üyelerinden kurtulabilenlerin iller ve sancaklardan seçilecek ikişer üye ile birlikte uygun bir yerde toplanmalarına izin veriyordu. Meclisin yeniden açılması veya saldırının kaldırılması yönünde çalışmalar yapan bu meclisin kararları kesin kanun hükmündeydi.

Bu cevabi telgraf, Celalettin Arif Bey ile Mustafa Kemal arasındaki görüş ayrılık-

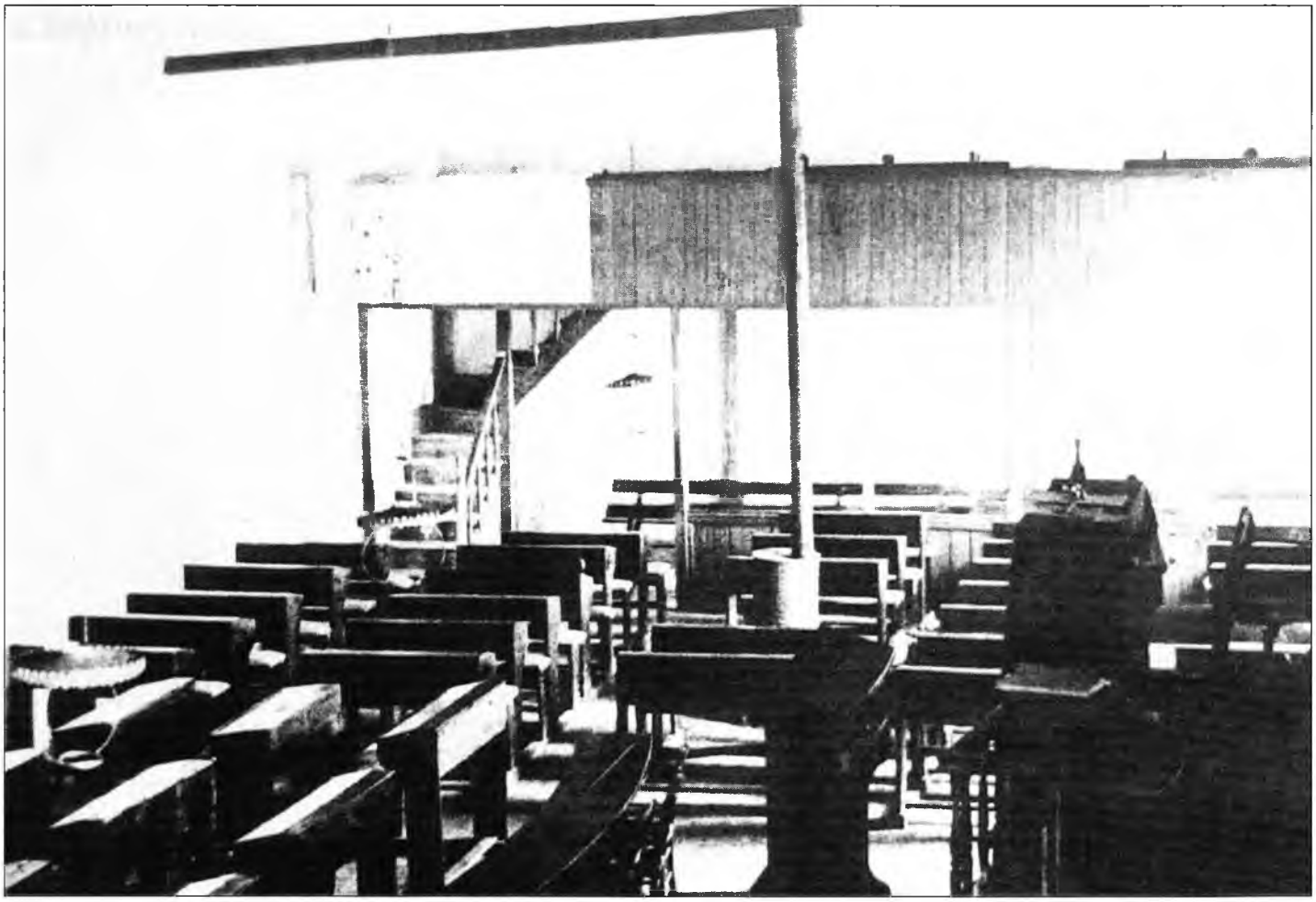

larını ortaya koyuyordu. Mustafa Kemal, olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin Ankara'da toplanmasına karar verirken anayasada böyle bir ibare olmadığını bilmekle birlikte, bunun önem arz ettiğini düşünmemişti bile. Ayrıca meclisin eski şekil ve niteliğini koruması düşüncesinde de değildi. Bildirinin Celalettin Arif Bey'e iletilmesinden sonra gelen cevapta söz konusu ilkelerin uygunluğu onaylanıyor, ancak bu doğrultuda Ankara'da yüz yüze bir görüşme yapıldıktan sonra ikinci bir bildirinin yayımlanması gerektiği belirtiliyordu. Mustafa Kemal ise içinde bulunulan olağanüstü şartlar altında bu tür ertelemelerin doğru olmadığına inanıyor, Celalettin Arif Bey'in meseleyi iyi kavrayamadığını, kurulacak yeni meclisin görevinin Meclis-i Mebusan'ın yeniden toplanmasını sağlamaktan ibaret olduğunu zannettiğini, kendini de mebusan reisi addettiğini düşünüyordu. Nitekim Celalettin Arif Bey, Meclis açıldıktan sonra reislik maaşını talep ederek bu öngörüyü doğrular bir tavır sergileyecekti.

Büyük Millet Meclisi'nin toplanması için çalışılan günlerde ülkenin çeşitli yerlerinde başgösteren huzursuzluk ve ayaklanmalar da, bir an evvel merkezi yönetim ve disiplinin sağlanması gerektiğini göstermekteydi. Bu gibi olayların milli meclisin kurulmasını geciktirmesi, hatta tümüyle imkânsız hale getirmesi tehlikesine karşı acele edilmesi gerekiyordu. Sonunda, gelebilen mebuslarla yetinilerek Millet Meclisi'nin 23 Nisan Cuma günü açılmasına karar verildi ve 21 Nisan günü bu doğrultuda bir bildiri yayınlandı. Meclisin açılışını haber veren bu bildiriden sonra, Mustafa Kemal bir diğer bildiriyle, bütün sivil ve askeri makamların ve milletin bağlı olacağı yerin Büyük Millet Meclisi olacağını duyurdu.

Bütün bu haberleşmelerin ve hazırlıkların ardından, 23 Nisan 1920 Cuma günü Hacı Bayram Camii'nde halkın ve mebusların katılımıyla kılınan cuma namazının ardından Büyük Millet Meclisi dini bir törenle açıldı. Herkes salondaki yerini aldıktan sonra saat 13.45'te, o gün Meclis'te bulunan üyelerin en yaşlısı olan Sinop Mebusu Şerif Bey'in başkanlığında Mustafa Kemal'in hazırladığı açılış konuşması sunuldu. Şerif Bey'in ardından söz alan Mustafa Kemal'in önerisiyle üyelerin seçim belgelerinin incelenmesi için on beşer üyenin oluşturduğu iki komisyon kuruldu. Meclis'in ilk oturumunda 115 mebus hazır bulunuyordu. Mebusların sayısı bir sonraki gün 130'u bulacaktı.

Meclis'in ilk günlerinde, içinde bulunulan koşullar ve bundan sonra izlenmesi gereken yollar üzerine konuşuldu. Mustafa Kemal en önemli konulardan birinin izlenecek siyaset olduğu, Osmanlılar zamanında izlenen siyasi yöntemlerden hiçbirinin yeni Türkiye'nin siyasi yöntemi olamayacağı kanısındaydı. Ona göre Osmanlı Devleti'nin siyaseti ulusal değil kişisel, belirsiz ve kararsızdı. Değişik milletleri ortak ve genel bir ad altında toplama ve bu değişik toplulukları aynı hak ve koşullar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurma fikri çekici ama aldatıcıydı. Benzer bir şekilde Panislamizm ve Panturanizm gibi politikaların başarılı olması ve uygulama alanı bulabilmesi imkânsızdı.

Milletin güçlü, mutlu ve kararlı bir düzen içinde yaşayabilmesi için devletin tümüyle milli bir siyaset izlemesi gerektiğini düşünen Mustafa Kemal, "milli siyaset" deyimiyle neyi kastettiğini şöyle dile getiriyordu: Milli sınırlarımız içinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize dayanarak, varlığımızı koruyarak millet ve memleketin gerçek mutluluk ve bayındırlığına çalış-

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILIŞ BİLDİRİSİ

Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi'nin açılış kararının verildiğini aşağıdaki bildiriyle duyurdu:

"Kolordulara, Fırka 61 Kumandanlığı'na, Refet Beyefendiye, Bilumum Vilayetlere, Müstakil Livalara, Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine, Belediye Reisliklerine

1- Yüce Allah'ın yardımıyla Nisan'ın 23. Cuma günü, cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2- Vatanın bağımsızlığı, yüce halifelik ve padişahlık makamının kurtarılması gibi en mühim ve hayati vazifeleri yapacak olan bu Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya rastlatmakla o günün kutsallığından yararlanılacak ve bilumum mebus hazretleri ile kutsal Hacıbayram Veli Camii'nde cuma namazı kılınarak Kuran'ın ve namazın nurlarından ışık alınacaktır. Namazdan sonra Peygamberimizin kutsal sakalı ve kutsal sancak alınarak özel toplantı yerine gidilecektir. Özel yere (Meclis'e) girmeden bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. Bu törende camii şeriften meclise kadar Kolordu Kumandanlığı'nca askeri birliklerle özel düzen alınacaktır.

3- O günün kutsallığını teyit için bugünden itibaren vilayet merkezinde vali beyefendi hazretlerinin tertibiyle hatim ve Buharii şerif okunmayla başlanacak ve hatmin son bölümleri uğur getirsin diye cuma günü namazdan sonra meclis önünde okunup bitirilecektir.

4- Mukaddes ve yaralı vatanımızın her köşesinde yukarıda belirtildiği gibi bugünden başlamak üzere Buhari okumaya ve hatim indirmeye başlanarak cuma günü ezandan önce minarelerde sala verilecek ve hutbe okunurken halifemiz ve padişahımız efendimiz hazretlerinin mukaddes adı anılırken yüce padişahımızın kendisi ve ülkeleriyle bütün uyruklarının bir an önce kurtulması ve mutluluğa kavuşmaları için ayrıca dua edilecek ve cuma namazı kılındıktan sonra da hatim indirilmesi tamamlanarak yüce halifeliğin ve padişahlığın ve bütün ülke bölümlerinin kurtulması amacıyla yapılan milli çalışmaların önemi ve kutsallığı ve her yurttaşın kendi vekillerinden oluşan bu Büyük Millet Meclisi'nin vereceği yurt görevlerini yapmaya zorunlu bulunduğu hakkında vaazlar okunacaktır. Daha sonra halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dini ve vatani tören yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra Osmanlı ülkelerinin her yerinde, hükûmet konağına gelinerek Meclis'in açılışından dolayı resmi kutlamalarda bulunulacaktır. Her tarafta cuma namazından önce münasip şekilde mevlit okunacaktır.

5- Bu bildirinin hemen yayınlanıp dağıtılması için her araca başvurulacak ve hızla en uzak köylere, en küçük askeri birliklere, memleketin bütün teşkilat ve müesseselerine bildirilmesi sağlanacaktır. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa asılacak ve mümkün olan mahallerde bastırılıp çoğaltılarak dağıtılacaktır.

6- Cenab-ı Hak'tan tam muvaffakiyet diliyoruz."

Altta
Büyük Millet Meclisi'nin açılış töreni (23 Nisan 1920).

Solda
Büyük Millet Meclisi toplantı salonunun ilk günlerdeki durumu.

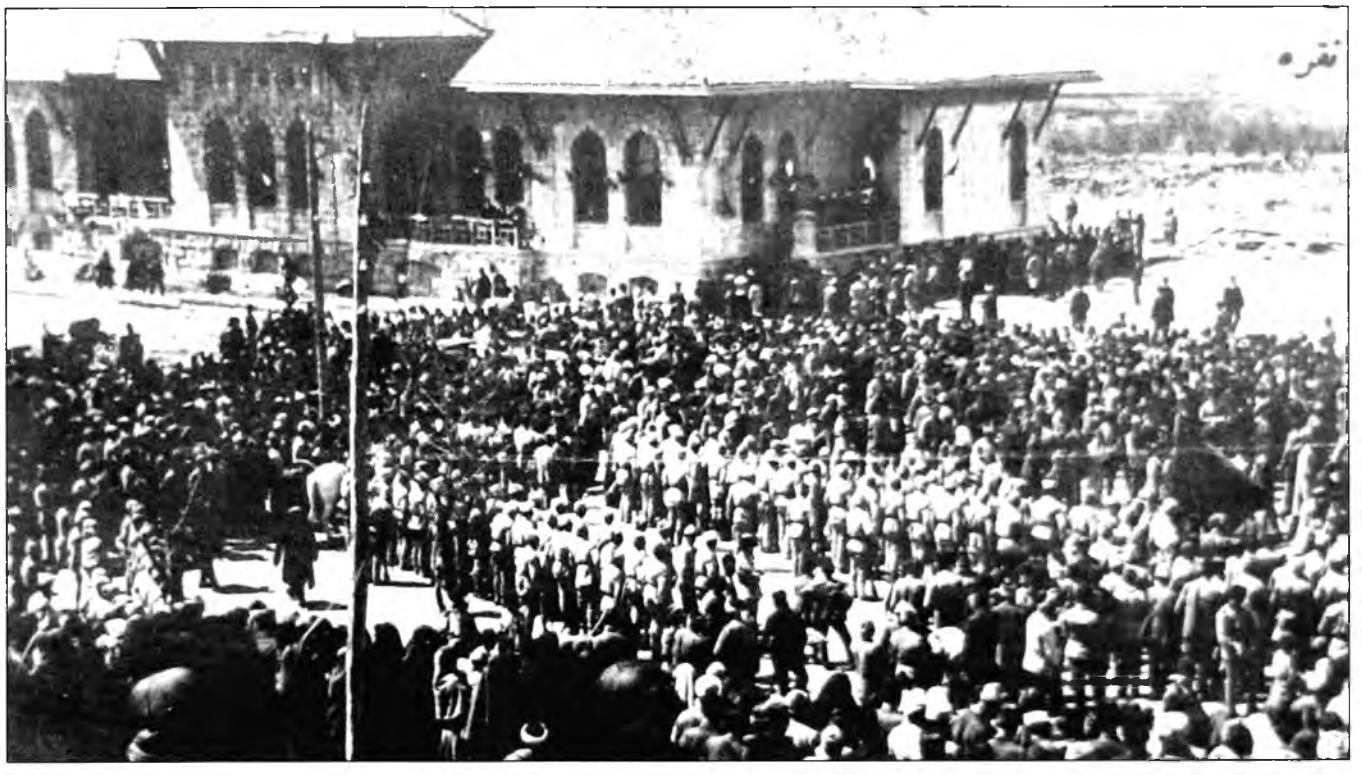

Üstte
23 Nisan 1920 günü yapılan açılış töreninden sonra, Mustafa Kemal Paşa Meclis balkonundan Ankaralıları selamlarken.

Altta
Ankara Kalesi'nin giriş kapısı.

mak. Gelişigüzel emeller için milleti uğraştırmamak ve zarara sokmamak. Uygar dünyadan, uygarca ve insanca davranışlar ve karşılıklı dostluk beklemek.

Mustafa Kemal'in Meclis'te üzerinde durduğu önemli bir konu da hükümet kurma işiydi. Aslında sözü edilmesi gereken, Osmanlı saltanatının ve halifeliğin çökmüş ve ortadan kalkmış olduğunu görerek yeni temellere dayalı, yeni bir devlet kurmaktı. Ama durumu bu açıklıkla tarif etmek tepkilere yol açabilir ve amacın büsbütün yitirilmesine yol açabilirdi. Çünkü ortamda hakim düşünce ve eğilimler, padişah ve halifenin hoş görülmesi gereken bir durumda bulunduğu yolundaydı. Dahası Meclis'te, ilk önce padişah ile bağlantı kurup İstanbul Hükümeti ile uzlaşma aramak eğilimi başgöstermişti. Buna karşılık Mustafa Kemal, İstanbul'daki koşulların padişah ile açık veya gizli görüşmelere elverişli olmadığını anlatmaya çalışarak böyle bir ilişki kurmak istemenin nedenini sorguladı. Eğer milletin, bağımsızlığını ve ülkenin bütünlüğünü sağlamak için çalışmakta olduğunu haber vermek için ise, buna gerek yoktu, çünkü padişah olan kişinin zaten bundan başka bir şey düşünmesine ve istemesine olanak olmamalıydı.

Mustafa Kemal, bu konudaki görüş ve önerilerini yazılı olarak sunmaya karar vermişti. Ona göre öncelikle hükümeti kurmak zorunluydu. Geçici olarak bir hükümet başkanı tanımak ya da bir padişah vekili ortaya çıkarmak uygun görülemezdi. Meclis'te yoğun olarak ortaya çıkmış olan milli iradenin vatanın kaderine doğrudan el koymuş olduğunu kabul etmek temel ilkeydi. Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir güç olamazdı ve Meclis tüm yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştı. Meclis'ten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir heyet, hükümet işlerine de bakmalı ve Meclis başkanı bu heyetin de başkanı olmalıydı. Padişah, baskı ve zordan kurtarıldığı zaman, Meclis'in koyacağı yasal kurallara göre durumunu alabilirdi.

Bazı karşı çıkışlar ve kısa tartışmaların ardından bu öneriler kabul edildi. Burada sözü edilen, aslında açıktan açığa milli egemenlik temeline dayalı bir halk hükümeti, yani cumhuriyetti. Böyle bir hükümetin kuruluşundaki temel ilke ise kuvvetler birliğiydi.

Zaman geçtikçe bu ilkelerin kapsadığı kavramlar daha iyi anlaşılacak ve bazı şiddetli tartışmalara yol açacaktı. Ancak tüm muhalefete rağmen Meclis başkanlığına Mustafa Kemal'in seçilmesi, mebusların genel güvenini göstermesi bakımından önemliydi.

İktidar Mücadelesi ve Fetvalar Savaşı

Ankara yepyeni oluşumlara sahne olurken, İstanbul cephesindeki dalgalanmalar da devam ediyordu. Ali Rıza Paşa kabinesinin ardından kurulan Salih Paşa kabinesine vatanseverler ilk başta destek vermişlerdi, zira kendilerine tümüyle düşman bir kabinenin iktidara geçmesi an meselesiydi ve zaman kazanmaya ihtiyaçları vardı. Ancak kabinenin İstanbul'un işgalinden sonra bile İngilizlere karşı yumuşak tutumundan vazgeçmemesi tepkilere neden olmuştu. Ayrıca Ankara'da yeni bir hükümet kurma girişimlerinin yoğunlaşması üzerine destek giderek erimişti.

Baskılara bir süre direnebilen Sadrazam Salih Paşa, hükümetten çekilmekten başka bir çaresi kalmadığı artık iyice anlaşıldığı halde, kesin kararını vermeden önce Ankara'ya mebuslardan oluşan bir heyet göndermeye karar vermişti. Ancak Salih Paşa'nın bu girişimine İtilaf Devletleri sert tepki göstermişler ve yüksek komiserler 26 Mart günü ortak bir notayla Salih ondan Mustafa Kemal ve yandaşlarına ilişkin görüş beyan etmesini istemişlerdi. Beklentileri, Kuvayı Milliye'nin bir isyan hareketi sayılmasıydı. Salih Paşa ise milli akımı açıkça isyan olarak nitelendirmekten kaçınmış ve Kuvayı Milliye'nin "meşru hakların müdafaası" olduğunu kabul eden, daha ziyade kınama temelli bir bildiri taslağı hazırlamıştı. Bu yanıt elbette tatmin edici bulunmamıştı.

Salih Paşa, kısa bir süre daha direndikten sonra 2 Nisan 1920 günü görevden çekilmek zorunda kaldı. Bu istifanın hemen ardından padişah Vahdeddin, 5 Nisan tarihli hatt-ı hümayunla Damat Ferit'i bir kez daha sadrazamlığa, Dürrizade Abdullah Efendi'yi de şeyhülislamlığa getirdiğini açıkladı.

Padişah, fetvasında mütarekeden bu yana memleketin durumunun iyileşmekte olduğunu, ancak milliyetçilik adı altında çıkarılan kargaşanın bu iyileşmeyi bozduğunu, bu isyan halinin devamının daha vahim durumlar yaratacağını, bu kişilere karşı radikal önlemler alınması gerektiğini, ancak isyana araç olanların genel affa tabi tutulacağını bildiriyor ve yeni kurulan hükümete memlekette düzeni geri getirecek tedbirleri hızla almasını ve İtilaf Devletleri'yle samimi bağlar kurmasını tavsiye ediyordu.

Üstte
Padişah VI. Mehmet Vahdeddin.

Altta
Milli Mücadele karşıtı pek çok görüşme ve toplantıya ev sahipliği yapan Yıldız Sarayı.

Üstte
Yeni kurulan Damat Ferit Paşa kabinesi üyelerinden Dahiliye Nazırı Reşit Paşa.

Altta
1920'lerde Ankara sokaklarından bir görünüm.

Göreve gelir gelmez bir bildiri yayımlayan Damat Ferit de milli akımı "fitne ve fesat" olarak niteliyor ve asilerin başkentle Anadolu'nun ilişkisini kesmeye çalışmalarının vatana en büyük ihanet olduğunu öne sürüyordu. Damat Ferit, milli teşkilat adı altında Anadolu'nun istila edilmek istendiğini söyleyerek pişmanlık duyanlara padişaha bağlılıklarını belirtmek üzere bir hafta süre tanıyor, padişaha boyun eğmeyenleri ise cezalandırılmakla tehdit ediyordu.

Damat Ferit Paşa, milli hareketi bastırmak için iş başına geçmişti ve bunu sağlamak için tek dayanağı padişahın manevi desteği olmayacaktı. Nitekim 8 Nisan günü İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck'le bir görüşme yaparak amacından söz etmiş ve asayişi sağlamak için devletin askeri gücünü kullanmak istediğini bildirmişti. Üstelik ona yardım edecek yandaşları da vardı. Ahmet Anzavur'un Bandırma çevresinde harekete geçmesini temin edebilir, İzmit, Bolu ve Trabzon gibi şehirlerde de mevcut başkaldırılardan yararlanabilirdi.

Damat Ferit bu girişimleri için İngilizlerin silah desteğini umduğunu belirttiğinde, amiral bir iç savaş çıkmasından çekinmekle birlikte bu konuyu işgal kuvvetleri başkumandanı General Milne'e açacağına söz verdi. Bunun üzerine Damat Ferit, İngiliz makamlarının onaylayacağı şekilde çalışmaya hazır olduğunu, ancak bazı siyasi düşmanlarından kurtulması gerektiğini tekrar vurguladı; hatta İtilaf Devletleri'nin tutuklaması için isimlerin bulunduğu bir listenin hazır bulunduğunu bildirdi.

Bu görüşmenin ardından, 10 Nisan günü Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi hükümet adına vatanseverler aleyhinde bir fetva yayımladı.

Dürrizade, fetvasında "İslam halifesinin yönetimi altında" bulunan bazı kimselerin kendi kendilerine toplanıp başkanlar seçtiklerini, padişahın sadakatli tebaasını yalan dolanla aldatıp yasa dışı yollarla asker toplamaya kalktıklarını, görünürde askere yiyecek giyecek temin etmek üzere, ama aslında kendi çıkarları için yine yasa dışı yollarla bazı vergiler topladıklarını belirtiyordu.

Fetvaya göre, bu kişiler halka eziyet etmeyi alışkanlık haline getirip köylere saldı-

rıyorlar, padişahın tayin ettiği memurları hiçe sayıp kendi yandaşlarını çeşitli görevlere tayin ediyorlardı. İstanbul ile Anadolu'nun bağlantısını kesmeye çalışan hainler, devletin yasalarını ve düzenini bozmak için yalan haberler yayıyorlardı. Bu duruma karşı yapılması gereken, söz konusu kişilerin ve onlara yardım edenlerin asi ilan edilmesi, padişahın tebliğine rağmen fesatlarında ısrar ettikleri takdirde de şeriatça vacip olarak katledilmeleriydi. Halifenin ordusuna katılarak asileri katledenler gazi, onlar tarafından öldürülenler ise şehit sayılacaktı. Asilerle savaşmak için yayımlanan padişah fermanına uymayan Müslümanlar da günah işlemiş olacaklarından şeriatın uygun bulduğu cezalara çarptırılmaları gerekecekti.

Şeyhülislamın ibret dolu bu fetvasının yaratabileceği olumsuzlukları engelleme işi, Ankara Müftüsü Börekçizade Mehmet Rifat Efendi'ye düştü. Rifat Efendi, bu fetvanın dinen geçerli olmadığını içeren bir karşı fetva hazırladı. Onun bu girişimi diğer vilayetlerin müftüleri ile çeşitli bölgelerin müderrisleri tarafından da desteklendi.

Fetvada, Anadolu'daki milli hareketin İslam halifesini baskıdan kurtarıp yetkilerini kullanabilir duruma gelmesini sağlamayı ve vatanın işgal edilen bölgelerini kurtarmayı hedeflediği belirtildi. Halifesine bağlı Müslümanların yapması gerekenler beş soruda ele alındı ve verilen cevaplar Kuran'dan alınan ayetlere dayandırıldı.

Mustafa Kemal de yeni hükümet değişikliğine ilişkin görüşünü 8 Nisan 1920 günü yayımladığı bir genelgeyle bildirdi. Mustafa Kemal'e göre Damat Ferit Paşa, evvelki deneyimlerden de bilindiği üzere, Müslüman halkın kendini savunmasına engel olmaya çalışıyordu. Onun bugüne kadar sergilediği tavır, mütareke koşullarından yararlanarak İtilaf Devletleri'nin işgaline kapı açmak olmuştu. Bugün de farklı bir davranış göstermesi beklenemezdi. Ancak bugün içinde bulunulan koşullar geçmiştekinden çok farklıydı. Güçlenip örgütlenen ve davalarının meşruiyetini her gün biraz daha temellendiren vatanseverler, Damat Ferit Paşa hükümetini ve bu hükümetin kararlarını hiçbir surette tanımayacaktı.

PORTRE — DAMAT FERİT PAŞA

Damat Mehmet Ferit Paşa, Şûrâ-yı Devlet üyelerinden, Arnavut asıllı Seyyid Hasan İzzet Efendi'nin oğlu olarak 1853 yılında İstanbul'da doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Paris, Berlin, Petersburg ve Londra elçilikleri kâtipliklerinde bulundu. Sultan Abdülmecid'in kızlarından, Padişah Vahdeddin'in kız kardeşi Mediha Sultan ile evlenerek saraya damat oldu. 1884 yılında Şûra-yı Devlet üyeliğine tayin edildi, iki sene sonra vezir rütbesi aldı. Londra Büyükelçiliği'ne tayin isteğinin Sultan II. Abdülhamid tarafından reddedilmesi üzerine memuriyetten ayrıldı. Meşrutiyetin ilanının ardından Âyan Meclisi üyesi oldu.

Bir dönem İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkiye geçen Damat Ferit Paşa, daha sonra cemiyete karşı tavır alan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucuları arasında bulundu; 11 Kasım 1911 günü kurulan fırkanın ilk başkanlığı görevini 25 Kasım 1911'den Haziran 1912'ye kadar devam ettirdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıktığını belgeleyen Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Damat Ferit Paşa beş defa sadarete getirildi. İlk sadrazamlık görevine Tevfik Paşa kabinesinin 3 Mart 1919'da düşmesi üzerine, 4 Mart 1919'da başladı. Bu ilk sadareti Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği 15 Mayıs 1919 tarihine kadar sürdü. 19 Mayıs'ta kurduğu bir diğer hükümet, 20 Temmuz 1919'a kadar devam edebildi. Ancak istifasından bir gün sonra tekrar kabineyi kurmakla görevlendirildi ve üçüncü sadareti 30 Eylül 1919'da sona erdi.

Ali Rıza Paşa kabinesinin düşmesi, ardından kurulan Salih Paşa hükümetinin 25 gün sonra istifa etmesi ve Tevfik Paşa'nın tekrar hükümet kurmayı kabul etmemesi nedeniyle, Damat Ferit 5 Nisan 1920'de tekrar sadrazamlıkla görevlendirildi. Kabinesini kurduktan sonra Kuvayı Milliye'yi dağıtmak için çeşitli girişimlerde bulunduysa da, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen tepkilerin de etkisiyle 30 Temmuz 1920'de istifa edip bir gün sonra son kabinesini kurdu. Beşinci ve son kabine, 17 Ekim 1920 tarihine kadar görevine devam etti.

Kurduğu bütün bu hükümetlerde hariciye nazırlığını, son iki hükümette ek olarak harbiye nazırlığını üstlenen Damat Ferit Paşa, sadrazam olduğu dönemde Osmanlı heyeti başkanı olarak Paris Barış Konferansı'na katıldı. İtilaf Devletleri'nin işgallerine yönelik başlatılan milli direniş hareketine karşı çıkarak Kuvayı Milliye teşkilatına karşı Kuvayı İnzibatiye adlı bir askeri teşkilat örgütledi. Ülkenin paylaşılmasını öngören Sevr Antlaşması'nın hazırlıklarında yer aldı.

Milli Mücadele'nin zafere ulaşması üzerine 21 Eylül 1922 tarihinde ailesiyle birlikte Avrupa'ya kaçan Ferit Paşa, 6 Ekim 1923'te Nice şehrinde öldü.

İSTANBUL VE ANKARA'NIN KARŞILIKLI FETVALARI

Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin İstanbul Hükümeti adına yayınlanan ve halkı Milli Mücadele hareketine karşı kışkırtmayı hedefleyen fetvası tür şu iddiaları içeriyordu (sadeleştirilmiş olarak)

"Dünya düzenini temin eden İslam halifesinin idaresi altında bulunan İslam ülkelerinde, hak tanımayan bazı kimseler birleşip kendilerine başkanlar seçmiş, sultanın sadık tebaasını yalan dolanla kandırarak, padişah fermanı olmadan halktan asker toplamaya kalkmışlardır. Görünüşte askeri yedirip içirip giydirmek bahanesiyle, ama aslında mal toplamak sevdasıyla şeriata ve padişah fermanına aykırı olarak birtakım vergiler ve borç para toplamakta, türlü baskı ve işkenceyle halkın mal ve eşyasını zorla almaktadırlar. Böylece halka eziyet etmeyi alışkanlık haline getirip cürüm işlemeye kalkmış, bazı köylere saldırarak harap etmişler ve çok sayıda insanı katlederek kan akıtmışlardır. Padişah tarafından tayin edilmiş bazı asker veya sivil görevlileri kendi kendilerine işbaşından uzaklaştırıp kendi taraftarlarını tayin etmişlerdir. İstanbul ile memleketin geri kalanı arasındaki ulaşımı ve haberleşmeyi keserek, devletin verdiği emirlerin halka ulaşmasını engelleyip başkenti memleketten soyutlamışlardır. Halifeliğin yüceliğini küçümseyip etkisini azaltmaya yönelterek, şeyhülislamlık makamına ihanet etmekle Osmanlı Devleti'nin kanunlarını ve düzenini ve memleketin asayişini bozmak için yalan dolanla dolu haberler yayarak halkı kargaşaya sürüklemişlerdir.

Memlekette fitne yaratmaya çalıştıkları meydana çıkıp gerçeklik kazanan bu kişiler ile onlara yardım edenler asi olup, bir an önce dağılmaları hakkında çıkan padişah fermanından sonra da inat ve fesatlarında ısrar ederlerse, onların kötülüklerinden memleketi temizlemek ve halkı onların zararlarından kurtarmak vacip olup, katlolunmaları meşru ve farz olur mu?

Cevap: 'Her şeyi bilen, Yüce Allah'tır.' Olur!"

Dürrizade'nin fetvasında bu yazılanlar ve devamındaki diğer soru-cevaplara karşılık Milli Mücadele'nin destekçilerinden Ankara Müftüsü Börekçizade Rifat Efendi'nin hazırladığı ve pek çok kişinin altına imza attığı karşı fetvada ise cevabi nitelikte şu cümleler yer alıyordu (sadeleştirilmiş olarak):

"Dünya düzenini temin eden İslam halifesinin halifelik ve saltanatının merkezi İstanbul, İslam hükümdarının rızası dışında, İslam düşmanı devletler tarafından işgal edilerek, İslam askerlerinin silahları ellerinden alınmış ve bir bölümü haksız yere şehit edilmiş, halifelik merkezini koruyan bütün istihkamlar, kaleler, savaş araçları zapt edilmiş ve resmi devlet işlerini yürütüp İslam ordusunu donatmakla görevli olan Babıali'ye ve Harbiye Nezareti'ne el konmuştur. Bu suretle halife, milletin gerçek menfaati uğrunda gereken tedbirleri almaktan alıkonulmuştur. Sıkıyönetim ilan edilip sıkıyönetim mahkemeleri kurulmuş, İngiliz kanunlarının uyguladığı kararlar verilmek suretiyle halifenin yargı haklarına karışılmıştır.

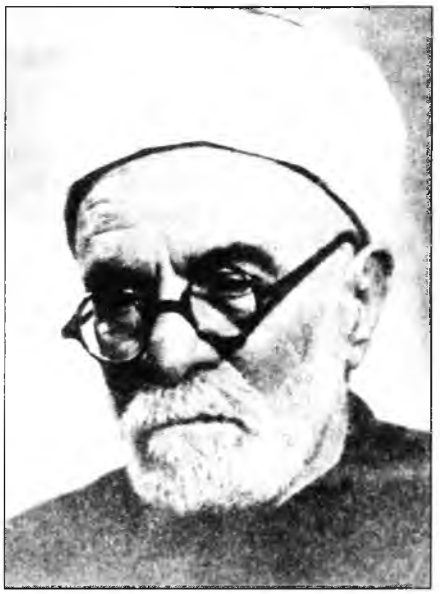

Yine halifenin rızası olmadan Osmanlı topraklarından İzmir, Adana, Maraş, Antep ve Urfa'ya saldırıp oralardaki gayrimüslim Osmanlı unsurlarla el ele vererek Müslümanları toptan yok etmeye, mallarını yağmalamaya, kadınlarına tecavüze ve Müslüman halkın bütün mukaddes inançlarına hakarete kalkışmışlardır.

Yukarıda anlatılan biçimde davranışlara ve esarete uğrayan halifelerini kurtarmak için ellerinden geleni yapmaları bütün Müslümanlar için farz olur mu?

Cevap: 'Her şeyi bilen, Yüce Allah'tır.' Olur!"

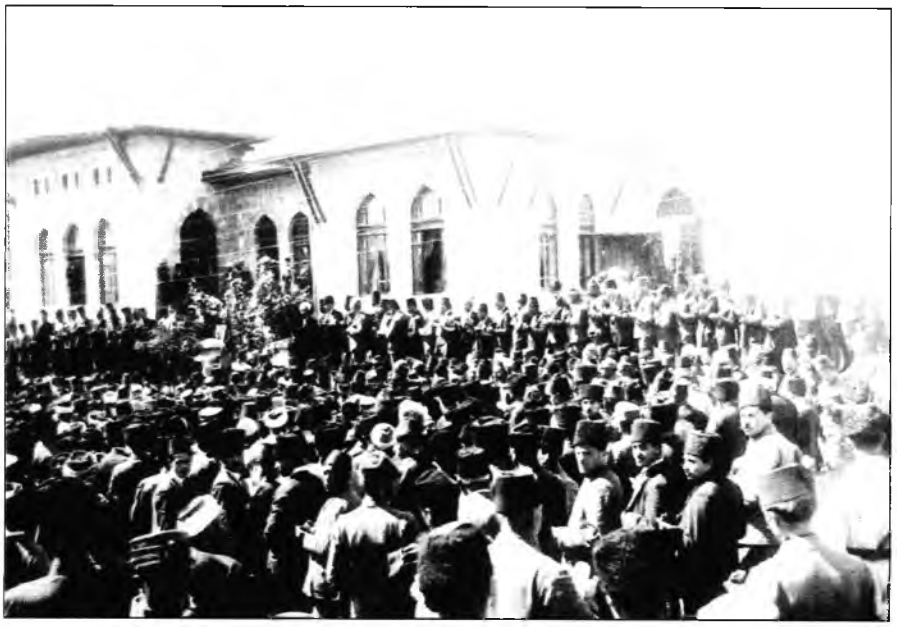

Üstte
Ankara Müftüsü Börekçizade Rifat Efendi.

Altta
Meclis üyeleri, halkla birlikte Ramazan Bayramı'nda vatanın kurtuluşu için dua ediyor (18 Haziran 1920).

Yabancı Devletlerin Gözünde Ankara

Ankara'da yaşanan gelişmeler İtilaf Devletleri tarafından dikkatle izleniyor, yüksek komiserler ve diğer siyasi görevlilerin raporlarıyla birlikte, istihbarat servisleri Ankara'daki ajanları aracılığıyla meclis çalışmaları hakkında bilgi toplayıp bunları hükümetlerine iletiyordu.

İngiliz hükümeti, Ankara'da kurulan Meclis ile ilgili ilk bilgilere İstanbul'dan başkomutan Milne'in 6 Mayıs günü gönderdiği gizli raporla ulaştı. Bu raporda Meclis'in açılışı hakkında ayrıntılı bilgiler veriliyor, adı "Meclis-i Kebir-i Milli" (Büyük Millet Meclisi) olarak saptanan bu teşkilatın şu kararları aldığı bildiriliyordu: İstanbul'un işgali sona ermelidir; Fransız, Yunan ve İtalyanlar Adana, İzmir ve Antalya'dan çekilmelidir; sakinlerinin çoğunluğu Türk olan bölgeler Osmanlı yönetiminin doğrudan denetiminde bulunmalıdır; 1914'te Osmanlı yönetiminde olup şimdi işgal edilmiş bölgelerde halk oylaması yapılmalıdır; bu ilkeleri kapsamayan bir barış anlaşması kabul edilmeyecektir; kabul edilmeyecek barışın koşullarını zorla dayatmaya çalışanlara karşı milletin direnme hakkı vardır.

Amiral Robeck de 22 Mayıs günü İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği gizli yazıda, milliyetçilerin Anadolu'da bir padişah vekili atamayı düşündüklerini, ancak sonra bundan vazgeçtiklerini söylüyordu. Robeck'e göre bu kişiler padişahın baskı altında olduğunu, düşmanları olan İtilaf Devletleri'nin padişah ile halifenin görevini ayırma niyeti taşıdıklarını öne sürüyorlardı. Çözüm önerileri ise padişahın kişiliğinde toplanmış tüm yetkileri Büyük Millet Meclisi'nin üstlenmesiydi. Milli akımın liderleri sorumluluk ve görev alanlarını tayin edecek sözde yasalar yaratmayı amaçlıyorlardı. Aynı raporun ekindeki bir diğer gizli raporda da, Mustafa Kemal'in toplantılarda padişahsız bir yönetim kurma gereğine değindiği bildiriliyordu.

İtilaf Devletleri temsilcileri, Meclis'in kuruluş döneminde yayınlanan bildirileri de yakından takip ediyorlardı. Lord Curzon'un eline ulaşan bir raporda, Mustafa Kemal'in baskı altında bulunan İstanbul'dan gelen emirlerin kabul edilmeyeceğini ve halkın kendi haklarını savunup onurlu bir barış için mücadele edeceğini bildiren cümleleri "açıktan açığa padişaha isyan" olarak değerlendiriliyordu.

Mustafa Kemal'in İslam dünyasına Büyük Millet Meclisi'nin hedeflerini açıkladığı bildirisi de bir ajan tarafından temin edilip İngilizce'ye çevrilmiş ve Robeck tarafından gizli bir yazıyla Lord Curzon'a gönderilmişti. Söz konusu bildiride İngilizlerce satın alınan hainlerin halifeye isyan başlatıldığı söylentilerini yaydığı belirtiliyor, oysa Kuvayı Milliye milislerinin amaçlarının İzmir, Adana, Maraş, Urfa, Antep ve imparatorluğun diğer bölgelerini ordularıyla işgal etmiş olan din düşmanlarını kovmak ve padişaha saygınlığını iade etmek olduğu, milletin temsilcilerinin halifeye karşı bir isyan niyeti gütmediği açıklanıyordu.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Heathcote-Smith, vatanseverlerin zeki-

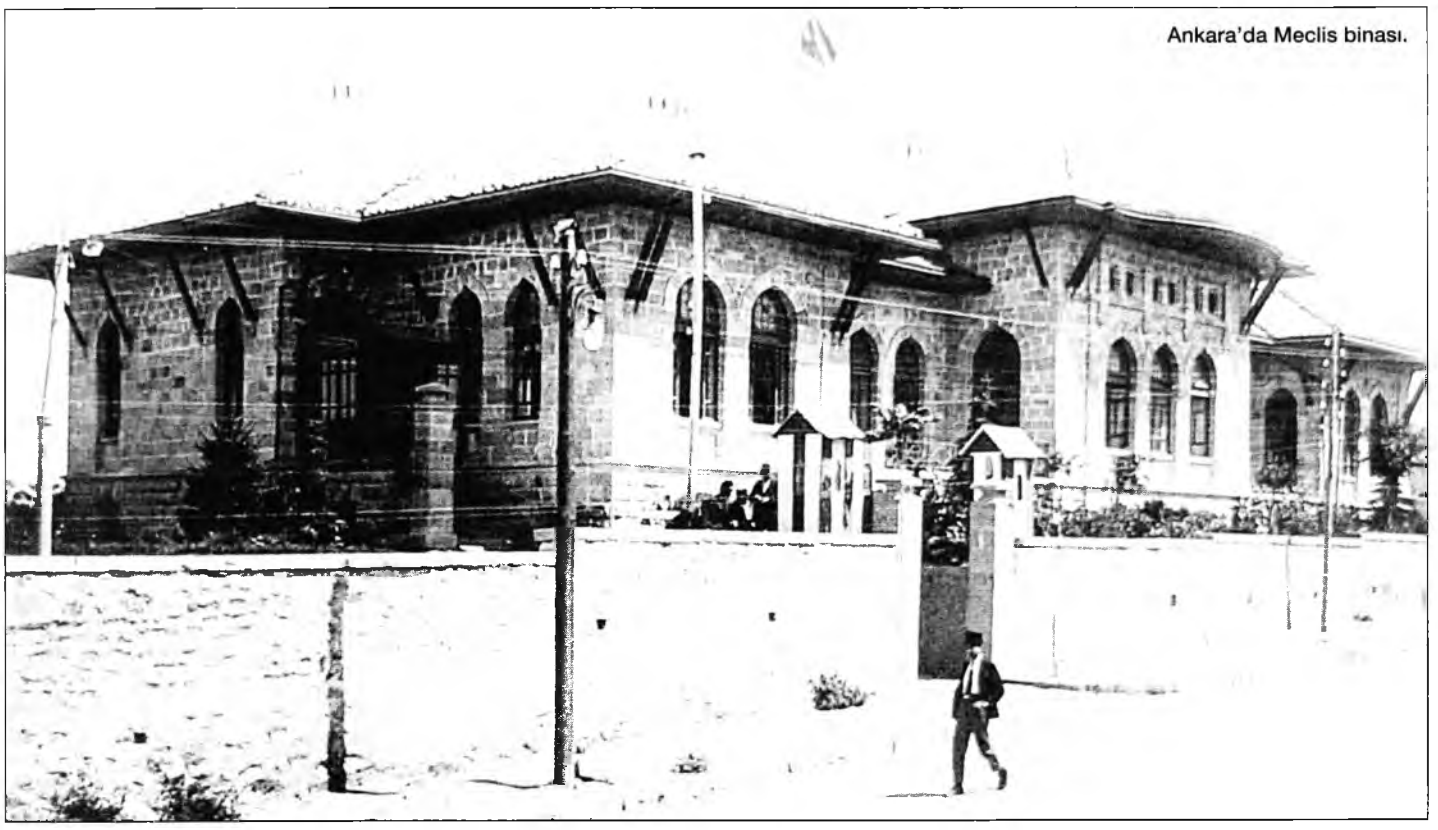

Ankara'da Meclis binası.

Üstte
Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da bulunduğu günleri de yoğun görüşmelerle geçiriyordu.

Altta
Ankara'daki gelişmeleri yakından takip ederek Lord Curzon'a ileten İngiliz temsilcisi Amiral Robeck.

ce davranıp her davranışlarının yasal çerçeveler içinde kalmasına özen gösterdiklerini söylüyordu. Smith'e göre, bu kişiler padişahın varlığını kabul ediyorlar, ancak düşmanın baskısı altında olmasından dolayı sorumluluklarını yerine getiremediğini ve şeyhülislamca yayınlanan fetvalarının geçersiz olduğunu söylüyorlardı.

Robeck, kendisine bir ajan tarafından iletilen rapora dayanarak Lord Curzon'a Meclis'in yapılanmasıyla ilgili bilgiler de aktarmıştı. Bu ajan, başkanlık seçimlerinin yapıldığı oturumda Meclis binasına sızmış ve gerekli kayıtları almıştı. Onun anlattığına göre oturum sırasında Mustafa Kemal söz alarak on iki aydır yapılan çalışmaları anlatmış, sonra da seçimleere geçilmişti. Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal'i başkan, Celalettin Arif Bey'i ikinci başkan, Abdülhalim Çelebi'yi birinci asbaşkan, Kırşehirli Hacı Veli Çelebi Cemalettin Efendi'yi de ikinci asbaşkan seçmişti. Ardından üyeler arasından bir vekiller heyeti seçilmişti. Mustafa Kemal, Celalettin Arif, Dr. Adnan, Hakkı Behiç, Bekir Sami, Hamdullah Suphi, Cami Bey, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa heyet üyesi olmuşlardı. Ajan, kurulan bu geçici yönetimin aslında cumhuriyet rejimine dayandığını, ancak halkın padişaha olan duyguları esas alınarak bu durumun açıklanmadığını da bildiriyordu. İngilizlere göre merkezi yönetimin yayımladığı fetvalar son derece etkili olmuştu.

İngilizler gelişmeleri büyük bir dikkatle izlerken, İtalyanlar Ankara ile yakınlaşma yönünde bir eğilim gösteriyorlardı. Nitekim 15 Haziran 1920'de Kont Sforza ve Kont Fago ile Mustafa Kemal arasında imzalanan geçici bir protokole göre İtalyan hükümeti Ankara'ya borç para vermeyi, Yunanlıların Anadolu'daki yayılmasını engellemeyi ve Ankara'nın satın alacağı silahların Antalya'ya boşaltılmasına engel olmamayı taahhüt ediyordu. İtalyanların bunun karşılığında istedikleri şey ise, Anadolu madenlerinin imtiyazı ile Anadolu'daki tahıl fazlasının ülkelerine ihracıydı.

Fransa ise hem İngilizlerin siyasetinden, hem İtalyanların Ankara ile yakınlaşmasından, hem de Büyük Millet Meclisi'nin açıklamalarından tedirgindi. Meclis tarafından Müslümanların halifesi olan padişaha sadakat gösterileceğinin açıklanması,

Fransa için kendi egemenliğindeki Müslüman ülkelerde bazı problemler çıkmasına yol açabilirdi. Ayrıca Fransızlar zaten Osmanlı topraklarında epey güç kaybına uğramışlar ve güney cephesindeki etkinliklerini kaybedip kimi şehirlerde geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

Bütün bu gelişmelerle moral kaybı yaşayan Fransız Hükümeti, doğrudan doğruya Mustafa Kemal ile görüşmeler yapmak üzere girişimlere başlamıştı. 1920 Şubat'ında Amiral de Bon aracılığıyla yaptıkları görüşme talebi, Mustafa Kemal'in Kilikya, Antep, Urfa ve Maraş'ın boşaltılmasını ön şart olarak koyması yüzünden bir sonuca ulaşmamıştı. Bunun ardından 1920 Mayıs'ında tekrar görüşme yolları aranmış, hatta bu amaçla İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil yetkilinin Ankara'ya gönderilmesine karar verilmişti. Ancak söz konusu girişimden de önemli bir sonuç çıkmamıştı.

Sonunda 20 Mayıs 1920 tarihinde Robert de Caix, M. Savoy ve Labonne'dan oluşan bir heyet, Mustafa Kemal ile masaya oturmayı başardı. Mustafa Kemal, bu görüşmede Fransızların işgal altında bulundurdukları topraklardan çekilmeleri talebini bir kez daha yinelediyse de, heyet üyelerinin bu kadar kapsamlı bir anlaşma için gerekli yetkiye sahip olmadıklarını ve imza atabilmek için Paris'e gidip yetki talep etmeleri gerektiğini bildirmeleri üzerine yirmi günlük bir geçici ateşkes imzalandı. Büyük Millet Meclisi'nde kimi isimler bu ateşkese karşı çıktı, ancak Mustafa Kemal, çatışmaların geçici olarak durdurulmasının, en azından Adana bölgesinin boşaltılması için bir başlangıç olacağını düşünmekteydi. Bu yolla hiç olmazsa Adana bölgesindeki Kuvayı Milliye teşkilatının bir düzene sokulması mümkün olabilirdi.

Mustafa Kemal'in zihninde, Fransızların böyle bir anlaşmaya gitmek istemelerinin bir açıklaması vardı. Birincisi, zaten etkinliklerini iyice yitirdikleri şu dönemde silahlı bir çatışmaya girmek istememeleri doğaldı. Bölgedeki askeri varlıklarını artırmak yerine, kendileri için bir pazar ve hammadde kaynağı olan Suriye'deki çıkarlarını korumak onlar için muhtemelen daha mantıklıydı. Anlaşma zemini sağlandığı takdirde Ankara hükümeti Fransa'nın Suriye'deki çıkarlarına karışmayacağından, her şey belli bir mantık çerçevesinde uygun görünüyordu.

23 Mayıs 1920 günü imzalanıp 29 Mayıs gecesinden itibaren yürürlüğe giren bu ateşkes, ilk on gün içerisinde Antep, Sis ve Pozantı'nın boşaltılmasını, savaş esirlerinin ve tutukluların takasını, ayrıca bölgedeki Fransız işadamlarına tanınacak ayrıcalıklar karşılığında Fransa'nın da milli hareketi desteklemesini öngörüyordu.

Bu yirmi günlük ateşkesin, bir bakıma daha köklü bir anlaşmanın zeminini hazırladığı düşünülüyordu. Görüşme ve konuşmaların başta bıraktığı izlenim, Fransızların Adana ve dolaylarını boşaltacakları yolundaydı. Ancak bu kısa süre içinde bile mütareke koşullarının çiğnendiği görüldü. Fransızlar Pozantı'yı boşaltmakla birlikte, Sis'i silah ve cephaneleriyle birlikte Ermenilere bırakmışlardı. Antep ise tamamıyla boşaltılmamıştı. Üstelik henüz ateşkes sona ermeden Zonguldak'ın da işgal edilmesi Mustafa Kemal'in gözünde anlaşmanın bozulması için yeterli sayıldı ve 18 Haziran günü Türk-Fransız cephelerinde savaşın tekrar başlayacağı Fransa'ya bildirildi.

Bu olumsuzluklara rağmen, Büyük Millet Meclisi henüz İtilaf Devletleri tarafından resmen kabul görmemiş olduğu halde, Fransızların İstanbul Hükümeti'ni bir tarafa bırakıp doğrudan Büyük Millet Meclisi'yle görüşmeleri, Milli Mücadele tarihi bakımdan önemli bir adımı işaret etmekteydi.

Meclis'in açıldığı dönemde Ankara'dan bir görünüm.

SAN REMO KONFERANSI

Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin çalışmalarına başladığı günlerde, İtilaf Devletleri temsilcileri Osmanlı topraklarının geleceğine dair kararları tartışmak üzere 18 Nisan-26 Nisan 1920 tarihleri arasında İtalya'nın San Remo kentinde bir araya geldiler. Konferansta İngiltere'yi Lloyd George, Fransa'yı Millerand ve İtalya'yı Francesco Nitti temsil ediyor, toplantıların çoğunda Japonya Hükümeti adına da bir temsilci bulunuyordu.

San Remo Konferansı'nın amacı, Paris ve Londra konferanslarında saptanan hususlar doğrultusunda bir anlaşma tasarısı hazırlamanın yollarını aramaktı. 19 Nisan günü Mareşal Ferdinand Foch başkanlığında toplanan askeri komitenin görüşlerini alan konsey, imzalanacak bir barışın koşullarını belirlemek için çalışmalarına başladı. Oturumlarda mali meseleler, Kürt sorunu, Boğazlar sorunu ve Osmanlı'nın borçları gibi konular ele alındı. Borçlar konusuyla ilgili olarak İtilaf Devletleri temsilcilerinin oluşturduğu uluslararası bir komisyon kuruldu.

Konferans devam ederken Osmanlı Devleti'nden herhangi bir katılımcının görüşünü alma gereği duyulmamıştı; ancak Galip Kemali Bey kendi inisiyatifiyle bir muhtıra sunarak Trakya, İzmir, Adana, Trabzon, Erzurum bölgelerinde Müslüman Türk nüfusun çoğunlukta olduğunu hatırlatıyor ve verilecek kararlarda bunun göz ardı edilmemesini talep ediyordu. Woodrow Wilson da konferans öncesinde bu devletlere, yapılacak anlaşmalarda bütün taraflar için adil davranılmasını isteyen bir telgraf yollamıştı. Ancak Lloyd George, bu toplantılardan çıkacak sonuçların gerekirse zorla kabul ettirilmesi gerektiğini savunuyordu.

Venizelos, San Remo'da da etkin bir siyaset yapıyor ve Anadolu'nun işgaline yönelik daha etkin bir plan uygulanmasını öneriyordu. Ancak İstanbul'un işgalinin yarattığı tepkiler ve Ankara'daki gelişmeler nedeniyle, konferanstan bu konuda şimdilik daha sakin olunması yönünde bir karar çıkacaktı.

San Remo'da yapılan tartışmalar, Osmanlı toprakları için yeni paylaşım planlarını da gündeme getirmişti. Buna göre Suriye, Filistin, Arabistan ve Irak imparatorluk sınırları dışında kalıyor, Suriye ile Irak şimdilik bağımsız hükümetler olarak İngiliz mandasına giriyor, Filistin ise tümüyle İngiliz egemenliğine giriyordu. Trabzon Ermenistan'a, İzmir ve Trakya Yunanistan'a bırakılıyordu. Adana ile Antalya, gerideki topraklarla birlikte Fransa ve İtalya'nın etkinlik bölgeleri olacaktı.

Boğazlar meselesinin takibi için iki komisyon kurulmuştu. Bu komisyonlardan biri yönetim işleriyle ilgilenirken, İtilaf Devletleri askerlerinden oluşan diğer komisyon güvenlik işlerini idare edecekti. Boğazlar savaş ve barış zamanlarında bütün ticari gemilere ve savaş gemilerine açık tutulacaktı. Lloyd George, İngilizlerin Boğazlar'la birlikte Mezopotamya'yı, Fransızların Kilikya'yı, İtalyanların ise Antalya

Sağda
San Remo Konferansına İtalya adına katılan F. Nitti (sağda) ve İngiltere adına katılan Lloyd George (solda).

Altta
Konferans sonuçlarının İstanbul'da görüşüldüğü Yıldız Sarayı.

Sol sayfada
San Remo'da alınacak kararlar için toplanan askeri komiteye başkanlık eden Mareşal F. Foch.

ve çevresini koruyup yönetme görevini üstlenmeleri gerektiğini savunuyordu.

Konferans tamamlandıktan sonra kararlaştırılan konuların bildirilmesi için Osmanlı hükümeti, halen görüşmeleri süren Paris Konferansı'na temsilci göndermeye davet edildi. Türk topraklarının üçte ikisinden fazlasının imparatorluktan kopartılmasına heyetin gösterdiği tepki, bu koşulların Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine ağır bir darbe vurulacağı yönündeydi.

Ne var ki İtilaf Devletleri, Osmanlı heyetinin görüşlerini dikkate almak gibi bir amaç gütmüyordu ve itirazların da bir faydası yoktu. Kaldı ki padişah ve Damat Ferit son derece teslimiyetçi bir tavır içindeydi. Söz konusu taslak kabul edilecekti, ancak bu kararın kişisel olmaktan çıkması için Saltanat Şurası'nın toplanmasına karar verildi.

İstanbul ahalisi hükümetten farklı olarak konferans haberlerini büyük bir tepkiyle karşıladı. 21 Mayıs günü Sultanahmet Meydanı'nda yapılan miting, bir bakıma alınan kararların adaletsizliğine bir isyan niteliğindeydi. Mitingde Trakya ve İzmir'in yabancı devletlere verilemeyeceği, Arabistan topraklarının Osmanlı egemenliğinde kalması gerektiği ve kapitülasyonların kaldırılması yönünde görüşler bildirildi.

Ama 22 Temmuz 1920 günü, Yıldız Sarayı'nda padişah huzurunda bir araya gelen veliaht Abdülmecid Efendi, Damat Ferit Paşa, Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi ve diğer yüksek devlet görevlileri aynı fikirde değildi. Toplantıya katılanlar, San Remo Konferansı'ndan çıkan koşullar kabul edilirse Osmanlı İmparatorluğu'nun belirli sınırlar içinde varlığını devam ettirebileceğini, ret cevabı durumunda ise devletin varlığının tümüyle tehlikeye gireceğini düşünüyorlardı.

Toplantıya katılanların yükselttiği küçük itiraz sesleri ise, Damat Ferit Paşa'nın, "Kimdir bugün cesaret edip de bu devlet mahvolsun diyecek?" sorusu karşısında hemen dinmişti. Padişah Vahdeddin, anlaşmayı "imza etme" taraftarlarının ayağa kalkmasını, aksi yönde düşünenlerin yerinde oturmasını söyleyince, bütün heyet ayağa kalkmakta tereddüt etmemişti. Sadece Topçu Feriki Rıza Paşa, ayakta bulunduğu halde çekimser olduğunu ifade etmekle yetinmiş ve toplantı da bu şekilde sona ermişti.

KRONOLOJİ

2 Nisan 1920
Halide Edip, Dr. Adnan (Adıvar), Hüsrev (Gerede), Yunus Nadi, Yusuf Kemal, Rıza Nur, Abdullah Azmi, Hoca Vehbi, Cami (Baykut) ve diğer bir kısım kimse İstanbul'dan Ankara'ya gelerek istasyonda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından karşılandı.

Salih Paşa kabinesi istifa etti.

3 Nisan 1920
İsmet (İnönü), Celalettin Arif, Saffet (Arıkan) ve diğer bazı kişiler Ankara'ya gelerek istasyonda Mustafa Kemal tarafından karşılandı.

5 Nisan 1920
Damat Ferit Paşa dördüncü kabinesini kurdu.

10 Nisan 1920
Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi, padişah ve halife kuvvetlerinin dışındaki milli kuvvetleri kafir ilan eden ve katlinin vacip olduğunu bildiren bir fetva yayınladı.

11 Nisan 1920
Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin fetvası Takvim-i Vakayi ve diğer İstanbul gazetelerinde yayımlandı.

Fransızlar Urfa'yı tahliye etti.

Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın dört ay içinde tekrar toplanmak üzere feshi hakkında padişah iradesi yayınlanarak mecliste okundu.

15 Nisan 1920
J. de Robeck, Lord Curzon'a şeyhülislamın fetvasının tercümesini iletti.

16 Nisan 1920
Ankara Müftüsü Rifat Efendi, Dürrizade Abdullah Efendi'nin fetvasına karşı bir fetva yayınladı. Fetva Anadolu'ya tebliğ edildikten sonra yüzlerce müftü ve din alimi tarafından imzalanarak 22 Nisan'dan itibaren Anadolu gazetelerinde bu imzalarla beraber yayımlanmaya başladı.

18 Nisan 1920
İstanbul Hükümeti, Kuvayı Milliye'yi ortadan kaldırmak üzere Kuvayı İnzibatiye adlı bir teşkilat kurulduğunu bildiren bir kararname yayınladı; teşkilatın kumandanlığına Süleyman Şefik Paşa getirildi.

Roma'da bulunan Osmanlı diplomatı Galip Kemali Bey, San Remo Konferansı'nda İtalyan temsilcisi Francesco Nitti'ye iletilmek üzere bir mektup gönderdi.

19 Nisan 1920
İtilaf Devletleri temsilcileri Türkiye ile yapılacak barışın esaslarını konuşmak üzere San Remo'da Mareşal Foch başkanlığında toplandı. Konferans 26 Nisan'a kadar sürdü.

Zonguldak'ta bir kısım gerici, toplu olarak telgrafhaneden padişaha sadakat telgrafı çekti.

20 Nisan 1920
İtilaf Devletleri temsilcileri San Remo'ya bir heyet gönderilmesi hakkında Osmanlı'ya bir ortak nota gönderdiler.

21 Nisan 1920
Mustafa Kemal, vilayetlere Meclis'in 23 Nisan günü açılacağını bildiren bir tamim yayınladı.

San Remo Konferansı'nda Türkiye'nin Avrupa'daki sınırları ve Boğazlar meselesi gündeme geldi.

İngiltere Başbakanı Lloyd George'un, Mustafa Kemal'in Yunanlıları Anadolu'dan kovamayacağı yönünde bir demeci yayınlandı.

23 Nisan 1920
Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı.

Safranbolu'da padişah taraftarı bazı kimselerin dükkânları kapatmaları ve telgraf haberleşmelerini kesmeleriyle sonuçlanan bir gerici ayaklanma gerçekleşti.

Galip Kemali Bey, San Remo Konferansı'na bir muhtıra sundu.

24 Nisan 1920
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ilk gizli oturum açıldı ve Mustafa Kemal memleketin durumu hakkında konuşma yaptı.

Ankara Müftüsü Rifat Efendi İstanbul Hükümeti tarafından görevinden azledildi, aynı gün Heyet-i Temsiliye tarafından tekrar bu göreve atandı.

26 Nisan 1920
Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı iç tüzüğünün değiştirilmek zuretiyle uygulanması yönünde Büyük Millet Meclisi kararı açıklandı.

San Remo Konferansı sona erdi.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

10

Kurtuluş Savaşı'nın İç Cephesi

Koç

Anadolu'da Silahlı Mücadele ve Karşı Hareketler

Ankara'nın önemli siyasi gelişmelere sahne olduğu günlerde, memleketin dört bir yanında Kuvayı Milliye milisleri düşman işgallerine karşı koymak için çarpışmaya devam ediyordu. Ancak Kuvayı Milliye'nin karşısındaki tek güç düşman askerleri değildi; içerideki karşı hareketlerle de mücadele etmek gerekiyor. Mustafa Kemal'in ve yeni kurulan Meclis'in önünde, siyasi kararlarla birlikte bütün bu gelişmeleri takip edip askeri çözümler üretmek görevi duruyordu.

Mustafa Kemal önemli mevkilerdeki görev tayinlerini yaparken, Erkân-ı Harbiye Riyaset-i Umumiyesi (Genelkurmay Başkanlığı) için İsmet Paşa'yı uygun görmüştü. Askeri geçmişi ve ortak mesaileri itibariyle İsmet Paşa, Mustafa Kemal'in ona bu görevi vermesi için yeterli donanıma sahipti; askeri eğitimini tamamladıktan sonra Edirne'de bölük komutanlığı yapmış, Hareket Ordusu'nda Mustafa Kemal ile birlikte görev almış, Yemen isyanının bastırılması harekâtına katılmış, I. Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesinde yine Mustafa Kemal'le birlikte bulunmuştu.

İsmet Paşa'nın Erkân-ı Harbiye Riyaset-i Umumiyesi'ne tayini, çok geçmeden birtakım tartışmalara yol açtı. Mustafa Kemal Paşa kararını açıkladıktan hemen sonra özel bir görüşme talep eden Refet Bey, Erkân-ı Harbiye Riyaset-i Umumiyesi'nin en büyük askeri makam olup olmadığı konusunun açıklığa kavuşturulmasını rica etti. Bu makamın en büyük askeri makam olduğu ve ondan daha büyük makamın Millet Meclisi olacağı cevabını alması ise itirazını açıklayarak, bu görevin başkumandanlık anlamına geldiğini ve İsmet Paşa'ya verilmesine razı olamayacağını söylemesi için yeterli oldu. Mus-

Sağda
1920'lerde Ankara'dan bir görünüm.

Solda üstte
İsmet Paşa'nın görevlendirilmesiyle ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'ya itirazlarını ileten Refet Paşa.

Solda altta
Trakya'yı Yunan işgaline karşı savunan bir milis grubu. Grupta milis kuvvetlerinin yöneticilerinden Fuat (Balkan), Doksatlı Salih Çavuş, Üsteğmen Hayri, Polatlılı Recep ve Eksper Ahmet Beyler de bulunuyorlar.

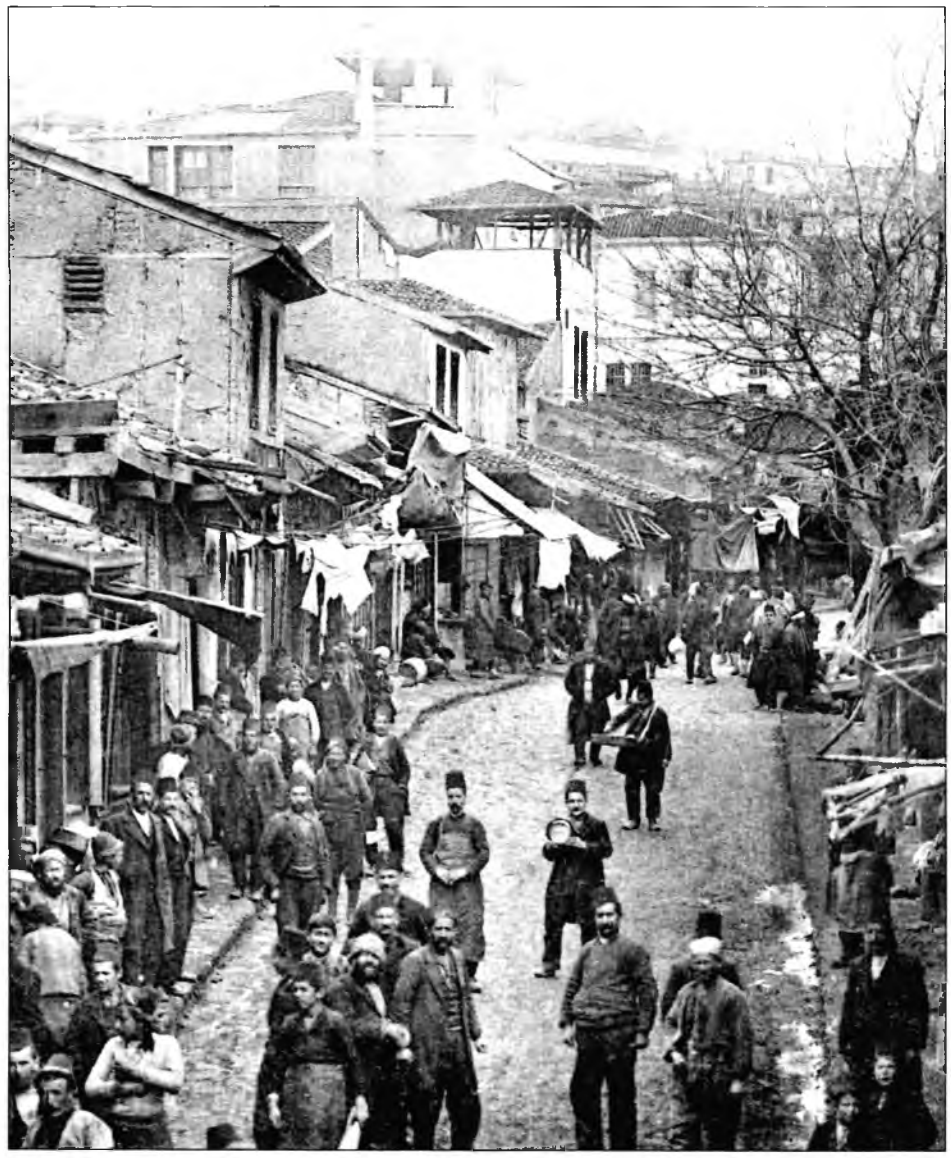

tafa Kemal ise Refet Paşa'ya bunun çok önemli ve nazik bir görev olduğunu, kendisinin etrafındakiler hakkındaki bilgisine ve tarafsızlığına güvenmesinin yerinde olacağını söyledi; böyle iddialarda bulunmasının uygun olmadığını eklemeyi de ihmal etti.

Refet Paşa'nın ardından Fuat Paşa da aynı konuda bir görüşme rica etti; o da bu görevin İsmet Paşa'ya getirilmesine katiyen razı değildi. Mustafa Kemal, Fuat Paşa'yı da, bu tür durumlarda en uygun davranışın mevcut durumun doğurduğu gerekliliğe göre davranmak olduğuna ikna etmeye çalıştı.

Refet ve Fuat Paşaların kişisel itirazlarıyla birlikte bir ortak itiraz noktaları da şuydu: Kendileri daha evvel Anadolu'da Mustafa Kemal ile ortak mesai harcamışlardı, fakat İsmet Paşa aralarına sonradan katılmıştı. Oysa İsmet Paşa daha Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmeden evvel onunla birlikte düşünüp olayları tartmıştı. İsmet Paşa Ankara'ya da gitmişti, ancak Fevzi Paşa'nın Harbiye Nezareti'ne gelmesi üzerine önemli görüşmeler yapmak üzere özel bir görevle İstanbul'a gönderilmişti. Ayrıca hep birlikte hareket edilmesi gereken bu günlerde kıdem tartışmaları yapmak doğru olmazdı.

Mustafa Kemal, eğer İsmet Paşa'nın bu göreve tayin edilmesi yanlış olsaydı Fevzi Paşa'nın kendisini uyaracağına da inanıyordu. Oysa Paşa tam aksine bu görevlendirmeyi çok uygun bulduğunu dile getirmiş, bu da bu seçimin doğruluğunu takviye etmişti.

Ankara'da bu tartışmalar yaşanırken cephelerdeki hareket devam ediyor, çeşitli bölgelerde görevlendirilmiş vatanseverler artık Meclis'i temsilen daha büyük bir sorumlulukla olaylara hâkim olmaya çabalıyordu.

En önemli cephelerden İzmir'de, bir önceki yılın baharında Yunanlılar şehre çıktığı zaman 17. Kolordu Kumandanı Nadir Paşa ile Kaymakam Hürrem Bey komutasında 56. Tümenin iki alayı vardı. Bu kuvvet özellikle, kolordu kumandanının emriyle, karşı koydurulmaksızın, büyük aşağılamalar altında Yunanlılara teslim edilmişti. Tümenin bir alayı da Yarbay Ali Bey kumandasında Ayvalık'taydı. Yunan ordusu işgal bölgesini genişletip Ayvalık'a da asker çıkarmıştı. Ali Bey bu Yunan kuvvetine karşı 28 Mayıs 1919'da savaşa girişmiş, bu tarihe kadar hiçbir yerde ateşle karşılaşmayan Yunan birlikleri şaşkınlığa uğramışlardı.

Aydın dolaylarında, İzmir'in Yunanlıların eline geçmesinden sonra, asker ve halktan yurtseverler, Bergama'daki Yunan işgalci kuvvetlerini bir baskınla ortadan kaldırmışlar, bu baskına Balıkesir ve Bandırma'dan gönderilen kuvvetler de katılmış, bu olay üzerine Yunanlılar, dağınık ve güçsüz birliklerini geri çekip toplamak gereğini duyarak Nazilli'yi de boşaltmışlardı.

1920 Mayıs'ı ortalarına gelindiğinde İzmir cephesindeki Kuvayı Milliye güçlendirilmişti, ancak bu sırada Yunanlıların da Soma, Akhisar ve İvrindi cephelerinde keşif taarruzları yaptıkları dikkati çekiyordu.

Üstte
İvrindi'deki Kuvayı Milliyecilerden Yüzbaşı Halit Bey.

Altta
Fransız ve Ermeni kuvvetlerine direnen Urfalı mücahitlerden bir grup.

Sağda
Pozantı'da 1250 kişilik Fransız taburunu tutsak alan 44 kişilik milis kuvveti.

Yunan askerleri San Remo Konferansı kararlarına uygun olarak Trakya'yı da işgale hazırlanıyorlardı. Trakya'daki Fransız kuvvetleri kumandanı General Charpy'nin bir tebliğle bu durumu ilan etmesi, Sultan Selim Camii'nde toplanan büyük bir halk kitlesinin bu karara isyan etmesiyle, Edirne Muallim Mektebi'nde 218 temsilcinin katılımıyla büyük bir kongre yapılmasıyla ve "Sonuna kadar mukavemet" kararının bir kez daha alınmasıyla karşılandı.

Güneyde ise Adana bölgesinde Fransız birliklerine karşı Mersin, Tarsus, Islahiye ve Silifke dolaylarında oluşan Kuvayı Milliye teşkilatları, bu şehirlerin kapılarına kadar egemenlik kurmuşlar, Fransızları Pozantı'dan çekilmek zorunda bırakmışlardı. Maraş, Gaziantep ve Urfa'da da tükenmeyen çatışmalar sonucu işgal kuvvetleri buralardan da çekilmek zorunda kalmışlardı.

İşgal kuvvetlerinin bölgede her taraftan bastırılması, Fransızların Mayıs 1920 başlarında Heyet-i Temsiliye ile ilişki kurma ve görüşme yolları aramalarına, sonuçta bir geçici ateşkes kararı verilmesine kadar varmıştı.

Cephelerde bir yandan çarpışmalar devam ederken, bir yandan da kumandanlar araya gelip eldeki kuvvetlerin harp kabiliyeti, cephane ve malzeme durumu üzerine konuşmalar yapıyor, düşman hakkında elde olan bilgilerden yola çıkarak cephelerdeki durumu düşman kuvvetlerininkiyle mukayese ediyordu. Karargâh subayları bu arada bir yandan da halkı teskin etmeye ve güven hissini korumaya çabalıyorlardı.

Düşman saldırıları süredursun, Kuvayı Milliye'nin "ateşle imtihan"ında bir diğer cephe de iç ayaklanmalardı. Direnişin başladığı günlerden bu yana Kuvayı Milliye'yi bir isyan hareketi olarak nitelendirip halka bu yönde telkinlerde bulunmak için her yolu deneyen İstanbul Hükümeti, bu çabasından vazgeçmemişti. Hatta Ankara'da bir Meclis kurulması ve artık iktidarın daha açık bir biçimde tehdit edilmesi hükümeti daha da kışkırtıyordu.

İktidardaki Damat Ferit Paşa hükümetinin girişimiyle Milli Mücadele aleyhinde yayınlanan fetvalar, bazı bölgelerde halkın vatanseverlere tepkiyle yaklaşmaya başlamasına, zaten bir süredir var olan ayaklanmaların daha büyük bir hızla yayılmasına ortam hazırlamıştı.

Gönen, Susurluk, Biga'dan Adapazarı, Düzce, Hendek'e; Konya, Karaman, Yozgat'tan Tokat, Zile, Çorum, Hafik'e dört

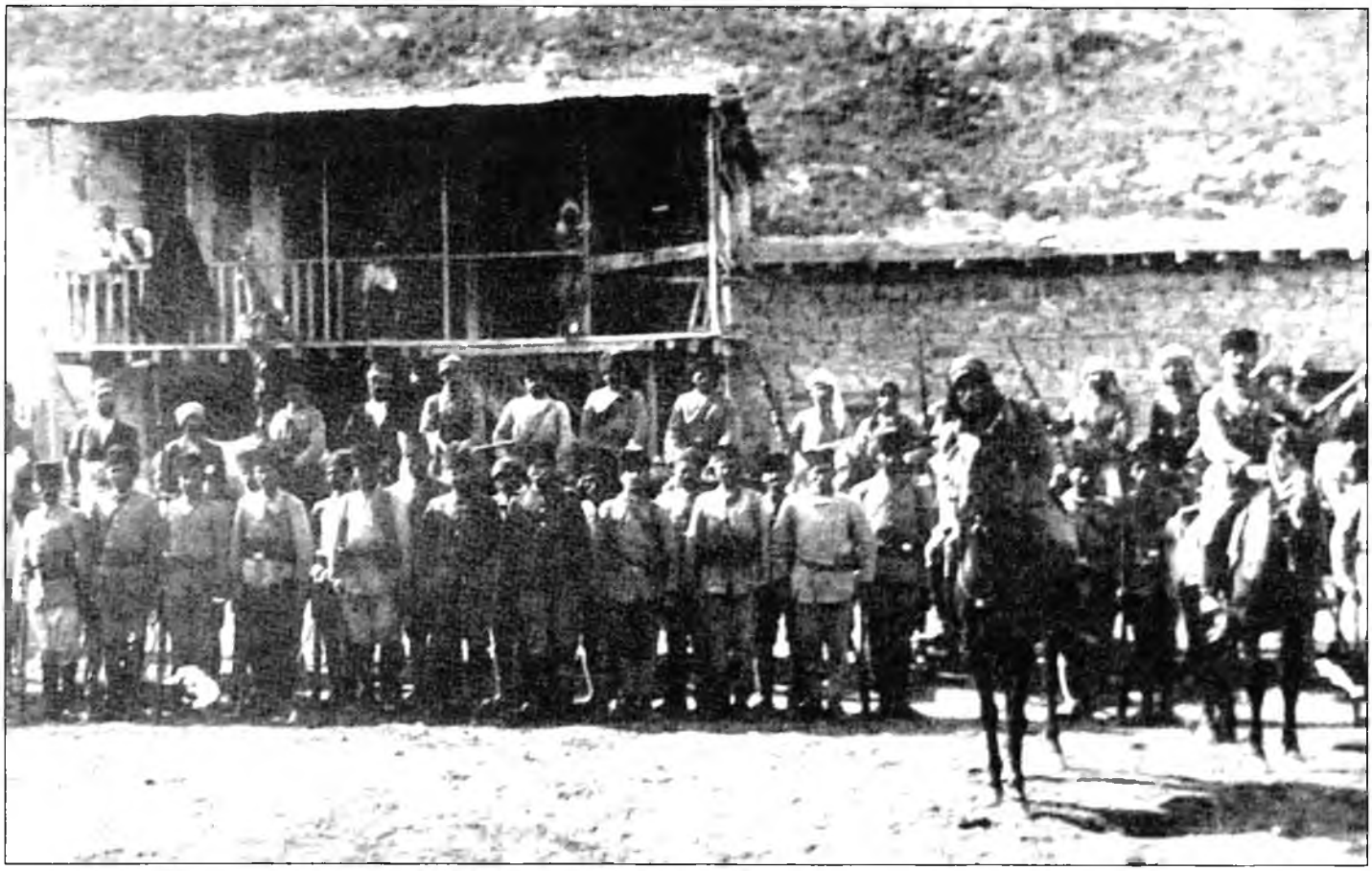

bir tarafta başlayan kargaşa Ankara'ya doğru hızla yol alıyor, yapılan hareketler Mustafa Kemal'in karargâhıyla şehir arasındaki telefon ve telgraf hatlarının kesilmesine kadar varıyordu.

Ayaklanmalardan biri, 12 Kasım 1919 günü Gönen'deki kışlayı basarak yağmalamış olan Ahmet Anzavur'un 1920'nin şubat ayında tekrar sahneye çıkmasıyla gerçekleşti. Bu ayaklanmanın ordu birlikleri ve milli birliklerle bastırılmasının ardından, 13 Nisan 1920 günü Bolu ve Düzce dolaylarında başlayan isyan dalgasının birkaç gün içinde Beypazarı'na kadar yayıldığı haberi geldi.

Büyük Millet Meclisi'nin açılış günü olan 23 Nisan 1920'de ise Hendek'te bir ayaklanma başgösterdi. Bu sırada bölgede olan 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey ve beraberindeki kimi subaylar pusuya düşürülerek şehit edildiler. Tümen tümüyle tutsak edilerek silahlarına asiler tarafından el koyuldu.

Önceki iki ayaklanmada yaşadıklarından bir ders almayan Anzavur ve beraberindekiler, 11 Mayıs 1920 günü silahlarla donatılmış beş yüz kişilik bir kuvvetle üçüncü kez Adapazarı ve Geyve dolaylarında saldırıya geçtiler, ancak bu kez de on gün içinde Geyve Boğazı yakınlarında bozguna uğratılarak kaçmak zorunda kaldılar.

Aynı günlerde Düzce'de de Abaza ve Çerkezlerin oluşturduğu dört bin kişilik bir kalabalık, bölgedeki hapishaneleri boşaltıp çatışmalara yol açarak atlı birliklerin silahlarını ele geçiriyordu.

Bu arada Anadolu'nun diğer bölgeleri de hareketliydi. 14 Mayıs 1920 günü Postacı Nazım ve Çerkez Kara Mustafa adlı iki kişi önderliğinde başlayan ayaklanma hızla yayılarak 27/28 Mayıs 1920 gecesi Çamlıbel'deki bir birliğin basılarak tutsak edilmesine kadar vardı.

Aynı gecenin sabahı bir başka asi grubu ise Tokat yakınlarındaki bir tabura saldırıyordu. Zile'ye kadar gelen bu gruba karşı girişilen mücadele uzun süremedi ve üç gün içinde erzak ve cephaneleri tükenen askerler asilere teslim oldu. Asiler 23/24 Haziran 1920'de de Boğazlıyan'a bir baskın düzenleyerek orada bulunan bir birliği dağıttılar.

Yenihan'da başlayan bir ayaklanma, Orta Anadolu'nun diğer yerlerinde de başkaldırmalara yol açtı. Çapanoğullarından Celal, Edip, Salih, Halit Beyler; Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi bazı eşkıyaları da yanlarına alıp 13 Haziran'da Yozgat yakınlarındaki Köhne'yi, 14 Haziran'da da Yozgat şehrini ele geçirerek önemli bir bölgede egemen oldular. Bu bölgedeki 3. Kolordu kuvvetleri ile Kuvayı Milliye savaşçıları yeterli olamayınca Eskişehir'den Ethem Bey birliği ve Bolu civarındaki İbrahim Bey birliği de Yozgat bölgesine gönderildi.

Bu şekilde bölgedeki ayaklanmalarla başa çıkıldıktan sonra, bu birliklere diğer bölgelerde görev verildi; ancak asayiş bir türlü sağlanamıyordu.

Güney bölgeleri de daha az hareketli değildi. Milli Aşireti reisleri Mahmut, İsmail, Halil, Bahur, Abdurrahman Beyler güneyde düşmanlarla gizli ilişkiler kurmuş, bölgeye egemen olmaya kalkışmışlardı. 1920 Haziran'ının başlarında Fransızlar Urfa'ya doğru yürüyüşe geçtikleri sırada, Milli Aşireti de Siverek yönünde ilerliyordu. Bu sorunu çözmek için, o çevrede bulunan 5. Tümen görevlendirilerek bölgedeki Kuvayı Milliye milisleriyle güçlendirildi.

19 Haziran 1920 günü güneydoğu yönünde kaçmak zorunda bırakılan aşiret, bir süre düşman bölgesinde hazırlandıktan

İSMET PAŞA'NIN GÖZÜNDEN MEMLEKETİN DURUMU

Mustafa Kemal Paşa tarafından Erkân-ı Harbiye Riyaset-i Umumiyesi'ne tayin edilen İsmet Paşa, 20 Mayıs 1920 günü Meclis'te yaptığı konuşmada, memleketin genel durumu hakkında bilgi verdikten sonra, Milli Mücadele karşıtı ayaklanmalar hakkında şu açıklamaları yapıyordu:

"Efendiler,

İstanbul'dan veyahut bir sahilden başlayarak memleketin bütün dağları üzerine çıkmak kolay değildir. Bütün dağlarının üzerine çıkmak için milyonlar lazımdır. Yalnız, dehşete düşerek herhangi bir mahal ve cephenin el dokunulmamış yerlerini el dokunulmadan kendilerine teslim edemeyeceğimizi düşmanlarımıza bildirmeliyiz.

Bizi teslimiyete mecbur kılmak için kuvvetli bir vasıta daha vardır ki, bu da içerideki nifaktır. Düşmanlarımız halkımızın anavatından ve I. Dünya Savaşı'nın millette yarattığı etkilerden ustalıkla yararlanmayı istiyorlar. Mesela halk askerlikten yorulduğu için millete askerlik görevinin kaldırıldığını bütün vergilerin affolunduğunu ilan ederler.

Milletimizin öteden beri gerek dinine ve gerek saltanat makamına bağlılığını bilen düşmanlarımız, saltanat ve hilafet makamının elinde bulunan bütün kuvvetleri millet aleyhine zorla sarf ettiriyorlar ve bir propaganda yapıyorlar. Halbuki içerideki bu nifakta ortaya çıkan ayaklanmalar hep yabancıların girişimiyle gerçekleşmiştir.

Mesela düşmanlarımız işgalden evvel ateşledikleri Aznavur harekâtını işgal ile beraber ve bütün kuvvetiyle meydana çıkardılar. Aznavur harekâtı, Çanakkale Boğazı'nı elde bulundurmak ve arkasından istihkâmları temin etmek için İngilizler tarafından hazırlanmıştır. Çanakkale'de, Kumkale'de ve tabyalarda bulunan İngiliz kıtaları doğrudan doğruya millete temas etmeyeceği ve bunun için emin bir mıntaka lazım geldiği düşüncesiyle İngilizler bunu temin etmek vazifesini Aznavur'a vermişlerdir. O, İngilizlerden her şeyi alarak onlarla bizim mıntıkamız arasında bir vaziyet hazırlamak ve İzmir kuzey cephesini kendisine verilen nüfuzla doğrudan doğruya arkasından vurmak istemiştir. Bu suretle Yunan emeli kendiliğinden gerçekleşecek ve imha projesinde Şile'den, Marmara'dan, Edremit körfezinden itibaren uluslararası alanda gösterilen mıntıkayı Aznavur temin etmiş olacaktı.

Üstte
Erkân-ı Harbiye Riyaset-i Umumiyesi Reisi İsmet Paşa.

Altta
Ankara'da Debbağhan Köprüsü.

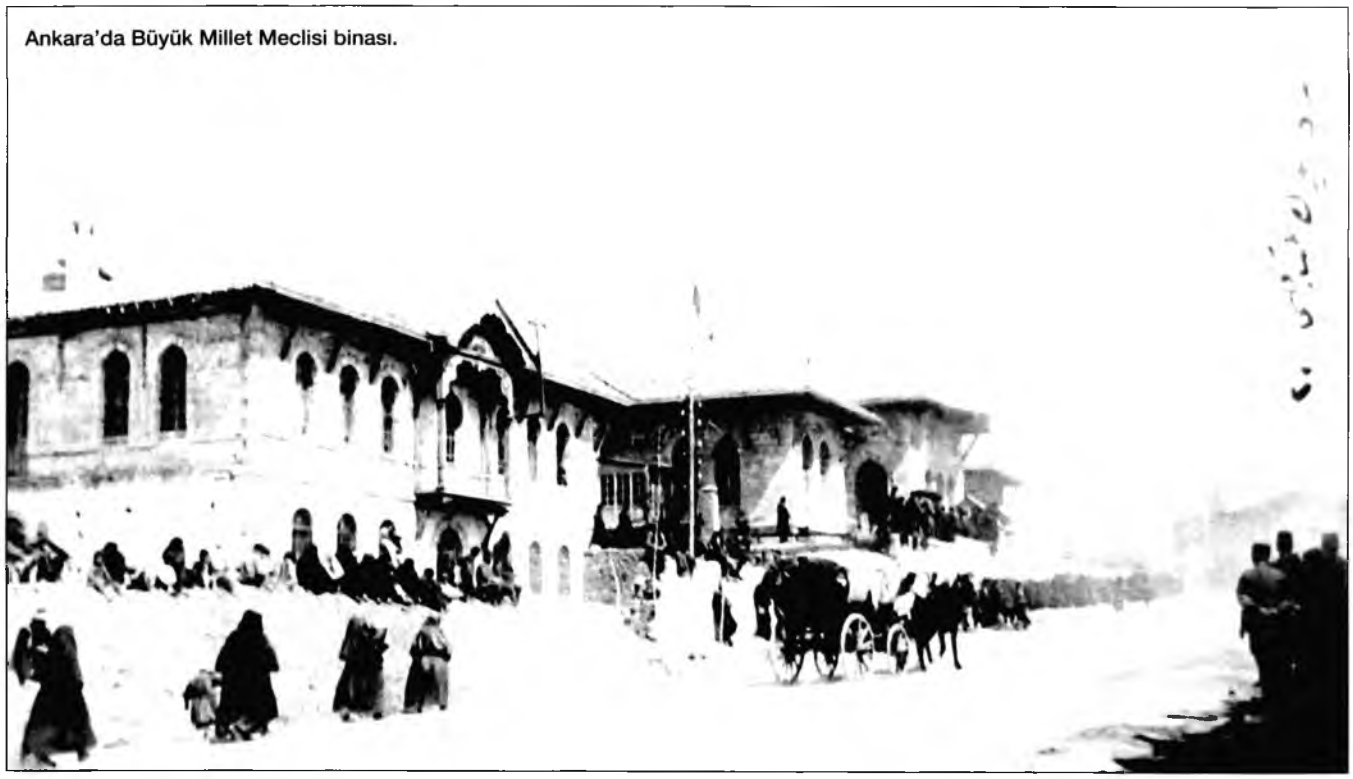

Ankara'da Büyük Millet Meclisi binası.

İkinci hareket Düzce civarında olmuştur. Bu hareket daha büyük bir ustalıkla gerçekleştirildi. Düzce'de silah patlamasını takiben Aznavur, İstanbul ve İngilizlerle doğrudan doğruya birleşmek için hemen batıya ve aynı zamanda Anadolu içine yayılmak için süratle doğuya doğru hareket etti. Hareket noktai nazarından bilirsiniz ki İngilizler Eskişehir'de tutunmak istedilerse de başarılı olamadılar. Sonra Geyve'de tutunmak istediler, yine başarılı olamadılar. Öteden beri İngilizlerin amaçları Bilecik, Bursa civarıyla Marmara sahillerine hakim olmak ve bizi oralardan uzaklaştırmaktır. Bu harekât bizi Marmara sahilinden uzaklaştırmak için özel olarak hazırlanmış ve bunu barış antlaşması dedikleri proje açıklıkla ifade etmiştir.

Şile, İzmit, İznik, Edremit ve civarını ele geçirmek için Düzce'de, Adapazarı'nda, Geyve'de böyle Osmanlılarla İngilizler arasında bir mıntıka lazımdır ki doğrudan doğruya Aznavur'un temin etmek istediği mıntıka işte bu mıntıkadır. Bu mıntıkada yarattıkları hareketlenme ile hedefledikleri gayeler, projelerde açıklıkla ifade olunmuştur. Biz yalnız düşmanlarımız aleyhine kullanılacak silahlarımızı, cephanelerimizi birbirimize karşı kullanmamak, boşuna yok etmemek için samimiyetle uğraşıyoruz. İngilizlerin içeride istediği emniyet mıntıkasını onlar İngiliz hesabına daha ziyade genişletmek için çalışıyorlar. Bizi teslimiyete mecbur kılmak için düşmanlarımızın elinde olan bu kuvvetli silahın tehlikesini biz vaktiyle İstanbul'da gördük. Onun için bütün memleket dahilinde elimizde bulunan vasıtalarla birçok harekât yapmaya mecbur olduk. Adapazarı'nda doğrudan doğruya İstanbul'la, İngilizlerle temas ederek ta Kastamonu, Ankara hudutlarına kadar yayılmış olan tehlike bir ara ciddi aşamalar kaydetmiş olduğu halde bugün milletin sadakat ve imanı karşısında tamamıyla mahvolmuştur.

İngilizlerin istediği Bolayır, Çanakkale, Gelibolu ile doğrudan doğruya bizim milletimizin malı olan istihkâmlar arasındaki Aznavur'u temizledik. İngilizlerle doğrudan doğruya temas gerçekleştirdik. Karşımıza çıkacak yeni düşmanlarımızın tamamını tepelemek için yeterli vasıtayla donanmış bulunuyoruz.

Arz ettiğim ayaklanmalar içeride oluşturulmaya çalışılan fitne ve ayaklanmaların en mühimleridir. Yine şuradan buradan bulunmuş bir iki serseri herhangi bir menfaati temin etmek için yine Padişah Hazretleri'ni öne sürerek 'Padişah Hazretleri askerliği affetti, vergileri affetti, barış oldu. Binaenaleyh memlekette din ve imanı olan bizim arkamıza düşsün!' diye etrafına insanlar toplayarak çeşitli telgraf merkezlerini basmak ve etraftaki zavallı köylüleri ellerine almak için girişimlerde bulunmaktadırlar.

Bu hadise yirmi gün evvel Yenihan civarında görüldü ve köylere heyetler çıkarılarak kendilerine nasihat edildi. Dağıldılar ve nasihate inanmış gibi göründüler. Fakat hakikati gören, milletimizin iradesine ve sizin güveninize dayalı olarak hareket eden bizler aldandığımızı bilmekle beraber daha yumuşak harekat ve tedbirler ile meseleyi halletmek istedik. Fakat maalesef Yenihan civarında da her taraftan askeri tedbirler almaya mecbur olduk. Yakında kesin neticeyi ve isyancıların tutuklandıklarını yüce Meclis'inize tebliğ edeceğimizi ümit ediyoruz. Bu özet ile düşmanlarımızın bizi teslimiyete mecbur kılmak için kullandıkları içeride nifak yaratmak silahına yeterli derecede dikkatlerinizi çekmiş olduğumuzu zannediyoruz. Nıfakın en büyük tehlike olduğunu hepimiz bilmekle beraber, bu hususta her gün her rastgeldiğimize ne kadar çok tekrarda, ne kadar çok öğütte bulunursak bizzat düşmanlara karşı kendi dayanıklılığımızı bir kat daha ispat etmiş oluruz."

Refet (Bele) Bey, Konya'da baş gösteren Delibaş ayaklanması bastırıldıktan sonra şehrin ileri gelenlerinden oluşan topluluğa hitap ediyor.

sonra, ağustos ayında üç bin atlı ve develi ve bin kadar piyadeden oluşan bir kuvvetle Viranşehir yakınlarına geldi. Ayaklananlar, kumandanların zaaflarından yararlanarak aman dilemek için geldiklerini söylediler, ancak bu boşluktan faydalanıp bölgede dağınık bulunan birliklere saldırdılar. Bu tedbirsizliğin bedeli 26 Ağustos 1920'de Viranşehir'in kaybedilmesi ve o bölgedeki bütün telgraf hatlarının kesilmesi oldu.

Bu olaydan iki hafta kadar sonra, 5. Tümen'in Siverek, Urfa, Resülayn ve Diyarbakır'da bulunan birliklerinden gönderilen kuvvetler ve Milli Mücadele'ye bağlı aşiret güçleri, ayaklananları yenebildiler ve kovalanan Milli Aşireti yeniden güneye kaçtı.

Ayaklanmalar bastırılmaya çalışılırken, halkı mücadeleden kaçmaya ve askerleri görevden soğutmaya kalkanlarla da başa çıkmak gerekiyordu. 5 Mayıs 1920 tarihinde, Konya'da karışıklık çıkartma amacıyla kurulmuş bir dernek ortaya çıkarıldı. Tutuklanmaya başlayan dernek ileri gelenleri, halkı da kışkırtarak Konya'da silahlı bir toplantı yapmaya giriştiler; dışarıdan gelen yardımın da eklenmesiyle hep birlikte ayaklandılar. Ancak bölgedeki Kuvayı Milliye gönüllüleri ayaklanmacıları dağıtıp bu işe önayak olanları tutuklamayı başardı.

Yine aynı amaçla Afyon bölgesinde hareket eden Çopur Musa adında biri de, bir yandan askerleri kaçmaya özendirip millete askere gitmemek düşüncesi aşılarken bir yandan da 21 Haziran 1920 tarihinde Çivril'i bastı. Ancak gönderilen kuvvetler karşısında fazla direnemeyerek Yunan ordusuna katıldı.

Düşmandan evvel harekete geçmek için sadece gayret değil bol miktarda vasıtaya da ihtiyaç duyuluyor, yeni kurulan taburların eğitimi hızla tamamlanmaya çalışılıyordu. Her ne kadar Kuvayı Milliye milisleri bütün bu cephelerde yüreklice savaşıyorsa da, düşman ordularının gücü ve Osmanlı yönetiminin artık iyiden iyiye resmileştirdiği iç savaş ortamı, bütün bu iç ve dış düşmanlara karşı daha disiplinli bir teşkilatla savaşmanın gereğini günden güne artırıyordu.

Düzenli Orduya Geçiş Sancıları

Memlekette birbirini izleyen kanlı ayaklanmalar, bazı kişilerin zihinlerinde Milli Mücadele'ye dayanak olabilecek yeni örgütler kurmak düşüncesinin iyice yer etmesine ve zaman içinde bu düşüncelerin eyleme dönüşmesine yol açıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın çabalarını gözlemleyip ona yardımcı olabilmek düşüncesiyle inisiyatif almayı uygun gören kimi arkadaşları, Yeşil Ordu adında bir örgüt kurmaya karar vermişlerdi. Bu düşüncelerini açtıklarında Mustafa Kemal Paşa anlatılanları dinlemekle birlikte, yoğun meşguliyetinden dolayı bu olayı ayrıntılarıyla inceleme ve tartışmaya zaman bulamamıştı.

Yeşil Ordu Örgütü bir çeşit gizli bir örgüt niteliğinde kuruldu ve kısa zamanda genişledi. Genel Sekreter Hakkı Behiç Bey ve Ankara'daki yönetim kurulu önderliğinde basılan tüzükler ve görevli kişiler ülkenin her tarafına gönderildi.

Örgütün kurucuları arasına, mebuslardan Çerkez Reşit Bey ile Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik Beyler de girmişler, Ethem ve Tevfik Bey birliklerinin erleri, adeta Yeşil Ordu'nun temeli olmuşlardı. Bu dönemde Çerkez Ethem Bey ve kardeşlerinin bazı tutumları dikkat çekmeye başladı.

Çerkez Ethem Bey, Anzavur ve Düzce ayaklanmalarının bastırılmasında başarılı bazı hizmetleri görüldüğünden, herkesin beğeni ve övgülerine mazhar olmuştu. Ethem Bey ve kardeşinin bundan sonraki davranışları, kendilerine yapılan bu övgülerden kibirlendiklerini gösteriyordu; nitekim ordu birlikleri ve milis kumandanlarını rütbe ve görevlerine bakmaksızın aşağılamakta sakınca görmüyorlar, ancak kumandanların çoğu da memleketin ateş içinde bulunduğunu ve Ethem Bey'in hizmetini düşünerek elden geldiğince kendisiyle çekişmekten kaçınıyorlardı. Ethem ve Teyfik Beyler Türk ordusunda değerli hiçbir subay ve kumandan bulunmadığını ve kendilerini herkesin üstünde birer kahraman olduklarını söylemekten çekinmemeye başlamışlardı. Herkese emirler veriyor ve bu emirleri yerine getirmeyenlerin asılacakları yollu gözdağını da ekliyorlardı. Ethem Bey Ankara'daki hükümet üzerinde dahi etki yapmayı deniyordu.

Mustafa Kemal, bütün duyup bildiklerine karşın, bu iki kardeşi yararlanılabilir bir durumda bulundurmak yolunu tercih ediyor, ancak temkinli davranmayı da elden bırakmıyordu.

Bu arada Yeşil Ordu'nun Mustafa Kemal'in bilgisi dahilinde kurulduğunun

Üstte
Yeşil Ordu'nun kurucularından Hakkı Behiç Bey.

Altta
Kuvayı Milliye gruplarından, Bekir Sami Bey yönetiminde düzenli orduya katılacak olan Bursa Birliği.

Solda altta
Konya'da Hz. Mevlana Türbesi.

söylenmesi, örgütü genişletip güçlendirmeye çalışanların çoğalmasına yol açıyor, örgüt sadece milisler meydana getirmek gibi sınırlı bir alandan çıkıp daha genel bir amaca yöneliyordu. Malatya'dan gelen bir mektubun, Yeşil Ordu örgütünün kendisini sevindirecek şekilde genişletilmesine çalışıldığını yazıyor olması ve Çerkez Ethem'in davranışları, Mustafa Kemal'i bu gizli dernek hakkında incelemeler yapmaya yöneltti.

Yapılan incelemeler gösteriyordu ki dernek artık zararlı bir biçim ve nitelik almıştı ve hemen kapatılması gerekiyordu. Mustafa Kemal bu görüşünü gerekli kişilere açıkladı; ancak Genel Sekreter Hakkı Behiç Bey, derneğin kapatılması hakkındaki bu önerinin yerine getirilemez ve uygulanamaz olduğunu söyledi. Hakkı Behiç Bey'in söylediğine göre, derneğin durumu sanıldığından daha kuvvetliydi ve bu derneği kuranlar sonuna kadar, amaçlarından ayrılmayacakları hakkında birbirlerine söz vermişlerdi.

Yeşil Ordu örgütünün faaliyetlerinin sonlandırılmasına yönelik girişimler kesin sonuç veremedi; dernek ileri gelenlerinin bir kısmı çalışmalarını bu kez tamamıyla olumsuz yönde ve Mustafa Kemal aleyhinde sürdürdüler. Eskişehir'de çıkarttıkları *Yeni Dünya* gazetesi ile de düşünce ve amaçlarını saldırgan bir dille yayımlayan Yeşil Ordu, 1920 sonbaharına kadar faaliyetlerine devam etti.

İstanbul cephesinde ise hükümet baştan beri alışılageldiği üzere, siyasi ve askeri gücünü düşman işgaline değil Kuvayı Milliye milislerine yöneltmeye devam ediyordu. İngilizlerin de yönlendirmesiyle bu kez daha keskin bir askeri önlem alınmasına ve Kuvayı Milliye üzerine gönderilecek eğitimli ve düzenli bir teşkilat oluşturulmasına karar verildi.

İstanbul Hükümeti'nin girişimiyle, bir yandan Harbiye Nezareti'ne, bir yandan da Dahiliye Nezareti'ne bağlı olmak üzere, Kuvayı İnzibatiye adlı kuvvet 13 Nisan 1920'de resmen kuruldu. Kuvayı İnzibatiye'nin kuruluşunu, 28 Nisan günü Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği'nin oluşturulması izledi. Bu müfettişliğin görevi ise, Kuvayı Milliye'nin yok edilmesinden sonra Anadolu'yu saltanata bağlamak için gerekli girişimlerde bulunmak olacaktı.

Yayınlanan genelgeye göre Kuvayı İnzibatiye askerleri halkın canına malına kastetmeyecek, silahla karşı koyacak kişiler önce halifeye bağlılık göstermeye çağrılacaklar, buna uymadıkları takdirde tutuklanacaklardı. Tutuklananlardan subay olanlar İstanbul'a gönderilecek, erler ve halktan kişiler ise hükümete bağlılık yemini ettikten sonra evlerine gönderilecekti.

Kuvayı İnzibatiye bir süre çabaladıysa da insan ve silah sayısı bakımından gayet iyi durumda olmakla birlikte yeterli disipline sahip olmadığından beklentileri karşılamayadı ve varlığını uzun süre devam ettiremedi.

Kuvayı Milliye ise memleket savunmasındaki etkin rolünü kaybetmemişti. İşgal altındaki bölgelerde Osmanlı ordularının bir direniş göstermemesi, Kuvayı Milliye'ye duyulan ihtiyacı giderek artırıyordu. Birçok bölgede askerler, asilerle hiç çatışmadan, silahlarını bırakarak köylerine kaçmaya başlamışlardı. Milis birlikleri ise Milli Mücadele'ye daha inançlı davranıyor, asilerin aldatmalarına kapılmıyorlardı.

Osmanlı ordusunun kalıntılarının yorgun ve bezgin birlikleriyle mücadelenin sürdürülemeyeceği her geçen gün daha çok kendini gösteriyordu. Orduyu yeni bir anlayışla yeniden şekillendirmek ise o günün koşullarında pek kolay görünmüyordu.

Mustafa Kemal Paşa bir yandan yine de orduyu canlandırıp güçlendirmeye çalışırken, diğer yandan da faaliyetlerini sürdüren milis birliklerinden elinden geldiğince yararlanmaya çalışıyordu. Bu, onun sağlam bir düzen bağını ve emirlere koşulsuz uyulmasını gerektiren önemli askerlik görevlerinin ancak düzenli ordu ile mümkün olduğu gerçeğini unutmuş olması anlamına gelmiyordu. Milis birliklerinden yararlanmak, Mustafa Kemal Paşa için ancak ordusunu kurana kadar zaman kazanmak amacına dayalı olabilirdi.

Milli Mücadele'nin Kaynakları

Ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlığın ve dışarıdan gelen baskıların karşısında bir kurtuluş ümidiyle başlayan Milli Mücadele'nin devam edebilmesi, insan gücü ve irade dışında başka etkenlere de bağlıydı. Sürdürülen sıcak savaşta dirençli kalabilmek, yeni kurulan hükümetin işlevlerini yerine getirebilmesi ve hatta gündelik yaşamın sürdürülebilmesi, silah, cephane ve para gibi ihtiyaçların da karşılanmasını gerektiriyordu.

Mücadelenin önderlerinin arkasında kadın erkek, genç yaşlı, toplumun birçok kesiminden vatanseverin gücü vardı. Düşman tehlikesi ülkeyi sarmaya başladığı andan itibaren Anadolu'nun dört bir yanında eşraf, din adamları, aydınlar, halk çeşitli biçimlerde bir araya gelmişler, bölgelerinde müdafaa amaçlı dernekler kurmuşlar, kongreler düzenlemişler, silaha sarılıp Kuvayı Milliye direnişini başlatmışlar, vatan savunması için mitinglerde seslerini yükseltmişlerdi.

Milli Mücadele'nin en önemli sürükleyicilerinden biri, Heyet-i Temsiliye'nin askeri alandaki desteği olan Kuvayı Milliye milisleriydi. Başta düşman işgaline karşı eli silah tutanların oluşturduğu küçük birlikler, çeteler ve etraflarına yandaşlarını toplayan efelerden oluşan dağınık biçimdeki bu direniş hareketi zaman içinde yayılmış, birbirinden haberdar, daha düzenli teşkilatlar oluşmaya başlamıştı. Kuvayı Milliye artık Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi ve onun hükümetinin yakın zamanda kurulacak düzenli ordusunun çekirdeği haline gelmişti.

İşgal direnişlerinin örgütlenmesi ve yeni bir devlet kurma girişimleri elbette insan gücü dışında önemli bir maddi kaynak ihtiyacı da doğuruyordu. Şehirlerini savunmak için bir araya gelenler, başta büyük ölçüde kendi imkânlarıyla para ve eşya sağlamıştı. Ancak zaman içerisinde örgütlenmenin ilerlemesi, toplantı ve kongrelerin gündeme gelmesi bir bağış sistemi oluşturma gereği doğurmuştu. Bu gereklilikle, kongreler öncesi oluşturulan çalışma grupları halktan para ve eşya yardımı almış, bazı bölgelerde genel giderler için "katılma payı" sistemi geliştirilmişti. Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'tan Ankara'ya taşınması Osmanlı Bankası'ndan borç alınmak suretiyle gerçekleşebilmiş, Ankara günlerinde yine bağışların önemli katkısı olmuştu.

İçerideki yardım ve bağışlarla birlikte, dış dünyadan da Anadolu'daki mücade-

Altta
Ankara'daki bütün marangoz ve demirciler, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için Ankara'da derme çatma fabrikalarda toplanmıştı. Resimde, Ankara'da top arabası yapan marangozlar görülüyor.

Solda
Mustafa Kemal, Yozgat isyanını bastırdıktan sonra Ankara'ya gelen Çerkez Ethem (M. Kemal'in solunda) ve adamlarıyla Ankara istasyonunda.

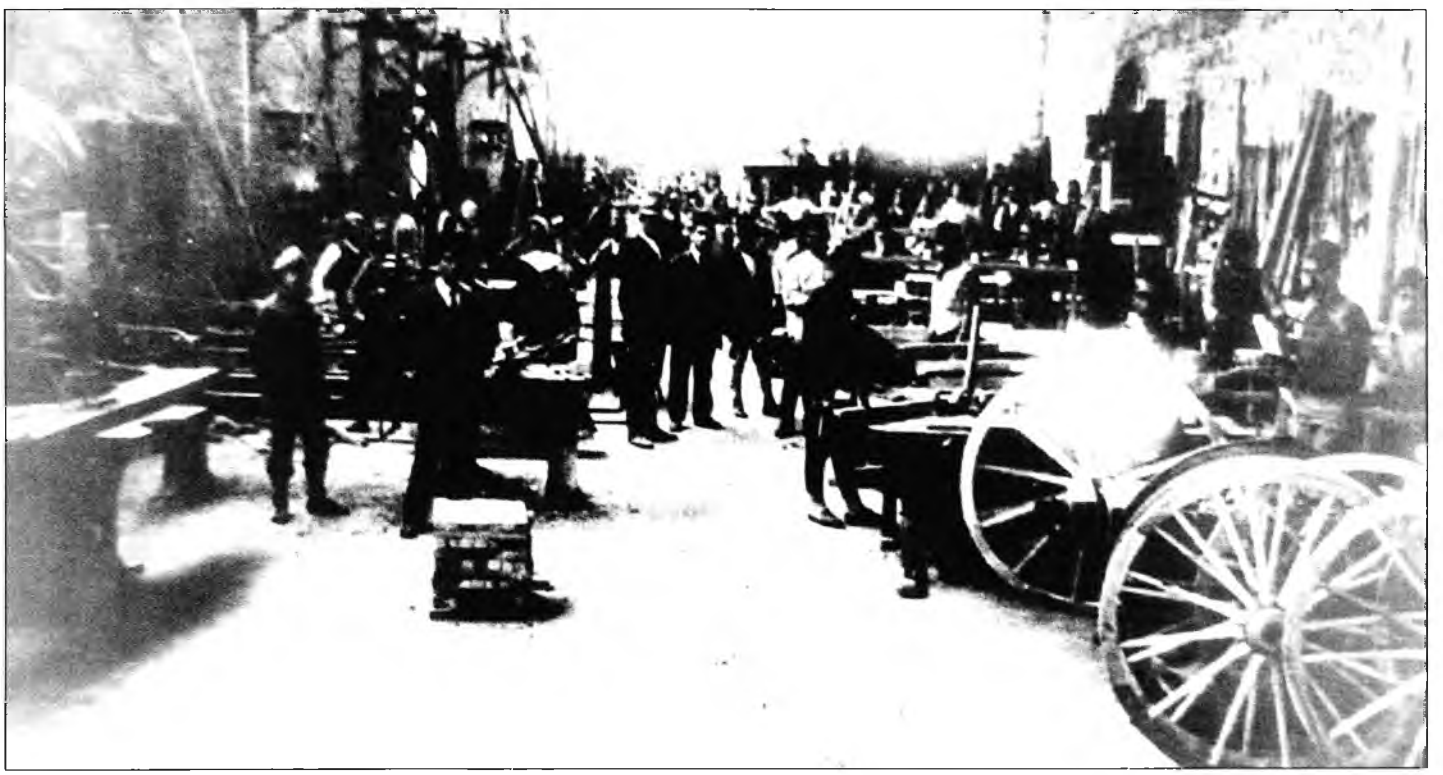

MİLLİ MÜCADELE'YE KADINLARIN KATKISI

Milli Mücadele'de memleketin eli silah tutan erkekleri cepheye yönelmişken, cephede, cephe gerisinde ve meydanlarda kadınlara da çok önemli işler düşüyordu.

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında kadınlar ne savaşa yabancıydı, ne de savaş sırasında cephede ve cephe gerisinde mücadele etmeye. Savaş erkekleri evlerinden alırken, kadınlar evde ve sokakta hem erkek hem kadın rolünü yerine getirmeye çalışıyorlar, gündelik yaşamın aksamaması, çocuklarının geri dönüp dönmeyeceğini bilemedikleri babalarının yokluğunu hissetmeden büyüyebilmesi için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Milli Mücadele döneminden evvel, art arda yaşanan Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı, kadınları bu mücadeleyle karşı karşıya bırakmıştı. I. Dünya Savaşı sıralarında, 1916 yılında, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve eşi Naciye Sultan'ın girişimiyle kurulan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i Osmaniyesi bu topraklarda kadınların çalışma yaşamına katılmasının tohumlarını atmış, iki buçuk ay içerisinde cemiyete 14 bin Müslüman kadını başvurmuştu. Bu cemiyet sadece kadınların nakliye, yol inşaatı, ziraat gibi işlerde çalışmasını sağlamıyor, bir yandan burada savaşa katılan eşlerin giyecek ve malzemelerinin temini için uğraşılıyordu. Cemiyetteki kadınlar bununla da yetinmemiş, Osmanlı ordusu bünyesinde kurulan Kadın Amele Taburu'nda yerlerini almışlardı.

Milli Mücadele dönemi ise kadınların daha da etkin katılımına şahit oldu. Mitinglerde kadınların sesleri duyuluyor, kimisi cephede düşman karşısında savaşarak şehit olurken, kimisi sırtında ya da kağnılarda cepheye malzeme taşıyor, kimisi askere giyecek dikiyor, kimisi yaralıları tedavi için cepheye koşuyordu.

Mücadelenin en etkin isimlerinden olup Mustafa Kemal tarafından Garp cephesinde görevlendirilecek olan Halide Edip (Halide Onbaşı) Hanım, İzmir'in işgalinin ardından İstanbul'da düzenlenen mitingde meydandakilere şöyle sesleniyordu: "Hanımlar! Bugün elimizde top tüfek deilen alet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silahımız var: Hak ve Allah. Tüfek ve top düşer, hak ve Allah bakidir. Topun yüzüne tükürecek kadar, evlatlar, analar, kabimizde aşk ve iman, milliyet duygusu var. Biz dünyada millet sınıfına layık bir millet olduğumuzu, erkek, kadın, hatta çocuklarımıza kadar ispat ettik."

Bir başka mitingde bir başka kadının, Nakiye (Elgün) Hanım'ın 30 Mayıs 1919 günü Sultanahmet Meydanı'nda yankılanan sözleri ise şöyleydi: "Efendiler! Fatih'in, Selim'in, Süleyman'ın mezarını, ecdadının ebedi abideleri olan camileri, türbeleri bırakıp çıkacak içinizde bir erkek var mıdır? Ben tasavvur etmiyorum, çıkmayacaksınız, bırakmayacaksınız. Biz de daima sizinle beraber olacağız. Önümüzde açık iki yol var: Biri tarihimize şanımızla devam etmek, diğeri gözlerimizle beraber tarihimizi de kapayıp ebediyete götürmektir."

Kadınlar memleket savunmasında yerlerini almak için örgütlenmelere de başvuruyorlar, Kasaba İslam Kadınları Cemiyeti, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti gibi teşkilatlarda bir araya geliyorlardı. 5 Kasım 1919'da Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Eşi Melek Hanım ve arkadaşları tarafından kurulan

Üstte
Ankara'da mermi yapımında çalışan nineler, gelinler, torunlar.

Altta
Trakya bölgesinden Havva ve annesi Zehra (Soyyanmaz) Hanımlar. Ana kız Kuvayı Milliyeci.

Sol sayfada
Ülkenin kurtuluşu için topluca dua etmek üzere Hacı Bayram Camisi önünde toplanan kadınlar.

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, tüm İslam kadınlarını doğal üye kabul ediyor. Ankara, Kayseri, Niğde, Burdur gibi illerde şubeler açıyor, düşman işgallerine karşı devlet yetkililerine telgraflar çekerek tepkileri dile getiriyordu.

Cephelerdeki kadınlar ise erkeklerle yan yana saf tutarak düşmanın karşısına çıkıyordu. Bu isimlerin ilk akla gelenlerinden Kara Fatma adıyla anılan Fatma Hanım Balkan Savaşı'na katılmış, I. Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesinde savaşmış, Mondros Mütarekesi'nden sonra eşi şehit edilince etrafındaki kadınlarla birlikte Ermenilere karşı çarpışmıştı. Fatma Hanım Milli Mücadele'de de geride kalmıyor, Erzurum'da Mustafa Kemal ile görüşüp görev istiyor, Bursa ve İzmit'in düşman işgalinden kurtulması için çalışıyordu. Fatma Hanım 1955 yılında Erzurum'da yaşamı son bulana kadar cephede savaşacak, üsteğmen rütbesi alacak, üsteğmenlik maaşını ise Kızılay'a bağışlayacaktı.

Milli Mücadele Kara Fatma, Halide Edip, Nakiye Hanımlar gibi İzmir'in işgalinde Yunanlılara karşı direnen Binbaşı Ayşe Hanım'a, Fransızlara karşı 9. Tümenle birlikte çarpışırken şehit olan Tayyar Rahmiye Hanım'a, Pozantı'da yol soran Fransızlara yanlış yol tarif edip Türk askerinin eline düşmelerini sağlayan Hatice Hatun'a, Gaziantepli Yirik Fatma'ya, işkenceyle öldürülen Nazife Kadın'a, eşi Ali Efe'yle çarpışırken Koca Yayla'da şehit düşen Gördesli Makbule Hanım'a ve daha adları bilinmeyen birçok kahraman kadına tanık olacaktı.

leye katkı girişimleri gerçekleşiyordu. İslam halifeliğinin merkezi konumundaki İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi özellikle Müslüman ülkelerin tepkisine yol açmış, işgalin hemen ardından yardımlaşma eğilimleri gözlenmeye başlamıştı.

Hindistan, bu yardım faaliyetinde önde gelen ülkeydi. İngiliz egemenliğine direnmek için, parçalanmamış bir Osmanlı İmparatorluğu'nun kendilerine destek olacağını düşünen Hindistan'da, I. Dünya Savaşı sonunda halifeliğin korunması için Hindistan Halifelik Komitesi adıyla bir birlik kurulmuş, bu birlik Hindularca da desteklenmişti. 1920 yılının temmuz ayında Roma'da bulunan Hindistan Halifelik Komitesi Başkanı Muhammed Ali, Galip Kemali Bey'e 2 bin lira bağışta bulunmuştu. Bu para, İzmir'de felakete uğrayan Türk halkına yardım amacıyla Hindistan'da bağış yoluyla toplanmıştı. Bu yardımlar ilerleyen zamanlarda da devam edecekti.

Anadolu hareketini emperyalizme karşı bir başkaldırı olarak değerlendiren Sovyet Rusya da bu mücadeleyi yakından takip ediyordu. Bolşevikler Kuvayı Milliye ile ilk şekillenmeye başladığı dönemden itibaren ilgilenmişler, Karakol Cemiyeti ile bağlantı kurmuşlardı. Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin, 13 Eylül 1919 tarihinde "Türkiye İşçi ve Köylülerine" başlıklı bir bildiri yayınlayarak Rus İşçiler ve Köylüler Hükümeti'nin Anadolu'ya bir kardeş olarak yardım eli uzatmaya hazır olduğunu dile getirmişti. Nitekim Temmuz 1920'de Bolşevikler kendileriyle görüşen heyete külçe halindeki altınlarla yardımda bulunmuşlar, bu yardımların devam ettirilmesini resmi bir bildirimle üstlenmişlerdi.

Mücadelenin para dışındaki en önemli ve zorunlu ihtiyaçlarından biri, sıcak savaşın doğurduğu silah ve cephane ihtiyacıydı. I. Dünya Savaşı'nın ardından 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi Osmanlı ordusunun silahsızlandırılmasını öngörüyordu. Ancak bazı kumandanlar ellerindeki silah ve cephaneyi teslim etmeyip güvenli yerlerde saklamayı tercih etmişlerdi. Mustafa Kemal de henüz Yıldırım Orduları kumandanlığından ayrılmadığı o dönemde, Almanlardan kalan malzemenin Torosların kuzeyine taşınıp orada saklanması emrini vermişti.

İtilaf Devletleri ve özellikle de İngilizlerin bu konuda önlemler almaya çalışmalarına, kimi yerlerde cephaneleri denize döküyor olmalarına karşın kumandanlar eldeki malzemeyi korumak için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Bu arada ülkede gelişmiş bir savunma sanayii olmadığı için ancak küçük çaplı girişimlerle silah yapım ya da onarımı gerçekleşebiliyor, öncelikli olarak boş fişek kovanlarının yeniden doldurulması suretiyle malzeme teminine çalışılıyordu. Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya taşınmasının ardından Eskişehir'de demiryolu onarım atölyesi bir silah onarım atölyesine dönüştürülmüş, Ankara'da da yine bir küçük tamirhanede silah onarımına girişilmişti.

Silah temininde en çok başvurulan yöntemlerden biri, İtilaf Devletleri'ne ait depolara baskın düzenleyerek buralardaki malzemeyi ele geçirmekti.

Milli Mücadele'ye silah temini için İtilaf Devletleri'nin denetimi altındaki depolara yapılan baskınlardan en çok ses getireni, Akbaş cephaneliği baskınıydı. Gelibolu dolaylarında, Akbaş denilen yerde Fransızların denetimindeki bu depoda pek çok silah ve askeri gereç bulunuyordu.

Hükümet, bu cephanelikteki malzemenin bir kısmını İtilaf Devletleri'ne teslim etmeye söz vermiş, bu vaat üzerine malzemeyi Rusya'ya taşımak için bir Rus vapuru Gelibolu'ya gelmişti. Ancak hesaplar tutmadı. Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından görevlendirilen Köprülülü Hamdi Bey bir Kuvayı Milliye birliği eşliğinde, 26/27 Şubat 1920 gecesi sallarla Rumeli yakasına geçerek Akbaş cephaneliklerine el koydu, depo koruyucuları olan Fransızları tutuklayarak haberleşme hatlarını kesti.

Üstte
Eskişehir'de tren istasyonu.

Altta
Akbaş cephaneliği baskınını gerçekleştiren Köprülülü Hamdi Bey.

Sol sayfada
Kuvayı Milliyecilerin düzenli yönetilmesi için Eskişehir'de yapılan bir toplantı.

Silahların tamamı ile cephanenin bir kısmını ve gözaltına aldığı koruyucu Fransız erlerini Lapseki'ye taşıyan Hamdi Bey, silahlarla askeri gereçleri içerilere yolladıktan sonra, Fransız erlerini geri verdi.

Akbaş deposunda tahminen 8 bin Rus tüfeği, 40 Rus ağır makineli tüfeği ve 20 bin sandık cephane bulunuyordu. Bu baskını haber alan Mustafa Kemal, Balıkesir'deki 61. Tümen Kumandanı Kâzım Bey'e bir telgraf yollayarak "fedakârane ve cesurane hareketle" elde ettiği başarıdan dolayı Köprülülü Hamdi Bey'e teşekkürlerinin iletilmesini rica etti.

İtilaf Devletleri askerlerinin korumasındaki cephaneliğe baskın düzenlenmesini bahane eden İngilizler Bandırma'ya 200 kişilik bir kuvvet çıkarınca Mustafa Kemal 3 Şubat 1920 günü yeni bir bildiri yayınlayarak kolordu ve tümen kumandanlarına bu konuda bilgi verdi. Mustafa Kemal bildirisinde Afyon, Eskişehir gibi şehirlerdeki cephaneliklere İtilaf Devletleri tarafından baskın düzenleneceğinin öğrenildiğini haber verdikten sonra şunları söylüyordu (sadeleştirilmiş olarak):

"Milli Mücadele bölgeleri gerisindeki silah ve cephanelerimiz birer bahane ile alınacak ve önemli taşıma noktaları yeniden işgal edilecek olursa bu gibi haince girişimler cephelerde bugün dövüşen milli kuvvetlerimizi ne kadar zayıflatacağını uzun uzun anlatmaya gerek yoktur. Karşı koyma işi söz konusu olunca en başta bulunan komutanlarımızın önder olacağı dikkate alınarak aşağıdaki bazı düşüncelerin bildirilmesi gerekli görülmüştür: Bazı arkadaşlarımızın işgalin genişletilmesi, resmi bir savaşın çıkması gibi olasılıkları dikkate alarak karşı koyma konusunda kararsız kalmak yoluyla zaman kaybettikleri anlaşılmaktadır.

Bu gibi durumlarda kendi bölgelerindeki Kuvayı Milliye'den yararlanacakları doğal olan komutanlarımızın birkaç kat üstün güç sağlayacakları, milliyet adına yapacakları işlerin de resmi bir savaşa yol açmayacağı kuşkusuzdur. Düşmanın yabancı bir bölgede çoğu kez sömürge askeriyle dağınık bir durumda bulunması da eyleme geçmekteki ataklığını azaltacak nedenlerdendir. Bunun için cephedeki Kuvayı Milliye'nin direncini azaltabilecek ve bağımsızlığımızı savunma sırasında bizi güçsüz düşürmek amacıyla yabancıların yeniden yapacakları işgal ve saldırılara karşı komutanlarımızın tam kararlılık ve kesinlikle davranmalarını özellikle rica ederim."

İtilaf Devletleri'nin bu konudaki denetimi artırması Anadolu'ya silah kaçırılmasının önünü kesmemiş, İstanbul'da bu iş için, Hamza grubu, Zabitan grubu, MM gibi adlarla anılan çeşitli gruplar ve gizli örgütler oluşturulmuştu.

Yıllardır biri bitip bir diğeri başlayan savaşlardan yorgun düşmüş, varını yoğunu yitirmiş, umutsuzluğun eşiğine gelmiş Anadolu halkı, gücünü bir kez daha toplayıp gözünü Ankara'dan gelecek haberlere çevirmişti. Ankara ise bu sorumluluğun farkında olarak, gelecek günlere dair planlar yapmak için uykusuz günler geçiriyordu.

KRONOLOJİ

26 Nisan 1920
Mustafa Kemal Paşa'nın, Erkan-ı Harbiye Riyaseti Umumisi'ne Büyük Millet Meclisi tarafından İsmet (İnönü) Paşa'nm seçildiğini ve göreve başladığını bildiren tamimi kolordulara iletildi.

Ahmet Aznavur, Sadrazam Damat Ferit Paşa ile bir görüşme yaptı.

27 Nisan 1920
Fevzi (Çakmak) Paşa öğleden sonra Ankara'ya geldi. Mustafa Kemal Paşa ile bazı mebuslar tarafından istasyonda karşılanıp meclise takdim edildi ve bir konuşma yaptı.

28 Nisan 1920
Anadolu'da padişahı ve onun hükümetini temsil etmek için "Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği" kuruldu ve başına Müşir Zeki Paşa atandı.

29 Nisan 1920
Kuvayı Milliye'ye karşı kurulan Kuvayı İnzibatiye Birliği'ne Damat Ferit Paşa tarafından sancak verildi.

Kuvayı İnzibatiye'ye ait I. Alay İstanbul'dan İzmit'e gönderildi.

2 Mayıs 1920
Düzce'de isyan çıkaran asiler Bolu üzerine yürüdü.

3 Mayıs 1920
Düzce asileri Bolu'ya girerek hükümet binasını bastılar.

8 Mayıs 1920
Mustafa Kemal Paşa, Ankara'yı tehdit eden isyanlar nedeniyle, Geyve'de bulunan Ali Fuat Paşa'ya bir telgraf çekti.

Edirne'de Sultan Selim Camii avlusunda, Edirnelilerin ve Edirne Kongresi'ne katılacak olan delegelerin katılımıyla Trakya'nın Türk yurdu olduğunu belirten bir miting yapıldı.

Urfa'da Sarımağara bölgesinde Fransız taarruzu ile başlayan şiddetli çarpışmalar sonucunda düşmana ağır kayıp verdirildi.

Ahmet Anzavur beraberindeki kuvvetlerle İzmit'ten Adapazarı'na hareket etti.

10 Mayıs 1920
Ahmet Anzavur beraberindeki kuvvetlerle Adapazarı'm işgal etti.

11 Mayıs 1920
Mustafa Kemal Paşa Bolu ve Düzce havalisindeki isyanın bastırılmasında efelerini göndermek suretiyle yardım eden Demirci Mehmet Efe'ye teşekkür telgrafı gönderdi.

İstanbul Hükümeti'nce kurulan Anadolu Fevkalade Müfettiş-i Umumiliği'ne atanan Müşir Zeki Paşa bir genelge yayınlayarak göreve başladı.

13 Mayıs 1920
Ahmet Anzavur, beraberindeki kuvvetlerle Kandıra'yı işgal etti.

14 Mayıs 1920
Sivas'ın Yenihan'a bağlı Kaman köyünde Postacı Nazım ve Çerkez Kara Mustafa adlı kişilerin elebaşılığında isyan çıktı.

15 Mayıs 1920
Ahmet Anzavur kuvvetleri ile Kuvayı Milliye arasında Geyve Boğazı yakınlarında şiddetli çarpışmalar yaşandı ve Anzavur kuvvetleri dağıldı.

22 Mayıs 1920
Batı Trakya Yunanlılar tarafından işgal edildi.

23 Mayıs 1920
Düzce-Bolu isyanlarını bastırmakla görevlendirilen Çerkez Ethem kuvvetleri akşam Sapanca ve Adapazarı'nı işgal etti.

25 Mayıs 1920
Çerkez Ethem kuvvetleri Adapazarı'ndan hareketle Hendek'e girdi.

Fransız taburunun ayrılışı üzerine Kuvayı Milliye birlikleri Pozantı'ya girdi.

26 Mayıs 1920
Çerkez Ethem kuvvetleriyle beraber Düzce'ye girdi ve kasabaya hakim olarak isyanın elebaşlarından bir kısmını idam ettirdi.

27 Mayıs 1920
Pozantı'dan ayrılan Binbaşı Menil kumandasındaki Fransız kuvvetleri, Karboğazı mevkiinde, Kuvayı Milliye tarafından sarılıp esir alındı.

2 Haziran 1920
Fransızlarla yapılan 20 günlük mütarekeyi takiben Fransız kuvvetlerinin Kozan'ı tahliyesi üzerine Kuvayı Milliye milisleri kasabaya girdi.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

11

Cephe Cephe Anadolu (Batı)

Koç

Anadolu ve Trakya'da Yunan Yayılışı

Paris Barış Konferansı'nda verilen kararla 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkartan Yunanlıların Anadolu'daki ilerleyişi farklı kollardan devam etmiş, bölgedeki birçok şehir işgal altına alınmış, bu duruma karşı halk, oluşturduğu Kuvayı Milliye birlikleriyle işgale karşı direnmek için elinden geleni yapmıştı. Bu direniş İtilaf Devletleri temsilcilerini yeni stratejiler geliştirmeye sevk ediyordu.

1920 baharına gelindiğinde, içeride ve dışarıdaki siyasi gelişmelerin de etkisiyle Yunan yayılması daha büyük bir hızla devam ediyordu. Kuvayı Milliye milislerinin İstanbul Hükümeti'nin kontrolündeki Kuvayı İnzibatiye'yi dağıtıp İzmit'e ilerlemiş olması, bölgedeki İngiliz askerlerini ve dolayısıyla Lloyd George'u telaşa düşürmüştü. Yunan Başbakanı Venizelos'un, bu ilerlemeyi durdurmak için Trakya'da bulunan Yunan tümenini göndermekten memnuniyet duyacağını söylemesi üzerine Lloyd George, Fransız Başbakanı Millerand ile Mareşal Foch'tan bir toplantı talep etti.

20 Haziran günü İngiltere'de Fransız ve İngiliz başbakanları arasında geçen bu görüşmede Lloyd George, Anadolu'ya yerleşmiş olan Mustafa Kemal'i vurmanın, ona böyle pervasızca davranamayacağını göstermenin artık zamanının geldiğini dile getirdi. Lloyd George'a göre, Fransızları Kilikya'dan atıp İzmit yarımadasına yürüyen Mustafa Kemal'in askerleri, bu işin böyle devam edeceğini zannediyorlardı; bu durumda İtilaf Devletleri kontrolün gerçekte kimde olduğunu göstermeliydi. Bunun gerçekleştirilebilmesi amacıyla Venizelos'a Yunan askerlerinin Bandırma'ya doğru ilerlemesi için gerekeni yapması izni verildi; zaten böyle bir hareket için fırsat bekleyen Venizelos hiç zaman kaybetmeden askerlerine ilerleme emri verdi.

Ankara Hükümeti bugünlerde Yunanlıların bir taarruz gerçekleştirmesi ihtimalinin yüksek olduğunu biliyordu. Mustafa Kemal Paşa bazı vekillerle birlikte Eskişehir'e giderek, bütün bölgelerdeki kuvvetlerin düzenlenmesini emretti ve Ali Fuat Paşa ile yaptıkları toplantıda hükümetin örgütlenmesini tamamlayana kadar batıda ve doğuda iki cephe kumandanlığı kurulmasına karar verildiğini, batıdaki cepheye Ali Fuat Paşa'nın, doğudakine ise Kâzım Karabekir'in tayin edildiğini bildirdi. Mustafa Kemal'in bu kararı bir İngiliz istihbarat raporuna da yansıyor, raporda Yunan saldırısı başladığı sırada Mustafa Kemal'in Kuvayı Milliye'yi başlıca iki gruba ayırdığı, batı kesiminde Ali Fuat Paşa kumandasında 12. Kolordu'ya bağlı üç tü-

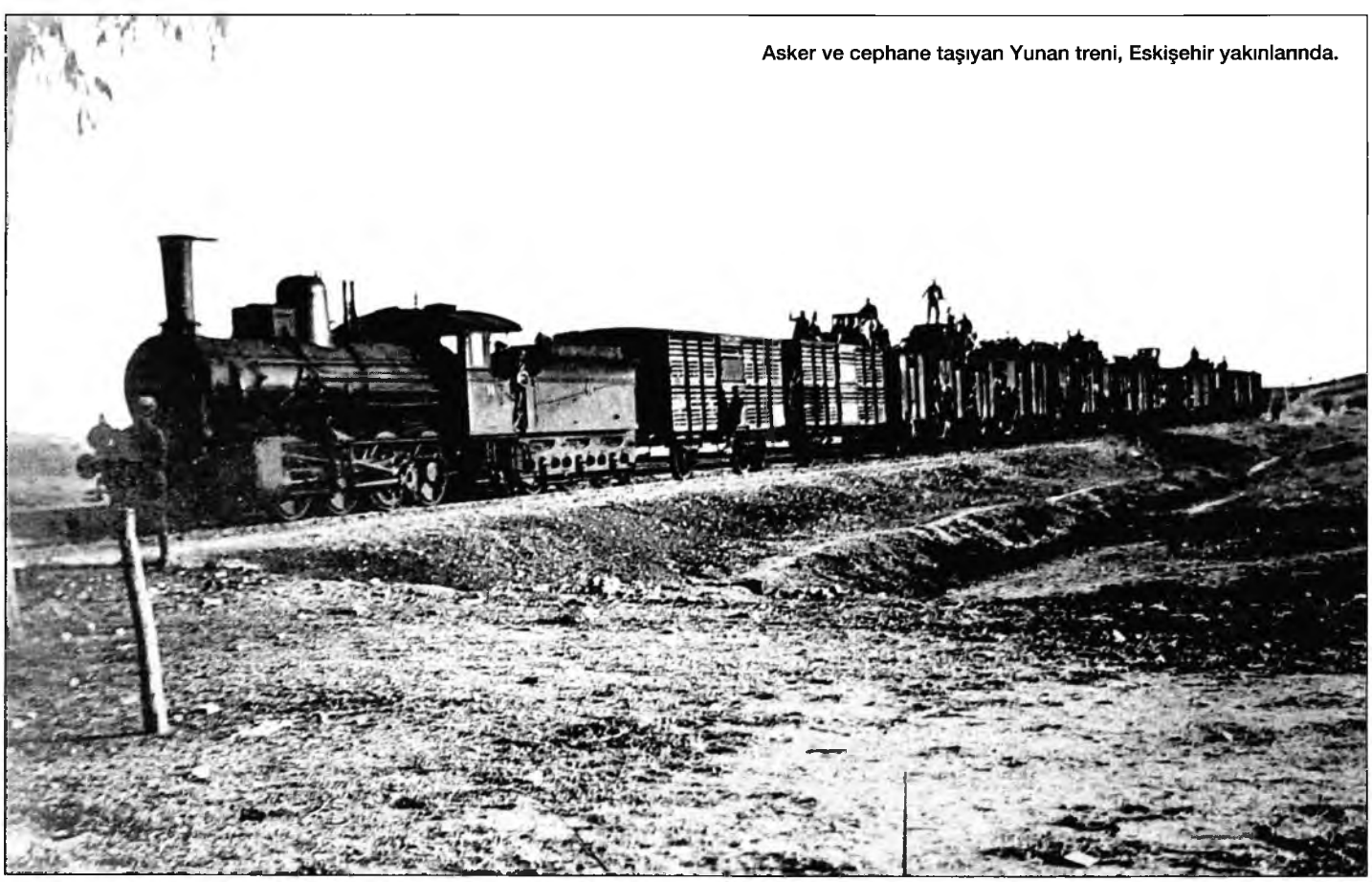

Asker ve cephane taşıyan Yunan treni, Eskişehir yakınlarında.

Üstte
Yunan işgalinden kaçan Bursalı kadın ve çocuklar.

Altta
Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa.

men, 14. Kolordu'ya bağlı iki tümen, 20. Kolordu'ya bağlı iki tümen bulunduğu haber veriliyordu.

İlerleme emrini alan Yunan askerleri ise aynı sırada Batı Anadolu'daki cephelerde bulunan beş tümen, yedekte ayrıca bir tümen ve bir süvari tugayından oluşan kuvvetleriyle saldırı için hazırlık düzeni tamamlıyor, hangi şehirlerde hangi yönlerde ilerleneceğini hesaplıyordu. Sonunda, 22 Haziran günü sabah 05.00'te Yunan askerleri taarruza geçti. Kuvayı Milliye'yi dağıtıp İzmir-Bandırma demiryolunu ele geçirmeyi hedefleyen askerler ilk olarak Kan Boğazı'nı ele geçirdikten sonra Marmara Gölü'nün kuzeyine doğru ilerlediler. Üç tümenle iki koldan Akhisar-Soma doğrultusunda, iki tümen ile Salihli doğrultusunda, bir tümen ile de Aydın cephesinden saldıran birliklerin kuzey kolu 30 Haziran 1920'de Balıkesir'e girdi.

Yunan taarruzunun başarılı olduğu ve Kuvayı Milliye birliklerinin dağılmaya başladığı anlaşıldığında, Ali Fuat Paşa Meclis'teki bir oturumda bundan sonraki hareket planını anlatmıştı. Taarruz karşısında batıda kalan tek kuvvet olan 14. Kolordu ilerlemeyi Bursa civarında karşılayacak, Bekir Sami Bey kumandanlığı üstlenecekti. Düzce istasyonundaki tümenler geçici olarak Eskişehir'de toplanacaktı. Uşak yönündeki düşman ilerleyişi Ankara için en büyük tehlikeyi oluşturduğundan, buraya yığınak yapılmalıydı. Ali Fuat Paşa'nın önerileri İcra Vekilleri Heyeti'nce uygun bulunup gerekli atamalar yapıldı.

27 Haziran günü karargâhıyla önce Afyon'a hareket edip buradan 29 Haziran'da Uşak'a geçen Ali Fuat Paşa, aynı akşam 23. Tümen Kumandanı Aşir Bey'e, Uşak ve Bursa istikametinde ilerlemekte olan Yunan kuvvetlerini oyalamaya ve önlemeye çalışarak vakit kazanmak mecburiyetinde olduklarını söyleyip konuşmasına şu sözlerle devam ediyordu:

"Eski usulde milli müfrezeler teşkilatı ortadan kaldırılmıştır. Ordu tümüyle milli idarenin eline geçmiş olduğundan yeniden şekillendirilip düzenlenecektir. Vatan ve memleketimiz, düşman ordularına karşı ancak düzenli milli ordularımızla müdafaa olunabilir. Henüz ortadan kaldırılmamış milli müfrezelerimiz cephenin ihtiyacına göre aşamalı olarak lağvedilip neferleri, silahları, cephane ve malzemesi milli ordu kıtalarına dağıtılacaktır. Seferberliğini tamamlamış olan 11. Tü-

men'in Uşak'a nakli tarafınızdan temin edilecektir."

Fuat Paşa'nın bu planları maalesef bir sonuç veremiyor, Yunan askerleri ilerlemeye devam ediyordu.

En son işgal edilen Balıkesir'de düşman karşısında bulunan 61. ve 56. Tümenler, Uluabat köprüsünü yıkarak Bursa doğrultusunda geri çekildi. Düşman, birlikleri izleyerek Bursa'yı da aldı ve ileri hatlarını Dimboz-Aksu hattına sürdü. Bunun karşısında sarsılıp güç kaybına uğrayan kuvvetler Eskişehir'e kadar çekildi. Bu olaylar sırasında İngilizler de 25 Haziran 1920'de Mudanya ve 2 Temmuz 1920'de Bandırma'ya birer askeri birlik çıkardılar. Salihli doğrultusunda doğuya ilerleyen iki Yunan tümeni 24 Haziran'da Alaşehir'e girdi. Düşman karşısında bulunan 23. Tümen ve Kuvayı Milliye, büyük kayıplar vererek gücünü kaybediyor, bu arada Aydın'dan ilerleyen bir Yunan kolu da Nazilli'ye kadar geliyordu. 8 Temmuz günü Bursa'ya giren birlikler, Gemlik bölgesini ele geçirdikten sonra İznik Gölü'nün güneyinde durakladılar.

Anadolu'daki bu ilerleyiş, Yunan ordusuna Doğu Trakya'yı da işgal etmek için cesaret vermişti. Bölgedeki Kuvayı Milliye kumandanı Cafer Tayyar Bey'in çabaları sonuç veremedi ve Bandırma'dan getirdikleri tümenle güçlerini artıran Yunanlılar temmuz ayı sonlarına doğru Tekirdağ, Muratlı, Çorlu ve Silivri'yi işgal ettiler; Edirne ve Kırklareli'nin işgali de bunu izledi. Yunan askerleri için her şey planlandığı gibi gidiyor, hedeflenen bölgeler sırayla işgal altına alınıyordu.

Anadolu'da saldırıya geçen Yunan askerleri İtilaf Devletleri'nin yardımlarından da geri kalmıyordu. Atina'daki İngiliz elçisi Lord Granville 4 Temmuz'da Lord Curzon'a gönderdiği kapalı telgrafta, aciliyetle 200 bin el bombası sağlamak için Yunan savaş bakanlığından bir dilekçe aldığını, bunların 100 bininin İzmir'deki Yunan üssüne teslim edilmesinin rica edildiğini bildiriyor, İngiltere'den daha yakın bir yerde İngiliz stoku varsa onların gönderilmesini öneriyordu. Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden John A.C. Tilley cevaben bu talebi ordu konseyinin dikkatine sunarak Lord Curzon'un desteklediğini bildirdiğini ve mümkün olan en erken vakitte yanıt verilmesini istediğini açıklıyordu.

Konseyin onayı üzerine Dışişleri Bakanlığı, Lord Granville'in 16 Temmuz'da gönderdiği kapalı telgrafta el bombalarının sağlanabileceğini, bunların indirimli fiyatlar üzerinden Yunan yönetimine iletilmesi için Mühimmat Bakanlığı tarafından Kahire'deki komiserliğe yönerge gönderildiğini bildiriyordu. İngiliz Hükümeti

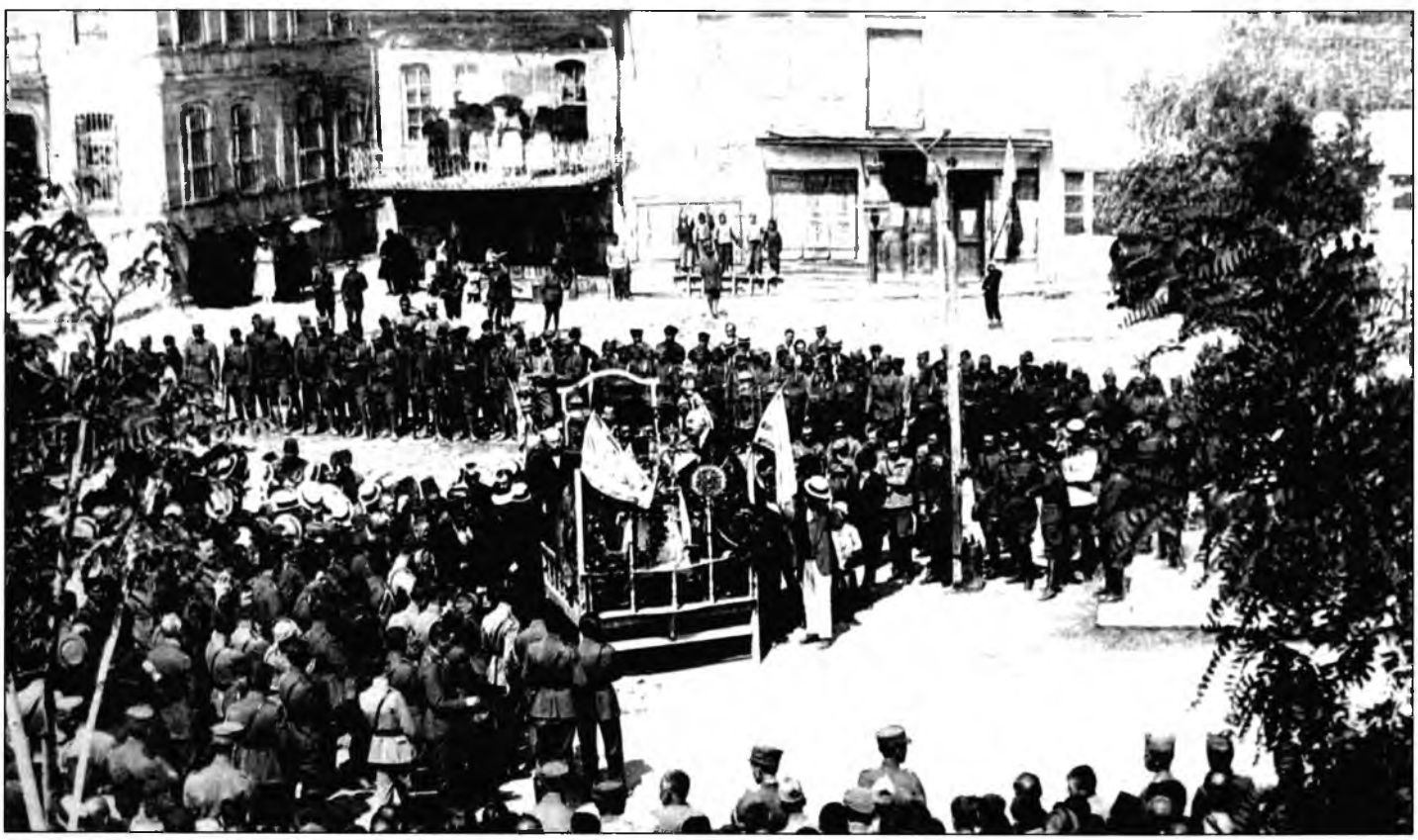

Sağda
Trakya'da ilerleyen vagonlar dolusu Yunan askeri (26 Temmuz 1920).

Solda üstte
Trakya'da Kuvayı Milliye Kumandanı Cafer Tayyar Bey.

Solda altta
Kırklareli'nin Yunanlılar tarafından işgalinden sonra yapılan tören.

Yunan ordusuna sadece silah ve cephane desteği vermiyor, ayrıca kendi ordu kaynaklarından askerlere yiyecek dağıtılmasını da sağlıyordu.

Bütün bu gelişmeler yaşanırken Ankara da Yunan işgalini yakından takip ediyor, Yunan saldırısı ve cephelerin bozulması Meclis'te büyük bunalımlara, sert sataşma ve eleştirilere yol açıyordu. 13 Temmuz 1920 günü yapılan Meclis toplantısında, Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey, kusurları ve idaresizlikleri nedeniyle Bursa Kumandanı Bekir Sami ve Bursa Valisi Hacim Muhittin Beyler ile Alaşehir Komutanı Aşir Bey'in bir askeri mahkemeye verilmemelerinin nedenlerini öğrenmek için bir soru önergesi yöneltti. Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey'in de, bu isimlerin hızla cezalandırılmaları isteğinde direnmesi diğer mebusların "Bravo!" sesleriyle karşılanıyor, Mehmet Şükrü Bey "Biz bu kişilerin sorumlu tutulduğunu görmek istiyoruz" diye bağırmaya devam ediyordu. Başka bir konuşmacı, bir kısım subay ve kumandanın cezalandırılmasının doğal olduğundan söz ederek örnekler sıralıyor, bir diğeri asker çekilirken bir kumandanın 36 deve yükü eşya götürdüğünü söylüyor, başka bir mebus, Yunan ordusunun kısa bir sürede Akhisar'dan Marmara kıyılarına varıncaya kadar bütün şehirleri ve köyleri yıldırım hızıyla ele geçirdiğinden söz ederek, Bursa bozgunu dolayısıyla uğranan korkunç zararın sorumlularının cezalandırılmasını istiyordu.

Toplantıda söz alan Hamdullah Suphi Bey de aynı yönde görüş beyan ediyor, "Herkes ayakta, herkes konuşuyor, herkes bağırıyor; dinleyen yok, anlayan yok. Hükümete soruyorum, Bursa'da vazifesini yapmadığı her taraftan haber verilen Bekir Sami Bey'in artık orduda ne yeri vardır? Vali olan Hacim Bey vazifesini yapmamıştır. Çünkü o her şeyi yapmak istemiştir. Hacim Bey çete reisi, Hacim Bey kumanda, Hacim Bey vali olmuştur; fakat asıl vazife geldiği zaman en evvel o kaçmıştır." sözleriyle eleştirilerini sıralıyordu.

Toplantıyı oturduğu yerden izlemeye çalışan Mustafa Kemal Paşa'nın yerinden kalkıp sözü ele alması için Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey'in gözyaşları içinde söylediği şu cümleler tetikleyici oldu: "Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini, yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini?" Mebuslar arasında oturduğu sandalyeden kalkan Mustafa Kemal, bu sözleri şöyle yanıtladı: "Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini, bulunur kurtaracak bahtı kara maderini!"

Mustafa Kemal Paşa bu sözlerinin ardından, mebusların cezalandırılmasını istedikleri, hatta bazılarının idam edilmesini bile önerdiği Bursa Valisi Hacim Muhittin Bey'i savunan şu sözleri söyledi: "Efendiler! Hacim Muhittin Bey'i gerçekten cezalandırmalı. Fakat vakitsiz şehirden çıktığı için değil, daha önde şehri terk etmesi yolundaki emrimi dinlemeyerek son güne kadar şehirde inatla kaldığı için cezalandırılmalı!"

Bekir Sami Bey'in mebuslarca yargılanması büyük haksızlıktı; zira Bursa'da onun emrine verilen kuvvetin çekirdeği, İzmir'de Yunanlılara tutsak verilen ve Yunan gemileriyle Mudanya'ya çıkarılan iki

MUKADDERAT, EZELİN YAZDIĞI BİR FERMANDIR

Batı Anadolu'da hızla ilerleyen Yunan orduları karşısında savaşın sıcak yüzünü bizzat yaşayan 11. Tümen Kurmay Başkanı Rahmi (Apak) Bey, düşman kurşununa maruz kalan bir gencin şehit oluşu karşısındaki çaresizliğini şöyle dile getiriyordu:

"Emir mucibince hareket ederek bir yalancı pehlivan gibi Yunanlıların karşısına çıktım. Taburlarımın birer bölüklerini geniş cephe ile yayarak ve makineli tüfeklerimi düşman mevzilerine yaklaştırarak taarruz edecekmişim gibi kendimi gösterdim. Dört topum mevzide ateşe başladı. Yunanlılarda bir telaş eseri görmedim, yahut vardı da göremedim. Yarım saat sonra Yunan topçusu ateşe başladı. İlk önce dört top, sonra sekiz, daha sonra on iki. Piyadelerimi düşmana dört yüz metreden daha yakına sokmadım. Askerlerimi kalın ve yüksek taşlar arasında düşman piyade ve topçu ateşlerinden muhafaza ediyordum. En iyi kumandan, kendi subay ve erlerinin hayatını korumasını bilen ve fakat aynı zamanda da düşman er ve subaylarından fazla miktarda yaralayan ve öldürebilmeyi başaran kumandandır.

Biz harplerde neler gördük... Şehitler arasında on sekiz-on dokuz yaşında güzel yüzlü tığ gibi bir genç subayın hatırasına hâlâ acırım. Adını unuttum.

Herkeste bir batıl itikat vardır ya da ben de bazı şeylere inanırım. Bu subay, kendi tabur kumandanının bir raporunu bana getirmeye memur edilmiş. Benim muhabere idare yerim yarım metre kadar yükseklikte bir taşın arkası. Onu görüyorum. Ateş altında sıçrayarak bana doğru yaklaşıyor. On adım koşuyor, yere yatıyor. Tekrar kalkıp koşuyor ve yere yatıyor, fakat her defasında yattığı yere bir Yunan güllesi düşüyor. Sanki Yunan topçusu bu tek adamı, ateşi ile adım adım takip ediyor. Ölüm, bu genç subayı kovalıyor. Nihayet nefes nefese yanıma geldi. Benim taşımın gerisine yatarak tabur kumandanının yazılı raporunu elime tutuşturdu, fakat aynı zamanda iki Yunan topu benim, şimdiye kadar rahat rahat saklandığım yeri öyle şiddetli bir ateş altına aldı ki, patlayan güllelerin sesinden kulaklarımın zarları patlıyor. Bereket versin taş çok kalın, bizim ikimizi ve yanımdaki iki emirerini hem şarapnellerden hem de güllelerden koruyabiliyor. Biraz sonra ateş kesilince genç teğmene: 'Oğlum, buraya geldin, Yunanın topçu ateşini de birlikte getirdin, haydi buradan uzaklaş, ben de rahat edeyim. Bu Yunanlar sana büyük saygı gösteriyorlar. Her gittiğin yerde top atışları ile seni şenlendiriyorlar' diye şaka ederek tabur kumandanına da ağızdan verilecek cevabı kendisine söyledim.

Zavallı genç teğmen, onun büyük kara gözleri, kara kaşları, asil yüzü, ince ve zarif endamı hiç hatırımdan silinmez. Yaşı henüz on sekiz-on dokuz. Yanımdan ayrıldıktan on dakika sonra başından yediği bir kurşun ile yere serilmiş. Onu, Kızılbaş Duma köyünün güneybatısındaki taşlıklar arasında, şirin vücudunun üstüne beş on kürek toprak atarak bıraktık. Mukadderat... Mukadderat, ezelin yazdığı bir fermandır."

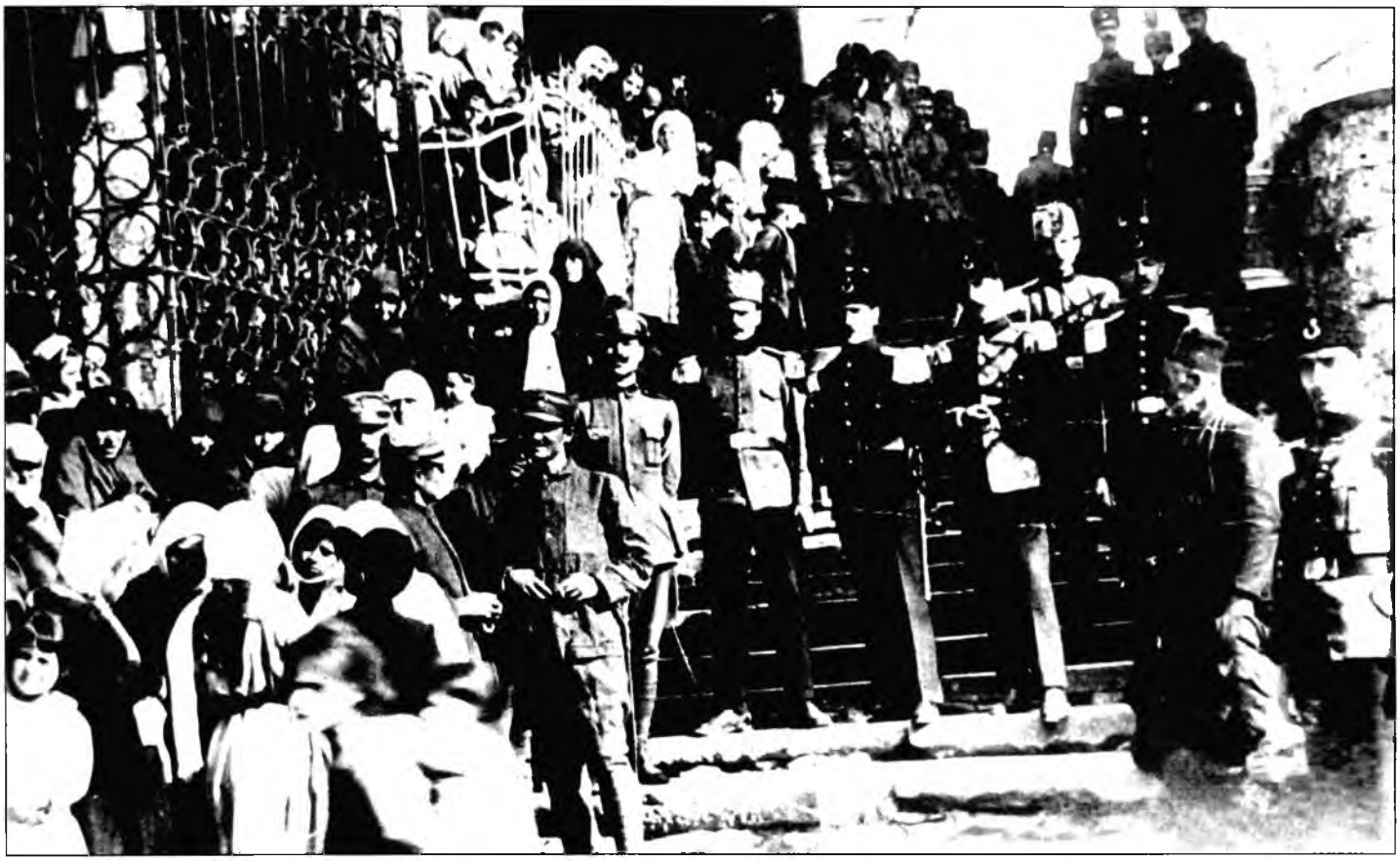

Üstte
Bursa'yı işgal eden Yunan kuvvetleri temsilcileri, il yöneticileri ile halkın arasında.

Altta
Meclis'te yaşanan tartışmalar sonrasında görevine son verilen Bekir Sami Bey.

alay kadrosuydu ve bu kuvvetin moralini düzeltmek için İstanbul Hükümeti herhangi bir önlem almamıştı. Hükümet aksine Balıkesir'de, savunma yapmaya çalışan kuvvetlerin üstüne asileri yollamış, Yunan cephesinde kullanılacak oldukça kuvvetli bir tümen olan 24. Tümen'i Hendek-Düzce yolunda dağıttırmış ve kumandanlarını şehit ettirmişti.

Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın Meclis'te yaptıkları savunmalar, bu kumandanları görevlerinde tutmaya yetmedi. 14 Temmuz günü İcra Vekilleri Heyeti Bekir Sami Bey'in görevine son verdi. Aşir Bey ise temmuz ayı sonunda 23. Tümen kumandanlığından alınarak Antalya bölgesine tayin edildi.

Mustafa Kemal Paşa her ne kadar mebusları yatıştırmak için çeşitli oturumlarda uzun açıklamalar yaptıysa da, bu eleştiri ve önerileri dile getiren kişiler, yenilginin gerçek nedenlerini ve etmenlerini unutmuş gibi görünüyorlardı. Bir seneden fazla süredir Yunan ordusunun İzmir bölgesinde yerleşip hazırlanmakta olduğu ve buna karşı İstanbul hükümetlerinin Kuvayı Milliye'yi çökertip yok etmeye çalıştığı gözden kaçırılıyordu. Yunan kuvvetleri karşısındaki direnişin, özverili askerlerin kararlılık ve çabalarının ürünü olduğu dikkate alınmıyordu.

Kumandanların bazı kuvvetleri cepheden alıp iç ayaklanmaları bastırmak üzere görevlendirmesi de içinde bulunulan durumda önemli ve zorunlu olduğundan, bu tercihin yargılanması doğru değildi. Ayaklanmalara isyancılar üzerine gönderilen tümenler ve bu ordu kuvvetlerine yardım eden milis birlikler cephede bulundurulabilseydi belki düşman saldırısı bu denli ilerleyemezdi, ancak bir dış düşmanın ilerlemesini kalıcı olarak önlemek için içeride bir birlik ve dayanışma sağlanmasının önemi göz ardı edilemezdi.

Mustafa Kemal Paşa aynı zamanda konuşmalarında mebusları temsil ettikleri Meclis ve hükümetin durumunu da kavramaya davet ediyordu. Memleket kaderinin sorumluluğunu yeni üstlenmiş olan Ankara Hükümeti, içinde bulunulan durumda seferberlik yapmayı düşünme şansına sahip değildi. Milletin halifenin fetvasının uygulamaya sürüklenip zorlandığı bir sırada, insanları askere çağırmanın sonuç vermesi beklenemezdi. Ayrıca milleti silah altına çağırmadan önce, eldeki imkânları düşünmek zorunluydu. Şimdi yapılması gereken, bu iç tartışmaları bırakıp, dört bir yandaki cephelerden yardım çağrılarında bulunan, büyük ve düzenli kuvvetler isteyen, cephane yokluğu haberleri ileten kumandanlara dayanma gücü ve umut verecek biçimde davranmaktı.

Sevr Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı sona erdiği günlerden itibaren çeşitli vesilelerle Osmanlı toprakları üzerinde paylaşım planları yapan İtilaf Devletleri, en son Paris Barış Konferansı devam ederken San Remo'da yaptıkları toplantıda Osmanlı Devleti'ne kabul ettirecekleri barışın koşullarına karar vermişlerdi.

Bir heyet eşliğinde Paris'e gelip antlaşma taslağını teslim alan Tevfik Paşa, son derece ağır hükümler içeren metni okur okumaz İstanbul'a bir telgraf göndererek, bu antlaşmanın değil bağımsızlık, devlet kavramıyla dahi bağdaşmadığını bildirmişti. İstanbul'daki kabine üyelerinden bazıları da bu antlaşma imzalandığı takdirde istifa edeceklerini söyleyince, Damat Ferit Paşa çareyi heyet başkanlığını üstlenip bizzat Paris'e gitmekte bulmuştu.

Sevr Antlaşması'nın San Remo'da saptanmış olan maddeleri Tevfik Paşa'ya önerildiğinde Büyük Millet Meclisi ise 18 Haziran 1920 tarihli toplantısında Misak-ı Milli'ye bağlılık yeminine sahne oluyor, mebuslar ülke topraklarının parçalanmasını kabul etmeyeceklerini bütün devletlere duyuruyordu.

İtilaf Devletleri'nin bir görüşme yapmayıp kesin yanıt beklediklerini belirtmeleri üzerine 8 Temmuz günü görüşünü yazılı olarak Barış Konseyi'ne ileten Damat Ferit de, bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'ne ağır bir darbe vurduğunu belirtmişti. İtilaf Devletleri bir hafta kadar sonra verdikleri yanıtta bu görüşlerin reddedildiğini açıklayınca, İstanbul'a dönmüş olan Damat Ferit, Vahdeddin ile birlikte, bu koşulları kabul etme kararı vermişti. Ancak böyle bir sorumluluğu tek başlarına üstlenmek istemedikleri için Saltanat Şurası'nı toplamış ve buradan istedikleri kararla çıkmışlardı. Bunun üzerine hemen İngiliz Yüksek Komiseri Sir Robeck'e antlaşmaya imza atacak delegelerin yola çıkacağını haberini veren Damat Ferit, kendisi gitmeyip Âyan Meclisi üyelerinden Hadi Paşa ile Rıza Tevfik ve Bern Elçisi Reşat Halis'i görevlendirmişti.

Üstte
Tevfik Paşa.

Sağda
Paris'te Sevr Antlaşması'nın imza töreni.

Sevr'de bir kilise.

Barış koşullarını Osmanlı heyetine ileten Fransız Başbakanı Millerand yaptığı kısa konuşmada, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmış olmasının savaşı birkaç sene uzattığını belirterek, böyle bir durumun yeniden oluşmaması için İtilaf Devletleri'nin gerekli önlemleri almak göreviyle yükümlü olduğunu öne sürüyordu. Bu çerçevede görüşmelerin yazılı olarak yürütülmesine ve Osmanlı Hükümeti'ne bir aylık süre tanınmasına karar verilmişti.

Hazırlanan antlaşma taslağı Osmanlı İmparatorluğu'nu İstanbul ile Anadolu'nun çok küçük bir kısmına hapsediyor, Boğazlar'ı bütün devletlerin gemilerine açık tutmayı öngörüyor, Osmanlı topraklarında bir Ermenistan ve Kürdistan kurulmasından söz ediyor, ülkenin mali kaynaklarının denetimini İtilaf Devletleri'ne devretmeyi hedefliyordu.

İtilaf Devletleri, Osmanlı Hükümeti'nin I. Dünya Savaşı'ndaki sorumluluğunun kendilerinden daha hafif olduğu savını kabul etmediklerini iddia ediyorlardı. Onlara göre Osmanlı Devleti kendisine dostluklarını birçok kez ortaya koymuş olan devletlere ihanet ederek savaşın uzamasına, milyonlara ulaşan insan yaşamının son bulmasına ve yüzlerce milyarlık zarara neden olmuştu. Bünyesindeki Rumlar ve Ermenilerin katledilmesine ve yurtlarından sürülmesine neden olan Osmanlı Hükümeti'nin bu uluslar üzerindeki egemenliklerine sonsuza değin kaldırmanın zamanı gelmişti. Trakya ve İzmir'in Osmanlı topraklarından ayrılmasını içeren koşullarda hiçbir değişikliği uygun görmeyeceklerdi, zira adı geçen topraklarda Türklerin azınlıkta olduğunu düşünüyorlardı.

Aynı şekilde Ermenistan'ın kurulmasına ilişkin maddeleri de hiçbir nedenle değiştiremeyecek ve Boğazlar'ın yönetimini düzenlerken devletler herhangi bir Osmanlı hükümetinin yeniden ihanet edilmesini önlemler alınmasından geri durmayacaklardı.

Eğer Osmanlı Hükümeti antlaşmayı imzalamaktan çekinir ve hatta imzaladıktan sonra Anadolu'da antlaşma koşullarını yerine getirmede yetersiz kalırsa İtilaf Devletleri bu kez kesinlikle Türkleri Avrupa'dan atmak görevini yerine getireceklerini belirtiyorlardı. Söylenene göre, Osmanlı Hükümeti'ne antlaşmayı kabul lendiğini ve imzalamak isteğinde olduğunu bildirmek için tanınan on günlük süre Temmuz'un 27. gece yarısı son bulacak, bu süre içinde antlaşma imza edilmezse İtilaf Devletleri gereken önlemleri alacaklardı.

Millerand tarafından İtilaf Devletleri adına verilen bu ultimatom Osmanlı kamuoyunda sert eleştirilerle karşılandı. 22 Temmuz 1920 tarihli *Vakit* gazetesinde yer alan "Cevaba Cevap" başlıklı yazı, antlaşma metni için "Önümüzde bize sadece 'evet' veyahut 'hayır' deme hakkı veren vesika" tanımını kullanıyordu. Aynı yazı, memleketteki barış davasının temelini azınlık ve çoğunluk sorununun oluşturduğunu ileri sürüyor, bu konuda maddi deliller bulunmasına karşın, alınan yanıtın ümitleri kırdığını belirtiyordu. Ardından İzmir ve çevresi konusuna geliniyor. 1919 yılı ortalarında Batı Anadolu'daki bazı kent ve kasabaları gezerek incelemelerde bulunan Bristol heyetinin azınlık-çoğunluk konusundaki saptamaları anımsatılıyordu.

İtilaf Devletleri'nin notasına karşı bir diğer eleştiri *Hakimiyet-i Milliye*'de yayımlandı.

Üstte
Sevr Antlaşması'nın imzalanmasını temsilen hazırlanmış bir kartpostal.

Altta
İtilaf Devletleri adına Osmanlı heyetine bir ultimatom veren Millerand.

Gazetenin "İftira, Yalan, Hakaret" başlıklı başyazısında, barış koşullarını saptayan Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini "cinayet" olarak nitelemeleri üzerinde duruluyor, bir ulusun bu denli aşağılanamayacağı belirtiliyordu.

Azınlıkların yer değiştirmeleri ve öldürülmeleri konusunda verilmiş olan sayıların hiçbir zaman doğruyu göstermediği, üzerinde durulan noktalardan biriydi. İzmir ve Trakya konusundaki hükümlere de karşı çıkılıyor, "Boğazları, Türklere bırakmanın medeniyete ihanet olacağı" bakışının hiçbir geçerliliğinin olmadığı da ayrıca vurgulanıyordu.

Yabancı basın da aynı günlerde bu konuya sıkça yer veriyordu. Paris'te yayımlanan Radikal gazetesinin " İslam Meseleleri ve Yunan Bulutu" başlıklı yazısı, Türklerin Sevr Antlaşması'nın koşullarına gösterecekleri tepkileri önceden güçsüzleştirmek için Yunanlıların Anadolu'ya saldırmasının önünün açıldığı, barışın gerçekleşmesi için antlaşma koşullarında değişiklik yapılması gerektiği üzerinde duruyordu.

Gazete, bu antlaşma karşısında İslam dünyasının tutumunun ne olacağı üzerinde de duruyor, İngilizlere alet olan Damat Ferit'in Türk milleti ve İslam alemi tarafından tanınmadığını, İran, Irak, Trakya ve Anadolu'da ayaklanmalar beklendiğini bildiriyordu.

İstanbul'da yayımlanmakta olan yabancı dildeki gazetelerden Bosphore'a göre ise antlaşmanın imzalanmasından sonra yapılacak iş, bütün yetki ve kuvvetleri merkezi hükümete bırakmak, padişaha saygı duyulmasını ve savaşın yıkıntıları üzerine milli birliğin kurulmasını sağlamaktı.

Hükümetteki ve kamuoyundaki bütün eleştiri ve tepkilere rağmen Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalandı. Antlaşmada yer alan imzalar bir tarafta İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya ile birlikte Ermenistan, Belçika, Yunanistan, Portekiz, Romanya gibi devletlerin temsilcileri ile diğer tarafta Osmanlı Devleti temsilcilerine aitti.

Ancak son derece ağır hükümleri içeren Sevr Antlaşması sonuç olarak Anadolu'daki direniş karşısında yürürlüğe konamayacak, İstanbul Hükümeti'nin yaptığı ve yapacağı hiçbir antlaşmayı geçerli kabul etmeyeceğini zaten çoktan ilan etmiş olan Büyük Millet Meclisi tarafından ise tamamen yok sayılacaktı.

SEVR ANTLAŞMASI'NIN HÜKÜMLERİ

Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde ağır hükümler içeren ve toplam 433 maddeden oluşan Sevr Antlaşması'nın en önemli maddeleri özetle şunlardı:

1- Doğu Trakya Yunanistan'a veriliyor ve İzmir, Manisa, Ayvalık bölgesinin beş yıl sonunda Yunanistan'a katılması için önlemler alınıyordu. Osmanlı Devleti, İstanbul ve çevresi ile Anadolu'da küçük bir toprak parçasından ibaret olacak, fakat Osmanlılar, antlaşma hükümlerine uymazlarsa, İstanbul da ellerinden alınacaktı. Osmanlı sınırları, Trakya'da Midye'nin çok daha doğusundan başlayarak Büyük Çekmece Gölü'ne inecek, güney sınırı ise İskenderun Körfezi ile Antalya Körfezi arasında bulunan Karataş Burnu'ndan başlamak suretiyle Antep, Urfa ve Mardin'i dışta bırakarak Irak sınırına varacaktı.

2- Doğu Anadolu'da kurulacak bağımsız Ermenistan'ın sınırlarının saptanması ABD Cumhurbaşkanı Wilson'a bırakılıyordu. Wilson'un saptadığı sınırlara göre Tirebolu, Gümüşhane, Erzincan, Muş, Bitlis ve buraların doğusu "Ermenistan" sayılacaktı.

3- Antlaşmanın uygulanmaya başlamasından bir yıl sonra Kürtler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin Ermenistan'dan kalan yerlerinde bağımsızlık talebiyle Milletler Cemiyeti'ne başvururlar ve onların bu istekleri kabul edilip Osmanlı Devleti'ne tavsiye edilirse Osmanlı Devleti bu tavsiyeyi yerine getirecek, bölgedeki bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçecekti.

4- Boğazlar savaş zamanları da dahil olmak üzere bütün devletlerin gemilerine açık bulundurulacaktı. Boğazların denetimini sağlayacak olan Boğazlar Komisyonu adındaki tüzel kişiliği olan uluslararası örgütün denetim alanı, Akdeniz ve Karadeniz yönünde boğazların girişi arasındaki sular ile bu girişlerin her birinden üç mil açıklara kadar olan alanı kapsayacaktı.

5- Antalya, Silifke, Niğde, Aksaray, Akşehir, Aydın, Balıkesir, Afyon ve Muğla İtalyan nüfuz bölgesi olacaktı.

6- Mardin, Urfa, Antep ve Ceyhan Fransız mandası altındaki Suriye'ye bırakılacak, Mersin, Adana, Maraş, Diyarbakır, Silvan, Elazığ, Arapkir, Sivas ve Tokat Fransız nüfuz bölgesi olacaktı.

7- Saray muhafızları dahil Osmanlı silahlı kuvvetlerinin sayısı en fazla 50.700 kişi olabilecekti.

8- Kapitülasyonlar geri gelecek, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japonlardan kurulacak bir komisyonun koyacağı usulü Osmanlı Devleti kabul edecek, kapitülasyonlardan bütün müttefik uyrukları yararlanacaktı.

9- Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilcilerinden bir maliye komisyonu oluşturulacak, Osmanlı bütçesi komisyonun istediği gibi düzenlenecek, ülkenin maliyesi komisyonun denetiminde olacak, komisyonun kabul etmediği borçlanmalar yapılmayacak, ayrıcalıklar tanınmayacaktı.

10- Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesi yürürlükte kalacak, yani İtilaf Devletleri gerekli gördüklerinde istediği noktaları işgal edebilecekti.

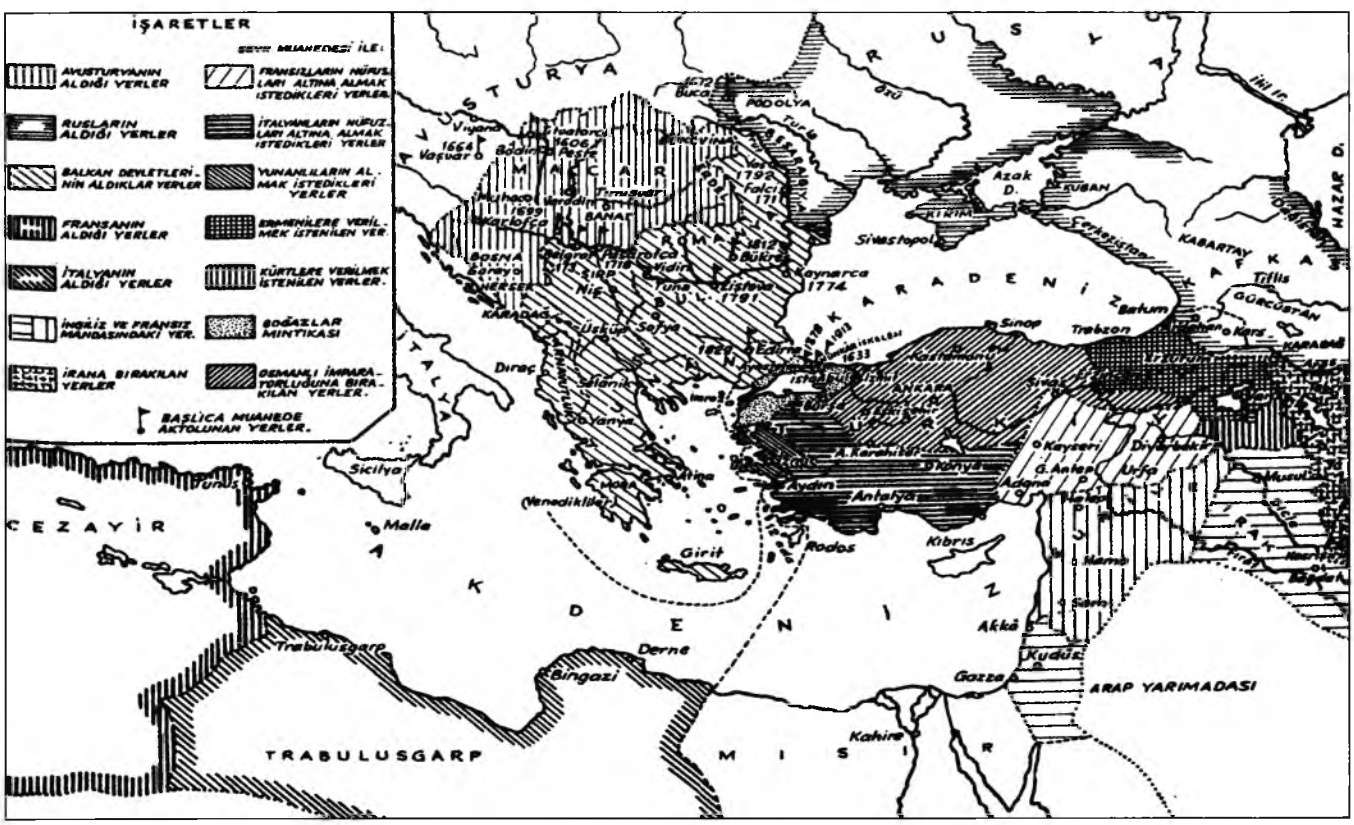

Çerkez Ethem İsyanı

Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren Batı Anadolu'da pek çok isyanın bastırılması için çalışmış, Kuvayı Milliye adına düşmanla çarpışmış olan Çerkez Ethem, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ordudan ayrılmış bir askerdi. Adını duyuran en önemli olaylardan biri, İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu dağa kaldırıp fidye talep etmesiydi. Çerkez Ethem İzmir'in işgalinden sonra bir süvari birliği oluşturarak Salihli bölgesinde görev almış, milisleri gitgide çoğalmıştı. Ancak halktan para toplaması, suçlu saydığı kişileri kendine özgü yöntemlerle cezalandırması gibi nedenler kısa zamanda korkulan bir güç haline gelmesine yol açmıştı.

Çerkez Ethem'in özellikle Kuvayı Milliye karşıtı ayaklanmaları bastırmakta gösterdiği başarı ve bundan dolayı gördüğü takdir, onu tamamen keyfi hareket eder, kişisel kararlarına göre davranır hale getirmişti.

Yunan işgali şiddetlendiği dönemde, Gediz civarında bulunan düşman birliklerine taarruz etmek isteyen Çerkez Ethem ve arkadaşları, güçleri yeterli olmadığından ordu birliklerinden takviye talebinde bulunmuştu. Nitekim 26 Ekim günü 61. Fırka ile Çerkez Ethem'in birlikleri Hamidiye Köprüsü civarında düşmanla karşı karşıya gelmiş, gece başlayan düşman taarruzuyla şiddetli bir muharebe yaşanmış, önemli kayıplar verilmişti. 14 subay ve 170 eri şehit, 13 subay ve 260 eri yaralı, 700 eri kayıp olan Gediz'deki kıtalar geri çekilmeye mecbur kalmıştı.

Muharebeden sonra bir tartışma yaşanmaya başladı. Çerkez Ethem ile arkadaşları Gediz muharebesinde nizamiye kıtalarının vazifelerini yapmadıklarını, kendilerine yeterli yardımda bulunmadıklarını söylüyorlardı. Nizamiye kıtaları kumandanları ise tersine, Çerkez Ethem birliklerinin savaş meydanını bırakıp kaçtığını iddia ediyordu.

Bu tartışmaların ardından, kasım ayında Batı Cephesi'nin batu ve güney olmak üzere ikiye ayrılmasını ve bütün Kuvayı Milliye birliklerinin düzenli ordu içine alınmasını öngören bir karar alınması, Ethem'in daha büyük bir tepki göstermesi-

Üstte
Çerkez Ethem.

Altta
Yunan birliklerine sığınan Çerkez Ethem kuvvetlerinin bir bölümü.

Sağda
Yunan ağır topçu birlikleri Eskişehir yakınında.

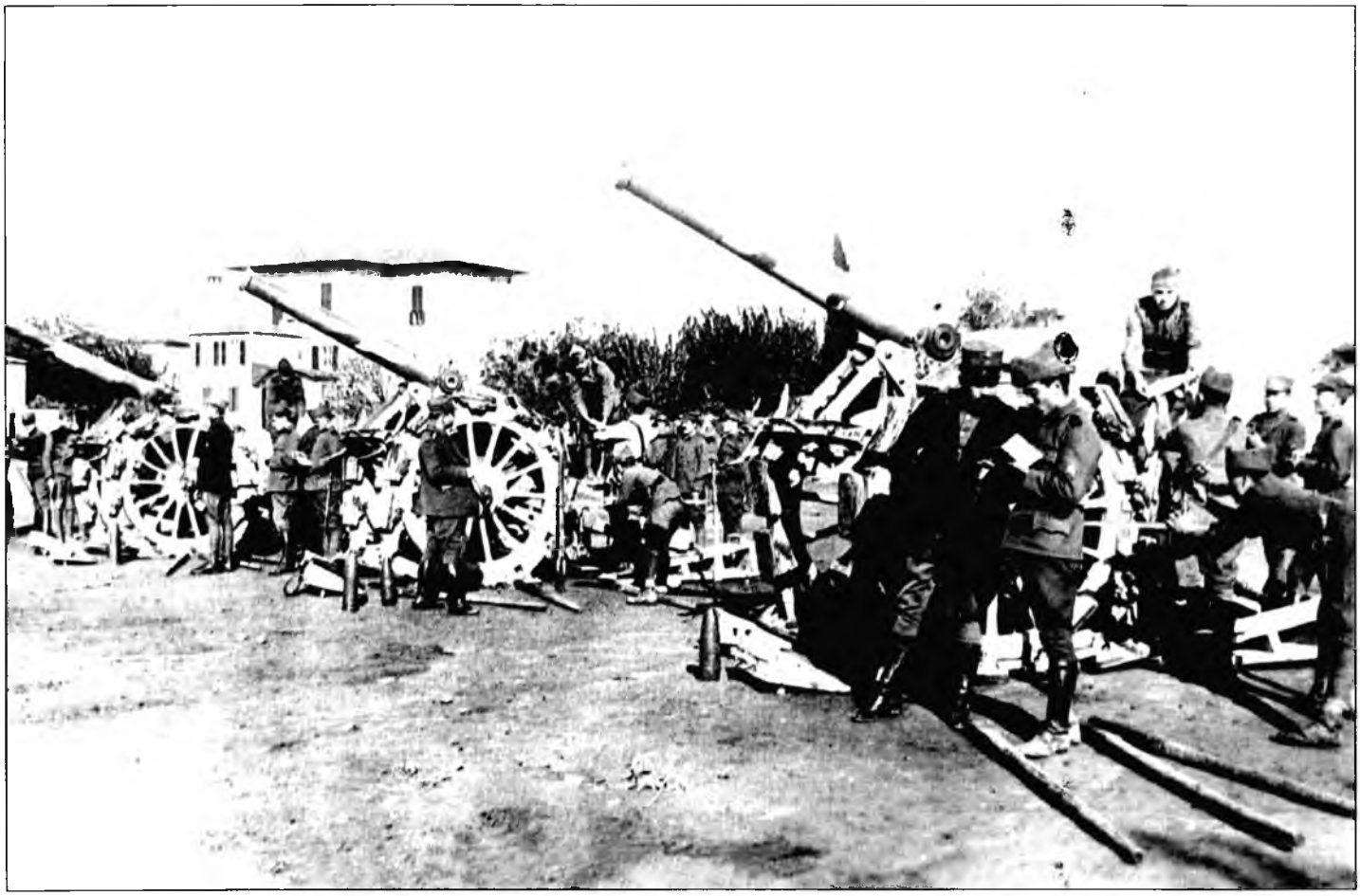

ne yol açtı. İsmet Paşa'nın Batı Cephesi ve Dahiliye Vekili Refet Bey'in Güney Cephesi kumandanlıklarına atanmış olmasına karşı çıkan Çerkez Ethem, kendi birliğini diğer birliklerden ayırmak için verilen "I. Kuvayı Seyyare" adını kabul etmeyip "Umum Kuvayı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanlığı" adını kullanmaya başladı.

Çerkez Ethem ve onunla birlikte hareket eden kardeşleri Tevfik ve Reşit Beylerin tavırlarına karşılık, İsmet Bey, Kuvayı Seyyare'nin sadece düşmanla meşgul olmasını, cephe gerisine karışmamasını temin etmek için bir Kütahya bölgesi kumandanlığı kurdu. Bu sırada Çerkez Ethem Ankara'da bulunuyor, Gediz bölgesindeki kuvvetlere kumanda eden kardeşi Tevfik Bey ise yapılan düzenlemelere itiraz ediyor, cepheden gönderilen bölge kumandanını geri yolluyor, cephe ile irtibatını kesiyordu.

Ankara'da bu konularda yapılan kimi görüşme ve tartışmalardan sonra, Mustafa Kemal Paşa durumu yakından incelemek üzere Eskişehir'e gitmeye karar verdi. Hazırlanan özel bir trenle 3 Aralık günü başlayan yolculukta Mustafa Kemal'e Kazım, Kılıç Ali, Celal, Hakkı Behiç ve Hacı Şükrü Beylerle birlikte, Çerkez Ethem ve kardeşi Reşit Bey de eşlik ediyordu. Tren Eskişehir'e vardığında Ethem kimseyle görüşmeden oradaki evine gitmiş, Mustafa Kemal Paşa da Bilecik'ten Eskişehir'e hareket eden İsmet Bey'i yolda karşılamak üzere trenle hareket etmişti. Mustafa Kemal Paşa Bilecik yolundayken diğer kişiler Çerkez Ethem'in Eskişehir'deki evinde toplandı. Evdeki konuşmalarda Ethem, nizamiye kuvvetlerinin Kuvayı Seyyare aleyhinde kışkırtıldığı konusunda bir subaydan bilgi aldığını, cephe kumandanına itimadı kalmadığını söylüyor, kardeşi Tevfik Bey'in hareketlerini savunuyordu.

Gece Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa Eskişehir'e gelince Batı Cephesi karargâhında toplanıldı. Çerkez Ethem hastalık bahanesiyle toplantıya katılmamıştı. Bu müzakere sırasında Çerkez Ethem'in de bulunmasının faydalı olacağından söz edildiğinde, kardeşi Reşit Bey onun Eskişehir'i terk edip kuvvetlerinin başına geçmiş olduğunu söyledi. Çerkez Ethem'le birlikte yola çıkan Hacı Şükrü Bey de Kılıç Ali'nin oteline şöyle bir not bırakmıştı: "Kuvayı Seyyare'ye yapılan haksızlıkları yerinde incelemek için Ethem Bey'le birlikte Kütahya'ya gidiyorum. Arkadaşlara arz-ı veda ederim."

Bu durumda görüşmeye devam etmek anlamsızdı. İsmet Bey, emrindeki bir kumdandanın böyle davranmasının doğru olmadığını ve kanuni yetkilerini kullanacağını söyleyince, Mustafa Kemal Paşa da meselenin cephe kumandanı tarafından halledilmesini emretti. Sonunda Kazım Paşa'nın yalnız olarak Reşit Bey ile Kütahya'ya gitmesi ve Çerkez Ethem'in cephe kumandanına itaat etmeye ikna edilmesi için çalışılması uygun görüldü. Kütahya'da bir araya gelinip mesele görüşülünce, üç kardeş cephe kumandanının emirlerine itaat edeceklerini vaat ettiler. Ertesi gün Kazım Paşa, Reşit ve Hacı Şükrü Bey ile beraber Eskişehir'e dönerek bu konuşmaları İsmet Paşa'ya anlattı.

Ancak birkaç gün sonra Çerkez Ethem tekrar cephe kumandanına karşı gelmeye başlamıştı. Demirci Efe'ye ve Kuvayı Milliye kumandanlarına haberler gönderiyor, Kuvayı Milliye'nin hükümet tarafından imha edildiğini bildirerek, herkesi nizamiye kuvvetlerine karşı hep beraber harekete davet ediyordu. Bu arada orduya mensup kimselerin kendi bölgesine sokulmaması için emir veriyor, cephe gerisinde bıraktığı subaylarıyla şifreli görüşmeler yaparak hükümeti ve cephe kumandanlığını takip ettiriyor, taraftarlarını artırmaya çalışıyordu.

Üstte
Güney Cephesi Kumandanı
Refet (Bele) Bey.

Altta
Batı Cephesi'nde kurulan düzenli ordu birliklerinden bir süvari grubu.

Kazım Paşa tekrar Kütahya'ya giderek Çerkez Ethem ve kardeşleriyle görüştü ve yine bir öncekinde olduğu gibi, cephe kumandanının emirlerine uyulacağı ve artık bu tartışmalara son verileceği sözünü aldı. Eskişehir'e dönüp bu görüşmeyi İsmet Paşa'ya bildiren Kazım Paşa, Çerkez Ethem'in Demirci Mehmet Efe'ye yazdığı şifreli telgrafta hükümet aleyhinde ağır sözler sarf ettiğini, bütün Kuvayı Milliye'yi beraberce isyana davet ettiğini öğrenince artık alınacak tedbirlerin sonuç veremeyeceğini anlayarak Ankara'ya döndü.

Birkaç gün sonra Çerkez Ethem cepheyle irtibatını tamamen kesmiş, cephe kumandanlığı buna karşı tedbirler almaya başlamıştı. Ankara'da Meclis koridorlarında da bu konu konuşuluyordu. Mebusların da teklifiyle bir kez daha konuşma yoluna gitmek, iyi niyetle davranmak kararı alındı. 22 Aralık akşamı Ankara'da bu konuda yapılan bir toplantı sonrasında beş kişilik bir heyet Kütahya'ya gitti. Ancak bütün bu çabalar yararsızdı; üç kardeş, saatler süren tartışmalarda İsmet Paşa'nın emirlerine asla uymayacaklarını söylüyorlardı.

Heyet bunları Ankara'da tekrar konuşmak gerektiği gerekçesiyle oradan ayrıldı. Sabuncupınar istasyonunda İsmet Paşa'yı bir servis vagonunda uykusuz, yorgun bulduler. Kendisine verilen bilgileri dinleyen İsmet Paşa ayağa kalktı, elindeki tespihi masaya fırlatarak şöyle dedi: "Efendiler! Ben Ethem kuvvetlerini söylediğiniz ve abarttığınız miktarın çok daha üstünde ve değerde kabul ediyorum. Fakat yedi bin dediğiniz bu kuvveti yedi kişilik eşkıya derecesine indireceğim ve yola getireceğim!" Hemen ardından, taarruz emri verildi.

Artık isyan bayrağını kesin olarak çekmiş olan Çerkez Ethem, 29 Aralık günü yayınladığı bir beyannameyle Meclis üyelerini, subayları tahkir ediyor, halkı Meclis ve ordu aleyhinde harekete geçmeye davet ediyordu. Ocak ayı başında ordu Çerkez Ethem birliklerine karşı harekete geçti. Cephedeki kıtalar Kütahya'ya yaklaşmış, Güney Cephesi'ndeki kuvvetler de harekete geçmişti. Ordu birlikleri ile Kuvayı Seyyare karşı karşıya geldiğinde Çerkez Ethem'in emrindeki subayların bir kısmı taraf değiştirdi, bir kısmı muharebeden kaçınarak ufak çarpışmalarla Gediz yönünde dağlara kaçtı.

Bu yenilginin ardından Atina üzerinden Almanya'ya, oradan da Mısır ve Ürdün'e geçen Çerkez Ethem vatandaşlıktan çıkarılacak, 1938'de çıkarılan genel afla kardeşleri ülkeye döndüğü halde o dönmeyecek ve 1948 yılında Amman'da hayatı son bulacaktı.

ÇERKEZ ETHEM, MUSTAFA KEMAL'İ ORTADAN KALDIRMAK İSTİYOR

"Mustafa Kemal Paşa bir gün, böbreklerinden rahatsız olduğu için, istasyondaki konutunda yatıyordu. Çerkez Ethem, güven vermek amacıyla Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras) Bey'i de yanına alarak, Paşa'nın konutuna geldi. Güya Paşa'yı ziyaret edecekti. Doğruca Mustafa Kemal Paşa'nın yattığı odaya girdi. Yanında daima hazır gezdirdiği adamlarını da binanın kapısına ve merdiven başlarına yerleştirdi. Amacı, İsmet Bey'i Garp Cephesi Kumandanlığı'ndan uzaklaştırması için Mustafa Kemal Paşa'ya baskı yapmaktı. Bu amacını gerçekleştiremediği takdirde Paşa'yı kendi yatak odasında vuracaktı. On beş silahlı adamını yanında getirmesinin sebebi buydu.

Mustafa Kemal şüphelenmişti. Çerkez Ethem'in güvenilemeyecek biri olduğunu biliyordu. Üstelik böyle randevu almadan, hiçbir bilgi vermeden gelmesi ve kimseye sormadan doğruca odasına dalması hayra alamet değildi. Yastığı altında bulundurduğu tabancasına belli etmeden elini uzattı. Mustafa Kemal'in aşağıda bulunan maiyeti de kuşkulanmıştı. Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa'yı ziyarete gelmişse, her an ateş edeceklermiş gibi duran ve yürüyen silahlı adamlarına kapıyı ve merdiven başlarını neden tutturmuştu?

Başyaver Salih (Bozok) Bey, o civarda oturan Recep Zühtü (Soyak) Bey'i çağırdı. Ne yapılması gerektiğine birlikte karar verdiler. Muhafız takım komutanı İsmail Hakkı (Tekçe) Bey haberdar edildi. İsmail Hakkı Bey, yanında getirdiği askerlerle konutu sardı. Silahların doldurulması ve bir olay halinde dışarı çıkanların vurulmasını emretti. Salih Bey, Recep Zühtü Bey, yaver Muzaffer Kılıç ve Özel Kalem Müdürü Hayati Bey de binanın içinde gerekli yerleri tutarak önlem aldılar.

Çerkez Ethem, İsmet Bey'in kumandadan çekilmesi önerisini ortaya atmış, Mustafa Kemal 'Hayır, olmaz!' diyerek karşı çıkmıştı. Oda dışındaki hareketlerden, askerlerin ayak ve silah doldurma seslerinden önlem alındığını hisseden Çerkez Ethem 'Nasıl isterseniz öyle olsun Paşam!' diyerek yüz seksen derece çark etti. Odaya yanında soktuğu arkadaşlarına da Çerkezce 'Durum tehlikelidir, vazgeçelim' dedi. Biraz daha oturduktan sonra izin istedi ve çıkıp gitti.

Çerkez Ethem bir yolunu bulup Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmayı kafasına koymuştu. Mustafa Kemal bir gece geç vakit, yanında yalnız Recep Zühtü Bey olduğu halde otomobille istasyona gidiyordu. Taşhan'ın önünden geçerken, Çerkez Ethem'in maiyetindeki Küçük Ethem, yanındaki on-on beş adamıyla birlikte aniden otomobilin önüne çıkmış ve otomobili durdurmaya kalkışmıştı. Şoför, durumun farkına varan Recep Zühtü Bey'in emriyle gaza basmış, son sürat ilerlemişti. Projektörün gözlerine dikilmesi de saldırganları şaşırtmıştı. Bir süre sonra öğrendik ki, bunların amacı Mustafa Kemal'i durdurmak, bir kahve içmek ricasıyla Taşhan'da bulunan Ethem Bey'in yanına götürmek ve oradan da bilinmeyen bir yere kaldırarak yok etmekti."

Kılıç Ali'nin Anıları, der. Hulusi Turgut, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 134-136.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara Gan'nda konakladığı direksiyon binasından çıkarken.

KRONOLOJİ

15 Haziran 1920
İzmit'te Kuvayı Milliye'ye mağlup olan Kuvayı İnzibatiye mensubu subay ve askerler vapurlarla İstanbul'a hareket etti.

16 Haziran 1920
Ankara Hükümeti, Güney Cephesi'nde Fransızlarla yapılan 20 günlük mütareke gereğince durdurulan çarpışmaların 19 Haziran gününden itibaren tekrar başlatılmasını bildiren bir genelge yayınladı.

19 Haziran 1920
Hythe'da yapılan İtilaf Devletleri temsilcileir toplantısında Venizelos, Yunan kuvvetlerinin Türklere karşı saldırıya geçmesini teklif etti.

21 Haziran 1920
Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi'ni denetlemek üzere Ankara'dan Eskişehir'e geldi.

22 Haziran 1920
Yunanlılar Milne hattından taarruza başladı.

24/25 Haziran 1920
Batı Cephesi Kumandanlığı teşkil edilerek kumandanlığa Ali Fuat Paşa atandı.

30 Haziran 1920
Yunan kuvvetleri Balıkesir'e girdi.

2 Temmuz 1920
Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa, milleti istiklal için birleşmeye ve Yunanlılarla savaşmaya davet eden bir beyanname yayınladı.

3 Temmuz 1920
Yunan kuvvetleri Nazilli'yi ikinci kez işgal etti.

4 Temmuz 1920
Ayvacık, Biga, Lapseki, Ezine ve Bayramiç Yunanlılar tarafından işgal edildi.

6 Temmuz 1920
İzmit İngilizler tarafından işgal edildi.

8 Temmuz 1920
Bursa Yunanlılar tarafından işgal edildi.

16 Temmuz 1920
İtilaf Devletleri temsilcileri adına Millerand, Osmanlı heyetine barış antlaşmasının 27 Temmuz'a kadar imzalanmasını bildiren bir ultimatom yayınladı.

20 Temmuz 1920
Doğu Trakya'da Yunan taarruzu başladı.

22 Temmuz 1920
Saltanat Şurası'nda Sevr Antlaşması taslağı kabul edildi.

25 Temmuz 1920
Edirne Yunanlılar tarafından işgal edildi.

30 Temmuz 1920
Sevr Antlaşması'nı imzalayacak olan Osmanlı heyeti Paris'e ulaştı.

10 Ağustos 1920
İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletleri temsilcileri arasında Sevr Antlaşması imzalandı.

24 Ekim 1920
Batı Cephesi kuvvetleri, Gediz'de bulunan Yunan kuvvetlerine bir taarruz düzenledi.

27 Ekim 1920
Gediz'e giren Kuvayı Milliye'nin Yunanlıların taarruzu ile başlayan Hamidiye Hanı muharebesinde her iki taraf ağır kayıplar verdi.

9 Kasım 1920
Batı Cephesi ikiye bölünerek İsmet Bey Batı Cephesi, Refet Bey Güney Cephesi kumandanlığına tayin edildi.

10 Kasım 1920
İsmet Bey, Batı Cephesi Kumandanlığı görevine fiilen başladı.

24 Aralık 1920
Çerkez Ethem ile görüşecek olan mebus heyeti Ankara'dan Kütahya'ya geldi.

29 Aralık 1920
Batı Cephesi'ne ait bir kısım kuvvet, Çerkez Ethem ve kuvvetlerini ortadan kaldırmak üzere harekete geçerek Kütahya'yı işgal etti; Ethem kuvvetleri Gediz'e doğru çekildi.

5 Ocak 1921
Çerkez Ethem'i takip eden Batı Cephesi kuvvetleri Gediz'i işgal etti.

22 Ocak 1921
Güney Cephesi kumandanının emri altındaki kuvvetler tarafından takip edilen Çerkez Ethem kuvvetlerinin bir kısmı esir edildi, bir kısmı Yunanlılara sığındı.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

12

Cephe Cephe Anadolu (Doğu)

Koç

Sovyetler ile İlişkiler

Rusya, I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği sırada, 1917 yılında Çarlık sistemine karşı gerçekleşen ayaklanmaların getirdiği yeni bir siyasal sistemle karşılaşmış, ülkede iktidarı Bolşevikler ele almıştı. Devrimin ardından kurulan Sovyetler Birliği, içeride ve dışarıda yeni rejim aleyhtarı unsurlara karşı savaş vermekteydi.

Batı cephesinde Polonya'ya karşı yenilgiye uğranmış, Boğazlar bölgesinde Kafkasya, İran ve Afganistan'daki İngiliz kuvvetleri Sovyetler Birliği'ni çembere almıştı. Batılı devletlerin desteklediği Çarlık yanlısı kuvvetler de Sibirya, Kuzey Denizi, Kafkasya ve Kırım'dan taarruza geçmişlerdi.

Bolşevikler bir yandan bu saldırılara karşı mücadele ederken, bir yandan da Doğulu devletlerde ve sömürgelerde komünist rejimi benimsemesi muhtemel hareketlerle ilişkilerini sürdürüyorlardı.

Devrimi takip eden günlerde Kafkasya Rusya'dan ayrılmış, ardından Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan da bağımsızlık ilan etmişti. Savaşın önemli aktörlerinden biri olan bu komşu ülkede yaşanan gelişmeler elbette Osmanlı topraklarında da yansımasını buluyordu. Bir yandan aydınlar arasında bu yeni rejim tartışılır ve komünizm yanlısı kimi örgütlenmelere gidilirken, siyaset sahnesinde de bu gelişme sonrası yeni Sovyet hükümetiyle kurulacak ilişkiler üzerine fikir yürütülüyordu.

Mustafa Kemal de Osmanlı ordusu adına askerliğini sürdürdüğü o dönemde Sovyetler'deki yenilikle ilgilenmiş, Anadolu'ya yeni geçtiği sıralarda bu konudaki fikirlerini Kâzım Karabekir ile paylaş-

Üstte
Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin.

Sağda
Bir tören münasebetiyle Afganistan Elçisi Sultan Ahmed Han, Bolşevik Rusya Elçisi Nazeranus ve Azerbaycan Elçisi Abilof, Mustafa Kemal ile bir arada.

Bolşevik Parti mensupları.

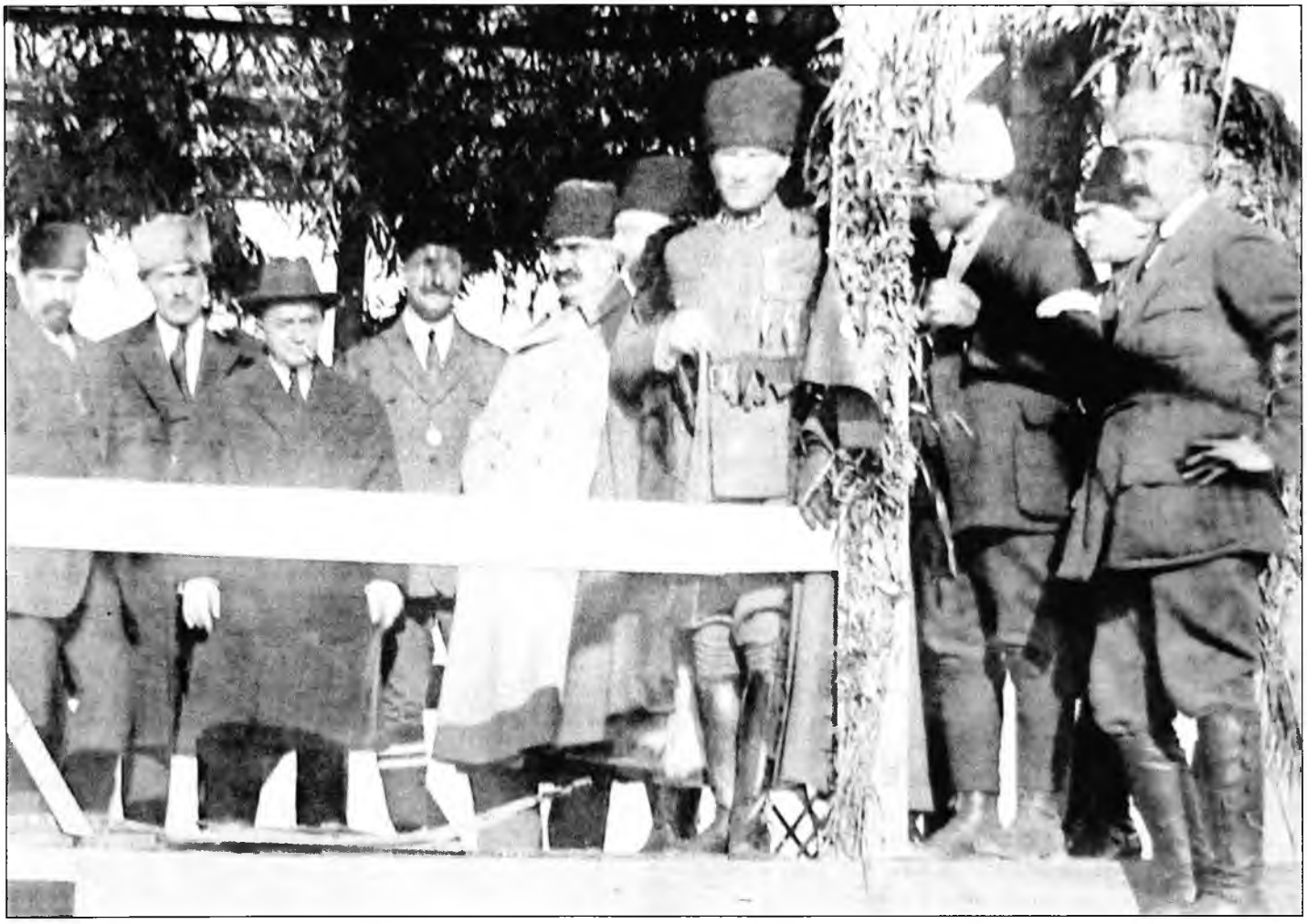

mıştı. 23 Haziran 1919'da yazdığı telgrafta Mustafa Kemal şunları söylüyordu:

"Bolşeviklerin daha etkin bir hale girmeleri halinde tarafsız görünmek azmiyle İtilaf kuvvetlerini memleketimizden uzaklaşmaya mecbur etmek ve aksi takdirde vatanımızın Bolşevik istilasında kalmak tehlikesine sebebiyet vereceklerini iddia etmek ve ona göre gerekli eylemlere kalkışmak uygun olacaktır."

Telgraf, ilk teklifin herhangi bir suretle Bolşevikler tarafından yapılmasını beklemeyip müzakerelere girişerek anlaşmanın uygun olacağı; silahlar, mühimmat, teknik araçlar, para ve ihtiyaç olduğunda insan vermek gibi işler üzerinde görüşmeler yapılabileceği yönündeki sözlerle devam ediyordu.

Mustafa Kemal, aradan zaman geçip Anadolu'daki amaçlarını gerçekleştirdikten ve Ankara'da yeni bir hükümet kurduktan sonra da Sovyetler'le siyasi ilişkileri önemsemeye devam etti ve artık Büyük Millet Meclisi başkanı sıfatı taşıdığı dönemde, Moskova Hükümeti'ne bir işbirliği teklifinde bulundu.

26 Nisan 1920 tarihli bu beyanında Mustafa Kemal Paşa, Ankara Hükümeti'nin, emperyalist hükümetler aleyhine eylemlere girişen ve bu hükümetlerin tahakkümü altında kalmış mazlum insanların kurtarılması amacını güden Bolşevik Ruslarla ortak mesai ve harekâtı kabul ettiğini bildirdikten sonra sözlerine şöyle devam ediyordu:

"Evvela milli topraklarımızı işgal altında bulunduran emperyalist kuvvetleri kovmak, gelecekte emperyalizm aleyhine vuku bulacak müşterek mücadelemiz için dahili kuvvetlerimizi güçlendirmek üzere şimdilik ilk taksit olarak beş milyon altının ve kararlaştırılacak miktarda cephane vesair fenni ve sıhhi malzemenin ve yalnız doğuda icrada bulunacak kuvvetler için erzakın Rus Cumhuriyeti'nce temini rica olunur."

Bunun ardından, Sovyetler ile kurulacak ilişkilerin yüz yüze görüşülmesi için bir heyetin Moskova'ya gönderilmesi kararlaştırıldı ve Ankara Hükümeti'nce bu heyete "Ruslarla Olacak Karşılıklı İlişkiler" başlıklı bir direktif verildi. Burada, eğer Sovyet Hükümeti Türkiye'nin Batı devletlerinin tutsaklığına düşmesini kendi temel çıkarlarına kesinlikle aykırı sayıyorsa, iki ülkenin ittifak yapması için temel bir dayanak noktasına sahip olunduğu belirtiliyor, ardından ittifak ve yardım talebinin gerekçeleri açıklanıyordu.

Rapora göre, şimdiki milli sınırları içinde, içeride ve dışarıda tam bağımsızlık çerçevesinde yaşamak hedefinde olan Türkiye, bu ilke çerçevesinde Sovyet Rusya ile kader birliği yapmaktan yanaydı. Batı devletlerinin istilasından kurtulmak için ise bütün kuvvetlerini kendi toprakları içinde kullanmak zorunda olduğu gibi, dışarıdan yardıma da ihtiyaç duyuyordu.

Bir sonraki madde, boğazlar konusuna değiniyordu. Burada belirtildiğine göre, boğazlardan yararlanmanın bütün Karadeniz milletlerine serbest olmasını sağlamak için Karadeniz Boğazı'nda tahkimat yapılmaması, İstanbul'a Rus donanması gelmesi Ankara Hükümeti'nin değerlendirme ve düzenlemesine bağlı kalmak koşuluyla, Akdeniz Boğazı tahkimatının Ruslar ile ortak savunulmasından söz ediliyordu. Bu koşullardan daha ilerisi, Rusların Akdeniz tahkimatına tek başlarına

sahip olmaları ya da İstanbul'a donanmalarını getirmekte serbest bulunmalarıydı ki, her iki durum kabul edilebilir değildi.

Ruslar için boğazların tam serbestisini yalnızca antlaşma hükümleriyle sağlamak ya da boğazın savunma ve desteklemesini bütün Karadeniz devletlerinin ortak sorunu saydırtmak, daha elverişli ve daha uygun çözüm yolları olacaktı. Ruslarla kader birliği yapmak ve yardımlarından yararlanmak konusunda gerçek bir fayda sağlanabilmesinin koşulu ise, iki ülke arasındaki ulaşımın engelsiz ve kesinlikle güvenceli olmasıydı.

Sevr Antlaşması metninin Babıâli temsilcilerine tevdi edildiği 11 Mayıs günü, Ankara Hükümeti de başkanlığını Bekir Sami Bey'in yaptığı bir heyeti Sovyetler Birliği'ne yolluyordu. Heyette İktisat Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek), Miralay İbrahim Tali (Öngören), Lazistan Mebusu Osman, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi (Düzgören) Beyler bulunuyordu.

İki hükümet arasındaki ilk siyasi ilişkiyi sağlayacak olan bu heyetin amacı, bir dostluk anlaşması üzerine çalışmak ve Mustafa Kemal Paşa'nın bildirmiş olduğu malzeme yardımını temin etmekti. Kafkas devletleri toprakları kullanılamadığı için Trabzon üzerinden denizyoluyla Karadeniz'i geçmek durumunda kalan heyetin Moskova'ya ulaşması iki ay alacaktı. Heyet uzun yolculuğuna devam ederken, 3 Haziran günü Sovyet Dışişleri temsilcisi Çiçerin'den Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Nisan tarihli mektubuna yanıt geldi.

Çiçerin mektubunda kesin bir ittifaktan pek söz açmıyor, doğuda Türkiye'nin Ermenistan ve İran sınırının kesin olarak saptanmasını, bunun için Sovyet hükümetinin aracılık yapmasını öneriyordu.

Mustafa Kemal Paşa ise 20 Haziran günü bu mektuba verdiği cevapta Ermenistan ve İran sınırlarının saptanması konusunda Rusya Sovyet Cumhuriyeti'nin aracılığını memnuniyetle karşıladığını, siyasi müzakereler yoluyla mevcut güçlüklerin halledilmesi yolunu tercih edeceğini bildirdikten sonra şu noktayı ekliyordu:

"Ancak komşularımızın itiraz kabul etmeyecek surette Türk olan toprakları tahrip edip ahaliye katliam uyguladıklarından ve Batı emperyalistlerine has yöntemlerle suni kitleler ve çoğunluklar vücuda getirmekte olduklarından şiddetle üzülüyor ve yakınıyoruz."

Sovyet Hükümeti ile yapılan bu görüşmeler hakkında çeşitli oturumlarda Meclis üyelerini bilgilendiren Mustafa Kemal, 14 Ağustos 1920 tarihli oturumda da Çiçerin ile arasındaki yazışmayı aktardıktan sonra, iki hükümet arasındaki irtibatın daha iyi anlaşılması için vaziyeti baştan sona resmetmeyi uygun buldu.

Mustafa Kemal Paşa ilkin, İtilaf Devletleri'nin tutumundan söz etti. Doğu dünyasının kayıtsız şartsız sahibi olmak emelini "mağrur kafalarına sokmuş olan" İtilaf Devletleri, kendi hayat ve mevcudiyetlerinin devamının bu anlayışa bağlı olduğunu takdir ediyorlardı. Başta İngilizler olmak üzere bütün İtilaf Devletleri, bir taraftan kullanabildikleri bütün araçlarla güçsüz milletleri ezmek için çalışırken, bir taraftan da "bütün ezilen ulusları kurtarmak için çalışan Bolşeviklerin, mazlum milletimize el uzatmaması için" servet ve güçlerini sarf ediyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletleri'nin bu niyetini anlattıktan sonra, Bolşeviklerin hem kendi mevcudiyetlerinin önemini artırmak, hem de kendileriyle işbirliği yapabilecek olan Türk milletiyle dostluklarını korumak için fiili girişimde bulunduğunu bildiriyordu. Bu girişim, onuncu ve on birinci ordularını doğrudan doğruya Kafkasya'ya, Doğu Cephesi'ne tahsis etmek olmuştu.

Bu ordular, Türk birliklerinin yol göstericiliğiyle Kuzey Kafkasya'yı geçerek Azerbaycan'a girmiş, bir taraftan Ermenistan ve Gürcistan sınırlarında gerek-

Ankara Hükümeti adına görüşmeler yapmak üzere bir heyetin gönderildiği Moskova'dan bir görünüm.

Üstte
Türk heyeti, Bolşevik Hükümeti ile görüşmek üzere Ankara'dan yola çıktı. Yukarıda, 1920'lerde Ankara görülüyor.

Altta
Moskova'ya giden heyetin üyelerinden Şevket Seyfi Bey.

li önlemleri alıp bir taraftan da Ankara ile irtibata geçmişken, Lehistan'da gelişen olaylar sebebiyle mümkün olduğu kadar çok sayıda askeri o bölgeye göndermek durumunda kalmışlardı. 1 Ağustos tarihinde Bolşevik Hükümeti'nin Kızıl Ordu'su ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin ordusu Nahcıvan'da birleşmiş, oraya giden kuvvetler Kızıl Ordu mensuplarınca özel bir törenle karşılanmıştı.

Bütün bu ayrıntıları verdikten sonra Mustafa Kemal Paşa belli noktalara işaret koyarak durumu bir kez daha şu sözlerle özetliyordu:

"Anlaşılıyor ki Bolşevik Hükümeti bizimle irtibat ve temas yapmak için fiilen teşebbüsatta bulunmuştur. Ordu göndermiştir. İkincisi, vaziyetin bir aydan beri şarkta kendi haline bırakılmış, muğlak kalmış olması Lehistan vaziyetinden ileri gelmiş oluyor. Lehistan'a kuvvet gitmiş olmasıyla Ermenilerin, Gürcülerin, Azerilerin mahalli, muhalif ve muarız hareketleri buna sebebiyet vermiş olur.

Üçüncüsü, bütün bunlara rağmen yine Kızıl Ordu yol, vasıta ve imkân buluyor, Nahcıvan'a kadar gelip bizimle teması arıyor ve buluyor. Bu üç nokta, müşterek düşmanları mağlup etmek için azmetmiş olan iki milletin, iki hükümetin gelecekteki ilişkilerinin de arzu edildiği yönde olacağına dair bir güven verebilir.

Efendiler, Bolşevikler siyasi ve hatta toplumsal bakışla -çünkü bilirsiniz ki Batı ve Amerika işçileri nezdinde Ermeniler mazlum tanıttırılmışlardır- Ermenilere önem atfetmişlerdir. Korumacı bir siyaset takip eder görünmüşlerdir. Fakat bugün bu Ermeniler onlara dahi nankörlük etmiştir. Onların kuvvetine dahi fiilen tecavüz etmiştir. Pek ziyade ümit edilir ki, bu defa Bolşevik Hükümeti artık bu küstah milletin haddini tanıtmak için sert ve kesin kararını verecektir ve pek ziyade intizar olunur ki, Lehistan başarısını takiben Bolşevikler bizimle maddeten vücuda getirdikleri ilişkiyi geliştireceklerdir."

Meclis'te bu açıklamalar yapılıyorken, Bolşevik Hükümeti 10 Ağustos günü Ermenilerle bir anlaşma yapmış, Sovyetler Birliği'ni Ankara'ya bağlayan karayolu Ermenistan'ın kontrolüne bırakılmıştı.

Bu anlaşmanın ardından Çiçerin, bazı şehirlerin Ermenilere bırakılmasından söz etmeye başladı. Türk heyetini kabul eden

MOSKOVA'DAKİ HEYETTEN GELEN RAPOR

Moskova'da Bolşevik Hükümeti temsilcileriyle görüşmüş olan heyetin ilettiği raporu Mustafa Kemal Paşa Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya şöyle aktarıyordu:

"Moskova'daki heyeti murahhasamızdan gelen 13 Ağustos tarihli ilk raporlarda Lenin ve Çiçerin'le çeşitli görüşmelerden, bizim mesai ve mücadelemize teveccühten ve silah ve malzeme hususunda yardımdan bahsolunmuştur. Anlaşıldığına göre Bolşeviklerin harekât planı evvelemirde Lehistan'ı mağlup ve sonra Kırım'da bulunan Varangel'i imha etmek esasına dayanıyormuş ve herhalde o zamana kadar umumi bir harekâta girişmek kararında değillermiş. Ermenilere memleketimizden arazi verilmesi lüzumundan bahsolunmuştur.

Heyetimiz Rusların malzemece fakir ve işi görüşmelerle uzatmaya eğilimli olduğunu zikretmekle beraber, bizimle tam bir ittifak imzalayamayacaklarına dair henüz kati delil karşısında bulunmadıklarını bildirmişler ve bir taraftan para, silah ve cephanenin sevk olunması için uzun müddet imkân aranılarak nihayet denizden dahi nakliyata çalışacaklarını ilave etmişlerdir.

Ermenistan'la 10 Ağustos'ta yaptıkları antlaşmada, (Şahtahtı-Culfa) şimendifer hattını Ermenilere terk etmişler ve Azerbaycan'ın ve bizim heyetimizin protestolarına karşı yanlış olduğunu sözlü ifade ederek kararlarında henüz değişiklik yapmamışlardır...

Halil Paşa, Nahcıvan'a ulaştıktan sonra Kızıl Ordu ile Ermeniler arasında çarpışma gerçekleşti. Halil Paşa'dan alınan bilgilere göre kızıl kumandanlar, Ermenilerin mezaliminden ve tecavüzünden pek ziyade rencide oldukları ağustos nihayetlerine doğru bir Ermenistan seferini emri vaki yapmak üzere yığınak ve hazırlıkta bulundukları bildiriliyordu. Gerçekten yakın emareler belirdi. Fakat nihayeti gelmedi, bilakis Çulfa hattının Ermenilere teslimi lüzumuna dair olan karar tekrar ve teyit olunmaya başlamıştır...

Biz bu durum üzerine öncelikle memleketi elimizde muhafaza ve ne ıslahat lazım ise hükümet vasıtasiyle yaparak anarşi ve devrim suretiyle Rus tabiyetine mani olmak ve Moskova'daki heyetimizin görüşmelerinin olumlu ya da olumsuz bir neticeye varması için acele etmek, Ruslar ne yardım edeceklerse miktarına bakmayarak kabul etmek, Ermenilerle müsait bir muharebe vermek ve Azerbaycan'la fiziki teması emri vaki yapmak için Rusların oluruna bağlı hareket etmemek kararlarını ve talimatlarını verdik. Heyetten aldığımız yeni bir raporda sözleşmeden bahsolunmaktadır. Buna göre Van, Bitlis ve Muş taraflarında Ermenilere arazi terkinden söz edildiği görülmektedir...

Buraya kadar olan olayları özetlemek ve tekrar etmek isterim. Ermeni davası gerek Batı ve gerek Rus milletleri nezdinde kuvvetlidir. Hıristiyanlık namına vukua gelecek tecavüzlerin Batı ve Doğu'da hoş görülemiyeceği muhakkaktır.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa, daha sonra Moskova elçiliğine atandı.

Lenin, emperyalistlere karşı mücadele eden Türk ulusuna karşı samimi duygular beslediklerini dile getiriyorsa da, Çiçerin bu taleplere devam ediyor, hatta Türkiye'ye yapılacak yardımın bu koşula bağlı olduğunu söylüyordu.

Ankara Hükümeti adına görüşmelerini sürdüren heyet ise Anadolu'da sürdürülen mücadelenin Ermenilere ve Yunanlılara toprak verilmemesini amaçladığını, sadece önceden Türkiye'den göç etmiş Ermenilerin eski yerlerine dönmesine imkân tanınabileceğini bildiriyordu.

Moskova'da pek de olumlu olmayan bu gelişmeler yaşanıyorken, eylül ayında Bakû'da toplanan ve Ankara Hükümeti'nin de resmi delegeler gönderdiği Doğu Halkları Kongresi'nin açılışında ise Bolşevik Hükümeti adına söz alan Zinovyev, henüz kendileriyle bir arada olmayan ama karşı tavır da sergilemeyen grupları sabırla destekleyeceklerini söyleyip Türkiye'yi örnek veriyordu:

"Mesela Türkiye'nin durumu böyledir yoldaşlar. Bildiğiniz gibi Sovyet Hükümeti Mustafa Kemal Paşa'ya destek olmaktadır. Onun yönettiği hareketin komünist bir hareket olmadığını unutmuyoruz. Bunu biliyoruz. Türkiye'de halka dayalı hükümetin siyaseti komünist enternasyonalin siyaseti değildir, bizim siyasetimiz değildir. Ama biz gene de diyoruz ki, İngiltere Hükümeti'ne karşı devrimci her türlü mücadeleyi desteklemeye hazırız. Bugün gerçek çıkarlarının hangisi olduğunu henüz anlamamış bulunan Türkler, yarın bunu anlayacaklardır. Onları desteklemeli, onlara yardım etmeli ve ülkelerinde gerçek bir halk devriminin patlak vereceği günü beklemeliyiz."

Bolşevik Hükümeti ile Türk heyeti arasında uzun süre devam eden görüşmelerin ardından bir anlaşma taslağı hazırlandıysa da sınırlar konusunda uzlaşılamamıştı. Moskova'da daha fazla vakit geçirmek istemeyen heyet üyeleri şehirden ayrıldılar, ancak iki hükümet arasında görüşmeler devam etti. Mevcut sorunları çözmek için Moskova'ya bir büyükelçi ile yeni bir heyet gönderilmesini uygun bulan Ankara Hükümeti, Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'yı Moskova elçiliğiyle görevlendirdi. Yusuf Kemal Bey başkanlığındaki yeni heyet ise, 14 Aralık günü yeni görüşmeler yapmak üzere Ankara'dan yola çıktı.

Ermenistan Savaşı ve Gümrü Antlaşması

Rusya'da I. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Ekim 1917 Devrimi üzerine, Kafkas Cephesi'ndeki Rus orduları işgal ettikleri doğu vilayetlerinden çekilmiş ve Ermeniler, merkezi Erivan'da olan bir cumhuriyet kurmuşlardı. Rus ordularının yerini alan Ermeni birliklerine karşı harekete geçen Osmanlı ordusu ise, Erzurum, Trabzon ve Van vilayetlerini kurtardıktan sonra Osmanlı-Rus sınırını geçerek Güney Kafkasya doğrultusunda ilerlemiş, Kars'tan sonra Gümrü'ye girmiş, ardından Ağrı'yı da ele geçirmişti. Bu çarpışmalar sonucu 31 Mayıs 1918'de Batum Antlaşması imzalanmış, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında kaybedilen topraklar yeniden Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girmişti.

Ancak I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'nin hükümleri gereği Osmanlı Devleti, Kafkasya Cephesi'ndeki kuvvetlerini geri çekmek zorunda kalmış, Kafkasya ve Azerbaycan'ı boşalttıktan sonra Kars, Ardahan ve Batum'a çekilmişti. İtilaf Devletleri'nin baskıları üzerine, 31 Ocak 1919 tarihinde, "Elviye-i Selâse" adı verilen bu üç liva da boşaltılmıştı.

Bundan iki ay kadar sonra Kars'ı işgal eden İngilizler ise bölgede kurulmuş Güneybatı Kafkas Milli Şûra Hükümeti'ni dağıtarak şehri Ermenistan Cumhuriyeti askerlerine teslim etmişlerdi. Bunu, 20 Nisan günü Gürcistan Cumhuriyeti'nin Ardahan'ı işgali izlemişti.

1920 yılına gelindiğinde, Batı Anadolu'da Yunan işgali devam ettiği sırada, Doğu Anadolu'da da İtilaf Devletleri tarafından toprak vaatlerinde bulunulan Ermeniler işgal girişimlerine başlamıştı. Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa 22 Mart 1920 günü, çeşitli devletlere bir telgraf göndererek durum hakkında bilgi veriyordu. Telgrafta, son zamanlarda bölgede taarruzlar karşısında pek çok kayıp verildiği; Kars vilayetine tabi Çıldır, Zarşad, Şuragel ve Akbaba kazalarında kırk köyün tamamen tahrip ve imha edildiği; bu köyler halkından başka iki binden fazla insanın katledildiği, eşyalarının satışa çıkarıldığı anlatılıyordu. Orduabad, Ahur, Civa, Ciyusi

Üstte
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa.

Altta
Kâzım Karabekir Paşa (ortada) ve karargâh subayları.

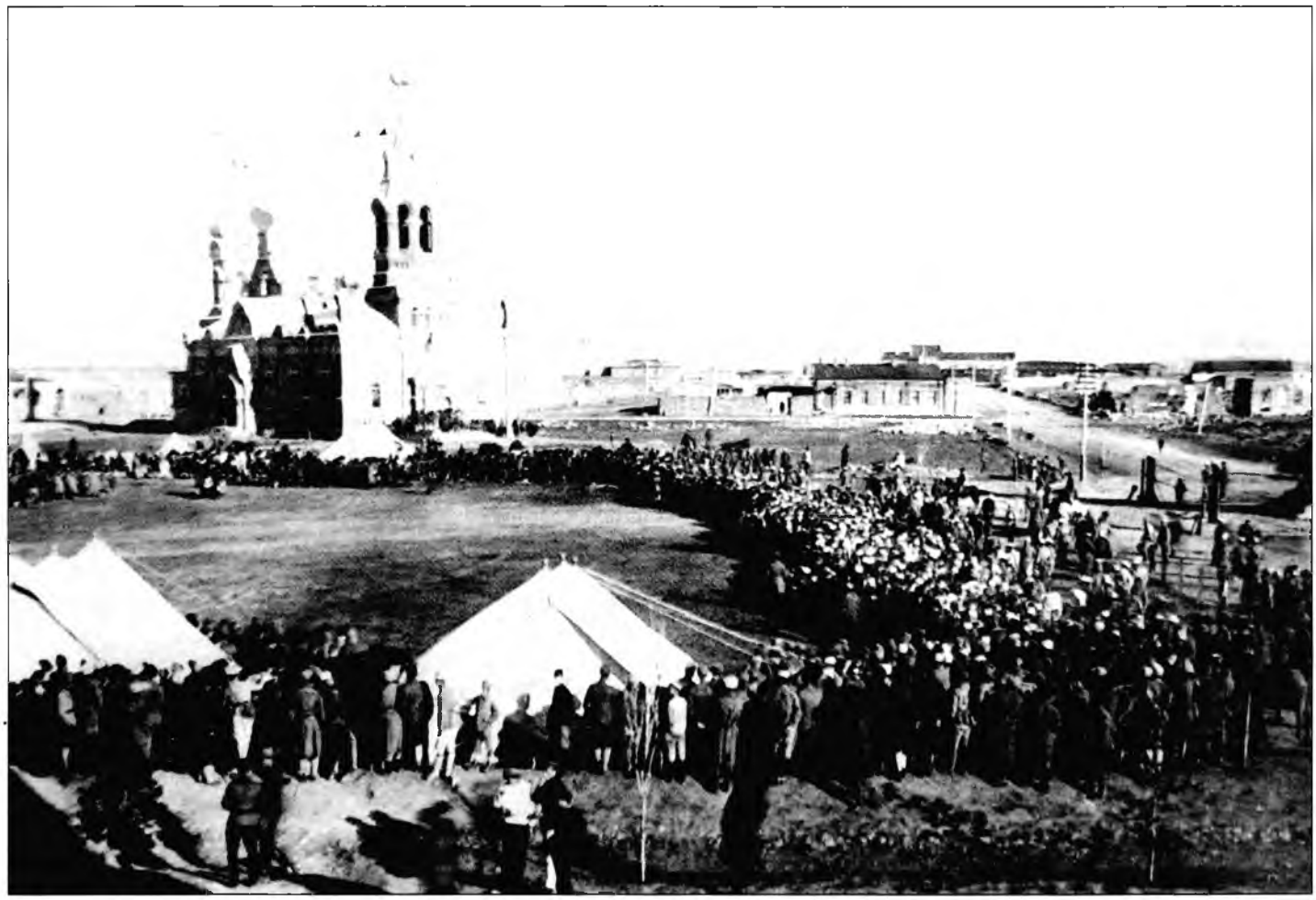

mıntıkalarında da taarruza geçilmiş ve Oltu'da taarruza hazırlanıldığı haber alınmıştı.

Mustafa Kemal Paşa bu bilgileri aktardıktan sonra sözlerine şöyle devam ediyordu: "Bu harekâtı şiddetle protesto ettiğimizin ve bu tecavüzlerin önü alınmazsa cihanın pek büyük facianın oluşumuna şahit olacağının, mensup olduğunuz hükümete süratle ulaştırılmasını rica eder ve saygılar sunarız."

İşgalcilere karşı milis kuvvetleri yardımıyla mücadele etmeye çalışan Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, artan işgaller üzerine TBMM Hükümeti'ne başvurarak, askeri bir harekât için izin istemişti. Ancak Ankara Hükümeti bunun için zamanın uygun olmadığı kanısındaydı. Batı Anadolu'da Yunan işgali yaşanıyor ve bir yandan da iç isyanlar bastırılmaya çalışılıyorken iki cephede birden savaşmak askeri anlamda büyük güçlüklere yol açabilirdi. İşin bir başka yönü de İtilaf Devletleri'nin tam da San Remo'da Osmanlı toprakları adına birtakım kararlar aldığı o günlerde böyle bir harekâtın siyasi açıdan pek doğru olmayacağıydı.

1 Haziran günü, Vekiller Heyeti adına Kâzım Karabekir Paşa'ya bu içerikte bir karar bildirildi. Metinde, askeri birliklerin Ermenistan savaşının başlatılması için harekete geçmesinin zamanının gelmediği ifade ediliyor, ülkenin geleceğinin Ruslar ve İslam âlemiyle yapılacak dayanışmaya bağlı olduğu bildiriliyordu.

İkinci nokta, Bolşeviklerle politik olarak anlaşıp karşılıklı ilişki belirlenmeden önce kesin harekete geçilmeyeceğiydi. Ermenilerle yapılacak savaşta başarılı olabilmek için Azerbaycan ve Gürcistan yönlerinden Ermeni birliklerinin kuvvetle sıkıştırılması gerekiyordu ki, eldeki üç tümenlik askerle kısa zamanda başarılı olmak olanaksızdı; mutlaka yardıma ihtiyaç vardı.

Aynı günlerde Ankara Hükümeti ile Sovyetler arasında sürdürülen görüşmeler de bu kararı etkiliyordu. Çiçerin'in Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 3 Haziran tarihli mektup bazı duraksamalara yol açmıştı. Zira burada bir yandan Misak-ı Milli kabul edilirken, bir yandan da Ermenilerin ve Kürtlerin bulunduğu bölgeler ile Batum'da, Doğu Trakya'da ve Türklerle Arapların bir arada yaşadığı yerlerde halk oylamasına başvurulması, Türkiye-İran sınırı için görüşmeler yapılması öneriliyordu.

İki hafta kadar sonra, 13 Haziran günü Ankara'dan Doğu Cephesi Kumandanlığı'na bir başka nota iletildi. Burada, Ermeni Komutanlığı'na hitaben, en yakın Ermeni askeri merkezine Türkçe bir mektup verilmesinin ve cevap beklenmeden, karşı tedbir alınmasına fırsat bırakılmadan harekete geçilmesinin uygun görüldüğü bildiriliyor, mektup ekte iletiliyordu.

Mustafa Kemal Paşa imzasını taşıyan mektupta şunlar yazılıydı: "Erivan Cumhuriyeti Askeri Komutanlığı'na: Daha önce harp tazminatına karşılık olarak verilmişken Brest-Litovsk Antlaşması'yla Türkiye'ye geri verilen ve ayrıca Türkiye'ye ait olduğu Erivan Cumhuriyeti tarafından da kabul edilmiş bulunan Üç Sancak'taki Türk halkı Ermeniler tarafından devamlı olarak katledilmektedir. Ermenilerin böyle hareket ettiklerini Avrupalılar da kabul etmektedirler. Uyruğumuz bu zulümlere karşı devamlı olarak feryat etmekte ve yardım istemektedir. Uyruğumuzun hayatlarını korumak maksadıyla memleketimizin parçası sayılan Üç Sancak içindeki gereken yerleri işgal altına almak

zorundayız. Kan akmasına meydan vermemek için hemen askeri kıtalarınızı çekmenizi, hükümetimden aldığım emir üzerine, bildiririm."

Ankara ile Erzurum arasında bu yazışmalar devam ederken, Osmanlı toprakları için büyük tehditler içeren Sevr Antlaşması'nın imzalandığı 10 Ağustos günü, Sovyetler Birliği Hükümeti de Ermenistan Cumhuriyeti ile bir antlaşma imzalıyordu.

Buna göre Ermenistan ile Azerbaycan arasında anlaşmazlık yaratan Nahcıvan, Sovyetler'in işgali altına giriyor, Erivan-Culfa demiryolunun denetimi ise Ermenilere bırakılıyordu ki bu durum Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki karayolu ulaşımını tümüyle tehlikeye sokuyordu.

Ankara Hükümeti, Bolşevik Hükümeti'nin kesin tavrını beklediği sıralarda Ermeni taarruzu artmış, Oltu ve Doğubeyazıt'ta saldırılara girişilmişti. 1920 yılının Eylül ayına gelindiğinde artık Ermenilerin taarruzu kesin olarak başladı ve bunun üzerine Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa kumandasındaki birlikler 28 Eylül sabahı karşı harekete geçti.

Ordular 29 Eylül günü Sarıkamış'ı, 30 Eylül'de Oltu'yu ele geçirdi. Bu arada Ermenilerin Sovyet Rusya'dan yardım istemesi, Moskova görüşmelerinin kesilmemesi için orduların duraklamasına sebep oldu. Ancak ekim ayı sonlarında tekrar harekete geçilerek 30 Ekim günü Kars Ermenilerden alındı. 7 Kasım günü, Gümrü dahil olmak üzere Arpaçay'ın doğusundaki bölgeler ele geçirilmişti.

Bu gelişmelerin ardından, 8 Kasım günü Ankara Hükümeti Ermenistan Hükümeti'ne yolladığı bir notayla çatışmanın kesilmesi ve barış imzalanması yönündeki talebini bildirdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey imzalı bu notada, Türkiye-Ermenistan sınırının bir istatistiki veriler doğrultusunda tayin edilmesi gerektiği ve bu mıntıkalardaki ahalinin, gerek Bolşevikler gerek Wilson tarafından ilan edilen "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" uyarınca kendi siyasi geleceğini tayin etmeye davet edileceği bildiriliyordu.

Türkiye, komşu milletlerin güvenlik ve serbesti dahilinde gelişmesini sağlamak için her türlü kolaylığı göstermeye hazırdı ve Ermenistan için de aynı tavrı sergileyecekti. Taraflar ulaşım araçları üzerinde diğer tarafın tam bir serbesti dahilinde geçişine müsaade edecek, hiçbir taraf diğer tarafın transit muamelelerine güçlük çıkarmayacaktı. Türkiye, I. Dünya Savaşı'nda göç eden Ermenilerin eski yerlerine kabulünü ve diğer ülkelerde azınlıkların sahip oldukları bütün haklardan faydalanmalarını taahhüt ediyor, ancak kendi güvenliği hakkında da Ermenistan'dan fiili teminat talep ediyordu.

Kasım ayının sonlarında Ermenistan Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasında başlayan barış görüşmeleri neticesinde, 2 Aralık 1920 gecesi Gümrü Antlaşması imzalandı. Ankara Hükümeti'nin imzaladığı ilk antlaşma olan Gümrü Antlaşması'na göre Türkiye ile Ermenistan Cumhuriyeti arasında savaş durumu sona eriyor. Sevr Antlaşması'nda Ermenistan sınırları içinde gösterilen doğu illerinin büyük bölümü Türkiye'ye veriliyordu. Buna karşılık Türkiye, işgali altındaki Gümrü'yü Ermenistan'a bırakıyordu.

İki ülke arasındaki sınır, Karasu'nun döküldüğü yerden başlayarak Aras Irmağı,

Sağda
Kâzım Karabekir Paşa Sarıkamış yolunda.

Solda
Sarıkamış'ta Kâzım Karabekir Paşa'nın katıldığı bir tören.

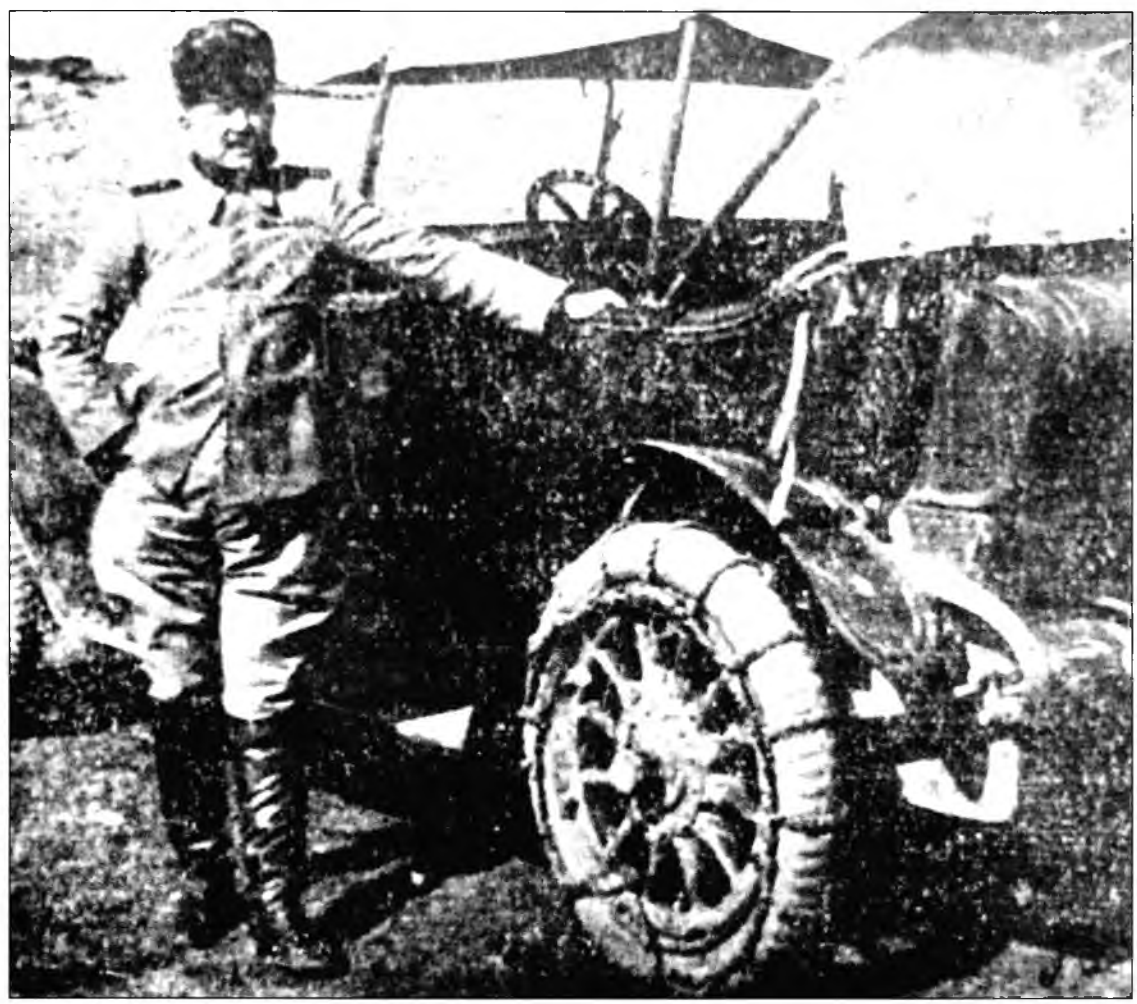

GÜMRÜ BARIŞ ANTLAŞMASI

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Ermenistan arasında 2 Aralık 1920'de imzalanan ve Ermenistan'la Türkiye arasındaki savaşı sona erdiren bu antlaşmanın hükümleri özetle aşağıdaki gibiydi:

1. Türkiye ile Ermenistan arasında savaş durumuna son verilmiştir.

2. Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır, aşağı Karasu'nun döküldüğü yerden başlayarak Aras Irmağı, Kekaç kuzeyine dek Arpaçayı, müteakiben Karahan Deresi-Tignis batısı-Büyük Kımlı doğusu-Kızıltaş-Büyük Akbaba Dağı çizgisinden oluşur.

Nahcıvan, Şahtahtı ve Şarur bölgesinde daha sonra bir halk oylamasıyla saptanacak yönetim biçimine ve yönetimin kapsayacağı topraklara Ermenistan karışmayacak ve adı geçen bölgede şimdilik Türkiye koruyuculuğunda bir yerel yönetim kurulacaktır.

3. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, ikinci maddede sözü geçen sınır ile Osmanlı sınırı arasında bulunup işbu antlaşma uyarınca Türkiye'de kalacak olan ve üzerine Türkiye'nin tarihsel, etnik ve hukuksal ilişkisi inkâr edilemez toprakların hukuki durumu konusunda, Ermenistan Cumhuriyeti istediği takdirde, asıl halkının tümüyle geri dönmesinin gerçekleşebilmesi için, antlaşmanın onaylanmasından sonra üç yıl geçince halk oylamasına başvurmayı kabul eder. Bir alt komisyon bunun biçimini belirleyecektir.

4. İtilaf Devletleri'nin kışkırtma ve özendirmeleri sonucu olarak, düzen ve güvenliği bozucu durum ve eylemlere bundan böyle olanak bırakılmaması yolundaki iyi niyeti nedeniyle, Erivan (Ermenistan) Cumhuriyeti iç güvenliği korumaya yetecek düzeyde, hafif silahlı jandarma kuvveti ve ülkeyi savunmaya ayrılan sekiz dağ ya da sahra topu ile yirmi makineli tüfeğe sahip ücretle tutulacak bin beş yüz askerden oluşan bir birlikten fazla bir askeri kuruluşa izin vermemeyi yükümlenir.

Ermenistan'da zorunlu askerlik hizmeti olmayacaktır. Ülkeyi dış düşmanlara karşı savunmak için tahkimat yapmak ve bu tahkimata istediği sayıda ağır toplar yerleştirmekte Ermenistan Cumhuriyeti özgürdür. Bu ağır toplar arasında, hareket halindeki orduda kullanılabilecek on beş santimetrelik obüsler ile on beş santimetrelik uzun toplar ve daha küçük çapta her türlü ağır ateşli silahlar bulunmayacaktır.

5. Barışın yapılmasından sonra Erivan'da yerleşecek Türkiye'nin siyasal temsilci ya da büyükelçisinin yukarıda sözü edilen konularda her zaman denetleme ve soruşturma yapmasına Erivan Hükümeti izin vermeyi işbu antlaşma ile kabul etmiştir. Buna karşılık, Ermenistan Cumhuriyeti istemde bulunursa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Ermenistan'a silahlı yardımda bulunmayı yükümlenir.

6. Taraflar, Büyük Savaş sırasında düşman ordularına katılarak kendi devletine karşı silah kullanmış ya da işgal altındaki topraklar üzerinde toptan kırımlara katılmış olanlar dışındaki göçmenlerin eski sınır içindeki yurtlarına dönmelerine izin verir.

Böylece, ülkelerine döneceklerin en uygar ülkelerdeki azınlıkların yararlandıkları haklardan bütünüyle yararlanmalarını, yükümlenirler.

7. Altıncı maddede sözü geçen göçmenlerden işbu antlaşmanın onayı ve onay belgelerinin verilmesi gününden sonra bir yıllık süre içinde yurtlarına dönmeyenler, o maddenin verdiği olanaktan yararlanamayacakları gibi tasarruf haklarına ilişkin savları da geçerli olmayacaktır.

8. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, iki yıldan beri silah altında tutmak zorunda kaldığı ordunun büyük harcamalar gerektirmiş olmasına karşın, Ermenistan'a karşı girişmek zorunluluğunda kaldığı savaş nedeniyle hakkı olan zarar gideriminden, benimsenip açıklanan insancıl ve hukuki ilkelere uymak isteğiyle, vazgeçmiştir.

Bundan başka, taraflar Büyük Savaş sırasında ortaya çıkan zararlar ve tasarruf haklarındaki değişikliklerin gerektirdiği zarar gideriminden de aklanmışlardır.

9. Türkiye Büyük Millet Hükümeti, Erivan Cumhuriyeti'ne, ikinci maddede belirlenen sınır içinde, egemenliğini bütünüyle geliştirmek ve güçlendirmek üzere, içtenlikle yardımda bulunmayı yükümlenir.

10. Erivan Hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kesinlikle reddedilmiş olan Sevr Antlaşması'nı hükümsüz sayıp bunu ve kimi emperyalist hükümet ve siyasal çevreler elinde bir kışkırtma aracı olan Avrupa ve Amerika'daki temsilci heyetlerini geri çağırmayı, iki ülke arasında her türlü yanlış düşünceleri ortadan kaldırmak iyi niyetiyle yükümlendiğini açıklar.

Ermenistan Cumhuriyeti barış ve esenlik içinde gelişmesini sağlama ve Türkiye'nin komşuluk haklarına saygılı olma doğrultusundaki iyi niyetlerinin bir kanıtı olmak üzere, emperyalist amaçlar giderek, iki ulusun barış ve esenliğini tehlikeye sokan haris, savaşçı kişileri hükümet yönetiminden uzak tutmayı yükümlenir.

11. Ermenistan Cumhuriyeti'nin toprakları üzerinde yaşayan Müslüman halkın haklarını korumak ve onların dini ve kültürel özellikleri içinde gelişmelerini sağlamak için, toplumsal biçimde örgütlenmelerini, müftülerin doğrudan doğruya Müslüman toplumunca seçilmesini ve yerel müftülerin seçecekleri başmüftünün memurluk görevinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Şer'iye Vekâleti'nce onaylanmasını kabul ederek yükümlenir.

12. Taraflardan her biri, karşı tarafla ilintili kişi ve malların kendi demiryolları ve genellikle tüm ulaşım yolları üzerinden özgürce geçmelerini ve öteki tarafın denize ya da herhangi bir ülkeye geçişini hiçbir biçimde engellememeyi yükümlenir. Türkiye Hükümeti, Şerur, Nahcıvan, Şahtahtı ve Culfa yoluy-

la İran, Maktu ve Ermenistan arasında transit işlerinin serbestliğini sağlar. Ermenistan Hükümeti, Azerbaycan, İran, Gürcistan ve Türkiye arasında eşya, araba, vagon ve tüm transit işlerinden vergi almamayı yükümlenir.

Türkiye Devleti, varlık ve yaşamına emperyalistler tarafından girişilmesi kesinlikle beklenen yıkıcı kışkırtmalara karşı koymak zorunluğunda bulunduğundan, genel barışın gerçekleşmesine değin, ulaşım serbestliğini bozmamak koşulu ile, dördüncü maddede sözü edilen sayıdan fazla silah sokulmasını önlemek için, Erivan Cumhuriyeti içindeki demiryolları ve ulaşım yollarını denetim ve gözetim altında bulunduracaktır. Emperyalist devletlere ilintili resmi olmayan heyetlerin bu ülkeye girme ve sızmalarına taraflar engel olacaklardır.

13. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek saldırılara karşı, işbu antlaşmanın Erivan Cumhuriyeti'ne sağladığı haklara zarar gelmemek koşuluyla Ermenistan içinde geçici olarak askeri önlemler alabilir.

14. Erivan Cumhuriyeti'nce herhangi bir devletle yapılmış olan tüm antlaşmaların Türkiye'yi ilgilendiren ya da Türkiye'nin çıkarlarına zararlı hükümlerini geçersiz saymayı bu Cumhuriyet kabul eder ve yükümlenir.

15. Taraflar arasında antlaşmanın imzasından sonra ticaret ilişkileri başlayacak ve taraflar büyükelçi ve konsolos atayabilecektir.

16. Telgraf, posta, telefon, konsolosluk ve ticarete ilişkin bağıtlar alt komisyonlarca işbu antlaşma hükümleri uyarınca yapılacaktır. Bununla birlikte, komşu ülke ve işgal altındaki topraklar ile Ermenistan arasında demiryolu, telgraf ve posta ulaşımının, bu antlaşma imza edilir edilmez, başlanmasına Türkiye Hükümeti'nce izin verilecektir.

17. Bu antlaşma gereğince Ermenistan'ın olup Türk ordusu işgali altındaki toprakların boşaltılması ve tutsakların geri verilmesi ve değiştirilmesi, antlaşmada Ermenistan Hükümeti'ne ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sonra gerçekleştirilecektir.

Alıkonulan siviller ve devlet ileri gelenleri geri verilecektir. Tutukluların geri verilmesi işi alt komisyonca yerine getirilecektir.

18. İşbu antlaşma bir ay içinde onaylanarak, onaylanmış örnekleri Ankara'da teati edilecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları yazılı yetkili temsilciler işbu Barış ve Dostluk Antlaşması'nı imza etmişlerdir. Antlaşma iki örnek olarak 2 Aralık 1920 günü Gümrü'de (Aleksandropol) düzenlenmiştir. Anlaşmazlık çıkınca, Türkçe metnine başvurularak çözümlenecektir.

Sarıkamış'ın Ermeni işgalinden kurtulması (29 Eylül 1920) üzerine Ankara'da düzenlenen törende birlikler Mustafa Kemal Paşa'yı selamlıyor (30 Eylül 1920).

Solda
Sarıkamış'ta ordu tarafından tertip edilen bir ağaç dikme töreni.

Sağda
Moskova'da barış görüşmeleri yapan Türk ve Sovyet heyetleri bir arada.

Kekaç kuzeyine kadar Arpaçay-Karahan Deresi, Tignis batısı-Büyük Kımlı doğusu-Kızıltaş-Büyük Akbaba Dağı çizgisinden geçiyordu. Ermenistan Cumhuriyeti'nin güneyindeki Nahcıvan, Şahtahtı ve Şarur bölgeleri, ileride yapılacak bir halk oylamasıyla yönetim biçimi saptanmak üzere, Türkiye himayesinde bir mahalli idareye bağlanacaktı.

Ermenistan Cumhuriyeti, emperyalist devletlerin kışkırtmalarıyla düzen ve güvenliği bozucu hareketlere girişilmesini önlemek için 1500'den fazla asker bulundurmamayı, silahların sayısını sınırlandırmayı kabul ediyordu. Bu konular, Erivan'da bulunacak Türk temsilcisi tarafından denetlenebilecekti.

Antlaşmaya göre, I. Dünya Savaşı sırasında düşman ordularına katılanlar dışındaki göçmenlerin, eski sınırlar içindeki yurtlarına dönmelerine izin veriliyordu. Göçmenler bu haklarını bir yıl içinde kullanabilecekler, bu süre içinde dönmeyenler hiçbir hak iddia edemeyeceklerdi. Erivan Hükümeti, Sevr Antlaşması'nı geçersiz saymayı, emperyalist ülkelerdeki temsilci heyetlerini geri çağırmayı kabul ediyordu.

Ayrıca Ankara Hükümeti, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tehdit edebilecek saldırılara karşı, antlaşmayla sağlanan haklara zarar vermemek şartıyla, Ermenistan içinde geçici olarak askeri tedbirler alabilecekti. Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne bağlayan Erzurum-Bakû demiryolu da yeniden açılıyordu.

Antlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra Ermenistan, Kızıl Ordu'nun denetimine girdiği için Gümrü Antlaşması onaylanamadı. Ancak, Türk ordusu elverişli konumda olduğu için, 16 Mart 1921'de Sovyetler Birliğiyle imzalanan Moskova Antlaşması'nda Gümrü Antlaşması'nın sağladığı şartlar korundu. Gümrü Antlaşması, 13 Ekim 1921'de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Sovyet hükümetleriyle imzalanan Kars Antlaşması'nın da temelini teşkil ediyordu.

Mustafa Kemal Paşa, Gümrü Antlaşması ile gerçekleşen kazanımı şu sözlerle açıklıyordu: "Efendiler, Gümrü Antlaşması, Milli Hükümet'in yaptığı ilk antlaşmadır. Bu antlaşma ile, düşmanlarımızın hayallerinde ta Harşit Vadisi'ne kadar uzanan Türk ülkelerini kendisine bağışlamış oldukları Ermenistan, Osmanlı Devleti'nin 1877 seferiyle kaybetmiş ve bu yerleri, bize, Milli Hükümet'e terk ederek aradan çıkarılmıştır. Dünyadaki durumlarda önemli değişiklikler olması yüzünden, bu antlaşma yerine, daha sonra yapılan 16 Mart 1921 tarihli Moskova ve 13 Kasım 1921 tarihli Kars Antlaşmaları geçerli olmuştur.

Efendiler, o bölgenin genel durumu ve sınırlarımız bakımından temas halinde bulunduğumuz Gürcistan ile olan ilişkilerimiz ve aramızda geçen olaylar hakkında da kısaca bilgi vereyim:

1920 yılının temmuzunda, Batum, İngilizler tarafından boşaltılınca, Gürcüler hemen işgal ettiler. Bu durum Brest-Litowsk ve Trabzon Antlaşmalarına aykırı olduğundan, 25 Temmuz 1920'de tarafımızdan protesto edilmişti.

8 Şubat 1921'de Ankara'da itimatnamesini sunmuş olan Gürcü elçisiyle de, Türkiye-Gürcistan Antlaşması için görüşmeler başlamıştı. Nihayet 23 Şubat 1921'de verdiğimiz kesin bir ultimatom üzerine Ardahan, Artvin ve Batum'un bize bırakılmasına razı olundu. Batum'un işgali bu tarihten on beş gün sonra gerçekleşmiştir. Bu yerlere, Türkiye'ye katılmayı sabırsızlıkla bekleyen halkın alkışları içinde girildi. Daha sonra, Moskova Antlaşması gereğince Batum boşaltıldı; fakat işgal etmiş olduğumuz öteki yerlerin anavatan sınırları içinde kalması pekiştirildi."

Moskova ve Kars Antlaşmaları

Bir süredir Moskova'da Bolşevik Hükümeti temsilcileriyle devam eden görüşmeler, Gürcistan'ın Ankara elçisinin kardeşi M. Budu Medivani'nin Ankara'ya elçi olarak görevlendirilmesi ve Ali Fuat Paşa'nın da Moskova elçiliğine tayin edilmesiyle yeni bir safhaya geçiyordu.

Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin, Ankara Hükümeti'ne 1 Aralık 1920 tarihinde bir telgraf ileterek, Bolşevik liderleri Lenin ve Stalin'in, Türk heyetiyle görüşmeler kesilene kadar geçen sürede hazırlanan taslak doğrultusunda bir yardımlaşma antlaşması düzenlemek istediklerini bildiriyordu. Bu arada yeni atanan Ankara Elçisi Medivani de Gümrü'de Kâzım Karabekir ile görüşerek bir siyasi ve askeri antlaşma gereğinden söz etmiş, bu gelişmeler üzerine Yusuf Kemal Bey başkanlığında oluşturulan yeni bir heyet, söz konusu görüşmeleri yapmak üzere Ankara'dan yola çıkarak Şubat 1921'de Moskova'ya ulaşmıştı.

Moskova'da Çiçerin ve Stalin ile yapılan görüşmelerin ardından, bir süredir üzerine çalışılan antlaşma metni son halini aldı ve 16 Mart 1921 tarihinde imzalar atıldı. 16 maddeden oluşan antlaşmanın başlangıcında, iki tarafın, ulusların kardeşliği ilkesini ve ulusların kendi kaderini tayin hakkını tanıdığının vurgulanmasından dolayı, Moskova'da imzalanan bu antlaşma "Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" olarak nitelendirildi.

Antlaşmanın birinci maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tanınmayan antlaşmaların Sovyetler Hükümeti tarafından da tanınmayacağı ve taraflardan herhangi birine zorla imzalatılan bir uluslararası belgenin diğer devletçe kabul edilmeyeceği belirtiliyor, "Türkiye" deyiminden Misak-ı Milli sınırları içinde kalan arazinin kastedildiği ve arazinin Kars ve Ardahan'ı da kapsadığı da öngörülüyordu. Bu hükümle, Misak-ı Milli ilk defa uluslararası bir antlaşmada yer almış oluyordu.

Antlaşmanın üçüncü maddesi Türkiye'nin doğu sınırını Karadeniz kıyısında Sarp Köyü, Şavşat Dağı'nın suları ayıran çizgisi, Kars ve Ardahan sancaklarının kuzey sınırları, Karasu dökümü olarak tespit ediyordu. Nahcıvan, özerk olmak şartıyla Azerbaycan'a, Batum limanı ve üçüncü maddede belirtilen sınırın kuzeyinde kalan arazi, geniş bir özerklik verilmek suretiyle Gürcistan'a bırakılıyor, Türkiye'ye Batum limanını serbestçe kullanabilme hakkı tanınıyordu. Taraf devletler, Boğazlar meselesinin Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin temsilcilerinin katıldığı bir konferansta ele alınmasını prensip olarak kabul etmişlerdi; ancak, bu konferansta Türkiye'nin İstanbul üzerindeki egemenliğini tehdit edecek kararlar alınmayacaktı.

Yedinci madde, iki ülke arasında evvelce (Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti zamanında) imza edilmiş olan anlaşmaların hükümsüz olduğunu kabul ediyor, bir sonraki maddede kapitülasyon usulü ve bu usul ile ilgili olan her türlü ilişki hükümsüz kılınıyordu. Sekizinci madde şöyleydi: "Taraflar, topraklarında diğer taraf ülkenin veya ülke parçalarından birinin hükümet görevini üzerine alma iddiasında bulunan bir örgüt ve topluluğun oluşması ya da yerleşmesini ve diğer ülkeye karşı mücadele

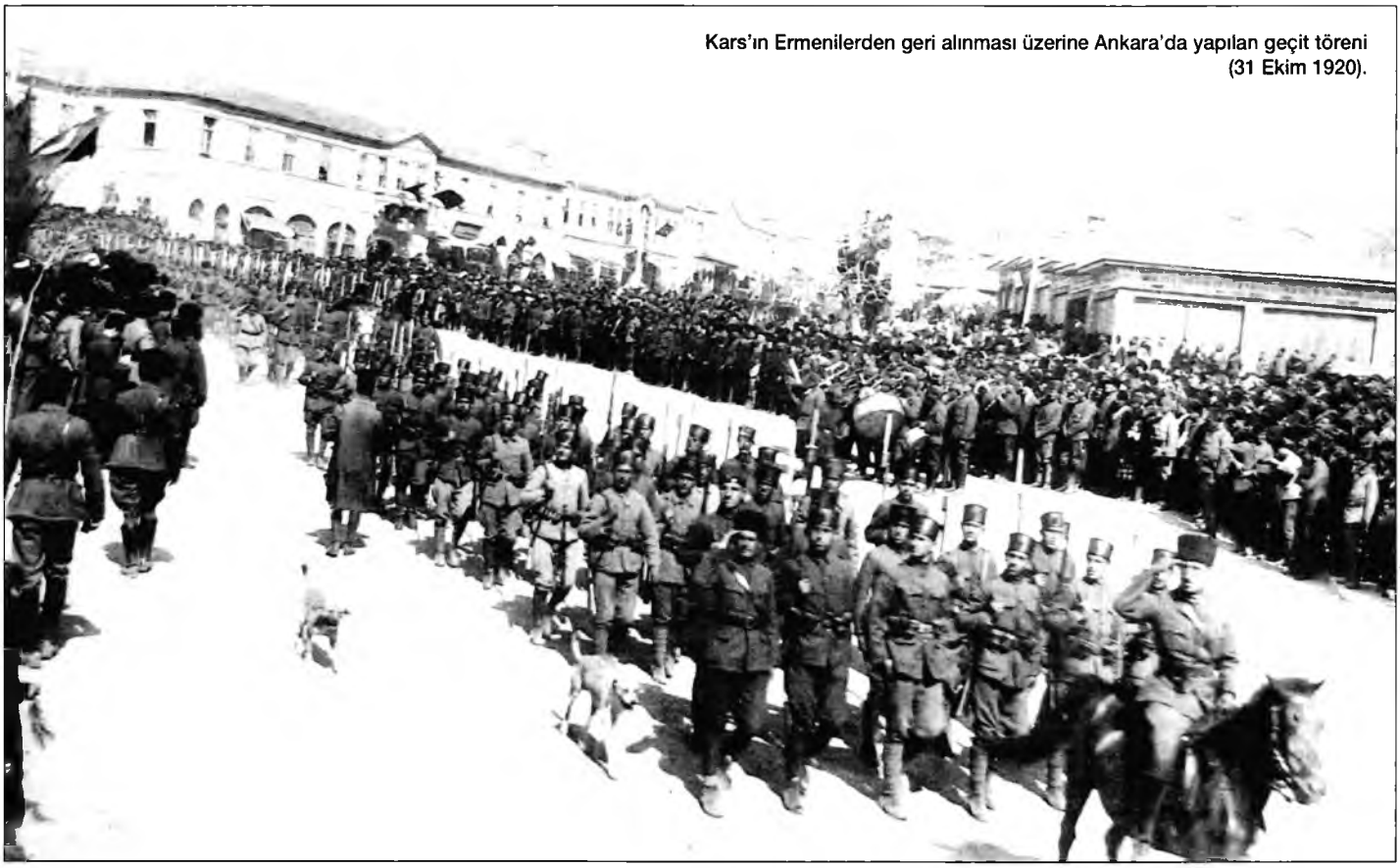

Kars'ın Ermenilerden geri alınması üzerine Ankara'da yapılan geçit töreni (31 Ekim 1920).

amacında bulunan topluluğun yerleşmesini kabul etmeyi yükümlenirler. Türkiye ve Rusya, Kafkasya Sovyet Cumhuriyetlerine karşı da aynı yükümlülükte bulunurlar."

Moskova'da imzalar atıldıktan sonra Meclis'te kimi mebusların milli taleplere aykırı görerek karşı çıktıkları, ancak sonuçta beş olumsuz ve bir çekimser oya karşılık 201 oyla kabul edilen bu antlaşma, Türkiye'nin Doğu sınırlarını güvence altına alıyor ve aynı zamanda Batılı devletlerle girişilen görüşmelerde pazarlık gücünü artırıyordu.

Moskova Antlaşması uyarınca, Kafkas cumhuriyetlerinin de bu antlaşma hükümlerini kabul ettiklerini kanıtlayan bir antlaşma imzalanması ve ayrıca antlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için, onay belgelerinin değiştirilmesi gerekiyordu. Moskova Antlaşması onay belgeleri bu doğrultuda 22 Eylül günü Kars'ta değiştirilmiş ve böylece antlaşma yürürlüğe girmişti.

13 Ekim 1921'de, "Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında Dostluk Antlaşması" başlığını taşıyan Kars Antlaşması imzalandı. Antlaşma görüşmelerinde bir tarafta Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, diğer tarafta ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetleri temsilcileri bulunuyordu.

Kars Antlaşması genel olarak Moskova Antlaşması hükümlerinin, söz konusu Sovyet Cumhuriyetleri tarafından da kabul edildiğine dair maddelerle birlikte bazı özel hükümler de içeriyordu. Buna göre Türkiye, gümrük ödemeden limanından serbestçe yararlanmak koşuluyla Batum'u Gürcistan'a bırakıyor, Nahcıvan bölgesinin de özerk bir yönetime sahip olacağı saptanıyordu. Ayrıca taraflar arasında sınırlar daha belirgin olarak saptanıyor, ticaret, ulaşım, gümrük, güvenlik ve sağlık konularında ortak önlemler alınacağı belirtiliyordu.

20 madde ve üç ekten oluşan antlaşmanın eklerinden birincisi 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'ndaki sınırları düzenleyen maddenin hemen hemen aynısı olup, tek farkı Gürcistan-Ermenistan ve Ermenistan-Azerbaycan sınırlarının kesiştiği yerlerin belirtilmiş olmasıydı. Eklerden ikincisi, Türk-Sovyet sınırının Moskova Antlaşması'nda yer alan çiziminin hemen hemen tümüyle tekrarından ibaretti.

Antlaşmanın imzalanmasını takiben iç ve dış basında da bu konuda haberler yer almaya başladı. 21 Ekim 1921 tarihli *Vakit* gazetesinde, İngiliz gazetesi *Morning Post*'a ait "Kars Konferansı" başlıklı bir değerlendirme yer alıyordu. Haberde Ortadoğu'daki temel anlaşmazlık konularından birinin Sovyet Rusya'nın aracılığıyla Türkiye ile Ermenistan arasındaki pazarlıklar sonucu ortadan kaldırıldığına değiniyordu. *Morning Post*'a göre Kars, Türkiye'nin kuzeydoğu sınırında çok önemli bir yer teşkil eden bir çeşit anahtardı. Kafkas devletlerinin katıldığı bu konferansta Ermenistan Kars üzerindeki her türlü isteklerinden vazgeçmiş, Türkler de bütün Ermeni savaş esirlerinin bırakılmasını vaat etmişlerdi.

Cağadamard adlı Ermenice gazete ise Kars Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Ermenistan'dan dönenlerin verdikleri demeci aktarıyordu. Yapılan açıklamalara göre Ermeniler, Rusya'nın Kars'ı Türklerden geri alarak kendilerine vereceklerini ümit etmişler, ancak konferans sırasında Türkler Kars'ı iade etmekten geri durmuşlardı.

Ankara Hükümeti'nin uluslararası alanda yerini belirginleştirmesini sağlayacak diplomatik gelişmelerden biri olan Kars Antlaşması 13 Ekim 1921'de imzalandıktan sonra, 16 Mart 1922 günü Büyük Millet Meclisi'nde onaylanacak, onay belgeleri 11 Eylül günü Erivan'da değiştirilerek yürürlüğe girecekti.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN GÖZÜNDEN SOVYETLER'LE İLİŞKİLER

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üçüncü ve dördüncü yıllarını açış konuşmalarında Sovyetler'le ilişkilere ve yapılan antlaşmalara şu sözlerle değiniyordu:

"Efendiler,

Bu yıl dış ilişkilerimiz, sonuçlarına göre, bizce hayırlı birçok güzel olayla doludur.

...

Rus Şuralar Cumhuriyeti'yle mevcut ilişkilerimiz ve iyi bağlarımız bu geçirdiğimiz yıl içinde, kusursuz bir şekilde gelişmeye devam etmiştir. (Alkışlar) 16 Mart'ta Moskova'da bir dostluk anlaşması imzaladık. ...

Türkiye-Rusya anlaşması, Rusya'nın müttefiki olan diğer devletlerle yaptığımız mutlu antlaşmaların birincisidir. Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Sovyet Cumhuriyetleriyle Moskova Antlaşması'nın esasları içinde, Kars'ta 13 Ekim tarihli antlaşmayı imzaladık. Bu antlaşma, Doğu'da hukuki bir biçim alan fiili durumumuza Sevr Antlaşması'nın uygulanamaz olduğunu gösteren bir olaydır. (Şiddetli alkışlar)

Ermeni sorunu denilen ve Ermeni milletinin gerçek olmayan isteklerinden çok, dünya kapitalistlerinin ekonomik yararlarına göre çözülmek istenilen sorun, Kars Antlaşması ile, en doğru şekilde çözüme ulaştırılmış oldu. (Alkışlar) Yüzyıllardan beri dostluk içinde yaşayan iki çalışkan halkın iyi ilişkileri memnuniyetle yeniden kuruldu.

Kars Antlaşması hükümlerine göre, antlaşmayı yapan taraflar arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin kurulması ve bir konsolosluk antlaşmasının imzalanması için, Tiflis'e bir kurul gönderdik. Bu kurul halen Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetlerinin delegeleri ile görüşme yapmaktadır. Tarafların yararına uygun kararlar kabul edilerek, görüşmelerin yakında iyi bir şekilde sona ereceğini ümit etmekteyim."

"Rus Şuralar Cumhuriyetiyle Moskova Antlaşması hükümleri içinde dostluk ilişkilerimizi güçlendirmek ve her iki ulusun yürürlükteki kanunlarının uygunluğu oranında ekonomik ilişkilerimizi ilerletmek Doğu politikamızın temelidir. ("Tabii, tabii" sesleri) ...

Komşularımız Kafkas cumhuriyetlerine gelince:

Bildiğiniz gibi, Kars Antlaşması ile aramızda bulunan dostça ilişkiler komşuluğu sağlamlaştırmış ve kuvvetlendirmiş ve yine Kars Antlaşması hükümlerine göre, Tiflis'e gönderdiğimiz delegeler kurulu, Kafkas Cumhuriyetleriyle konsolosluk, adli yardım, posta ve telgraf, demiryolları sözleşmelerinin görüşmelerini iyi bir şekilde sonuçlandırarak imzalamış ve kabul edilmek üzere bu sözleşmeler yüce Meclis'e arz edilmiştir. ...

Sayın komşularımız olan Kafkas Cumhuriyetleri ve onların müttefiki olan Rus Şuralar Cumhuriyeti ile ilişkilerimizi, iyi komşuluk ve dostluğumuz bu şekilde sözleşmeye bağlayarak düzen altına almak bizim için sevinç kaynağı olan bir durumdur. ..."

1 Mayıs 1922 günü İşçi Bayramı dolayısıyla Ankara'da Rus Elçiliği'nde verilen çaya İmalat-ı Harbiyeliler de davet edilmişlerdi.

KRONOLOJİ

26 Nisan 1920
Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Hükümeti'ne malzeme yardımı isteyen bir mektup yazdı.

3 Mayıs 1920
Kâzım Karabekir Paşa'nın Doğu Cephesi'ndeki görevi nedeniyle Meclis çalışmalarından izinli sayılması hakkındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı çıktı.

25 Mayıs 1920
Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beyler Moskova'ya gitmek üzere Erzurum'a geldi.

30 Mayıs 1920
Kâzım Karabekir Paşa, Ankara Hükümeti'ne Ermenilere karşı harekete geçme önerisinde bulunan bir telgraf gönderdi.

15 Haziran 1920
15. Kolordu Kumandanlığı "Doğu Cephesi Kumandanlığı" ismini aldı ve kumandanlığa Kâzım Karabekir atandı.

20 Haziran 1920
Ermeniler Oltu'yu işgal etti.

11 Temmuz 1920
Doğu Cephesi'nde Ermeniler Büyükvedi-Karalar hattına taarruza geçtiler ve işgal ettiler.

14 Temmuz 1920
Doğu Cephesi'nde Ermeniler Dehne Boğazına taarruza geçip işgal ettiler.

24 Temmuz 1920
Bekir Sami ve Yusuf Kemal Beyler, Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin ve müsteşar Karahan ile Moskova'da görüştü.

10 Ağustos 1920
Taşnak Ermeni Hükümeti, Bolşevik Hükümeti ile barış antlaşması imzaladı.

17 Ağustos 1920
Bekir Sami Bey başkanlığındaki Türk Heyeti ile Sovyet Heyeti arasında Moskova'da görüşmeler başladı.

1 Eylül 1920
Bakû'da "Şark Milletleri Kongresi" toplandı.

12/13 Eylül 1920
Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı Kuvayı Milliye birlikleri taarruza geçti ve Ermeni alayı dağıldı.

24 Eylül 1920
Doğu Cephesi'nde Ermeniler Kötek ve Bardiz bölgesindeki Türk kuvvetlerine karşı taarruza geçtiler.

28 Eylül 1920
Doğu'da Türk taarruzu üzerine Ermeniler Sarıkamış'ı tahliye ettiler.

29 Eylül 1920
Kuvayı Milliye birlikleri Kâzım Karabekir komutasında sabah Sarıkamış'a girdi.

16 Ekim 1920
Doğu Cephesi'nde Kuvayı Milliye birlikleri Ermenilere karşı taarruza geçerek Beşkaya mevkiini ve Kars'ın dış mevzilerini işgal ettiler.

27 Ekim 1920
Doğu Cephesi'nde Kuvayı Milliye birlikleri Kars üzerine harekâta başladı ve Kars'ın ileri mevzilerindeki Ermeniler Kars Kalesi'ne kadar sürüldü.

30 Ekim 1920
Türk Ordusu Kars'a girdi.

6 Kasım 1920
Doğu Cephesi'nde milli kuvvetlerin ilerleyişi üzerine Ermeniler mütareke isteğinde bulundu.

12 Kasım 1920
Kuvayı Milliye birliklerinin ileri harekâtı karşısında Ermeniler Iğdır'ı boşaltarak Aras'ın kuzeyine çekildi ve Iğdır düşman işgalinden kurtuldu.

26 Kasım 1920
Gümrü'de Ermenilerle antlaşma için görüşmelere başlandı.

2/3 Aralık 1920
Ermenilerle Gümrü Antlaşması imzalandı.

14 Aralık 1920
Yusuf Kemal Bey bir delege heyetiyle beraber Rusya'ya gitmek üzere trenle Ankara'dan hareket etti.

16 Mart 1921
Ankara Hükümeti ile Sovyet Hükümeti arasında Moskova Antlaşması imzalandı.

13 Ekim 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Kafkas Cumhuriyetleri arasında "Kars Antlaşması" imzalandı.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

13

Cephe Cephe Anadolu (Güney)

Koç

Maraş, Urfa ve Antep'in Kurtuluşu

Fransa, Osmanlı toprakları üzerinde yapılmış olan paylaşım planları doğrultusunda kendisine düşen güney şehirlerinde işgal faaliyetlerini sürdürüyordu. Yapılan antlaşmalarla Kilikya ile Suriye Fransa'ya bırakılmış olmakla birlikte, İngiltere de bölgedeki varlığını devam ettiriyor, işgal idaresini Fransa'ya bırakmak konusunda yavaş davranıyordu.

Kasım 1919'da İngiliz kuvvetleri bölgeden tümüyle çekilip yerlerini Fransızlara bıraktığında, General Gouraud yüksek komiser ve aynı zamanda işgal kuvvetleri başkomutanı olarak bölgeye atanmıştı. Görev gereği 21 Kasım günü Suriye'ye giden Gouraud, Çanakkale'de savaşırken bir top mermisiyle sağ kolunu omzundan kaybetmesine karşın Türklerden "şövalye ruhlu hasımlar" olarak söz eden, bu bölgeyi iyi tanıyan bir askerdi.

Güneyde yaşanan gelişmeleri Ankara'dan takip eden Mustafa Kemal Paşa, Maraş-Antep bölgesinde Kuvayı Milliye teşkilatını toparlamak üzere Kılıç Ali'yi görevlendirmeye karar verdi ve kendisini bu konuyu konuşmak üzere görüşmeye çağırdı. Mustafa Kemal'in çalışma odasına giden Kılıç Ali, bölgede yaşanan gelişmeleri Antep'ten gelen bir telgraftan öğrendi.

Telgrafta yazıldığına göre, Fransızlarla Ermeniler Maraş'tan Antep'e yürümeye hazırlanmakta ve Halep'ten yeni kuvvetler getirmekteydiler. Fransız subayları tarafından denetlenen telgrafhaneden iletilen bu telgraf, bölgede teşkilat kuracak güçte ve yetenekte subaylar gönderilmesini talep eden sözlerden sonra şu cümlelerle sona eriyordu: "Paşam, dışarda ayak sesleri var, zannederim geliyorlar. -Telgraf memuru Mahmut Mahir."

İçinde bulunulan şartlarda her savunma alanının bir cephe olduğundan ve buralarda görev alan kişilerin de cephe kumandanı sorumluluğu taşıyacaklarından söz eden Mustafa Kemal Paşa, Kılıç Ali'yi bu görev için şu sözlerle yüreklendirdi: "Bu millet esir olur mu? Her yer, arkasından gidebileceği asker-sivil insan arıyor... Bu konuda tecrüben var. O bölgenin halkını bilirim. Yiğit, sadık, fedakâr insanlardır."

Bu güven ve ilgiye layık olmak için elinden geleni yapacağını dile getirerek hemen yola çıkan Kılıç Ali, 21 Ekim günü Elbistan'a vardı. Burada silahlar dağıtılıp teşkilat kurulduğu sırada, Osmaniye'deki Fransız hükümeti temsilcisi, Osmaniye jandarma kumandanını, gönüllü Çerkez süvarilerini ve bölgenin ileri gelenlerini alıp Maraş'a gelmiş ve mutasarrıfa bir nota vermişti. Bunun hemen ertesi günü bir Fransız müfrezesinin şehir kale-

Üstte
Maraş savunmasının ardından, Antep'i kuşatan Fransızlarla savaşmak için yola çıkan birlikler.

Altta
Maraş'ın işgalden kurtulması için mücadele verenlerden Muharrem Bey.

Solda
Maraşlı mücahitler.

sine çıkıp Türk bayrağını indirerek yerine Fransız bayrağını çekmesi üzerine telaşa kapılıp sokakları ve meydanları dolduran halk, kaleye doğru ilerlemeye başladı.

Halkın tepkisinin yükselmesi ve Kuvayı Milliye teşkilatının hızlanıp güçlenmesi üzerine Doğu Bölgeleri Kumandanı General Querette ocak ayı sonlarında Maraş'a bir karargâh kurdu. İlk iş olarak şehrin ileri gelenlerini toplayan general, Müftü Rafet Bey'in Fransız işgalinin haksız olduğunu dile getirmesi üzerine toplantıyı terk ederek, kapıdaki muhafızlara da içerideki herkesin tutuklu olduğunu söyleyince halkın tepkisi daha da şiddetlendi.

Maraş'a Kilikya ve Antep'ten kuvvet getirten Querette, bir yandan da hükümetle ortak çalışma bahanesiyle Adana'dan getirdiği memurları yerleştirmek üzere kendisine yer tahsis edilmesini talep ediyordu. Halk, Fransızların hükümete iştirak etme girişimini Maraş'ın Kilikya'ya bağlanması ve Müslümanların yok olması şeklinde yorumluyor, bunu kesinlikle kabul etmeyip her türlü felakete katlanmayı tercih ediyordu. Memurları ve bütün daireleri kontrol etmek üzere Querette tarafından atanan Binbaşı Kasrabi de eşraf ve ulemayı bir araya toplayıp, amacının asayiş ve düzeni sağlamaktan ibaret olduğunu, Maraş'ı başka bir yöntemle idare edeceğini, generalin de bu konuda kesin emirleri olduğunu, kaygılanmaya gerek olmadığını söylüyordu. Aldığı cevap ise, köylere saldırıp insanları katleden askerler yerlerinde kaldıkça köylülerin felakete maruz kalacağı, dökülecek kanın sorumluluğunun Fransızlara ait olacağıydı.

Maraş'ta yaşananlar İstanbul'a umutsuz telgraflarla iletiliyor, Fransızların kışla ve değişik mevkilerden aralıklı olarak bombardımanda bulunduğu, çarşı pazarların büyük kısmının yandığı, derelerin cesetlerle dolduğu ve ölülerin kötü kokmaya başladığı bildiriliyor, şehrin görüntüsü şöyle tasvir ediliyordu: "...Nüfusça meydana gelen kaybın ne kadar olduğunun belirlenmesi şu durumda mümkün değildir. Fakat mahalle ve evlerden yükselen duman, mazlumlar ve ölülerin ahı gibi gökyüzüne çıkmaktadır. Şehir harabeye dönmüş ve kim bilir ne kadar ocak sönmüştür. Sağ kalan zavallılar da ateş ve açlıktan ölmeye mahkûmdurlar. Acaba bu gaddarca davranışlar da medeniyetin gereği midir? Bu millete başka taraftan yardım yok, bari Allah yardım etse! Bombardıman ve müdafaa hâlâ devam etmektedir."

Ancak ahali müdafaada kararlıydı; kesintisiz ateş, elden geldiğince karşılanmaya çalışılıyordu. Günler süren çarpışmalardan sonra, General Querette'e, ateşi kestirmez ve şehri yirmi dört saat içinde terk etmezse şiddetli saldırılara maruz kalacaklarını belirten ve ateşkesi kabul ettikleri takdirde saldırıya uğramadan şehirden

Üstte
Doktor Mustafa Efendi.

Altta
Antep Kuvayı Milliyecilerinden bir grup.

Sağda
Antep'te Fransızlar tarafından esir alınan Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden bazıları.

çıkmalarının sağlanacağını garanti eden bir bildiri iletildi. Bu süre içinde Fransız kuvvetleri şehir terk etmeyip aksine, bombardımanı sürdürdüyse de önceden gerekli hazırlıkları yapmış olan Kuvayı Milliye birliklerinin ani baskınlarıyla düşman kuvvetleri imha edildi.

Fransız generali Quettert, şehirden ayrılmadan önce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne verilmek üzere Doktor Mustafa Efendi'ye hitaben bir bildiri yazdı. Bildiride şunlar söyleniyordu: "...İlk olarak, Maraş şehri tamamen teslim olacaktır. Şöyle ki, Osmanlı bayrağı kaldırılıp, yerine konak üzerine beyaz bayrak çekilecektir. İkincisi, Türk ve Ermeni eşrafıyla birlikte oluşturulacak geçici hükümetle bizzat ben görüşmeye gireceğim. Üçüncüsü, Maraş içerisinde kırk sekiz saat zarfında ateş kesilecek. Dördüncüsü de bütün cephane, mitralyözler, toplar ve her çeşit silah mümkünse bir an önce teslim alınacaktır. Tarafımdan 11 Şubat 1920 günü saat yediden itibaren hiçbir top ve silah atılmayacak, burada bulunan Fransız ve Amerikalılara hürmet karşılığında korumam altındaki şahıslara iyi davranılacaktır. Hükümetim tam bir adaletle Maraş şehrinin teslimi konusundaki şartları hazırlayacaktır. Cevabınızı Doktor Wilson'a iletirseniz kendisi bana getirecektir. Maraş'ta bırakılan ve emrimi almayan askerlere de emrimin tebliğ edilmesini rica ederim. Doğu Bölgesi Kumandanı General Querette."

Fransızlar bu bildirinin hemen ertesinde, 10-11 Şubat gecesi şehri boşaltırken evleri ve resmi binaları bombaladılar, ardından Islahiye'ye çekildiler. 11 Şubat gecesi Fransız generalin yanından dönen Doktor Mustafa Efendi ile arkadaşı da bu saldırı esnasında Amerika hastanesi yönünde kurşun ve süngülerle öldürüldü. Ayın sonunda şehrin neredeyse yarısı yanmış, büyük bölümü top mermilerince tahrip edilmiş, 200 şehit ve 500 yaralı tespit edilmişti. Fransızlar şehri terk ettikten sonra, denetimin sağlanabilmesi için hemen sıkıyönetim ilan edildi.

Maraş'ın direnişi, diğer şehirler için de mücadelenin yolunu açıyordu. Maraşlılar kendi şehirlerini kurtardıktan sonra Antep'in yardımına koştular. Ancak Maraş'ta direniş gerçekleştirilirken Antep'te örgütlenme için yeterli vakit ayrılamamış, birlikler dağılmaya yüz tutmuş, şehirde şiddetli sokak çatışmaları başlamıştı.

Fransız işgal kıtası kumandanının ocak ayında yayınladığı bir beyanname, tüm

bölgede büyük tepkilerle karşılanmıştı. Bu beyannamede, niçin taşıdığı soruşturulmadan, üzerinde revolver bulunan kişilerin sorgusuz sualsiz öldürüleceği, bir karışıklık ortaya çıktığında ölen veya yaralanan bir Fransız askerine karşılık yerli halktan iki kişinin kura yoluyla seçilip kurşuna dizileceği, bir evden ateş edildiğinde o evin yakılacağı, hükümet görevlilerinin yetki ve hakları geçici olarak askıya alınıp askeri idareye geçileceği ve bütün ahali ile ilgili ölüm ve yaşama kararı verme yetkisine sahip bir savaş konseyi kurulacağı, sokakların makineli tüfek, mitralyöz ve bomba ateşi altına alınacağı bildiriliyordu.

İstanbul Hükümeti 25 Ocak'ta Fransa yüksek komiserine ilettiği bir muhtırayla bölgeden kendilerine gelen tepkilerden söz ediyor, generalin padişah ile aralarındaki anlaşmaya dayanarak Antep, Maraş ve Urfa halkına gönderdiği bir bildiriyle bu şehirlerin Fransa himayesinde olduğunu ifade ettiğini, ancak himayesini Suriye, Kilikya ve Ortadoğu üzerine yaymakta olduğunu dile getiriyordu. İngiliz birliklerinin yerini alan Fransız birlikleri askeri ve geçici bir tedbirle orada bulunuyordu ve mütarekeye uygun olmayan davranışlar halkın kışkırtılmasına yol açabilir, bu da Fransız birliklerini üzüntüye sürükleyecek neticeler doğurabilirdi.

Hariciye Nezareti, bu noktaları belirttikten sonra, "mütareke hükümlerine dayanarak ve Fransa'nın asırlardan beri sürüp gelen geleneklerine güvenerek" bu notanın konusunu oluşturan protestonun dikkate alınacağını umduğunu bildiriyordu.

Antep halkı ise, Fransa'ya güvenmek konusunda İstanbul Hükümeti ile aynı kanaatte değildi. Nitekim Fransız temsilcisi Albay Normand'ın "Fransa'nın niyeti işgal değildir. Size demiryolu yapacağız, maddi yardımda bulunacağız" sözlerine karşılık halk "Sizi hiçbir şekilde istemiyoruz. Demiryolunuz da, paranız da lazım değil. İsterseniz mevcut hattı da söküp götürünüz. Yalnız buralara gelmeyiniz" diyordu. Zira Fransızların bölgedeki uygulamaları burada kalıcı olmak istediklerini düşündürüyordu.

Şehirde çatışmalar devam ederken Fransızların gücü Kilis ve Nizip'ten gelen takviyelerle gittikçe artıyordu. Antep-Kilis yolu Kuvayı Milliye kumandanlığına getirilen Şahin Bey'in bu yolda ulaşımı kesmeye çalışması uzun süreli bir sonuç verememiş, mart ayı sonundaki şiddetli çarpışmada üç gün direnebilen Şahin Bey sonunda Fransız süngülerinden kurtulamamıştı. Nisan ayı başında şehir top ateşine tutulmuş, yardım birlikleriyle iyice güç alan Fransızlar, kendi yönetimlerinin kabulü yönündeki ısrarlarını artırmaya başlamışlardı.

Fransız yönetiminin kabul edilmemesi üzerine şiddetlenen çarpışmalarla 25-26 Nisan sabahı tümüyle kuşatılan Antep şehri, bir-iki gün içinde karşı saldırıya geçti. İyice yıpranan Fransız kuvvetlerine şehri terk etmeleri ihtar edildiyse de cevap alınamaması üzerine topçu bombardımanına başlandı ve Fransız siperleri tah-

FRANSIZ İŞGALLERİNE TEPKİLER

Fransız birliklerinin Maraş, Urfa ve Antep'teki işgalleri tüm çevre şehirlerde tepkiyle karşılanıyor, İstanbul Hükümeti'ne ülkenin dört bir yanından protesto telgrafları çekiliyordu.

Çıkış yeri:Elbistan
Numara: 15

İstanbul'da Hariciye Nezareti'ne
Mütareke şartlarına aykırı olarak memleketimizi işgal eden İngiliz askerî kuvvetleri yerine aynı görevde bulunmak üzere Fransız askerî kuvvetlerinin ikame edildiği ve her iki kuvvet arasında görev ve yetki açısından hiçbir fark olmadığı, Osmanlı Hükümeti'nin yönetimin icrasında serbest bırakılacağı konularında İngiliz ve Fransız kumandanları tarfından sözlü olarak teminat verilmiş, ayrıca durum resmî beyannamelerle de yayınlanıp duyurulmuştu. Az bir süre geçer geçmez Maraş'a gelen Cebel-i Bereket Guvernör-militeri Mösyö André, Maraş Guvernörlüğü'nün de kendisine verildiğini ve ortaklaşa çalışmak üzere hükümet dairesinde oda tahsis edilmesini istemiş, düzenleme bahanesiyle zabıtaya müdahale edeceğini bildirmiş ve kutsal günümüz olan cuma günü kaleden Osmanlı sancağını indirmiş, bu yüzden Maraş'ta heyecan oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine birkaç gün önce Maraş'a gelen General Querette de Maraş'ta bulunan kuvvetleri artırmış, toplar getirerek memleketimizi tahkim etmiş ve bu suretle bazı kişilerin cezalandırılacağını tehdit kabilinden bildirmiştir. Fransa Hükümeti'nin Maraş'ta güvenliği ihlal eden hiçbir hal ve hareketi olmadığı halde daha önce birçok yerli Ermeni silahlandırılmış ve bugün de külliyetli miktarda asker, top ve mitralyöz gibi harp mühimmatı getirilip mahalle aralarındaki kiliselere yerleştirilerek kasabamız bir savaş alanı haline konulmuştur.

Bu durumun altı buçuk asırlık tarihî varlık ve gösterişe sahip olan Osmanlı Devleti'nin çok kıymetli bir parçası olan ve yaşayanların çoğunu % 90 oranında biz Müslümanların teşkil ettiği livamızı hükümetten ayırmak mütalaasına matuf olduğu anlaşılmış, umumî barış için tek düstur olarak kabul edilip İtilâf Devletlerince de alkışlarla kabul edilen Amerika'nın Saygıdeğer Cumhurbaşkanı Mösyö Wilson'un prensiplerinin 12. maddesine de aykırı görülmüş olduğundan, Müslüman halkın kalbinde büyük bir heyecan, üzüntü ve ümitsizlik uyandıran bu hareketleri ve lüzumsuz tahkîmatı, Fransız Hükümeti'nin bu bölgedeki işgal kuvvetleri kumandanı General Querette'e yazılan protestomuzda da belirtilmiştir.

Mütareke şartlarının hükümlerine ve yukarıda arz edilen Wilson prensiplerinin 12. maddesine uyulması, hükümet işlerine ve zabıtamıza müdahale edilmemesi, bu şekilde heyecan içinde bulunan Müslüman halkın yatıştırılması yolunda gerekenlerin yapılması için bu protestomuzun İstanbul'daki temsilcileri aracılığıyla Sulh Kongresi Yüksek Meclisi'ne arz ve tebliğini, umumî basın aracılığıyla da medeniyet dünyasına neşr ve ilânını istirham ediyoruz.
5 Ocak 1920

Çıkış yeri: Alaşehir
Numara: 580
Tarih: 3 Şubat 1920

Sadâret Yüksek Makamına
Maraş'ta, bu mübarek Türk diyarında Fransız kuvvetleri ile Ermenilerin birleşerek kardeşlerimize taarruz ve katliam yapmakta olduklarını güvenilir kaynaklardan öğreniyoruz. Bu dinî ve millî topluluk arasında yek vücut bir kitle halinde olan biz Türkler, kardeşlerimizin gizli siyasetlere kurban edilmesine ve ana vatanımızda bir Ermeni ekseriyeti teşkili gayesi takip edilmesine ve bu maksatla Türklerin katledilmesine, hiçbir şekilde tahammül edemeyiz. Milletimizi imhaya yönelik tedbirlerin tatbikine ve bu üzücü olayların ortaya çıkmasını hürriyet ve medeniyetin hamisi olan Fransız milletinin kabul etmeyeceği kanaatinde iken insanlık âlemini kanlı olayların şahidi kılmak ve millî varlıklarını muhafazadan başka gayesi olmayan Türklerin katliamına göz yummak Fransa'nın tarihine, siyasî ve ahlakî geleneğine uygun düşmez.

Mazlum ve maktül kardeşlerimizin yürek parçalayan iniltileri, tecavüze uğrayan vatan evlatlarının feryat ve istimdadı yüreklerimizi parçalıyor.

Türkler millî ve dinî hisleri itibarıyla tahammüllerinin üzerinde kabul ettikleri bu gibi taarruzlara karşılık vermeye ve bu mukaddes uğurda açık alınları, temel ve siyasî haklarını korumaya din gayreti ile karar vermişlerdir. Alaşehir'de yapılan mitingte kabul edilen karar üzerine medenî devletlerin yaptığı korkunç katliamları şiddetle protesto ediyor, acilen bu üzücü olaylara son verilmesini talep ediyoruz.

Çıkış yeri: Erzurum
Numara: 1585

Sadaret'e
Hürriyet, hak ve adaletin öncüsü olarak bilinen ve Türklerin kalbinde saygıdeğer bir yere sahip bulunan güzel Fransa'nın bir evladı olan ve Antep, Urfa ve Maraş'ta Ermenilerin düşmanlık, aldatma ve ihtirasına kapılan Fransız Kumandanı General Querette'in altı gündür oralarda tarihin en karanlık ve kızıl günlerinde bile misali görülmemiş bir imha siyasetinde bulunduğunu, özellikle Maraş'ta Os-

manlı memurlarını karargâhında hapsederek suçsuz halkı, kadın ve çocukları katlettiğini ve şehri topa tutarak yaktığını son derece üzüntü ve hayretle haber aldık. İnsanî ve vatanî hak ve hürriyetini korumak gibi mütevazı bir davası bulunan Türk'ün varlığının imhası için birkaç milyon insan kanı pahasına olarak elde edilen hakimiyet ile cihanı dahi tekrar tehlikeye atmaktan çekinmeyerek Fransız askeri kisvesine bürünen Ermenilerin bu cehennemî sahnenin kızıl kahramanları olduğuna kesinlikle inanmaktayız. Türk'ü tanımayan bazı aşırıya kaçan kumandanların da bunlara alet olduklarından da ne yazık ki tamamen eminiz.

İnsan Hakları Beyannamesi ile insanlığa yeni bir hayat ve aydınlık veren Fransız milletinin de bu çocuk ve kadın katliamını bizim kadar çirkin görüp lanetleyeceğini, "hak hak" diye insanlığa seslenen Fransa'nın şanlı tarihine bu şekilde kanlı bir leke sürdürmeye razı olmayacağını şüphesiz ki farz ederiz. Bundan dolayı bugün memleketimizin bir köşesinde uygulanan bu kan ve ateş siyasetine Fransa'nın güzide ve faziletli evladının şiddetle müdahale ederek son vermesini bekliyoruz.

Türk'ü namus ve vatanını müdafaa etmek zorunda bırakıp Fransız evladının da vatanları dışında ölmelerine meydan vermemelerini son derece rica ve Fransızlık adına işlenen bu vahşi hareketi medeniyet âlemine karşı protesto ederiz. Bu maruzatımızın asil Fransız milleti ile bütün milletlere ulaştırılmasını, bu kan ve ateş tufanına bir son verilmesine aracılığınızı insaniyet ve adalet namına istirham ederiz.

Çıkış yeri: Erzincan
Numarası: 89

Mümessillere, Ermeni ve Rumların bugüne kadar doğu hudutlarımız civarında ve İzmir çevresinde din kardeşlerimize yapılan mezalim ve faciaya bir çözüm bulmalarını ve medenî olarak bildiğimiz hükümetlere iletmelerini defalarca arzetmiştik. Yazık ki Müslüman olmamız sebebiyle feryatlarımızın bir sonuç vermediğini bugün Fransızların yardımları ile Ermenilerin Maraş'ta bir haftadır devam eden katliamlarından anladık. İnsanlıktan ayrılmadığını dünyaya defalarca kanıtlamış olan biz Müslümanlar yurdumuza göz diken milletler tarafından her ne şekilde davranırsak davranalım yok edilmeye mahkum olduğumuza inandık. Bu son isteğimizdir. Büyük devletler ve medenî milletler bu olayların önüne geçsin. Aksi takdirde din kardeşlerimizin yardımına koşmaya ve tek bir kişi kalıncaya kadar ölmeye karar verdik.

Bundan sonra dökülecek kanların kime ait olacağını elbette tarih kaydedecektir. Biz Müslümanlar, dünyanın beklediği barışın ebediyyen ihlâline meydan vermenize hepimiz öldükten ve yurdumuzda tek bir dikili ağaç kalmayıp Afrika çöllerine döndükten sonra razı olmaya Allah önünde ahdettik. Eskiden beri var olan bu kararlılığımıza karşı dünyayı tekrar kan gölüne çevirecek durumlardan kaçınılmasını ve adaletin gereğinin yerine getirilmesini insanlık âleminden rica ediyor, sonucunu bekliyoruz.

Diğer Suret
Menfaatlerinin peşinde dolaşan ve yurdumuza göz diken milletlerin şu ana kadar biz Müslümanlara yaptıkları zulümler azmış gibi, bu kez de medeniyetin öncüsü olduğuna inandığımız Fransızların Maraş'ta Ermenilerle birlikte öksüz din kardeşlerimizi top, bomba ve mitralyöz ateşleriyle katliama başladıklarını, şehrin alevler içinde yanmakta olduğunu ve din kardeşlerinden yardım beklediklerini büyük bir üzüntüyle şu anda haber aldık. Haksız yere başkalarının haklarına saldırmadığını ve insanca yaşamak istediğini dünyaya isbat etmiş olan biz Müslümanlar ne şekilde hareket etmiş olursak olalım mirasımıza konmak isteyenlerin birer bahane ile her durumda bizi yok etmekten vazgeçmeyecekleri anlaşılmıştır.

Ey Yüce Halifemiz! Sabrımız ve dayanma gücümüz kalmadı. Büyük devletler, gözleri önünde gerçekleştirilen bu vahşetlerin önünü alacak acil tedbirler alamadığı takdirde kaza ve kadere inanmış olan biz tebaaları halifenin iradesine bağlı olarak bütün varlığımızla din kardeşlerimizin yardımına koşmak için her türlü fedakârlığa hazırız. Namus ile ölmeyi zillet ile yaşamaya tercih ederiz. Emirlerinizi sabırsızlıkla bekliyoruz.

İşgal sırasında Urfa'da bir geçit töreni.

rip edildi. 9 Mayıs'ta Fransızların Kilis'ten önemli bir kuvvetle Antep üzerine yürüdüğü haberinin alınması üzerine nizamiye ve Kuvayı Milliye birlikleriyle harekete geçilerek düşman geri çekilmek zorunda bırakıldı. Ağustos ayına gelindiğinde çarpışmalar devam ediyordu. 18 Ağustos gecesi Fransız birliklerini kuşatan Kuvayı Milliye birlikleri büyük başarı kazandı. Bunun hemen ertesinde ise Fransızlar karşı taarruza geçerek bazı bölgeleri işgal etti.

Kuvayı Milliye birlikleri iki üç gün içinde Fransız askerlerini ele geçirdikleri mevzilerden püskürttüler, ancak 23 Ağustos günü şehirde başlayan şiddetli top ateşi ahalinin bir bölümünü civar vilayetlere göçmek zorunda bıraktı.

Sonbahar geldiğinde hâlâ çarpışmalar aynı şiddette devam ediyordu. Antep'in doğusunda toplanan Fransız kuvvetleri Kuvayı Milliye'ye karşı taarruza geçmişlerse de yapılan savunmalarla Nizip'e doğru çekilmek zorunda bırakılmışlardı. Ancak taarruz bitmek bilmiyor, Antep halkı ateş altındaki şehirlerinde bir yandan da açlıkla ve kış şartlarıyla mücadele etmeye çalışıyordu.

Aylar süren saldırıya daha fazla karşı koyamayan Antep halkı, Fransız kumandanının şehrin teslim edilmesini bildiren beyannamesini yanıtlamak ve şehrin kurtuluşu için, iki hükümet arasında imzalanacak Ankara Antlaşması'nı beklemek durumunda kaldı.

Urfa şehri ise yine Maraş'ta yaşanan savaşın son günlerinde çatışmalara sahne olmaya başlamıştı. Bölgedeki Kuvayı Milliye birliklerini örgütlemekle görevli olan Ali Saip Bey'in önderliğinde Fransızların kullanacakları demiryolu tahrip edilerek Urfa üzerine yürünmüş ve şubat ayında, Fransız komutanına şehrin boşaltılması yönünde bir nota verilmişti. Fransız birliklerinin şehri boşaltmak için gerekli emri ancak General Gouraud'dan alacaklarını bildirmeleri üzerine şehirde iki ay sürecek bir çatışma başladı.

Çatışmalar devam ederken Fransızlar idari alanda da baskı kurmaya devam ediyorlardı. Fransız Askeri Kumandanlığı'nın gönderdiği bir tebligat doğrultusunda Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey işten el çekmek zorunda kalmış, gözaltına alınanların yirmi dört saat içerisinde isimleri ve tutuklama sebeplerinin Fransız kumandanına bildirilmesi istenmişti. Fransız kumandanları, kendilerine misafir bir heyet gibi değil, memurlara karşı amir sıfatı taşıyan bir üst olarak hitap edilmesini istiyorlardı.

Mart ayının ilk günleri şehirde yaşanan çarpışmalarda Kuvayı Milliye birlikleri 18 şehit, 67 yaralı vermişti. Birecik'e Fransızların bir yardım kuvvetinin geldiği ve Ermenilerin de katılımıyla şehirde katliam başladığının haber alınması üzerine sadece Urfa'da değil, Siverek, Viranşehir, Mardin, Diyarbakır mıntıkasında da heyecan artıyor ve Urfa'ya yardım toplantıları başlıyor, halkın direnişi gitgide güçleniyordu.

Tüm yetersiz imkânlara rağmen şehirlerini savunmak için direnen Urfalılar, artık Fransız birliklerinin de yorulmuş ve güç kaybetmiş olmalarının da etkisiyle sonunda başarılı oldular. Beklemedikleri direnişin karşısında iyice moral ve güç kaybeden Fransızlar ise 8 Nisan'da barış yoluyla çekilmeye hazır olduklarını bildirdiler ve 10 Nisan günü silah ve cephanelerini toplayarak şehirden çekildiler.

Ankara Antlaşması

Antep, Urfa ve Maraş şehirlerinde yaşadıkları beklenmedik yenilgi, Fransız birliklerini bu şehirleri terk etmeye zorlarken, Fransız Hükümeti de hem bu askeri yenilgi hem de yaşanan kimi siyasi gelişmeler dolayısıyla Ankara Hükümeti ile diplomatik ilişkilerinde uzlaşmacı bir tutum izlemeye başlamıştı.

Fransız kamuoyuna göre bölgede yaşanan savaşın nedenleri belliydi; Mondros Mütarekesi'nden sonra Türk ordusunun silahsızlandırılmaması, İngilizlerin bölgeyi terk ederken geride silah bırakması ve Fransa'nın menfaat gütmeyen politikasının Türk halkına anlatılmaması bu savaşa yol açmıştı.

Fransız aydınları sürekli olarak bu savaşın can, para ve prestij kaybına yol açtığından söz edip "Kilikya için ne bir adam, ne bir kuruş! Suriye için ne bir adam, ne bir kuruş!" gibi sloganlar üretiyorken, resmi makamlar ise sorunu gizlemeyi ve halka olumlu yönde telkinde bulunmayı tercih ediyor, asker ailelerine, çocuklarından haber alamamalarının nedeninin ulaşım güçlüğü olduğunu, endişeye gerek olmadığını söylüyorlardı. Ancak halkın günden güne artan tepkisi ve Doğu'da yaşananlardan hükümeti sorumlu tutması, hükümeti gitgide daha zor bir duruma sokuyordu.

Fransız kamuoyunun tepki gösterdiği konulardan biri de 10 Ağustos 1920 günü imzalanan Sevr Antlaşması'ydı. Bu antlaşma ile Sykes-Picot Antlaşması'nda Fransızlara bırakılan bölgelerin daraltılması, kapitülasyonlardan yararlanma hakkının Yunanlılara ve Ermenilere de tanınması, Boğazlar Komisyonu ve Türkiye bütçesini denetleyecek komisyonda Fransa, İngiltere ve İtalya'nın aynı temsil hakkına sahip olması halkın pek hoşuna gitmiyordu.

Fransa'yı ilgilendiren bir diğer gelişme, 1920 Kasım'ında Yunanistan'da Venizelos'un görevinin son bulup Konstantin'in tahta geçmesiydi. Fransız Hükümeti Yunan cephesi ile Kilikya bölgesi arasında bir bağlantı kuruyor, güneydeki savaşı

Üstte
Fransa Başbakanı Aristide Briand.

Altta
Fransızların Ankara Hükümeti ile yaptıkları geçici ateşkes antlaşmasına karşın işgal ettikleri Zonguldak. Bu işgal üzerine güney cephesi tekrar hareketlenmişti.

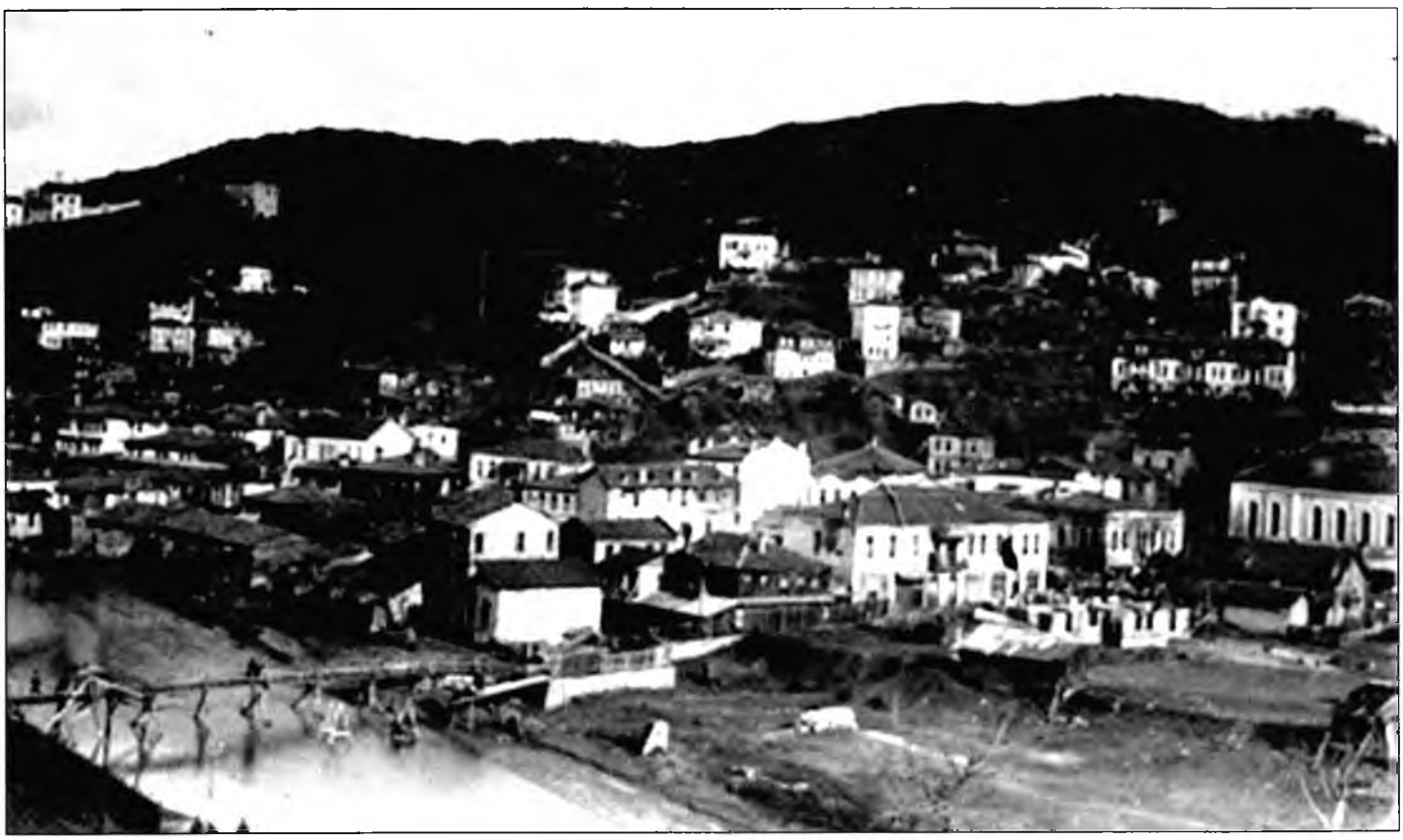

MUSTAFA KEMAL PAŞA-FRANKLIN BOUILLON GÖRÜŞMESİ

Mustafa Kemal Paşa, Fransız Hükümeti adına Başbakan Aristide Briand tarafından görevlendirilen Franklin Bouillon ile aralarında geçen görüşmelerden şöyle söz ediyordu:

"Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki delegeler hey'etinin gittiği Londra Konferansı'ndan sonra, bildiğiniz üzere, İkinci İnönü Zaferiyle sonuçlanan Yunan taarruzu geri püskürtülmüştü. Bir zaman için, askerî durum sakinleşti. Rusya ile, Moskova Antlaşması imzalanmış ve doğudaki durumumuz açıklık kazanmıştı. İtilâf Devletleri'nden de millî ilkelerimize saygılı olabileceklerle anlaşmanın yararlı olacağı düşünülmekteydi. Adana, Antep ve dolaylarını yabancı işgalinden kurtarmak, bizce önemli görülmekteydi.

Çeşitli sebeplerle, Suriye'den başka, bu adı geçen illeri işgalleri altında bulunduran Fransızların da, bizimle anlaşma eğiliminde oldukları anlaşılıyordu. Gerçi, Bekir Sami Bey'in, Mösyö Briand (Briyan)'la yaptığı fakat millî olmayan anlaşma reddedilmiş idiyse de, ne Fransızlar ne de biz çarpışmaları sürdürmeye istekli değildik. Bu yüzden her iki taraf biribiriyle görüşme yollarını aramaya başladı. Fransız hükûmeti, eski bakanlardan Mösyö Franklin Bouillon (Franklen Buyon)'u önce gayri resmî olarak Ankara'ya göndermişti. 9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya gelen Mösyö Franklin Bouillon ile Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa Hazretleri'nin de katılmasıyla, bizzat iki hafta süren görüşmeler yaptım.

Biribirimizi tanımakla geçen özel bir buluşmadan sonra, 13 Haziran 1921 Pazartesi günü, Ankara istasyonundaki bana ait dairede yaptığımız ilk toplantıda görüşmelerimizin hareket noktasını belirtmek gerektiğinden söz ederek konuşmaya başladık. Ben, bizim için hareket noktasının Misak-ı Millî'de tespit edilen ilkeler olduğunu ortaya attım.

Mösyö Franklin Bouillon, ilkeler üzerindeki tartışmanın güçlüklerini ileri sürerek, Sevres Antlaşması'nın bir oldubitti olarak ortada bulunduğunu söyledikten sonra, Londra'da Bekir Sami Bey'le Mösyö Briand'ın yaptıkları anlaşmayı temel almanın ve bu anlaşmanın Misak-ı Millî'ye aykırı olan noktaları üzerinde tartışmanın yerinde olacağı görüşünü savundu. Bu teklifinde haklı olduğunu göstermek için, Londra'ya giden delegelerimizin Misak-ı Millî'den söz etmediklerini, Misak-ı Millî'nin ve Millî Mücadele'nin, değil Avrupa'da, daha İstanbul'da bile değeri anlaşılamamış olduğunu söyledi.

Ben verdiğim cevaplarda dedim ki: 'Eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir Türk Devleti doğmuştu. Bunu tanımak gerekir. Bu yeni Türkiye, her bağımsız devlet gibi haklarını tanıtacaktır. Sevres Antlaşması Türk milleti için öylesine uğursuz bir idam kararnâmesidir ki onun bir dost ağzından çıkmamasını dileriz. Bu konuşmamız sırasında bile Sevres Antlaşması'nı ağzıma almak istemem. Sevres Antlaşması'nı kafasından çıkarmayan milletlerle güven temeline dayanan ilişkilere girişemeyiz. Bize göre böyle bir antlaşma yoktur. Londra'ya giden delege hey'etimizin başkanı eğer bundan bahsetmemişse, verdiğimiz talimat ve yetki çerçevesinde hareket etmemiş demektir. Yanlış iş görmüştür. Bu yanlışlık yüzünden Avrupa ve özellikle Fransız kamuoyunda ters etkiler doğduğu görülüyor. Bekir Sami Bey'in gittiği yoldan hareket dersek, biz de aynı yanlışlığı yapmış oluruz. Avrupa'nın Misak-ı Millî'den haberdar olmaması-

na imkân yoktur. Avrupa Misak-ı Millî deyimini öğrenmemiş olabilir. Fakat, yıllardan beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı mücadelelerin neden ileri geldiğini elbette düşünmektedir. İstanbul'un Misak-ı Millî'den ve Millî Mücadele'den haberi olmadığı yolundaki sözler doğru değildir. İstanbul halkı, bütün Türk milleti gibi, Millî Mücadele'yi bilmektedir ve ondan yanadır. Bu mücadeleyi bilmezlikten gelen ve ona karşı görünen kimselerle bunların yardakçıları azdır ve milletçe de tanınmaktadır.'

Franklin Bouillon, Bekir Sami Bey'in kendisine verilen talimat ve yetki dışına çıkarak hareket etmiş olduğu yolundaki sözlerim üzerine dediler ki, 'Bunu açıklayabilir miyim?' Sözlerimi istediği yerlere bildirip anlatabileceğini söyledim. Mösyö Franklin Bouillon, Bekir Sami Bey'le yapılan anlaşmadan ayrılmamak için mazeret ileri sürerken, Bekir Sami Bey'in bir Misak-ı Millî olduğundan ve onun sınırları dışına çıkamayacağından söz etmediğini, eğer bundan söz etmiş olsaydı, o zaman ona böre görüşülüp gerektiği şekilde hareket edilebileceğini; ancak, şimdi durumun güçleştiğini tekrarladı: 'Batıdaki kamuoyu, bu Türkler, delegeleri vasıtasıyla bunu niçin dile getirmemişler de şimdi yeni yeni meseleler çıkarıyorlar diyeceklerdir.'

Nihayet, uzun görüşme ve tartışmalardan sonra, Mösyö Franklin Bouillon, Misak-ı Millî'yi okuyup anladıktan sonra yeniden görüşmek üzere, toplantının ertelenmesini teklif etti. Ondan sonra Misak-ı Millî'nin maddeleri baştan sona kadar birer birer okunarak görüşüldü ve tartışmaya devam edildi. Üzerinde en çok durulan nokta, kapitülasyonların kaldırılması ve istiklâlimizin tam olarak sağlanmasını isteyen madde oldu. Mösyö Franklin Bouillon, bu meselelerin incelenmesi ve üzerinde durulması gerektiğini bildirdi. Ben bu noktaya cevap verdim. Söylediklerimin özeti şuydu: 'Tam istiklal, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin can damarıdır. Bu görev, bütün millete ve tarihe karşı yüklenilmiştir. Bu görevi yüklenirken, ne ölçüde başarılabileceği üzerinde hiç şüphe yok ki çok düşündük. Fakat sonunda vardığımız kanaat ve inanç, bunda başarılı olabileceğimizdir. Biz, böyle işe başlamış adamlarız. Bizden öncekilerin yaptıkları yanlışlıklar yüzünden, milletimiz sözde var sanılan istiklâline gerçekte sahip değildi. Şimdiye kadar Türkiye'yi medeniyet dünyasında kusurlu gösteren neler düşünülebilirse, hep bu yanlışlıktan ve bu yanlışlığa boyun eğmekten ileri gelmektedir. Bu yanlışlığa boyun eğmenin sonucu, mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyetini ve bütün yaşama kabiliyetini kaybetmesine ve ondan yoksun kalmasına yal açabiliriz. Biz, yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir yanlışlığa boyun eğme yüzünden bu vasıflardan yoksun kalmaya katlanamayız. Aydın olsun cahil olsun, istisnasız milletimizin bütün fertleri, belki işin içindeki güçlüğü iyice kavramamış olsalar bile, bugün yalnız tek bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, istiklâlimizin tam olarak kazanılması ve devam ettirilmesidir.

Tam istiklâl demek, elbette, siyasî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel v.b. her alanda tam bir bağımsızlığa ve hürriyete kavuşmak demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden yoksun kalmak, millet ve memleketin gerçek anlamıyla bütün istiklâlinden yoksun kalması demektir.

Biz, bunu elde etmeden barış ve huzura kavuşacağımız inancında değiliz. Şekil ve usullere uyarak barış yapabiliriz, anlaşma yapabiliriz. Ancak, istiklâlimizi tam olarak sağlamayacak olan bu gibi barışlar, uyuşma ve anlaşmalarla, milletimiz hiçbir vakit varlığına ve huzura kavuşamayacaktır. Belki de silâhlı mücadelesini bırakarak, yıkıma sürüklenmeye razı olacaktır. Eğer milletimiz buna razı olsaydı, bunu kabul edebilecek yaratılışta bulunsaydı, iki yıldan beri mücadele etmeye hiç de gerek kalmazdı. Daha ateşkes anlaşmasının ertesinde har ekete geçmemek olabilirdi.'

Mösyö Franklin Bouillon, bu sözlerim karşısında, ciddî ve samimî olarak bazı görüşler ileri sürdü ve en sonunda da bunun zaman meselesi olduğu görüşünü belirtti.

Efendiler, Mösyö Franklin Bouillon ile önemli ve ikinci derecede kalan sorunlar üzerinde günlerce ve günlerce görüştük. Sonuç olarak biribirimizi, düşüncelerimizle, duygularımızla ve tutumlarımızla anlayabildik sanırım. Fakat Fransız Hükûmetiyle Türk Millî Hükûmeti arasında, kesin anlaşma noktalarının tespit edilebilmesi için biraz daha zaman geçmesi zarurî oldu. Ne bekleniyordu? Belki de, Türk millî varlığının Birinci ve İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra daha büyücek bir eserle ispatlanmış olması! . . Gerçekten de, Mösyö Franklin Bouillon'un kesin karara vararak imza ettiği Ankara Antlaşması, büyük ve kanlı Sakarya Meydan Muhabesi'nden otuz yedi gün sonra, arz etmiş olduğum gibi, 20 Ekim 1921'de doğmuş olan bir belgedir.

Bu anlaşma ile, siyasî, iktisadî, askerî v.b. hiçbir alanda bağımsızlığımızdan hiçbir şey feda etmeksizin, vatan topraklarımızın değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk. Bu anlaşma ile millî davamız ilk defa olarak Batı devletlerinden biri tarafından onaylanmış ve açıklanmış oldu.

Mösyö Franklin Bouillon, bundan sonra da birkaç kere Türkiye'ye gelmiş, Ankara'da ilk günlerde aramızda kurulan dostluk duygularını belirtme yollarını aramıştır."

Üstte
Fransız temsilcisi Franklin Bouillon.

Solda
Ankara'da Büyük Millet Meclisi binası.

Fransızların Antep'i boşaltmaları üzerine Meclis önünde yapılan geçit töreni (25 Aralık 1921).

İngiliz-Yunan politikasının işine yarayan bir tuzak gibi görüyordu. Dolayısıyla Türkiye-Fransa barışının iki tarafa da faydası dokunacak, barış sağlandığı takdirde Fransa'nın insan ve para kaybı önlenirken, Türkiye tarafında ise Mustafa Kemal güneydeki güçlerini çekip tamamen Batı Cephesi'ne yönelebilecekti.

Bu gelişmelerle birlikte Ankara Hükümeti'nin Sovyet Rusya ile kurduğu yakın diplomatik temas da Fransa Hükümeti'nin dikkatini çekiyor, bu yakınlaşmanın İngiltere ve Fransa'ya karşı bir güç birliği tehlikesi doğurduğu düşünülüyordu. Dolayısıyla bütün Fransa Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasında yakınlaşmanın yollarını aramayı gerektiriyordu.

Fransa'da yapılan seçimlerle 16 Ocak 1921 günü başbakanlık görevini üstlenen Aristide Briand, yaptığı meclis konuşmasında hükümet programını açıklarken Türkiye ile yapılacak barışın daha fazla beklememesi gerektiğine de değiniyordu. Nitekim Paris Konferansı'nın ilk günlerinde, şubat ayında İtilaf Devletleri'nin Doğu sorununu tartışmak için Londra'da bir konferans toplamaya çağrılmasına karar verilmişti; konferansın esasını Sevr'in maddelerinde yapılacak değişiklikler oluşturacaktı. Bu karar, 26 Ocak günü Briand aracılığıyla Atina ve İstanbul'a da bildirildi.

İstanbul Hükümeti, 27 Ocak tarihli bir telgrafla, Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'den, kendisinin veya Ankara Hükümeti adına bir temsilcinin Londra'ya gitmesi tasarlanan Osmanlı heyetine eşlik etmesini istedi. Mustafa Kemal ise üç ayrı telgrafla bu teklifi cevapladı. Bu telgraflardaki genel tavır, milli iradeye dayanarak memleketin geleceğini tayin edebilecek tek meşru gücün Büyük Millet Meclisi olduğu yönündeydi. Zira bu teklif Mustafa Kemal Paşa'nın gözünde, İstanbul'un Ankara'yı kendine bağlama eğiliminin bir göstergesiydi. Sevr Antlaşması üzerinde değişiklikler yapılması gibi bir girişimin hiçbir faydası ve kabul edilir yanı olmazdı; ancak bir yandan da bu konferans Misak-ı Milli'nin dünya kamuoyuna duyurulması için doğmuş fırsatlardan biri sayılabilirdi.

Sonunda Ankara'nın konferansta İstanbul'dan bağımsız olarak temsil edilmesine karar verildi ve Hariciye Nazırı Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet şubat ayı başlarında yola çıktı. Heyette Bekir Sami Bey ile birlikte Yunus Nadi, Mahmut Esat, Hüsrev Beyler ve bir danışman grubu bulunuyordu.

Londra Konferansı ilkin Yunanlıları dinlemek üzere Türk heyetinin bulunmadığı bir oturum yaptı. İki gün sonra, 23 Şubat 1921 günü ise bu kez Yunan delegelerin bulunmadığı, İstanbul ve Ankara adına temsilcilerin katıldığı bir diğer oturum düzenlendi. Lloyd George'un bir açılış konuşmasıyla başlayan oturumda kendisine söz verilen Sadrazam Tevfik Paşa beklenmedik bir hareketle, sözün asıl milletvekillerine ait olduğunu, bundan dolayı da Anadolu heyetine söz verilmesini istediğini dile getirildi. Tevfik Paşa'nın bu önerisi, bir yandan İstanbul Hükümeti'nin milletin temsil edilmesi görevinin artık kendisine ait olamayacağını resmen kabul etmesi anlamına gelirken, bir yandan da buradan alınacak sonuçların sorumluluğunun Ankara Hükümeti'ne yüklenmesi anlamını taşıyordu.

Ankara Hükümeti adına söz alan Bekir Sami Bey, Türk milletinin tek meşru temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin o güne kadar geçirdiği evreleri anlattıktan sonra barış koşullarını sı-

raladı. Bekir Sami Bey, imparatorluğun toprak bütünlüğünden ve bu topraklarda egemenlik hukukundan tamamen yararlanılması gerektiğinden; milletlerarası antlaşmalarda azınlıklarla ilgili hükümlerden ve Boğazlar meselesinden söz ettikten sonra bazı taleplerde bulunuyordu: İzmir boşaltılmalı, Boğazlar Komisyonu'nda Türkiye de bir temsilci bulundurmalı, mali ve iktisadi tam bağımsızlık korunmalı, sınırların ve içeride güvenliğin korunması için gerekli kara ve deniz gücü bulundurulmalıydı.

Ankara Hükümeti adına sunulan öneriler tartışmaya açıldıktan sonra İtilaf Devletleri Türk ve Yunan heyetlerine, hükümetleri ile görüşüp yanıtlamaları için yazılı bir barış önerisinde bulundu ve bu önerinin sunulmasıyla konferansın çalışmaları son bulmuş oldu.

Bekir Sami Bey, konferans süresince resmi ilişkiler dışında da ilişkilerini sürdürdüğü Fransa temsilcisi Aristide Briand ve İtalya temsilcisi Kont Sforza ile ayrı birer antlaşma imzaladı. 11 Mart günü Briand ile Bekir Sami Bey arasında imzalanan antlaşmaya göre, Fransa ile Türkiye arasındaki savaşa son verilecek, esirler serbest bırakılacak, bölgede azınlıkların can ve mal güvenliği sağlanacak, Hatay'da Türk çoğunluğu nedeniyle Fransa özel bir hükümet kuracaktı. Mukavelede iki madde de Türkiye'nin aleyhinde hükümler içeriyordu. Bunlardan biri, Türklerin idaresinde Kilikya'da bir polis kuvveti kurulması, ancak içinde Fransız subayların da bulunmasıydı, ki bu, Fransız denetimi anlamına gelirdi. İkinci olarak Kilikya, Sivas, Elazığ ve Diyarbakır bölgeleri değerlendirilirken yabancılara imtiyaz verilecekse Fransızlara öncelik tanınması isteniyordu.

Ankara Hükümeti bu antlaşmayı olumlu bir gelişme olarak kabul etmedi ve söz konusu maddeleri reddetti; Meclis'in görüşü, antlaşmanın İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki etkinlik sahalarının kabul ettirilmesine yönelik ve milli sınırlar içinde memleketin bütünlüğü ilkelerine karşıt olduğu yönündeydi. Bu gelişmelerin ardından Bekir Sami Bey'in istifa etmesi üzerine, yerine, Moskova'da Bolşevik Hükümeti ile görüşen heyete başkanlık eden Yusuf Kemal Bey geldi. Bir an önce bir barıştan yana olan Fransız Hükümeti ise Ankara'nın bu koşulları reddetmesini, "saçma bir inatçılık" olarak yorumluyordu.

Londra Konferansı'nda somut ve kalıcı sonuçlar elde edilememesi ve Bekir Sami Bey'in yetkilerini aşarak imzaladığı antlaşmaların Ankara Hükümeti'nce reddedilmesi üzerine Fransa, diplomatik ilişkide yeni yollar aramaya başladı ve eski bakanlardan, Başbakan Briand'ın şahsi dostu Franklin Bouillon Ankara'ya gönderildi.

9 Haziran günü Ankara'ya varan Bouillon, Fransa'ya gönderdiği telgrafta İstanbul Hükümeti'nin tamamen etkisiz ve güçsüz bir durumda olduğunu, Ankara Hükümeti'nin Fransa barışına sıcak baktığını belirtiyordu.

13 Haziran'da Bouillon ile Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Kemal Bey ve Fevzi paşa arasında başlayan görüşmelerde, Fransa tarafı Londra'da yapılan anlaşmanın temel alınmasını önerirken, Ankara Mi-

Urfa'da bir evde Fransız askerleri ve Urfalılara çevrilmiş toplar.

Üstte
Antep'te tahrip edilen Arslan Bey'in karargâhı.

Sağda
Yusuf Kemal Bey.

sak-ı Milli'de ısrar ediyordu. Mustafa Kemal görüşmelerde yaptığı konuşmalarda "Sevr Antlaşması'nı kafasından çıkaramayan" milletlerle güven temelinde ilişkiler sürdürülemeyeceğini belirterek sözlerini şöyle sürdürüyordu:

"Bizim bakımımızdan böyle bir antlaşma yoktur. Avrupa Misak-ı Milli terimini öğrenmemiş olabilir, ama yıllardan beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı çarpışmaların neden ileri geldiğini elbette düşünmektedir. Misak-ı Milli ve milli hareketi İstanbul'un bilmediği yolundaki sözler ise doğru değildir. İstanbul halkı, bitin Türk milleti gibi milli hareketi bilmektedir ve ondan yanadır."

İki hafta süren bu görüşmelerde Milli Mücadele'nin Sevr Antlaşması'nın birtakım maddelerinin değiştirilmesini sağlamaktan çok daha öte bir amaç güttüğü, Türk milletinin milli sınırları içinde gerekli haklarının sağlanmasına uğraşıldığı vurgulandı. Bouillon Mustafa Kemal Paşa'nın bu ısrarlı tavrını Fransa'ya bildirdikten sonra görüşmelere ara vererek hükümetinin fikirlerini almak üzere ağustos ayında Paris'e ulaştı ve burada bulunduğu günlerde, Türkiye ile yapılacak antlaşmaya son şeklinin verilmesini sağlamaya çalıştı.

Son antlaşma taslağı ve resmi yetki belgeleriyle eylül ayında tekrar Ankara'ya gelen Bouillon, buradan Fransa'ya yazdığı telgrafta, Ankara Hükümeti adına antlaşma görüşmelerini Yusuf Kemal, Münir ve Ali Fethi Beylerin sürdüreceğini, Mustafa Kemal Paşa'nın ise bir çeşit hakem rolü üstlendiğini bildiriyordu. Söz konusu iki taraf arasında yapılan görüşme ve tartışmalar sonucu on üç maddeden oluşan Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921 günü imzalandı.

Bu antlaşmayla I. Dünya Savaşı'nın galibi büyük devletlerden Fransa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin siyasi varlığını resmen tanımış oluyordu. Doğu sınırına dair sorunları Bolşevik Hükümeti ile kurduğu diplomatik ilişkilerle çözen Ankara Hükümeti, güneydeki sınırları için de benzer bir başarı elde ederek dikkatini Batı Cephesi'ne yöneltmek için zaman ve güç kazanıyordu.

Antep savunmesında şehit olanların çocukları için açılan yetimler okulunda öğretmen ve öğrenciler.

ANKARA ANTLAŞMASI'NIN HÜKÜMLERİ

20 Ekim 1920 günü Fransa Hükümeti adına Franklin Boullion ile Ankara Hükümeti adına Yusuf Kemal Bey arasında imzalanan Ankara Antlaşması'nın hükümleri şöyleydi:

1. Her iki taraf, bu antlaşmanın imzalanmasıyla birlikte aralarındaki savaş durumunun sona ereceğini kabul ederler. Durum ordulara, sivil makamlara ve halka derhal bildirilecektir.

2. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra Türk ve Fransız bütün tutuklu ve savaş tutsakları serbest bırakılacak ve kendilerini tutuklayan tarafın yapacağı harcama ile, gösterilecek en yakın kente götürüleceklerdir. Bu madde hükmü tutuklama, hapis veya esaretin tarihi ve yeri ne olursa olsun, tüm tutuklu ve tutsaklar için geçerli olacaktır.

3. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra en son iki ay içinde, Fransız kuvvetleri 8. maddede belirtilen hattın güneyine, Türk kuvvetleri ise aynı hattın kuzeyine çekileceklerdir.

4. 3. maddede yazılı süre içinde uygulanacak boşaltma ve teslim alma, her iki tarafın komutanlarınca atanan bir karma komisyonun kararına göre saptanacak düzenlemelerle yapılacaktır.

5. Her iki taraf, boşaltılacak topraklarda, bu toprakları teslim alır almaz bir genel af ilan edecektir.

6. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Misak-ı Milli'de açıkça tanınan azınlık haklarının, bu konuda Müttefik Devletler ile onların hasımları ve kimi müttefikleri arasında yapılmış sözleşmelerdeki ilkelere dayanarak kendi tarafından doğrulanacağını bildirir.

7. İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulacaktır. Bu bölgenin Türk ırkından olan halkı, kültürünün gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır.

8. Üçüncü maddede adı geçen hat, aşağıdaki şekilde saptanmış ve belirlenmiştir:

Sınır çizgisi, İskenderun Körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere seçilecek bir noktadan başlayacak ve yaklaşık olarak Meydan-ı Ekber'e doğru gidecektir (demiryolu istasyonu ve Meydan-ı Ekber, Suriye'de kalacaktır); oradan Marsova'yı Suriye'ye ve Karnaba ile Kilis kentini Türkiye'ye bırakmak üzere güneydoğuya doğru kayacak ve Çobanbey istasyonunda demiryoluyla birleşecektir. Daha sonra, Bağdat demiryolunu izleyecek olan sınır çizgisi (demiryolu platformu Nusaybin'e dek Türk toprakları üzerinde kalacaktır), Nusaybin ile Ceziret-i İbn-i Omar arasındaki eski yolu izleyerek Ceziret-i İbn-i Omar'da Dicle'ye varacaktır. Nusaybin, Ceziret-i İbn-i Omar ve yol Türkiye'de kalacaktır. Çobanbey ile Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve garları, demiryolu platformunun parçalarından sayılarak Türkiye'ye bırakılacaktır.

9. Osmanlı hanedanının kurucusu Osman Gazi'nin dedesi Süleyman Şah'ın Caber Kalesi'nde bulunan ve Türk Mezarı adıyla tanınan mezarı, çevresiyle birlikte Türkiye'nin malı oalrak kalacak ve Türkiye orada koruyucular bulundurup Türk bayrağını çekebilecektir.

10. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu kesimine ilişkin ayrıcalık hakkının ve Adana ilinde yapılmış bulunan kolların bu ayrıcalık haklarına bağlı, özellikle işletmeye ve taşıma ticaretine ilişkin tüm hak, izin ve avantajlar ile birlikte, Fransız Hükümeti'nin seçeceği bir Fransız grubuna devredilmesini kabul eder. Türkiye, Meydan-ı Ekber'den Çobanbey'e kadar Suriye topraklarında demiryolu ile askeri ulaşım yapma hakkına sahip olacaktır. Suriye de Çobanbey'den Nusaybin'e dek Türk toprakları üzerinde demiryolu ile askeri ulaşım yapma hakkına sahip olacaktır.

İlke olarak bu demiryolu kesimi ve kolları üzerinde ayrım gözeten hiçbir tarife uygulanamaz. Gerekirse bu ilkeye aykırı hareket edilebilmesi konusunu iki hükümet birlikte incelemek hakkını

saklı tutarlar. Anlaşma olanağı bulunmazsa taraflardan her biri özgürce hareket edebilecektir.

11. Bu antlaşmanın onaylanmasından sonra Türkiye ve Suriye arasında bir gümrük sözleşmesi yapılması için bir karma komisyon kurulacaktır. Bu sözleşmenin koşulları ve yürürlük süresi bu komisyon tarafından saptanacaktır. Bu sözleşmenin yapılmasına kadar taraflar hareket özgürlüğüne sahip olacaklardır.

12. Kuveik suyu, Halep kenti ile kuzeyde Türk kalan bölge arasında adil bir şekilde ve iki tarafı tatmin edecek biçimde bölüşülecektir. Halep kenti, bölgenin ihtiyacını karşılamak üzere kendi yapacağı harcamalarla Türk toprağı üzerinde Fırat'tan da su alabilecektir.

13. Yerleşik ya da yarı göçebe halktan 8. maddede belirlenen sınır çizgisinin her iki tarafında bulunan çayırlardan yararlanmayı ya da mülkiyet hakkına sahip olanlar haklarını eskisi gibi kullanmayı sürdüreceklerdir. Bunlar işletme ihtiyaçları için özgürce ve hiçbir gümrük vergisi ya da çayır için resim, ne de başka bir ücret vermeksizin sınır çizgisinin bir yanından öteki yanına hayvanlarını ve yavrularını, araç ve gereçlerini, tohumlarını ve ürünlerini götürebileceklerdir. Bunlara ilişkin vergi ve resimleri oturdukları ülkede ödemekle yükümlüdürler.

KRONOLOJİ

1 Şubat 1920
Fransızlar Maraş'ta çarşıyı ateşe verdi ve şiddetli sokak muharebeleri çıktı.

8/9 Şubat 1920
Kuvayı Milliye, Fransız işgalindeki Urfa'yı kuşattı ve şehri zaptederek, Fransız komutanının karargâhına Türk bayrağını çekti.

12 Şubat 1920
Maraş Fransızlar tarafından tahliye edildi.

Fransızların Maraş'ı tahliyesi üzerine Kılıç Ali ve bazı Kuvayı Milliye komutanları emirlerindeki müfrezelerle şehre girdi.

5 Mart 1920
Urfa bölgesinde Kuvayı Milliye Fransız kuvvetlerine taarruza geçti ve şiddetli çarpışmalar oldu.

1 Nisan 1920
Urfa'da Fransız taarruzu Kuvayı Milliye tarafından püskürtüldü.

11 Nisan 1920
Fransızlar Urfa'yı tahliye etti.

23 Nisan 1920
Ankara'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Büyük Millet Meclisi kuruldu.

8 Mayıs 1920
Urfa'da "Sarımağara" bölgesinde Fransız taarruzu ile şiddetli çarpışmalar başladı ve düşmana ağır kayıplar verdirildi.

21 Mayıs 1920
Antep cephesinde Fransızlarla Kuvayı Milliye birlikleri arasında "Akbaba Savaşı" başladı.

3 Ağustos 1920
Urfa cephesinde, Akçakoyunlu bölgesinde Fransızlar Cerablus istikametinde Kuvayı Milliye birliklerine karşı taarruza geçti.

9 Ağustos 1920
Antep bölgesinde Fransızlarla Kuvayı Milliye birlikleri arasında "Birinci Nafak Boğazı Çarpışması" çıktı ve Fransızlar şehrin güneydoğu kısımında arazi kazandılar.

18/19 Ağustos 1920
Antep'te Kuvayı Milliye birlikleri Fransızları muhasara altına aldı ve büyük başarı kazanarak şehre girdi.

21 Ağustos 1920
Antep'te Fransızlar Türklere karşı taarruza geçerek bazı bölgeleri işgal ettiler.

22 Ağustos 1920
Antep bölgesinde Fransızlara karşı Türk taarruzu başladı ve Fransızlar ele geçirdikleri mevzilerden geri atıldı.

20 Eylül 1920
Antep bölgesinde Fransızlar ile Kuvayı Milliye birlikleri arasında "İkinci Nafak Boğazı Muharebesi" yaşandı ve Fransızlar çekilmek zorunda kaldı.

16 Kasım 1920
Antep bölgesinde Fransızlara karşı Türk taarruzu ve "Akkoyunlu Muharebesi" başladı.

23 Aralık 1920
Antep cephesinde Fransız taarruzu sonucunda şehir dışındaki Türk birlikleri Göksuncuk-Bedirköy-Suboğazı hattına, karargâh da Acemhöyüğü'ne çekilmek zorunda kaldı.

18 Ocak 1921
Antep cephesinde 2. Kolordu kuvvetleri ve Fransızlar arasında "İkizkuyu Muharebesi" yaşandı.

30 Ocak 1921
Antep'te Fransızlar Musullu cephesine taarruza geçtiler ve Kuvayı Milliye birlikleri tarafından geri püskürtüldüler.

30/31 Ocak 1921
Fransız kuşatmasındaki Antep'te şehir içindeki Kuvayı Milliye birlikleri düşmanla şiddetli çarpışmalara girdi ve bazı bölgelerde düşman cephesi yarıldı.

9 Şubat 1921
Antep delege heyeti ile Albay Andrea arasında şehrin teslimi hakkında 11 maddelik bir anlaşma imzalandı.

27 Şubat 1921
Gaziantep etrafındaki Fransız kuvvetleri garnizonlarına çekildi ve kuşatma tamamen kaldırıldı.

12 Ekim 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda Fransızlarla yapılacak Ankara Antlaşması üzerindeki görüşmeler başladı.

20 Ekim 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa Hükümeti arasında "Ankara Antlaşması" imzalandı.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

14

Savaşın Sıcak Yüzü

Koç

Birinci İnönü Savaşı

Yunanistan'da 1920 sonbaharında yapılan seçimlerde Venizelos hükümeti sona ermiş, hükümeti Kral Konstantin devralmıştı. Yeni hükümetin hem içeride hem dışarıda destek sağlayabilmek için Anadolu'daki işgaller konusunda doğru bir politika tayin etmesi gerekiyordu. Bunun yolu ise İtilaf Devletleri tarafından desteklenen Venizelos ile aynı doğrultuda ilerlemekti.

Kral Konstantin ile yeni hükümetin başbakanı Rallis, büyük devletlere karşı Sevr Antlaşması'nın kendilerine verdiği yükümlülüğü yerine getirmekten aciz olmadıklarını göstermek ve onların güvencesini yeniden sağlamak için askeri önlemler almaya karar verdiler. Kral Konstantin hemen uygun düzenlemeleri yapıp gerekli direktifleri vermeye başladı. Nitekim Yunanistan'ın Anadolu ordusu kurmay başkan yardımcısı General Sarıyanis de, yaptığı bir açıklamada, 1920 seçiminden sonra İzmir'de kumandanlığa getirilen General Papulas'ın Atina'ya yaptığı ziyaretten söz ediyordu. Sarıyanis'in anlattığına göre, hükümetle temaslarda bulunan Papulas, dönemin başbakanı Rallis ile yaptığı görüşme hakkında bilgi vermişti. Başbakan, Papulas'a, hükümetin Venizelos siyasetini takip ettiğinin İngiltere'ye ispatlanması için Anadolu'da bir taarruz hareketi yapılması gerektiğini bildirmişti.

Başbakan Rallis ile aynı kanaatte olan General Papulas, Türk tarafının teşkilat ve harp kabiliyeti hakkında ordu tarafından toplanan bilgilerin yeterince güvenilir ve açık olmadığını dile getirerek, bu bilgilerin doğruluk derecesini saptamak üzere bir keşif taarruzu yapılmasını öneriyordu. Taarruz sonunda karşı tarafın düzenli birliklerinin yetersiz olduğu anlaşılırsa, kendileri de silah altındaki kuvvetlerini azaltmayı tasarlayabileceklerdi. Bu düşüncelerle Yunan birlikleri hazırlıklara başladı.

Türkiye tarafında ise, Yunanlıların harekete geçmeyi planladığı günlerde Cephe Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği'ne atanmasıyla Batı Cephesi ikiye bölünmüş, Kütahya ile kuzeyindeki bölge Batı Cephesi adıyla İsmet Bey'in, güneydeki bölge ise Güney Cephesi adıyla Refet Bey'in kumandasına verilmişti. Batı Cephesi'nin bir tümeni Yenişehir-İnegöl hattında konumlanmışken, bir bölümü de düşman taarruzu durumunda İnönü mevziini savunmak üzere Eskişehir-İnönü bölgesinde bulunuyordu. Güney Cephesi'nde ise askeri birliklerin bir tümeni Dumlupınar mevziinde, büyük bölümü de Pozantı'da yerini almıştı.

Bursa cephesindeki 24. Tümen kumandanı, keşif ve haber alma raporlarından,

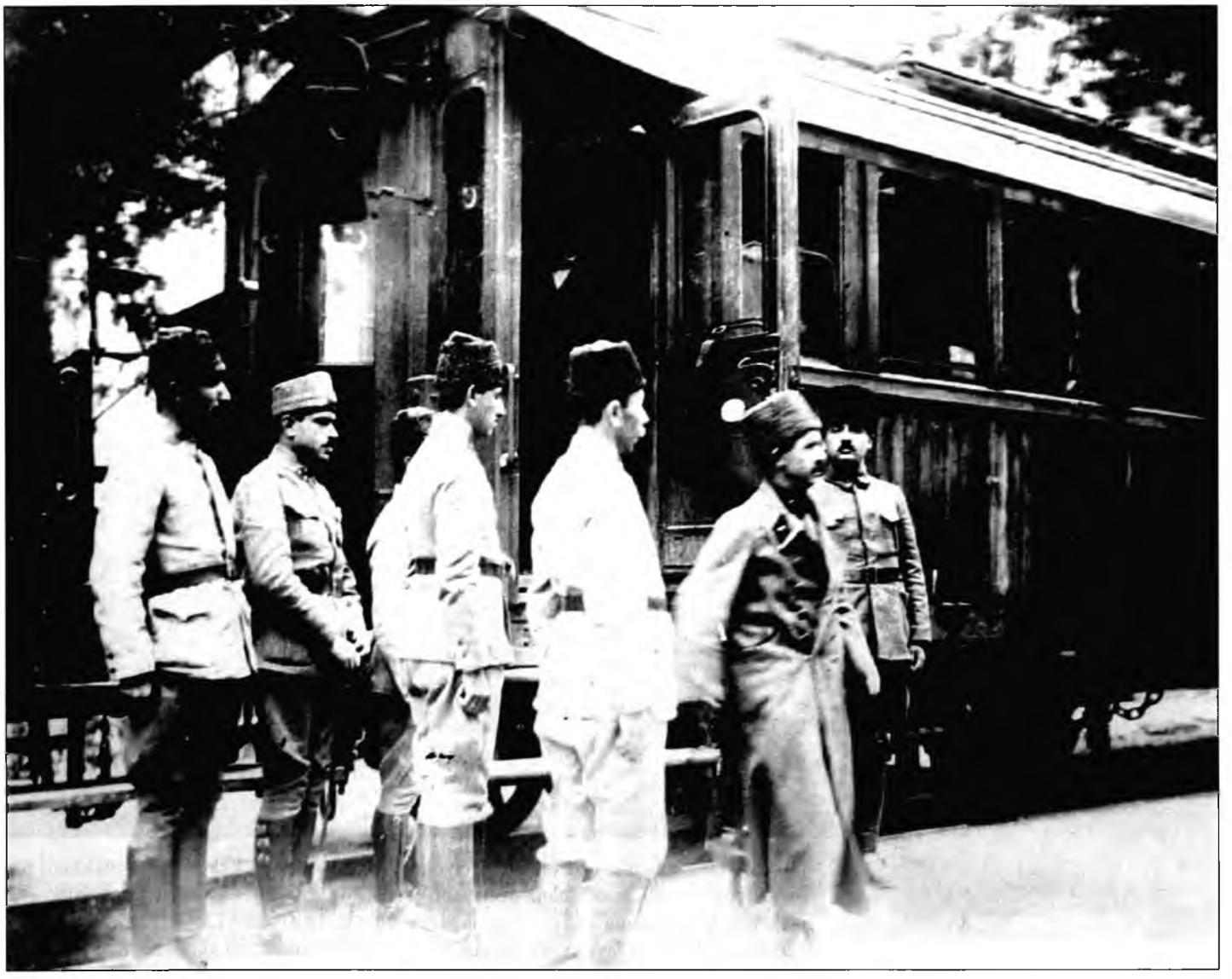

Üstte
Batı Cephesi Kumandanı İsmet (İnönü) Paşa Eskişehir'de trenden iniyor.

Solda
İnönü Savaşları öncesinde Batı Cephesi topçu bataryaları atış taliminde.

Yunanlıların bir taarruz hazırlığı içinde olduğunu sezerek Batı Cephesi kumandanlığına raporlar gönderiyordu. 3 Ocak gecesi iletilen raporda, o akşam Bursa'dan gelen bir yolcunun iki gün evvel iki tabur Efzun askerinin Bursa'ya gelip hanlara yerleştiğini ifade ettiği yazılıydı. Kumandan, düşmanın Bursa-İnegöl arasında yığınak yapmasının ve yeni kuvvetler getirmesinin, bu cepheden daha çok Pazarcık istikametinde yakın bir gelecekte taarruza geçileceği kanaatini verdiğini ve Eskişehir'den Geyve'ye kadar dağılmış olan tümen cephesinin yeterince güçlü olmadığını bildiriyor, buradaki alayların takviye edilmesi gerektiğini vurguluyordu.

Bugünlerde İzmit'te Yunanlıların Manisa tümeninin karşısında bir Türk alayı ile 20-80 kişi arasında değişen beş milli müfreze Adapazarı-Geyve yolunu kapatıyorlardı. Ayrıca Gemlik'te bir, Bursa'da iki Yunan tümeni bulunuyordu; bu cephe de 24. Tümen tarafından tutulmuştu. 24. Tümenin emrinde "Gökbayrak taburu" adlı bir milis kuvveti de bulunuyordu. Uşak'ta ise iki tümenli 1. Yunan kolordusu karşısında Dumlupınar'da iki Türk taburu mevcuttu.

Yunan birlikleri 6 Ocak günü Bursa'dan Eskişehir yönünde, Uşak'tan ise Afyon yönünde bir ileri harekete başladı. Saldırı için seçilen hat tesadüfi değildi; zira Eskişehir ve çevresi, Ankara hattı ile Kütahya-Afyon hattının kavşak noktasında olması dolayısıyla stratejik öneme sahipti. Marmara Bölgesi'nden İç Anadolu'ya giden yol İnönü'den geçerek Eskişehir'e ulaşıyor ve buradan ikiye ayrılarak doğuda Ankara'ya, güneyde Afyon'a uzanıyordu. Askeri açıdan son derece önemli olan İstanbul-Bağdat demiryolunun Eskişehir'den geçiyor olması da bölgenin önemini artırıyordu.

İnönü hattı ise Eskişehir'e 40 kilometre uzaklıkta bulunuyordu. 30 kilometre genişliğindeki mevzilerin sağ tarafı Sakarya Nehri kıyılarına, sol kanadı Domaniç dağlarına bağlı bir tepeye dayanıyordu. De-

Üstte
Mustafa Kemal Paşa, kurmaylarıyla birlikte İnönü Savaşları'nın cereyan ettiği alanlarda inceleme yaparken.

Sağda üstte
Mustafa Kemal, I. İnönü Savaşı alanını gezdikten sonra trenle Ankara'ya dönüyor (15 Şubat 1921).

Sağda altta
TBMM Başkanı Mustafa Kemal, I. İnönü Savaşı'ndan sonra Eskişehir'den Batı Cephesi'ne giderken (1921).

miryolu bu cephenin ortasından geçiyor, mevzilerin ilerisinde düşmanı oyalayabilmek için üç savunma hattı, 15 kilometre geride ise bir başka savunma hattı bulunuyordu.

İsmet ve Refet Beyler, Yunanlıların ileri harekete geçtiklerini öğle vakti Gediz yolu üzerinde Efendi Köprüsü'ne vardıklarında haber aldılar. Bunun üzerine, o günlerde orduya karşı ayaklanan Çerkez Ethem'e karşı harekete geçmiş olan birlikleri toparlayıp, sadece küçük bir kuvveti bu görevle bırakarak Dumlu mevziini tutmak üzere harekete geçtiler.

Taarruza Bursa'daki bir Yunan tümeni ile Gemlik'teki tümenden 15-20 bin kişilik bir müfreze katılmış, İzmit'teki Yunan tümeni teşebbüste bulunmamıştı. Uşak'tan hareket eden kuvvetler ise Dumlupınar'a doğru ilerleyip İslamköy'de durmuş, sadece bir gösteriş taarruzu yapmıştı. Üç yürüyüş kolunun izlediği yollar İnönü önünde birleşti ve Yunanlılar asıl muharebe alanına üç günde ulaştılar. Bu üç gün küçük çarpışmalarla geçti.

Muharebenin ikinci gününde Türk birliklerinde 417 subay, 8500 er, 6000 tüfek, 18 hafif makineli tüfek, 47 ağır makineli tüfek, 28 top bulunuyorken Yunanlılar 472 subay, 15.816 er, 12500 tüfek, 270 hafif makineli tüfek, 80 ağır makineli tüfek, 72 topa sahipti.

9 Ocak günü Yunan birlikleri İnönü mevzilerinin önüne ulaştığında, muharebeye katılacak üç Türk tümeninin bir bölümü öğle üzeri mevziye yerleşmiş durumdaydı, bir kısmı ise yetişmek üzere yoldaydı. Üç ayrı koldan mevzide toplanan Yunanlılar gün boyu taarruza geçmediler. Sol kol geride kaldığından, sağdan ilerleyenler mevzilerin sol kesimine yüklendi. Çarpışma akşama kadar sürdükten sonra karanlık bastığında kesildi. Yunanlılar zaptettikleri yerlerde bazı arazileri bırakarak muharebe hattının gerisine çekildi. 9 Ocak akşamına gelindiğinde Türk kuvvetleri bütün birliklerle cepheye yetişmiş ve mevzilere yerleşmiş durumdaydı.

10 Ocak sabahı erken saatte sisli bir havada düşman tekrar taarruza geçti ve Türk cephesinin sol kanadında öğleye doğru bazı mevzileri zaptetti. Ancak bu cephe yedek kuvvetlerle takviye edilmişti ve bu sayede düşman durdurulabildi. Sisin çekilmesiyle sağ kanatta aniden düşmanla kar-

şılaşan 24. Tümen birlikleri ise geri çekilmeye başladı.

Cephenin iki bölümü arasındaki boşluktan faydalanan Yunan birlikleri öğle üzeri Batı Cephesi karargâhının bulunduğu İnönü istasyonunu tehdit etmeye başladı. Cephe kumandanı tümenlerle ve tümenler birbiriyle yeterince bağlantı kuramıyordu. Bu durumda yapılacak bir taarruzun başarısızlıkla sonuçlanması tehlikesi taşıdığını düşünen İsmet Bey geri çekilmeyi uygun buldu.

Öğleden sonra düşman İnönü mevzilerini ele geçirmişti. Batı Cephesi kuvvetleri mevzilerin 15 kilometre gerisindeki ikinci savunma hattına çekilerek, bu hattı savunmak için yeni bir düzen belirledi ve askerlere her karış toprağı savunma emri verildi. 11 Ocak günü hava aydınlandığında ortalıkta bir hareket gözlenmiyordu. Türk birlikleri, düşmanın hazırlık yaptığını zannederek beklemeye koyuldu, ancak öğleye kadar beklendikten sonra bir faaliyet görülmeyince düşmanın çekildiği anlaşıldı. Yapılan keşifler sonunda Yunanlıların Bursa yönüne çekildiğinin öğrenilmesi üzerine, cephe kumandanlığı akşamleyin takip emri verdi; çarpışma sona ermişti.

İnönü mevziinde yaşanan bu çarpışma sonucunda, o güne dek ağırlıklı olarak Kuvayı Milliye birlikleri desteğiyle ilerleyen Türk ordusu ilk kez kendi gücüyle bir zafer kazanmış oluyor, bu durum içeride ve dışarıda dikkatleri çekiyordu.

Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip eden Fransa'da yayımlanan *Le Temps* gazetesi İnönü karşılaşmasını şu sözlerle aktarıyordu: "Ankara'dan ve başka kaynaklardan gelen haberlere göre, amacı Eskişehir'i almak olan Yunan kuvvetleri İnönü mevkiine kadar ilerlediler; orada, kumandan İsmet Bey idaresinde bekleyen milliyetçilerin bir ordusu taarruz ederek Yunanlıları yendi. Yunan ordusu, Bursa civarındaki eski mevkilerine çekildi, oralarda çarpışmalar milliyetçilerin lehine gelişiyor. Yunanlıların adam ve teçhizat bakımından kayıpları ağırmış."

Gazetenin bir başka haberinde de olay şu sözlerle özetleniyordu: "Küçük Asya'daki Yunan taarruzu başarısıyla Paris Konferansı'nı etkileyecek diye düşünülüyordu. Evet, etkiledi ama başarısızlığıyla."

Savaşın isimsiz kahramanları ise İsmet Paşa'nın şu sözleriyle hatırlanacaktı: "Birinci İnönü'de şehit olanlar, memlekette nizamı ve cephede ordu ile müdafaayı temin için hayatlarını feda etmişlerdir. Hiçbir muharebenin şehitleri bu kadar fevkalade şartlar içinde ve o derece dünyevi, hatta uhrevi menfaatlerden azade olarak hayatlarını feda etmemişlerdir."

TOP SESLERİ İŞİTİLİYOR

"O gün akşamleyin iki cephe kumandanı, yani İsmet Bey'le Refet Bey, Kütahya-Gediz şosesi üzerindeki Efendi Köprüsü denilen Tatar köyünde buluşarak kararlarını verdiler. Her cephenin birlikleri Ethem'e karşı yapılan takip hareketinden vazgeçerek derhal kendi cephelerini müdafaaya koşacaklardır. Yalnız bir istisna ile, Cenup Cephesi'ne ait olan benim süvari grubum, Batı Cephesi yani İsmet Bey'in ordusunun emrine veriliyor. İsmet Bey'in, akşam karanlığında bana harita üzerinde parmağıyla göstererek: 'Kütahya üzerinden İnönü'ye gideceksin. Düşmandan önce İnönü mevzilerini tutmak için şimdi Alayunt'tan yetiştirebileceğim piyade birliklerini trenle yola çıkaracağım. Siz, grubunuzla İnönü'ye geldiğiniz zaman, burasının Yunan kuvvetlerinin eline geçmiş olduğunu göreceksiniz. Bu durumda siz, düşmanın gerilerine tesir yaparak durdurmaya çalışırsınız. Her halde, ben size İnönü güneydoğusundaki Tutluca Köyünde bir talimat ve irtibat postası bulunduracağım' dedi.

Ben, derhal Kütahya'ya doğru yürüyüşe geçtim. Gece yarısı Kütahya'ya geldim. Hayvanların yüzde yetmişinin nalları düşmüştü. Alaylarda nalbant ve nalbant takımı, nal ve çivi yok gibi. Kütahya'da ne kadar nalbant varsa geceleyin evlerinden kaldırdık. Bunları şehrin kenarındaki meydanda topladık. Meşaleler yakarak hayvanları nallattık. Şafak sökerken Kütahya'dan yola çıktık. O zaman Kütahya'dan İnönü'ye doğru giden harapça bir şoseyi takip ederek hiç dinlenmeden kuzey istikametinde yürüdük. Adını unuttuğum ve yolun batıya döndüğü yerdeki bir köyün yanında bir yem molası verdik. Hayvanlar aç susuz ve çok yorgundu. Bu mola iki saat sürdü. Buradan tekrar bir derenin köprüsünden geçmek suretiyle yürüyüşe geçtik. Grubun yarısından fazlası yürüyüş koluna geçmiş ve üçte biri henüz toplu bulunduğu bir sırada bir Yunan uçağı belirdi. Bizi görünce biraz alçalarak üstümüzde dönmeye başladı. Köprüyü geçmekte olan kısımlarımızın üzerine bomba atacağını düşündüm. Fakat yürüyüşü durdurmadım. Yunan gözetleyicisi bizim grubun kuvvetini iyice tespit edecek kadar bizi gözetledikten sonra hemen geri döndü, İnönü istikametinde geldiği yere gitti. Tamam 1800 atlı idik. Her alayda iki tüfekli, bir ağır makineli takımı vardı. Ayrıca grubumuzda iki toplu da bir dağ bataryamız vardı. Toplar hayvan üstünde taşınıyordu.

İkindi zamanı İnönü istikametinden gelen top seslerini işitmeye başladık. Tutluca denilen ve İnönü'ye sekiz kilometre mesafedeki köye geldiğimizde, Cephe Kumandanı İsmet Bey'in orada bizim için bırakmayı vaat eylediği irtibat postasını bulamadık. Aşağıya, vadiye in-

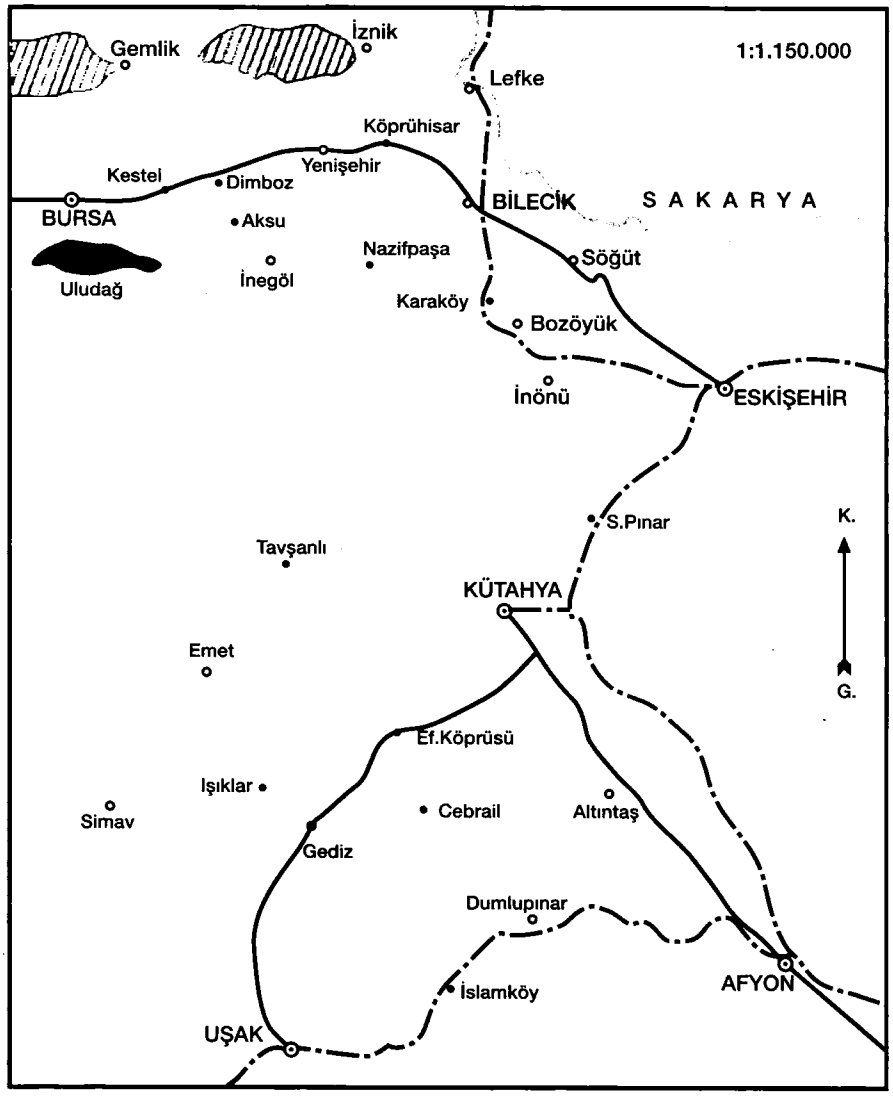

Solda
Çarpışmaların geçtiği İnönü mevziinin konumu.

Sağda üstte
I. İnönü Savaşı'nda yaralandıktan sonra hastanede ölen iki şehidin cenaze törenleri.

Sağda altta
I. İnönü Savaşı'nı kazanan askerlerin sevinci.

meyerek İnönü'nün güneyindeki sırtları üzerinden ilerlemeyi makul gördüm. Karanlık basıncaya kadar yürüdüm. Hayvanlar o kadar yorgun idi ki, yürürken uyuyarak yere düşenler bulunuyordu. İnönü hizasını geçmiştik. Ertesi sabah, düşmanın gerisine tesir yapacak bir duruma girmiştik. Yürüyüşü durdurdum ve üç alayla bir üçgen vaziyet aldırdım. Her alay, kısa mesafe ile bir bölüğünü yaya olarak ileri karakola memur edecek, hayvanlara yem, su ve uyku verilecek.

Alayımın birisinden, bir gedikli çavuşun kumandasında 25 atlı savuşup gitmiş. Başkaca bir dağınıklık olmadı. Piyadelerin perakendelerini de topluyorum. İki saatlik bir uykuyu müteakip sabahleyin şafakla birlikte İnönü üzerine, ovaya inmeye başladım. Öndeki alayımız İnönü'ye yaklaşıyor. Hiçbir ateş yemedik. Ne Yunanlı var ne de şeytan. Hani ya, düşman neler yapmıştı? Düşman ortada yok ki. Bir müddet sonra, Garp Cephesi karargâhına mensup süvari bölüğünü düşman istikametine ileri yürürken gördük. Bölük kumandanı koşarak yanıma geldi: 'Biz sizi arıyoruz. İsmet Bey Çukurhisar'dadır. Orada kıtaları toplayarak yeni bir müdafaa için hazırlanıyor' dedi. Çukurhisar, İnönü'den sonra Eskişehir'e doğru ilk istasyondur. İnönü'den yirmi kilometre kadar geride. O halde, Batı Cephesi kıtalarında önemli bir bozukluk yok. Zaten ilk muharebeye girenlerin, trenle sevk edilen 11'inci Tümen'in iki alayından ibaret olduğunu biliyorum. Bu halde, geriden yaya olarak gelmekte olan diğer birlikler dahi bu sabah Çukurhisar'a yetişecekler. Fakat galip düşmana ne olmuş? İnönü'yü geçtik. Daha batıda, asıl muharebenin olduğu sırtların üzerinden geçiyoruz. Burası ölülerle dolu. Bir meydanlıkta yüz kadar Yunan ölüsü yatıyor. Yanlarındaki derelerin içi ölülerle dolu. Akpınar köyünün bulunduğu bu sırtlarda ve şimdi İnönü Şehitler Abidesi'nin bulunduğu yerlerde kıyasıya ve yakın mesafelerden kanlı çarpışmalar olmuş.

Bu muharebe, İstiklal Savaşı'nın yeni teşkil edilmekte olan genç ordusunun ilk zaferidir. Bunu her inkılap gencine öğretmek lazımdır."

(Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, TTK Yayınları, 1988.)

Siyasi Gelişmeler

İnönü Savaşı'nın Yunanlıların geri çekilmesiyle sonuçlanması ve Türk ordusunun savunma sürdürmüş olması ülke içinde olduğu gibi dışarıda da bir etki yaratmış, İtilaf Devletleri temsilcilerini Londra'da bu son durumu değerlendirmek ve Sevr Antlaşması hükümlerini gözden geçirmek üzere bir araya gelmeye sevk etmişti.

İtilaf Devletleri'nin Sevr Antlaşması'nın hazırlandığı günlerde aldıkları tutumla I. İnönü Savaşı sonrasındaki tutumları arasında göze görünür farklar söz konusuydu. Sevr Antlaşması'nın bir ön hazırlığı niteliğindeki San Remo Konferansı'nda Doğu sorunu başka meselelerle birlikte gündeme getirilirken, Londra Konferansı'nın toplanma amacı sadece Doğu sorununun tartışılmasıydı. Yine San Remo'da Anadolu'nun geleceği belirlenirken sadece Venizelos'un düşünceleri alınmış, Türkiye adına herhangi bir temsilcinin dinlenmesine gerek görülmemişti; Londra Konferansı ise Yunan temsilcileriyle birlikte İstanbul ve Ankara Hükümetleri temsilcilerini konuk ediyordu.

Konferansın 21 Şubat tarihli toplantısı, Yunan ordusunun Anadolu'nun silahlı direnişini kendi olanaklarıyla kırıp kıramayacağı yönündeki tartışmalara sahne oldu. Lloyd George'un Yunan ordusunun kaynaklarını ve hareket imkânlarının açıklanması talebine karşılık Yunan temsilcileri ordularının kendinden bekleneni başaracak halde olduğunu, şimdilik 110-115 bin kişiden oluşmakla beraber bu sayının kısa süre sonra 200 bin kişiye ulaşacağını, ordunun Ankara'yı üç ay içinde ele geçirebileceğini, gerekirse Sivas'a, Trabzon'a kadar ilerleyeceğini, Mustafa Kemal'in birliklerinin ise kötü donatımlı 40-45 bin kişiden ibaret olduğunu söylüyorlardı.

Yunan ordusunun harekâtını izleyen General George ise Yunan ordusunun sekiz tümeninin dördünün İzmir civarında tutulması gerektiğini, geriye dört tümen kaldığını, iki tümen de ulaşım hatlarında kullanılacağından iki tümen kalacağını söylüyor ve ekliyordu: "Şu halde son partiyi oynamak için elinizde iki tümen kalıyor ki kendinizi maceraya atıyorsunuz demektir."

Üstte
İstanbul Hükümeti adına Londra Konferansı'na katılan Tevfik Paşa.

Altta
TBMM önünde I. İnönü Zaferi'nin kazanılması dolayısıyla düzenlenen tören ve geçit resmine hazırlanan milletvekilleri (11 Ocak 1921).

Londra Konferansı'na katılan TBMM heyeti Fransız delegelerle. Soldan sağa oturanlar: Bekir Sami (Kunduh), Fransız delege, Zekai (Apaydın) Bey. Solda ayakta duran kişi Hüsrev (Gerede) Bey.

I. İnönü karşılaşması söz konusu edildiğinde, Anadolu'daki Yunan askerinin bu zafer taarruzunun durdurulmasından ıstırap duyduğunun, Yunanistan'ın İzmir'deki haklarının asırlar öncesine uzandığının söylenmesi üzerine, İtalyan temsilcisi Kont Sforza "Susun, yoksa az sonra Sicilya ve Marsilya'ya da sahip çıkacaksınız" diye bağırmaktan kendini alamamıştı.

Konferansın diğer oturumlarında tartışılan konulardan biri de Sevr'de Yunanistan'a bırakılan bölgelerdeki nüfus meselesiydi. Ankara ile Atina temsilcilerinin nüfusla ilgili birbirini tutmayan rakamlar vermesi üzerine bu rakamlarının kontrolü için bir anket komisyonu oluşturulması teklifini Türk temsilcileri kabul ederken Yunanlılar bu teklifi reddediyordu. Yunan tarafının gerekçesi bu istatistiklerin kontrolünün, Sevr'de kazandıkları haklarını kaybedilmesi anlamına geldiğiydi, ki bu sözler söz konusu rakamların güvenilirliğinden emin olunduğu konusunda bir soru işareti uyandırıyordu.

Konferans, yapılan tartışmalar sonucunda gündeme getirilen önerilerle birlikte ilgili devletler arasında öncelikle çarpışmaların kesilmesini, incelenerek kararlaştırılacak koşullara göre esirlerin karşılıklı değiştirilmesini ve barışın kesin olarak sağlanması için geçecek zaman süresince Türk ve Yunan topraklarındaki azınlıkların korunması için güvence verilmesini koşul olarak sunuyordu.

Bu taleplere karşılık Yunan Başbakanı Kalogeropulos, İzmir ve doğu Trakya hakkındaki etnik istatistiklerin daha önce Barış Konferansı tarafından incelendiğini anımsatarak, bu konuda Atina'dan açıklamalarda bulunmasını isteyeceğini belirtti. Türk heyeti ise, İzmir ve Trakya'da incelemelerde bulunacak bir komisyonun oluşturulmasını kabul edebileceğini, ancak Sevr Antlaşması'nın koşulları hakkında daha sonra yanıt vereceğini ifade etti.

Konferans oturumları sonunda İtilaf Devletleri Yunan ve Türk heyetlerine, hükümetleriyle görüşüp yanıt vermek üzere, Sevr Antlaşması'nda bazı değişiklikler teklif eden bir barış önerisinde bulunmuşlardı. Bu öneride antlaşmanın önerilen değişiklerle kabulünün, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne kabulünü kolaylaştıracağı dile getiriliyor ve özetle şunlar sıralanıyordu: Boğazlar Komisyonu'nun başkanlığının Türkiye'ye verilmesi; kapitülasyonların yerini alacak bir proje hazırlayacak komisyona Türkiye'nin katılımının kabul edilmesi; ordunun 35 bin ve jandarmanın 45 bin kişiye yükseltilmesi; Boğaz'ın her iki tarafından 5 kilometrelik toprağın işgalsiz tarafsızlığı ile birlikte Türk askerlerinin buradan ve İstanbul'dan geçebilmesi, İtilaf Devletleri'nin sadece Gelibolu ve Çanakkale'yi işgal olanağının bulunması; Türkiye'nin deniz gücünün artırılması; mali konularda Türkiye'nin istediği değişikliklerin yapılması ve maliye komisyonu başkanının Osmanlı maliye nazırı olabilmesi; bazı koşullar altında yabancı postaların kaldırılabilmesi; Kürdistan için mevcut duruma göre değerlendirme yapılması; Doğu Anadolu'daki Ermeniler hakkında uluslararası komisyonun yapacağı incelemeyle bir kısım toprağın Ermenistan'a verilmesinin kabul edilmesi; İzmir'in Türk egemenliğinde kalması, ancak şehirde Yunan kuvvetlerinin bulunması; başka yörelerde halk çoğunluğuna göre İtilaf subayları kumandasında bir jandarma kuvveti oluşturulması; İzmir şehrine Milletler Cemiyeti'nce bir Hıristiyan vali atanması ve her yıl vilayet gelirine göre artan bir verginin Türkiye'ye verilmesinden bu valinin sorumlu olması; iki taraftan birinin isteği üzerine bu çözüm yönteminin beş yıl sonra Milletler Cemiyeti tarafından incelenmesi.

Bu önerinin heyetlere sunulmasıyla Londra Konferansı son bulacak, ancak İtilaf Devletleri'nin 12 Mart tarihli önerileri ilgili hükümetler tarafından yanıtlanmadığı ve Türk delegeler yolda bulundukları sırada Yunanlılar I. İnönü savaşına göre çok daha kuvvetli bir saldırıya geçeceklerdi.

İsmet Paşa, Malatyalı sorgu yargıcı Mehmet Reşid Bey ile Deliorman-Razgradlı Cevriye Hanım'ın oğlu olarak 24 Eylül 1884'te İzmir'de doğdu. Ortaöğrenimini 1880 yılında Sivas Askeri Rüştiyesi'nde tamamladıktan sonra, 1903 yılında Mühendishane-i Berri-i Hümayun'dan, 1906 yılında Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden mezun oldu. Öğrenimini tamamlamasının hemen ardından kurmay yüzbaşı rütbesiyle Edirne'deki II. Ordu'nun VIII. Alayında bölük komutanlığı görevine atandı. Bu dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olduysa da cemiyet içindeki etkinlikleri askerliği dolayısıyla ikinci planda kaldı. 1908 yılında kolağası unvanı alan İsmet Paşa, 13 Nisan 1909 tarihinde başgösteren 31 Mart Olayı'nı bastırmak üzere Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nda Mustafa Kemal ile birlikte görev yaptı.

1910 yılında Yemen ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilen Ahmed İzzet Paşa'nın karargâhındaki hizmetlerine karşılık dördüncü dereceden Mecidiye nişanı ve bir yıl kıdem alan ve 26 Nisan 1912'de rütbesi binbaşılığa yükseltilen İsmet Paşa, Yemen Mürettep Kuvvetleri kurmay başkanı olarak atandı. Balkan Savaşı'nda Çatalca'da sağ cenah komutanlığının başına geçti. Enver Paşa'nın 1914'te başlattığı, ordunun yenileştirilmesine yönelik hareketlerde önemli rol oynadı.

I. Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde görevlendirilip 1916 yazında bir süre çarpışmaları yöneten İsmet Paşa'nın stratejik birliklere komutanlık dönemi, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisi üzerine 1917 yılının Ocak ayında getirildiği 4. Kolordu komutanlığı göreviyle başladı.

Suriye Cephesi 20. ve 3. Kolordu komutanlıklarına atanan İsmet Paşa, daha sonra İstanbul'a çağrılarak Halep'te 7. Ordu'nun kurulmasında görev aldı ve bu ordunun kolordu komutanlığına getirildi. Bu görevi sırasında, 7. Ordu'nun komutanlığını üstlenen Mustafa Kemal Paşa ile yakın ilişki içinde oldu. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir süre önce İstanbul'a döndü ve Harbiye Nezareti'nde müsteşarlık, Paris Barış Konferansı'na hazırlık amacıyla kurulan komisyonda askeri müşavirlik yaptı. Daha sonra Askeri Şûra Muamelat-ı Umumiye müdürlüğü; jandarma ve polis örgütünün iyileştirilmesi amacıyla kurulan komisyonlarda üyelik gibi görevlerde bulundu.

8 Ocak 1920 tarihinde gittiği Ankara'da Mustafa Kemal'le birlikte bir süre çalışmasının ardından, yeni kurulan Ali Rıza Paşa hükümetinde harbiye nazırlığı yapan Fevzi Paşa'nın çağrısı üzerine İstanbul'a giden İsmet Paşa, 9 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal'in daveti üzerine ve bu kez İstanbul ile bütün resmi bağlarını koparark Ankara'ya geri döndü.

23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Edirne milletvekili olarak yer alan İsmet Paşa, İcra Vekilleri Heyeti'nde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye vekilliği ve Batı Cephesi kumandanlığı görevlerinde bulundu. Çerkez Ethem İsyanı ve diğer iç isyanların bastırılmasında, I. ve II. İnönü Savaşlarında Yunan ilerlemesinin durdurulmasında, Sakarya Savaşı, Büyük Taarruz ve Başkumandanlık Meydan Savaşı'nda etkin rol oynadı.

Milli Mücadele'nin sonunu belirleyen Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde (3-11 Ekim 1922) Türk tarafının temsilcisi olarak yer alan İsmet Paşa, Lozan görüşmelerinde murahhas heyetin başkanlığını yaptı. Yeni Türk devletinin bağımsızlığını ve egemenliğini onaylayan, Sevr Antlaşması ve Mondros Mütarekesi'ni hükümsüz kılan, aynı zamanda siyasal-diplomatik açıdan kazandığı başarılar arasında en önemlisi kabul edilen Lozan Antlaşması'nı imzaladı. Mustafa Kemal ile siyasi işbirliğini Cumhuriyet'in ilanına kadar sürdüren İsmet Paşa, ilk hükümeti kurdu. Sonraları Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adıyla anılan Halk Fırkası'nın genel başkan vekilliğini üstlenmesiyle birlikte hükümet ve parti üzerinde otorite kurma olanağı buldu. 8 Kasım 1924 günü başvekillikten istifa ettiyse de doğudaki Şeyh Sait Ayaklanması üzerine 3 Mart 1925'te yeniden hükümet kurmakla görevlendirildi. Ayaklanmanın bastırılmasında hükümet başkanı olarak önemli rol oynayan İnönü, bu olaydan sonra, yeni devletin ve tek parti yönetiminin oluşumunda Mustafa Kemal ile birlikte en önemli siyasi kişilik olarak yer aldı.

1934'te Soyadı Kanunu çıktığında kendisine Mustafa Kemal tarafından verilen İnönü soyadını alan İsmet Paşa, başvekillik görevini 1924'ten 1937 yılına kadar ara vermeden sürdürdü. Siyasi muhalefetin etkisinin yitirilmesinde, reformların uygulanmasında, devletçilik ilkesinin kabulünde ve uygulanmasında etkin rol oynadı.

Atatürk'ün ölümünün hemen ardından, 11 Kasım 1938'de cumhurbaşkanlığına seçilen İsmet İnönü, aynı zamanda CHP'nin genel başkanlığına getirildi. 1950 yılında yapılan genel seçimleri kaybeden İnönü, 1960 yılına kadar ana muhalefet partisi başkanı olarak siyasi yaşamını sürdürdü. 27 Mayıs harekâtından sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçildi ve 10 Kasım 1961'de başbakanlık görevine getirildi. 1972'de parti başkanlığı ve milletvekilliği görevlerinden istifa ederek Anayasa gereğince ölünceye dek (25 Aralık 1973) Cumhuriyet Senatosu tabii üyeliği görevinde bulundu.

İkinci İnönü Savaşı

Yunan Ordusu, ocak ayında düzenlediği keşif amaçlı taarruzda somut bir sonuç elde etmeden hareket üslerine çekilmişti, ancak bu çekilmenin yeni bir girişimle telafi edileceğini düşünmek zor değildi. Nitekim Türk birlikleri 12 Ocak günü aldıkları emirle Batı ve Güney Cephelerine yeni bir taarruz beklendiği bilgisiyle gerekli hazırlıkları yapmaya girişmişlerdi.

Düşmanın yeni taarruzunun Bursa bölgesinden Eskişehir yönünde ve Uşak bölgesinden Afyon yönünde gelişmesi muhtemeldi; ancak iki yönde eşit kuvvetlerle savunma yapılamayacağından, asıl kuvvetin stratejik önemi daha fazla olan Eskişehir-Ankara yönünde bulundurulmasına, güneyde ise zayıf kuvvetlerle oyalama yoluna gidilmesine karar verildi. Eskişehir yönünden gelecek saldırı için İnönü mevzileri güçlendirilmeye ve gerekli tedbirler alınmaya başladı.

Bu arada Bursa-Uşak çizgisinde konumlanan Yunanlılar harekete geçmeden evvel halkın moralini bozmak üzere yaptıkları propaganda faaliyetlerinde, kendilerine sığınmış olan Çerkez Ethem ve kardeşlerinden de yararlanmaya çalışıyorlardı. 3 Mart 1921 günü Çerkez Ethem'in kardeşi Reşit Bey imzasıyla Yunan uçakları tarafından Pazarcık'a atılan bir bildiride şunlar yazıyordu:

"Ankara Millet Meclisi'ne ve Türk milletine. Anadolu'daki gazete ve ajanslardan anlıyorum ki, yine sahtekâr kumandanlarınız karşınıza bir İnönü müzafferiyeti çıkardılar, sizi, halkı sarhoş ettiler. Mustafa Kemal'in büyük bir fikri ve zihni meşguliyetle hazırladığı yalanları da alkışlar ile dinlediğinizi teessüfle okudum. Teslim olunuz demiyorum. Yalnız Allah aşkına memleketin selameti namına kendinizi hakka, daima hakka doğru sevk etmeye çalışınız... Bilahare siz de benim gibi bu ha-

Sağdaki taşta "İnönü: Girilmez", soldaki levhada ise "Geçilmez" ibareleri okunuyor.

II. İnönü Savaşı şehitlerinin toprağa verilişi.

reketleriniz ile pişman olacaksınız, fakat iş işten geçmiş bulunacaktır... Hokkabazlara aldanmamaya gayret ediniz. Aldanan adaleti hakikat takip edemez. Muhakkak mağlup olacaksınız. Eski arkadaşınız Mebus Reşid."

Reşit Bey'in Türk askerlerini savaşta kaybedip esir düşmektense Mustafa Kemal'e karşı ayaklanmaya çağırdığı bu bildirinin elbette herhangi bir etkisi olmadı. Aksine, Batı Cephesi dışındaki cephelerde bulunan askerler İnönü mevziini sağlamlaştırmak için bu bölgeye yardıma gelmeye devam ettiler. Kocaeli Grubu kıtalarının büyük bölümü, ayrıca Güney Cephesi'nden 4. Tümen ile 1. Süvari Tümeni ile İnönü mevzilerine takviye yapıldı.

Yunanlılar 23 Mart 1921 günü, iki grup halinde Eskişehir ve Afyon'a doğru taarruza geçtiler. Bu taarruzda kesin sonuç alınmak istendiğinden düşmanın Uşak grubu, Dumlupmar mevzilerine kadar geldikten sonra durmayıp ileri harekete devam etti; Bilecik ve ardından Adapazarı işgal altına alındı. 24 Mart'ta Dumlupınar mevzilerini işgal eden düşman, burada 23. Tümeni aşarak Afyon'a ilerlemeye başladı. Ertesi gün yeniden taarruz başladı, 12. Kolordu'nun savunması başarıyla sonuçlanamadı ve 27 Mart günü akşama doğru Afyon işgal edildi. Eskişehir-Afyon hattını ele geçirmek üzere hareket eden Yunan ordusu, böylece, hedeflerinden birine ulaşmış oluyordu.

İnönü mevzileri iki yandan sarılıyor, durum gitgide daha tehlikeli olmaya başlıyordu. 30 Mart günü gerçekleşen şiddetli düşman taarruzuyla cephe karargâhı İnönü'den Çukurhisar'a nakledildi; ancak takviye kuvvetlerin gün içinde cepheye yetişeceğinin tahmin edilmesi, moralleri biraz olsun yükseltiyordu. Nitekim Güney Cephesi'nden gelen 23. Tümen ve Ankara'dan yollanan İsmail Hakkı Bey kumandasındaki Meclis Muhafız Taburu da tam zamanında cepheye yetişti. Bu kıtaların yaptığı karşı taarruzlarla cephenin durumu düzelmeye başladı.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, İnönü mevzilerinin savunulmasında geri adım atılmasına izin vermiyor, birliklere ilettiği emirlerde elde bulunan mevzilerin savunulması gerektiğini bildiriyor, kararlılığını "Bütün kumandanlar, subaylar ve erlerden mevzilerini kati surette muhafaza etmelerini ve emirsiz bir adım geriye gitmemelerini ve mevzilerde hasıl olan dalgalanmaları derhal karşı taarruzla düzeltmeye çalışmalarını isterim" sözleriyle tamamlıyordu.

31 Mart günü Türk ordusunun, düşmanın sağ kanadına yaptığı karşı taarruz, muharebenin kaderini tayin etti ve gün içinde Güney Cephesi'nden 8. Tümen ile 8. Süvari Tümeni'nin de İnönü bölgesine gelmesiyle süvarilerin düşmanın yan ve gerilerine doğru akın etmeye başlaması da Yunan taarruzlarının başarısızlıkla sonuçlanmasını sağladı. 1 Nisan günü Yunan ordusunun çekilmeye başlamasıyla İnönü Muharebeleri sona ermiş ve şimdi Bursa'ya doğru çekilen birliklerin takibi başlamıştı.

Büyük kayıplar vermiş olan Yunan birliklerinin geri çekilmesini İsmet Paşa 1 Nisan tarihli telgrafında şöyle aktarıyordu: "Saat 9.30 sonrasında Metristepe'den görülen vaziyet: Gündüzbey şimalinde sabahtan beri sebat eden ve dümdar olması

Sağda
Birinci ve İkinci İnönü Savaşları'nı zaferle sona erdiren Batı Cephesi Kumandanı İsmet (İnönü) Paşa, ordunun zaferi için düzenlenen bir dua töreninde.

Solda
II. İnönü zaferi dolayısıyla Ulus Meydanı'nda düzenlenen törenle halka moral verildi (27 Mayıs 1921).

muhtemel bulunan bir düşman müfrezesi sağ cenah grubunun taarruzu ile gayrı muntazamn çekiliyor. Yakından takip ediliyor. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok. Bozüyük yanıyor. Düşman binlerce maktulleriyle doldurduğu muharebe meydanını silahlarımıza terk etmiştir."

Yunan Generali Papulas da, muharebeden sonra Yunan Genelkurmayı'na verdiği raporda izlenimlerini belirtirken, son askeri hareketler sonunda, Türk ordusunun iki yıl içinde yakalayamadığı gelişmeyi son iki ay içinde elde etmiş olduğunu, mükemmel bir şekilde kurulup silahlandırıldığını, mükemmel bir disipline sahip olduğunu dile getiriyordu.

Düşmanın geri çekilme haberi hemen Ankara ve Anadolu'da yayıldı ve Ankara'ya dört bir yandan tebrik telgrafları gönderilmeye başlandı. Diyarbakır'dan Şeyh Ahmet Senusi "Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" yazdığı telgrafta, Allah'ın ve Peygamber'in yardımıyla ve kahraman ordunun azim ve sebatı neticesi olan zafer haberini almaktan ne büyük bir mutluluk duyduğunu belirttikten sonra, Meclis'e ve kahraman ordunun kumandanlarıyla bütün ordu mensuplarına tek tek selamının iletilmesini rica ediyor, muvaffakiyetlerin devamı için dua ettiğini bildiriyordu. Bir diğer ilginç telgraf ise 15. Tümen Kumandanı Kaymakam Veysel Bey'den geliyordu. Veysel Bey telgrafında Bafra ve Alaçam ahalisinin bu zafer üzerine hemen bir toplantı yapıp orduya bir hediye göndermek istediklerini, ellerinde bulunan tek değerli şey tütün olduğundan 4 bin kilo tütünü topladıklarını ve bu tütünün sigara heline getirilerek orduya takdim kılınacağını bildiriyordu. İstanbul da zafer kutlamalarına toplantılar ve şehitler için okutulan mevlitlerle katılıyor, savaşta zarar görenler için yardım kampanyaları düzenleniyordu.

II. İnönü Savaşı'nın kazanılması yabancı devletlerin temsilcilerince de kutlamalarla karşılanıyordu. Sovyet Rusya Dışişleri Bakanlığı temsilcisi, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği kutlama telgrafında, Batı emperyalizminin Türk milletinin toprağını ayaklar altına alma konusundaki çabalarına bir kez daha başarıyla direnmesinden mutluluk duyduklarını belirtirken, Yunanlıların insanlık dışı hareketlerini üzüntüyle karşıladıklarını anımsatıyor, Türk milletinin bağımsızlık savaşını büyük bir ilgiyle izlediklerini ekliyordu.

Mustafa Kemal bu kutlama telgrafını bir yazıyla yanıtlayarak, Sovyet hükümetinin desteğine teşekkür ediyor, emperyalistlerle karşı Sovyet Rusya'nın tutumunun Türk milleti tarafından takdir edileceğini anlatıyor, ayrıca, Yunanlıların geri çekilmeleri sırasında yarattıkları facialarının Sovyet Rusya basınında en geniş ölçüde yayınlanmasını rica ediyordu.

Fransız gazetesi *Le Temps* ise Yunanlıların, Londra Konferansı'nda savundukları gibi üç ay içerisinde Türk askerine boyun eğdirme gücüne sahip olmadıklarının

İsmet Paşa'yı betimleyen bir kart.

anlaşıldığını ve bunun İngiltere'de Yunanlılara karşı beslenen duygularda önemli değişikliklere neden olacağını dile getiriliyordu. Gazetede belirtildiğine göre, İtilaf Devletleri'nin Yakındoğu ve Orta Asya'daki faaliyetlerini İslam ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklara ve Yunanlıların hırslarına dayanarak yürütemeyecekleri her geçen gün daha fazla anlaşılıyordu ve bu zafer bunun için önemli bir aracı olmuştu.

Anadolu savunmasında atılmış önemli bir adım olarak Türk ordusu ile Meclis'in yerini sağlamlaştıran ve bundan sonraki zaferlerin yolunu açan İkinci İnönü Savaşı, aynı zamanda iki taraf için önemli kayıplara da yol açmıştı. Türk ordusunun savaşta bizzat şehit olan askerleriyle birlikte, Yunan askerlerinin geri çekilirken şehir, kasaba ve köyleri yakmasından dolayı cephe gerisinde yaşanan tahribat da büyüktü.

Bu kayıpların yerinde görülmesi için bir Tahkik Komisyonu kuran Ankara Hükümeti, bu durumu Yunan Hükümeti'ne aktararak, zamanı gelince gerekli tazminatı talep edeceğini şu notayla bildiriyordu:

"İnönü'de mağlup olan Yunan ordusu, geri çekilmesi esnasında insanlık vicdanının titremeksizin düşünemeyeceği zulüm ve tahribatta bulunmuştur. Bir memleketi tahliyeye mecbur olan ordular asla böyle bir tahribat icra etmemişlerdir. Bilecik ve Söğüt gibi binlerce evi içeren mahaller şimdi enkaz yığınından başka bir şey değildir. Bunların ormanlara ve dağlara iltica edemeyen ahalisi müthiş işkencelerden sonra yaş ve cinsiyet ayırt edilmeksizin katledilmiştir. Tatbik ettiğiniz harp usulüne şahit olmak üzere yabancıların ve bilhassa tarafsız devlerlerin bu bölgeyi ziyaret etmelerini rica edeceğiz. Hükümetimiz, ordunuz tarafından gerçekleştirilen tahribatın ve tahrip edilen yerlerdeki ahalinin maruz kaldığı zararın tespit edilmesini bir tahkik komisyonuna havale etmiştir. Hesap günü geldiğinde vahşi ve mütecaviz ordunuzun sebebiyet verdiği veya vereceği bütün zayiatın tamamiyle tamirini talep etmesini bileceğiz."

TBMM önünde II. İnönü Zaferi dolayısıyla düzenlenen tören ve geçit resmi (2 Nisan 1921).

MUSTAFA KEMAL İLE İSMET PAŞA'NIN YAZIŞMALARI

İkinci İnönü zaferinin ardından İsmet Paşa ile aralarında geçen haberleşmeyi Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatıyordu:

"İsmet Paşa 31 Mart günü, karşı taarruza geçti ve düşmanı yenerek, 31 Mart-1 Nisan gecesi geri çekilmeye mecbur etti. Böylece, inkılap tarihimizin bir sayfası, İkinci İnönü zaferiyle yazılmış oldu.

Efendiler, düşman çekilirken Batı Cephesi Komutanı ile 1 Nisan günü yapılan yazışmalar, o günün duygularını tespit eden belgelerdir. O duyguları yeniden canlandırmak için, müsaade buyurursanız, o günkü yazışmalardan bazı telgrafları olduğu gibi okuyacağım:

Saat 18.30'da Metristepe'den gördüğüm durum: Gündüzbey kuzeyinde sabahtan beri dayanan ve artçı olması muhtemel olan bir düşman müfrezesi, sağ kanat grubunun taarruzu ile düzensiz olarak çekiliyor. Yakından takip ediliyor. Hamidiye yönünde karşılaşma ve faaliyet yok. Bozöyük yanıyor. Düşman, binlerce ölüsüyle doldurduğu savaş meydanını silahlarımıza terk etmiştir.

Batı Cephesi Komutanı İsmet

İnönü Savaş Meydanında Metristepe'de Batı Cephesi Komutanı ve Genel Kurmay Başkanı İsmet Paşa'ya

Bütün dünya tarihinde, sizin İnönü Meydan Muharebeleri'nde üzerinize yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görev yüklenmiş komutanlar pek azdır. Milletimizin istiklal ve varlığı, dahice idareniz altında görevlerini şerefle yapan komutan ve silah arkadaşlarınızın kalbine ve vatanseverliğine büyük bir güvenle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstila altındaki talihsiz topraklarımızla birlikte bütün vatan, bugün en ücra köşelerine kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istila hırsı, azminizin ve vatanseverliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak paramparça oldu.

Adınızı tarihin şeref abidelerine yazan ve bütün millete size karşı sonsuz bir minnet ve şükran duygusu uyandıran büyük gaza ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref meydanı seyrettirdiği kadar, milletimiz ve kendiniz için yükseliş parıltılarıyla dolu bir geleceğin ufkuna da baktığını ve hâkim olduğunu söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal

Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Zulüm ve zorbalık dünyasının en zalimce hücumlarına karşı yalnız ve şaşkın kalan milletimizin maddî ve manevî bütün kabiliyet ve kuvvetlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete getiren Büyük Millet Meclisi'nin Başkanı Mustafa Kemal Paşa!

Kahraman askerlerimiz ve subaylarımız adına, askerlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan tümen ve kolordu komutanları adına takdir ve tebriklerinize büyük bir iftiharla teşekkürlerimi arz ederim.

Batı Cephesi Komutanı İsmet

KRONOLOJİ

6 Ocak 1921
Yunan Ordusu, Eskişehir, Bursa ve Uşak cephelerinden geniş bir hat boyunca taarruza geçti.

8 Ocak 1921
Çivril ve Pazarcık Yunanlılar tarafından işgal edildi.

9 Ocak 1921
Bilecik ve Bozüyük Yunanlılar tarafından işgal edildi.

Yunanlılar İnönü mevzilerine taarruza geçti ve Batı Cephesi kuvvetleriyle şiddetli çarpışmalar yaşandı.

10 Ocak 1921
İnönü mevzilerinde Yunanlılarla şiddetli çarpışmalar yaşandıktan sonra I. İnönü Savaşı zafer ile sonuçlandı.

11 Ocak 1921
Batı cephesinde Yunanlılar geri çekilme kararını uygulamaya başladılar.

Mustafa Kemal Paşa, I. İnönü Zaferi dolayısıyla Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya bir tebrik telgrafı iletti.

12 Ocak 1921
I. İnönü Savaşı'nı takiben milli kuvvetler, çekilen Yunanlıları takip hareketine başladı.

13 Ocak 1921
Mustafa Kemal Paşa Birinci İnönü Savaşı hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisinde beyanatta bulundu.

25 Ocak 1921
Paris'te İtilaf devletleri temsilcileri toplanarak Sevr Antlaşması'nı tadil için Türk ve Yunan Hükümetlerini 21 Şubat 1921'de Londra'da toplanacak konferansa davet etme kararı aldılar.

26 Ocak 1921
İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'ne, Londra Konferansı'na bir heyet gönderilmesini bildirdiler.

5 Şubat 1921
Meclis'in gizli oturumunda, Londra Konferansı'na Ankara Hükümeti adına bir heyet gönderilmesi ve heyetin Meclis üyelerinden oluşması karar altına alındı.

10 Şubat 1921
Mustafa Kemal Paşa Batı Cephesi'ne hareket edeceğini Meclis kürsüsünden bildirdi ve aynı akşam cepheye hareket etti.

15 Şubat 1921
Mustafa Kemal Paşa cepheden Ankara'ya döndü.

24 Şubat 1921
Londra Konferansı'nda Yunan Başbakanı Kalogeropulos Yunan tezini savundu.

26 Şubat 1921
Bekir Sami Bey Londra'dan, konferans görüşmeleri hakkında, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf gönderdi.

1 Mart 1921
İsmet (İnönü) Paşa mirliva (tuğgeneral) rütbesine terfi etti.

10 Mart 1921
Lloyd George Londra Konferansı'na katılan Yunan Heyeti ile görüştü ve kendilerine "Türklere karşı saldırıya geçmekte serbest olduklarını" bildirdi.

23 Mart 1921
Yunan ordusu Bursa ve Uşak cephesinden ileri harekâta başladı.

25 Mart 1921
Yunanlılar Sapanca'yı işgal etti.

26 Mart 1921
Yunanlılar Adapazarı ve Söğüt'ü işgal etti.

27 Mart 1921
Yunanlılar İnönü mevzilerine taarruza başladı.

Afyon Yunanlılar tarafından işgal edildi.

28 Mart 1921
Kanlısırt ve Metristepe Yunanlıların eline geçti.

28/29 Mart 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi Muhafız Taburu gece Ankara'dan cepheye hareket etti.

30 Mart 1921
Yunan Ordusu ile Batı Cephesi kuvvetleri arasında İnönü'de şiddetli muharebeler oldu.

31 Mart 1921
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Yunanlılara mukabil taarruza geçti ve düşman geri çekilmeye başladı.

1 Nisan 1921
İkinci İnönü Savaşı zaferle sonuçlandı.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

15

Ankara'daki Gelişmeler

Koç

Sakarya'ya Doğru

İnönü'de yapılan muharebelerde Türk ordusunun kazandığı başarıdan sonra gözler Yunanistan'a çevrilmişti. Yunan ordusunun yaşadığı yenilginin hemen ardından, nisan ayı başlarında Kral Konstantin'in yeni bir saldırıya geçme planı yaptığının haber alınması dünya kamuoyunca fazla cesur ve düşüncesizce bir hareket olarak yorumlanıyordu.

İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki yüksek komiserlerinin 18 Mayıs günü bu savaştaki tarafsızlıklarını ilan etmelerinin ardından, haziran ayında Paris'te bir araya gelen temsilciler Yunan hükümetinden savaştan vazgeçilip meselenin masa başında çözülmesi için inisiyatifin kendilerine bırakılmasını talep ettiler. Kral Konstantin ise buna karşılık, Yunanistan'ın, kendine karşı yerine getirmeye mecbur olduğu bir görevle ve Türklerin boyun eğmemekte direndikleri İtilaf Devletleri'nin kararlarını kabul etmelerini sağlamak için Küçük Asya'da bulunduğunu söyledi. Konstantin, Helenizmin birkaç asırlık geleneksel emellerini ve büyük savaş sırasında yaptığı fedakârlıklara karşılık Sevr Antlaşması ile kendisine tanınan hakları savunmakla, Doğu Akdeniz ve Boğazlarda medeni dünyanın haklarını da savunup koruyacağı inancındaydı; büyük devletlerin aracılık teklifi belki daha sonra değerlendirilebilirdi, ama şimdi savaş zamanıydı.

Konstantin'in savaştan vazgeçmeyip aracılık teklifini kulak arkası etmesi, öncelikle kişisel hırslarıyla bağdaştırılıyordu. "Konstantin'in yeni Haçlı seferi" nitelemesiyle anılan bu kararın, onun Venizelos döneminde hızlı bir yayılma gösteren ordunun kendi döneminde yenilmiş olmasını hazmedememesine dayandığı öne sürülüyordu. Konstantin'in, İtilaf Devletleri'nin aracılık teklifini tam olarak reddetmeyip

Üstte
Yunan birlikleri Kütahya'ya giriyor (17 Temmuz 1921).

Solda üstte
Yunan Kralı Konstantin.

Solda altta
Yunan Kralı Konstantin kurmayiarıyla Eskişehir'de (Temmuz 1921).

Altta
Adapazarı'nda Sultan Orhan Camii.

bir açık kapı bırakması ise, savaşı kazanabileceğini zannederken, bir yandan da tecrübeleri gereği kaybetme olasılığını hesaba katmak zorunda olduğundan tedbirli davranmaya çalışmasına bağlanıyordu. Ağırlıklı kanı, Yunanistan'ın Anadolu'da uzun süre muharebe edebilmek için yeterli nüfusa da vasıtaya da sahip olmadığı, dolayısıyla sonunda Anadolu'dan çekilmeye mecbur olacağı yönündeydi.

Konstantin ile hükümetinin başbakanı Gounaris'in açıklamaları ise ısrarlıydı. Başbakan Gounaris, Yunanistan'ın aslında barıştan yana olduğunu ama savaşmak zorunda kaldığını söylüyordu; ülkesinin görevi, Türklerin Sevr Antlaşması'na saygı göstermesini sağlamaktı, bunun yolu da savaşmaktı, zira "Ankara'nın adamları ancak kaba kuvvete karşı duyarlı" olabilirdi.

Kral Konstantin de halkına yayınladığı mesajda "ırkının hayran kalınacak medeniyet mazisinin" kendilerine büyük görevler yüklediğini ve bu mazinin silahlarına yol göstereceğini belirttikten sonra şu sözleri ekliyordu: "İlahi yardıma, kahraman ordumun şevk ve atılganlığına, Helen ideolojisinin zaptedilmez moral gücüne güvenerek, bu milli yüce emellerin ifasının beni çağırdığı yere gidiyorum."

Yanına prensler Paul, Andre ve Nikola ile birlikte yeni başbakan Gounaris ve harbiye nazırını alıp yola çıkan Konstantin, 12 Haziran 1921'de "Haçlı krallarından sonra Anadolu'ya ayak basan ilk kral" olarak İzmir'e vardı; 7 Temmuz günü ise Yunan birliklerini denetlemek ve yeni bir savaş emri vermek üzere cepheye hareket etti.

Bu sırada Türk ordusu başta Eskişehir ve Eskişehir'in kuzeybatısındaki İnönü mevzileri olmak üzere Kütahya-Altıntaş dolaylarında yığınak yapmıştı. Ayrıca Afyonkarahisar dolaylarında iki tümen, Geyve ve Menderes dolaylarında da birer tümen bulunuyordu.

11 tümene çıkarılmış olan Yunan ordusu ise Bursa'da bir, Uşak doğusunda iki kolordusunu toplu olarak bulunduruyordu. Menderes'te de bir tümeni vardı. 10 Temmuz günü, Yunan birlikleri Türk ordusunun merkez ve sol kanadına saldırdı. Afyon'un işgal edilmesinin ardından 17 Temmuz günü Kütahya düştü. Türk ordusu Eskişehir-Seyitgazi hattına çekilmek zorunda kalmıştı.

Bu durumu değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile de görüşerek stratejik bir adım atmak gerektiğine karar verdi. Yaptıkları durum değerlendirmesi şunu gösteriyordu: II. İnönü Savaşı'ndan sonra genel bir seferberliğe başvurmuş olan Yu-

Solda
Eskişehir'i işgal eden Yunan ordusundan üç subay karargahları önünde (20 Temmuz 1921).

Sağda
Mustafa Kemal, cepheye yiyecek ve cephane taşıyan devecilerle Ankara Gölbaşı'nda sohbette (6 Mart 1921).

CEPHEDEN HABERLER

Batı Cephesi'nde hareketli günlerin yaşandığı 1921 yılının mart ayında, İnönü Savaşlarının kilit ismi İsmet Paşa, Meclis'te ordunun vaziyeti hakkında şu bilgileri veriyordu:

"Arkadaşlar, iki üç ay aranızdan ayrıldıktan sonra size cephelerden daha müsait haberler ve daha hayırlı müjdelerle geliyorum (Teşekkür ederiz sadaları). Bize sulh şartlarını kabul ettirmek için, zulüm dünyasının elinde en kuvvetli olan Yunan ordusu (Kahrolsun sesleri), bugün sükunetle söyleyebiliriz ki, Anadolu'yu istila etmek ve bize cebren muahedeyi [Sevr Antlaşması'nı] kabul ettirmek vazifesini ifa edemeyecek bir vaziyete girmiştir (Alkışlar). Bu vaziyet, Yunan ordusunun büsbütün zayıflamış ve kuvvetten düşmüş olmasından değildir. Belki daha ziyade hazırlanmaktadır ve pek büyük bir kazancı elinden kaçırmamak için son kuvvetlerini sarf etmeğe, son kuvvetlerini toplamağa başlamıştır, telaşlı bir vaziyettedir ve bu vaziyet ise, bir nefere kadar tenezzül etmiş ordumuzun bugün dağlar gibi, dünyaya heybet salan bir haşmetle cepheye dayanmasındandır (Alkışlar). Bundan bir sene evvel mütareke veya sulh müzakeresine başlandığı zaman dünyanın insafına ve dünyanın merhametine istinat eden, merhamet uman bir vaziyetten başka bir şey yoktu. Bugün murahhaslarımız Londra'da, ordularımız cephede olduğu halde müzakereye girmişlerdir. Cephelerimiz vardır, ordularımız vardır, müdafaa ediyoruz ve müdafaa edeceğiz. Bir nefere kadar tenezzül etmiş olan bu silahlı kuvvetleri dahilde ve hariçte ehemmiyet verilecek bir haşmet ve intizam ile Büyük Millet Meclisi yapmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin orduları dahilde ve hariçte ve her cephede herkese hürmet telkin edecek bir azamettedir.

Ordulara ait olan bu maruzatı ehemmiyetle söylerken, ordumuzu teşkil eden fertler ve zabitlerin, bütün dünyanın milletlerine, bütün dünya tarihlerine heybet salan celadet ve basaleti maaziyadetin haiz olduklarını size temin ederim (Alkışlar, varolsun sadaları). Emier dinlerler, düşmana karşı gider dururlar, her manevrayı yaparlar ve emir aldıkları zaman düşman siperlerine girmek için, düşmana hücum etmek için hiçbir şeyden sakınmazlar. Omuzlarında bulunan yüklerin ağırlıklarını tamamen anlamışlardır.

Henüz ifa olunacak çok vazifelerimiz vardır. İnşallah ordularımız, milletimize ve tarihine karşı hiçbir milletin ordusuna karşı kıyas kabul etmeyen ağır vazifelerini yüz akıyle yapacaklardır (İnşallah sesleri). Ve hepimiz göz nuru dökerek varımızı yoğumuzu sarf ederek, yetiştirmek istediğimiz ordumuzun semeratını, hizmetini, maaziyadetin iktifa edeceğiz (İnşallah sesleri, alkışlar)."

(TMBB Zabıt Ceridesi, İ: 1, 1.3.1337, c. 2, s. 8)

nan ordusu insan, tüfek, makineli tüfek ve top sayısı bakımından Türk ordusundan önemli derecede üstündü. Yunan taarruzu başladığında Ankara Hükümeti'nin vaziyeti ve Milli Mücadele'nin gelişim evresi, Anadolu'da bir seferberlik ilan ederek milletin bütün kaynak ve imkânlarını, başka bir şey düşünmeden düşman karşısında toplamaya elverişli ve yeterli görülmemişti. Bunun sonucu olarak, henüz tümenlerin taşıt araçları bile tamamlanamamıştı.

Bu taarruz karşısında yapılacak olan, Milli Mücadele'nin başından beri olduğu gibi, direnmek ve doğru hareketlerle taarruzu durdurup etkisiz bırakarak orduyu yenilemek için zaman kazanmaktı. Son düşman taarruzu karşısında da, bu asli görevi gözden uzak tutmamak şarttı.

Bu düşüncelerle Mustafa Kemal Paşa, 18 Temmuz 1921 tarihinde Eskişehir'in güneybatısında, Karacahisar'da bulunan karargâha giderek, İsmet Paşa'ya şu direktifi verdi:

"Orduyu, Eskişehir'in kuzey ve güneyinde topladıktan sonra, düşman ordusuyla aramızda büyük bir açıklık bırakmak gerekir ki, orduyu derleyip toparlamak ve güçlendirmek mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmek yerindedir. Düşman hiç durmadan takip ederse, hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden menzil hatları kurmaya mecbur olacak; herhalde beklenmediği birçok güçlüklerle karşılaşacak; buna karşılık bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli şartlara sahip olacaktır. Bu şekildeki çekilişimizin en büyük sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerlerimizi ve birçok topraklarımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda doğabilecek manevi sarsıntıdır. Fakat kısa zamanda elde edebileceğimiz başarılı sonuçlarla, bu sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Askerliğin gereğini kararsızlığa düşmeden uygulayalım. Başka türden sakıncalara karşı koyabiliriz."

Bu öngörüler doğrulanmaya başladı ve ordu gerekli düzeni kurmaya çalışırken, 19 Temmuz günü Eskişehir Yunan ordusunun eline geçti.

Ağustos ayında Erkânıharbiye bir resmi tebliğ yayınlayarak Batı Cephesi'nde çeşitli kollarla doğuya yönelen düşmanla süvarilerin temasta olduklarını, Afyon mıntıkasında Çobanlar'a giden bir düşman müfrezesinin topçu ateşiyle dağıtılarak Çobanlar ötesine çekilmeye mecbur edildiğini bildirdi.

17 Ağustos günü bir düşman kuvveti Balıkçı köprüsünün, bir müfreze de Mihalıç köprüsünün yanına gelmişti. Yunan ordusunun büyük bölümü kendi sağ tarafından Sakarya'ya yaklaşıyordu.

Bütün ağırlıklar ve kıtalar Sakarya'nın doğusuna geçiriliyordu. Yunan ordusu Sakarya'ya doğru ilerledikçe, Türk geri kıtaları kademe kademe geri çekilerek düşman planını keşfe çıkıyordu. 18 Ağustos günü düşmanın üç tümenlik bir kolordusu Porsuk Nehri kuzeyinde ve güneyinde Sakarya'ya doğru ilerlemekteydi ve küçük kuvvetlerini Sakarya geçitlerine kadar sürmüştü. Üç tümenlik bir diğer kolordu Kavuncu Köprüsü güneyinde Kabak civarına, yine üç tümenlik diğer bir kolordu da daha sağda Toprakpınar yakınlarına varmıştı. Bu ilerlemeler, düşmanın Türk birliklerini sol cenahtan çevirerek kuzeye atmak ve Ankara ile bağlantıyı kesmek istediğini düşündürüyordu.

Cephelerde yaşananlar Yunan kamuoyunda sevinçle karşılandıysa da dışarıda aynı etkiyi yaratmadı; daha ziyade Türk ordusunun geri çekilmesinin bir yenilgi mi yoksa bir manevra mı olduğunun bundan sonraki olaylara bakılarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülüyordu. Anadolu'da bugüne kadar gösterilen cesaret ve dayanıklılık, kesin bir yenilgi varsayımını engelliyordu. Yabancı kamuoyuna göre, "Atina'nın kâhinleri" zafer naraları atarken, düşlerini gerçek sanıyorlardı, oysa savaş yeni başlıyordu. Türk ordusunun "arkasında alan, önünde zaman" vardı ve karşı tarafın kaynakları da tükenmez değildi.

BİR HAKİKAT DESTANI

İnönü Savaşlarından sonra ordunun güçlendirilmesi için Anadolu'ya gönderilen silah ve cephanenin çıkarıldığı önemli limanlardan biri de İnebolu'ydu. 9 Haziran günü gemilerden toplarla ateş altına alınan İnebolu'da halk, orduya destek için var gücüyle çalışmaktan vazgeçmiyordu.

"Doğudan motorlarla batıya geçen kuvvetler Akçaşehir'e ve Trabzon nakliyat-ı bahriyesinden, İstanbul'dan gelen yardımlar da İnebolu'ya çıkarıldığından, Karadeniz ablukasını yapan Yunan torpidoları araştırmalarını artırarak İnebolu'nun Zarbana iskelesi önünde tekrar bir kayığı yokladılar. Zarbana'daki birkaç Rumun casusluğundan şüphe edilmiş ise de bu şüphe doğru çıkmadı...

Mayıs ayında denizin fırtınalı olmayışından seferler yapılıyordu. İnebolu'ya gelen savaş araçları çeşitli olduğu gibi hemen her gün gelen vapurlardan çıkan sivillerin kılık kıyafet değiştirince türlü rütbeli subaylar olduğu görülüyordu. Çarşı, pazar, panayır halinde; şu farkla ki, gıda panayırı değil insan panayırı halinde idi. İskele ve sokaklar hareket adamları ile dolu, İnebolu-Kastamonu hatları araba ve hayvan pazarlığı eden yolcularla dolu, yollar köprüler neşeli, eğlenceli kafilelerle dolu, daha da gelecekler var...

Haziran ayı girdi... Deniz güzel. 1 Haziran 1921 gece gelen Bahricedid vapuru külliyetli silah cephane yüklü. Kaymakam İsmail Hakkı, mevki kumandanı yarbay Nidai, hat kumadanı Binbaşı Derviş Beyler ayakta, boşaltılması için tertibat alıyorlar. 1 Haziran 1921'de, yani peşinden Ümit vapuru demirledi. Bunda da külliyetli silah cephane olduğu öğrenildi. 300 ton, şimdiye kadar gelenlerin en çoğu ve üstesi idi.

Görülüyor ki İnebolu kasabası silah, cephane ambarı olmuş, depolar, mağazalar, arsalar dolmuş, hatta İkiçay deresindeki kuytular yığılmıştı... Daha önceden gelen Bahricedid vapuru gece ve sabahleyin erken boşalmıştı ama, öğleden evvel gelen Ümit vapurunda külliyetli silah ve cephane olduğu öğrenilince, geceden uykusuz, yorgun kaykçılar yine işbaşı edildiler. Bu fedakar denizciler, düşmanın boğazdan çıktığını duymuşlardı. Genci ihtiyarı, piyade, denk kütük gibi kıyıda ne cins kayık varsa yüzdürdüler. Bir hamlede vapurun etrafını sardılar. Kancasını, gönderini vapura takıp sanki İstanbul fethinde kale burcuna tırmanan Uluabatlı Hasan ve arkadaşları gibi tırmandılar. Birbirini vapura aldılar. Ambarlara daldılar. Silah cephane sandıkları kaptan taşan sular gibi her yandan kayıklara akmağa başladı. Batarcasına doldurulan kayıklar birer kuş gibi gelip baştan kara ettiler. Bunların boşalması, içeri taşınması gerekti. Askerler yetmiyordu. Fakat aşağıda anlatıldığı gibi yine İnebolu halkı imdada yetişti. Ve kayıklar mekik gibi işlemeye başladı.

1 Haziran 1921 günü camide müftü Ahmet Hamdi Efendi her cuma namazından sonra yaptığı gibi bugün de çarşamba olduğu halde öğle namazından sonra kürsüde Kuvayı Milliye'yi övüyor. İskeleye gelen silah ve cephaneleri boşaltmanın taşımanın sevabından bahs ile vaaz ediyordu.

İskeleye savaş araçları yığıldıkça mevki, hat, irkap ihraç kumandanları ve liman reisleri harekete geçerek Yahyapaşa Camii'nin 40 yıllık kayyımi Ahmet Efendi'yi çağırır, halkın yardımını isterlerdi. Kayyım Ahmet Efendi çarşı ve meydanlarda 'Ey ahali! Cephane yüklü gemi geldi. Yalıya buyrun. Heyyy!' diye bağırır. Çarşının kayıkçıları, gençleri, iskeleye gider boşaltırlardı. Amma daha böylesi gelmemişti. Moloz ve çekek yerleri böylesi yığılmamıştı. Denk kayıkları yüklü ve çekecek yer kalma-

İstanbul'dan gelen Kuvayı Milliyecileri, silah ve cephaneleri gemilerden kıyıya taşıyan İnebolulu kayıkçılar.

Anadolu'nun dışa açılan kapısı konumundaki İnebolu'yu koruyan bir kıyı topçu birliği.

mıştı. Kayıklar bir taraftan taşıyorlar ve yan yana bekliyorlardı. Düşman donanması geliyordu. Telgraflar işliyordu: Mevki, hat, irkap ihraç sahil muhafız kumandanları ile liman reisi, kaymakam seferber olmuşlar telaşlanmışlardı. Mahallelere, yakın köylere çocuklar, bekçiler koşturuldu. Dellallar bağırtıldı. Bu defa meşhur kayyim Ahmet Efendi kan ter içinde çarşıda koşuyor. Gür sesi ile 'Heyyyy... Din kardeşleri, iskeleye cephane yüklü vapurlar geldi. Düşman donanması bastırmadan boşalacak, taşınacak ne duruyoruz. Allahını seven yalıya koşsun heyyy!' diye bağırmaya başladı. Sesi duyan müftü Hamdi Efendi 'Ey ahali, camilerden çıkın, çarşıyı kapayın haydi peşime düşün' deyip camiden cüppesiz fırlayınca halkın koştuğu bir gürültü sağnağı halinde dükkân, kahve, mağaza kepenklerinin kapandığı, hastası sağlamı eli ayağı tutanın, müftünün peşinde tekbir tehlil ile yalıya yürüdüğü görüldü.

Hamdi Efendi ile diğer ihtiyar kayıkçılar, kâhyalar, dükkâncılar yanaklarından sakallarından terler akarak çalışıyor, peş peşe karıncalar gibi taşınıyor, sandıklar denkler elden ele, omuzdan omuza ve bu ateşli iman ve gayretle vapurlar, kayıklar, yalılar boşalıyordu.

Hatta şairane tasvir değil, bir hakikat destanı olan şu levhayı yazmadan geçemiyeceğim. Bir kişinin taşıyamayacağı kadara ağır olan cephane sandıkları askerler, zabitler tarafından kırılıyor, içinden çıkan çinko kutular içinde üç beş kiloluk cephaneyi daha ilk okul çağına girmemiş dört beş yaşındaki çocuklar bile alıyorlar, taşıyorlar. Fakat taşıyacakları yer iki kilometreden fazlaca. Kan ter içinde yorulmuşlar. Oturmuşlar. Peki ne yapalım? Yollarda bunlara acıyan analar, babalar, büyükler ellerinden almak, kendi yüreklerine katmak istiyorlarsa da çocuklar ağlıyorlar. Biz taşıyacağız diye vermiyorlar. Bu inad hangi hissin tesirindendir!... Yine vermiyorlar.

Anasından kahraman doğmuş bu deniz çocuklarının gelecek nesillere destan olan bu hallerini filime alacak bugünün makineleri o gün olsaydı... Şairlerimiz yol boylarında, kayık başlarında bulunsaydı! Elhasıl: İki çayın depoları, kıvrıntılı çukurları binlerce ton cephane ile yine doldu. Görevlendirilmiş memurlar, subaylar durmadan çalıştılar.

Bu mucizeyi seyreden subaylar, memurlar, İstanbul'dan gelmiş yerli, yabancı yolcular, Türk milletinde bu yurtseverlik oldukça dünya durdukça dipdiri ayakta duracağına inanıyorlar, yabancılar fotoğraf çekerken Türkler de gözyaşı ile yardıma katışıyorlardı.

Artık göz önünde bir şey kalmamış, gümrük, banka, telgrafhane ve diğer taş mağazaların denizden görünmeyen yerleri istiflenmiş üzerleri muşambalarla örtülmüştü.

İnebolu merkezinin pek büyük bir tehlike içinde bulunduğuna şüphe yoktu. Gerek kaza, gerekse sabotaj olursa yalnız mal can kaybı ile kalmayıp Türk Ordusuna bir zafer sağlayacak kadar bol olan savaş araçlarının yok olmasına sebep olacaktı."

(Nurettin Peker, 1918-1923 İstiklal Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, Gün Basımevi, İstanbul, 1955.)

Anayasanın Kabulü

Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 28 Ocak 1920 tarihli oturumunda kabul edilen Misak-ı Millî Beyannamesi'yle, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar doğrultusunda ülkenin bütünlüğü ve devletin bağımsızlığı ilkeleri ilan edilmiş, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Meclis 18 Mart 1920 günü son toplantısını yaparak çalışmalarına ara verme kararı almıştı. Bu gelişmeler, zaten hazır bekleyen Mustafa Kemal'e Heyet-i Temsiliye adına yayınladığı bir tamimle Ankara'da bir meclis toplanması hedefini açıklama fırsatı vermiş, verilen direktif doğrultusunda seçilen mebuslar Ankara'da toplanarak 23 Nisan 1920'de ilk Büyük Millet Meclisi toplantısını yapmışlardı.

23 Nisan 1920 tarihinde milli egemenliğe dayalı yeni bir devletin temellerini atan Meclis'in ilk toplantısında, Mustafa Kemal'in verdiği bir önergenin kabul edilmesiyle Meclis'in milli iradeyi yansıtan en büyük güç olduğu vurgulanmış ve yeni bir hükümetin kurulması zorunlu görülmüş, 25 Nisan'da alınan bir kararla meclis dışında bir yürütme gücü (kuvve-i icraiye) kurulacağı saptanmış ve buna ilişkin yasa 2 Mayıs 1920 günü kabul edilmişti. Bu yasa bakanların Meclis içinden ve salt çoğunlukla seçilmelerini hükme bağlamış, ancak bir süre sonra birtakım güçlüklerin baş göstermesi üzerine, daha sonra bakanların meclis başkanının göstereceği adaylar arasından seçilmesi esası getirilmişti.

Büyük Millet Meclisi çalışmalarını sürdürüyor olmakla birlikte, yeni devletin yasal dayanağı olacak bir anayasa tespit edilmemişti. Bu eksiği gidermek üzere, 18 Eylül 1920 günü Büyük Millet Meclisi'ne bir anayasa tasarısı ve bunun gerekçesini oluşturacak bir halkçılık programı sunulmuştu. Yeni anayasa, devlet anlayışında ve yapısındaki değişiklik uyarınca, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kanun-ı Esasi'sinden farklı olarak "Teşkilat-ı Esasiye" başlığını taşıyacaktı.

Bu yeni anayasa taslağı, 1876 yılında hazırlanıp 1909'da bazı değişikliklere uğrayan Osmanlı anayasasını kabul ya da reddetmeksizin, milli iradeye dayalı bir meclisin ve hükümetin işleyişini belirleyen hükümleri saptıyordu.

Bu konuyu tartışmak üzere kasım ayında başlayan görüşmelerde, Meclis iki farklı eğilime sahne oldu. Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin hilafetin, saltanatın ve vatanın istiklali ve milletin kurtuluşuna kadar işlevini sürdürecek geçici bir hükümet olmasını koruyan kanat ile, Mustafa Kemal ile aynı görüşü paylaşan, egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete geçmesini ve millet iradesine göre fiilen kurulmuş bulunan yeni devletin hukuki esaslarının da buna uygun olarak saptanmasını savunan bir diğer grup karşı karşıya gelmişti. Ancak bu ikinci grup, bu düşünceleri o anda uygulamaya çalışmanın iç çatışmalara yol açacağını düşünerek ılımlı bir tavır sergilemeye çalışıyordu.

Hilafet ve saltanattan yana olanların bu görüşlerini yasa tasarısına yansıtmak yönünde davranmaları üzerine bir açıklama yapan Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin ve onun tek temsilcisi bulunan Büyük Millet Meclisi'nin, vatan ve milletin

Sağda
Ankara tren istasyonu.

Solda
Yunan kuvvetlerinin Eskişehir-Kütahya savaşlarını kazanmaları üzerine 15 Ağustos 1921 tarihine rastlayan Kurban Bayramı Ankara'da üzgün kutlanmıştı.

bağımsızlığını, hayatının temini için çalışırken, hilafet ve saltanatla, halife ve sultanla bu kadar çok meşgul olmasının sakıncasından söz ederek, bugünkü halife ve padişaha bağlılık sözleri etmenin milletin zararına olacağını dile getirdi ve şu sözleri ekledi: "Bugün koyacağımız yasa ve ilkeleri, varlığımızı ve bağımsızlığımızı kurtaracak olan Millet Meclisi'ni ve milli hükümeti güçlendirecek anlam ve yetkiyi kapsamalı ve dile getirmelidir."

20 Ocak 1921 gününe kadar süren tartışmalar, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulüyle son buldu. 23 madde ve 1 ek maddeden oluşan bu anayasanın yasama ve yürütmeyi düzenleyen, Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini belirleyen ilk 9 maddesi dışındaki maddeleri vilayet, kaza ve nahiye yönetimleri ile genel müfettişliklere ilişkindi. Ekonomik ve sosyal ilişkiler bakımından birleştirilen iller birer genel müfettişliğe bağlanıyordu. Ek maddede ise ilk Meclis'in milli emellere ulaşıncaya kadar çalışmalarını sürdüreceği belirtiliyordu.

Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesine dayanan bu anayasa, yeni devletin dayanağını ortaya koyuyor ve kuvvetlerin birliği ilkesini kabul ediyordu. 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde ilk büyük değişiklik, Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim 1923 günü yapılacaktı.

TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU'NUN TEMEL MADDELERİ

1- Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir. Yönetim usulü halkın kendi geleceğini kendisinin belirlemesi esasına dayanır.

2- Yürütme gücü ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.

3- Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir ve hükümeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" adını alır.

4- Büyük Millet Meclisi, vilayetler halkınca seçilen üyelerden kurulur.

5- Büyük Millet Meclisi'nin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıl olup bu üyeler yeniden seçilebilirler. Eski meclisin görevi yeni meclis toplanıncaya kadar sürer. Yeni bir seçim yapılmayacağı anlaşılırsa, toplantı dönemi yalnız bir yıl uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri, kendini seçen ilin ayrıca vekili olmayıp bütün ulusun vekilidir.

6- Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, kasım ayı başında, çağrısız toplanır.

7- Şer'i hükümlerin yerine getirilmesi, bütün yasaların konulması, değiştirilmesi, kaldırılması, antlaşma ve barış yapılması ve savaş kararı verilmesi gibi temel haklar Büyük Millet Meclisi'nindir. Yasalar ve tüzükler düzenlenirken, halkın işine en uygun ve zamanın gereklerine en elverişli din ve hukuk hükümleriyle töreler ve önceki işlemler temel olarak alınır. Bakanlar Kurulu'nun görev ve sorumluluğu özel yasayla belirtilir.

8- Büyük Millet Meclisi, çeşitli bakanlıkları özel yasasına göre seçtiği bakanlar aracılığıyla yönetir. Meclis yürütme işleri için bakanlara yönerge verir ve gerektiğinde bunları değiştirir.

9- Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nca seçilen başkan bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi başkanıdır. Bu kimlikle Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu üyeleri, içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak Büyük Millet Meclisi başkanı Bakanlar Kurulu'nun da doğal başkanıdır.

10- Kanun-ı Esasi'nin, işbu maddelerle çelişki teşkil etmeyen hükümleri eskiden olduğu gibi yürürlükte kalmaya devam edecektir.

İSTİKLAL MARŞININ KABULÜ

Milli Mücadele devam ettiği sırada, Büyük Millet Meclisi, ordunun ve halkın moralini ve heyecanını artırmak aşılamak amacıyla bir milli marş hazırlanmasına karar verdi. Bu karar çerçevesinde şairlere duyuru yapılarak 25 Ekim 1920 günü "İstiklal Marşı" başlığıyla açılan yarışmada eserlerin teslimi için 23 Aralık gününe kadar süre tanındı.

Türk milletinin içinde bulunduğu mücadeleyi yansıtması düşünülen şiirlerden seçilecek olanın şairi 500 lira ile ödüllendirilecek, bunun ardından bir beste yarışması açılacaktı. Duyurunun ardından ülkenin dört bir tarafından yüzlerce şiir yollandıysa da aralarından bir seçim yapılamıyordu. Bunun üzerine, Maarif Nazırı Hamdullah Suphi Bey 5 Şubat 1921 günü, yarışmaya katılmamış olan Mehmet Akif Bey'den bir şiir yazmasını rica etti. 26 Şubat 1921 tarihli Meclis oturumunda, Mehmet Akif Bey'inki de dahil olmak üzere yedi ayrı güfte ele alındı. Kesin bir seçim yapılmadan evvel bu yedi şiirin basılması düşünülüyorsa da, 1 Mart günkü oturumda Hamdullah Suphi Bey kendi seçiminin Mehmet Akif Bey'in şiirinden yana olduğunu söyleyerek kürsüden bu şiiiri alkışlar arasında okudu. Hemen ardından birtakım tartışmalar yaşanmaya başladı.

Kütahya Mebusu Besim (Atalay) Bey, Hamdullah Bey'in seçimine bazı noktalarda muhalefet ediyordu: "Efendim, şiirler iki türlüdür. Ya hislerin ifadesidir, yahut derin veyahut ağlatıcı bir ruhun, ağlatıcı bir galeyanın aksidir. Şiir bu iki şekil üzerine doğarsa makbul ve muteberdir. Dünyada o şiirlerdir ki halk arasında yaşar. Ya yüksek ve bedii bir histen doğar, ya muhrik bir helecandan doğar. Böyle olmayıp da ısmarlama yoluyla yazılırsa bu şiirler yaşamaz. Efendiler, bizim Cezayir Marşımız vardır. Bu, halk arasında yaşıyor. Bu, müsabaka ile yazılmamıştır. Bu, ağlayan bir ruhun, eline silahını alarak düşmana koşan, vatanına koşan bir ruhun hissiyatını terennüm eder. Marseyyez'in nasıl söylendiğini bilirsiniz. Büyük İnkılap esnasında -silahını almış- koşan bir gencin söylediği şiir birden bire taammüm etmiştir. Evvela bu gibi şiirlerin memleketin maruz kaldığı felaketlere -ağlayarak, titreyerek- güftesi değil, bestesi söylenir. Ismarlama şiirlere verilecek memleketin parası yoktur."

Hamdullah Bey ise Besim Bey'e cevaben bu yarışmanın mantığını bir kez daha açıklayarak, halkın heyecanını ifade edecek bir marş hazırlanması düşüncesiyle üzere memleketin şairlerine müracaat edildiğini, bu şairlerin bütün memleketin kederlerini, ıstıraplarını veya iftiharlarını dile getiren şiirlerini yolladıklarını, bunların para karşılığı yazılmış şiirler sayılamayacağını, zaten müracaat edildiğinde hiçbiriyle para konuşması yapılmadığını, Mehmet Akif Bey'in ise para lafından en çok kaçınan şair olduğunu dile getirdi.

Bu arada söz alan Kastamonu Mebusu Dr. Suat Bey de seçimini Mehmet Akif Bey'den yana yaptığını, şairin İstiklal Marşı'ndan evvel yazdığı şiirlerle zaten okuyanların en derin hislerine dokunduğunu, memleketin hissiyatını tercüme etmek için gereken kudrete sahip olduğunun tartışılamayacağını ifade etti.

Bu marşın milletin ruhundan doğma bir marş olmadığı kanısındaki Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey ise kendisine gelen biri imzalı, biri imzasız iki mektuptan şöyle söz etti: "Bu mektupta deniliyor ki, diğer verilmiş olan manzumeleri de okuyunuz, onların içinde seçilmiş olanlardan daha muvafıkı vardır. Mektup sahibi Garp Ordusu'na gitti. İmzasiyle gösterebilirim. Arkadaşlar, tekrar ısrar ediyorum, bir özel edebi encümen teşkil edilmeli ve seçim onun reyine bırakılmalıdır."

Tam bu sırada, Trabzon Mebusu Celal Bey'in müsaade isteyerek, kendisinin de haddi olmayarak bir şiir karaladığını, bunun Meclis'te okunmasını istediğini söylemesi yeni tartışmalara yol açtı. Kimi mebuslar yarışmanın artık tamamlandığını, dolayısıyla yeni şiirlerin kabul edilemeyeceğini, bir kere bir şiir kabul edilirse bundan sonrakilerin reddedilemeyeceğini söylerken, diğer bir kısım da "Marş lazımdır. Hangisi güzel olursa o lazımdır" kanısındaydı. Ancak yapılan oylamada Celal Bey'in şiirinin okunması kabul edilmedi.

İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey'in fikri, milli marş yapma ihtiyacıyla bir yarışma açılıp da içinden seçim yapmanın Meclis'in işi olamayacağı, bunun bir sanat anlayışı gerektirdiği, gerekirse edebiyatla uğraşmış olan mebuslardan bir edebi encümen oluşturulmasının uygun olacağıydı; eğer bu yapılamayacaksa da söz hakkı maarif vekiline tanımalı ve itiraz edilmemeliydi.

Hamdullah Bey'in sonuçta seçimin yine gelip Meclis'e dayanacağını söylemesi ve yedi şiir için ayrı oylamalara gidilip seçim yapılmasını önermesi üzerine bu sisteme başlandı.

Oylama yapılırken, farklı görüşleri olanlar dertlerini dile getiriyor, onların bu görüşleri de oya sunuluyordu. Sonuç olarak Mehmet Akif Bey'in şiiri oy çoğunluğuyla seçilince, mebusların ısrarı üzerine bu şiir Hamdullah Bey tarafından bir kez daha kürsüden okundu ve ayakta alkışlandı.

İstiklal Marşı'nın güftesi seçildikten sonra, beste için yine 500 lira para ödüllü bir yarışma açılarak mayıs ayı sonuna kadar süre tanındı. Yarışmaya gönderilen eserlerden Ali Rıfat (Çağatay) Bey'in bestesi kabul edilip 1924 yılından 1930 yılına kadar İstiklal Marşı bu besteyle çalındı. 1930 yılından itibaren ise Ekrem Zeki Üngör'ün bestesi esas alındı.

Meclis'te Muhalefet

Ankara'da 23 Nisan 1920 günü kurulan Meclis, zaman ilerledikçe içeride birtakım muhalefet girişimlerine ve gruplaşmalara tanık oluyordu. 1921 yılı başlarına gelindiğinde Meclis'te, Tesanüt (Dayanışma) Grubu, İstiklal (Bağımsızlık) Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi ve Islahat Grubu gibi gruplar oluşmuştu.

Meclis çalışmalarının gruplara dayanılarak yürütülmesi düşünülmüşse de bunun olumlu sonuçlar vermeyeceği anlaşılınca Mustafa Kemal Paşa belirli bir program çerçevesinde düzenli ve daha geniş bir grup kurulmasının gerekli olduğuna karar vermiş ve milletvekilleri ile Ankara Vilayet Konağı'nda yaptığı görüşmelerden sonra, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk adını taşıyan bir grubun kurulmasını uygun görmüş, 10 Mayıs 1921'de grubun varlığı açıklanmıştı. İlk toplantısında 133 milletvekili bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun üye sayısı giderek yükseliyordu.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun amaçlarını açıklandığı metinde Misak-ı Milli ilkelerine bağlı kalınarak, vatanın bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlayıcı bir barışı elde etmek için, milletin bütün maddi ve manevi gücünün, gereken hedeflere yöneltilip kullanılacağı ve vatanın resmi özel bütün örgütlerinin ve kuruluşlarının bu ana amaca yararlı kılınmaya çalışılacağı bildiriliyordu.

Meclis'te böyle bir grubun kurulması bazı eleştirilere yol açtı. Bütün milletçe benimsenmiş ilkelerin bir gruba mal edilmesinin iç ve dış politikada olumsuz gelişmeler doğurabileceği öne sürülüyor, yayımlanan bildiriye karşı çıkılıyordu. Meclis'teki görüş ayrılıkları bir süre sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubundan da kopmaların yaşanmasıyla devam etti.

Fevzi (Çakmak) Paşa.

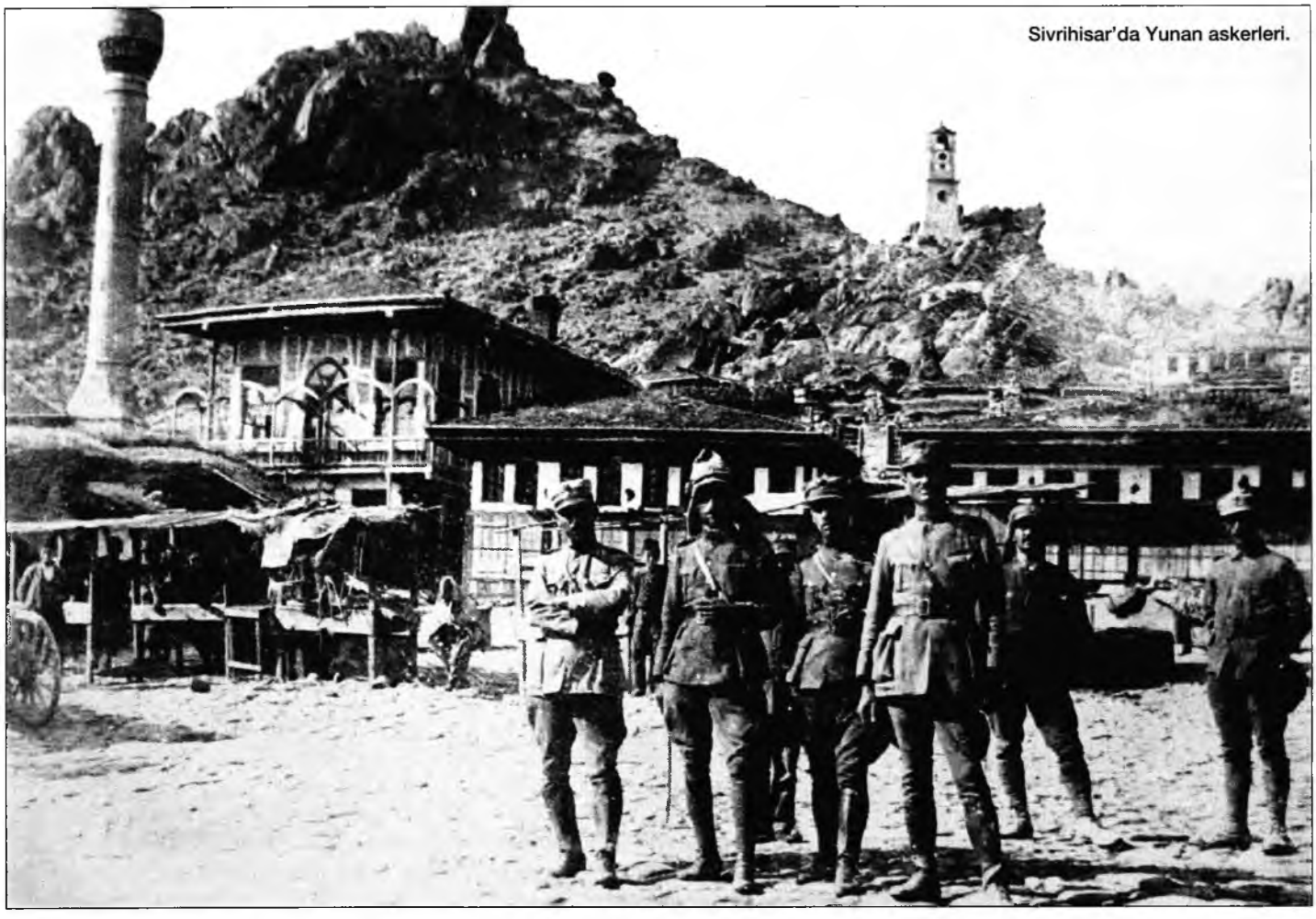

Sivrihisar'da Yunan askerleri.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1921 yılı ortalarına gelindiğinde yeni bir muhalefet dalgasına ve kargaşaya tanık oldu. Yunan ordusuyla sürdürülen savaşta Kütahya ve Eskişehir'in kaybedilmesi çarpışmaları kritik bir noktaya getirmiş, ordunun Sakarya gerisine çekilmesi Ankara'da bir sarsıntıya yol açmıştı.

Ordunun çekilmesi kararını verirken Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'yla paylaştığı kaygılar gerçekleşiyor, Meclis'te birtakım tartışmalar yaşanmaya başlıyordu. Özellikle muhalif mebuslar kötümser konuşmalar yapıyordu. Sonunda, Mersin Mebusu Salahattin Bey'in Meclis kürsüsünden Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesi yönündeki teklifinin birçok destekçi bulması, yeni bir konuyu gündeme getirdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan doğruya ordunun başına geçmesini teklif eden kişiler iki ayrı eğilimi temsil ediyordu. Bir grup artık ordunun tamamen yenildiği, durumun düzeltilemeyeceği, bundan dolayı da milli davanın kaybedildiği kanaatindeydi; bu durumun sorumlusu olarak Mustafa Kemal'i tayin etmek istiyorlardı. Çoğunluk ise, duydukları güven dolayısıyla, samimi duygularla başkomutanlık önerisinde bulunuyordu. Komutanlığı fiili olarak Mustafa Kemal'in üzerine almasını sakıncalı görenler de ordunun bundan sonraki herhangi bir savaşta başarı kazanamayıp yeniden geri çekilmesinin uzak bir ihtimal olmadığını, Mustafa Kemal fiilen ordunun başında bulunursa, son ümidin de yitirilmiş olduğu gibi bir inanç doğabileceğini düşünüyordu.

Bu konu Meclis dışında da yayılmaya başladı. Mustafa Kemal'in sessizliği ve komutayı fiilen üzerine almak üzere bir adım atmaması, kamuoyunda felaketin kesin ve yakın olacağı düşünce ve inancını yaygınlaştırıyordu.

Bu gelişmeleri izleyen Mustafa Kemal Paşa, artık bir adım atmak gerektiğini düşünerek, 4 Ağustos 1921 günü gerçekleştirilen gizli oturumda üyelerin yakınlık ve güvenine teşekkür ettikten sonra, başkanlık makamına şöyle bir önerge verdi:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüce Başkanlığı'na,

Meclis'in pek sayın üyelerinin genel olarak beliren istek ve talepleri üzerine, başkumandanlığı kabul ediyorum. Bu görevi şahsen üzerime almaktan doğacak yararları azami çabuklukla elde edebilmek, ordunun maddi ve manevi gücünü en kısa zamanda artırıp en yüksek seviyeye çıkarmak, sevk ve idaresini bir kat daha kuvvetlendirmek için, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sahip olduğu yetkileri, fiilen kullanmak şartıyla üzerime alıyorum. Ömrüm boyunca, milli hâkimiyetin en sadık bir kulu olduğumu millete bir defa daha gösterebilmek için, bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süreyle sınırlandırılmasını ayrıca rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Mustafa Kemal"

Mustafa Kemal Paşa, geçici bir süre için bile olsa TBMM'nin yetkilerinin bir şahsa devrinin esas olarak doğru olmadığına inandığından, üç ay gibi bir zaman sınır-

lamasının uygun olacağını düşünerek bu öneride bulunmuştu.

Başkumandanlık Kanunu önergesi, 13 red oyuna karşılık 169 oyla kabul edildi. Önerge şöyleydi:

1- Millet ve memleketin kaderine fiilen el koyan tek yüce kuvvet olan ve üyelerinin her birinin Kanun-ı Esasi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile hukuki ve yasama dokunulmazlığı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, aşağıdaki koşullarla, fiili başkumandanlık görevine kendi resisi Mustafa Kemal Paşa'yı memur etmiştir.

2- Başkumandan ordunun maddi ve manevi kuvvetini en üst düzeye çıkartmak ve sevk ve idaresini bir kat daha sağlamlaştırmak hususunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin buna ilişkin yetkisini, Meclis adına fiilen kullanmaya yetkilidir.

3- Adı geçen kişiye yukarıdaki maddelerle emanet edilen yetki üç ay süreyle geçerlidir. Meclis gerek gördüğü takdirde bu sürenin bitiminden önce de bu sıfat ve yetkiyi yürürlükten kaldırabilir.

4- Bu kanun yayın tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

Üstte
Sakarya nehrinin doğusuna çekilen Türk ordusuna silah ve mühimmat taşımak için bütün imkanlar seferber edilmişti. Doğu cephesinden yola çıkartılan toplar, eldeki her imkan kullanılarak Batı'ya nakledilliyordu.

Solda
Yunan komutanlar Polatlı'ya ilerleyen birliklerini izliyorlar.

Altta
Milli Mücadele döneminde Erkan-ı Harbiye reisliği görevini üstlenen Fevzi Paşa (oturan) ve yardımcısı Asım Paşa (solda ayakta).

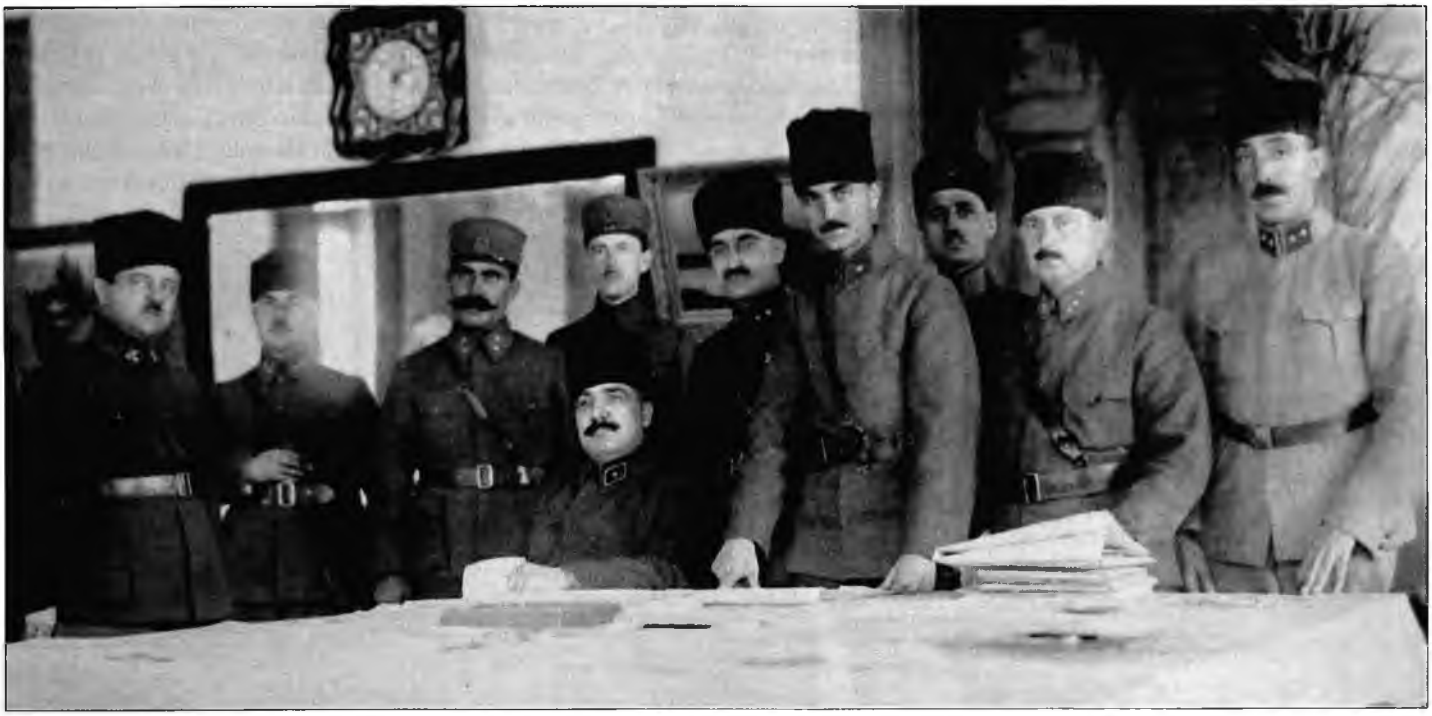

10 Ocak 1921'de silah ve mermi başta olmak üzere ...irlü savaş araç ve gereçlerinin üretimi için ...ı Harbiye Um...m Müdürlüğü kuruldu ve tüm ...üretim tesisleri bu örgüte bağlandı. ...ankartlarıyla bir törende.

5- Bu kanunun yürütülmesine Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur.

Kanunun ikinci maddesiyle ordunun maddi ve manevi gücünün artırılması konusunda Meclis salahiyetinin kullanılması yetkisini alan Mustafa Kemal Paşa, gerekli tedbirleri almaya başladı ve mevcut durumu bir beyannameyle tebliğ etti. Bu beyannamede, memleket ve milletin maddi ve manevi bütün kuvvetlerinin gerekli neticenin elde edilmesi yönünde sevk edilmesi için hiçbir tedbir ve girişimden kaçınılmayacağı, düşman ordusunun imhasından ibaret olan gayenin elde edilmesi için gerekli her şeyin yapılacağı bildiriliyordu. Bu doğrultuda hazırlanan Tekalif-i Milliye emirleri 7 Ağustos 1921'de yayınlandı.

Tekalif-i Milliye emirleri, her ilçede bu görevle bir komisyon kurulmasını; halkın, elindeki silah ve cephaneyi 3 gün içinde orduya teslim etmesini; her ailenin bir askeri giydirmesini; yiyecek ve giyecek maddelerinin % 40'ına, karşılığı daha sonra geri ödenmek koşuluyla el konmasını; ticaret adamlarının elindeki her türlü giyim eşyasının % 40'ına yine karşılığı daha sonra ödenmek koşuluyla el konmasını; her türlü makineli aracın % 40'ına, halkın elindeki binek hayvanlarının ve taşıt araçlarının % 20'sine, sahipsiz bütün mallara el konmasını; tüm demirci, dökümcü, nalbant, terzi ve marangoz gibi iş sahiplerinin ordunun emrinde çalışmasını; halkın elindeki araçların aylık 100 kilometre askeri ulaşım yapmalarını öngörüyordu.

Emirlerin yayınlanmasının ardından oluşturulan komisyonlar var güçleriyle çalıştı ve kısa zaman içinde halkın desteğiyle ordunun ihtiyaçları büyük ölçüde temin edilmiş oldu. Şimdi ordu, milletten aldığı bu güçle Sakarya'da Yunan birlikleriyle karşılaşmaya hazırlanıyordu.

Doğu cephesinden yola çıkartılarak Batı'ya nakledilen cephaneler.

HEDEFİMİZ ZAFERDİR

"Bozgun sırasında Ankara'da Meclis'in havası pek bozuktu. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Mustafa Kemal görünüşte soğukkanlı olmakla beraber geceleri uyuduğu yoktu. Ziraat Mektebi'ndeki harita başında ayrılmıyordu. Sabahleyin evine gittiği vakit sadece yıkanıyor, sonra hemen Meclis'e gidiyordu. Meclis ateş üstüne idi. Mustafa Kemal içeri girdiği vakit, eskisi gibi, herkesin gözü onun üstünde değildi. Homurtu ile karşılandığı bile olurdu. Birçok milletvekillerine göre uğranılan bozgunun gerçek sorumluluğu onun omuzlarında idi. Odasında ise birçokları ondan haber almaya gelir: 'Ordu manevra yapıyor...' cevabını alırdı.

Yetmiş bin askerden ancak otuz bin kadarı Sakarya'nın doğusuna çekilmişti. Onlar da bitkin bir halde idiler. Bereket Yunanlılar duraklamışlardı. Vekiller Heyeti ve Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa, bir gün gizli oturum istedi. Rengi uçmuş, tıraşsız, kimbilir kaç gündür uykusuz, milletvekillerine: 'Arkadaşlar' dedi, 'tarihi günler yaşıyoruz. Yunanlıların çok üstün kuvvetlerle yaptıkları taarruz karşı askerlerimiz kahramanca dövüştüler. Ağır kayıplara uğradık. Biz şehir ve bölge harbi yapmıyoruz. Hedefimiz zaferdir. Ordumuz stratejik bakımdan en elverişli yerde harbe devam edecektir. Hükümetimiz adına Ankara'yı bu hafta içinde boşaltmaya, merkezi Kayseri'ye götürmeye karar verdik. Şimdiden hazırlığa başlanmasını rica ediyoruz.'

Bir kıyamettir koptu. Kürsüden inen çıkana idi. Milletvekilleri iki noktada birleşiyorlardı:
1- Ankara'yı harpsiz bırakmamak.
2- Bozguna sebep olanları şiddetle cezalandırmak.

Fevzi Paşa bozgun sorumluluğunu üstüne almak zorunda kaldı. Kürsüye gelerek 'Stratejik komuta hatalarına gelince, genelkurmay başkanı olarak onlardan ben sorumluyum. Vereceğiniz cezayı şimdiden kabul ediyorum' dedi ve 'Ben ölümden korkmam, milletin uğruna seve seve şehit olmasını bilirim' diyerek yerine oturdu.

Meclis cepheye bir heyet yollamaya karar verdi. Heyet gitti, geldi. Ankara'da siperler kazılmak, cepheye asker yetiştirmek için her askere alınma bölgesine olağanüstü yetkilerle milletvekilleri göndermek gibi tedbirlere başvuruldu.

Bu sırada bazı milletvekillerinin hatırlarına, Mustafa Kemal'i başkomutan yapmak fikri geldi. Bunlar Meclis'e tekliflerini verdiler. Teklif üzerine bir gizli oturumda görüşmeler iki gün sürdü. Vatanın son tepesine kadar savaş kararında olan Mustafa Kemal herhangi bir çarpışmanın doğrudan doğruya sorumluluğunu üstüne almak istemiyordu. İki gün süren tartışmalardan sonra Mustafa Kemal kürsüye geldi: 'Bu tekliften maksat nedir' dedi. 'Eğer işin başında benim bulunmaklığım ise, esasen işin içindeyim. Durumu yakından takip ediyorum. Genelkurmay başkanı ile benim karargâhımız Ankara'dadır. Lazım gelen tedbirleri buradan alıyoruz. Bu teklif beni Ankara'dan uzaklaştırmaktan başka mana taşımaz.'

Öfkeli idi. Bazı arka niyetli kimselerin maksadı onu yıpratma fırsatı aramaktı ama, teklif sahipleri Sakarya zaferinin ancak onun cephe başında bulunması ile mümkün olacağı inancında idiler. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Meclis'in bütün yetkileri ile üç ay müddetle kendisine verilemk şartı ile, başkomutanlığı kabul edeceğini bildiren bir takrir verdi. Yeniden bir kaynaşma. Söz alan alana. İki gün de bu tartışma devam etti. Bunun üzerine söz alan Mustafa Kemal, Sakarya'da bir bozgun olsa da durumu elinde tutabilmesine elverişli yetki ile 5 Ağustos 1921'de başkomutanlığa geldi."

(Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Sena Matbaası, İstanbul, 1980, s. 297-298.)

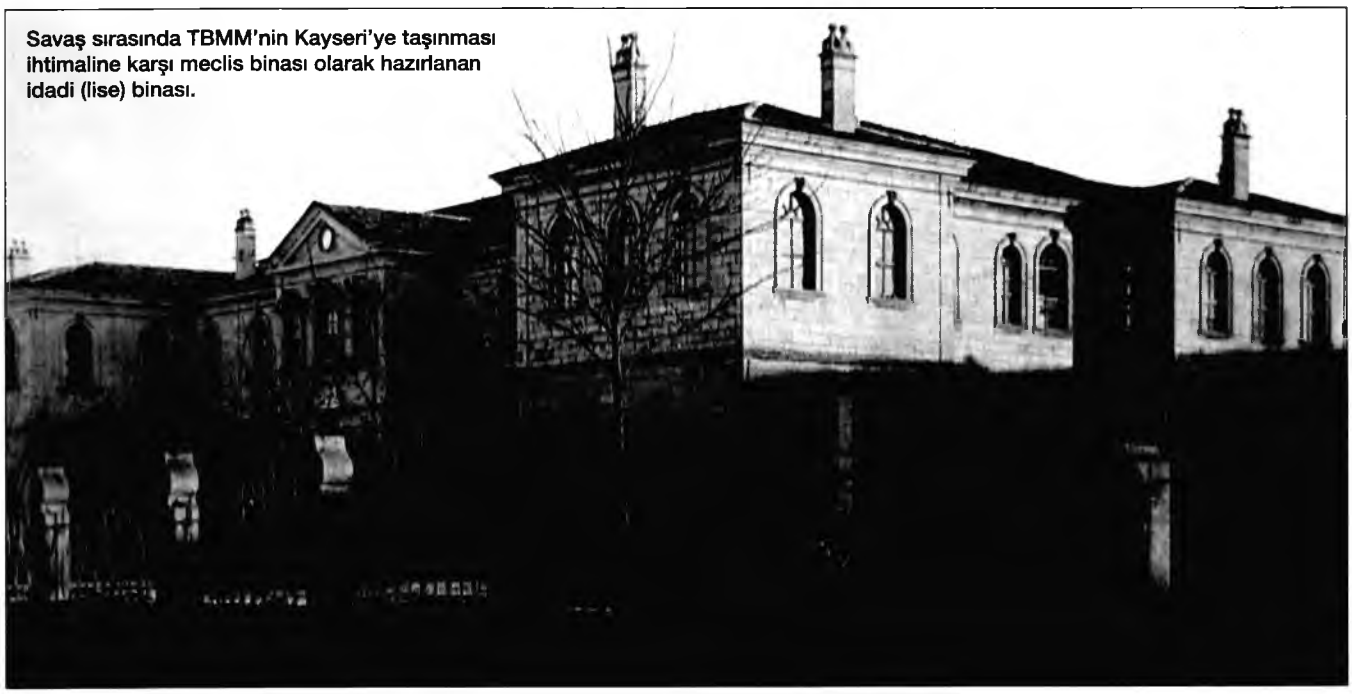

Savaş sırasında TBMM'nin Kayseri'ye taşınması ihtimaline karşı meclis binası olarak hazırlanan idadi (lise) binası.

KRONOLOJİ

10 Mayıs 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kuruldu.

2 Haziran 1921
Karadeniz Ereğlisi'nde bir Yunan muhribi ile kıyı bataryası arasında karşılıklı topçu atışı gerçekleştirildi.

12 Haziran 1921
Yunan Kralı Konstantin beraberinde Başbakan Gunaris, Harbiye Nazırı Teotokis, bazı generaller ve üç prensi olmak üzere Atina'dan İzmir'e geldi.

18 Haziran 1921
İtilaf Devletleri temsilcileri Paris'te Türk-Yunan savaşı hakkında görüşmelere başladılar.

25 Haziran 1921
İtilaf Devletleri'nin arabuluculuk teklifine Yunan Hükümeti red cevabı verdi.

27/28 Haziran 1921
Yunan ordusu İzmit'i boşaltmaya başladı.

4 Temmuz 1921
Yunan ordusu Amasra'yı bombardımana tuttu.

5 Temmuz 1921
Yunan ordusu Samsun'u bombardımana tuttu.

7 Temmuz 1921
Yunan Kralı Konstantin, hanedanıyla birlikte İzmir'den Uşak'a hareket etti.

8 Temmuz 1921
Yunan birlikleri Batı Cephesi'nin çeşitli kesimlerinde ileri harekata geçtiler.

10 Temmuz 1921
Yunan ordusu takviyeli kuvvetlerle umumi taarruza geçti ve Kütahya-Eskişehir muharebeleri başladı.

Yunan ordusu İnegöl ve Yenişehir'i ikinci defa işgal etti.

11 Temmuz 1921
Yunan ordusu Köprühisar'ı işgal etti.

12 Temmuz 1921
Gediz Yunanlıların eline geçti.

13 Temmuz 1921
Yunan ordusu Afyon'u ikinci defa işgal etti.

14 Temmuz 1921
Yunan ordusu Tavşanlı'yı işgal etti.

15 Temmuz 1921
Yunan ordusu Bozüyük'ü işgal etti.

16 Temmuz 1921
Asker mebuslara cephede savaşmak için izin verilmesi hakkındaki önerge Meclis'te kabul edildi.

18 Temmuz 1921
Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan Batı Cephesi karagahma gelerek İsmet Paşa'ya ordunun Sakarya doğusuna çekilmesi direktifini verdi.

19 Temmuz 1921
Yunanlıların Eskişehir'e yaklaşması nedeniyle şehir boşaltılmaya başlandı.

21 Temmuz
Batı Cephesi kuvvetlerinin Eskişehir'de düzenlediği karşı taarruz Yunanlılar tarafından karşı konuldu.

22 Temmuz 1921
Yunan Kralı Konstantin Eskişehir'e geldi.

23 Temmuz 1921
Yunan Kralı Konstantin Kütahya'ya geldi.

25 Temmuz 1921
Türk ordusu geri yürüyüşünü tamamlayarak Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildi.

4 Ağustos 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda askeri durum ve Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlığı üzerine alması konuları tartışıldı.

5 Ağustos 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda Mustafa Kemal Paşa başkomutanlık görevini üzerine aldığını beyan etti.

Fevzi (Çakmak) Paşa Erkan-ı Harbiye reisliği görevini İsmet (İnönü) Paşa'dan devraldı.

7/8 Ağustos 1921
Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Tekalif-i Milliye emirlerini yayınladı.

8 Ağustos 1921
Yunan ordusu Sandıklı'yı işgal etti.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

16

Dönüm Noktası

Koç

Sakarya Meydan Muharebesi

Yunan birliklerinin Kütahya ve Eskişehir'i ele geçirmelerinin ardından Meclis kararıyla başkumandanlığa getirilen Mustafa Kemal Paşa, karargâhını Ankara'nın 35 kilometre güneybatısındaki Alagöz köyünde kurmuştu. Ciddi bir çatışmaya girmekten kaçınarak Sakarya'ya doğru çekilen Türk ordusu, ilerlemeyi sürdürüp Ankara'nın güneyine doğru yanaşan Yunan birliklerince sol kanattan kuşatılmak üzereydi. Ankara heyecan içinde bundan sonraki gelişmeleri bekliyor, bir yandan da düşmanın daha fazla ilerlemesi halinde şehrin boşaltılması ihtimali üzerinde duruluyordu. Nitekim İzmir'den Kütahya'ya geçen Yunan Kralı Konstantin, ordularına taarruz hedefi olarak Ankara'yı gösteriyordu.

Türk birlikleri İnönü'de yaşanan çarpışmalarla yorulmuş, silah-cephane ve her türlü ihtiyaç konusunda sıkıntılar çekilmeye başlanmıştı. Bu dönemde Bolşevik Hükümeti'nin Türk ordusuna silah ve cephane desteğinde bulunması, Batılı ülkelerin temsilcilerinde ve özellikle de İngiltere temsilcisi Lloyd George'da, Yunanlıların da Batılı ülkelerden silah alabilmesi gerektiği düşüncesini uyandırmıştı. Ancak kısa süre önce bu ülkelerin tarafsızlıklarını ilan etmiş olmaları Yunan ordusuna silah yardımında bulunmalarını engelliyordu. Gerçi bu tarafsızlık ilanı yabancı kamuoyunun muhalif kesiminde inandırıcı bulunmuyor, gazetelerde bu tavrı eleştiren yazılar yayımlanıyordu. Örneğin Fransa'da *L'Humanite* gazetesinde 11 Ağustos günü yayımlanan bir makale, İtilaf Devletleri'nin Yunan-Türk savaşında tarafsız kalacaklarını açıkladıklarını, ancak "Mösyö Lloyd George'un Konstantin'e bol bol para ve silah verdiği ve onun zaferi için her şeyi yaptığı bilinince", tarafsızlığın acı bir şakaya dönüştüğü yazılıyor ve şu soru soruluyordu: "Diplomatlar kiminle alay ediyor?" Ancak buna da bir formül bulundu ve Lloyd George'un önerisi, devletlerin bizzat silah sağlaması değil, bu ülkelerdeki özel şirketlerin Yunan Hükümeti'ne silah satması şeklinde kabul edildi ve İngiliz tüccarlar hemen harekete geçti.

Türk tarafında ise ordunun ihtiyaçları için seferber olmuş halkın dört bir taraftan gönderdiği malzemeler belli noktalarda toplanıyor, bunların kimi kayıklarla, kimi kağnılarla, kimi de insanların sırtlarında gerekli bölgelere taşınıyordu. Bu görüntüler, savaşı takip etmek için Anadolu'ya gelen yabancı gazetecileri şaşkınlığa uğratıyor, bu gazetelerde sırtlarında cephane taşıyan kadınların fotoğrafları yayımlanıyor, silah ve cephanenin "tarih öncesinden kalma iki tekerlekli iptidai bir şey"le taşındığı, lokomotif tekerleklerinden top

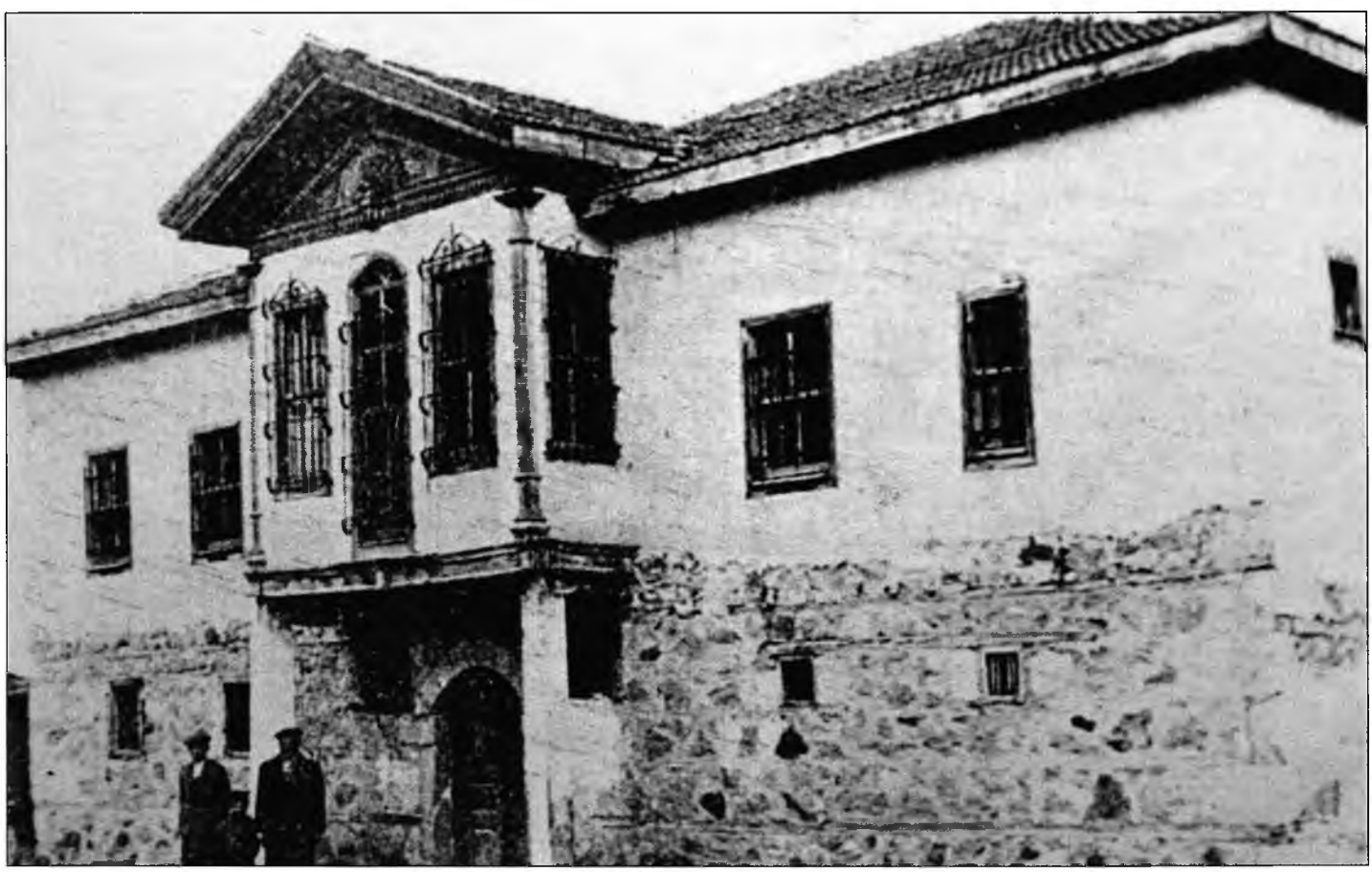

kamaları yapıldığı, Türk toplarına uyması için Rus mermilerinin çaplarının değiştirildiği, uçaklara kanat ve pervane uydurulduğu şaşkınlıkla anlatılıyordu.

Halkın bu desteğini cepheden takip eden Mustafa Kemal Paşa ise millete teşekkürlerini bildirmeyi ihmal etmiyor, cepheden yayınladığı beyannamede şunları söylüyordu: "Avrupa'nın en mükemmel araçlarıyla donatılmış olan Konstantin ordusundan, ordumuzun donatım itibariyle de geri kalmaması ve hatta ona üste çıkabilmesi gibi inanılmaz mucizeyi Anadolu halkının fedakârlığına borçluyuz."

Artık hazırlıklar iyice olgunlaşmış, donanımını güçlendiren Yunan ordusunun harekete geçme zamanı gelmişti. Türk ordusunun çekilmesiyle ilerlemelerini daha rahat sürdüren birliklerin üç kolordu halinde toplanmış durumdaki kuvvetleriyle 23 Ağustos günü taarruza geçmesi, Sakarya Meydan Muharebesi'ni başlattı. Yunan ordusunun, 3. Kolordusu ile Sakarya Nehri doğusundaki Türk kuvvetlerini tespit etmeye çalışıp 1. Kolordusu ile Haymana, 2. Kolordusu ile Mangal Dağı'nın güneydoğusu istikametinde ve Türk ordusunun sol kanadında kuşatıcı taarruza başlaması üzerine, Mustafa Kemal Paşa buradaki birlikleri ezdirmemek ve kuşatma çemberine girmemek için ordunun sol kanadını Ankara'ya elli kilometre kalıncaya kadar geri çekti. Bunun sonucunda Türk ordusunun cephesi kuzey-güney yönündeyken,

Üstte
Yunan birlikleri Sakarya nehrine ulaşmış, Ankara'yı hedef almıştı.

Solda
Polatlı yakınlarında Alagöz Karargahı.

Altta
Yunan kuvvetlerinin Polatlı'ya gelmesi üzerine Ankara'dan Kayseri'ye kağnılarla yola çıkartılan önemli evraklar. Konvoyun başındaki Meclis memurunun eşeğe ters binmesi, bu zor şartlar altında bile milletin espri yeteneğini ve ümidini kaybetmediğini gösteriyor (10 Ağustos 1921).

ZAFER İSTİYORUZ

Sakarya Savaşı için hazırlıklar yapılıp bütün kaynaklar ülkenin dört bir tarafından Ankara'ya doğru seferber ediliyorken, Anadolu halkı cepheye gönderdiklerinin dışında da zafer kazanılıncaya kadar ölüm uğruna çalışacağına söz vermek üzere toplantılarda, mitinglerde bir araya geliyordu. 22 Ağustos günü Kastamonu'da düzenlenen mitingden başkumandan ve meclise iletilen telgraf, aslında bütün Türk halkının duygularını dile getiriyordu. Nasrullah Camii meydanında toplanan kalabalık, şu kararları almıştı:

1- Kastamonu halkı, kahraman ordumuzun vazifesini ifa ettiğine ve edeceğine inayeti hakla, nihayet muzaffer olacağına emindir.

2- Kastamonu ahalisi, ordumuz düşmana karşı son ve kati zaferini elde edene kadar her türlü fedakarlığı yapacağına bir kere daha söz verir.

3- Silah altına çağrılan evlatlarımız, cephedeki kardeşleri yanında harp etmek üzere köylerinden kasabalarından koşa koşa gelmekte ve sevine sevine cepheye gitmektedir. Kastamonu ahalisi kesin zaferin her halde temini için icabında kadınları ve çocukları ile beraber bunları takiben düşmana karşı gitmeye hazırdır.

4- Ordunun yiyeceğini, giyeceğini, silahını, cephanesini azami ölçüde temin için hepimiz günlük nafakamıza varıncaya kadar bütün varımızı fedaya hazırız.

5- Kahraman askerimizin memleketlerinde bıraktıkları evlat ve eşlerinin her türlü istirahatlerinin teminine son derece gayret olunduğunun icap edenlere tebliğini rica ederiz.

6- Kastamonu ahalisi bütün memleketin de aynı his ve kanaatte olduğundan emin olarak Misak-ı Milli ile çizilmiş sınırlarımız dahilinde tam bağımsılığımızı ve özgürlüğümüzü güvence altına alacak bir barış imzalanıncaya kadar silahını elden bırakmamaya bir kere daha yemin eder. Ve bu ahdi peymanın bütün cihana ilanını hükümetten talep eder.

7- Mukaddes camilerimizi ahıra çevirmek, kızlarımızın ırzına geçmek, kadın ihtiyar çocuk demeyerek önüne gelen her din kardeşimizi kılıçtan geçirmek, saçı bitmemiş yavrucuklarımızı analarının karnını deşmek suretiyle parçalamak, köyleri yakmak, köylünün mal ve mülkünü gasp etmek gibi zulümlerin her gün bin türlüsünü gerçekleştiren Yunanlıların bu hareketleri damarlarımızdaki her kan damlasını sönmez bir ateş parçası haline getirmekte, kalplerimizdeki intikam duygusunu, göğüslerinden taşıracak bir dereceye getirmektedir.

Bu zulmü medeniyet âlemine karşı sesimizin bütün kuvvetiyle protesto eder ve bu protestoların yayınlanmasını ve ilan edilmesini hükümetimizden rica eyleriz.

8- Son ve kesin kararımız, zafer istiyoruz. Bunun için her şeyi yapacağız.

Halk ve asker Sakarya Muharebesi sırasında ordunun başarısı için Ankara Namazgahtepe'de dua etmek üzere bir araya geldi (26 Ağustos 1921).

batı-doğu yönüne çevrildi ve bu kez düşman kuvvetleri hareket üssünden uzaklaşıp sağ kanada açılarak Haymana ovasına doğru çekildi. Bu arada Mangal Dağı'nın batı kesimlerinin Yunan birliklerinin eline geçmesi engellenemeyince, Türk birlikleri bu araziyi boşaltma kararı aldı.

Muharebenin ikinci günü, Beylikköprü'nün doğusuna geçen bir kısım Yunan kuvvetiyle şiddetli çarpışmalar yaşandı ve düşmana ağır zayiat verdirildi; ancak aynı gün Yunan kuvvetleri Mangal Dağı'nı ele geçirdiler ve ilerlemeye devam edip, ertesi gün demiryolu hattının güneyinde Karailyas sırtlarına kadar ilerleyip Türk birliklerini tehdit eder duruma geldiler. Fakat Yunan kuvvetlerinin taarruz girişimlerine her defasında karşı taarruzla yanıt veren Türk kuvvetleri, girişimleri arka arkaya püskürterek etkisiz hale getirdiği gibi, düşmana büyük kayıplar yaşattı. Yunan birliklerince ele geçirilen Türbetepe, gün içinde geri alındı. Aynı gün Yunan Kralı Konstantin ise Eskişehir'de *Daily Telegraph* gazetesi muhabirine Mustafa Kemal'in ordusunu ya tümüyle yok edeceklerini ya da askerlerin büyük kısmını esir edeceklerini, Ankara'ya girmeyi umduklarını bildiriyordu.

Yunan kuvvetlerinin bulunduğu konum dolayısıyla, ağustosun 26. ve 27. günlerinde Türk birliklerinin tertibi üzerinde birtakım değişiklikler yapma zorunluluğu doğdu. Cephe boyunca taarruzlar ağır zayiat verdirilerek durdurulmuştu, ancak yaşanan çarpışmalar 2. Grubu akşama doğru mevzilerini terk etmek zorunda bıraktı, 1. ve 3. Grupların mevzileri ise yeniden düzenlendi. Türbetepe'nin tekrar Yunanlıların eline geçmesi ve bazı mevzilerin terk edilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da bulunan Milli Müdafaa Vekili Refet Paşa'ya bir telgraf yazarak muharebenin Ankara'ya kadar intikal etmesinin ihtimal dahiline girdiğini belirtti ve şu önlemi önerdi: "Meclis ve hükümetin ilk merhale olarak Keskin'e, ondan sonra zorunluluk halinde Kayseri'ye nakli lazımdır. Nakil 29 Ağustos akşamına kadar sonlanmalıdır." Ancak taarruzların püskürtülmesi üzerine, kısa zaman içinde bu emir durduruldu.

28 Ağustos'a gelindiğinde bazı tümenler düşmanla çok yakın temas halindeydi, bazıları ise düşmanın taarruzu karşısında geri çekilmeye mecbur kalmıştı. Bu geri çekilişi fırsat bilen Yunan kuvvetleri Beştepeler'e doğru ilerlemiş, buraların geri

Üstte
Sakarya'da Kolordu Kurmay Başkanı Hayrullah (Fişek) Bey.

Altta
Sakarya Muharebesi'ni yöneten kumandanlar Duatepe'de (10 Eylül 1921). Mustafa Kemal Paşa sağda oturan grubun içinde kahve içiyor. Ayaktaki grubun içinde ortada Fevzi (Çakmak) Paşa ve Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa görülüyor.

İHTİMAL YÜZDE ELLİ BİR

"23 Ağustos 1921...

Düşman Sakarya'ya, 100 kilometrelik geniş bir cephede saldırıya başladı. Çok kritik günler geçirdik. Top sesleri Ankara'da duyuluyordu. Yazar Ziya Gevher her gün Meclis'e geliyor. Kendisine Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlanmak üzere askeri durumla ilgili yazılar yazdırtıyordum.

Meclis toplantı salonuna bir kara tahta koydurttum. Her gün onun üzerine tebeşirle askeri durumu çizerek milletvekillerinin anlayacağı biçimde açıklamalar yapıyor, bilgiler veriyordum.

Bir sabah bir Yunan uçağı istasyonu etkisiz olarak bombaladı. Uçaksavar topu yerine bir tepeye yerleştirilmiş sıradan bir sahra topumuz bu bombardımana etkisiz bir karşılık verdi.

Bu olay Meclis'te askeri açıklamaları dinlemeye gelen milletvekillerini panikletmiş, birçoğu yakındaki bir köprünün altına saklanmış, Hamdullah Suphi Bey'in koridorlarda telaşla 'Adnan Efendi, Adnan Efendi!' diye Doktor Adnan'ı aradığını arkadaşlar güle rek anlatmışlardı.

Düşmanın Beylikköprü'ye yaptığı saldırı Ankara için pek tehlikeli olabilirdi. Fevzi Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa ile o yöne gittiği ve obüs topu bataryası götürdükleri, düşman saldırısının orada durdurulmasının başarılabileceği haberi moralleri çok düzeltti.

Öyle günler oldu ki, milletvekillerinin askeri haberlerin ayrıntılarını dinleyecek sabır ve dayanıklılıkları kalmadı. Daha ben kapıdan girerken 'Hüsrev Bey, umut yüzde kaç?' diye soruyorlardı. Bu umudun yüzde ona indiği anlar oldu. Böyle olmakla birlikte ben milletvekillerine yüzde elliden aşağı rakam vermedim.

Cephe batıdan güneye döndü. Adeta ters cephe ile savaşıyorduk. Mustafa Kemal'in karargâhındaki koruma görevlileri olan Topal Osman ve çetesi bile cepheye sürülmüştü. Bu sahil çocukları kahramanca savaştılar.

Başkumandan Mustafa Kemal Duatepe'de Sakarya Meydan Muharebesi'ni yönetirken (10 Eylül 1921). Yanındaki kişi yaveri Salih (Bozok) Bey'dir.

Başkomutan 'Hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır!' cümlesiyle gerekirse yurdun karış karış, her köşesinde savunulacağını ilan etmişti.

Düşman ordusunun ulaşım araçları, top ve cephane bakımından üstün olmasına karşın ülkeden uzak, deniz aşırı bir savaşı yapacak güçte olmaması, ordumuzun öz yurdunu savunması, ulusal öfke ve birliğimiz karşısında yıpranmalarına neden olmuştur.

Sağ kanat çevirme kuvvetleri tozlu çöllerde harap oldu, geri çekilmek zorunda kaldı. Ordumuz karşı saldırıya geçti. 13 Eylülde zafer şanlı bayrağımızın, zulme uğramış ulusumuzun, mert, soylu Mehmetçiğin oldu."

(*Hüsrev Gerede'nin Anıları*, haz. Sami Önal, Literatür Yay., İstanbul, 2002)

alınması neredeyse imkânsız hale gelmişti. Yunan birliklerince ele geçirilen yerler kurtarılamayacağından, o an uygulanacak en akılcı savaş planı, işgalcilerin daha da ilerlemesini durdurmaya yönelik girişimlerde bulunmaktı. Bu nedenle Kartaltepe güneyindeki sırtlar Türk birlikler tarafından işgal edildi. Güçlü taarruzlarına rağmen Yunan kuvvetleri Velidede Tepesi'ni de ele geçirmede başarılı olamadılar.

29 Ağustos günü Yunan birlikleri Beylikköprü'den Büyükgöz mevziine kadar uzanan hatta şiddetli taarruzlara geçip Dikilitaş civarında ilerleyerek bazı arazileri ele geçirdiler. Ertesi gün Beylikköprü'de tekrar başlayan umumi taarruz geri püskürtüldü, ancak Çaldağı'nın bir kısmının ele geçirilmesi engellenemedi.

Savaş, Yunan kuvvetlerinin yoğun taarruz girişimleri ve Türk ordusunun karşı taarruzlarıyla cephelerin tamamında şiddetle devam ediyordu. 1 Eylül günü Yunan birlikleri, Türk ordusunun sağ kanadı ve merkezi kuvvetler üstüne, Haymana ve Dikilitaş'a kadar uzanan alanda umumi taaruza geçtilerse de milli birlikler bu girişime karşı taaaruzla cevap verdi. Aynı gün, Mustafa Kemal Paşa Meclis'e cepheden bir telgraf yollayarak, en yüksek azim ve imanla muharebe eden ordunun bağımsızlığın savunulması uğrunda namus gereğini yerine getireceğini temin ettiğini bildiriyordu.

2 Eylül günü Yunan birliklerinin sağ kanat ve merkeze taarruza devam edip Çal Dağı'nı ele geçirmeleri gerginliği artırdı, zira bu durum Ankara'nın tehdit altına girmesi ihtimalini kuvvetlendiriyordu. Bir sonraki gün Yunan birliklerinin yeni bir taarruz için tedbir almakla meşgul olmaları cephede bir günlük olsun sükûnet sağladı. 4 Eylül günü tekrar başlayan taarruz, top atışları ve göğüs göğüse çarpışmalarla düşmana ağır kayıplar verdirilerek sonuçlandırıldı. Bu gelişmeler üzerine Kral Konstantin'le aynı görüşü paylaşamayan General Papulas, Yunan harbiye nazırına yazdığı raporda Ankara'yı almak isteğinin felaketle sonuçlanmasının muhtemel olduğunu, bu felaketin de bugüne kadar elde edilen başarılar ve siyasi gelişmeler üzerinde çok kötü etkiler yapacağını söylüyor ve ekliyordu: "Siyasi durumun böyle bir hezimeti göze almaya değer olup olmadığını bildirmenizi beklerim."

5 Eylül günü Yunan birliklerinin ordunun merkezine düzenledikleri son taarruz Türk birliklerince püskürtüldü; ancak aynı gün bazı Yunan uçakları Ankara istasyonunu bombardımana tuttu.

Güvenlik için son derece önemli olan Basrikale Tepesi'nin, Türk birliklerinin karşı taarruzuyla karşılaşan düşman güçleri tarafından terk edilmesinden sonra, düşmanın taarruzları yerini yavaş yavaş geri çekilmelere bıraktı. Kuşatma taarruzunda başarısız olan Yunan kuvvetleri bu kez ağırlık merkezini ortaya kaydırarak Türk savunma mevzilerini Haymana istikametinde yarma girişiminde bulundular. Bu yarma teşebbüsü 6 Eylül'e kadar sürdü; fakat bu harekâtta da başarılı olamayan Yunan ordusu çareyi bulunduğu yeri koruyarak kendini savunmakta gördü. Yunan saldırı gücünün kırıldığını sezen Mustafa Kemal Paşa'nın öngörüsüyle, Türk ordusunun sağ kanadı harekete geçirilerek Yunan ordusu sol kanattan çevrildi.

Batı Cephesi'nin sağ kanadında durum kontrol altına alınmıştı. Yunan cephesinde durum giderek kötüleşiyor, savaş stratejisi taarruza dayalı olan düşman birlikleri bu kez yalnızca bulundukları yeri korumaya çalışıyordu.

Savaşın on sekizinci gününde Mustafa Kemal Paşa tarafından Yunan ordusunun sol kanadına taarruza geçilerek Sakarya'ya doğru bastırılması, ayrıca Sakarya geçitlerinin Türk birliklerince ele geçirilmesi kararı alındı ve Beylikköprü doğusunda genel saldırıya geçildi. Başlatılan taarruz harekâtı sonucunda, Türk kuvvetleri-

Sakarya Meydan Savaşı'ndan cephe görüntüleri.

Üstte
Başkumandan Mustafa Kemal Duatepe'de maiyetiyle birlikte Sakarya Meydan Muharebesi'ni izliyor (10 Eylül 1921). Sol baştaki kişi Fevzi (Çakmak) Paşa'dır.

Altta
Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Türk hava gücünü oluşturan iki uçaktan biri olan "İsmet". Yunanlılardan ele geçirilen uçağın önündeki kişiler (soldan sağa) Pilot Yzb. Fazıl Bey, Pilot Vecihi (Hürkuş) Bey ve Makinist Eşref Bey (Eylül 1921).

nin ordunun sağ kanadında hâkim vaziyete gelmesi açısından son derece stratejik öneme sahip olan Duatepe, öğleden sonra Türk birlikleri tarafından tamamen zaptedildi ve ağır zayiata uğrayan Yunan askeri demiryolu hattının kuzeyinde Beylikköprü doğusundaki sırtlara çekildi. Aynı gün Mangaldağı ve Mollaresul tepeleri milli kuvvetler tarafından ele geçirildi. Bütün bunlar olurken Mustafa Kemal Paşa'nın en ileri hatta taarruz eden kıtaların yanında görülmesi ve çarpışmaları bizzat harekât hattında takip etmesi, subay ve erlerin moralini yüksek tutuyordu.

11 Eylül günü devam eden Türk taarruzu karşısında batıya doğru çekilen Yunan birlikleri Duatepe'yi ele geçirmek için topçu ateşiyle taarruza geçtilerse de hemen püskürtüldüler. Ertesi gün milli kuvvetler Kartaltepe ve Çaldağı'nı da ele geçirmiş, geri çekilen Yunan birliklerini takibe geçmişti. Erkanıharbiye Reisi Fevzi Paşa'ya göre, "Anadolu'nun Yunanlılara mezar olacağı saat" gelmişti. Nitekim Yunan ordu kumandanlığı, birliklerinin Sakarya'nın batısına çekilmesi kararı verdi ve birlikler gece bu emir doğrultusunda çekilmeye başladı.

Yunan birliklerinin çekilmesi yine de bir rehavete yol açmamalıydı. Mustafa Ke-

Sakarya Meydan Muharebesi'nin zaferle sonuçlanması halkı sevince boğdu. Resimde zaferi halk oyunlarıyla kutlayanlar görülüyor.

mal Paşa, bu doğrultuda 13 Eylül günü şu emri verdi: "Düşman batıya ricata devam etmektedir. Düşmanın geride herhangi bir hatta durmasına ve eski düzenini almasına mani olmak ve ricatını kati yenilgiye uğratmak lazımdır." Birlikler bu emre uygun olarak takibe devam etti, aynı zamanda Beştepe ve Karadağ'ı ele geçirerek Sivrihisar'a girdi.

İyice zayıf düşen Yunan ordusu, artık bundan sonra Türk ordusunun taarruzlarına karşılık veremeyerek işgal altındaki tüm tepeleri terk etmek zorunda kalacak, Sakarya Nehri'nin doğusundan batıya doğru ilerleyecek, Eskişehir-Afyon doğusu hattında savunma için tertiplenmeye başlasa da Türk ordusunun takibi sonucunda Seyitgazi-Afyon hattına çekilecekti. Yunan ordusunun bütün bu toparlanma çabaları, savaşın Türk ordusu lehine sonuçlanmasını engelleyemeyecekti.

Hem Türk hem de Yunan ordusunun büyük kayıplar verdiği Sakarya Meydan Muharebesi aralıksız süren kanlı çarpışmaların ardından, 13 Eylül 1921'de Yunan birliklerinin geri çekilmesi üzerine sona eriyordu. Mustafa Kemal cepheden Anadolu halkına ve Meclis'e Türk askerini temsilen verdiği sözü tutmuş, "En yüksek azim ve imanla muharebe eden ordunun istiklalimizin müdafaası uğrunda namus gereğini yerine getireceğini temin eylerim" cümlesi tümüyle yerini bulmuştu.

Türk ordusunun Sakarya'da kazandığı zaferi Başkumandan Mustafa Kemal Türk milletine şu sözlerle müjdeledi: "Yirmi bir gün ve gece devam eden Sakarya Meydan Muharebesi, ordumuzun tam bir zaferiyle son bulmuştur." Zafer haberini alan Türk halkı tarafından ülkenin dört bir yanında coşkun kutlamalar gerçekleştirildi.

Ordunun ve halkın büyük fedakârlıklarıyla kazanılan Sakarya Meydan Muharebesi'nin kahramanlarına duyulan minnet ve şükranı bütün ordu mensuplarına ileten Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa'ya da bu savaştaki başarısından dolayı mareşallik rütbesi ve gazilik unvanı verilmesini uygun gördü. Bu unvanı teşekkürle kabul eden Mustafa Kemal Paşa kazanılan bu zaferin ordunun iradesi sayesinde düşman ordusunun iradesinin kırılması suretiyle gerçekleştiğini, dolayısıyla bu ödülün gerçek muhatabının yine ordu olduğunu belirtmeyi ihmal etmiyor, bunu orduya da şöyle bildiriyordu: "Zaferden dolayı sizin kahramanlıklarınızla, sizin gösterdiğiniz nihayetsiz fedakârlıklar pahasına kazanılan bu büyük muzafferiyetin millet tarafından takdirini gösteren bu rütbe ve unvanı ancak size izafe ederek bütün askerlik hayatımın en büyük iftihar sermayesi olarak taşıyacağım."

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan ordusuna karşı kazanılan zaferin aslında bundan sonraki zaferlerin habercisi olduğunu ise, Mustafa Kemal Paşa'nın, Çankaya'ya dönüşünde söylediği şu sözlerden anlamak mümkündü: "Bu savaşta iki şey buldum. Daha iyi atılmak için çekilmeler yaptığım sırada, sırt vere vere ta Ankara kapılarına geleceğimizi göz önünde tutarak, bu hat da elden giderse hangi hattı savunacağız diye benden üzülerek soran bir komutana 'Vatanı korumakta hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. Bu satıh baştan başa bütün vatanın yüzüdür. Vatan sathı en son kayasına kadar düşmanla boğuşularak müdafaa edilecektir.' cevabını vermiştim. Bu formülü bir gündelik emirle bütün orduya bildirdim. İkincisi de bana Sakarya'da gelen şu düşüncedir: Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük bir gayeyi elde etmek için gereken en belli başlı vasıtadır. Gaye, fikirdir. Zaferin, bir fikri kazandırdığı kadar değeri vardır. Bir fikri kazandırmaya yaramayan zafer kalamaz. Her büyük meydan savaşından sonra yeni bir âlem doğmalıdır. Yoksa başlı başına zafer boşuna bir çaba olur."

Ateşle İmtihan

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Mustafa Kemal Paşa'dan orduya katılıp bire bir cephede savaşma talebinde bulunan Halide Edip Hanım, o günlerdeki anılarını *Türkün Ateşle İmtihanı* adlı eserinde şöyle anlatır:

"Durum çok korkunç bir hal alıyordu. Yüz bin kişilik Yunan ordusu, bütün mühimmatı ve levazımı ile, Ankara'ya gelmek istiyordu. Hatta, Ankara'da bazı İngiliz zabitlerine ziyafet vereceklerini söyleyerek onları davet etmişlerdi. Türk ordusu yirmi beş bin kişilikti. Henüz bir mağlubiyet geçirmişti. Ateş kuvveti Yunanlıların yarısından azdı, nakil vasıtaları çok kıttı, silahları değerce düşüktü. Bu, son teşebbüstü. Ya son bir taarruza geçmek, ya da mahvolup gitmek gerçeği ile karşı karşıyaydık. Fakat, bizler o günü görmeyecektik. İşte, garip bir surette 'ben' denilen şeyin tamamen milletin içine karışmış olduğunu en fazla o zaman hissettim. Millet göçerse, ben de onlarla beraber gitmek istiyordum. Bence kendimin, bir küçük parça olmamın hiçbir önemi yoktu. On altı Ağustosta, Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek gönüllü olmak istediğimi yazdım. Beni Garp Cephesi'ne tayin eden bir cevap aldım. Sureti aşağıdadır:

Halide Edip Hanımefendi Hazretlerine, aceledir

Garp cephesi

Ordu safları arasında vatanımızın müdafaasına fiilen iştirak için şiddetli arzu ile vuku bulan müracaat-ı vatanperveraneleri orduca memnuniyetle telakki olundu. Hizmet-i fiiliye-yi askeriyyeye kabul ve Garp cephesine memur edildiğinizi tebliğ ederim. Keyfiyet cephe kumandanlığına da şiar kılındı. İlk vasıta ile cephe karargahına müracaat ve oradan vazifenizin telakki buyurulması rica olunur.

Fi 18 / 8 / 37
Başkumandan Mustafa Kemal

Cephenin karargâhı gizli tutulduğundan, nereye gideceğimi bilmiyordum. Nallı İstasyonu'ndan trenden indim. Bana cepheye gitmekte olan bir genç yüzbaşı refakat ediyordu...

Ankara'dan Sarıköy'e kadar küçük bir saha Türklerin elinde kalmıştı. Kömür hemen hiç yok gibiydi. Hemen yalnız askerlerin ihtiyacı için kullanılan trenler odunla işliyordu. Vagonlar hep üçüncü ve çok eskiydiler. Oturacak yerler hep tahta, pencereler kırıktı. Her yer tahta kurusuyla doluydu. Her istasyonda orduya katılacak olanlar geliyor, istasyonda, kadınlar arkalarından koşuşarak ağlaşıyorlardı. Dişsiz bir ihtiyar kadının açık ağzından çıkan iniltileri hâlâ duyar gibiydim. Trendeki erkekler birbirleriyle konuşuyor, nereli olduklarını soruyorlardı. İçlerindeki büyük kudrete rağmen, pek de ümitli görünmüyorlardı. Ümidi, yalnız, tanınmamış, genç zabitten alabiliyordunuz. Evet, bu ateşle imtihanın son safhasıydı...

Bir zabit beni Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhına götürdü. Solda, toprak yığınlarının altında birkaç evin ışığı yanıyordu... Sağ taraf bir çukur. İçinden su geçiyor. Arkasında üç ev daha var. Bu evlerin arkasında, yine ışıkları yanan çadırlar, uzun ve sivri bir direk. Telsiz tesisatı. Köy yolları karanlık, çamur içinde. Ay batmış. Gece yarısı oluyor. Küçük bir tahta köprüyü geçerek öbür taraftaki eve gittik. Mustafa Kemal Paşa'nın muhafızları kapıda. Onlardan biri beni yukarıya çıkardı. Paşa'nın Yaveri Yüzbaşı Muzaffer Bey beni Paşa'nın odasına götürdü. Çok aydınlık ve tek lüks lambası olan bir Anadolu odası...

Mustafa Kemal Paşa, oturduğu koltuktan güçlükle kalkmaya çalıştı. Çünkü kaburga kemikleri hâlâ ağrılar içindeydi. Yanında Mustafa Kemal Paşa'nın ikiz kardeşiymiş gibi kendisine benzeyen bir miralay ayakta duruyor. Mustafa Kemal Paşa'ya doğru, kalbimde mutlak bir hürmetle gittim. O mütevazı odada, bütün gençliğin bir millet yaşasın diye ölmeyi göze alan kararını temsil ediyordu. Ne saray, ne şöhret, ne herhangi bir kudret onun o odadaki büyüklüğüne yaklaşamaz. Gittim, elini öptüm...

Mustafa Kemal Paşa, ben oturduktan sonra, Ankara hakkında havadis sordu. Aynı zamanda, tahta masanın üzerindeki bir haritaya eğilerek durumu dört yaşında bir çocuğun anlayabileceği kadar açık bir ve sade bir ifadeyle anlattı. İşte Sakarya, kıvrılarak gidiyor. Etrafına birtakım toplu iğneler üzerinde kırmızı ve mavi kâğıtlar konulmuş. Bir kelebeğe benzeyen iğneler. Eğer askeri durum hakkındaki duygularımı Mustafa Kemal Paşa'ya söylesem, mutlaka gülerdi. Yunan ordusu kocaman bir canavar gibi Ankara'ya yaklaşmış görünüyordu. Buna muvazi olarak Sakarya'nın doğusunda Türk ordusu da kıvrılarak bu canavarın Ankara'yı yutmasına mani olmaya çalışıyordu. Siyah canavar o kadar kocamandı ki insana yeis veriyordu.

'Eğer Ankara'ya gider de bizi geride bırakırsa, ne yaparız?' diye sordum. Korkunç bir kaplan gibi güldü: 'Bon voyage, messieurs (İyi yolculuklar baylar) derim. Arkalarından vurarak onları Anadolu'nun boşluğunda mahvederim'...

...Savaş başladı. İlk günleri, Yunanlılar yer kazanıyordu. Ufak tepeleri birer birer ele geçiriyorlardı. Bu tepeler askerî bakımdan çok önemli idiler. Mustafa Kemal Paşa onların Çal Tepesi'ni işgal edinceye kadar korkulacak bir şey olmadığını, fakat Haymana'ya girerlerse, bizim de kapana tutulacağımızı söyledi.

Bir hafta geçmeden Çal Tepesi düştü. Korkunç bir sükût. Mustafa Kemal Paşa sövüyor, aşağı yukarı dolaşıyor ve geri çekilme emri verip vermemekte tereddüt ediyordu. Bir zabit odaya girerek 'Fevzi Paşa sizi telefonda arıyor, Efendim' dedi.

Gece yarısından sonra, saat tam ikiydi. Bana orası gece bir tiyatro sahnesi gibi gelir. Mustafa Kemal Paşa, karşıki odada telefon ediyor, ben de kapıya dayanmış dinliyorum. Sofa ayakta dimdik duran zabitlerle doluydu. Herkes bekliyordu.

'Mustafa Kemal konuşuyor. Siz misiniz Paşa Hazretleri? Ne? Vaziyet lehimize mi dediniz? Doğru anladım mı? Haymana hemen hemen işgal edilmiş-

tir. Ne? Yunanlılar kuvvetlerinin sonuna gelmiş, ricat mı edecekler?'

Orada duranların yüzleri ışıldıyor. Ondan sonra Mustafa Kemal Paşa geldi. Yunanlılar daha ileri gitmeden önlerine göndereceği kuvveti temin için plan yapmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa'nın gözleri o gece Dante'nin Cehennem'inde yananların gözleri gibi, anlatılamayacak kadar acı içindeydi. 'Dinleniniz, Paşam, yatınız' dedim. 'Hayır, haydi bir kahve daha içelim' diyerek kendisine hizmet eden Ali Çavuş'a seslendi. Eğer bazen tesadüfi bir hareket bir milletin kaderini değiştirebilirse, işte Fevzi Paşa'nın telefonu böyle bir tesadüf oldu.

Fevzi Paşa'nın hakkı vardı. Ertesi gün Yunanlılar Haymana'ya hücum edemeyecek kadar yorgundular. Oradaki gedik bizim tarafımızdan kapatılmıştı. Dördüncü Fırka Kumandanı Kemalettin Sami Paşa üç Yunan fırkasıyla dövüşüyordu. Türk fırkası bin beş yüz, Yunan fırkasının her biri üç biner kişilikti...

O gün askerlerin sırf savaştan dolayı duydukları heyecanın mahiyetini sezer gibi oldum. Bir Tatar köyünün önüne gelince attan indik. Bir tepeyi tırmandık... Ali'nin öbür tarafındaki bir siperde Mustafa Kemal Paşa'nın gülerek bize baktığını gördüm. Seslendi: 'Gelin, Hanımefendi, harp ediyoruz.' Yüzü, en çok sevdiği oyunu oynayan bir çocuk gibi gülüyordu. Bana Üçüncü Kolordu Komutanı Kazım Paşa'yı takdim etti. Arkasında bir kürk, elinde bir telefon, karşısındaki tepelerle konuşan bir adam. Mustafa Kemal Paşa 'Duatepe'ye hücum ediyoruz' dedi. Ondan sonra öbür siperleri de dolaştım. Top ve makineli tüfek sesleri hiç ara vermiyor. Elimdeki dürbünle savaş oyununu seyrediyorum. Bunun neticesinin hastanelerde ne şekil aldığını unutmuş gibiydim. Evet, insanlar birbirine giriyor. Nihayet süngü savaşları. Adeta kocaman karıncaların yuvaları etrafında kavga etmeleri gibiydi...

Savaş o gün saat dörde kadar sürdü. Yirmi Üçüncü Fırka Duatepe'nin arkasından Çekirdekler'e girmişti. Bunu söyleyen Binbaşı Muharrem On Beşinci Fırka'ya bunu haber vermek için, onbaşıyı da beraber götürmesi gerektiği zaman, bir çocuğa mükâfat vaat ediyormuş gibiydi. Bizim hücum bir hafta kadar devam etti. Karadağ'a Elli Yedinci Fırka hücum etti. Bunlara bakarken insan kalabalıklarının birbirlerini öldürdüklerini görüyordum. 1200 kişiden müteşekkil olan Elli Yedinci Fırka'nın yedi yüzü şehit olmuştu. Ben, kendi kendime içimden, bu cehennem sahnesiyle ilgilenmemi tenkit ediyordum. Miralay Kazım'ın çadırına geldiğimiz zaman, bize yer gösterdi. Kumandanın bir saman yığınından ibaret olan yatağının üstüne oturduk. Mustafa Kemal Paşa'nın gelmesini bekledik. Ondan sonra da at üstünde, onu arabasında takip ettik.

Yunanlılar Sakarya'nın doğu tarafını aceleyle terk ediyorlardı. Biz de artık Polatlı'ya gidebildik. Eylülün on üçünde, Mustafa Kemal Paşa ile öğle yemeği yerken Malta'dan henüz dönmüş olan Fethi Bey'i orada bulduk. Miralay Arif de oradaydı. Mustafa Kemal Paşa, bir çocuk gibi memnun görünüyordu. Elini Miralay Arif'e uzatarak el falına bakmasını söyledi. Miralay Arif 'Bak, parmaklarının arasından ışık sızıyor. Hiç içini saklamıyorsun' dedi. Mustafa Kemal Paşa gülerek 'Bunu bilmek için elime bakmak lazım mı?' dedi."

Halide Edip (Adıvar) Hanım'ın başkanlığında, Sakarya boylarında yaralanan askerlerin bakımı için Kızılay'da gönüllü hemşire olarak görev alan Ankaralı kadınlar.

Avrupa'da Arabuluculuk Girişimleri

Güçleri ve donanımları birbirinden çok farklı iki gücü karşı karşıya getiren Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türkler tarafından kazanılmış olması tüm dünyada yankısını bulmuş, zaten bir süredir Ankara Hükümeti'nin siyasi başarılarını izleyen İtilaf Devletleri'nde bir yakınlaşma ihtiyacı doğurmuştu.

Savaşın ardından yabancı kamuoyunda peş peşe haberler, makaleler yayımlanıyor, Avrupa halkı gelişmelerden haberdar ediliyordu.

Yaygın kanı, Yunan ordusunun amacının sadece belli toprakları ele geçirmek değil, Türk ordusunu bütünüyle imha etmek olduğu, ancak bu savaşla Yunan genelkurmayının büyük bir çaba gösterdiği Ankara'nın zaptından zorunlu olarak vazgeçtiğiydi.

Yunan ordusu Türk ordusunun yok edilmesinden de vazgeçmişti ki, bu koşullar içerisinde Yunan başkumandanlığının artık kalıcı bir askeri sonuç elde etmek ümidini yitirmiş olduğunu kabul etmesi gerekirdi.

İngiltere gazeteleri, Yunanlılara yapabilecekleri en büyük yardımın, gerçekleşmesi imkânsız bulunan taleplerinden hemen vazgeçmelerinde ısrar etmek olduğu kanısındaydı; Yunanlılar için Anadolu'da böyle büyük bir maceraya atılmak yerine, kendi ülkelerine yakın yerlerde küçük başarılarla yetinmek daha uygun olurdu. Ayrıca bu konu bizzat İngiltere'yi de ilgilendiriyordu ve İngiltere Hükümeti'nin kendi hayati menfaatlerini ilgilendiren kararları alırken ihmalkâr davranması kabul edilemezdi. Gazetelerde bunlar yazılıyorken, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon da İngiltere Hükümeti'ne bir muhtıra ile beraber Misakı Milli'nin İngilizce çevirisini sunuyordu.

Fransız kamuoyu da gelişmeleri yakından takip ediyor, aciliyetle Kral Konstantin ve bakanlarından Anadolu'yu boşaltma ve hiçbir şekilde müdahale bahanesi bulundurmama vaadi alınması gerektiği kanaatini taşıyordu; aksi takdirde Doğu'da barış asla sağlanamayacaktı. Türk ordusu, ülkenin bağımsızlığı için savaşmış ve onu korumayı bildiğini göstermişti; Yunanlılarınki ise tehlikeli bir fetih girişimiydi ve bunu daha fazla sürdürmek istememeleri akılcı olurdu.

Hükümetler de bu gelişme karşısında yeni tedbirler almak, yeni girişimlerde bulunmak gerektiğinin farkındaydı. Artık Yunanlıları Anadolu ve Doğu Trakya'dan çıkarmak ve kabul edilebilir bir barışın şartlarını aramak gerekiyordu.

Ankara Hükümeti, önce Hariciye Nazırı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'i ve sonra da Dahiliye Nazırı Fethi (Okyar) Bey'i Avrupa'ya gönderdi. İstanbul üzerinden Avrupaya gidecek olan Yusuf Kemal Bey'e İstanbul ile ilgili bazı özel görevler de verilmişti. Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ve

Vahdeddin ile görüşecek, Vahdeddin'in, Meclis'i tanımasını ve İzzet Paşa ile arkadaşlarının, bu doğrultuda hareket etmelerini teklif edecekti.

Yusuf Kemal Bey, bu direktif doğrultusunda İstanbul'da görüşmelerini yaptı; ancak İzzet Paşa ve arkadaşlarının talebi üzerine Vahdeddin'le yaptığı görüşmeden hiçbir sonuç alamadı. Ayrıca Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'daki girişimlerini karıştırmak ve güçleştirmek üzere İzzet Paşa, Yunan işgali altında bulunan yerlerden geçirilerek Yusuf Kemal Bey'den önce Paris'e ve Londra'ya gönderildi.

Yusuf Kemal Bey'in Paris ve Londra'da yaptığı görüşmelerden bir sonuç alınmamış, ancak İtilaf Devletleri temsilcilerinin yakında toplanıp bir barış önerisinde bulunacakları anlaşılmıştı.

İtilaf Devletleri, Anadolu'nun boşaltılmasını ilke olarak kabul etmişlerse de konferans görüşmeleri sırasında savaş yeniden başlarsa barış girişimleri yarıda kalacağını düşünüyorlar, bu yüzden de Yunanlılarla bir ateşkes anlaşması yapılması gerektiğine inanıyorlardı. Bu fikri Yusuf Kemal Bey'e ileten Lord Curzon, konferansın önce Anadolu'nun boşaltılmasına karar verip iki tarafa bildirmesinin ateşkesten daha etkili olacağı yanıtını almış, ancak ateşkeste direnmişti.

Yusuf Kemal Bey daha dönmeden, Paris'te bir araya gelen İtilaf Devletleri temsilcileri 22 Mart 1922 tarihinde, Ankara ve Yunanistan Hükümetlerine ateşkes önerilerini sundular.

Bu sırada cephede bulunan Mustafa Kemal Paşa, ateşkes önerisini Hariciye Nazır Vekili Celal Bey'den öğrendi. Barış önerisi ana hatlarıyla, iki taraf birlikleri arasında, on kilometrelik askerden arındırılmış bir alan oluşturulmasını; birliklerin, insan ve gereçler bakımından güçlendirilmemesini; askeri konumlarda değişiklik yapılmamasını; orduların ve askeri durumların İtilaf Devletleri'nin askeri komisyonlarınca denetlenip teftiş edilmesini; çatışmaların üç ay süreyle durdurulmasını ve barış için ön görüşmeler yapılması iki tarafça kabul edilinceye kadar, üçer aylık sürelerle kendiliğinden yenilenmesini; iki taraftan biri yeniden savaşa başlamak isterse, ateşkes süresinin bitmesinden en az on beş gün önce öteki tarafa ve İtilaf Devletleri temsilcilerine durumu bildirmesini öngörüyordu.

Üstte
Kayseri'de Sakarya Meydan Muharebesi'ne ait ilk sevindirici telgraflar okunuyor (13 Eylül 1921).

Solda
Ankara'da cepheden getirilen yaralıları karşılayan milletvekilleri (Eylül 1921).

Yunan tarafı bu ateşkes önerisini hemen kabul etti; zira Yunan ordusu Sakarya'da büyük bir maddi ve manevi yenilgi yaşamıştı ve yeniden büyük çaplı bir saldırıya kalkışması güçtü. Ankara Hükümeti de İtilaf Devletleri'nin, Anadolu'yu boşaltmak ve Doğu sorununu çözümlemek amacına yönelik bulunduğunu söyledikleri ateşkes koşullarını iyice inceleme gereği duydu.

Önce, Ankara'da bulunan mebuslarla makine başında konuşulup görüşüldü. İtilaf Devletleri temsilcilerine verilmesi uygun görülen ilk karşılık, bu şartların olabildiğince kısa bir zamanda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından incelenip konuyla ilgili yanıtın iletileceğiydi.

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'e bu ateşkes önerisinin, edilmemesinin ya da herhangi

Üstte
Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Sakarya Meydan Muharebesi'nde ele geçirilen topları incelerken (11 Eylül 1921).

Sağda üstte
Şehitlerin dini ve askeri törenle gömülmesi.

Sağda altta
Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk birliklerine ait çadırlı ordugah.

bir biçimde güvenilmiyormuş gibi karşılanmasının ilkesel olarak doğru olmadığını, tersine teklifi olumlu karşılamak gerektiğini, bu nedenle, verilecek karşılığın olumsuz değil, olumlu olacağını bildirdi. İtilaf Devletleri iyi niyet taşımıyorlarsa da, en sonunda olumsuz davranış onlardan gelmeliydi. Meclis'in yapması gereken, sadece, onların önerdiği koşullar kabul edilemeyeceği için karşı koşullar ileri sürmekti.

Ateşkes önerisi ilke olarak kabul edilse de, ordunun eksikliklerini ve hazırlıklarını tamamlamasından bir an geri kalınmayacak, ordunun içine yabancı denetim kurulları sokulmayacaktı. Anadolu'nun boşaltılmasının ateşkesle birlikte başlaması en önemli koşul olacaktı.

24 Mart günü notaya verilecek olan karşılığı, Vekiller Heyeti'ne bildiren Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da hazırlanan karşılıkla kendisininki arasında bazı farklar olduğunu gördüğünden, 24/25 Mart gecesi Sivrihisar'da buluşularak, karşı notanın görüşülüp saptanmasına karar verdi.

Sivrihisar'da kararlaştırılan, ateşkes önerisiyle ilgili notanın karşılığını sunmaya vakit kalmadan, Paris'te toplanan konferansın 26 Mart 1922 tarihli ikinci bir notası alındı.

Bu nota, İtilaf Devletleri'nin, barış ilkeleri hakkındaki önerilerini içeriyordu. Bu öneriler ana hatlarıyla gerek Türkiye'de, gerek Yunanistan'da azınlıkların haklarının korunmasına ve bu konuda konulacak kuralların uygulanmasına Milletler Cemiyeti'nin de katılmasını; doğuda bir Ermeni yurdunun kurulması ve bu işe de gene Milletler Cemiyeti'nin katılmasını; Boğazların serbestliğini sağlamak için Gelibolu yarımadasında ve Boğazlar yöresinde askerden arınmış bir bölge kurulmasını; Trakya sınırının Tekirdağ'ı Türkiye'ye ve Kırklareli, Babaeski ve Edirne'yi Yunanlılara bırakacak biçimde saptanmasını; Türklerde kalacak olan İzmir'in Rumlarına ve Yunanlılarda kalacak olan Edirne'nin Türklerine, bu şehirlerin yönetiminde adalete uygun bir biçimde katılabilme olanağı vermek amacıyla uygun bir yöntem kararlaştırılmasını; barıştan sonra İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından boşaltılmasını; Sevr projesi ile 50 bin kişiden kurulacak olan Türk silahlı kuvvetlerinin 85 bine çıkarılması ve Sevr projesinde olduğu gibi Türk askerinin paralı asker olmasını; Sevr projesindeki maliye komisyonu kaldırılmakla birlikte İtilaf Devletleri'nin ekonomik çıkarlarını, kamu borçlarının ve yüklenecek savaş tazminatının ödenmesini sağlama bağlamak konusunda Türk bağımsızlığıyla bağdaşır bir yöntem saptanmasını; adalet ve ekonomiyle ilgili kapitülasyonlarda değişiklikler yapmak üzere birer komisyon kurulmasını öngörüyordu.

Bu koşulların kabul edilir yanı olmadığı ve büyük bir savaşa hazırlanmak gerektiği açıktı. Ancak önce, bu konunun niteliğini millete ve dünya kamuoyuna açıklamak gerekiyordu. Her iki notaya, 5 Nisan 1922 tarihinde verilen karşılık, ateşkesin prensipte kabul edildiğini, ancak temel koşul olarak ateşkesle birlikte boşaltma işlemine hemen başlanmasının gerekli sayıldığını bildiriyordu.

Ateşkes süreci Anadolu'nun boşaltılması süresi gibi dört ay olmalı ve boşaltma bit-

tiğinde barışın ilk görüşmeleri sonuçlanmamış olursa, ateşkes kendiliğinden üç ay daha uzatılmalıydı.

Ateşkesin ilk gününden başlayarak ilk on beş gün içinde Eskişehir-Kütahya-Afyon kesimi ve yine aynı tarih itibariyle dört ay içinde İzmir de içinde olmak üzere, işgal altındaki bütün topraklar boşaltılmalıydı. Ateşkesle ilgili bu öneriler İtilaf Devletleri tarafından kabul edildiği takdirde, barış önerilerini incelemek için, üç hafta içinde delegeler kararlaştırılacak şehre gönderilecekti.

Bu notaya, tahmin edildiği gibi olumsuz bir yanıt geldi. Bunun üzerine Ankara Hükümeti, ateşkes konusunda fikir birliğine varılamasa bile, barış görüşmelerini ertelemenin uygun olmayacağını bildirerek İzmit'te bir konferans toplanmasını önerdi; ancak bu yazışmalar sonuçsuz kaldı.

İtilaf Devletleri'nin tavrı gösteriyordu ki, kesin sonucu sağlayacak olan, Anadolu'da sürdürülecek savaşta kazanılacak zaferdi. Memlekette bulunan düşmanları silah kuvveti ile çıkarmadıkça, diplomasi alanında umuda kapılmanın yeri olmadığı yolundaki inanç gitgide kesinleşiyordu.

KRONOLOJİ

23 Ağustos 1921
Yunan ordusunun taarruzuyla Sakarya Meydan Muharebesi başladı.

4 Eylül 1921
Yunan Kralı Konstantin Bursa'ya geldi.

5 Eylül 1921
Bir kısım Yunan uçakları Ankara istasyonunu bombardımana tuttu.

12/13 Eylül 1921
Yunan ordusu, gece -öğleden sonra gelen emir gereğince-Sakarya Nehri'nin batısına geçti.

13 Eylül 1921
Sakarya Meydan Muharebesi Türk ordusunun zaferiyle sonuçlandı.

14 Eylül 1921
Yunan ordusunu takip eden bir kısım Türk kuvvetleri Sakarya'nın batısına geçti.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa genel seferberlik ilan etti.

18 Eylül 1921
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Zaferi'nin ardından Ankara'ya döndü.

19 Eylül 1921
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya Büyük Millet Meclisi tarafından kanunla "müşir" (mareşal) rütbesi ve "gazi" unvanı verildi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, şehit çocuklarının yatılı mekteplere öncelikle parasız kabulü hakkında karar aldı.

21 Eylül 1921
Yunan kuvvetlerini takip eden Türk ordusunun büyük bölümü, Sakarya'nın batısına geçti.

25 Eylül 1921
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan cepheye gitti.

26 Eylül 1921
Yunan Kralı Konstantin, Atina'ya dönmek üzere Bursa'dan ayrıldı.

29 Eylül 1921
Sakarya Meydan Muharebesi'nde fedakârlık gösteren Batı Cephesi'ne mensup 129 kişiye Büyük Millet Meclisi takdirnamesi ve 234 kişiye İstiklal Madalyası verilmesi hakkındaki tezkereler Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi.

29 Eylül 1921
Yunan Kralı Konstantin, Atina'ya döndü.

6 Ekim 1921
Batı Cephesi karargâhı, Polatlı'dan Sivrihisar'a nakledildi.

31 Ekim 1921
Başkumandanlık müddetinin 5 Kasım 1921'den itibaren 3 ay daha uzatılmasına dair kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi.

18 Aralık 1921
Mustafa Kemal Paşa, cepheden Ankara'ya döndü.

22 Mart 1922
Fransa Başbakanı ve Hariciye Nazırı Poincaré, İngiltere Hariciye Nazırı Lord Curzon ve İtalya Hariciye Nazırı Schanzer, barış projesi hazırlamak üzere Paris'te toplandılar.

24 Mart 1922
Hariciye Vekâleti Vekili Celal Bey, İtilaf Devletleri'nin mütareke teklifi notasını Akşehir'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi.

26 Mart 1922
Paris'te toplanan İtilaf Devletleri Hariciye Nazırları tarafından, İstanbul, Ankara ve Atina Hükümetlerine mütareke şartlarını ihtiva eden bir nota verildi.

26/27 Mart 1922
Mustafa Kemal Paşa ve Sivrihisar'daki Vekiller Heyeti, İtilaf Devletleri temsilcilerine verilecek cevabi notayı tespit ettiler.

5 Nisan 1922
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından, İtilaf Devletleri hariciye nazırlarının 22 Mart 1922 tarihli mütareke teklifi notasına, "Mütareke ile beraber Anadolu'nun tahliyesine başlanması ve dört ay içinde tamamlanması"na yönelik cevap verildi.

15 Nisan 1922
İtilaf Devletleri hariciye nazırları, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin 5 Nisan 1922 tarihli notasına olumsuz cevap verdiler.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

17

Sona Yaklaşırken

Koç

Büyük Taarruza Hazırlık

Sakarya'da 1921 Ağustos'unda kazanılan zafer, yarattığı sevinç dalgasının yanı sıra ağır bedellere de mal olmuş, yaşanan can kayıpları dışında cephane ve malzeme stokları hızla azalmıştı. Bundan sonraki günlerde askerin daha rahat hareket edebilmesi, kış başlamadan insan ve cephane eksiklerini tamamlamak üzere gerekli girişimlerde bulunmayı zorunlu kılıyordu. Zira Yunan ordusuna karşı zafer kazanılmış olmakla birlikte, Yunan birlikleri henüz Anadolu'dan çekilmemişti ve bundan sonraki girişimin savunma amaçlı olmaktan çıkıp düşmanın Anadolu'dan çıkarılmasını hedeflemesi gerekecekti.

Mustafa Kemal Paşa'nın düşündüğü ilk önlemlerden biri, asker sayısını artırmak üzere genel seferberlik ilan etmek oldu. Bir yandan kadro boşlukları doldurulurken bir da orduya yeni katılan askerlerin kısa sürede eğitilmesiyle uğraşılması vakit alacağından, hemen tüm yurtta seferberlik ilan eden şu bildiri yayınlandı:

"Çok acele telgraf- 14/15 Eylül 1921 geceyarısı itibariyle bütün vatanda genel seferberlik ilan edilmiştir. Mağlup düşmanı Anadolu içerisinde en son nefere kadar kovmak ve imha etmek için ilan ettirilen bu seferberlikte hedeflenen gayeye varıncaya kadar lüzum oldukça silah altında bulunan sınıflardan başka esnan erbabı silah altına alınacaktır.

Silah altına alınabilecek sınıfları Müdafaa-i Milliye Vekâleti tayin ve icap eden makamlara tebliğ eyleyecektir. Bilumum vekâletlere, ordu ve müstakil kolordu mıntıka kumandanlarına tebliğ edilmiştir.

TBMM Reisi Başkumandan
Mustafa Kemal"

Seferberlik ilanının hemen ardından 1899, 1900 ve 1901 doğumlular silah altına alınarak hızla bu yeni askerlerin savaş için eğitilmesine, yeni birliklerin ve atlı tümenlerin kurulmasına başlandı.

Subay ihtiyacı, çoğunluğu İstanbul'daki askeri liseler ve Harp Okulu'ndan kaçıp gelen öğrencilerden olmak üzere, askere alınan yedek subayların Ankara'da açılan subay talimgâhında eğitilmesiyle karşılanıyordu. Kuvayı Milliye devrinde yararlılık gösteren erbaşların teğmen olarak kullanılması da takım komutanı ihtiyacını karşılamakta faydalı olmuştu. İstanbul ve diğer yerlerden kaçıp Anadolu'ya gelen daha yüksek rütbeli subaylar da orduyu güçlendirmeye devam ediyorlardı. Er ihtiyacı ise zaman zaman yeni sınıfların askere alınmasıyla gideriliyordu. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda çarpışan usta erlerden silah altına alınanlar, ordunun mad-

I. Ordu'ya mensup biri subay üç asker Afyon yakınlarında keşifte.

di ve manevi yönden güçlenmesinde büyük yarar sağlıyorlardı.

Sakarya Muharebesi sırasında zamansızlık nedeniyle 10-15 günlük bir eğitimin yeterli görülmesine karşın şimdi eğitim için bol zaman vardı ve erler değişik eğitim merkezlerinde 6 ay, subay talimgâhında subaylar 3 ay eğitim görerek yetiştiriliyorlardı. Ayrıca birliklerde kurslar açılıyor, sık sık atışlı tatbikatlar, tümen ve kolordu düzeyinde manevralar yapılıyordu.

Bu gayretler sonucu piyade tümenlerinin mevcudu 7 bin-9 bin kişiye yükselmişti. Sakarya'da 3 bin-4 bin kişi olan tümenin iki misline ulaşılmıştı. Süvari tümenlerinin asker sayısı da 3 bin kişiyi buluyordu.

Ordu güçlendirilirken bir yandan da taarruz hareketinde doğru adımları atmak üzere kuvvetli bir askeri plan hazırlamak gerekiyordu. Bunun için Yunan birliklerini Afyon batısından kuzeye doğru yöneltilecek bir taarruzla imha edecek bir plan hazırlandı; ancak cephanenin tamamlanmasının ve diğer hazırlıkların çok zaman alacağının anlaşılması ve kışın erken bastırması nedeniyle taarruz bir sonraki yılın baharına ertelendi.

Bu arada bazı birlikler ve Kuvayı Milliye kıtaları lağvediliyor, yeni düzenlemelere gidiliyor, bazı birlikler Doğu ve Güney Anadolu'dan Batı'ya aktarılmaya çalışılıyordu. Kars'tan Ağustos 1921'de Sakarya Muharebesi'nden önce yola çıkarılan 12. Tümen ve merkez ordusundan yine bu sıralarda Amasya çevrelerinden hareket ettirilen 17. Tümen, zorlu şartlar nedeniyle Batı Cephesi'ne ancak ulaşabilmişlerdi.

Ekim ayında, Bolvadin'de 1. Ordu Kumandanlığı faaliyete geçirilerek başına İhsan (Sabis) Paşa atandı. Bundan bir ay sonra da Yakup Şevki (Subaşı) Paşa komutasında 2. Ordu Kumandanlığı teşkil edildi. Bunun ardından 1. Ordu Kumandanlığı daha güneyde Çay'a alındı ve Bolvadin'e 2. Ordu karargâhı yerleşti. Batı Cephesi Kumandanı İsmet (İnönü) Paşa'nın karargâhı ise Akşehir'deydi.

Ordunun en büyük sıkıntısı silah, cephane ve araç gereçti. Bu ihtiyacın karşılanması için birkaç yol vardı. Anadolu halkının desteği en önemli dayanaklardan biriydi. Bunun dışında özellikle silah ve cephane temini İstanbul gizli örgütlerine, Sovyet Rusya yardımına ve dış ülkelerden satın almalara bağlıydı.

Üstte
Mustafa Kemal Paşa, Esliha Fabrikası yapımı bir tüfekle atış denemesi yapıyor.

Altta
Konya Askeri Lisesi'nde öğrenciler Büyük Taarruza hazırlanıyor.

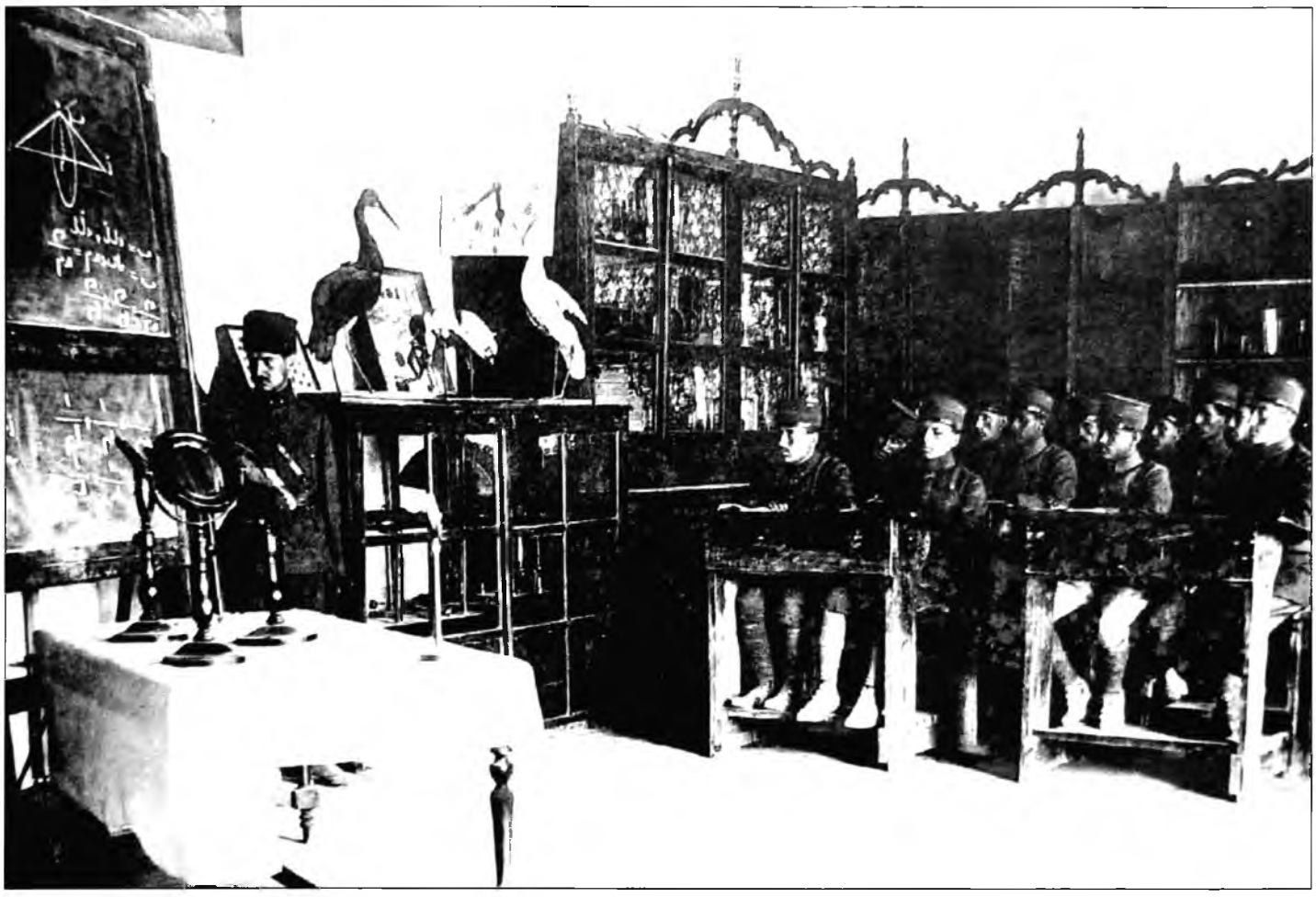

YENİLGİ İHTİMALİ BİNDE BİR

Büyük Taarruz sıralarında Bolu Mebusu olarak Meclis'te bulunan Cevat Abbas (Gürer) Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın cepheye hareket etmeden evvel kendisine ve Fuad (Bulca) Bey'e verdiği vazifelere dair hatıralarını şöyle anlatır:

"Atatürk, 26 Ağustosta başlayacak olan taarruzu idare etmek üzere cepheye hareketini herkesten ve her taraftan gizli tuttu. Hükûmetçe yapılacak son tedbirleri aldırttıktan sonra 19 Ağustos gecesi Tuzçölü-Konya üzerinden cepheye hareket edecekti. Hareketinden evvel hareketini gizleme tedbiri olarak da Anadolu Ajansı gazetelere Çankaya'da Atatürk'ün çay ziyafeti verdiği haberini yaymakta idi. Doğrusu ben de, Fuad da bu şerefli taarruzun başında bulunacak olan Büyük Kumandanımızın emrinde cepheye gitmek için can atıyorduk. Beni, Meclis'ten beraberinde Çankaya'ya getiren Atatürk, mevki kumandanı Yarbay Fuad'ın da köşke gelmesi emrini vermişti. Zaman akşam üzeriydi. Atatürk hareketini gece yapacağı için birkaç saatlik vaktini, bazan heybetli kaşlarını çatarak düşünmeğe dalmakla, bazan da güler sevimli bir yüzle yaptığı ufak tefek lâtifelerle geçiriyordu. Ve fakat, büyük ruhu oturduğu yere sığamıyordu. Bir aralık ayağa kalktı. Köşkün önünden beraberce yürüyerek Çankaya methalindeki birinci nöbetçi kulübesine kadar gittik. Oradan Fuad Bulca'nın geldiğini gördük ve durduk. Atatürk, yapacağı büyük işe bir an evvel kavuşmak isteyen ve fakat çabuk geçmeyen saatlere kızan bir his içinde nöbetçi kulübesinin hemen arkasında sivrilen tabiî kaya yığını işaret ederek:

- Burada oturalım, emrini verdi.

Kendisi kayanın yüksek yerinde oturdu, biz de dizleri dibinde yer aldık. Üçümüzden başka kimse yoktu. Fuad beni, ben Fuad'ı takviye ederiz düşüncesiyle yapacağı savaş hizmetinden bizi mahrum etmemesini evvelâ ben Atatürk'ten rica ettim. Fuad da aynı ricada bulundu. Atatürk gülerek:

- Sizin her ikinizin Ankara'da işiniz var, alamam, dedi.

Fuad da, ben de bu, alamam, sözünden müteessir olmuştuk. Fakat her ikimizde başka bir mütâlea ile ricamızı tekrar etmeyi münasip bulmadık. Sigaralarımıza sarılmakla teessürümüzü dağıtmaya uğraşırken, oturduğumuz yere yakın bulunan Fuad'ın evinden üç kahve geldi. Tabiatin kudret ve kuvvetini gösteren bu kaya üzerinde ellerimize gelen bu üç şekerli kahve bana mevhum çay ziyafetini hatırlattı. Gülümsedim ve Atatürk'e:

- Çay ziyafeti birer kuru şekerli kahve ile geçiyor Paşam, dedim.

Bir an için, 'Alamam'dan mütevellit teessürlü sükûmuz bu sözlerimle bozulmuştu. Bu esnada Atatürk:

- İkinizin de burada iki vazifeniz var. Biri Ankara'da sizin gibi yakınlarımın kalması; birkaç güç için hareketimin gizli tutulmasına hizmet edecektir. Her ikiniz de Mecliste, şehirde görüldükçe ve benden bahsolundukça burada olduğumu muhataplarınıza temin edersiniz. Diğeri, pek zayıf bir ihtimal ise de, çok dikkatli takip olunacak bir iştir. Taarruzda behemehal muvaffak olacağım, ancak binde bir ihtimal dahi olsa; ordunun ileri, geri hareketlerini burada fena tefsir edenler bulunabilir.

Bana dönerek:

- Sen, Mecliste her türlü cereyanı takip eder ve ona göre icabedenleri tenvir edersin. Tezvirata meydan verme, alacağın haberlere nazaran arkadaşları irşad edersin.

Sonra da mevki kumandanı olarak dikkatli ve daima her hadiseye karşı hazır bulun. Ankara efkârına sahip ol.

Ve her ikimize birden:

- Aleyhimize göreceğiniz en ufak hareketleri bile benimseyin. Ve şifre ile bana bildirin. Alacağınız emrime göre kat'î harekete geçersiniz, emirlerini verdi.

Akşam olmuş, karanlık gittikçe koyulaşıyordu. O günlerden itibaren 'Hacet Taşı' ismini verdiğim kayayı terk ettik. Köşkte hazırlanan sofraya sıralandık. Yemeği müteakip hareket olundu. Ellerini öperek Atatürk'ü uğurladık."

Akşehir'de Mustafa Kemal Paşa ve diğer kumandanlar.

Türk ordusunun elinde bulunan az sayıda motorlu taşıttan bazıları.

İstanbul'da MM Grubu, Felah Grubu gibi gizli örgütler İtilaf Devletleri'nin elinde bulunan silah ve cephane depolarını soyuyorlardı, ancak bu depolarda çok da fazla silah kalmamıştı. Buralardan İnebolu'ya gemiyle 27 top ve 180 kadar tüfek gönderilebildi.

Bolşevik Hükümeti'nin Ankara Hükümeti'ne yardımı Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde olduğu gibi taarruza hazırlık döneminde de büyük ölçüde devam ediyor, para yardımından başka top, ağır ve hafif makineli tüfek, tüfek, bol cephane ve diğer malzemeler Karadeniz limanlarına gönderiliyordu.

Özellikle Sakarya sonrası Ankara'ya yakınlık göstermeye başlayan bazı devletlerden de satın almalar yapıldı. Fransa'dan hafif makineli tüfek, kamyon, piyade mermisi başta olmak üzere malzemeler alınmıştı. Satın alınan kamyonlar, canlı hayvandan başka araç kullanılmayan cephe yolları için büyük bir nimet olmuştu. İtalyanlardan alınan 20 uçak, Fransızların Güney Anadolu'ya boşalttıkları sırada hediye ettikleri 10 uçakla birlikte hayal bile edilemeyecek bir hava gücüne erişilmişti; zira Sakarya Muharebesi sırasında ordunun elinde çalışabilir halde sadece iki uçak bulunuyordu. Bundan başka İtalyanlardan yine peşin para karşılığı tüfekler, piyade mermileri ve diğer malzeme alınmıştı. Daha önce çeşitli bölgelerde bulunan, ancak zamansızlık ve ulaşım güçlüğü nedeniyle Sakarya'ya ulaştırılamamış olan toplar da cepheye taşınıyordu.

İtalyanlar zaman zaman Anadolu'da el koydukları cephanelikleri açarak yardımda da bulunuyorlardı. Refet Bey'in Antalya'da İtalyan işgal kuvvetleri komutanıyla görüşmesinden sonra buradaki depolarda bulunan silah ve cephane Söke'ye aktarılarak Türk askerine verilmişti.

Taarruz hazırlıklarında en büyük lükslerden biri, büyük kumandanlara otomobil sağlanmış olmasıydı. 1922 yazına gelindiğinde cephe kumandanlığının emrindeki dokuz otomobil ve iki kamyonetten başka, 1. ve 2. Ordu kumandanlarının ikişer otomobil ve birer kamyoneti, altı kolordu ve Kocaeli grup kumandanlıklarının birer otomobili vardı. Cephe Kumandanı İsmet Paşa'nın dahi ancak 1,5 yıl önce bir otomobile kavuştuğu düşünüldüğünde, yirmi otomobil ve dört kamyonetin yarattığı etkinin büyüklüğünü tahmin etmek zor değildi.

Bu hazırlıklar iyice olgunlaştıktan sonra sıra, ordunun hareket planının dikkatlice hazırlanmasına gelmişti. Bu konuyu görüşmek üzere, 27 Temmuz 1922 günü Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar, Akşehir'de bir toplantı yaparak bazı kolordu kumandanlarını da buraya davet etmeye karar verdiler. Ancak bütün adımların gizlilik içerisinde atılması gerektiğinden, bu toplantının dikkat çekmemesi için bir formül bulundu ve 28 Temmuz günü subaylar arasında bir futbol maçı düzenlenip maçı seyretmek üzere ordu kumandanları ve bazı kolordu kumandanları bu bahaneyle davet edildi. Kolordu subaylarıyla Batı Cephesi subayları arasındaki bu maçın izleyicileri arasında Mustafa Kemal, İsmet, Nurettin ve Yakup Şevki Paşalar ile Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım Bey de görülüyordu. 30 Temmuz günü Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya dönerken, hazırlıkların 15 Ağustos'a kadar bitirilmesi için İsmet Paşa'ya kesin emrini vermiş bulunuyordu.

Hazırlanan plana göre, asıl taarruzu gerçekleştirecek olan 1. Ordu Afyon'un güneyi ile Ahır Dağı arasındaki 40 kilometrelik dar bir sahadan kuzeye doğru taarruz ederek düşman cephesini yaracak ve de-

Üstte
Yedek subay okulu niteliğindeki Karışık Sınıf Subay Namzetleri Talimgâhı öğretmen ve öğrencileri Ankara yakınlarında.

Altta
Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesinde Refet (Bele) Paşa'yla birlikte.

Sağda
İmalat-ı Harbiye atölyesinde silah yapan yaşlı işçiler.

miryolundan kuzeye atarak kuşatmak yoluyla imha edecekti. Bunun için kuvvetlerin çoğu bu ordunun emrine verildi.

1. Ordu'nun harekâtını kolaylaştırmakla görevli olan 2. Ordu ise taarruza geçip cephedeki düşman kuvvetlerini ve ihtiyattaki 2. Yunan Kolordusunu yerinde tutarak, 1. Ordu cephesine kuvvet kaydırmalarını önleyecekti. Bu arada asıl kuvvetlerin Kütahya ve Eskişehir yönünde kuzeye çekilmesine de mani olarak 1. Ordu tarafından kuşatılmasına yardımcı olacaktı. 2. Ordu'nun kuzeyindeki Kocaeli Grubu da, bir piyade tümeni ve bazı milis kuvvetleriyle gösteriş taarruzları yaparak cephesindeki kuvvetleri yerinde tutacaktı.

Yapılan taarruz planına göre, büyük bölümü Konya-Afyon demiryolu etrafında toplanmış haldeki birliklerin yaya olarak kilometrelerce yolu aşıp Afyon'un güneyine ve batısına yanaşması gerekiyordu. Hesaba göre, ordunun yerinden kalkıp taarruz planındaki yerine gitmesi için ortalama on güne ihtiyaç vardı; diğer taarruz hazırlıkları için de iki gün gerekliydi. Dolayısıyla 26 Ağustos olarak belirlenen taarruz gününe sadık kalabilmek için birliklerin en geç 14 Ağustos günü harekete geçmesi gerekiyordu.

Tamamen gizlilikle sürdürülecek bu büyük yürüyüşün zihnindeki tasavvurunu Mustafa Kemal Paşa şu sözlerle ifade ediyordu:

"Meclis'te ve halkta düşmanı Anadolu'dan söküp atmak hususunda artık şiddetli bir sabırsızlık göze çarpıyordu. Vatan toprakları üzerinde istila ordularının zülmüne, tahakkümüne milletin tahümmülü kalmamıştı. Bununla beraber acele etmiyordum. Her ihtimali hesaba katarak, hiçbir noktayı tesadüfe bırakmayacak şekilde hazırlanıyordum.

Tertiplerimizi tamamladıktan sonra ilk tedbir olarak Anadolu ile hariç arasındaki seyrüsefer kesildi ve muhabere vasıtaları sıkı bir kontrol altına alındı. En küçük bir haberin dışarıya sızmamasına gayret ediliyordu. İçeride ne yaptığımızı dışarının bilmemesi, öğrenememesi lazımdı. Cephe boyuna yığılmış orduları, gece yürüyüşleriyle, muayyen bir noktaya teksife uğraşıyorduk. Günlerce süren harekât -düşman farkına varmaksızın- muvaffakiyetle başarıldı. Birçok noktalarda düşmanın karşısı büyük mikyasta boşaltılmış, boşaltılan kuvvetlerin hepsi düşmana çok üstün bir silah kudreti halinde onun canevine doğru istikamet almıştı."

Yokluklardan Yaratılan Mucize

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından bir yandan askeri kararlar alınıyor ve yapılan planlar doğrultusunda birlikler gerekli mevzilere ilerliyorken, cephe gerisinde de büyük bir hareketlilik yaşanıyor, Tekalif-i Milliye emirleri ve seferberlik ilanıyla halktan bizzat istenen destek karşılığını buluyordu. Zaferin yarattığı kurtuluş umuduyla Anadolu'nun dört bir tarafından halk cepheye yiyecek, giyecek, cephane taşımak için seferber olmuştu. Erken gelen kışla çamurla kaplanan toprak yollar kağnılarda, develerin ya da kadınların, yaşlıların sırtlarında, çocukların kucaklarında cepheye taşınan malzemeye tanıklık ediyordu.

Anadolu kaynakları tükenme noktasında olmakla beraber, depolarda, askerlik şubeleri veya jandarmanın elinde ne varsa toplanmaya başlandı. Rus yardımı olarak gemiyle Trabzon'a getirilmiş Rus topları ve Kars Kalesi'nden sökülen ağır topların kağnı arabalarıyla, Doğu Ordusu'nun cephanesinin, Diyarbakır, Kayseri depolarında bulunan top mermilerinin at ve deve sırtında Batı Cephesi'ne ulaştırılması için yollara çıkıldı.

Ankara-Eskişehir demiryolunun Sakarya'dan çekilen Yunan birliklerince tahrip edilmiş olması, bölgede ulaşımı iyice güçleştirmişti; zira hem hava şartları hem malzeme kıtlığı demiryolunun onarımını geciktiriyordu. Doğru dürüst bir karayolu olmadığı gibi herhangi bir motorlu araç da mevcut değildi. Eşek, at, öküz, deve gibi canlı hayvanların sırtında veya kağnılarla, at arabalarıyla taşınan malzemenin gerekli yere ulaşması haftaları buluyordu.

İnebolu-Ankara yoluyla İstanbul'dan kaçırılan ve Sovyetlerden gelen yardım malzemesi yine aynı yollarla cepheye ulaştırılmaya çalışılıyordu. Küre-Ilgaz dağlarından geçen bu karayolunun kış aylarında kapanacak olması ulaşımı imkânsız kılacağından, Milli Müdafaa Vekâleti malzemelerin bir an önce taşınması için emir vermiş, kasım ayı girmeden İnebolu'ya motor ve vapurlarla gelen cephane ve silahlar depolara doldurulmuştu. Çevre illerdeki köylünün at, eşek ve katırlarını da İnebolu'ya göndermeleri için Vali Rafet Bey şu telgrafı yayınladı:

"Şifreli telgraf
Bütün mülhakat ve kazalara
Gayet aceledir. 9 Kasım 921

İnebolu'da çıkmış olan külliyetli miktardali topçu ve piyade cephanesinin süratle cepheye yetiştirilmesi lazım gelir. Şimdiye kadar istihdam edilmemiş olan bilumum dört tekerlekli arabalarla kağnıların,

Üstte
Cepheye sırtlarında silah ve mühimmat taşıyan kadınlar.

Altta
Omzunda baltasıyla orduya hizmet etmek için gelmiş bir köylü.

at, merkepler, katırların seri olarak İnebolu'ya ulaştırılması ve sevkiyat miktarları hakkında da peyder pey malumat verilmesi ehemmiyetle bildirilir.

Vali Rafet"

Karakollara da bildirilen bu emir üzerine jandarmalar ve bekçiler de çevre köylere dağılıp emirden halkı haberdar ettiler. Bir an önce harekete geçilip yollar araçlar ve hayvanlarla doldurulmasına karşın, köylerin dağınıklığı, haberleşme imkânının kısıtlı olması, bozuk yolların yağmur yüzünde çamurlarla kaplı olması gecikmelere yol açmış ve kış bastırmıştı. Karla kaplı yollarda cephane taşıyanlar birbirlerine yardım ederek ilerlemeye çalışsa da kimileri soğuğa dayanamıyordu. Zamanın kısıtlı ve yolun uzun oluşu insanlara soğuktan donanların cephanelerini hemen diğer arabalara bölüp, boşalan hayvan ya da kağnıyla o kişinin cenazesini en yakın köyün imamına ya da muhtarına teslim etmekten başka çare bırakmıyordu.

Acil ihtiyacın karşılanmasına çalışılırken ağır şartların işi geciktirmesi ve bir yandan da yollarda donan insanların yarattığı üzüntü, bir süre sonra Rafet Bey'in yeni bir telgraf yollamasına yol açtı. Rafet Bey bu kez telgrafında şunları söylüyordu:

"Şifreli tel. Aceledir.

Bilumum nakliye vasıtasının İnebolu'ya sevkinin lüzumu bildirilmiş olduğu halde gönderilen miktar pek azdır. Bu hal cephane nakliyatının sürati hususundaki fevkalade ehemmiyetin takdir edilemediği mahiyetinde olduğundan teessüfle karşılanmaktadır. Nihayet bir haftada 600 arabanın İnebolu'ya sevki ile sevkiyattan her gün malumat verilmesi ve zayıf hayvanlar ile kimsesiz kadınların gönderilmemesine bilhassa dikkat edilmesi ve bu süre zarfında talep edilen arabaların tamamen gönderilmesinin herkesin mesuliyeti olduğunun jandarma dairesi ile köy muhtarları vesair icap edenlere tebliği ehemmiyetle tavsiye olunur.

Vali Rafet"

Ancak gece sabaha kadar yağan karın kapattığı yolların açılması için köylünün etraftaki hanlarda bazen bir-iki gün beklemesi gerekiyor, kimi zaman yarım saatlik bir mesafenin aşılması saatler sürüyordu. Soğuktan donan oluklar hayvanların su ihtiyacının karşılanmasını güçleştiriyor, nakliyat için hayvanların bulunamadığı durumlarda, cepheye yakın yerlerde çocuklar, kadınlar eşyaları bir yerden bir yere sırtlarında taşıyor, hatta zaman za-

SAVAŞI KAZANAN PARLAK GÖZLERDİR

Sakarya'dan bir ay sonra Türk Ordusunun Eskişehir-Afyon hattına henüz ulaştığı sıralarda 1. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın Cephe Kumandanlığı'na ilettiği 15 Ekim 1921 tarihli rapor, askerin o günlerdeki halini gözler önüne seriyordu:

"Birlikler adeta ellerine çıplak ve kirli bir tüfek verilmiş bir yığın fukra halindedir. Askeri üniformalı yüzde beş insana rastlamadım. Köylü kıyafetler vücutlarını koruyacak bir halde olsa yine şükredeceğim, fakat yarıdan fazlası yırtık palasparalar içinde tamamen mevsimin şiddetine maruz ve mahkûmdur. Kaput, ancak yüzde beş oranında var, ayakkabılarının yarısı kullanılamayacak durumda. Don, gömlek, pamuklu ve çorap gibi bol olması gereken şeylerde bile ihtiyacın yarısı karşılanabilmiştir. Tüfeklerin dörtte biri süngüsüzdür. Savaşçıların ancak yüzde onunda matara, çanta, torba, beylik, karavana ve saç, siper yapmaya yararlı küçük kazma ve kürek vardır. Askerlerin yarısında fişeklik yoktur. Hayvanların semer ve koşum takımı ihtiyaçları çok büyüktür. Birçok birliklerde ağırlık meyanında kağnılar vardır. Çadır bezi anka kuşu nevinden ismi işitilen, cismi bilinmeyen bir şeydir. Subayların bir kısmı bile çadırsızdır. Yüzbaşı ve teğmen noksanı fazladır. Bazı çavuşlar hâlâ sivil ve köylü kıyafetindedir. Kıtaları yürüyerek önümden geçirdim. Dururken yine bir anlam ifade eden bu yığınlar, yürüyüşte bütün kusurlarını gösterdiler. Sorduğum sorulara aldığım cevaplar, bazılarına yaptığım ufak tefek hareketler, eğitim yönünden çok geri olduklarını ortaya koydu. Bununla beraber çoğunluğunda kalp kuvvetini belirten parlak gözler gördüm. Bugün havanın iyi olmasına rağmen erlerden açık havada durmaya tahammül edemeyerek titreyenler çoktu.

...Asker yurtsever ve yürekli, fakat eğitimsizdir. Başlarındaki subaylar noksandır. Uzun bir süre eğitilmedikçe güç şartlardaki taarruzda başarı elde edemezler. Eğitim noksanlığı iki üç ay içinde giderilse bile, taarruz için gerekli teçhizat olmadıkça, devamlı ve güçlü bir taarruz yürütülemez. Yürümek için ayakkabısı, havanın sertliğine karşı çamaşır, elbise, kaput ve portatif çadırı, su için matarası, mermiler için fişekliği, yedek çamaşırı, ekmeği için çantası ve torbası, tahkimat için taşınabilir aletleri olmazsa nasıl yürüyüp taarruz edebilir ve bu sırada nasıl yiyip içebilir? Nasıl çarpışır, nasıl geceyi geçirebilir ve soğuk havaya karşı koyabilir? Şimdi bile soğuktan çeşitli hastalıklarla uğraşıyoruz. O zaman birliklerde kaç savaşçı kalır? Bu nedenlerle, eksiklikler giderilmeden, kış mevsiminde, menzil hatlarının değiştirilmesini gerektirecek büyüklükteki taarruzlara kalkışılmasını zararlı saymakta ve elimizdeki iyi savunma aletinin hesapsız taarruz ile kaybedilmesinden endişe etmekteyim."

Batı Cephesi'nde denetimler sırasında kumandanlar Mehmetçiğe moral aşılamaya çalışıyordu.

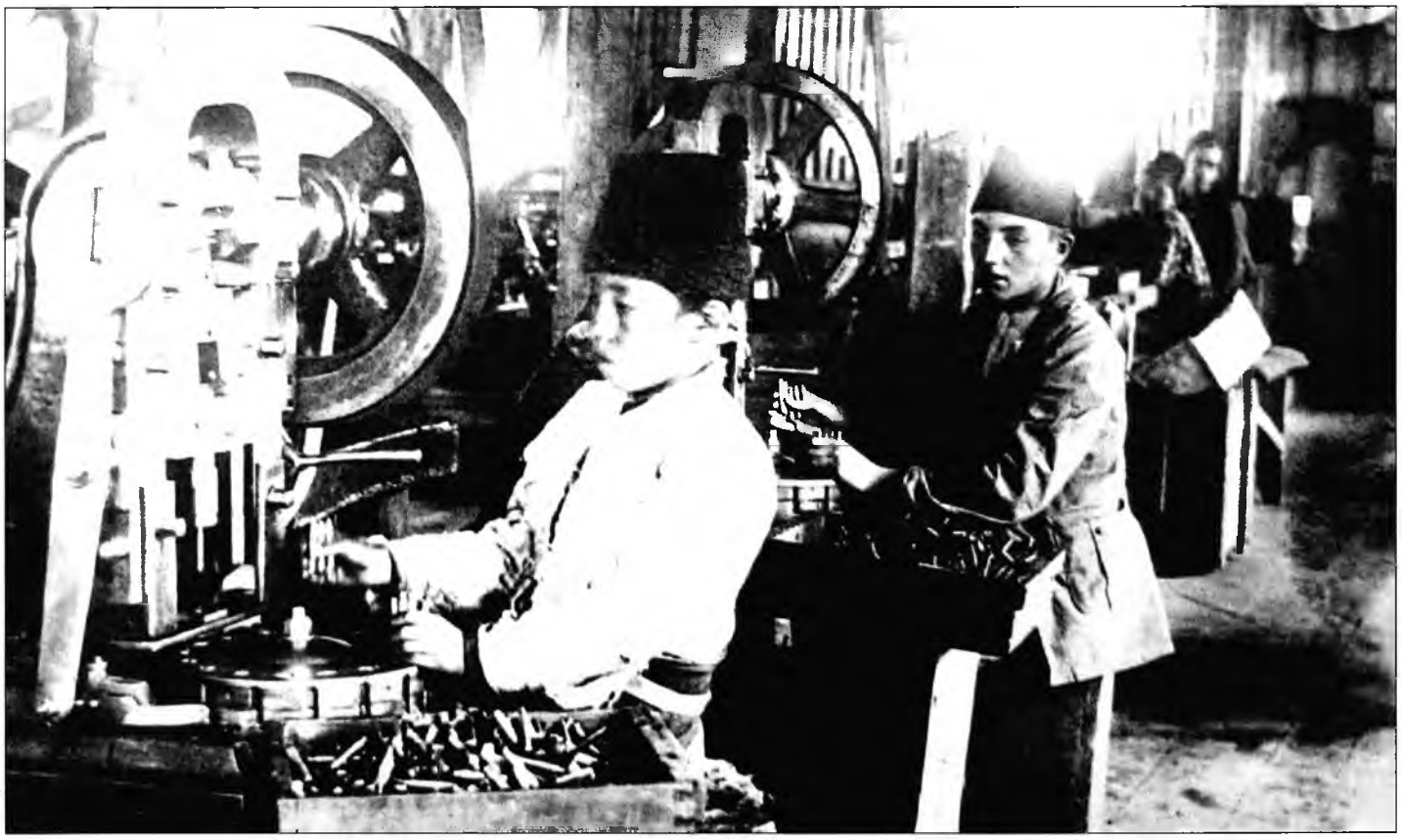

Üstte
Büyük Taarruz öncesi yediden yetmişe herkes vatanın kurtarılması için seferber oldu. Ankara'da İmalat-ı Harbiye'de mermi yapan çocuklar.

Altta
Ankara'da İmalat-ı Harbiye atölyesinde tamir edilen bir top.

man askerler boyunlarını boyunduruğa sokup kağnı arabalarını çekiyordu.

Yine de büyük özveriler sonucu, taarruz öncesinde eldeki bütün imkânlar değerlendirilerek çok sayıda araç toplanabilmişti. Temmuz ayı sonuna gelindiğinde ordunun elindeki "araç" sayısı şöyleydi: 3052 çift atlı araba, 1970 öküz arabası, 10308 eşek, 2318 kağnı, 6445 deve.

Bütün güçlüklerin aşılıp silah ve cephanenin cepheye ulaştırılması da her zaman sorunu çözmüyordu. Farklı farklı yerlerden toplanan malzemeler değişik tip ve modellerdeydi, silahların çoğunun mermileri birbirine uymuyordu. Bu sorunu gidermek için de, Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce işlemeye başlayan silah ve mermi yapım ve tamir atölyeleri şimdi daha düzenli bir hale getiriliyordu.

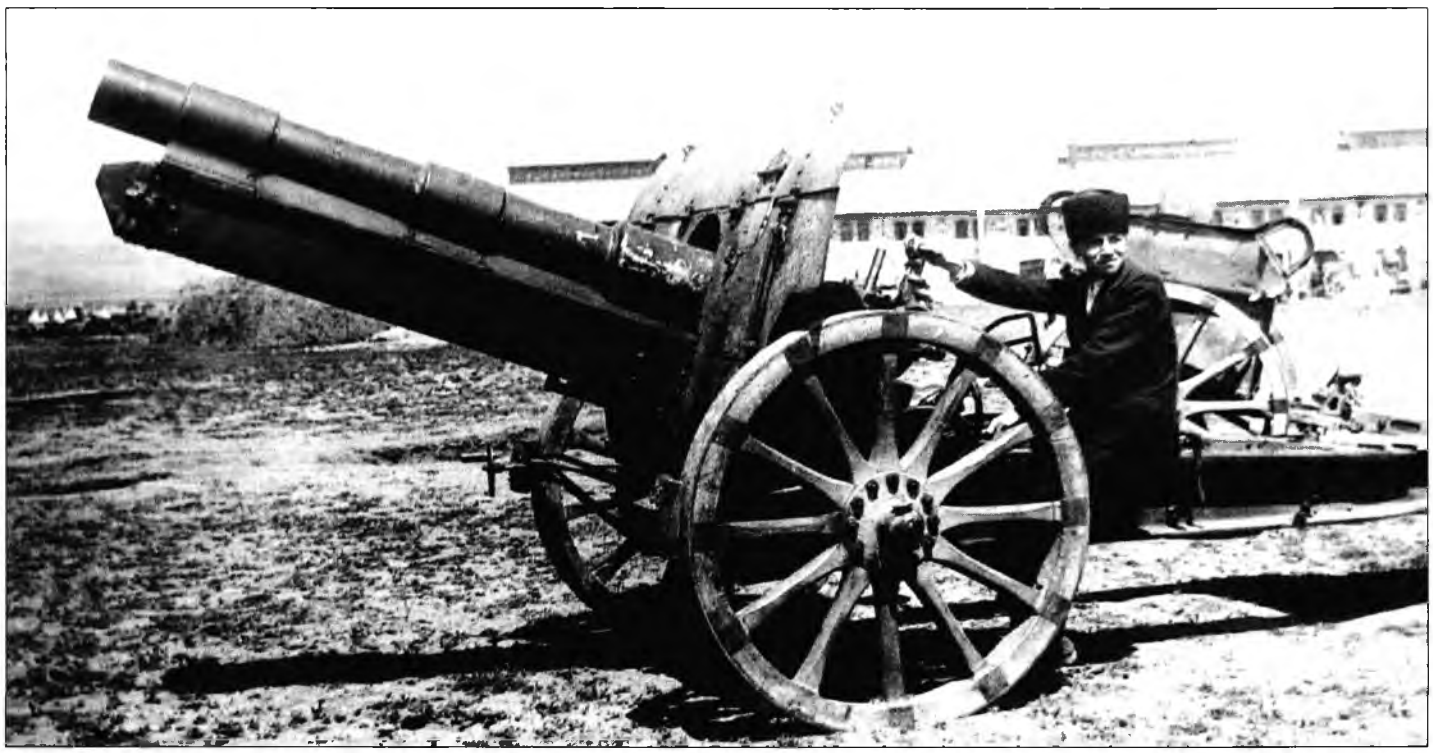

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde yayınlanan 9 numaralı Tekalif-i Milliye emri gereğince bölgedeki nalbant, demirci gibi zanaatkârların da görevlendirilmeleriyle mermileri silahlara uydurma, toplara kama ve diğer parçalar yapma, tüfek ve makineli tüfek onarımları gibi işler daha da bir düzene girmişti. Kılıç, nal, koşum takımı ve eyerler bu atölyeler eliyle sağlanıyordu.

Malzemelerin birbirine uydurulması esnasında mucizeler gerçekleşiyordu. Örneğin Yavuz zırhlısından sökülüp trenle Arifiye'ye kaçırılan, oradan Samsun'a götürülen, çelik bir borudan başka işe yaramaz hale gelen 88 milimetrelik iki top yeniden işler hale getirilmişti. Oluşturulan yerli imalathanelerde ordunun önemli ihtiyacı olan kasatura, fişek ve kılıç eksikleri tamamlanmaya çalışılıyor, tarla sabanlarından kılıç yapılıyor, Anadolu'nun çoğu yerinde halk kendi silahını üretiyordu.

Bu arada Milli Müdafaa Vekâleti'nin emriyle Kastamonu ve Çankırı'da kurulan amele taburlarında da yaşı askerlik için uygun olmayanlar veya bir bedensel engeli olanlar yol ve köprü tamirlerinde, menzil işlerinde çalışıyorlardı.

Askeri malzeme temini ordunun bütün ihtiyacını elbette karşılamıyordu. Art arda gelen muharebelerle yorgun düşmüş askerin yiyecek ve giyecek durumu da hiç de iç açıcı değildi. Sakarya Savaşı öncesi yayınlanan emirlerle her evin bir kat çamaşır, bir çift çorap ve bir çift çarık vermekle yükümlü tutulmuş olması da ihtiyacı karşılamıyordu. Cepheden art arda gönderilen raporlar birliklerin çıplak ve yalınayak olduğunu anlatıp bir an önce yardım gönderilmesini istiyor, askerin elbise ihtiyacının karşılanması için her köyün birkaç metre kumaş vermesinin ve bundan sonra her köy ve ilçenin orduya vereceği erleri giydirdikten sonra göndermesinin zorunlu tutulması gibi çözümler öneriliyordu.

Çeşitli tedbirler alınmaya çalışılsa da malzemeler çok kısa sürede eskidiğinden açık kapanmıyordu. İtalya'dan satın alınan 30 bin takım elbise ve İstanbul'daki gizli Felah Grubu'na gönderilen 30.000 lira ile Avrupa'dan satın alınan 15 bin elbiselik kumaş, sorunun ancak bir kısmını halledebilmişti. Cephedeki kumandanlar bir yandan düşmanla çarpışırken bir yandan da çaresiz, Meclis'e mektuplar yazıyorlardı. Bir alay kumandanının yazdığı mektuptaki şu satırlar bütün mebusları sessizliğe boğuyordu:

"...Fiilen cephede bulunan alayım 7 aydan beri çıplaktır. Meclis'in azametine dehalet ediyorum. Askerin bulunduğu yer bir ovadır. Dağ etekleri, dere kenarları yoktur ki sokayım. Açık bir cereyan içinde bulunuyorlar. Bütünü de çıplaktır."

Ancak bütün bu zorluklar aşılacak, bundan sonraki manzarayı yokluklar değil, bunlardan yaratılan mucize belirleyecek ve Mustafa Kemal Paşa'nın cephede derin bir nefes alarak söylediği şu sözlerin gerçekleşmesini hiçbir güçlük engelleyemeyecekti:

"Bir şey düşünüyorum. Ve eğer düşündüğümü tatbik edecek zamana malik olursam -ki olacağımızı tahmin ediyorum- cihanın gözlerini kamaştıracak bir manzara husule gelecektir."

Sırtında çocuğuyla cepheye silah ve mermi taşıyan bir Türk kadını.

Ankara'da Siyasi Ortam

Bir süredir çeşitli muhalif girişimlere sahne olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından da sesler yükselmeye başlamıştı. Mebuslar Sakarya'da kazanılan zaferin ardından hemen harekete geçilmemesine anlam veremiyor, bu durumu kumandanların basiretsizliğine ve kararsızlığına bağlıyorlardı.

Bu sabırsızlığın bir uzantısı da, Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya'da ordulara kumanda etmek üzere aldığı başkumandanlık yetkisini idari alanda da kullanacağı yönündeki görüştü. Başkumandanlık süresinin uzatılması için yapılan Meclis oturumlarında bu kuşkular iyice açığa çıkmıştı. Yapılan tartışmalarda Mustafa Kemal'in bu yetki aracılığıyla Meclis'in haklarını ele geçirdiği, memlekette olup bitenlerin mebuslardan gizlendiği, ordunun yeni bir taarruza geçecek gücü olmadığı gibi cümleler sarf ediliyordu.

Bu tartışmaların en yoğun yaşandığı oturumlardan biri olan 14 Aralık 1921 tarihli oturumda, İzmit Mebusu Sırrı Bey, olayların gidişiyle ilgili kendilerine verilen bilgilerin İstanbul gazetelerinden rahatlıkla erişilecek haberlerden daha fazla olmadığını iddia ettikten sonra şöyle devam ediyordu: "Eğer hükümetimizin haber kaynağı yalnız İstanbul gazetelerinde yazılı olanlar ise bu durumu teessüfle karşılıyoruz. Demek bu hususta verdiğimiz paralar hep faydasız!"

Sırrı Bey'in ardından söz alan Erzurum temsilcisi Mustafa Durak Bey de benzer cümlelerle söze başladıktan sonra, bir otorite boşluğundan söz ederek şunları söylüyordu:

"Milletin malını, canını aldık, kuruttuk, her şeyi yaptık ve hiçbir şeye karışmadık. Bizzat hükümet etmedik, hükümeti birtakım ellere verdik ... Rica ederim, Sakarya harbini unuttunuz mu? Sakarya harbini takiben düşman Haymana gerilerine geldiği zaman biz gürültü kopardık ki harpten hiçbir havadis alamıyoruz. O zaman bizi tehdit ettiler: Size havadis vermeyeceğiz, artık size havadis verecek değiliz. Efendiler, teessüf ediyorum, çok esef ediyorum. İstanbul'da daha dünkü güne kadar çalışanlar buraya geldiler, o dairelere girdiler, bütün şifreler ve bütün muhaberat onların elindedir. Onlar her şeyden haberdar oluyorlar. (Alkışlar, bravo sadaları) Efendiler, çomak başkalarının elindedir ... Fevzi Paşa'nın mesuliyeti ile bendenizin veyahut diğer bir arkadaşımızın mesuliyeti arasında ne gibi bir fark vardır? Fark şudur ki efendiler, yarın tasavvurlarımızın aksi ortaya çıktığı gibi hepimizin gideceği yer birer yağlı sicimdir.

Efendiler, Afyon harbini unutmayınız. O harpten evvel yine hükümet namına bir kürsüden Fevzi Paşa Hazretleri 'Ordumuz

Büyük Taarruz öncesinde Mustafa Kemal gazetecilerle.

Büyük Taarruz öncesinde Milli Müdafaa Vekili Kâzım (Özalp) Paşa ile Ali Hikmet (Ayerdem) Paşa, subaylarıyla birlikte üretilen silah ve cephanelerin denenmesini izliyor.

demir gibi duruyor, biz bekliyoruz, eyvah niçin gelmiyorlar, biz hazırız, kafalarını parçalayacağız' diyordu. Biraz sonra da hatırınıza getiriyorum 'Efendiler vaktimiz kalmadı, kaçınız, burada ancak sekiz gün durabileceğiz' dedi. Bugün de korkarım böyle aldanıyoruz, aldanmayalım efendiler!"

Sadece Sırrı Bey ve Mustafa Durak bey değil birçok mebus benzer görüşlerle kumandanlara karşı inançsızlıklarını sergileyen muhalif konuşmalar yapıyorlardı. Onlara göre hükümet, harici ve dahili siyasetinde nereye gideceğini bilmeyen, istikameti belirsiz bir gemi gibiydi. Kimi mebuslar "Nereye gidiyoruz? Koskoca millet böyle belirsiz ve karanlık hedeflere serserice sürüklenir mi?" diye seslenirken kimisi "Hani nerede ordumuz, niye bir an önce taarruz etmiyoruz, daha neyi bekliyoruz?" diye soruyor, bir başka grup "Bir sonuca ulaşmak için mutlaka savaş şart mıdır? Politik bir çözüm ile bu iş halledilemez mi? Bu halimizle taarruza kalkışmak boşuna kan dökmekten öte bir fayda sağlamaz. Yunanlıları yensek bile İngilizler yine bizim önümüze dikilir" diye tam aksi bir eğilim taşıyordu.

Bu gergin hava bir siyasi bunalıma dönüşme tehlikesini taşımaya başlamıştı. Zira hükümet istifa kararı verdiğini açıklıyor, başkumandanlık süresinin dolması ordunun başı boş kalması ihtimalini doğuruyordu. Başkumandanlık Kanunu'nun yenilenmesi için yapılan görüşmeler, bu hava içinde sert tartışmalarla geçiyordu. 5 Mayıs 1922 günkü oturumda kanunun uzatılması reddedildi; buna göre 6 Mayıs gününden itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis yetkilerine de sahip olarak yürüttüğü başkumandanlık görevi artık sona erecekti.

Rahatsızlığı sebebiyle o gün Meclis oturumunda bulunamayan Mustafa Kemal Paşa, akşamleyin durumu öğrendikten sonra, ertesi gün yapılan gizli oturumda söz alarak durumun bir bunalıma ve kararsızlığa tahammülü olmadığını belirttikten sonra, bir kanunla uzatılmasa dahi fiili olarak kumandanlığı sürdüreceğini açıkladı. Bu konuşma üzerine yapılan tartışmaların ardından, kanunun süresi 11 olumsuz ve 15 çekimser oya karşı 177 oyla uzatıldı.

Bunun ardından, Mustafa Kemal Paşa Meclis'te kendine bağlı olan ve "İkinci Grup" olarak adlandırılan mebusları Meclis'in karşısındaki öğretmen okulu binasının küçük konferans salonuna davet etti. Salonun bir köşesinde bir kara tahta vardı. Mebuslar bu kara tahtaya yaklaşarak, elindeki tebeşirle çizdiği harita üzerinde cephe vaziyetini izah eden Batı Cephesi Kumandanını dinlediler. Ardından Mustafa Kemal Paşa mebuslara dönerek "Arkadaşlar, Paşa cepheler hakkında lazım gelen izahatı verdi. Artık her şeyi biliyorsunuz. Yıllardan beri süregelen bu mücadeleyi dilediğimiz sonuca vardırmak zamanı gelmiştir, daha fazla beklemeye tahammül kalmamıştır. Kesin sonuca doğru gitmek maksadıyla büyük hücuma geçmek için kararınızı bekliyorum!" dedi.

Bunun üzerine bir ağızdan "Kararımız, kararınızla beraberdir!" diye bağıran mebuslar o sırada birbirlerinin yüzüne bakma gereği bile duymamışlardı.

24 Aralık 1921 tarihli Meclis oturumunda, Şehzade Abdülmecit'in, doğrudan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderdiği ve Ankara Hükümeti'ni tanıdığını bildiren bir mektup okundu.

Mebuslar arasında tartışmaya neden olan bu mektubun okunmasının ardından söz alan Mustafa Kemal Paşa, oturumunun açılış konuşmasında şunları söyledi: "Arkadaşlar, Şehzade Abdülmecid Efendi Hazretleri bundan evvel de bir iki mektup göndermiştir. Fakat bu mektuplar doğrudan doğruya bendenizin şahsıma ait idi... Bugün gelmiş olan mektup doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'nadır ve içeriğinde de Meclisimiz 'Meclis-i Kebiri Milli' tabiri kullanılmak suretiyle ifade edilmiştir. Buna karşı alınacak tavrın, gizli celsede görüşülmesinin uygun olacağı zannındayım."

Bu konunun tartışmaya açılmasının ardından ortaya, şehzadenin Meclis'te bulunması gerektiğini düşünenler; bunun asla mümkün olmadığını, hatta cevap yazmanın dahi gereksiz ve zararlı olabileceği görüşünü destekleyenler ve gelen mektubun paniğe yol açamayacak kadar önemsiz olduğu kanaatini taşıyanlar olmak üzere üç grup ortaya çıktı. Vekillerden bazılarına göre Şehzade Abdülmecid üzerine düşen görevi yerine getirmişti ve bir Osmanlı torunu olarak Meclis içinde yer alması uygundu. Fakat bu şekilde düşünmeyen, bunun çok hassas bir mesele olduğu kanısında olan mebuslar da vardı ve onlara göre şehzadenin burada bulunması yarar değil zarar getirecek, hatta söz konusu bile edilemeyecek bir mevzuydu. Böyle bir durumun olabilir hiçbir yanı yoktu ve her şeyden önce çözülmesi gereken sorun kişi veya kişilerle değil, hilafet makamının ta kendisiyle ilgiliydi.

Milletin asıl kurtuluşunun veliahtlara değil kendine güvenmekle gerçekleşeceğine inanan mebuslardan biri olan Kütahya Milletvekili Besim (Atalay) Bey, milletin daima veliahtlara ümit bağladığını, fakat hiçbir zaman hak ettiğini bulamadığını; bu nedenle yaşamak için, geleceği için umudu kendisinde, kendi azim ve iradesinde araması gerektiğini söyledi. Memleketini düşünmemiş, vatanı bir çiftlik gibi görmüş olan padişahlar bugün, milletin, kan dökerek ve hâlâ da dökmeye devam ederek kazandığı hakimiyeti yeniden elde etmenin yollarını aramaktaydılar. Senelerdir yokluk içinde mücadele veren milletin yardımına hiçbir zaman koşmamış olan yüksek makamdaki bu kişiler şimdi, milletin başarısına ortak olmaya çalışmaktaydılar ve bu, ne milletçe ne de Meclisçe kabul edilir bir durumdu.

Öte yandan bütün bu tartışmaların gereksiz olduğu kanaatinde olanlar da mevcuttu. Bu mebuslara göre Meclis'i bazı başarılarından dolayı kutlayıp selamlayan bu mektubun ne zararı ne yararı vardı ve mektup başkanlık tarafından uygun bir cevapla yanıtlanmalıydı.

Bir diğer görüş ise, veliahttan gelen ve meclise düşmanı kovdukları, vatanı sahipsiz bırakmadıkları için teşekkür eden bu mektubun feverana hatta tartışmaya

Ali Fuat Paşa başkanlığındaki TBMM heyeti, Çay'da I. Ordu Birlikleri'nin denetimi sırasında yapılan duaya iştirak ediyorlar.

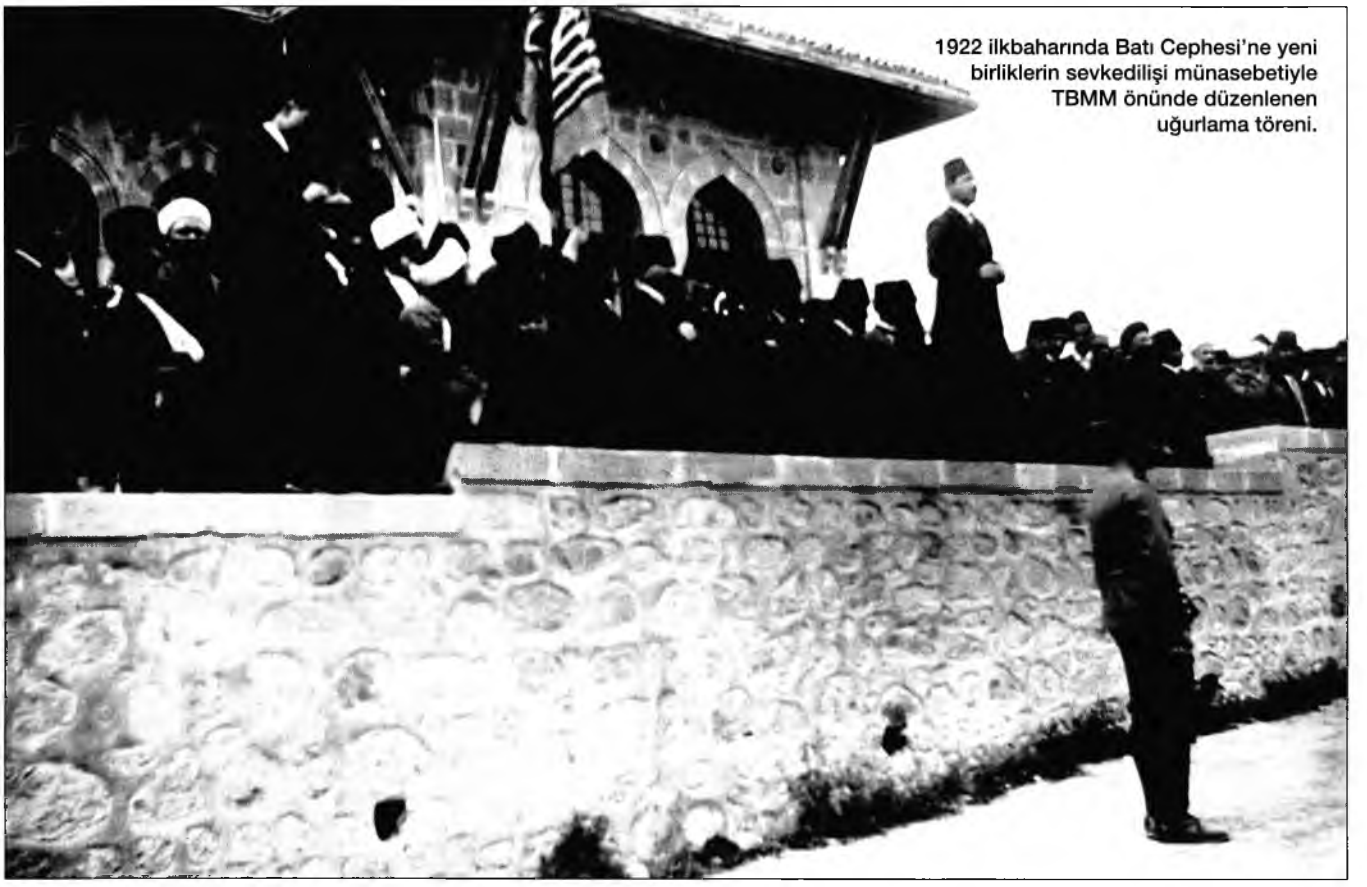

1922 ilkbaharında Batı Cephesi'ne yeni birliklerin sevkedilişi münasebetiyle TBMM önünde düzenlenen uğurlama töreni.

neden olabilecek hiçbir yanı bulunmadığı; buna cevap vermekle meclisin gayesinden, prensiplerinden bir şey kaybetmeyeceği yönündeydi. Bu düşünceyi benimseyenler, mektubun cevaplanmasında hiçbir sakınca görmedikleri gibi, fayda olduğunu da düşünmüyorlardı.

Oturum sırasında söz alan Edirne Mebusu Şeref Bey'in konu hakkındaki görüşü Besim Bey'inkinden pek de farklı sayılmazdı. Şeref Bey şöyle diyordu:

"Efendiler, 16 Mart tarihinde altı asrın bütün Türk ve İslam imanının yaşattığı İstanbul işgal olunurken ve sizin vekilleriniz sürüklenirken bu efendi nerede idi? İzmit karşısında sizin efendiler; sizin sevk ettiğiniz Anadolu'nun imanlı evladı İngilizlerle çarpışırken ve Mehmetçiğin kurşunu İngilizin kalbine girdiği vakit, İstanbul hastanelerine gidip tebrik eden bu efendi idi; şimdi size mektup yazan... İşte Times muhabirine; saltanatın veliahdı namına 'Sevr ahitnamesini tatbikten başka çare yoktur' diyen yine bu efendidir!"

Bütün bu tartışmaları dikkatle izleyen Mustafa Kemal Paşa, ortaya konan farklı görüşleri dinledikten sonra, mektubun Osmanlı hanedanı ile Büyük Millet Meclisi arasında o güne dek kurulmuş ilk resmi iletişim olması açısından önemli olduğunu vurguladı ve mektuba cevap yazmanın faydalı yanları olabileceği gibi, zararlarının da olabileceğinin altını çizdi. Paşa'ya göre bütün milletle birlikte Meclis'in maruz kaldığı kötülükleri bertaraf etmek için verdiği mücadele sırasında, bu milleti hedefinden saptırmaya çalışan, milletin içine bin çeşit fesat tohumu ekip isyan ve ihtilalleri destekleyen ve bu vesileyle çok kan dökülmesine sebep olan padişah ve mabeyni, bu cevaptan kendilerine olumlu bir pay çıkaracak, İstanbul Hükümeti bundan güç alıp millet içinde bir fikir karmaşasına neden olacaksa şehzadenin mektubunu dikkate alıp cevaplandırmak son derece sakıncalıydı. Gerçi iki senedir yaşananlar gösteriyordu ki millet artık, Büyük Millet Meclisi'nin eriştiği kuvvete ve onun irade gücüne inanıyor, ondan başka bir gücün varlığını kabul etmiyordu. Milletin kabul ettiği bu irade gücüne tabi olmak İstanbul Hükümeti için de kaçınılmazdı ve nihayet onlar da memleketi ve milleti yöneten başka herhangi bir gücün veya makamın olamayacağını anlamışlardı. Vatan toprağı üzerine oynanan oyunların bilincinde olan millet, başka mahallerden gelecek olan telkinlerin zararlarını artık fiilen hissetmeye başlamış ve bu konuda sağduyu geliştirmişti; fakat yine de mektubu dikkate almanın zararları bertaraf edilmeliydi.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, göz önüne alınması gereken bir konu da Şehzade Abdülhamid'in mektubu, Millet Meclisi'ne hitaben yazmış olmasına, hatta "Meclis-i Millimiz" diye hitap etmesine ve Meclis'i siyasi başarılarından dolayı kutlamasına rağmen hilafet makamında ve saltanatın başındaki kişinin Büyük Millet Meclisi'ni hâlâ reddediyor olmasıydı. Padişahın, söz konusu mektubun içeriğinden haberdar olup olmadığı kesin olmamakla birlikte şehzadenin mektubu açıktan açığa ve Meclis tarafından okunmak üzere, yani kendisine yapılacak kötülüklere aldırış etmeksizin gönderdiği ortadaydı. Diğer bir ihtimal ise, padişahın tüm bu olup bitenden haberdar olmasıydı ve bu da mektubun Meclis, dolayısıyla da millet üzerinde uyutucu etki yapmak için gönderildiği anlamına geliyordu.

KRONOLOJİ

7 Ekim 1921
Batı Cephesi Kumandanlığı'nın emrinde I. Ordu Kumandanlığı teşkil edildi ve Ali İhsan Paşa kumandanlığına getirildi.

14 Ekim 1921
I. Ordu Kumandanlığı'na tayin edilen Ali İhsan Paşa, Bolvadin'e gelerek komutayı üzerine aldı.

15 Ekim 1921
Eskişehir-Afyon arasında Yunan kuvvetlerine karşı yapılması tasarlanan taarruz planı Erkân-ı Harbiye Reisliği tarafından Batı Cephesi Kumandanlığı'na bildirildi.

27 Ekim 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda ordunun giyecek ve içecek durumuna dair bir gensoru görüşüldü ve Milli Müdafaa Vekili Refet Paşa açıklamada bulundu.

18 Kasım 1921
Yakup ŞevkiPaşa II. Ordu Kumandanlığı'na atandı.

25 Kasım 1921
Bir İtalyan nakliye gemisi Kuşadası limanına gelerek karaya 600 asker ve bir kısım savaş malzemesi çıkardı.

27 Kasım 1921
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, I. Ordu Kumandanlığı'na, I. Ordu karargâhının Çay ve civarında, II. Ordu karargâhının ise Bolvadin'de kurulacağını bildiren bir telgraf yazdı.

29 Kasım 1921
II. Ordu Kumandanlığı'na tayin edilen Yakup Şevki Paşa, Bolvadin'e geldi.

30 Kasım 1921
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Bolvadin'de Ali İhsan, Yakup Şevki, Selahattin Adil Paşalar ve Albay Kemalettin Sami Bey ile görüştü.

3 Aralık 1921
I. Ordu karargâhı, Bolvadin'den Çay köyüne nakledildi.

8 Aralık 1921
Mustafa Kemal Paşa, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'le birlikte Ankara'dan Batı Cephesi'ne hareket etti.

9 Aralık 1921
Mustafa Kemal Paşa, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'le birlikte Bolvadin'e gelerek Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşalarla görüştü.

14 Aralık 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli oturumunda ordunun ihtiyaçlarına ve askerî vaziyete dair gensoru üzerine Fevzi Paşa açıklamalarda bulundu.

16 Aralık 1921
Mustafa Kemal Paşa, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'le beraber Akşehir'den Çay istasyonuna geldi ve burada Ali İhsan Paşa ile yapılan kısa bir görüşmenin ardından Ankara'ya hareket etti.

24 Aralık 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda, Veliaht Abdülmecid Efendi'nin Meclis Başkanlığına gönderdiği -TBMM'yi tanıyan- mektup okundu.

26 Aralık 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumlarında ordunun takviyesi, ihtiyacı olan araç ve gereçlerin ikmali hakkında soru ve gensorular sebebiyle Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Millî Müdafaa Vekili Refet Paşa ve Maliye Vekili Hasan Bey açıklamalarda bulundular.

27 Aralık 1921
Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli oturumlarında, "Fevkalade Harp Encümeni" kurulmasına dair kanun tasarısı görüşülmeye başlandı.

14 Ocak 1922
Başkumandan başkanlığında, Meclis İkinci Reisi, Maliye ve Milli Müdafaa Vekilleri, Erkân-ı Harbiye, Millî Müdafaa ve Maliye Encümenleri Reislerinden oluşan "Harp Encümeni" kuruldu.

22 Ocak 1922
Ankara'da "Harp Encümeni"nin ilk toplantısı yapıldı.

1 Mart 1922
Büyük Millet Meclisi ikincir Rauf Bey seçildi.

6 Mart 1922
Mustafa Kemal Paşa, gece saat 23.00'te Ankara'dan Batı Cephesi'ne hareket etti.

15 Mart 1922
Mustafa Kemal Paşa, Akşehir'de Batı Cephesi karargâhına gitti.

30 Mart 1922
Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile birlikte, Akşehir'den Çay'a geldi ve öğleden sonra Çay dolaylarında I. Ordu birliklerinin geçit resmini izledi.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

18

Kurtuluş

Koç

Hedefe Doğru

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından aylar süren hazırlıklar tamamlanmaya yüz tutmuş, şimdi taarruz için harekete geçme zamanı gelmişti. Mustafa Kemal Paşa taarruz kararını haziran ayı ortalarında İsmet ve Fevzi Paşalarla paylaşmış, yapılan görüşmelerde gerekli hazırlıkların süratle tamamlanması için yapılacaklar konuşulmuştu.

Harekete geçecek birliklerden 2. Ordu'nun kumandanı Şevki Paşa, 1. Ordu'nunki ise İhsan Paşa olarak belirlenmişti. Ancak İhsan Paşa, ordunun disiplinini bozacak ve astlarla üstler arasında itaatsizliğe yol açacak bazı durumlar yaratmasına ek olarak Meclis'teki muhaliflerin ileri gelenleriyle de temas ve haberleşmelerde bulununca, kumandanlığına son verilmesine karar verildi. 1. Ordu kumandanlığı bir süre vekâletle idare edildi, daha sonra, o tarihlerde kayıtsız şartsız cephe emrine girerek görev yapacağını söyleyen ve açıkta bulunan Nurettin Paşa bu göreve atandı.

6 Ağustos 1922 günü, Batı Cephesi orduları gizli olarak taarruza hazırlık emri aldılar. Artık Ankara'nın da bu karardan haberdar olmasının vakti gelmişti. Yapılan bir toplantıda memleketin dahili ve harici durumu ile ordunun durumu görüşüldükten sonra, Heyet-i Vekile ile bir görüş birliğinde varıldı. Şimdi artık cepheye hareket etme vakti gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, 13 Ağustos günü cepheye giden Fevzi Paşa'dan birkaç gün sonra, bir gece otomobille Tuz Gölü üzerinden Konya'ya gitti. Bu hareketini Konya'ya telgrafla bildirmeyen Mustafa Kemal Paşa, şehre varır varmaz telgrafhaneyi de kontrol altına almak suretiyle, Konya'da bulunduğunun hiçbir yere bildirilmemesi için gerekli önlemleri tamamlamıştı.

20 Ağustos 1922 günü saat 16:00'da Mustafa Kemal Paşa Akşehir'de Batı Cephesi karargâhındaydı. Aynı gece 1. ve 2. Ordu kumandanlarını da karargâha çağırdı. Taarruzun ne şekilde yapılacağı harita üzerinde açıklandıktan sonra, kumandanlar harekete geçtiler. Yapılan planın gerçekleştirilebilmesi için birliklerin hazırlıklarının gizli kalmasına önem verilmeliydi. Bütün yürüyüşler gece karanlık havada yapılacak, birlikler gündüz vakitlerinde yürüyüşü durdurup köylerde ve ağaçlıklarda dinleneceklerdi.

Bu plan doğrultusunda bütün arazi etüt edildi, birliklerin ilerleyeceği yollar belirlendi ve yürüyüşün rahat devam edebilmesi için gerekli yerlerde yeni geçitler açılıp köprüler onarıldı. Keşif işlemleri sırasında az sayıda subay keşif heyeti kullanıldı ve görünen yerlerde sadece geceleri çalışıldı.

1921 kışı ve 1922 baharı yoğun taarruz hazırlıkları içinde geçti. Resimde top, ağır ve hafif makineli tüfek eğitimi yapan askerler görülüyor.

Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar cephede savaş planları üzerine çalışıyor.

Gizlilik esasına göre yürüyüşler tamamen gece yapılıyor, sabaha karşı konaklanacak yerler dikkatle seçiliyordu; bazı noktalarda yer değişikliği yapılırken bölgenin boşaltıldığının anlaşılmaması için çadırların bir kısmı sökülmeden yerlerinde bırakılıyordu. Gün ağardığında, ortalık birden sakin ve kıpırtısız hale geldiğinden, geceki yürüyüşün tahmin edilmesi imkânsız oluyordu.

Yunan mevzileriyle karşı karşıya bulunan mevzilere gelindiğinde özel bir hareket gözlenmiyordu; çünkü yeni yerlerine yerleşmiş birlikler cepheye bir gecelik yürüyüş mesafesinde bırakılmıştı. Taarruza geçecek birlikler son bir iki günü Yunan birliklerinin 10-15 kilometre kadar yakınında, tam bir hareketsizlik içinde geçirmişlerdi.

Cephe Kumandanlığı 25 Ağustos 1922 günü öğleyin "26 Ağustos 1922 sabahleyin düşmana genel taarruz icra olunacaktır" sözleriyle heyecanla beklenen taarruz haberini açıkladı. Emrin diğer maddelerinde orduların vazifeleri şöyle sıralanmaktaydı: "1. Ordu 26 Ağustos 1922 fecirle Afyon güney ve batısında bulunan düşman kuvvetlerini yok edecek surette taarruz edecektir. Düşman mevzileri zapt olunduktan sonra umumi harekât cephe kumandanlığı tarafından ayrıca tanzim olunacaktır. 5. Süvari Kolordusu, esas olarak önce 1. Ordu karşısındaki düşmanın gerilerine düşecek surette görevlendirilecektir. Bu kolordu, düşmanın ihtiyat grubu ve Uşak grubuna karşı keşif ve emniyet hizmetlerini de ifa edecektir... 2. Ordu'nun 26 Ağustos 1922 günü için asıl vazifesi, Afyon doğu cephesindeki düşmanın 12. ve 5. Tümenleriyle düşman ihtiyat grubunu taarruz harekâtıyla tespit ve işgal etmektir..."

Bu emrin alındığı andan itibaren ordular kolordulara, kolordular tümenlere, tümenler alaylara emirlerini vermeye başladılar. Bu arada 24 Ağustos günü Akşehir'den Şuhut kasabasına getirilen karargâh, ertesi gün Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırlı ordugâha taşınmıştı. 26 Ağustos günü Kocatepe'de taarruz için hazır bekleniyordu.

Altta
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa cepheye uğurlanıyor.

GİZLİ TAARRUZ PLANI

Büyük Taarruz öncesi cephede yapılan hazırlıklar arasında en önemlisi kuşkusuz, saldırı hazırlıklarının Yunan birliklerine ve İtilaf Devletleri'ne ulaştırılmamasına yönelik yürütülen gizlilik çalışmalarıydı. Savaşın Türk ordusu lehine sonuçlanması büyük ölçüde bu gizliliğe bağlıydı; lakin bu konuda işlerin artık şansa bırakılmaması gerekiyor, birliğinden kolordusuna dek tüm orduda çalışmalar büyük bir titizlikle saklı tutuluyordu. Burada amaç, düşman birliklerinin yanlış veya eksik bilgilenmesini sağlayarak Türk ordusuna daha güvenilir ve daha geniş bir hareket alanı yaratmaktı. Yunan kuvvetlerinin ilgisini farklı bir alana çekmek, savaş hazırlıklarını önemsiz ve sıradan işler gibi göstermek, böylece Türk ordusunun taarruza geçeceğine yönelik şüphe uyandıracak en küçük ayrıntıyı dahi ortadan kaldırmak gerekiyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın cephe kumandanlarına verdiği taarruz emri üzerine birlikler hazırlıklarını karanlıkta ve derin bir sessizlik içinde yürütüyorlardı. Saldırı bölgesine ulaşmak için kullanılacak olan yollarda yapılması gereken düzeltme çalışmalarının düşman birliklerinin dikkatini çekmesini engellemek düşüncesiyle, bölgede farklı alanlarda da planın bir parçası olarak düzmece çalışmalar yapılıyordu. İlerleyen birlikler ancak köylerde ve ağaç altlarında dinleniyor, bunun dışında hiçbir yerde konaklamıyorlardı.

Taarruz kararı, Sakarya Savaşı sonrası kazanılan zaferle birlikte verilmiş, daha sonra Mustafa Kemal Paşa cepheye giderek incelemelerde bulunmuş ve bütün birliklerin her an bir saldırı planı gerçekleştirilecekmiş gibi hazırlanması yolunda emir vermişti. Fakat taarruz fikrini bertaraf etmek ve çevrede bunun yalnız bir teftiş ziyareti olduğu hissini uyandırmak amacıyla cephede sadece birkaç gün kalınmıştı. Tarih 23 Ağustos'u gösterdiğinde Mustafa Kemal Paşa, Çankaya Köşkü'nde kalanlara, hareket hakkında en ufak bir açıklama yapılmaması ve birkaç gün içinde köşke gelen olursa onlara Gazi Paşa'nın kimseyle görüşemeyecek kadar rahatsız olduğunun söylenmesine

Üstte
Mustafa Kemal Paşa ile Fransız Albay Mougin, Türk-Yunan Savaşının son durumunu görüşürken.

Altta
Büyük Taarruz gününü bekleyen askerler.

Büyük Taarruza hazırlanan birlikler Batı Cephesi yolunda.

yönelik kesin emir verdi ve büyük bir sessizlik içinde Ankara'yı terk etti.

Ertesi gün öğlene doğru Konya'ya varılmıştı; o ana kadar Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'dan ayrıldığına dair en ufak bir bilgi sahibi olamayan Konyalılar bu ziyareti şaşkınlık içinde karşıladılar. Burada geçirilen iki günün ardından Garp Cephesi'nin Akşehir'deki karargâhına doğru yola çıkıldı. Burada taarruz harekâtına yönelik yapılan toplantılar sonucunda karargâhın Akşehir'den Şuhut nahiye merkezine nakline karar verildi. Bunun ardından, birliklerin, düşman uçaklarını görebilecekleri biçimde yerleştirilmesi, çadırların sık ağaçlıklı yerlerde kurulması ve yerleşim için özellikle dik tepeler arasına gizlenmiş vadilerin tercih edilmesi gibi, tertibata yönelik hazırlıklar tamamlandı.

Bütün bu çalışmaların içinde en önemlilerinden biri, Anadolu Ajansı'nın Çankaya'da büyükelçiler ve ileri gelenler şerefine düzenlenen bir çay partisinden söz etmesiydi. Bu haber, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da olduğu izlenimini uyandırmak ve kimsenin cephede olup bitenlerle ilgilenmemesini sağlamak amacını taşıyordu. Nihayet 20 Ağustos tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin ilk sayfasına bir ilan verildi. İlanın mahiyeti şöyleydi: "Gazi Paşa Hazretleri, ağustosun 21. Pazartesi günü köşklerinde rical-i siyasiyeye (üst düzey siyasilerine) bir çay ziyafeti verecekler."

Nihayet bu uydurma haber amacına ulaşmış, kimse durumdan şüphelenmemişti. Mustafa Kemal, aynı gün sabaha karşı cepheye doğru hareket etti. Bu tedbirin alınmasındaki asli düşünce gerek cephede, gerekse sivil halk arasında giderek yayılan taarruz söylentilerinin önüne geçmekten çok, taarruzun zamanını gizlemekti. Aksi takdirde Yunan güçleri ve buna bağlı olarak İtilaf Devletleri saldırıya karşı tedbir almaya yönelecek, bu da Türk ordusu adına olumsuz sonuçlar doğuracaktı.

Türk ordusunun taarruza yönelik hazırlık çalışmalarında seferber edilen bu gizlilik planı cepheyle sınırlı bırakılmamış, İstanbul ve diğer vilayetlerdeki halkın savaş planına dair en ufak bir bilgi edinmesinin önüne geçilmişti. Şüphesiz ki bu da planın bir parçasını teşkil ediyordu. Ancak bir yandan da, cepheden halka savaşın akıbetine dair bilgi gitmediği gibi, ordunun durumu ve gidişata yönelik alınan yalan yanlış duyumlar halkın zafere olan inancını zorluyor, özellikle Yunan ordusu lehinde İstanbul basınında çıkan haberler tüm halkı olumsuz etkiliyordu.

Halkın gözünde havadisler pek de iç açıcı değildi. Tüm halk savaştan bitkin düşen ordunun daha fazla direnemeyeceğini düşünüyordu ve şimdi bütün gözler Ankara'ya çevrilmişti. Türk ordusunun gidişatına yönelik şehre ulaşan haberlere bir de yabancı basında duyurulan ve endişe uyandıran haberler ekleniyordu. Özellikle Yunan basınında yer alan bazı havadisler Türk birliklerinin ehemmiyetsiz taarruzlarından söz ediyordu. Bir nebze olsun umutlandırıcı haberlere ise halk itiyatla yaklaşıyor; bunların doğruluğu cephe tarafından onaylanmadıkça kesin hüküm verilmiyordu.

Ancak günlerdir devam eden bu belirsiz bekleyiş birkaç gün sonra cepheden gelen ilk haberle yerini bir coşkuya bırakacak, günbegün alınan her yeni haber bu coşkuyu daha da artıracaktı.

Başkomutan Meydan Muharebesi

Türk birliklerinin yapılan plan doğrultusunda gizlilikle sürdürdükleri ilerleme başarıya ulaşmış, Yunan birlikleri istihbarat ve keşif araçlarının varlığına rağmen birliklerin toplandığının farkına varmamışlardı.

26 Ağustos günü hava henüz aydınlanırken aniden başlayan şiddetli top ateşi önce bir şaşkınlık yaratmış, hareketin ne anlama geldiği önemli dayanak noktaları elden çıktıktan sonra anlaşılabilmişti. İlk şoku atlatan Yunan askerleri hemen siperlerine koşmaya başlamışlardı. Topçu ateşleri Kalecik Sivrisi ile Tınaztepe arasındaki yarma bölgesinde yoğunlaşıyordu.

Saat 06.00'ya kadar süren ateş daha gerideki hedeflere doğru yön değiştirirken, süngülü piyadelerin de hücuma geçmesiyle makineli tüfek sesleri insan seslerine karışmaya başladı. Saat 07.00'ye doğru Kalecik Sivrisi'nin ele geçirildiği haberi duyuldu. Yunan birliklerinin savunma amaçlı kullandığı önemli noktalardan biri olan bu tepenin ele geçirilmesi askerin bundan sonrasına dair umudunu artırıyordu.

Kalecik Sivrisi'nin alınışından bir saat kadar sonra bir haber de Tınaztepe'den geldi. Yarbay Naci (Tınaz) kumandasındaki 15. Tümen'in hücum birlikleri tepeyi ele geçirmişti. Bu haberi Belentepe'den gelen bir yeni sevinçli haber izledi. 23. Tümen Yüzbaşı Fahri (Belen) kumandasındaki bomba ve süngü hücumlarıyla saat 09.00'a doğru tepeye hakim olmuştu.

Bu arada aynı saatlerde, Ahır Dağlarını aşıp Yunan birlikleri ile İzmir arasına girerek geriden kuşatma yapma görevini alan süvari birlikleri, bütün gece süren zorlu bir yolculuktan sonra Sincanlı Ovası'na girmiş durumdaydı. Saat 10.00 civarında süvari kolordusu üç tümeniyle atlarını koşturmaya başlamış, bir öncü alay Dumlupınar'ın doğusuna ilerleyip İzmir-Afyon demiryolunu tahrip etmiş, dağınık Yunan kuvvetleriyle çarpışmalar başlamıştı. Süvari birliklerinin ansızın ortaya çıkıp on iki bine yakın asker ve binlerce atla harekete geçmesi Yunan askerleri arasında büyük bir paniğe yol açtı.

Ancak üç saat gibi kısa bir sürede elde edilen başarı, yavaş yavaş yerini bir duraklamaya bırakıyordu. Zira ilk şaşkınlığı atlatan Yunan birlikleri toparlanmaya ve mukavemetini güçlendirmeye başlamıştı. En batıda bulunan Çiğiltepe, arazi şartlarının zorluklarından dolayı ele geçirilemiyor, daha kuzeydeki Erkmentepe'ye yöneltilen taarruz da Yunan birliklerinin savunması dolayısıyla başarıya erişemi-

26 Ağustos sabahı Yunan mevzilerini ateşe tutan topçular.

Mustafa Fevzi (Çakmak) Paşa, 1876 yılında, Tophane kâtiplerinden Ali Sırrı Efendi ile Hasene Hanım'm oğlu olarak İstanbul'un Cihangir semtinde dünyaya geldi. İlköğrenimine Rumelikavağı Mahalle Mektebi'nde başlayan Fevzi Paşa, sırasıyla Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi ve Kuleli Askerî İdadisi'nde öğrenim gördü. 1896'da Harbiye Mektebi'ni, 1898 yılında ise yüzbaşı olarak Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni bitirdikten sonra kurmay yüzbaşı rütbesiyle orduya katıldı.

1899'da merkezi Kosova vilayetine bağlı Metroviçe'de bulunan 18. Nizamiye Fırkası Erkân-ı Harp Reisliği'ne tayin edildi. Daha sonra sırasıyla kolağası (1901), binbaşı (1902) ve miralay (1907) rütbesi aldı. Bu sırada Osmanlı ordusundaki rütbelerin yeniden düzenlenmesine yönelik kanun gereğince (1909) rütbesi tekrar binbaşılığa indirildi; fakat bir sonraki yıl tekrar yarbaylığa yükseltildi. 1908'de Meşrutiyetin ilanının ardından iktidara gelen İttihatçılar tarafından Metroviçe şubesinin gizli yönetim kuruluna seçildi; fakat askerlik mesleği ağır bastı ve politikadan uzak durdu. Bu sırada çıkan Balkan Savaşı'nda Yakova'daki 21. Tümen'in kumandan vekilliğiyle görevlendirilen Fevzi Paşa, bundan sonra 29 Eylül 1912'de Vardar Ordusu Kumandanlığı Harekât Şubesi müdürlüğü görevine getirildi.

Balkan Savaşı'nın sona ermesi üzerine İstanbul'a geri dönen Fevzi Paşa, 1913 yılında Ankara Redif Tümeni kumandanlığına, ardından 2. Tümen kumandanlığına ve Ankara 5. Kolordu kumandanlığına tayin edildi. 1915 yılında emrindeki kolordu ile birlikte Çanakkale Savaşlarına katılarak Kerevizdere ve Kanlıdere mevzilerinin savunmasında yer aldı, 5. Kolordu kumandanı olarak 6-13 Ağustos arasındaki muharebelere katıldı. O sırada Anafartalar grup kumandanlığı görevinde bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın rahatsızlanıp görevden çekilmesi üzerine, kolordu kumandanlığının yanı sıra Anafartalar grup kumandan vekilliği görevini de üstlendi. Düşman cepheyi tamamen terk edene kadar bu görevde kaldı ve buradaki askeri başarılarından ötürü çeşitli liyakat, imtiyaz, harp madalyaları ve nişanlar aldı.

Çanakkale Cephesi'nin kapanmasının ardından 7 Eylül 1916'da Doğu Cephesi'nin İkinci Kafkas Kolordusu kumandanlığına ve 5 Temmuz 1917'de Diyarbakır'daki 2. Ordu kumandanlığına tayin edilen Fevzi Paşa, Kafkas Cephesi'nden gelerek İskenderun ve Basra körfezlerine inmeyi tasarlayan Rusların başarısızlığa uğratılmasında önemli rol oynadı. Daha sonra sırasıyla Suriye ve Filistin cephelerinde görev alan Fevzi Paşa, 1917 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın ayrıldığı Halep 7. Ordu kumandanlığı görevine getirildi. Filistin ve Şeria'da İngilizlere karşı giriştiği mücadelelerden sağladığı başarılarından ötürü rütbesi "ferik"liğe (korgeneralliğe) yükseltildi.

24 Aralık 1918'de atandığı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği görevine 14 Mayıs 1919 tarihine kadar devam eden Fevzi Paşa, 1920 Şubat'ından aynı yılın nisan ayına kadar Harbiye nazırlığı görevinde bulundu. Görevinin beşinci ayında kendini tamamen Milli Mücadele'ye adamak düşüncesiyle, beş ay devam ettirdiği Harbiye nazırlığı vazifesini Cevat Paşa'ya devretti.

Fevzi Paşa, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Sivas'ta kurulan Heyet-i Temsiliye ile İstanbul hükümeti arasındaki ilişkilerin kopma noktasına geldiği sırada, seçimlerin serbest bir ortamda yapılıp yapılmadığını ve halk ile memurların durumlarını yerinde incelemek üzere kurulan bir nasihat heyetiyle birlikte 13 Kasım 1919'da Sivas'a gönderildi. Sivas dönüşü 31 Aralık 1919'da Askeri Şura üyeliğine, 3 Şubat 1920'de Harbiye nazırlığına tayin edildi. Görevi süresince pek çok subay ve politikacının Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılması, Ankara'ya silah, cephane ve insan kaçırılması konularında çalıştı. Paris Barış Konferansı'nda Türkiye hakkında alınan kararlara karşı çıkması ve İngilizlerin Paşa'nın Milli Mücadele'ye yakınlığından şüphelenmeleri üzerine görevinden azledildi (16 Mart 1920). Bunun üzerine Ankara'ya geçerek Büyük Millet Meclisi'ne katıldı.

Meclis'te Kozan milletvekili olarak görev alan Fevzi Paşa, İcra Vekilleri Heyeti'ne Müdafaa-i Milliye Vekili olarak atandı ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından başkan seçildi. 2. İnönü Savaşı'nın zaferle sonuçlanması üzerine rütbesi 3 Nisan 1921'de birinci ferikliğe yükseldi. 5 Ağustos 1921'de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'ne getirilince vekillikten ayrılan Fevzi Paşa, Sakarya Savaşı'nm kazanılmasında büyük rol oynadı. Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin savaş planını hazırlayarak 30 Ağustos Zaferi'nin temelini atan Fevzi Paşa'ya Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle Büyük Millet Meclisi tarafından 31 Ağustos 1922'de "ınareşallik" rütbesi verildi.

Kozan ve İstanbul olmak üzere iki dönem Meclis üyeliği yapan Mareşal Fevzi Çakmak, 30 Ekim 1924'te kumandan mevkiinde bulunan milletvekillerinin politika veya askerliği tercih etmelerine yönelik kanun gereğince askerlik mesleğini seçerek İstanbul milletvekilliğinden ayrıldı ve emekli olduğu 1944 yılına kadar Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği görevini sürdürdü. 21 Temmuz 1946'da Demokrat Parti'nin listesinden bağımsız olarak adaylığını koyup İstanbul milletvekili olarak seçildiyse de parti yöneticileriyle anlaşmazlığa düşerek bir yıl sonra buradan ayrıldı. 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve partinin fahri başkanı seçildi. 10 Nisan 1950'de 68 yaşında Teşvikiye Sağlık Yurdu'nda vefat etti.

Üstte
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa topçu birliklerini denetliyor.

Sağda üstte
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Büyük Taarruzda Kocatepe'de.

Sağda altta
İtilaf Devletlerinin sağladığı araç gereçlerle donatılmış olan Yunan ordusunun ikmal depolarından biri.

yordu. Öğleden sonra durum daha da zorlaşmaya başladı ve Yunan karşı taarruzu, Tınaztepe'nin önemli bölümleri kaybedilmek suretiyle durdurulabildi.

Savaşın ilk günü akşam olduğunda görünen manzara, sabahın ilk saatlerindekinden biraz farklıydı. Yunan birlikleri sabah kaybettikleri arazilerin büyük bölümünü tekrar ele geçirmişler, karşı taarruzlarını güçlendirmişlerdi. Ancak yine de gün bittiğinde Türk birlikleri karşı tarafın mevzilerine girebilmiş, kuvvetli tahkimatlar tahrip edilmiş, süvari kolorduları Yunan birliklerinin İzmir ile bağlantısını kesmişti. Ertesi gün aynı biçimde taarruza devam edilecekti. "Taarruza devam" emri üzerine gece yarısından önce, bir sonraki günün hazırlıkları yapılıp yaralılar geri yollanmaya, ani bir gece baskını varsayımıyla önlemler alınmaya, birliklerin bir bölümü ileri doğru yanaştırılmaya başlandı.

İkinci gün, gün ışımaya başladığında Türk birlikleri şiddetli bir taarruzla Yunan birliklerini Sincanlı Ovası'na doğru gitmeye mecbur bıraktı. Kısa süre içinde Kurtkaya Tepesi ele geçirildi. Hava aydınlandığında, savaş cepheye yayılmış ve top sesleri artmış, Erkmentepe 5. Tümen'in eline geçmişti.

Saat 09.00'da hazırlanan ilk uçak keşif raporu, Yunan ihtiyat kolordusunun ordugâhlarında değişiklik olmadığı, yollarda ve ordugâhlarda bir hareket gözlenmediği haberini veriyordu. İlerleyen saatlerde de 1. Ordu erleri hızla kuzey doğru ilerliyordu. Vakit akşama yaklaştığında, Çiğiltepe'nin Türk birliklerince zaptedildiği haberi yayıldı.

Yunan güney cephesinden sorumlu olan General Trikupis bu haberleri alırken bir yandan da İzmir'deki ordu kumandanlığı ile bağlantı kuramadığı için tedirgin oluyordu. Cephe çökmek üzere olduğundan acilen bir karar vermek gerekiyordu. Trikupis'in kararı, çekilmek yönünde oldu ve bu kararın iletilebildiği tümenler yavaş yavaş çekilmeye başladılar.

Öğle vakti Türk birliklerinin taarruzu iyice artmış, Yunan ordusunun güney kanadı çökmeye yüz tutmuştu. 23. Kolordu Kumandanı Yarbay Ömer Bey'in saat 14.00 itibariyle kolorduya gönderdiği rapor durumu şöyle anlatıyordu:

"Saat 14.00'te Sinirköy'deyim. Gazi Başkumandanımızı cephede görmediğinden bahseden Hacıanesti'nin Sincanlı Ovası'nı dolduran perişan birliklerinin kaçışını seyrediyorum. Hangarlar alevler içinde. Bir uçak, Yunan ordusunun durumunun sembolü gibi kanatları kopuk yatıyor. Cephemizden çekilen düşmanı iki alay kadar tahmin ediyorum. Bunlar iki kolla Balmahmut ve daha kuzeye çekilmektedirler. Afyon'da da az bir kuvveti çekiliyor. Ağır makineli tüfeklerle ateş takibi yapılıyor. Batarya geç yetiştiğinden ancak saat 13.50'de ateş açtı. Düşmanın bir seneden beri tahkim ettiği kuvvetli menzilleri en çabuk bir surette zapta bizi mazhar buyuran Cenab-ı Hakk'a şükürler eder, şehitlerimizi Fatihalarla yad eylerim."

Bundan bir buçuk saat kadar sonra 8. Tümen Afyon'da son mevzileri de ele geçirerek Yunan birliklerinin şehri aceleyle boşaltmalarını sağladı. Saat 17.00'de 11. Tümen'in hücum alayları Tezekli Yaylası'ndaki Yunan direnişinin de üstesinden gelmişlerdi; ancak takip işine ara vermemek gerekiyordu. Cephe Kumandanlığı, ordulara şu emri verdi:

"Her iki ordu, düşman mağlubiyetini tam bir bozguna uğratmak için gece topçu ile takviyeli mürettep müfrezelerle yakından ve birçok istikametlerden takip edeceklerdir. Bu müfrezelerin arkalarından da büyük kısmın ilerlemeleri lazımdır. Şimdiden gerekli tedbirler alınmalıdır."

İlerlemeyi sürdüren tümenler gece yarısına doğru Balmahmut ve Sincanlı'yı alarak Uşak-Afyon demiryoluna girmişti. 4. Kolordu'nun orduya bildirdiğine göre, saat 20.30 itibariyle Yunan birliklerinden 65 milimetrelik 4 top, 3 ağır makineli tüfek, çok sayıda çadır ve piyade ve topçu cephanesi alınmıştı.

Cephede olup bitenleri Kocatepe'den izleyen Mustafa Kemal Paşa ve diğer kumandanlar, ayrıntılı durumu kendilerine iletilen raporlardan öğreniyorlardı. Gelen haberlere göre Yunan kuvvetleri İzmir yönünde çekilmekteydiler.

Bunun üzerine en doğru hareketin 1. Ordu ile İzmir'e doğru bu hareketin engellenmesi, 2. Ordu ile de kuzeyden ilerlenerek Eskişehir yönünün kapanması olduğuna karar verildi. Böylece Dumlupınar'da ya-

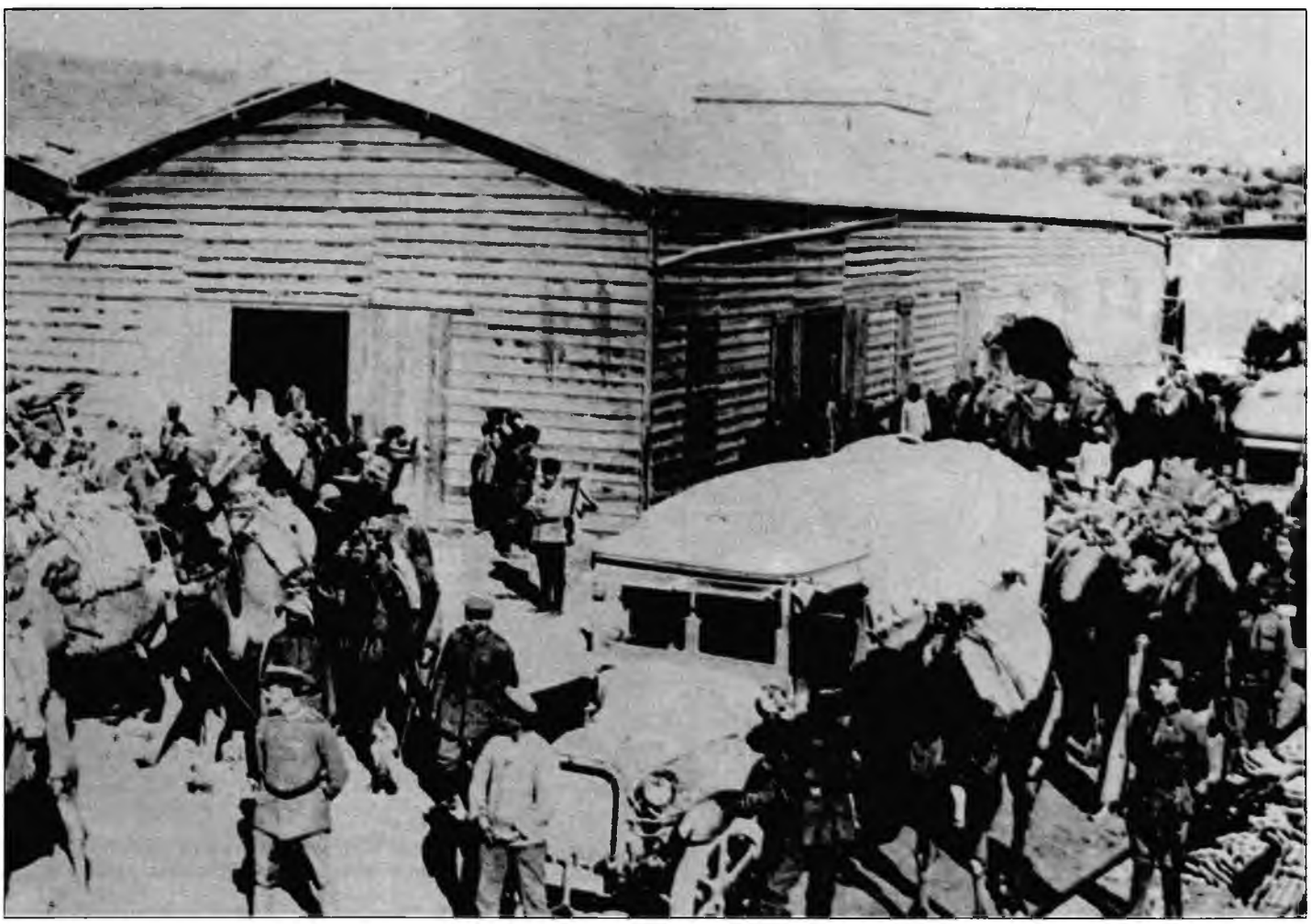

İSTANBUL'DAN CEPHEYE BAKIŞ

"25 Ağustos
Her gün olduğu gibi gazetede çalışıyoruz. Henüz Çatalca üstüne yürüyen Yunan tümenlerinden kaygı içindeyiz. Bir rivayete göre, eğer biz son teklifleri reddedersek Yunanlılar İstanbul'u alacaklar. Bütün umut Fransız işgal ordusunun dayatışına bağlıdır. Henüz saray, Bab-ı Âli ve hepsinin üstünde Kroker Oteli'nin saltanatı var. Rum ve Ermeni sansürlerinden geçirebilmek için yazılarımızı bin dikkatle yazıyoruz.

Ankara yolcularından hazırlık ve harp haberleri alıyoruz. Bu haberlere kendilerinin de inandığı yok. Fakat hemen herkesin kafasına şu 'fikr-i sabit' yerleşiyor: Bu sonbaharda eğer Ankara iyi kötü bir harekette bulunmazsa, kışın Anadolu'yu tutmak mümkün değildir. Ordunun siperler içinde bir kış daha geçirmeye tahammül edeceğinden şüphe ediyoruz. Usanç umumidir. Zafer kelimesi, ancak politika edebiyatının ağzında. Vazife sahibi zannettiklerimizin hemen hepsi bizim bir taarruz teşebbüsümüzün cinnet olduğu kanaatindedir. Sonra öğrendik ki, Ankara'da iç durum daha başka türlü değildi. Zafere iman etmiş olanlar orada da ekall-i kalil (azdan daha az) idiler.

'Ne yapacağız?' Hepimizin dilinde bu acı soru var, saat on bire geliyor. Arkadaşlarımızdan biri odadan içeri girdi, yüzünde sır taşıyanlarda görülen bir acayiplik göze çarpıyor:

'Size Hilal-i Ahmer'den bir havadis getiriyorum, fakat son derece itiyat ile yazalım, doğru çıkmayabilir' dedi. Havadis şuydu: 'Bugün öğleyin şehrimizde görevli kaynak kişiler arasında Kocaeli bölgesinde Türk ordusu tarafından önemli bir taarruza başlandığı söylenilmekte idi. Vakit geç olduğundan dolayı bu harekâtın bir taarruz başlangıcı mahiyetinde olup olmadığını araştıramadık. Havadisimizin gerçekliğine itimat etmekle beraber, okuyucularımızın resmî bildirilerimizi beklemelerini tavsiye ederiz. Haber doğru ise, Allah ordumuzla beraberdir, neticeden emin olmayı bekleyebiliriz.'

Ve tam altında Ajans Rötyer'in bir tebliği: 'Delegeler Venedik'te kraliyet sarayında yahut Lido adasında toplanacaklardır.'

27 Ağustos
Roma'dan bir küçük telgraf var: 'Menderes vadisinde Türk ileri hareketi pekişiyor.'

Atina'dan gelen başka bir telgrafta deniyor ki: 'Türkler cephenin bazı noktalarında kuvvetsiz çarpışmalara teşebbüs etmişlerdir. Bu faaliyet ehemmiyetsiz çarpışmalar mahiyetindedir.'

Hilal-i Ahmer'den, Fransız çevrelerinden, her taraftan haberlerin doğruluğunu araştırıyoruz. Muhbirler havadissiz dönüyor. Akşama kadar öldürücü bir merak içindeyiz. Havada asabiyet var.

28 Ağustos
Anadolu, telgraf ve posta haberleşmesini kesmiştir. Motorlar ve kayıkların Anadolu ile İstanbul arasında taşımacılık yapması yasaklanmıştır. Ve ilk doğru haber: 'Ordumuz Afyonkarahisar cephesinde Yunan hatlarına taar-

Solda
Hücum için siperde bekleyen piyade birlikleri.

Sağda
Büyük Taarruz sırasında keşif uçuşlarıyla orduya yarar sağlayan Türk hava filosu.

ruz etti.' Yunan tebliği ise mütemadiyen muvaffakiyetsizliğimizden, geri çekildiğimizden, bazı köyleri birer müddet işgal ettiğimizden bahsediyor.

Istırap içinde eziliyoruz: 'Muvaffak olamazsak, her şey bitti, değil mi?' Bu soruya herkes 'Evet!' cevabını veriyor. Ya Mustafa Kemal Paşa? O nerede? Herhalde taarruzu bir maksada veriliyor. Bazıları diyorlar ki: 'Meclisteki muhaliflerden o kadar bıktı ki herçebadabat (her ne olursa olsun) bir harekete geçti.' Bu 'heçebadabat' sözünü ise bir türlü yakıştıramıyoruz. Muhakkak bir bildiği, bir düşündüğü var. Fakat nedir? O sırada bir lahza onun beynindeki esrarı anlamak için canımızı vereceğiz. İstanbul'u taarruzun muvaffakiyetinden sonraki sevinçten ziyade, bir geri çekilmeden sonraki facialar işgal ediyor. Sokakta ecnebi askerlerini bizi yemeye hazırlanan canavarlar gibi görüyoruz.

29 Ağustos
Anadolu hâlâ susuyor. 'Akşam'da rivayet kabilinden bir havadis: 'Bir habere göre askerlerimiz Afyonkarahisar'a girdiler.' Fakat altında meseleyi açıklıyoruz: 'Bu sabah telgrafhane hiçbir malumat almamıştır. Yunanlılar da öğleye kadar hiçbir tebliğ vermediler.'

30 Ağustos
Anadolu tebliğleri karanlık içinden ilk ışıkları getirdi. Dört sütun büyük başlıkla şu havadisi veriyoruz: 'Ordumuzun sol cenahı düşmanın bir seneden beri tahkim ve tel örgülerle takviye ettiği üç sıra siperden oluşan mevzileri tamamen zapt ederek süngü hücumlarıyla Afyonkarahisar'a girmiştir. Esirler ve ganimet pek çoktur.'

Rivayet istediğiniz kadar: Eskişehir'i zapt etmişiz, Bilecik boğazı ateşimiz altında imiş. Bir akşam gazetesi bizi fersah fersah geçiyor, hatta Uşak'ın alındığını bile yazmak gayretkeşliğine düşüyor. Aramızda şöyle konuşuyoruz: 'Anlaşılıyor ki Uşak- Bursa hattını alacağız. Şimdiden meseleyi bu kadar büyütmeye ne gerek var? Ahali muvaffakiyetimizin derecesini ölçmek imkânlarını kaybedecek...' Bu gazetenin havadisleri hayali, buna şüphe yok ve biz meslek adına onun bu yaygarasından sıkılıyoruz. Meğer o gün Yunan ordusu artık yokmuş, gerçek akşam uydurucusunun hayalini bile geride bırakmış. Meğer o gün İzmir'e doğru yürüyormuşuz.

31 Ağustos
Sönük bir gün, son havadis şu: 'Taarruzumuz olanca şiddetiyle devam etmektedir. Yalnız henüz resmî haberler gelmemiştir.' Gönlümüz kararıyor. Acaba bir bozguna mı uğradık?

Ertesi sabah zafer haberleri birbirini kovaladı. Gazeteleri sormayınız, hepsi başlık halinde çıkıyor: 'Yunanlılar Dumlupınar meydan muharebesini kaybettiler. Kahraman ordumuz mağlup Yunan kıtalarını Uşak'tan evvel yakalamış ve büyük bir kısmını imha derecesinde bir bozguna uğratmıştır. Eskişehir geri alınmıştır. Mukaddes Bursa'nın geri alındığına dair haberin gelmesini anbean bekliyoruz.'

Fakat henüz izah edemediğimiz bir nokta var: Bizim tebliğlerimiz pek ihtiyatlı geliyor. Erkan-ı Harbiye'nin sükûtunu bir türlü anlayamıyoruz. Bu son belirsizlik günlerinde, galiba eylülün biriydi, akşamüstü Ada'ya gidiyordum. Vapurda büyük bir Rum kalabalığı vardı. Eski yeisleri gitmiş, bir şeyler konuşuyorlardı, gülüşüyorlar, bize garip bir tarzda bakıyorlardı. Merakla soruşturdum, acaba ani bir musibete mi uğramıştık? Arkadaşlarımdan biri çeneleri kilitlenmiş, yanıma sokuldu, kulağıma eğilerek: 'Güya bozulmuşuz, Uşak'ta Mustafa Kemal Paşa'yı esir almışlar.'

O dakika nasıl ölemediğime hayret ediyorum. Geceyi nöbet içinde kendini kaybeden bir ağır hasta gibi, hezeyan içinde geçirdim. Sabahleyin matbaaya can attık; kimimiz Hilal-i Ahmer'e, kimimiz Beyoğlu'na koştuk. Şehirde büyük yağmurlardan önceki boğucu hava vardı, nefes alamıyorduk. Hilal-i Ahmer Ankara'ya sordu. Akşama kadar heyecan ve ateş içinde dolaşıp durduk.

Nihayet Hilal-i Ahmer'e bir şifre geldiğini haber verdiler. Bu şifre âdeta Türk tarihinin anahtarı idi. Gittik, şu haberi okudular: 'Yeni Yunan Başkomutanı General Trikopis, Erkan-ı Harbiye Reisi, Levazım Reisi, On Üçüncü Fırka Kumandanı 2 Eylül akşamı Uşak civarında esir edilerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin karargâhlarına gönderilmiştir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri esirlere nezaketle muamele ederek yeni başkomutanı mukadderatın bu cilvesinden dolayı teselli eylemiştir.'

Güya havadisi gizli tutacaktık, Ankara'nın tembihi böyle idi. Mümkün olsa gazeteyi bir kenara bırakıp tellâl gibi sokaklarda bağırırdık. Susmak ve saklamak mümkün mü idi?"

(Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Bateş, İstanbul, 1980)

Üstte
Yunanlılar tarafından yakılan Afyon İttihat ve Terakki Kulübü.

Altta
Afyon'un işgalden kurtulduğu haberi üzerine mebuslar ve halk TBMM önünde toplandı.

şanacak bir muharebede Yunan ordusu imha edilebilecekti. Bu kararlar doğrultusunda İsmet Paşa mevcut durumu ordulara şöyle bildirdi:

"Düşmanın üç tümenden fazla kuvveti Afyon güney mevzilerinden dağınık olarak kuzeye atılmıştır. Tarafımızdan takip edilmektedir. İzmir yolu kesilmiştir... Düşman aralıksız takip edilerek muharebeye mecbur edilecektir. Maksat imhadır."

28 Ağustos günü birlikler çeşitli kollardan, verilen emir doğrultusunda ilerlemeye geçtiler. Yunan birlikleriyle karşılaşılan noktalarda çarpışmalar devam ediyor, iki taraf da ağır kayıplar veriyordu. Yunan askerleri bir yandan çekilirken bir yandan da daha evvelki muharebelerde de rastlandığı gibi, geçtikleri yerleri tahrip ediyorlardı. Gece olduğunda, General Trikupis bu gecenin bulunulan yerlerde geçirilmesini, 29 Ağustos sabahı ise birliklerinin erkenden Dumlupınar'a doğru çekilmesini emretti.

Bu sırada Kocatepe'den Afyon'a geçmiş olan Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar da durumu değerlendirerek Yunan birliklerinin Dumlupınar'a yerleşmesine olanak bırakmadan şiddetle kuşatılmasına karar verdiler. Bu karar üzerine İsmet Paşa ordulara bir emir yayınlayarak 1. Ordu'nun bütün kuvvetleriyle batıya dönüp Dumlupınar mevzilerine hakim olarak Yunan askerinin Uşak doğrultusuna çekilmesini önleyeceğini, 2. Ordu'nun da 1. Ordu'nun sağ yanından takibe katılacağını bildirdi.

Taarruzun dördüncü günü başladığında sabahın erken saatlerinde iki taraf da hazır vaziyetteydi. Yunan birliklerinin amacı Dumlupınar'a çekilmek, Türk birliklerininki ise bu hareketin önünü kesmekti. Öğleye doğru cephede taarruz iyice şiddetlenmiş, Yunan tümen birlikleri her an Dumlupınar'dan biraz daha uzaklaşmaya başlamışlardı. Dumlupınar-Uşak yolunun kapanması üzerine General Trikupis akşamleyin birliklerine Çalköy'e çekilme emri verdi. Bu çekilme esnasında da Türk birlikleri takibe devam ediyordu.

29 Ağustos gecesi sabaha karşı Garp Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tevfik Bey, o saate kadar çeşitli karargâhlardan gelen

Mustafa Kemal Paşa Kocatepe'den taarruzu yönetirken.

raporlara göre harita üzerinden tespit ettiği durumu Cephe Kumandanı İsmet Paşa'ya göstermiş, o da "Paşa'ya göster" emriyle Tevfik Bey'i Mustafa Kemal Paşa'nın yanına göndermişti. Karahisar'da belediye dairesinde kendisine tahsis edilen odada dinleniyor olan Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Bey'in gösterdiği haritaya bakınca hemen yataktan fırladı.

Haritada görülen şey, orduların düşman kuvvetlerinin önemli bir bölümünü, kuşatmaya uygun bir duruma geldikleriydi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa "Derhal Fevzi ve İsmet Paşaları çağırınız!" emrini verdi. Üç kumandan toplanıp durumu bir kez daha gözden geçirdiler ve kesin kararı verdiler: "Hakiki kurtuluş güneşi 30 Ağustos sabahı ufuktan bütün şaşaasıyla doğacak"tı.

Bu karara göre ordulara yeni bir emir ve talimat yazıldı, ancak vaziyet süratle hareket etmeyi gerektirdiğinden yazılı emirlerle yetinmek pek yeterli olmayacaktı. Hemen bir görev dağılımı yapıldı. Buna göre Fevzi Paşa, bizzat Altınbaş ve güneyinden hareket eden 2. Ordu'nun ve daha batısındaki süvari kolordusunun yanına giderek planlanan doğrultuda harekâta başlanmasını sağlayacaktı. 1. Ordu karargâhına da bizzat Mustafa Kemal Paşa gidecekti. İsmet Paşa'nın ise karargâhta kalıp genel durumu idare etmesi en uygunuydu.

İsmet Paşa'nın 30 Ağustos sabahı ordulara ilettiği emir şöyleydi:

"Orduların vazifesi, düşman çekilme yollarının tamamen kesilmesi ve İzmir doğrultusunda takibin aralıksız devamı ile kurtulmuş olması umulan dağınık düşman kollarının da durmaksızın muharebeye ve bu suretle kâmilen teslim olmaya zorlanmasıdır. Günlerden beri, gece gündüz muharebe eden birliklerimizden, durmaksızın ve dinlenmeksizin harekâta devam etmesi istenmektedir."

Bu emrin iletildiği sırada, sabah saat 06.30'da Fevzi Paşa kuzeye hareket ederken Mustafa Kemal Paşa da otomobiliyle güneye doğru yola çıkmıştı.

Ordu kumandanı telefonla Kolordu Kumandanı Kemalettin Sami Paşa'yı bulup Mustafa Kemal Paşa'nın emrini bildirdi. Bir süre bu karargâhta kalan Paşa, çeşitli rütbelerdeki esir subaylarla görüştü. Bu subaylardan biri, farkında olmadan laf arasında Yunan Başkumandanı General Trikupis ve İkinci Kolordu Kumandanı General Digenis'in de çevrilmek istenen çemberin içinde bulunduğunu söyleyince, Mustafa Kemal Paşa hemen yanındaki ordu kumandanına "Kemalettin Paşa'yı bulunuz. Bizzat Trikupis'le beraber bütün düşman generallerini behemehal esir etmesini söyleyiniz" emrini verdi ve bunun ardından muharebenin ilerleyişini gözüyle görmek ihtiyacıyla ordu kumandanıyla birlikte Arpalık civarındaki tepeye doğru yola çıktı.

Buradan, Çal köyünün batısında ve kuzeyinde patlayan topların sesleri işitiliyordu. Durumu dürbünle takip etmekle yetinmeyen Mustafa Kemal Paşa, ateş alanına gitmek ihtiyacında olduğunu açıklayınca hep birlikte otomobillere atlanıp mermiler arasında ilerlenmeye başlandı.

O sıralarda, 23. Tümen kumandanının saat 07.30'da kolorduya ilettiği rapor, vaziyeti şöyle haber veriyordu:

"Düşmanın iki tümenlik bir kuvveti toplanmışken obüs ve sahra bataryalarımızın ateşleriyle perişan bir surette ovaya dağıldı. Atlı subayların kaçması ve otomobillerin karmakarışık olması, velhasıl bir bozgun manzarasının Zat-ı Âli-i Kumandanileri tarafından temaşa buyurulamamasından müteessirim. Şiddetle takip ediyorum. Ateş tesiriyle kuzeye, Adatepe'ye kaçıyorlar."

Yunan birliklerini tamamen kuşatmak ve süngü hücumlarıyla kesin sonuca varmak artık elzemdi. Kumandanlar bu doğrultuda hemen harekete geçtiler. Mustafa Kemal Paşa, yanında bulunan bir subaya birkaç kelime not ettirerek düşman mevzilerini kuzeyden saran 2. Ordu'ya gönderdi.

11. Tümen Kumandanı Derviş Bey bizzat ileriye atılarak düşman mevziine ilerlerken, Kolordu Kumandanı Kemalettin Paşa da, güneyden ve batıdan düşmana saldıran diğer tümenlere harekât emirlerini ulaştırıyordu. 2. Ordu'nun 16. ve 65. tümenleri muharebeye girişirken, diğer tümenler de kuşatma çemberini darlaştırıyorlardı. Süvari kolu ise daha batıdan Yunan birliklerinin arkasını kesmek üzereydi. Hava kararmağında askerler sırtlara doğru hücuma geçtiler. Artık karşılarında bir ordu kalmamıştı. Beş gün ardı arkası kesilmeden devam eden çarpışma artık son buluyordu.

30 Ağustos gününün bu saatlerini Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatıyordu:

"Güneş batıya yaklaştıkça ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyametin kopmak üzere olduğu bütün ruhlarda hissolunuyordu. Bir an sonra cihanda büyük bir yıkılış olacaktı. Ve beklediğimiz kurtuluş güneşinin doğabilmesi için de bu yıkılış meydana gelmeliydi. Hakikaten göğün karardığı bir dakikada Türk süngüleri düşman dolu o sırtlara hücum ettiler. Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı... Kendilerinin dediği gibi, korku ve titreme içinde şekilsiz bir kitle, karmakarışık bir kalabalık halinde firar için bir delik arıyordu. Artık gecenin koyulaşan karanlığı, neticeyi gözle görmek için güneşin tekrar doğuşunu beklemeyi gerekli kılıyordu."

Nitekim beklenen güneş doğduğunda, Yunan birlikleri tamamen darmadağın olmuş, Dumlupınar'daki meydan muharebesinde imha edilmeyen birlikler ağır silah ve araç gereçlerini bırakarak Kızıltaş vadisinden kaçmaya başlamıştı. Artık Batı Anadolu'da bir Yunan cephesinden söz etmek mümkün değildi.

31 Ağustos günü Mustafa Kemal, İsmet ve Fevzi Paşalar Çal köyünde, yıkık bir evin avlusunda buluşup kırık kağnı arabalarının döşemelerine ilişerek bundan sonraki durum hakkında fikir yürüttüler. Ortak kanaatleri, kazanılan bu muharebenin o güne kadarki bütün direniş hareketini ve kurtuluş çabasını nihayete erdirecek bir azamet ve ehemmiyette olduğuydu. Şimdi Bursa istikametinde çekilen Yunan birliklerini imha ederek İzmir'e yürümenin vaktiydi.

Yunan birliklerince yakılan Alaşehir.

MUHAREBE BİR İMTİHAN SAHASIDIR

"Efendiler, harp, muharebe, nihayet meydan muharabesi yalnız karşı karşıya gelen iki ordunu çarpışması değildir. Milletlerin çarpışmasıdır. Meydan muharebesi milletlerin bütün mevcudiyetleriyle, ilim ve fen sahasındaki seviyeleriyle, ahlaklarıyla, kültürleriyle, kısacası bütün maddi ve manevi kudret ve faziletleriyle ve her türlü vasıtalarıyla çarpıştığı bir imtihan sahasıdır.

Bu sahada, çarpışan milletlerin hakiki kuvvet ve kıymetleri ölçülür. Netice yalnız cismi kuvvetin değil, bütün kuvvetlerin, bilhassa ahlaki ve kültürel kuvvetin uygunluğunu ispat mertebesine vardırır. Bu sebeple meydan muharebesinde yenilen taraf milletçe ve memleketçe, bütün maddi ve manevi mevcudiyetiyle mağlup edilmiş sayılır. Böyle bir akıbetin ne kadar feci olabileceğini tahmin edersiniz. Asıl ordunun mensup olduğu millet feci âkıbetlere uğrar. Tarih, başlarındaki tacidarların, harîs politikacıların birtakım hayalî emellerle, vasıtası mevkiine düşen istilacı orduların, istilacı milletlerin uğradığı bu nevi fecî âkibetlerle doludur.

Efendiler, kendilerine bir milletin talihi emanet edilen adamlar, milletin kuvvet ve kudretini yalnız ve ancak yine milletin hakikî ve temini mümkün menfaatleri doğrultusunda kullanmakla mükellef olduklarını bir an hatırlarından çıkarmamalıdırlar. Bu adamlar düşünmelidirler ki, bir memleketi zabt ve işgal etmek o memleketlerin sahiplerine hâkim olmak için kâfi değildir. Bir milletin ruhu zaptolunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hâkim olmanın imkânı yoktur. Halbuki, asırların ürünü olan bir milli ruh, sağlam ve daimî bir milli iradeye hiçbir kuvvet mukavemet edemez.

Mahkûm olmak istemeyen bir milleti, esareti altında tutmaya muktedir olacak kadar kuvvetli despotlar artık bu dünya yüzünde kalmamıştır. Türk milleti son mücadelelerinde, bilhassa burada kazandığı zaferle, gösterdiği azim ve irade ile malûm olan bu hakikati bir defa daha tarihi sinesine çelik kalemle kazımış bulunuyor.

Efendiler, Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Muharebesi ve onun son safhası olan bu 30 Ağustos Muharebesi Türk tarihinin en mühim bir dönüm noktasını teşkil eder. Milli tarihimiz çok büyük ve çok parlak zaferlerle doludur. Fakat Türk milletinin burada kazandığı zafer kadar kesin sonuçlu ve bütün tarihe, yalnız bizim tarihimize değil, cihan tarihine yeni cereyan vermekte kat'i tesirli bir meydan muharebesi hatırlamıyorum.

Efendiler, bu muazzam zaferin muhtelif etkenleri fevkinde en mühimi ve aslîsi Türk milletinin kayıtsız şartsız hâkimiyetini eline almış olmasıdır. Bu hâdisenin tarihimizde ve bütün cihanda ne büyük, ne feyizli bir inkilâp olduğunu izaha lûzum görmem. Milletimizin uzun asırlardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar, halifeler elinde, onların tahakküm ve istibdadı altında ne kadar ezildiğini, onların hırslarını temin yolunda ne kadar büyük felâketlere ve zararlara uğradığını düşünürsek, milletimizin hâkimiyetini eline almış olması hâdisesinin bütün azamet ve ehemmiyeti nazarlarımızda tecelli eder. Gerçi büyük zaferin ferdasına kadar İstanbul'da halife ve sultan namı altında bir şahıs ve onun işgal ettiği hilâfet ve saltanat unvaniyle bir makam vardı. Fakat bu zaferden sonra millet o makamları ve o makam sahiplerini lâyık olduğu âkıbete isal etti."

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa

KRONOLOJİ

1 Ağustos 1922
Milli Müdafaa Vekili Kâzım (Özalp) Paşa Akşehir'e geldi ve taarruz için ordu hazırlığı ikmali görüşüldü.

Ali Fuat Paşa başkanlığındaki Meclis Heyeti, Ankara'dan Batı Cephesi karargâhına hareket etti.

6 Ağustos 1922
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, emrindeki ordulara gizli olarak taarruza hazırlık emrini verdi.

Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Paşa ile birlikte Konya yolu üzerinden Ankara'ya döndü.

7 Ağustos 1922
Fevzi Paşa, Akşehir'den Sivrihisar yoluyla Ankara'ya döndü.

13 Ağustos 1922
Fevzi Paşa ve karargâhı Ankara'dan cepheye hareket etti.

16 Ağustos 1922
Fevzi Paşa, karargâhıyla birlikte Akşehir'e geldi.

17 Ağustos 1922
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, otomobille gizlice Ankara'dan Konya'ya hareket etti.

20 Ağustos 1922
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Konya'dan Akşehir'e gelerek Batı Cephesi karargâhında bir toplantı yaptı ve cephe kumandanı İsmet Paşa'ya 26 Ağustos 1922 sabahı için taarruz emri verdi.

20/21 Ağustos 1922
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından, Akşehir'de Batı Cephesi karargâhında taarruz planı I. ve II. Ordu kumandanlarına harita üzerinde izah edildi ve taarruz emri verildi.

24 Ağustos 1922
Başkumandanlık ve Batı Cephesi karargâhları Akşehir'den cephe gerisindeki Şuhut kasabasına nakledildi.

25 Ağustos 1922
Başkumandanlık, Erkân-ı Harbiye ve Batı Cephesi karargâhları Şuhut'tan, savaşın idare edileceği Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırlı ordugâha nakledildi.

25/26 Ağustos 1922
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa cepheden, İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Bey'e, Ağustosun 26. günü taarruzun başlayacağına dair bir şifre gönderdi.

26 Ağustos 1922
Sabah erken saatte topçu ateşiyle Kocatepe'den Büyük Türk Taarruzu başladı.

Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumunda Vekiller Heyeti Reisi Rauf Bey tarafından Heyet-i Umumiye'ye, taarruzun başladığı bildirildi.

26/27 Ağustos 1922
Büyük Taarruz'u takiben Yunan ordusunun önemli cepheleri düşürüldü ve düşman birlikleri geri çekilmeye başladı.

27 Ağustos 1922
Türk ordusu, Yunan işgalindeki Afyon'a girdi.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa cepheden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bir telgraf çekerek kumandanların sevk ve idarede düşman kumanda heyetine üstünlüğünün açık bir şekilde göründüğünü bildirdi.

28 Ağustos 1922
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, Yunan ordusunun aralıksız takibine ve muharebeye mecbur kılınmasına dair emir verdi.

29 Ağustos 1922
I. Yunan Kolordusu Kumandanı General Trikupis, birliklerinin Türk kuvvetleri tarafından kuşatılması üzerine Dumlupınar mevzilerine çekilme kararı aldı.

Türk birlikleri Dumlupınar'a doğru taarruza geçti.

29/30 Ağustos 1922
Gazi Mustafa Kemal Paşa, Afyon'da bir belediye binasında gece İsmet ve Fevzi Paşalarla savaş durumunu görüştü.

30 Ağustos 1922
Yunan ordusunun, Türk birliklerince tamamen kuşatılarak imha edilmesiyle Dumlupınar (Başkomutan) Meydan Muharebesi zaferle sonuçlandı.

Akşama doğru milli kuvvetler Kütahya'ya girdi.

31 Ağustos 1922
Türk ordusu Yunan ordusunu İzmir istikametinde takip etmeye başladı.

1 Eylül 1922
Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, orduya, "Ordular; ilk hedefiniz Akdeniz'dir! İleri!" emrini verdi.

Kızıltaş vadisinde iki Yunan tümen kumandanı ile bazı subaylar esir alınarak Dumlupmar'a götürüldü.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

19

Ordular İzmir'de

Koç

İzmir'in Kurtuluşu

Dumlupınar'da yaşanan meydan muharebesinde yenilgiye uğrayan Yunan birlikleri çekilmeye başladığında, Mustafa Kemal Paşa zaferi izleyen 1 Eylül günü Türk askerine şu emri verdi:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Orduları!

Afyonkarahisar-Dumlupınar büyük meydan savaşında zalim ve mağrur bir ordunun asıl unsurlarını inanılmayacak kadar az bir zamanda yok ettiniz. Büyük ve soylu ulusumuzun fedakârlıklarına layık olduğunuzu kanıtlıyorsunuz. Sahibimiz olan büyük Türk milleti, geleceğine güvenmekte haklıdır.

Bütün arkadaşlarımın Anadolu'da daha başka meydan savaşları verileceğini dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin akıl güçlerini ve kahramanlık ve hamiyet kaynaklarını yarışırcasına ortaya koymasını dilerim.

Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!"

Başkumandanlıktan alınan bu emir üzerine hemen harekete geçen birlikler 1 Eylül günü Uşak ve Kütahya'ya, ertesi gün Eskişehir'e girdi. Yunan birliklerinin İzmir istikametinde çekilebilen üç tümeni vardı; ayrıca değişik yerlerdeki dağınık kuvvetlerden İzmir'e yığınak yapmaları da muhtemel olduğundan, ordular bu ihtimal dahilinde kumanda edilmeye başladı. 1. ve 2. Orduların asli kuvvetleri ve süvari kolordusu takibe devam edecek, Yunan birliklerinin durmasına ve yeni bir düzene geçmesine fırsat vermeyecekti. Bir yandan bu emir çerçevesinde yürüyüşe geçilirken, Eskişehir tarafındaki kuvvetler de Kütahya üzerinden gönderilen piyade ve süvarilerle desteklendi. Bu kuvvet-

Üstte
Mustafa Kemal Paşa'nın ordulara emrini bildiren el yazısı.

Altta
Ulus Meydanı'nda Eskişehir'in işgalden kurtuluşu nedeniyle düzenlenen tören.

Üstte
General Trikupis ve kurmayları Ankara'da.

Altta
Büyük Taarruz sonrasında esir düşen Yunan Generali Trikupis.

ler doğrudan İnönü'ye yönelip orada Eskişehir'den çekilen Yunan birlikleriyle karşı karşıya geldi; yapılan çarpışmada mağlup olan Yunan askerleri Bursa istikametinde çekilmeye başladı.

Daha kuzeyde Kocaeli Grubu kumandanı, bir müfrezeyle Gemlik ile İznik Gölü arasındaki Yunan mevziini parçalamış, çekilmekten başka çaresi kalmayan Yunan birlikleri Keşişdağı ile İznik Gölü arasında uzun zamandır kontrollerinde olan mevzide toplanmayı uygun bulmuşlardı.

Dumlupınar'da yaşadıkları yenilginin ardından Uşak istikametinde, Alaşehir, Salihli, Ahmetli ve Kasaba'da, en sonunda da İzmir'in doğusunda durmaya teşebbüs eden Yunan askerleri, her seferinde, gittikleri her yerde bir taarruzla karşılaşıyorlardı.

Bu sıralarda, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın daha evvel verdiği emir üzerine Alay Kumandanı Ahmet Çavuş tarafından, Elmalıdağ'da, General Trikupis ile İkinci Ordu Komutanı Diyonis'in de aralarında bulunduğu beş-on kişilik bir Yunan askeri grubunun esir alındığı haberi yayıldı. İsmet Paşa eşliğinde Uşak'ta bulunan karargâha getirilen bu generalleri ayakta karşılayan Mustafa Kemal Paşa, kendilerine oturmaları için yer gösterdikten sonra birer çay ikram etti ve Trikupis'e savaşta bu neticeyi hazırlayan etmenler hakkında ne düşündüğünü sordu. General Trikupis'in bu soruya, iki elini yana açıp başını üzgün bir halde önüne eğerek cevap vermesinden, savaşın akıbetini belirleyen nedenin kendi ordusunun zayıflığı ve zaafları olduğunu düşündüğü anlaşılıyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, kendisi gibi bir ordu başkumandanı olan Trikupis'i şu sözlerle teselli etti: "Üzerinize düşen vazifeyi yerine getirdiğinize inanıyorsanız içiniz rahat olsun, General! Unutmayın ki en büyük kumandanlar da esir olabilir, vaktiyle Napolyon'un esir olduğu gibi..."

Gazi Paşa, Trikupis'e karşı büyük bir saygı duyduğunu, burada kendisini esir gibi değil, bir misafir gibi hissetmesi gerektiğini de sözlerine ekledikten sonra İsmet Paşa'ya, generallerin yorgun düştüklerini ve istirahate ihtiyacı olduklarını söyleyerek onlarla ilgilenmeleri emrini verdi. Gazi Paşa'nın göstermiş olduğu bu nezaketten cesaret alan Başkumandan Trikupis, Mustafa Kemal Paşa'dan, İstanbul'da bulunan ailesinin sağlığından haberdar edilmesi konusunda ricada bulundu ve generalin bu isteği Gazi Paşa tarafından derhal kabul edildi.

Generalleri esir alınan Yunan birliklerinin çekilmeye başladığı kasabalar ise Türk as-

İZMİR'DE GÖRÜŞECEĞİZ

-Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya-

Muzaffer toplarınızın, şenlik günlerinde davul sesleri gibi gürlemeğe başladığı şu dakikada, hiçbir şey, bana sizi hatırlamak ve size hitap etmek kadar tatlı ve ulvî görünmüyor. Belki, içinde bulunduğunuzu bildiğim o heybetli heyecanda sesim size kadar ulaşmayacaktır.

Bu satırları belki bundan birçok gün sonra, kurtulmuş Türk şehirlerinin birinde, çizmelerinizin tozunu ve kaputlarınızın barut kokularını silktiğiniz esnada veyahut yorgun vücudunuzun ilk defa dinleneceği bir sedirin üzerinde okuyabileceksiniz. Temenni ederim ki yorgun vücudunuzu dinlendirecek o sedir Kordonboyu'nun konaklarından birinde kurulsun.

Ey, genç çehresi tarihe, ilk defa olarak 'İnönü' olarak yazılmış, zaferlerin çift aydınlığı ortasında çıkan kahraman! Son görüştüğümüz gece, Sivrihisar'ın sert kayaları dibinde, o berrak mehtap aydınlığı içinde, bana söylediğiniz sözü bir an unutmadım. O gecenin üstünden günler geçti, haftalar geçti, aylar geçti, o gecelerin üzerinden İstanbul kapılarının zorlanması ve dünyanın mukadderatını elinde tutan bir devlet adamının bizi en acı sitemlerle tehdit etmesi gibi karanlık ve feci vakalar geçti. Fakat bütün bunlara rağmen sizin o sözünüz ruhumda bir vahyin ezelî titreyişi halinde kaldı.

O geceden beri kalbim bir tunç parçası gibidir ve bu tunç parçasının üstünde 'İzmir'de görüşeceğiz!' müjdesi kazılmıştır. Bu müjdeyi oraya hangi ateşle ve hangi çelikle kazdınız, bilmiyorum. Fakat o dakikada hatırlıyorum ki sesiniz ateşten daha sıcaktı ve gözleriniz çelikten daha keskindi. Ayın ışığında, vücûdunuz bana tabiatüstü bir şey gibi göründü, o dakikada sizi bir Cibril sanmam için yalnız kanatlarınız eksikti.

Ben, harp ilminin ne demek olduğuna vakıf değilim. Toplarınızın ve silahlarınızın adedi hakkında da hiçbir fikrim yoktur. Bulunduğunuz noktadan İzmir'e kadar kaç kilometrelik yol vardır, ne kadar dağ ve tepe aşmak, ne kadar siperden atlamak, kaç düşman fırkasıyla boğuşmak lazımdır, bilmiyorum. Lakin bildiğim bir şey varsa, o da, bundan dokuz ay evvel, sizin bana 'İzmir'de görüşeceğiz!' demiş olmanızdır. Ben yalnız buna inandım, buna inanıyorum, daima buna inanacağım. Yanı başınızda bir tunç sağlamlığı bağlayan kalbime, bundan sonra artık başka ses, başka söz, başka hakikat nüfuz edemez.

Beş on günden beri etrafımda birçok sesler, birçok sözler işitiyorum. Fakat hiçbirine kulak asmıyorum. Gazetelerde birçok askerî görüşmelere, tartışmalara tesadüf ediyorum, fakat hiçbirini okumuyorum. Siz susuyorsunuz, düşman söylüyor... 'Türk askerleri filan noktadan, filan hatlarımıza girmek teşebbüsünde bulundu, mühim zayiat ile geriye püskürttük', 'Filan yerden mukabil taarruza geçtik, filan tepeye vuku bulan şiddetli topçu hücumları beyhu-

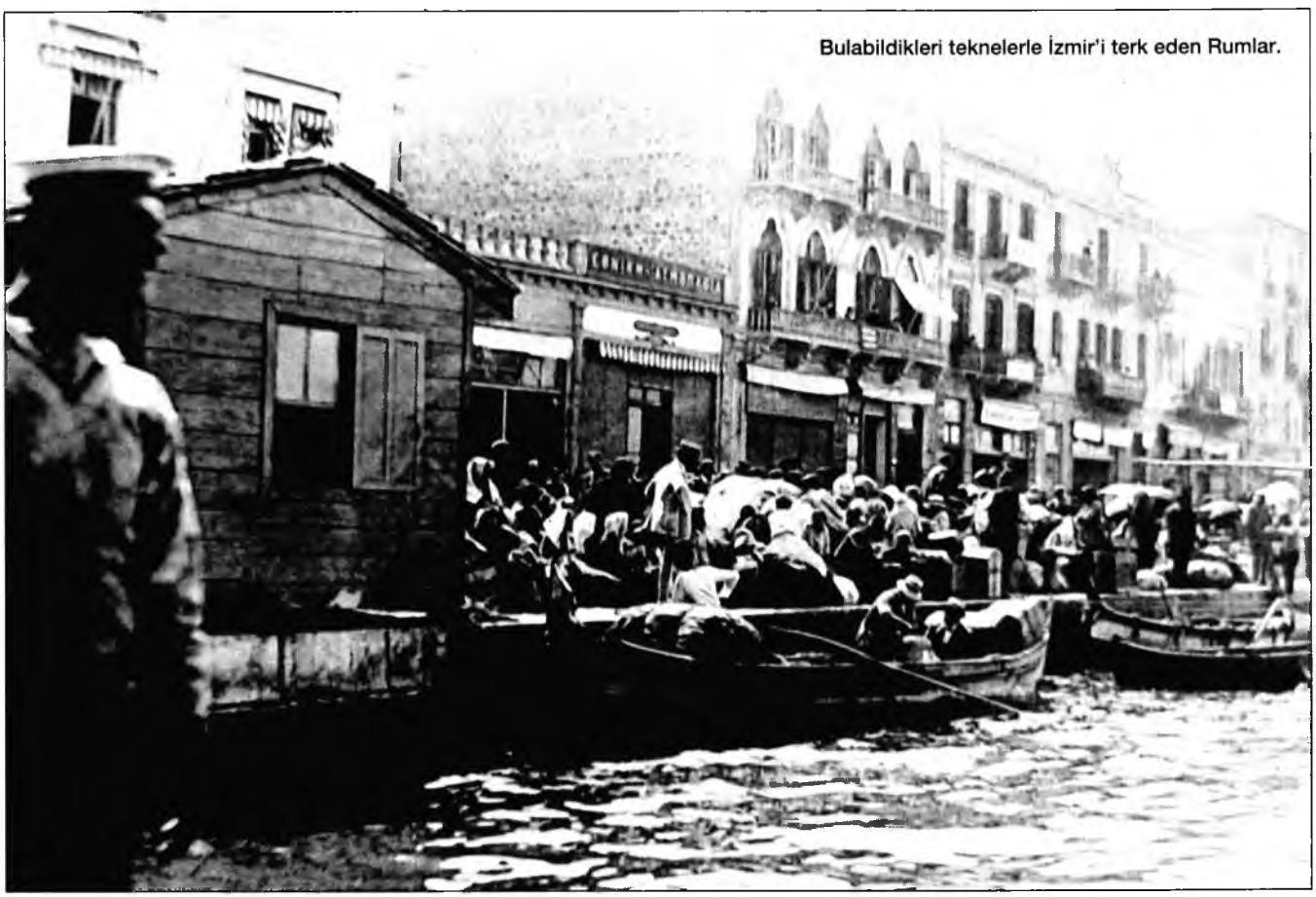

Bulabildikleri teknelerle İzmir'i terk eden Rumlar.

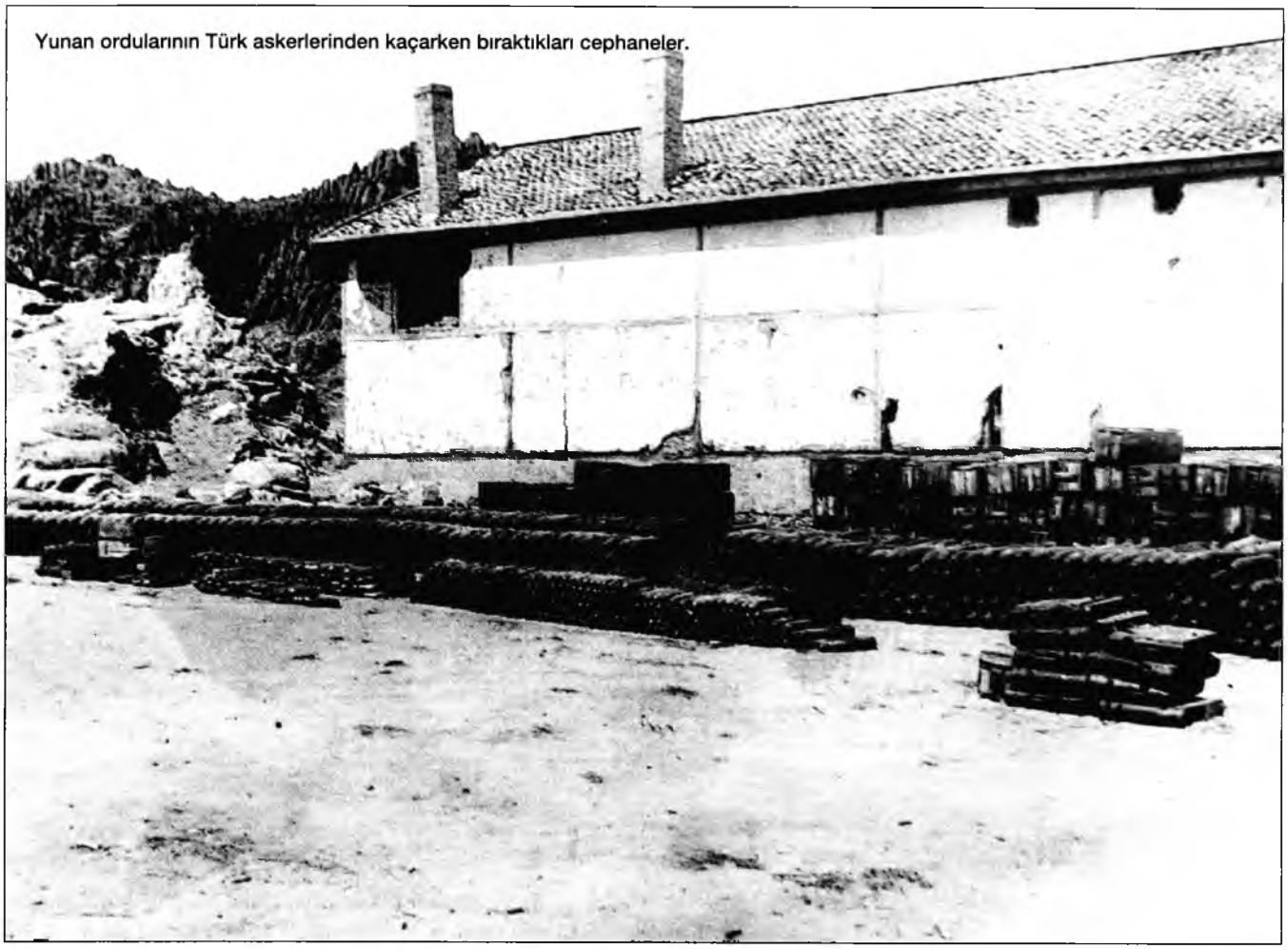

Yunan ordularının Türk askerlerinden kaçarken bıraktıkları cephaneler.

de kaldı' ilh. tarzında haberler veriyorlar. Ben hiçbirine inanmıyorum, kendi kendime diyorum ki: İsmet Paşa, Sivrihisar'ın kayaları dibinde, bir mehtaplı gecede bana 'İzmir'de görüşürüz' demişti. Bugün, yarın, fakat mutlaka, mutlaka 'İzmir'e gireceğiz'. Tıpkı vuslat saatini bekleyen bir sevdazede gibiyim. Nereye gitsem, ne yapsam, gece gündüz sizin bana vaat ettiğiniz bu saati düşünüyorum. Bu bekleyiş içinde cihanın bütün hayhuyu bana kuru bir gürültüden ibaret gibi geliyor. İkide bir, kulağımı yere koyup atınızın ayak seslerini işitmek istiyorum. Neredesiniz? Ne tarafa doğru gidiyorsunuz? Yolunuz bir defa daha Metristepe'ye uğrayacak mı?

Ah o Metristepe! İki yıl oluyor, hâlâ düne ait bir vaka imiş gibi hatırlıyorum. Biz burada helecan, endişe, vehim ve merak içinde bunaldığımız günlerdeydi. Birdenbire o tepenin üstünden sesinizi işittik. Diyordunuz ki: 'Silahlarımız önünde, düşman, birçok cesetlerle dolu olan harp meydanını terk etti. Bozöyük ateşler içindedir.' İşte asıl o andan beridir ki her sözünüzde bir müjde şulesi seziyorum ve ne deseniz iman ediyorum.

İki sene sonra kalpleri gene o günlerin helecanlarını, endişelerini, vehim ve merakını andırır şeyler sardığı şu demlerde bütün dullar, yetimler, bütün hicretzedelerle beraber -yemeden, içmeden, uyumadan- tekrar böyle bir müjdeli habere kulak veriyoruz. Nereden? Bu sefer hangi tepeden sesleneceksiniz? İstanbul'da, bir kırık tekneye benzeyen bu vatan parçasının üstünde, dalgaların sağa sola attığı bir yığın kazazede gibiyiz. Ufuklarda kara bulutlar var, semada henüz hiçbir yıldız gözükmüyor. Fakat benim kalbimde ta içimden bir ışıkla münevverdir. Öyle bir ışık ki gittikçe hem ısıtıyor hem aydınlatıyor.

Yanınızda bir tunç dayanıklılığını alan kalbim gittikçe bir külçe haline giriyor ve onun üstünde 'İzmir'de görüşeceğiz' sözlerini teşkil eden kelimeler şenlik gecelerindeki hayatların allı yeşilli elvanı ile alevden harfler halinde beliriyor. Bağrımın içinde bu şehrayini tutuşturduğunuzdan dolayı sizin ebedi minnettarınızım. Bundan böyle onu hiçbir şey, onu kaza ve kaderin bedbaht eli bile söndüremeyecektir. Biliyorum ki ordunuzun her ferdine böyle sönmez, sarsılmaz bir iman verdiniz. Onlar her şeyden evvel bu iman iledir ki bütün mihnetzedelerin murada ereceği o beyaz beldeye doğru ilerliyorlar.

Güzel İzmir, vuslat gününün yaklaştığını hissediyor ve kafes arkasından nişanlısının yolunu bekleyen bir maşuka gibi kalbi çarpıyor. Ey, merhameti ekseriye cesaretine üstün gelen kahraman! Bu zavallı maşukaya, kendisine kavuşacağımız günü tayin etmek saati henüz gelmedi mi? Afyonkarahisar'ın geri alınması bu saatin yaklaştığına kâfi bir delil değil midir? Buna benzer birçok alametler daha belirdi, söyleyin vuslat ne zaman?.."

(Yakup Kadri, İkdam, 31 Ağustos 1338/1922)

Üstte
İzmire giren Türk birliklerinden biri Kordonboyu'nda yürüyüş halinde.

Altta
Ankara'da kent merkezine götürülen Yunanlı esirler.

kerlerine kucak açıyordu. Birlikler sırasıyla Alaşehir, Kula ve Söğüt'e; ardından Bilecik, Bozüyük, Ödemiş ve Salihli'ye; izleyen günlerde Akhisar, Balıkesir, Aydın, Nif ve Manisa'ya girecekti.

Muharebenin ardından sağ kurtulabilen ve kaçmaya başlayan Yunan askerlerinin bir kısmı Kızıltaş deresinden geçerek ormanların içinden Murat dağlarına doğru çıkıyorlar, ancak burada Türk süvari birlikleriyle karşılaşıyorlardı. Kurtulabilmek için güneye, Uşak istikametine yöneldiklerinde ise karşılarına Kemalettin Sami Paşa'nın kolordusu çıkmıştı.

Bundan sonra Türk askerlerinin yapması gereken, Uşak mıntakasında kalıp batıya yönelen Yunan birliklerini yakalamaktı. Gece yarısı Uşak'ın kuzeyinde Derbent köyünden hareket eden bir grup, yirmi küsur saat yürüyüp yolda sadece iki saat istirahat etmek suretiyle 4 Eylül sabahı şafak sökmeden Kula'ya vardı ve buradaki Yunan askerlerini çevirdi.

Alaşehir ile Salihli arasında konumlanmış olan son Yunan kuvvetlerine de Dereköy istasyonu civarında yetişilerek bütün tümenlerle hücuma geçildi ve burada kanlı bir çarpışma yaşandı. 7 Eylül akşamı, Manisa'nın batısına yetişen ikinci süvari tümeni kolordunun diğer kıtalarıyla birlikte 8 Eylül sabahı Manisa civarında toplandı; burada karşılaşılan bir grup Yunan askeri de takip ve imha edilerek Bornova'nın doğusuna doğru ilerlendi; burada küçük bir Yunan birliğiyle tekrar çarpışma başladı. Gün batımma kadar devam eden çarpışma, Yunan askerlerinin karanlıktan faydalanıp dağ yolundan Çeşme tarafına kaçmasıyla sona erdi.

İkinci süvari tümeni, 9 Eylül sabahı saat 10'da süvari kolordusunun öncüsü olarak Bornova üzerinden İzmir'e girdi. Şerafeddin Bey kumandasında iki bölük önde olmak üzere 20. ve 4. Alaylar ilerliyorken, arkadan Şerafeddin Bey, yanında emir zabiti Mülazım Hamdi Bey ve Mülazım Rıza Efendiler askerleri takip ediyorlardı.

Pasaport civarında atılan bombalardan yaralanmış olan Şerafeddin Bey bu durumuna aldırış etmeyerek Hükümet Konağı'na kadar gitti. Cephe kapısı kapalı olan binaya yan taraftan girerek Mülazım Rıza Efendi ile birlikte kapıyı içeriden açtı. Hükümet Konağı ve kışlanın çeşitli mahallerine nöbetçiler yerleştirildi. Hemen ardından Yunan bayrağı indirilerek, yerine, konağa akın eden İzmir hal-

kının getirdiği Türk sancağı alkışlar arasında asıldı.

İkinci Süvari Fırkası Kumandanı Miralay Zeki Bey de Hükümet Konağı'na gelip burada bulunan *Sadayıhak* gazetesi başyazarı İsmail Hakkı Bey aracılığıyla şu ilanın yayımlanmasını sağladı:

"İzmir ahalisine,

İzmir bugün on evvelde işgal edilmiştir. Şehirde emniyet ve asayişin bir an evvel sağlanabilmesi için bütün ahali tam bir sükûnetle işlerinin başına dönmelidir. Asayişi bozacak en küçük bir harekete yeltenen her ferdin şiddetle cezalandırılacağı ilan olunur.

2. Süvari Fırkası Kumandanı Miralay Ahmet Zeki"

Bu sırada 20. Alay Urla istikametinde kaçan düşmanı takip ediyor, 4. Alayın büyük bölümüyle 2. Alay Kadifekale'ye ilerliyordu. 4. Alay, Aydın tarafından İzmir istikametinde bir Yunan kuvvetinin gelmekte olduğunu bildirdi; ancak bu kuvvetler de çok geçmeden, önden yetişen süvari alaylarının hücumuna uğrayıp sancaklarıyla birlikte teslim alındılar.

Bu sırada süvari alayının büyük bölümü de Reşat Bey kumandasında Kadifekale'yi işgal ediyordu. Halkın coşkulu tezahüratı arasında Reşat Bey güçlükle Kadifekale'ye çıktı ve emir çavuşu Bilecikli Celil'e kalenin üstüne Türk bayrağını çektirdi.

Diğer taraftan Bursa istikametinde çekilip Keşişdağı ile İznik arasında konumlanmaya çalışan Yunan askerleri de mağlup edilip takibe geçildi. 9 Eylül akşamı Bursa'ya girildiğinde burada Yunanlıların iki piyade alayı ile takviye edilmiş 11. Tümeni ve 10. ve 13. Tümenleri bulunuyordu. Menderes civarında iki alaylık Yunan askeri toplanmıştı; İzmir'de yaşananlardan haberleri olmayacak ki, güneyden şehre doğru ilerliyorlardı, ancak civara gelince durumu haber aldılar ve teslim olmayı tercih ettiler.

Kuzeyde İznik Gölü batısından Mudanya istikametine doğru yürüyen Türk askerleri 11. Yunan tümeniyle 47. ve 55. Piyade alaylarının karşısına çıktılar. Vapurlara binip kaçmanın mümkün olmayacağını anlayınca, fırka kumandanıyla birlikte 200 subay ve 6 bin asker ve bütün depolarıyla Yunan birlikleri Türk askerine teslim oldu. Kurtulabilen 3. ve 10. Tümenler ise Bandırma istikametinde takip edildi. Sonuçta ilerleyen günlerde de sadece iki Yunan piyade alayı Türk askerlerinin takibinden kurtulup vapurlara binerek kaçabilecekti.

1919 yılındaki işgalden itibaren yaşanan karanlık günlerin sona erişi, İzmirlilere ve tüm Türk halkına Mustafa Kemal Paşa'nın şu sözleriyle müjdelendi:

"Büyük ve asil Türk milleti!

Ordularımız 9 Eylül sabahı İzmir'i, akşamı Bursamızı kurtardılar. Akdeniz askerimizin zafer teraneleriyle dalgalanıyor.

Asya imparatorluğuna yeltenen küstah düşmanın muharebe meydanlarına gelmek cesaretinde bulunan ordu kumandanları, kumanda heyeti günlerden beri harp

Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa İzmir'e girerken.

Üstte
Fevzi Paşa, İzmir ve ilçelerinin kurtuluşundan sonra Bornova'ya taşınan karargâhından çıkarken.

Sağ sayfada
Yunan işgalinden kurtarılan İzmir alevler içinde.

esirimizdir. Düşmanın başkumandan diye tayin ettiği General Trikupis birçok gece ve gündüz ümitsiz muhaberattan ve her kurtuluş çaresini denedikten sonra nihayet maiyetindeki generalleri ve erkânı harbiyeleri ile teslim oldu.

Eğer Yunan kralı da bugün esirlerimiz arasında bulunmuyorsa, şiarı esasen yalnız milletlerinin safalarına iştirak etmek olduğundan ve muharebe meydanlarının felaketli günlerinde onların saraylarından başka bir şey düşünmemek tabiatlarındandır.

Muazzam Yunan orduları artık dağlarda zabitleri tarafından terk edilmiş zavallı sürüler, ağaç diplerinde kalmış yaralılardan ve cinayetlerinden dehşete kapılıp kudurmuş kitlelerden ibaret kaldı.

Düşmanın harp malzemesinin üçte ikisi topraklarımızdadır. Esirlerden başka düşman zayiatının yüz binden ne kadar fazla olduğunu tayin müşküldür. Fakat resmi yetkimle milletimize müjdelerim ki, bizim zayiatımız dörtte üç hafif olarak on bin nüfusa baliğ olmaktadır.

Büyük Türk milleti! Ordularımızın kabiliyet ve kudreti düşmanlarımıza dehşet, dostlarımıza emniyet verecek bir kemal ile tezahür etti. Millet orduları on dört günde büyük bir düşman ordusunu imha ettiler. Dört yüz kilometrelik fasılasız bir takip yaptılar. Anadolu'daki bütün memaliki meşgulemizi geri aldılar. Bu büyük zafer senin eserindir. Çünkü İzmir'i memnunen düşmana teslim edenlerle milletin hiçbir münasebeti yok idi. Bursamıza giren Yunan kuvvetleri ise imparatorluğun askeri teşkilatı ile birlikte hareket ederek muvaffak olmuşlardı. Vatanın kurtuluşu milletin rey ve iradesi kendi mukadderatı üzerinde kayıtsız şartsız hakim olduğu zaman başlamış ve ancak milletin vicdanından doğan ordularla müsbet ve kati neticelere ermiştir.

Büyük ve asil Türk milleti! Anadolu'nun kurtuluş zaferini İzmir'den tebrik ederken, sana İzmir, Bursa, Akdeniz ufuklarından ordularının selamını gönderiyorum.

TBMM Reisi Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal"

İSTANBUL'DAN CEPHEYE BAKIŞ

9 Eylül günü İzmir'e ilk giren subay olan Şerafettin Bey, şehrin kurtuluşunu şu sözlerle anlatıyordu:

"Süvari kolordusunun ikinci fırkasının 4. Alayının alay kumandan muavini idim. 8/9 gecesini Manisa ile Bornova kuzeyindeki Sabuncu Boğazı'nda geçirdik. 9. günü sabahın erken saatlerinde harekete geçtik. Ben fırkanın öncü bölüğüyle harekete memur idim. Bornova'nın şimaline yaklaştığımız zaman üzerimize hafif bir piyade ateşi açıldı. Bu ateş Bornova'nın kuzeybatı sırtlarından geliyordu. Kısa bir tereddütten sonra ateşe ehemmiyet vermeyerek ve karşılıklı çatışmaya lüzum görmeyerek derhal Bornova'ya dahil oldum.

Bornova istasyonunda şoseyi takiben İzmir üzerine hareket ettiğimiz esnada alay kumandanım Filibeli Kaymakam Reşat Bey emrime bir bölük daha gönderdi. İki bölüğümle süratle İzmir'e doğru yürüyüşe geçtim.

Mersinli'ye geldiğimiz zaman Karşıyaka istasyonundan İzmir'e doğru giden bir piyade yürüyüş koluna tesadüf ettim. Bunlara da zerre kadar ehemmiyet vermedim. Ve bu yürüyüş kolunu şose üzerinde yardım, yoluma devam ettim. Ellerinde silah olan bu kişiler pek şaşaladılar; evlerin duvarlarının arkasına, şuraya buraya saklanmaya başladılar. Ben geçtim; geçtikten sonra fırkamın 13. Alayının birinci bölüğünün bunları esir aldığını bilahare öğrendim. Bu düşmanın bir piyade alayı mevcudunda olduğunu zannediyorum.

Bunlar bir avuç süvari kuvvetine bir tek bile silah atmaya cesaret edemediler. Mersinli'yi geçtikten sonra Tuzakçıoğlu fabrikasının önüne geldiğimiz zaman fabrika dahilinden üzerimize ateş edildi. Dört neferim burada şehit oldu.

Bornova'dan Mersinli'ye kadar benim atımdan başka kimse yaralanmadı. Tuzakçıoğlu fabrikasından sonra şehir göründü. Sağ kalan dört yaya askerimi ata bindirdim. Kılıçları çektirdim ve Punta'ya doğru yürüdüm. Sokaklar muhacir Rumlar ve bunların arabalarıyla kapanmıştı. Bunların arasından yol bularak geçiyorduk. Punta istasyonunun köşesine geldiğimiz zaman bir İngiliz amiraline tesadüf ettik. Yanında yaveri ile bir bahriye müfrezesi vardı. Konuşma(görüşme) memuru olarak fırka kumandanımız tarafından gönderilmiş olan Binbaşı Atıf Bey, amiral ile konuşmaya başladı. Biz de Kordonboyu'na yöneldik. Ve biraz sonra Kordon'a çıkıp dahil olduk.

Kordon'da aynı zamanda silahlı Fransız, İngiliz, Amerikan, İtalyan bahriye müfrezelerine tesadüf ediyorduk. Bu müfrezeler önlerinden geçerken bizi selamlıyorlardı. Keza evlerdeki ve sokaklardaki ahali de bizi alkışlıyorlardı. Biz Kordon'da hem ilerliyorduk hem de silahlı Yunan efradına silahlarını yere atmalarını ihtar ediyorduk. Bunlar derhal silahlarını yere bırakıyorlardı. Orada bulunan sivillere silahlarını denize atmalarını söylüyorduk. Bu suretle Kordon'dan geçiyorduk. Pasaport dairesinin önüne geldiğimiz zaman, belinde kayışı ve kasaturası, elinde silahı olan bir sivile silahı bırakmasını söyledim. 'Bırakmam' dedi ve derhal elindeki bombayı yanına tekaründen evvel üzerime attı. Bomba tabii patladı. Elimdeki ikinci atım karnından yaralandı (karnı parçalandı). Ve biraz sonra öldü. Ben de iki yerimden yaralandım.

Süratle yürüyüşe devam ettik. Hükümet konağına gittim. Kapılar kapalı idi. Yan kapıdan girerek cephedeki kapıyı açtık. Balkona şanlı bayrağımızı çektim. Hükümet ve kışlaya nöbetçiler ikame ettim. Bölüğün birini Göztepe istikametine gönderdim. Diğer bölüğümden emniyet için civara devriyeler çıkardım. Ve güvenliği bozacak bir hareketin oluşmasına meydan bırakmadım. Hükümet önünde bu işler ile uğraştığım sırada İzmir Amerikan konsolosu orada idi. Konuştuk ve benim resmimi aldı. Mümaileyh bana kartını verdi ve kartını bugün de muhafaza ediyorum."

Zaferin Yansımaları

İtilaf Devletleri, Anadolu'da süren muharebeleri yakından takip ediyorlar, zaman zaman uzaktan da olsa taraf olarak bu gündemde yerlerini alıyorlardı. Batı Anadolu'da Türk askerinin başarısı iyice belirdiğinde İstanbul'da bir hareketlenme yaşanmış, İtilaf Devletleri temsilcilerince sunulan ateşkes önerisini Rauf Bey 4 Eylül günü Mustafa Kemal Paşa'ya iletmişti. Başkumandanın bu öneriye yanıtı gayet net olmuştu:

"Anadolu'daki Yunan ordusu kesin olarak yenilmiştir. Yunan ordusunun artık yeniden ciddi bir direnişte bulunması beklenemez. Ateşkes Trakya için söz konusu olabilir. Bunun için eylülün ortasına kadar Yunan hükümeti doğrudan doğruya ya da İngiltere aracılığıyla hükümetimize resmi olarak başvurursa aşağıdaki koşullar ileri sürülerek karşılık verilmelidir. Bu tarihten, yani eylülün onundan sonra yapılacak başvurunun karşılığı başka olabilir. Böyle olursa durum bana ayrıca bildirilmelidir:

1) Ateşkesin tarihinden itibaren on beş gün içinde Trakya 1914 sınırlarına kadar kayıtsız şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin sivil görevlilerine ve askeri güçlerine bırakılmış olacaktır.

2) Yunanistan'daki esirlerimiz on beş gün içinde İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında bize verilecektir.

3) Yunan ordusunun üç buçuk seneden beri Anadolu'da yaptığı ve yapmakta bulunduğu zararların giderilmesi şimdiden üstlenilecektir."

Sonuç olarak muharebe devam etmiş, zafer 9 Eylül günü Türk ordularının İzmir'e girmesiyle kesinleşmiş, bu da Ankara Hükümeti'nin İtilaf Devletleri karşısındaki diplomatik gücünü iyice artırmıştı. Dünya kamuoyu da bu gelişmeden haberdar oluyor, Türkiye adına çeşitli ülkelerde çeşitli dillerdeki gazetelerde gün geçtikçe daha fazla rastlanıyordu.

Fransa'da yayımlanan gazeteler bu olayları, Türk askerinin taarruzunun Yunan ordularını on günde tam bir hezimete uğrattığı, Yunanistan'ın "Küçük Asya"dan vazgeçtiği, Doğu'da süratle gelişen olayların yorumlanmasının güçleştiği şeklindeki yorumlarla veriyordu. *Le Journal* gazetesinin İzmir'de bulunan özel muhabiri ise İzmir'de yaşanan olayların nedenini burada bulunan Rum ve Ermenilerin vicdani rahatsızlıklarına bağlıyor, buna karşı Türklerden gelecek adaletten söz ediyordu.

Türk ordularının İzmir'e giriş haberi gazetelerde, Türk taarruzunun "yıldırım gibi ve tam bir başarı ile" sonuçlandığı, Musta-

Üstte
Bursa'nın kurtuluşu dolayısıyla Ankara'da düzenlenen tören.

Altta
Bursa'ya ilk giren süvari alayından askerler.

Solda
İzmir'in kurtuluşu dolayısıyla Ankara'da düzenlenen tören.

fa Kemal Paşa'nın ordularının amaçlarına ulaştığı ve Yunan ordularını yenerek "kalıntılarını denize attığı", Yunanlılarla mütarekeye gerek duyulmadan işgal altındaki toprakların boşaltılmasının sağlandığı, prensip olarak Küçük Asya meselesinin bizzat Türkler tarafından halledilmiş kabul edilebileceği, İngiliz diplomasisi tarafından desteklenen ve mevcut durumu anlamak istemeyen "Kral Konstantin'in maceracı politikası"nın vardığı sonucun ortada olduğu şeklindeki yorumlarla yerini alıyordu.

Diplomatik alanda da gündem hareketlenmiş, Türk ordularının İzmir ve Bursa'yı geri aldıktan sonra Boğazlar ve Trakya'yı işgalden kurtarmak üzere bazı girişimlerde bulunması İtilaf Devletleri temsilcilerini harekete geçirmişti. İngiltere'nin ısrarıyla 18 Eylül 1922 günü Ankara Hükümeti'ne bir nota gönderiliyor, "müstakbel barış antlaşması hükümlerine tesir etmeksizin müttefikler tarafından halihazırda işgal edilmekte olan İstanbul ile Boğazlar mıntıkasının tarafsızlığının muhafaza edilmesinin arzu edildiği" bildiriliyordu.

Öte yandan Lloyd George'un önderliğinde İngiliz Hükümeti Türk kuvvetlerinin tarafsız bölgeye girmeleri halinde bu bölgenin Batılı devletler tarafından beraberce korunması için tedbirler düşünmeye başladı. Zira Lloyd George'a göre Türklerin Avrupa'ya doğru ilerlemesi hemen engellenmezse 1. Dünya Savaşı'nda kazanılan zafer ve ondan sonraki gelişmeler anlamını kaybedecekti.

İngiltere, bu fikrini desteklemek ve eyleme dökmek için diğer müttefiklerinden yardım istedi. Ancak Fransa ve İtalya böyle bir hareketten yana değildi. Fransız kamuoyuna göre Lloyd George bugüne dek başka ülkelere sessizlik önerirken kendisi Doğu'da bir savaşı tetikleyecek biçimde davranıyordu ve Fransızlar İngiltere'nin hataları yüzünden savaşa sürüklenmeyi kabul edemezdi. İngiliz donanmasının, Türk askerinin teşebbüsüne silahla karşılık verme emri almış olması ve İngiltere'nin İstanbul'daki nüfuzunu korumak için diğer ülkelerden yardım istemesi, Ankara Hükümeti'nin direnişine karşı Türklere ateş edilmesi Fransızların güçlükle sağladığı sempatiyi yok ederdi. Ayrıca

DÜN GİTTİLER

"Dün gittiler... İstanbul'un Türk ahalisi bu beş senelik davetsiz misafirlerin çekilip gitmesini vakardan ayrılmayarak, fakat kalbi heyecan ve saadetten taşarak seyretti. Beş sene evvelisine nazaran ne kadar büyük bir fark... Bu kadar çok vakanın, bu kadar felaketin, bu kadar saadetin beş senelik bir zaman içine sığabileceğine insan kolayca inanamıyor.

Beş sene evvel bugünlerde felaket haberlerinin hepsi birden gelmişti. Yaldızlı tebliğ-i resmilerin sakladığı hakikatler bir iki gün içinde meydana çıkmıştı. Filistin'de korkunç bir hezimete uğramıştık. Bir milyonluk ordudan düzen altında beş-on bin kişiden başka bir şey kalmamıştı. Balkan Cephesi yarılmış, bizimle merkezî Avrupa arasındaki ulaşım kesilmişti. Alman ordusunda dahili dağılma başlamıştı, mağlubiyet bir emr-i vaki halini almıştı.

Kendi gemimizi kurtarmaktan başka çaremiz kalmamıştı. Araya vasıtalar girdi. Mondros Mütarekesi'ni akdettik. O zamanki şeraite göre bu mütareke azami bir muvaffakiyet teşkil ediyordu. Bütün düşman âlemi bizimle böyle bir mütareke akdedildiğinden dolayı hasedinden köpürdüler. Bir İngiliz amiralinin akdettiği bu mütarekeyi diğer devletlerin tanımamasından bile bahsedildi. Vatanperver bir hükümet belki de ustaca bir siyasetle yangından birçok şey kurtarır, mütarekeye harfiyen uyulmasını garanti altına alabilirdi. Fakat saray daha ilk hamlede kalenin anahtarlarını düşmana teslim etti. Mütarekename gereğince İstanbul'a ilk gelen İngiliz zabitleri Çanakkale müdafaasını yaratan büyük bir milletle temasa geldiklerini fark etmişlerdi. Ortada bir Türk dostluğu havası vardı. Fakat karşılarında ihanetkâr bir hükümdar, zelil bir hükümet bulunca her şey değişti. Yürüyebildikleri kadar yürüdüler. Ortada mütarekenamenin vaaz ettiği kayıtlardan hiçbiri kalmadı.

Anadolu'da mukavemet uyanınca işgalin kahır ve keyfi yönetimi biraz hafifledi. Meydanın zannedildiği kadar boş olmadığı sabit olmuştu. Bunun üzerine son ölüm darbesini indirmeye karar verdiler. Düşündüler, taşındılar. İstanbul'un işgalini ve buna bağlı bütün o dahili entrikaları tertip ettiler. Muvaffakiyeti ceplerinde addettikleri için zulüm ve tazyikte son dereceye kadar ilerlemeyi caiz buldular.

Planın boşa gittiği sabit olunca baskının şiddeti kendi kendine azaldı. Anadolu'da mukavemet günden güne arttı. Bunun üzerine haydut denilen adamların elini sıkmakta tereddüt edilmedi. Bizim taleplerimizde bazı haklı noktalar keşfolundu. Kuvvetimiz büyüdükçe

24 Eylül günü trenle Ankara'ya getirilen esir Yunan askerleri.

Esir Yunan subayları Ankara'da.

hakkımız arttı. İşgal kuvvetleri İstanbul Türk halkını daha az tazyik ve özgür iradeyle yönetilmeye layık gördü. Nihayet İzmir'de muvaffakiyetli taarruz, henüz işgal altında bulunan İstanbul'da da bizi efendi mevkiine çıkardı. Bir vakitler bize hakir bir müstemleke halkı muamelesi etmek isteyenler, kollarını sallayarak aramızda dolaşanlar, hakaret etmek için vesile arayanlar ve icat edenler birdenbire sindiler. Uslu uslu kışlalarına çekilerek kesin karar gününü beklediler.

Dün çok şükür gittiler. Biz bize kaldık. Artık gözümüzün önündeki şaşırtıcı sis kalkacaktır. Evvela pek acı, sonra pek tatlı heyecanlardan sonra tamamıyla sahip olduğumuz evimizin ihtiyaçlarını berrak bir nazarla göreceğiz, kuvvetimizi evimizi iyice tanzim ve ıslah etmek için kullanacağız.

İstiklal savaşı zamanında ortada ahengdar bir birlik, umumi bir şevk ve hararet vardı. Bunlara geri dönmeliyiz. Çünkü bütün millet için en doğru, en faydalı yol budur. Harp zamanında gayelerimiz pek iyi çizilmişti. İstikametimizi kaybetmemize ve yolumuzu şaşırmamıza imkân yoktu. Şimdi sulh mesaisine ait gayeler aynı berrak nazarlarımız önünde belirmiyor. Bu açıklığı iadeye çalışmaya mecburuz. Çünkü kuvvetler kısıtlı, vazifemiz ağırdır. Herhangi bir nevi israfa meydan bırakmak günahtır.

Bugün bize düşen vazife, harp neticesinde bozulan bir dengeleri tabii hale getirmek değildir. Biz her şeyi ta esasından düşünmek ve yapmak mecburiyetinde bulunan bir milletiz. Sürekli harpler nüfus çoğunluğumuzu gerçek bir ilerlemeye uygun olmayan bir dereceye indirmiştir. Nüfusu her vasıta ile çoğaltmaya ve mevcut üzerinde titreyerek bunu muhafaza için azami derecede uğraşmaya mecburuz. Münakale, irfan vasıtalarımız, medeni ve sıhhi bir hayatın en tabi gerekleri memleketin çoğu kısımlarında pek noksandır. Cihandan geri kalmak günün birinde muhakkak bir ölüm doğuracağına göre maddi teçhizat itibarıyla cihana bir an evvel yetişmek ihtiyacındayız. Memleket iktisaden ilerlememekle birlikte harp senelerinde mevcut küçük sermayesinin büyük kısmını yemiş bitirmiştir. Her ilerleme adımının temeli olmak üzere iktisadi seviyemizi süratle yükseltmekten başka çaremiz yoktur. Bunun için de asayiş, adalet, karşılıklı itimat lazımdır. Bunların hepsini yoktan var etmek icap eder. Memleketin her kısmında birbirinden başka alışkanlıklar, görüşler, hususiyetler vardır. Asri bir millete has olan birlik ve benzerlik pek yüzeysel bir derecede meydana çıkabilmiştir. Bu birlik ve beraberliği tesise mecburuz. Sonra dışarıdaki suikastları durdurmak, kendimizi herkese tanıtmak, itimat uyandırmak, barış anlaşmasına can vermek gibi vazifelerimiz vardır.

Bu kadar ağır işleri olan bir millet, gayelerini şeffaflık ile görmezse yolunu kolayca şaşırabilir. Sulh gayeleri harp gayelerine benzemez. Onlar gibi kendi kendine göze batmaz. Savaş gayelerinin açıklığını korumak için mütemadiyen uğraşmak, muhtelif taraftan toplanıp yükselen sisleri dağıtmaya çalışmak lazım gelecektir.

Evimize tamamıyla sahip olduktan sonra hatırımıza gelen ilk düşünce, bundan sonra gayeleri net bir bakışla görerek hiçbir dedikodunun cazibesine kapılmayıp sulh mesaisine atılmak olmalıdır."

(Ahmet Emin, Vatan, 3 Ekim 1339)

Üstte
Şükrü Naili Paşa, Selahattin Adil Paşa ve Ruşen Eşref, Hamdullah Suphi, Dr. Adnan, Mahmut Celal, Cevat Abbas Beyler zaferi kutlamak üzere bir arada.

Altta
İzmir'de işgalden geriye kalan harabeler.

Fransız kamuoyu diğer ülkelerin içişlerine müdahaleyi iyi gözle görmüyordu; zira İngiliz politikasına ayak uydurmak adına zaten bugüne dek binlerce ölü verilmişti.

Sonuçta Lloyd George'un davetine Fransız Hükümeti'nin cevabı, İngiltere'nin kimseye danışmadan böyle ciddi teşebbüslere girişmesini şaşkınlıkla karşıladıkları, Fransa'nın kendine bağlı Müslüman ülkelerde olduğu gibi bizzat kendi halkı arasında da tepkiye yol açacak böyle bir girişime katılamayacağı şeklinde oldu. Fransız askeri yetkililerinden Mareşal Foch ve diğer generaller de Çanakkale Boğazı'nda bir İtilaf Devletleri savunmasını askeri yönden anlamsız buluyor, bu girişimin hezimetle sonuçlanmasının kesin olduğunu düşünüyor, hatta İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Pelle'den, Çanakkale'deki kuvvetlerin çekilmesini istiyorlardı. Bu sırada İtalya da Fransa ile aynı tavrı alarak kuvvetlerini çekiyor, diğer yandan Amerika da bu savunmaya katılamayacağını bildiriyordu.

Bu arada Lloyd George kendi ülkesinde de eleştiri yağmuruna tutuluyor, onun bu son çağrısının neredeyse yeni bir Haçlı seferi daveti olduğu belirtiliyor, İngiliz İşçi Partisi, Lloyd George'un dünya barışı için tehlike oluşturduğunu ilan ediyordu.

Büyük devletlerin desteğini alamayan Lloyd George bu kez dominyonlarına ve Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'ya başvurdu. Ancak sonuçta Fransa ve İtalya'nın ancak diplomatik girişimlerde bulunulduğunda sahneye çıkacaklarını belirtmeleri, dominyonlardan sadece Yeni Zelanda ve Avustralya'nın yardım vaadinde bulunması ve Ankara hükümetinin bütün bu gelişmeler karşısında soğukkanlı tavrını koruması, yeni bir sıcak savaşı önledi.

Bunun üzerine İstanbul'daki yüksek komiserler Ankara Hükümeti'ne Boğazlarda tarafsızlığın korunmasını talep eden bir nota verdiler ve hemen ardından Fransız Yüksek Komiseri Pellé, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere İzmir'e gitti. Pellé bu konuda ısrarlı konuşmalar yaptıysa da karşılığında, Türk askerinin "tarafsız" diye bir alan tanımadığı, düşmanı izlerken hareketine devam etmek zorunda olduğu yanıtını aldı.

Ankara Hükümeti'ni ve Türk askerini karşılarına almanın kendileri için de olumlu sonuç vermeyeceğini anlayan İtilaf Devletleri temsilcileri en sonunda, sadece Boğazlardaki tarafsız bölge sorununu değil, barışa ilişkin kimi önerileri de içeren bir nota hazırlayarak Ankara'ya ilettiler.

23 Eylül 1922 tarihli bu notada, ateşkes görüşmeleri için İzmir ya da Mudanya'da bir araya gelinmesi öneriliyor, tarafsız bölgeye girilmediği takdirde Meriç ve Edirne'ye kadar Trakya'nın Türkiye'ye bırakılmasına olumlu bakılacağı bildiriliyordu. Ankara Hükümeti ise 30 Eylül 1922 tarihinde Hariciye Nazırı Yusuf Kemal Bey aracılığıyla gönderdiği cevabi notada, bu talebe birkaç gün içinde cevap verileceğini, İtilaf Devletleri'nin teminatı doğrultusunda Türk askerinin İstanbul ve Çanakkale yönünde ilerlemeyi durduracağını açıklayıp, Trakya'nın Edirne dahil olmak üzere Meriç Nehri batısına kadar derhal boşaltılmasını şart koşmak suretiyle mütareke görüşmelerinin 3 Ekim günü Mudanya'da başlayabileceğini bildirdi.

Üstte
Yunan işgalini betimleyen bir kartpostal.

Altta
Mudanya'ya giren Türk birlikleri.

KRONOLOJİ

1 Eylül 1922
Uşak, milli kuvvetlerce geri alındı.

2 Eylül 1922
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Dumlupınar'dan Uşak'a geldi.

Milli kuvvetler Eskişehir'i geri aldı.

I. Yunan Kolordusu Komutanı General Trikupis ile II. Yunan Kolordusu Komutanı General Diyenis ve bir kısım yüksek rütbeli subay esir alındı.

Yunan Hükümeti, Türkiye ile mütareke yapılabilmesi için İngiltere'ye aracılık yapmasını teklif etti.

3 Eylül 1922
Esir alınan Yunan kumandanları General Trikupis ile General Diyenis, Uşak'ta bulunan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna getirildiler.

Büyük Zafer münasebetiyle Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde büyük gösteriler yapıldı ve gece fener alayları tertiplendi.

4 Eylül 1922
Yunan Hastane Gemisi, yaralılarla dolu olarak İzmir'den ayrıldı.

5 Eylül 1922
Nazilli, Simav, Salihli, Ödemiş, Alaşehir, Gördes ve Pazaryeri düşman işgalinden kurtuldu.

6 Eylül 1922
Fethi (Okyar) Bey, Mustafa Kemal'e, İngilizlerin acele mütareke istediklerini bildiren bir telgraf gönderdi.

Balıkesir, Bilecik, Söke, İnegöl, Pazarcık, Tire, Bayındır, Akhisar, Ahmetli ve Savaştepe Yunan işgalinden kurtarıldı.

7 Eylül 1922
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Alaşehir-Salihli istikametine hareket etti.

İtilaf Devletleri temsilcileri, Yunan Hükümeti adına mütareke için -Hamit Bey aracılığıyla- Ankara Hükümeti'ne başvurdular ve Anadolu'yu boşaltmaları şartıyla Yunanistan'ın mütareke isteğini bildirdiler.

Millî kuvvetler Aydın'ı geri aldı.

8 Eylül 1922
Manisa ve Nif Yunanlılardan geri alındı.

9 Eylül 1922
Türk süvarileri İzmir'e girerek Kadifekale'ye Türk bayrağını çektiler.

Türk birlikleri Seydiköy ve Menemen'i geri alarak Bursa istasyonunu işgal ettiler.

10 Eylül 1922
Saat 14.00'te Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa'nın İzmir'e gelişi coşkuyla kutlandı. Paşalar daha sonra Hükümet Konağı'na geçtiler.

Türk kuvvetleri Bursa'ya girdi ve Bursa düşman işgalinden kurtarıldı.

12 Eylül 1922
Milli güçler Mudanya'ya girerek burada II. Yunan Tümenini esir aldılar.

14 Eylül 1922
Erkan-ı Harbiye ve Batı Cephesi karargâhları Bornova'ya nakledildi.

18 Eylül 1922
Batı Anadolu, Yunan ordusundan tamamen temizlendi.

İtilaf Devletleri, Büyük Millet Meclisi'ne, İstanbul ve Boğazlar etrafındaki işgal bölgelerinin tarafsızlığına uyulmasına dair bir nota verdi.

20 Eylül 1922
Çanakkale'deki Fransız ve İtalyan kuvvetleri geri çekildiler.

21 Eylül 1922
Kocaeli tarafsız bölgesindeki İngiliz askerleri, bölgeyi tahliye ederek İstanbul'a hareket ettiler.

23 Eylül 1922
İtilaf Devletleri, hariciye nazırları imzasıyla Mustafa Kemal Paşa'ya, askeri harekâtın durdurulmasına ve bir barış konferansının toplanmasına dair bir nota verdi.

24 Eylül 1922
Esir alınan General Trikupis ve diğer Yunan subayları, trenle Uşak'tan Ankara'ya getirildiler ve buradan Sarıkışla'ya gönderildiler.

29/30 Eylül 1922
Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, beraberinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Avrupa'dan dönen Dahiliye Vekili Fethi Bey olmak üzere İzmir'den Ankara'ya hareket etti.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

20

Barışın Sağlanması

Koç

Mudanya Mütarekesi

Türk ordusunun Anadolu'da art arda kazandığı zaferler karşısında Ankara Hükümeti ile diplomatik alanda el sıkışmaya çalışmanın daha uygun olacağını anlayan İtilaf Devletleri temsilcilerinin talebi üzerine, iki tarafın temsilcileri ekim ayında Mudanya'da bir araya geldi.

Mudanya görüşmelerinde Türk tarafını, TBMM hükümeti adına temsil eden heyet, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa başkanlığında Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım (Gündüz), Yarbay Tevfik (Bıyıklıoğlu), Binbaşı Seyfi (Düzgören), Hilaliahmer İkinci Başkanı Hamit Beyler ve iki kâtipten oluşuyordu. Ayrıca TBMM tarafından Fevzi Paşa ile Refet Paşa'nın görüşmeler süresince Mudanya'da kalmaları kararı alınmıştı. Mudanya ateşkes görüşmelerinde İtilaf Devletleri'ni temsil edecek olan heyette ise İngiliz General Harrington, Fransız General Charpy ve İtalyan General Monbelli yer alıyordu. Türkiye ile asıl savaş halinde olan Yunanistan ise bu konferansa doğrudan bir temsilci göndermemiş, Yunan delegeleri anlaşma imzalanıncaya kadar Mudanya açıklarında bir gemide beklemişlerdi. Bu sırada Yunan tarafının sözcülüğü görevini İngiliz temsilcisi üstlenmişti.

3 Ekim 1922 Salı günü öğleden sonra başlayan Mudanya ateşkes görüşmeleri, iki katlı, ahşap bir evin giriş katındaki büyük salonda yapıldı. Konferansın ev sahipliğini yapan İsmet İnönü, açılış konuşmasında sözlerine, Türk tarafı olarak Trakya'nın doğusunun Yunanlılar tarafından tamamen boşaltılmasına ve bu bölgenin yönetiminin Türkiye'ye verilmesine dair taleplerinin İtilaf Devletleri tarafından kabul edildiğini belirterek başladı. Bunun üzerine, İnönü'nün ardından söz alan İngiltere temsilcisi General Harrington daha önce İtilaf Devletleri'nce hazırlanmış olan bir anlaşma taslağı sundu. Bu taslak Yunanlıların Trakya'yı boşaltması esasına dayanıyordu; fakat tahliye sonrası bu bölgenin Ankara Hükümeti'ne teslim edilmesine ve Karaağaç'ın boşaltılmasına yönelik herhangi bir hüküm içermemesi dikkat çekiciydi. Ayrıca taslakta İtilaf Devletleri tarafından Meriç'in doğusuna asker yerleştirileceğine ilişkin bir madde daha yer alıyordu.

Toplantı sırasında kaydedilen bu gelişmeler, Türk tarafının da bir taslak hazırlayıp sunması zorunluluğunu doğurdu. Türk heyeti başkanı İsmet Paşa'nın, 4 Ekim sabahı İtilaf Devletleri'ne sunmuş olduğu taslak, Mustafa Kemal ile Franklin Bouillon'un daha önce İzmir'de yapmış oldukları görüşmelere dayanıyordu. Toplantıda gerilimin artmasına yol açan bu gelişmeler

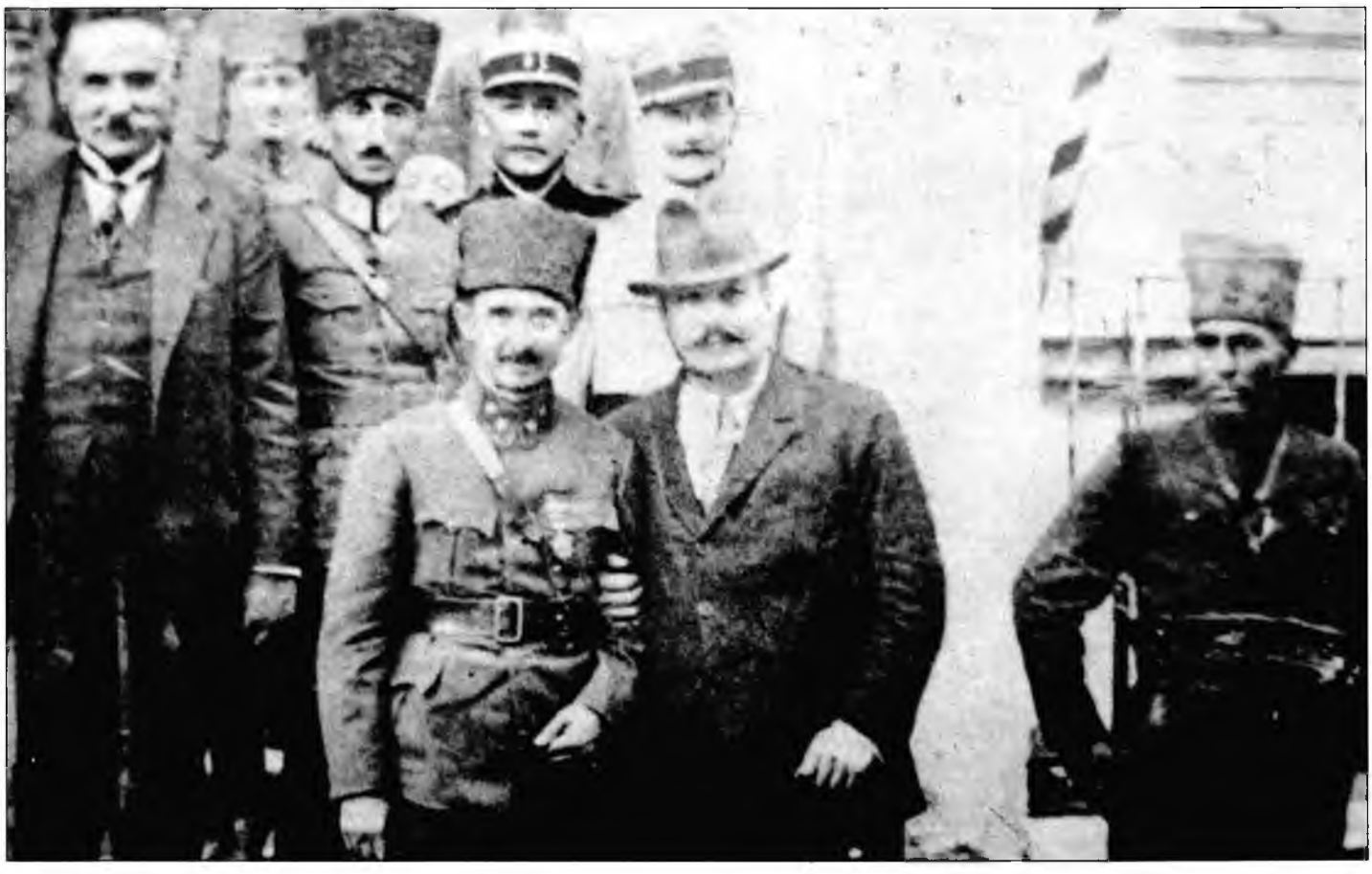

Üstte ve altta
İsmet Paşa'nın başkanlığında İngiltere, Fransa ve İtalya delegelerinin katılımıyla gerçekleştirilen Mudanya Konferansı'nın toplandığı bina.

Solda
İsmet Paşa, Mudanya'da Franklin Bouillon ile.

savaş konusunu yeniden gündeme getirmekle birlikte İtilaf Devletleri'nin, Trakya'nın Türkiye'ye teslim edilmesi meselesinde fikir ayrılığına düşmelerine neden oldu. Fransa temsilcisi, Türklerin bu isteğinin yerine getirilmesinden yana tavır alırken İngiltere'nin tutumu bunun tam tersi yönde gelişmişti. İngiliz sözcüsü, hükümetinin bunu asla kabul etmeyeceğini kesin bir biçimde bildirirken İtalyan temsilcinin, kendi hükümetinden konuyla ilgili henüz bir talimat almadığını söylemesi üzerine 6 Ekim tarihli görüşme sonuçsuz kaldı. İtilaf Devletleri arasında beliren bu fikir çatışması görüşmelere bir sonraki gün devam edilmesini zorunlu kıldı.

Konferanstaki tüm gelişmelerden anbean haberdar olan Mustafa Kemal Paşa, Türk heyetine göndermiş olduğu talimatta, Trakya'nın boşaltılıp Türk yönetimine tesliminin İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmemesi halinde ateşkesin sona ereceğini vurguluyordu. Bununla birlikte Gazi Paşa Türk ordusuna, İstanbul üzerine yürümeye hazır olması yönünde emir vermiş, bu da savaş tehlikesini yeniden gündeme taşımıştı. Burada Türk hükümetinin amacı, Doğu Trakya'yı vakit kaybetmeden ele geçirmekti. Doğu Trakya'yı elinde bulunduran Türkiye böylelikle ileriki tarihlerde yapılacak barış konferansında bu bölgeyi pazarlık dışında tutabilecekti. Bu da Ankara hükümetinin, diğer pazarlık ve tartışma konularında İtilaf Devletleri ve Yunanistan karşısında daha fazla şansı olması anlamına geliyordu.

Üç gün süren gerginliğin ardından General Pelle ile Franklin Bouillon'un araya girmesiyle görüşmelerde yeniden barış rüzgârları esmeye başladı. General Harrigton'ın 9 Ekim tarihinde yaptığı açıklamada, Fransız hükümetinin Karaağaç dahil olmak üzere Doğu Trakya'nın tamamının boşaltılarak Türk hükümetine teslim edilmesini onayladığını belirtmesinden bir gün sonra, yani 10 Ekim'de, yaklaşık dokuz günü gergin bir havada geçen Mudanya görüşmelerinde Türkiye ile İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlık çözüldü. Aynı gün söz konusu taslak son biçimini almış oldu.

Ateşkes görüşmeleri sırasında taraflar arasındaki tartışmalar sona ermek üzereyken başka bir tartışma Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaşanıyordu. Heyet Başkanı İsmet Paşa'dan Mudanya görüşmele-

Üstte
İsmet Paşa Mudanya'da Dr. Adnan Bey ile.

Altta
İsmet Paşa Mudanya Mütarekesi'ni imzalayan generallerle.

rine yönelik aldığı havadisleri meclisteki vekillerle paylaşan Mustafa Kemal, vekillerden bazılarının Türk hükümetinin konferanstan beklentilerine ilişkin birtakım yanılgılara düştüklerini fark ederek konuyu Meclis'te tartışmaya açtı. Paşa'nın amacı öncelikle vekillerin konuyla ilgili ne düşündüklerini öğrenmek ve bu doğrultuda kendisine yöneltilecek soruları yanıtlamaktı.

Oturumun açılışının hemen ardından Mustafa Kemal Paşa, Meclis'e şu soruyu yöneltti: "Bu askeri konferanstan ne talep edilebiliyor, hangi taleplerle bu konferansa gittik?"

Soruya vekillerden gelen cevaplar arasında, İstanbul ve Çanakkale'nin alınmasına ya da İtilaf Devletleri'nce tarafsız bölge olarak belirlenen topraklara girilmesi gerektiğine ilişkin olanlar da vardı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa "İstanbul'u almak mevzubahis midir? İstanbul'da, Çanakkale'de, Gelibolu'da mevcut olan İtilaf kuvvetlerini oradan çıkartmak mevzubahis midir?... Efendim, Mudanya Konferansı Yunan ordusunun çekileceği hattı tespit içindir ve buna mukabil biz de tarafsız denilen bölgelerden geçmeyeceğiz" yanıtını vererek, Türk Hükümeti olarak Mudanya görüşmelerinden eli boş dönmediklerini ve barış anlaşmasına giden yolda ilk adım sayılan bu askeri sözleşme sonucunda Trakya'nın geri alındığını söyledi ve hükümetin asıl amacının da bu olduğunu hatırlattı.

Mütareke'ye katılan Türk heyeti.

Sözleşmede yer alan "Boğazlar" meselesine ilişkin maddenin Türk tarafının aleyhine olduğu düşüncesini taşıyan vekillere Mustafa Kemal'in yanıtı, mütareke şartları arasında Boğazlar'ın kontrolünün Türk hükümetine bırakılmasına yönelik herhangi bir maddenin yer almadığı, dolayısıyla bu meselenin ileri bir tarihte yapılması planlanan barış konferansında masaya yatırılabileceği yönündeydi. "Ordu, vazifesini yerine getirmiştir. Bundan sonra temini gereken bütün sonuçlar diplomatik yolla halledilecektir" diyen Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri, Türk hükümetinin bundan böyle gerekmedikçe meseleleri askeri değil siyasi alanda çözümleyeceği mesajını taşıyordu.

Bu sırada Türk temsilcisi İsmet Paşa, Mustafa Kemal'e görüşmelerle ilgili malumat vermeye devam ediyordu. Anlaşmaya varılan konularda onay almak isteyen İsmet Paşa'ya Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı, Türk hükümeti lehine değiştirebileceği hükümler üzerinde durması, fakat bunun da görüşmeleri olumsuz etkileyecek ölçüde olmaması yönündeydi. Buna göre Türk tarafı anlaşmayı imzalama kararı aldı.

Fikir birliğinin sağlandığı 10 Ekim günü anlaşmanın imzalanması bekleniyordu; fakat görüşmelere katılmayan Yunan delegelerinin İtilaf Devletleri temsilcilerince ikna edilmeleri uzun sürünce ateşkes sözleşmesi bir gün gecikmeli olarak 11 Ekim sabahı saat 6.00'da imzalandı. Türk hükümeti adına İsmet İnönü, İtilaf Devletleri adına ise İstanbul'daki komutanlar tarafından imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması 14 maddeden oluşuyordu.

Mudanya Ateşkes Antlaşması ile taraflar, antlaşmanın yürürlüğe gireceği 14/15 Ekim tarihi itibarıyla Türkiye ve Yunanistan arasındaki savaşın son bulacağını, Yunan kuvvetlerinin Adalar denizindeki yetki alanından Trakya ile Bulgaristan hududunun kat ettiği noktaya kadar Meriç'in sol sahili hattı gerisine çekileceğini, Meriç Nehri'nin sağ kıyısı ve Karaağaç, barış anlaşması yapılana dek İtilaf Devletleri'nin askeri birlikleri tarafından işgal edileceğini kabul ediyorlardı. Antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle başlayacak olan Doğu Trakya'nın Yunan askeri ve idari güçlerince boşaltılmasına yönelik çalışmalar on beş gün içinde tamamlanacak, söz konusu bölge önce İtilaf Devletleri'nin görevlendirdiği yetkililer tarafından teslim alınacak, daha sonra Türk memurlarına devredilecekti; devir ve teslim işlemleri Yunan birliklerinin çekilmesinden itibaren 30 gün içinde son bulacaktı.

Askeri destekle ilgili hükme göre, Türk hükümetinin Doğu Trakya'nın güvenliği için bu bölgeye yerleştireceği jandarma ve subayların sayısı toplamda 8 bini aşmayacaktı; İtilaf Devletleri'nce konumlandırı-

Üstte
Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde İsmet Paşa ile İngiltere temsilcisi General Harrington.

Sağda üstte
Refet (Bele) Paşa.

Sağda altta
Sultan Vahdeddin, son halife Abdülmecid Efendi ve Damat İsmail Hakkı Bey cuma selamlığı için gittikleri bir camiden çıkarken.

lan yedi taburluk bir askeri birlik ise boşaltma ve devir işlemlerini denetleyecek ve işlemlerin tamamlanmasından itibaren 30 gün içinde bölgeyi terk edecekti. Türk birlikleri barış antlaşması imzalanıncaya kadar Çanakkale Boğazı ve İzmit yöresinde kararlaştırılan sınırın ötesine geçmeyecek ve Trakya bölgesine silahlı kuvvet geçirmeyecekti. İtilaf Devletleri ve Türkiye, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının çevresini kapsayan bir bölgede askeri bir harekette bulunmamayı karşılıklı olarak taahhüt edecekler ve Boğazlara ilişkin kararı, barış konferansına bırakacaklardı.

Ateşkes İtilaf Devletleri ile Ankara Hükümeti arasında imzalandığı sırada Yunan delegeleri, antlaşmanın "Yunanlıların, Meriç'in sol sahiline kadar geri çekilmeleri"ne yönelik maddesini kabul edemeyecekleri gerekçesiyle konferans salonunda bulunmadılar. Görüşmelerin akışını Yunan delegelerine düzenli olarak bildiren İtilaf Devletleri temsilcileri ise, delegelerin bu anlaşmayı imzalayacaklarını düşünmüşler, bu nedenle de anlaşma metninin giriş bölümünde Yunan delegelerinin görüşmeler sırasında hazır bulunduklarına dair bir ifade kullanmışlardı. Fakat İtilaf Devletleri'nin beklentilerinin aksine Yunan delegeleri anlaşmaya ilişkin itirazlarını ısrarla sürdürerek, bu itirazı içeren bir de tebliğ yayımlamışlardı. Bunun yanı sıra Yunan hükümeti 13 Ekim'de aldığı, sözleşmeye katılma kararıyla, kendi delegelerinin tam tersi yönde tutum sergilemiş oluyordu. Yunan Büyükelçi Sinopulos, ateşkes anlaşmasının yürürlüğe gireceği tarih olan 14 Ekim öncesi, Yunan hükümetinin kararını bildiren bir mektup yazarak bunu İtilaf Devletleri temsilcilerine gönderdi ve böylelikle çatışma halindeki iki ülkeden biri olan Yunanistan, Mudanya Ateşkes Anlaşması'na dahil oldu.

TBMM tarafından Doğu Trakya'nın devralınmasında ve burada bir Türk yönetimi kurulmasında görevlendirilen Refet Paşa, 19 Ekim'de geldiği İstanbul'da büyük sevinç gösterileriyle karşılandı. 19 Ekim aynı zamanda Refet Paşa'nın Ankara Hükümeti'nce Doğu Trakya valisi olarak atandığı tarihti. Mudanya Mütarekesi'yle birlikte, Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Trakya, Anadolu'da yıllardır devam eden savaşların ardından herhangi bir silahlı çatışmaya girilmeden Türk hükümetinin denetimi altına girmiş oldu.

Saltanat Sona Eriyor

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından, yapılacak barış konferansı için hazırlıklar başlamış. Osmanlı Hükümeti de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti yanında konferansa katılmak arzusunda olduğunu bildirmişti. İtilaf Devletleri'nin, hâlâ İstanbul'da bir hükümetin varlığını tanıması ve yapılacak barış konferansına bu hükümetin temsilcilerinin de davet edilmesi, artık bu konuyu kesin sonuçlara bağlamayı gerektiriyordu. Havadaki gerilimi sezen muhalif mebuslar, Meclis'te, Mustafa Kemal Paşa'nın saltanatı kaldıracağı yolunda propagandalara başlamışlardı bile. Bunun bir devamı olarak, Rauf Bey bir gün Mustafa Kemal'i bazı önemli konuları görüşmek üzere, Fuat Paşa da onlara katılmak kaydıyla, akşam Keçiören'de Refet Paşa'nın evinde toplanmayı önermişti. Daveti kabul eden Mustafa Kemal, Refet Paşa'nın evinde Rauf Bey'den Meclis'in, saltanat makamının, hatta belki de hilafetin ortadan kaldırılması görüşünün benimsenmiş olduğu endişesiyle üzgün olduğunu, Meclis'e ve dolayısıyla kamuoyuna güven vermek için bir şeyler yapmak gerektiğini duyuyordu.

Rauf Bey, saltanat ve hilafet konusunda kendi düşüncesinin ne olduğu sorusuna cevaben ise, saltanat ve hilafet makamına vicdanı ve duygularıyla bağlı olduğunu, çünkü babasının padişahın ekmeği ve nimetiyle yetişmiş, Osmanlı Devleti'nin ileri gelenlerinden biri olduğunu, kendisinin de kanında o nimetin zerrelerini taşıdığını, buna nankörlük edemeyeceğini, padişaha bağlılığı bir borç, halifeye bağlılığı ise terbiyesinin gereklerinden saydığını, milleti elde tutabilmenin ancak saltanat ve hilafet makamıyla mümkün olduğunu, bu makamı ortadan kaldırıp onun yerine başka nitelikte bir makam getirmeye çalış-

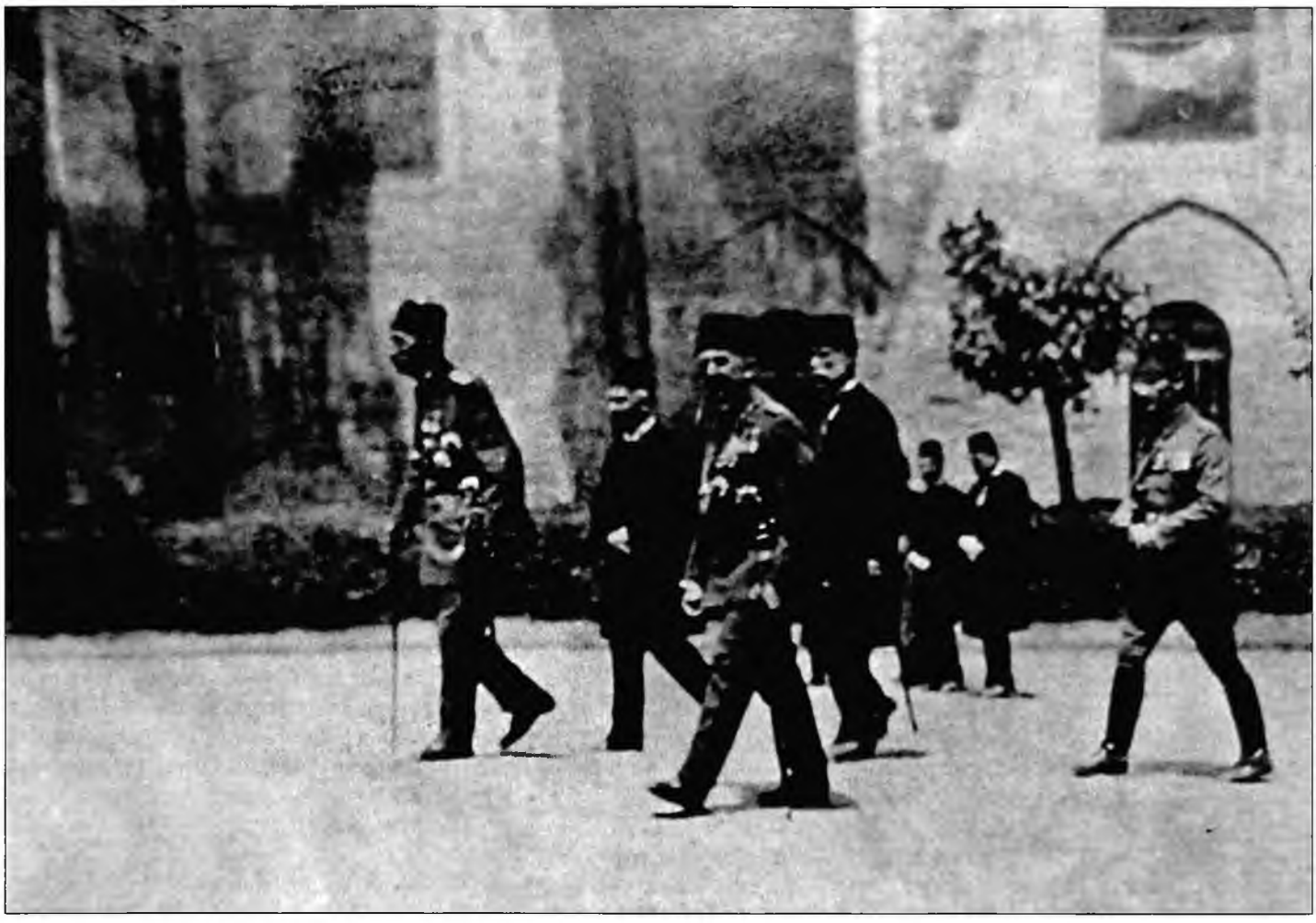

TEVFİK PAŞA'DAN ANKARA'YA TELGRAF

İstanbul Hükümeti'nin son temsilcilerinden Sadrazam Tevfik Paşa, İtilaf Devletleri ile yapılacak barış görüşmelerinde sarayın da sözünün olması gerektiğini bildiren aşağıdaki telgrafı Meclis'e yollamıştı:

İstanbul, 29/10/1922

Ankara'da
Büyük Millet Meclisi
Yüksek Başkanlığı'na
Çok ivedidir

Konferansa, İstanbul Hükümeti de, Büyük Millet Meclisi de çağırıldı. İstanbul Hükümeti'nin çağrıya uymaması, devletin altı yüzyılı aşkın süredir kurulmuş ve korunmuş olan, bütün İslam dünyasının ilgili olduğu tarihi kimliğini yıkılmaya mahkûm etmek, Büyük Millet Meclisi'nin çağına uymaması ise dünyanın özlediği ve beklediği barışı çıkmaza sokmaktadır. Bu büyük sorumlulukları elbette ne İstanbul Hükümeti ne Büyük Millet Meclisi kabul eder ve yüklenir. Zaten İstanbul Hükümeti ile Büyük Millet Meclisi arasında gerçek bir ikilik düşünülemez ve her türlü diretme ve baskıya karşı Sevr Antlaşması'nın onaylanmamasında direnmenin ve karşılaşılan pek büyük güçlüklerin göğüslenmesi ile yönetim işlerinin yürütülmesi ve işgalin etkisini en aza indirmek konusunda elden geldiğince çaba harcanmıştır ve bu arada elde edilen başarının sağlanmasına olabildiğince yardım eden kurulumuz ulusal egemenliği güçlendirip sağlamlaştırmak yoluyla yönetim birliğini sağlamak için görüşmeye de hazır olduğu halde hayırlı çalışmaların yararlı bir barış ile politik meyvalarının alınması döneminde ulusun kutsal savaşımdan ayrı kalmayı ve bu nedenle birlik içinde elde edilebilecek olan yüce vatan çıkarlarından ufacık bir parçasını bile yitirmeyi hiçbir zaman doğru bulmaz. Ayrılık şöyle dursun, en küçük bir karşıtlığı bile doğru bulmaz. Hatta düşmanların ayaklarını kesmek ve istilânın pisliklerini temizlemek yolunda kılıçla canını feda edercesine Allah'ın takdir edeceği gibi çalışanları kendisinden üstün tutar.

Böyle olunca anlaşmamak yüzünden devlet ve milletin başına Allah korusun büyük bir felaket getirmek ve yardım ve desteklerini kazanmış olduğumuz İslam dünyasını acılara boğmaktansa vatanın yüksek çıkarları uğrunda birlik sağlamak, önce gerekli ise bugün zorunlu olmuştur. Şu halde hem ülkenin geleceği, hem vatanın haklarının savunulması ile ilgili görüşmelerde bulunulmak üzere Büyük Millet Meclisi'nce atanacak bir kişinin özel direktifle hemen gönderilmesini özellikle diler ve bu yol uygun bulunmazsa kurulumuzdan Ziya Paşa Hazretleri'nin oraya gönderileceğini bildirir ve yanıtınızın telgrafla bildirilmesini dileriz.

Sadrazam Tevfik

Sadrazam Tevfik Paşa.

manın felakete ve büyük acılara yol açacağını söylüyordu.

Rauf Bey'in ardından aynı soruyu cevaplayan Refet Paşa'nın sözleri şöyleydi: "Rauf Bey'in düşünce ve görüşlerinin hepsine katılırım. Gerçekten de bizde padişahlıktan ve halifelikten başka bir idare şekli söz konusu olamaz." Görüşmenin üçüncü kişisi Fuat Paşa ise çekimser kalıyor, Moskova'dan yeni döndüğü için durumu ve halkın duygu ve düşüncelerini yeterince incelemeye vakit bulamadığını, dolayısıyla görüşülen konu üzerinde kesin bir görüş ileri süremeyeceğini bildirerek özür diliyordu.

Mustafa Kemal Paşa bütün bu yorumları dinledikten sonra karşısındakilere, üzerinde durdukları konunun bugünün meselesi olmadığını, Meclis'teki bazı mebusların telaşa kapılmalarının da gereksiz olduğunu söyledi. Sabaha kadar devam eden bu görüşme, Mustafa Kemal Paşa'ya, hilafet ve saltanat ve ileride şahsen alabileceği durum hakkında o akşam söylediği inandırıcı sözleri Meclis'te de söylemesinin beklendiğini düşündürmüştü. Paşa karşısındakilere bu sözleri olduğu gibi Meclis'e karşı söylemekte de bir sakınca görmediğini belirtti, hatta bunları kurşunkalemle bir kâğıt parçasına yazarak ertesi gün yeri geldiğinde Meclis'te söyleyeceğine söz verdi. Nitekim ertesi gün Meclis'te bu dediğini yaptı.

Ancak Tevfik Paşa'nın İstanbul'dan yolladığı telgraflar, bu işin artık "bugünün meselesi" haline geldiğini gösteriyor, Mustafa Kemal Paşa saltanatı hilafetten ayırmaya ve önce saltanatı kaldırmaya artık kesin olarak karar veriyordu.

Paşa'nın Meclis'teki odasına çağrılan Rauf Bey, daha önce Refet Paşa'nın evinde yapılan konuşmalarda aksi yönde fikir beyan etmiş olmasına karşın şu istekle karşılaştı: "Hilafet ve saltanatı biribirinden ayırarak saltanatı kaldıracağız! Bunun doğru olduğu konusunda kürsüden bir konuşma yapacaksınız!"

Meclis şimdi saltanat ve hilafet makamına dair görüşmelere ev sahipliği yapıyordu. 30 Ekim 1922 tarihli görüşmede Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmış olduğunu, yeni bir Türkiye Devleti'nin doğduğunu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince hâkimiyet haklarının millete ait bulunduğunu ifade eden bir önerge hazırlanarak, Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde sekseni aşkın mebus tarafından imzalandı. Mebuslardan Selahattin Bey ve Ziya Hurşit Bey, önergeye muhalefet ederek saltanatın kaldırılmasından yana olmadıklarını açıkça beyan ettiler.

Meclis'in toplanmadığı 31 Ekim 1922 günü, Müdafaa-i Hukuk Grubu kendi ara-

sında bir toplantı yaparak konuyu tartıştı. Bir sonraki gün yapılan Meclis toplantısında, aynı konunun uzun uzun tartışılması üzerine bir konuşma yapma gereği duyan Mustafa Kemal Paşa, İslam ve Türk tarihinden örnekler vererek hilafet ve saltanatın ayrılabileceğini, milli hâkimiyet ve saltanat makamının Türkiye Büyük Millet Meclisi olabileceğini açıkladı. Ardından konuyla ilgili önergeler Teşkilat-ı Esasiye, Şeriye ve Adliye komisyonlarına gönderildi.

Bir odada toplanan bu üç komisyon, Hoca Müfit Efendi başkanlığında konuyu görüşmeye başladı. Şeriye Komisyonu'nda bulunan hocalar ısrarla hilafetin saltanattan ayrılamayacağını iddia ediyorlardı. Kalabalık odanın bir köşesinde bu konuşmaları dinleyen Mustafa Kemal Paşa, bu şekilde görüşmelerin istenen sonuca varmasını beklemenin yersiz olduğunu düşünerek karma komisyon başkanından söz istedi ve önünde bulunan sıranın üstüne çıkarak şu konuşmayı yaptı:

"Efendim, hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından, hiç kimseye ilim gereğidir diye, görüşme ve tartışmayla verilmez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına el koymuşlardır. Bu zorbalıklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk milleti bu saldırganlara isyan ederek ve artık dur diyerek, hâkimiyet ve saltanatını fiilen kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldubittidir.

Söz konusu olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele, zaten oldubitti haline gelmiş olan bir gerçeği kanunla ifadeden ibarettir. Burada toplananlar, Meclis ve herkes meseleyi tabii olarak karşılarsa, sanırım ki uygun olur. Aksi takdirde, yine gerçek, usulüne uygun olarak ifade edilecektir. Fakat, belki de bazı kafalar kesilecektir. İşin ilim yönüne gelince, hoca efendilerin merak ve endişeye kapılmalarına yer yoktur."

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerin ardından devam ettiği açıklamalar üzerine, mebuslardan Hoca Mustafa Efendi'nin "Affedersiniz efendim, biz konuyu başka bakımdan ele alıyorduk; açıklamalarınızla aydınlandık" şeklindeki cümlesiyle, konunun karma komisyonca çözüme bağlandığı anlaşıldı.

İvedilikle hazırlanan kanun tasarısı, aynı gün Meclis'in ikinci oturumunda okundu. Ad okunarak oya konması teklifine karşı, kürsüye çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın "Buna gerek yoktur. Memleket ve milletin istiklalini ebedi olarak koruyacak ilkeleri, yüce Meclis'in oy birliği ile kabul edeceğini sanırım" sözleri üzerine, tasarı oya sunuldu ve bir muhalif ses dışında oybirliğiyle kabul edildi.

Artık, saltanatı elinden alınan ve halifeliği de tehlikede görünen Padişah Vahdeddin'in ülkeden ayrılmasının vakti gelmişti. Nitekim Meclis'e ulaşan 17 Kasım 1922 tarihli resmi bir telgraf, "Vahdeddin Efen-

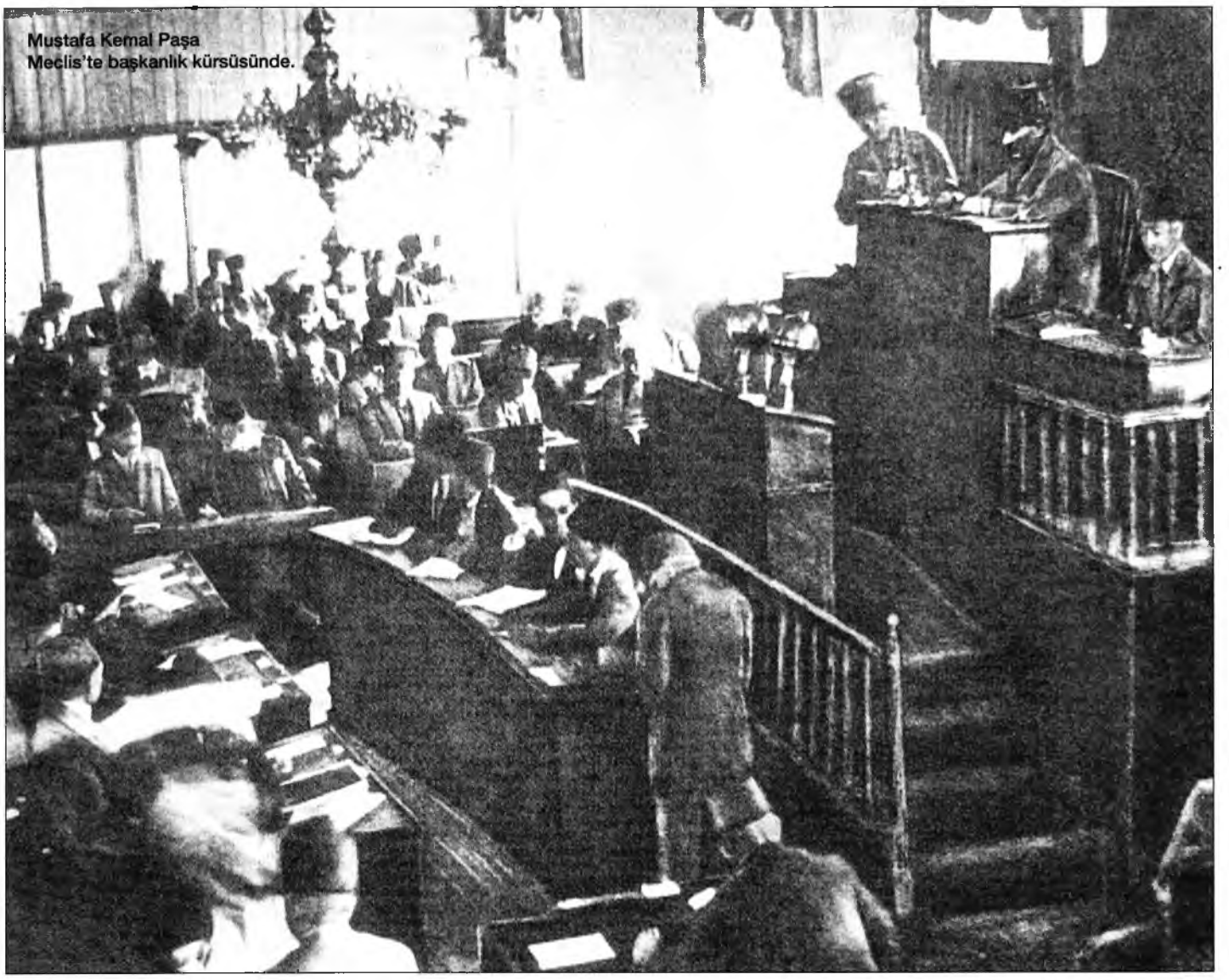

Mustafa Kemal Paşa
Meclis'te başkanlık kürsüsünde.

di bu gece saraydan ayrılmıştır" cümlesiyle padişahın bu yönde hareket ettiğini bildirdi. Aynı gün Meclis'te okunan bir mektup ile ona ekli bir bildiri de bu haberi şöyle veriyordu:

"...Zatışahane, İngiltere'nin koruyuculuğuna sığınarak bir İngiliz harp gemisiyle İstanbul'dan ayrılmıştır...

Resmen bildirilir ki, Zatışahane, bugünkü durum karşısında hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden, bütün Müslümanların halifesi sıfatıyla İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere götürülmesini istemiştir. Zatışahane'nin isteği bu sabah yerine getirilmiştir. Türkiye'deki İngiliz Kuvvetleri'nin Başkomutanı General Sir Charles Harrington, Zatışahane'yi almaya giderek bir İngiliz harp gemisine kadar kendisine eşlik etmiş ve Zatışahane, vapurda Akdeniz Filosu Genel Komutanı Amiral Sir De Brook tarafından karşılanmıştır. İngiliz Fevkalade Komiser Vekili Sir Newill Henderson, Zatışahane'yi gemide ziyaret ederek Kral Beşinci George'a bildirilmek üzere arzularını sormuştur."

Vahdeddin'in ülkeden ayrılışı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce onun yerine Abdülmecid Efendi'nin halife seçilmesini beraberinde getirdi. Ancak 18 Kasım 1922 tarihli gizli oturumlarda geçen görüşmelerde özellikle hocalar, halifenin kaçması yüzünden Türkiye'de ve bütün İslam dünyasında bir karışıklık çıktığı yahut çıkacağı, bu konuda tedbirler almak gerektiği şeklinde endişelerini dile getiriyorlar, bazı konuşmacılar ise halife olacak kişinin sıfat ve yetkisinin ne olacağının tespit edilmesi gereğinden söz ediyorlardı.

Bu endişelere karşılık tartışmalara katılan Mustafa Kemal Paşa, bu konunun fazlasıyla tartışılıp tahlil edilebileceğini, ancak, tartışma ve tahlillerde ne kadar ileri gidilirse, konunun çözüme bağlanmasında o kadar güçlük yaşanacağını ifade ederek, bu Meclis'in sıfat ve yetkilerinin yalnız ve ancak Türk halkının ve Türk vatanının varlığı ve kaderi ile ilgili olduğunu hatırlattı. Meclis, kendi kendine bütün İslam dünyasını içine alan bir güç ve kudrete sahip olamazdı. Bu konu dolayısıyla İslam dünyasında karışıklık yaşanacağına inanmak ise mümkün değildi. Mustafa Kemal Paşa bir saltanata ömrünü tamamlatan sözlerini şöyle tamamladı:

"Bizim dünya gözündeki en büyük güç ve kudretimiz, yeni şekil ve mahiyetimizdir. Hilafet makamı esaret altında olabilir. Halife unvanını taşıyanlar, yabancılara sığınabilirler. Düşmanlar ve halifeler el ele verip her şeyi yapabilecek bir işbirliğine girişebilirler. Fakat yeni Türkiye'nin rejimini, politikasını ve kuvvetini hiçbir şekilde sarsamazlar.

Türk halkının kayıtsız ve şartsız hâkimiyetine sahip olduğunu bir defa daha ve kesinlikle tekrar ediyorum. Hâkimiyet, hiçbir anlamda, hiçbir şekilde, hiçbir renk ve hiçbir kılavuzlukta ortaklık kabul etmez. Unvanı ister halife ister başka bir şey olsun, hiç kimse bu milletin kaderine ortak çıkamaz. Millet buna kesinlikle müsaade edemez. Bunu teklif edecek hiçbir milletvekili bulunamaz. Bunun içindir ki, kaçmış olan halifenin halifeliğine son verip yenisini seçmek ve bu konu ile ilgili bütün işlemlerde belirttiğim görüşler çerçevesinde hareket etmek zaruridir. Başka türlüsüne kesinlikle imkân yoktur."

Sultan Vahdeddin, ülkeyi terk etmeden kısa süre önce İstanbul'da.

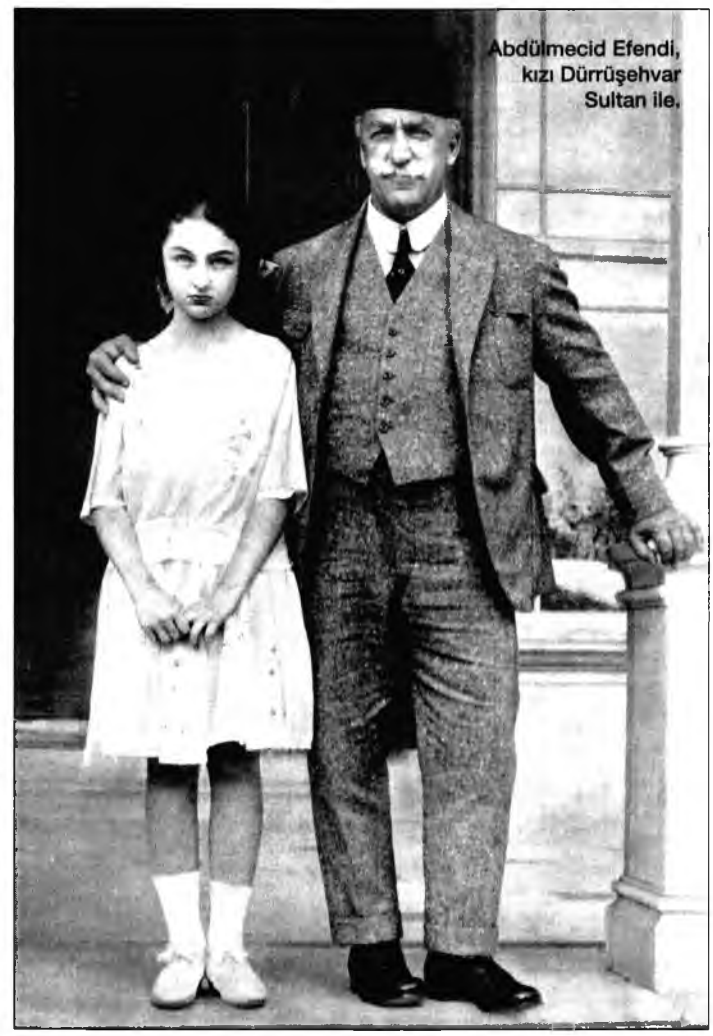
Abdülmecid Efendi, kızı Dürrüşehvar Sultan ile.

MUSTAFA KEMAL'İN HİLAFETE BAKIŞI

Saltanat ve hilafet konusunda hem Meclis'te hem halk arasında süren hararetli ve endişeli tartışmalara nasıl cevap verdiğini Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatır:

"Hilafet konusunda halkın şüphe ve endişesini gidermek için, her yerde gerektiği kadar konuştum ve açıklamalarda bulundum. Kesin olarak belirttim ki, milletimizin kurduğu yeni devletin mukadderatına, işlerine, bağımsızlığına, unvanı ne olursa olsun hiç kimseyi karıştıramayız! Milletin kendisi, kurduğu devleti ve onun bağımsızlığını koruyor ve sonsuz olarak da koruyacaktır! Millete anlattım ki, bütün Müslümanları içine alan bir devlet kurmak görevi ile yükümlü imiş gibi hayal edilen bir halifenin, görevini yerine getirebilmesi için, Türkiye Devleti ve onun bir avuç nüfusu, halifenin emrine tâbi tutulamaz. Millet buna razı olamaz! Türk halkı bu kadar büyük bir sorumluluğu bu kadar mantıksız bir görevi üzerine alamaz.

'Milletimiz, yüzyıllarca bu anlamsız ve boş görüşten hareket ettirildi. Fakat ne oldu? Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup yok olan Anadolu evlâtlarının sayısını biliyor musunuz?' dedim. 'Suriye'yi, Irak'ı elden çıkarmamak için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz? Ve sonuç ne oldu görüyor musunuz?' dedim. Halifeye dünyaya meydan okutmak ve onu bütün İslam dünyasının işlerinde söz ve yetki sahibi kılmak düşüncesinde olanlar, bu görevi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on katı nüfusa sahip olan büyük Müslüman kitlelerinden beklemelidirler!

'Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının, artık, kendi varlık ve mutluluğundan başka düşünecek bir şeyi yoktur... Başkalarına verilecek bir zerresi kalmamıştır!' dedim. Bir başka noktayı da halka iyice açıklayabilmek için şunları söyledim: 'Bir an için farz edelim ki,' dedim; 'Türkiye söz konusu görevi kabul etsin... Bütün İslam dünyasını bir noktada birleştirerek yönetmek gayesinde yürüsün ve başarmış da olsun! Pekâlâ ama, uyruğumuz ve idaremiz altına almak istediğimiz milletler, derlerse ki bize büyük hizmetler ve yardımlar yaptınız, teşekkür ederiz. Fakat, biz bağımsız kalmak istiyoruz. İstiklâl ve hâkimiyetimize kimsenin karışmasını uygun bulmayız! Biz kendi kendimizi yönetmeye muktediriz. O zaman Türk halkının bütün bu gayret ve fedakârlığı yalnızca bir teşekkür ve dua almak için mi göze alınacaktır?'

Görülüyordu ki, boş bir istek ve heves için, bir vehim ve hayal için, Türk halkını mahvetmek istiyorlardı. Hilafet ve halifeye görev ve yetki vermek düşüncesinin temelinde yatan esas bundan ibaretti. Efendiler, halka sordum: 'Bir İslam devleti olan İran ve Afganistan, halifenin herhangi bir yetkisini tanır mı, tanıyabilir mi?' Haklı olarak tanıyamaz. Çünkü, böyle bir yetki devletinin istiklalini milletinin hâkimiyetini ortadan kaldırır. Millete şunu da hatırlattım ki, kendimizi dünyanın hâkimi zannetmek gafleti, artık devam etmemelidir. Dünyanın durumunu ve dünyadaki gerçek yerimizi tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla milletimizi sürüklediğimiz felaketler artık yetişir! Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz.

Efendiler, bütün insanlığın görgü, bilgi ve düşüncede yükselip olgunlaşması, Hıristiyanlığı, Müslümanlığı, Budizmi bir yana bırakarak basitleştirilmiş ve herkes için anlaşılacak duruma getirilmiş saf ve lekesiz bir dünya dininin kurulması ve insanların, şimdiye kadar kavgalar, çirkeflikler, kaba istek ve iştahlar arasında bir sefalethanede yaşamakta olduklarını kabul ederek, bütün vücutları ve zekâları zehirleyen zararlı tohumları yok etmeye karar vermesi gibi şartların gerçekleşmesini gerektiren birleşik bir dünya devleti kurma hayalinin tatlı olduğunu inkâr edecek değiliz. Türkiye'ye musallat olmamak şartıyla, hilafetçileri ve Panislamizm taraftarlarını memnun etmek için, bu tasavvur ve tahayyül bir dereceye kadar bizde de tasvir edilmişti. Ortaya atılan görüş şuydu: Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da ve diğer kıtalarda yaşayan Müslüman toplumları, gelecekte herhangi bir gün kendi irade ve arzularını kullanacak bir güç ve özgürlüğe kavuşurlar ve

Son Halife Abdülmecid Efendi'yi tasvir eden bir kartpostal.

o zaman lüzumlu ve yararlı görürlerse, çağın gereklerine uygun birtakım uyuşma ve birleşme noktaları bulabilirler. Şüphesiz, her devletin, her toplumun biribirinden karşılayabileceği ihtiyaçları vardır. Karşılıklı çıkarları olacaktır. Tasarlanan bu bağımsız İslam devletlerinin yetkili temsilcileri bir araya gelip bir kongre yaparlar ve falan ve filan İslam devletleri arasında şu veya bu ilişkiler kurulmuştur.

Bu ortak ilişkileri korumak ve bu ilişkilerin gerektirdiği şartlar içinde birlikte hareket sağlamak için, bütün İslam devletlerinin temsilcilerinden kurulu bir meclis oluşturulacaktır. Birleşmiş olan İslam devletleri bu meclisin başkanı tarafından temsil edilecektir derlerse ve isterlerse, işte o zaman, o birleşik İslam devletine hilafet ve ortak meclisin başkanlığına seçilecek zata da halife unvanı verirler. Yoksa, herhangi bir İslam devletinin, bir kişiye bütün İslam dünyasının işlerini yönetme ve yürütme yetkisini vermesi akıl ve mantığın hiçbir zaman kabul edemeyeceği bir durumdur."

Lozan Barış Konferansı

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde verilen karar doğrultusunda, Lozan'da bir barış konferansı toplanması için vakit gelmişti. Barış görüşmelerinde Türk heyeti, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya temsilcilerine karşı ülkenin haklarını savunacaktı. Bu ülkeler dışında, Boğazlar meselesi görüşülürken Sovyet Rusya, Ukrayna ve Gürcistan; Ege Denizi üzerinde konuşulurken Bulgaristan katılacak, Amerika Birleşik Devletleri de gözlemci statüsünde konferansta bulunacaktı.

Böylesine önemli bir konferansta memleketi temsil edecek heyetin belirlenmesi önemli bir işti; zira Lozan'da yapılacak bu görüşmeler, I. Dünya Savaşı'ndan bu yana süren meseleleri çözümleyecek barış antlaşmasını hazırlayacaktı. Konferansta Türkiye'yi temsil edecek heyetin başkanını bizzat saptamaya karar veren Mustafa Kemal Paşa, seçimini, Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde başarılı bir tablo çizen İsmet Paşa'dan yana kullandı. Heyet başkanının siyasi bir unvan taşıması gereği ise, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in görevini İsmet Paşa'ya devretmesiyle çözümlendi. Böylece Hariciye Vekili İsmet Paşa önderliğinde yirmiden fazla heyet üyesi Lozan'da yapılacak toplantılara katılmak üzere hazırdı.

Açılış oturumu 20 Kasım 1922 günü yapılan barış görüşmelerinde İtilaf Devletleri temsilcilerinin beklentisi, çok zaman geçmeden bir barış antlaşması imzalanabileceği yönündeydi. Ancak İsmet Paşa'nın, Türkiye'nin hür ve bağımsız bir devlet olarak kabul edilmesi fikrinden yola çıkan ısrarlı talepleri görüşmelerin sekiz ay kadar devam etmesine neden oldu; zira İtilaf Devletleri hâlâ Sevr Antlaşması üzerinden

Altta
Hariciye Vekiii İsmet Paşa, Lozan Antiaşması'nın imzalanmasından sonra yabancı delegelerle.

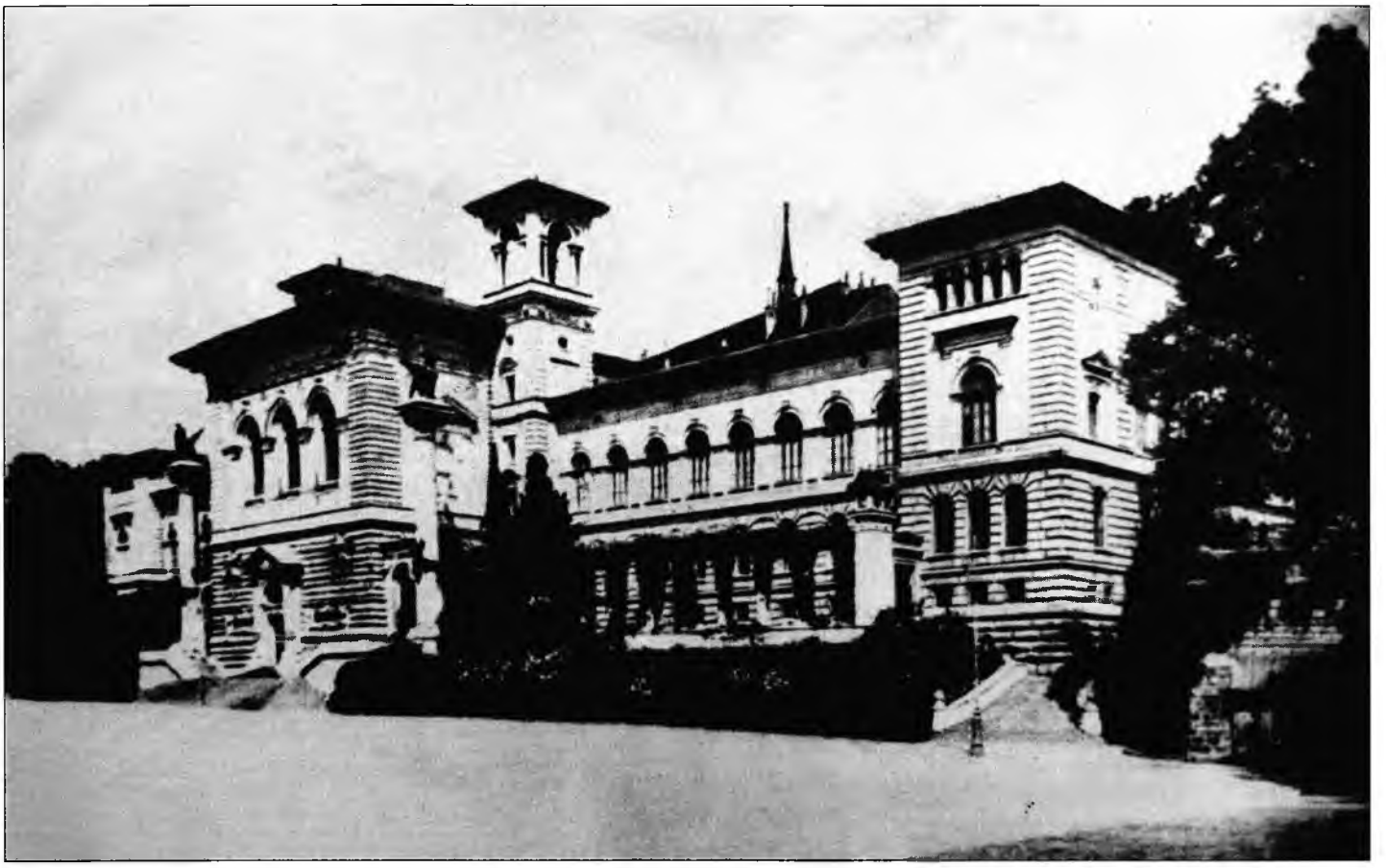

Üstte
Lozan Antlaşması'nın imzalandığı bina.

Altta
İsmet Paşa, Lozan'da bir sözleşmeye imza atarken.

hareket etmek gibi bir yönelim taşıyorlardı. Bu fikir çatışmasının karşılığı, genel oturumu 21 Kasım 1922 günü başlayan görüşmelerin 4 Şubat 1923'te kesintiye uğraması, ardından 23 Nisan 1922'de tekrar başlaması, barış antlaşmasının ise ancak 24 Temmuz 1923'te imzalanabilmesi olacaktı.

21 Kasım'da başlayan genel oturum uzun ve sert tartışmalarla 4 Şubat'ta tamamlandığında, İtilaf Devletleri'nin sunduğu sözleşme tasarısının sadece bazı maddeleri Türk heyeti tarafından kabul gördü. Yunanistan ile Türkiye arasındaki meselelerden mutabakata varılan noktalar, sivil tutuklular ile askeri esirlerin iki devlet arasında yapılacak özel bir antlaşmayla mübadele edilmesi; Doğu Trakya sınırını Meriç Nehri oluşturmak üzere İmroz ve Bozcaada'nın Türkiye'ye verilmesi, Yunanistan'a bırakılan Anadolu kıyısına yakın adaların sivilleştirilmesi ve İstanbul'da yaşayan Rumlar ile Batı Trakya'da yaşayan Türkler hariç tutulmak üzere Türkiye'deki bütün Rumlar ile Yunanistan'daki bütün Türklerin mübadele edilmesiydi. Yunanistan ile mutabakata varılamayan en önemli mesele, Yunan ordularının bir süredir devam eden savaşlar süresince Anadolu ve Doğu Trakya'da yarattıkları tahribatın giderilmesiydi.

İtilaf Devletleri ile Türkiye arasındaki meseleler söz konusu olduğunda gündeme gelenler ise, Fransa ile 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'nın Suriye sınırına ilişkin hükmünün teyit edilmesi; on iki adanın İtalya'ya bırakılması ve İngiliz mandasındaki Irak ile var olan Musul meselesinin çözümlenemeyip sonraki bir tarihe ertelenmesiydi. Konferansta anlaşma sağlanan önemli konulardan biri Boğazlar meselesi oldu. Yapılan uzun görüşmeler sonucu, Boğazlar hakkında, barış zamanlarında yabancı ticaret gemilerine tam serbestlik sağlanması; savaş zamanında Türkiye tarafsız konumda ise barış şartlarının uygulanması, Türkiye taraf ise tarafsız gemiler ve uçakların düşmana yardım etmemek şartıyla Boğazlardan geçebilmesi; Boğazlardan geçişte saptanan tonaj sınırlamasına uyulması; Türkiye ile savaş halindeki devletlerin denizaltılarınm Boğazlardan ancak su yüzünden geçebilmesi; transit olarak geçen savaş gemilerinin zorunlu durumlar dışında Boğazlarda durmaması; Boğazların sahilden 15-20 kilometrelik bir kısmının sivil hale getirilmesi; geçiş yapacak yabancı gemilere nezaret etmek üzere bir Türk temsilci başkanlığında, antlaşmaya taraf devletlerin temsilcilerinden oluşan ve Milletler Cemiyeti himayesinde görev yapacak bir Boğazlar Komisyonu kurulması hükümleri karara bağlandı.

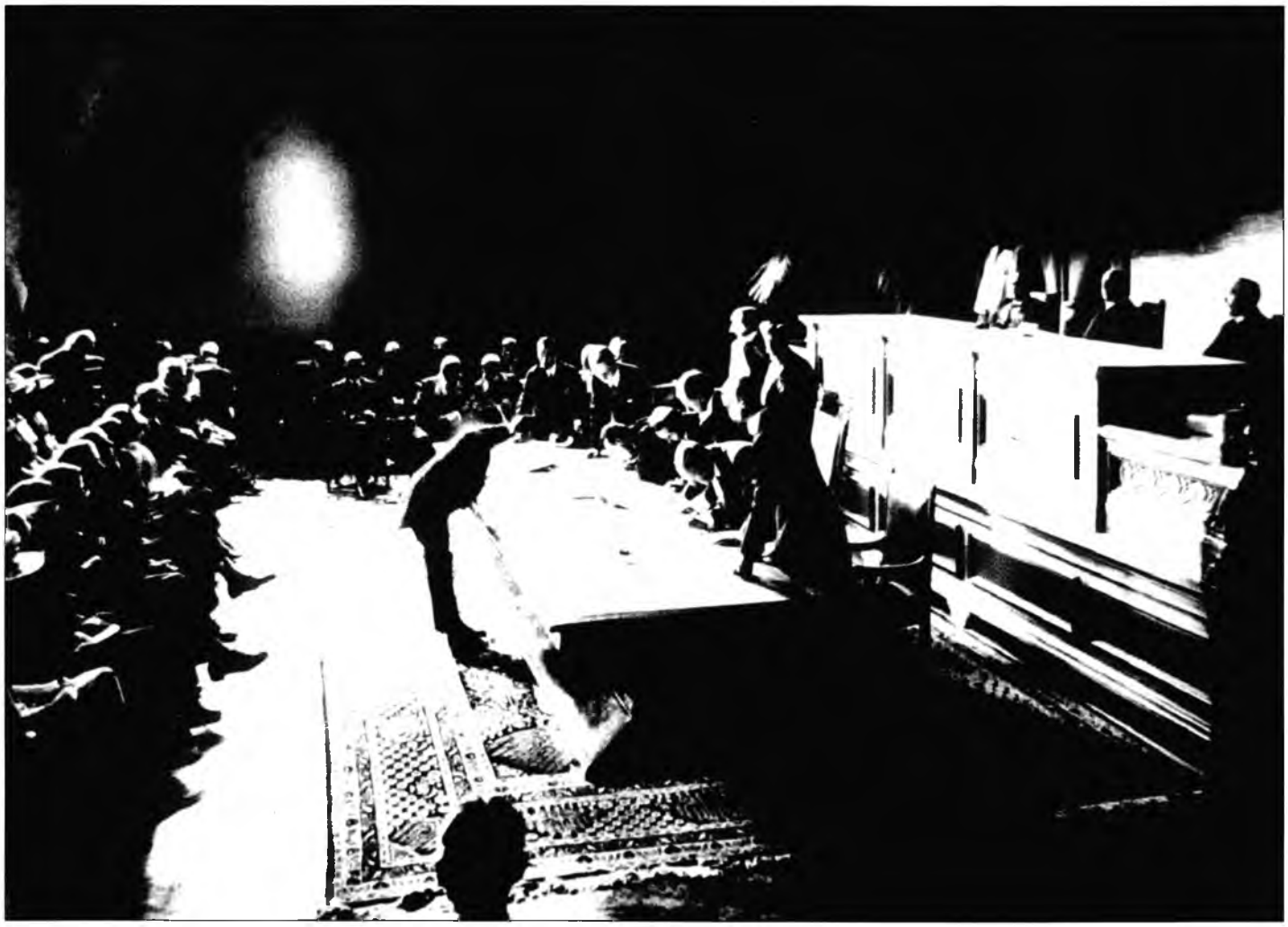

Üstte
Aylar süren görüşmelerden sonra Lozan'da 24 Temmuz 1923 günü imzalar atıldı.

Sağda
Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın Lozan Konferansı dönüşünde İstanbul'da törenle karşılanışı (10 Ağustos 1923).

İtilaf Devletleri ile anlaşmaya varılamayan önemli noktalardan biri, borçlar konusuydu. Osmanlı borçlarının imparatorluktan ayrılmış ülkeler arasında taksim edilmesi büyük tartışmalar yol açmakla birlikte, bu konuda bir çözüme varılamadı. İtilaf Devletleri temsilcilerinin, Osmanlı İmparatorluğu döneminde birçok alanda elde ettikleri imtiyazları bir şekilde devam ettirmeye çalışmaları bir diğer anlaşmazlık noktasıydı. İstanbul ve Boğazların İtilaf Devletleri'nce tahliyesi de yine olumlu bir sonuca bağlanamamıştı.

Sonuçta, anlaşmaya varılan noktalar kadar uyuşmazlığın devam ettiği noktaların da önemli meseleler hakkında olması ve İtilaf Devletleri'nin taleplerinin İsmet Paşa tarafından reddedilmesi 4 Şubat 1923'te konferans görüşmelerinin iki aylık bir kesintiye uğramasına yol açtı. İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönmesinin hemen ardından Meclis'te yapılan gizli oturumlarda şiddetli tartışmalar yaşanıyor, mebuslar söz konusu kararların tavizler içerdiğini savunuyordu. Sonuçta İtilaf Devletleri yüksek komiserlerine gönderilen bir notayla, görüşmelerin yeniden başlaması talep edildi. 23 Nisan 1923 tarihinde başlayan ikinci aşamada, daha önce çözümlenemeyen sorunlar üzerinde duruluyordu. İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki kapitülasyon haklarını şekil değişiklikleriyle devam ettirmek ve kabotaj haklarından vazgeçmemek konusundaki ısrarlarına karşılık İsmet Paşa'nın dirençli tavrı sonuç verdi ve sonuçta kapitülasyonların küçük şartlar haricinde kaldırılması ve kabotaj hakkının Türk vatandaşlarına tanınması karara bağlandı. Savaş tazminatı ödememekte ısrar eden Yunanistan ise bunun yerine Karaağaç'tan çekilmeyi kabul etti.

Aylar süren tartışmalar sonucu şartları hazırlanan Lozan Barış Antlaşması, ekindeki belge ve mektuplarla birlikte 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalandı. Bu antlaşmayla, güney sınırları hariç, Misak-ı Milli doğrultusunda sınırlar belirginleştirilmiş oluyor, doğuda bir Ermeni devleti ve batıda bir Yunan devleti baskısı geride kalıyor, Türkiye Devleti, bağımsızlığı üzerindeki tehditlerin büyük bölümünden kurtuluyordu. Bu antlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu hazırlayan Sevr Antlaşması'nın yerine, Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıcının temellerini kuvvetlendirerek bambaşka bir pencere açıyordu.

İSTEKLERİMİZ TABİİ HAKLARIMIZDI

Mustafa Kemal Paşa, Lozan'da imzalanan antlaşma ile ilgili görüşlerini Nutuk'ta şöyle aktarır:

"Bir süre Ankara'da Lozan Konferansı görüşmelerini takip ettim. Görüşmeler hararetli ve tartışmalı geçiyordu. Türk haklarını tanıyan olumlu bir sonuç görülmüyordu. Ben bunu pek tabiî buluyordum. Çünkü, Lozan barış masasında ele alınan meseleler yalnız üç dört yıllık yeni devreye ait ve onunla sınırlı kalmıyordu. Yüzyılların hesabı görülüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık ve bu kadar kirli hesapların içinden çıkmak, elbette, o kadar basit ve kolay olmayacaktı.

Efendiler, bilindiği üzre, yeni Türk Devleti'nin yerini aldığı Osmanlı Devleti, Uhud-ı Atîka adı altında birtakım kapitülasyonların esiri idi. Hıristiyan halkın birçok hakları ve ayrıcalıkları vardı. Osmanlı Devleti, Osmanlı ülkesinde oturan yabancılara karşı yargı hakkını uygulayamazdı; Osmanlı vatandaşlarından aldığı vergiyi, yabancılardan alması engellenmiş bulunuyordu. Devletin varlığını kemiren ve kendi sınırları içinde yaşayan azınlıklarla ilgili tedbirler alması mümkün değildi. Osmanlı Devleti, kendisini kuran temel unsurun, Türk milletinin, insanca yaşamasını sağlayacak tedbirleri alma bakımından da engellenmişti; memleketi imar edemez, demiryolu yaptıramazdı. Hatta okul yaptırmakta bile serbest değildi. Bu gibi durumlarda yabancı devletler hemen işe karışırlardı.

Osmanlı hükümdarları ve çevresindeki yakınları debdebe ve gösteriş içinde yaşayabilmek için memleket ve milletin bütün servet kaynaklarını kurutması dışında, milletin her türlü çıkarlarını feda etmek, devletin haysiyet ve şerefini ayaklar altına almak suretiyle birçok dış borçlar yapmışlardı. O kadar ki, devlet bu borçların faizlerini bile ödeyemeyecek duruma gelmişti ve dünya gözünde 'müflis' (iflas etmiş) sayılmıştı.

Efendiler, mirasçısı olduğumuz Osmanlı Devleti'nin dünya gözünde hiçbir değeri, fazileti ve haysiyeti kalmamıştı. Devletlerarası hukukun dışında tutulmuş, sanki, himaye ve korunmaya muhtaç bir duruma gelmiş gibi kabul ediliyordu.

Geçmişteki hoşgörürlüğün ve yapılan yanlışların sorumlusu biz olmadığımıza göre, yüzyılların birikmiş hesapları bizden sorulmamak gerekirken, bu konuda da dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü. Milleti ve memleketi gerçek istiklal ve hâkimiyetine sahip kılmak için, bu güçlüğe ve fedakârlığa da katlanmak bize yüklenmişti. Ben, olumlu bir sonuç alınacağından emindim. Türk milletinin varlığı, istiklali, hâkimiyeti için ne pahasına olursa olsun elde etmeye mecbur olduğu hakların dünyaca tanınacağından asla şüphem yoktu. Çünkü, gerçekte bu haklar, kuvvetle, liyakatle fiili ve maddi olarak elde edilmişti. Konferans masasında istediğimiz, zaten elde edilmiş olan bu hakların usulünce ifade ve onaylanmasından başka bir şey değildi. İsteklerimiz, açık ve tabii haklarımızdı. Bundan başka, haklarımızı kazanmak ve korumak için kudretimiz de vardı; kuvvetimiz de yeterliydi. En büyük kuvvetimiz, en güvenilir dayanağımız milli hâkimiyetimizi kavramış, onu fiili olarak halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi fiilen ispatlamış olmamızdı."

KRONOLOJİ

3 Ekim 1922
Mudanya Konferansı, öğleden sonra başladı.

4 Ekim 1922
Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa, Mudanya Konferansı'nın ilk iki günündeki görüşmeler ve konferanstaki siyasi hava üzerine Mustafa Kemal Paşa'ya bir rapor gönderdi.

6 Ekim 1922
Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü'ye, Trakya'nın TBMM Hükümeti'ne iadesi İtilaf Devletleri'nce kabul edilmediği taktirde 6/7 Ekim'de hemen İstanbul üzerine hareket edileceğini bildiren bir telgraf gönderdi.

11 Ekim 1922
Mudanya Mütarekesi imzalandı.

15 Ekim 1922
Mudanya Mütarekesi yürürlüğe girdi.

19 Ekim 1922
Ankara Hükümeti'nce Trakya'yı teslim almakla görevlendirilen Refet Paşa, Mudanya'dan Gülnihal vapuruyla İstanbul'a geldi ve burada törenle karşılandı.

26 Ekim 1922
İsmet Paşa, Hariciye Vekilliği görevine getirildi.

27 Ekim 1922
İtilaf Devletleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni, 13 Kasım 1922'de Lozan'da toplanacak olan barış konferansına davet ettiler.

29 Ekim 1922
TBMM Hükümeti, İtilaf Devletleri'ne Lozan'daki konferansa daveti kabul ettiğini bildirdi.

31 Ekim 1922
Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda, milli hâkimiyetin gerçekleşmesi ve Lozan'a gidecek heyetler meselesi görüşüldü.

Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı saltanatının kaldırılmasının zaruri olduğuna yönelik bir konuşma yaptı.

1 Kasım 1922
Türkiye Büyük Millet Meclisi, hilafet ve saltanatın birbirinden ayrılarak saltanatın kaldırılmasına dair karar aldı.

2 Kasım 1922
Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli oturumunda, Lozan Konferansı'na katılacak Türk heyetinin hükümetçe belirlenmesi kararı alındı.

3 Kasım 1922
Hariciye Vekili İsmet Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'de, Lozan'da izlenecek hareket hakkında bir beyanat verdi.

4/5 Kasım 1922
Ankara Hükümeti, İstanbul'un idaresine el konulduğuna dair aldığı kararı, Refet Paşa aracılığıyla İstanbul Hükümeti'ne bildirdi.

5 Kasım 1922
İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti, Ankara'dan hareket etti.

9 Kasım 1922
Türk heyeti, akşam trenle Lozan'a vardı.

17 Kasım 1922
Sultan Vahdeddin, Malaya adlı İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'dan Malta'ya hareket etti.

18 Kasım 1922
Firar eden Vahdeddin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından halifelik tahtından indirildi ve yerine Abdülmecid Efendi seçildi.

20 Kasım 1922
Lozan Konferansı törenle açıldı.

30 Ocak 1923
Türkiye ile Yunanistan arasında Lozan'da, "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Anlaşma ve Protokol" imzalandı.

4 Şubat 1923
Lozan Konferansı, iki ay devam eden görüşmelerden sonra kesintiye uğradı.

18 Nisan 1923
İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyeti, kesilen Lozan görüşmelerine tekrar katılmak üzere İstanbul'dan Lozan'a hareket etti.

23 Nisan 1923
Lozan Konferansı ikinci kez toplandı.

24 Nisan 1923
Lozan Konferansı sona erdi ve Lozan Antlaşması imzalandı.

10 Ağustos 1923
İsmet Paşa Lozan'dan İstanbul'a döndü ve burada törenle karşılandı.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

21

Yeni Bir Düzen

Koç

Cumhuriyet'in İlanı

Lozan Antlaşması ile Misakı Milli'ye en uygun kararların alınmasının ardından, artık idari yenilikleri yapmak gerekiyordu. Kuruluşundan itibaren geçen üç yıllık sürede, yaşanan savaş ortamına rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi görevini yerine getirmişti; şimdi ise geçmiş dönemi değerlendirerek içinde bulunulan yeni şartlarda yeni bir seçime gidilmesi uygun olacaktı.

Bu arada İstanbul cephesinde bir değişiklik yaşanmış, Lozan Antlaşması'nda gündeme gelen barış şartlarının onaylanması üzerine, 1918 yılından itibaren konuşlandıkları İstanbul'daki varlıklarını 1920 yılında resmi bir işgale dönüştürmüş olan İtilaf Devletleri, artık şehir terk etmek zorunda kalmış, 6 Ekim 1923 günü İstanbul halkı nihayet silahların gölgesinden tümüyle kurtulmuştu.

Ancak şimdi gündemde, yüzyıllardır uygarlıkların başkenti olan İstanbul'un yeni Türkiye'nin de başkenti olup olmayacağı sorusu vardı. Eğer öyle olacak ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi artık faaliyetlerini bu şehirde sürdürmek üzere bir düzen kurmalıydı.

Ankara ise Aralık 1919'dan itibaren milli hareketin merkezi olmuş, bugüne kadar gelinen bütün aşamalara ev sahipliği yapmıştı. Bugünkü durum itibariyle de aslında fiilen başkentlik işlevini sürdüren şehir Ankara'ydı. Buradan hareketle, İsmet Paşa ve arkadaşları, bu durumu kanunla belirlemek üzere bir öneride bulundular. Tek maddeden oluşan bu öneri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 13 Ekim 1923 tarihli oturumunda büyük çoğunlukla kabul edildi ve "Türkiye Devleti'nin yönetim yeri Ankara'dır" cümlesiyle, yeni Türkiye başkentine resmi anlamda kavuşmuş oldu.

Meclis'te seçim konusu ise Mustafa Kemal Paşa'nm yayınladığı bir beyannameyle gündemdeydi. Beyannamede, girilmesi

Altta
6 Ekim 1922'de Şükrü Naili Paşa'nın komutasındaki milli kuvvetlerin İstanbul'a girişini coşkuyla kutlayan Kuleli Askeri Lisesi öğrencileri.

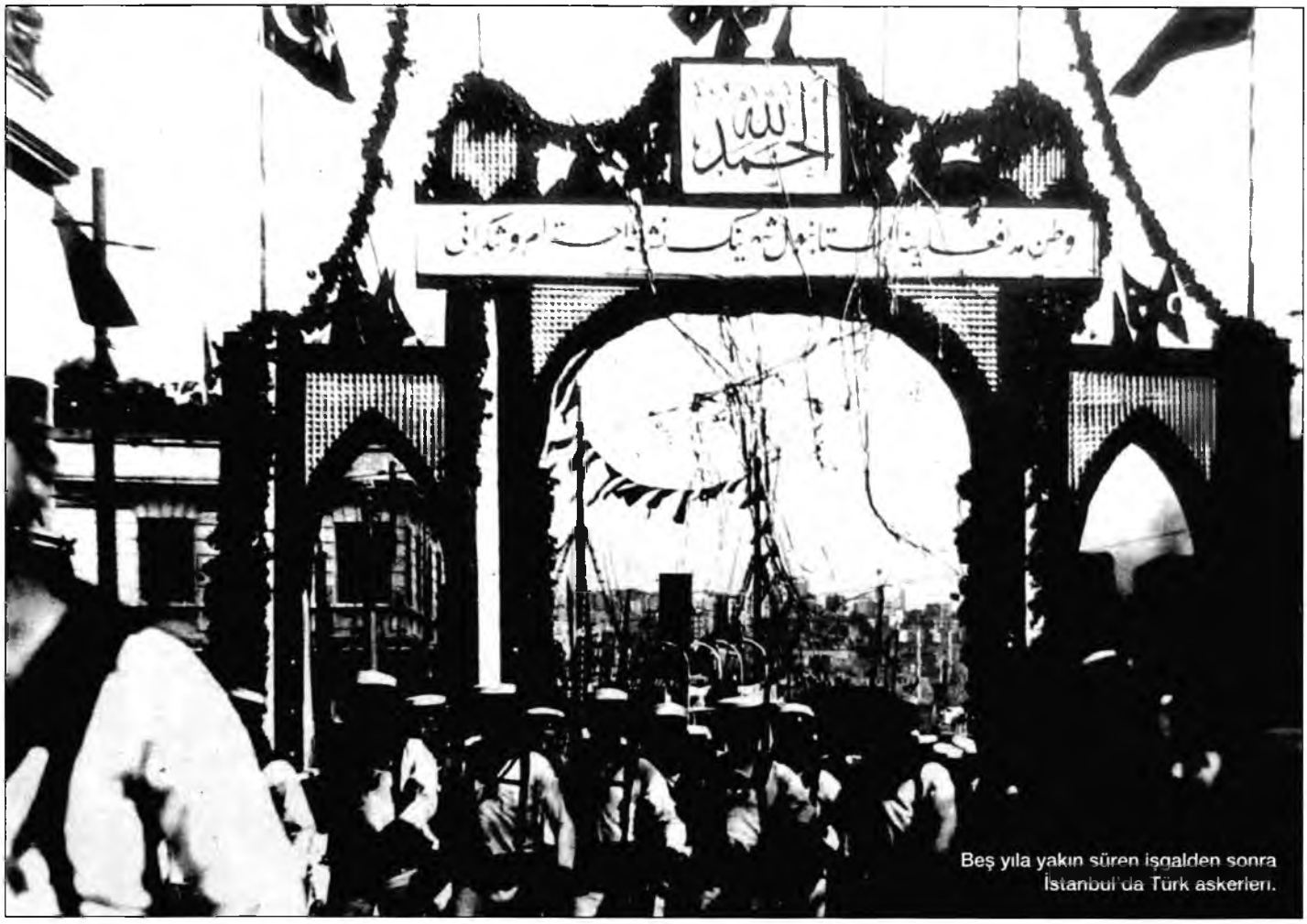

Beş yıla yakın süren işgalden sonra İstanbul'da Türk askerleri.

umulan yeni barış ortamında bütün çabaların memleketin ekonomisini iyileştirmek, her türlü teşkilatı kurmak ve milletin refaha erişmesini sağlamak için yoğunlaşılacağı bildiriliyordu. Bunun için atılacak siyasi adım ise, "Halk Fırkası" adlı bir parti kurularak Meclis'teki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubunun bu partiye dahil olmasıydı.

Kurulacak partinin esaslarını belirlemek üzere 9 maddeden oluşan esaslar belirlenmişti. Birinci madde, "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü halkın kaderini bizzat ve fiilen idare etmesi esasına dayanır. Milletin gerçek ve yegâne temsilcisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye Büyük Millet Meclisi dışında hiçbir fert, hiçbir makam milletin kaderine hakim olamaz" cümleleriyle, hem bugüne kadar uğruna savaşılan amacı, hem de bundan sonra alınacak tavrı açıklıkla anlatıyordu.

İkinci madde, 1 Kasım 1922 tarihinde alınan kararla saltanatın kaldırılmasının "değişmez bir düstur" olduğunu bir kez daha teyit ediyordu. Bundan sonraki maddelerde ise memleketin asayişine, hukuk işleyişine, alınacak ekonomik tedbirlere, askerliğe ve devlet memuriyetine dair hükümler yer alıyordu.

Bu beyannamenin yayınlanmasının ardından, seçim hazırlıklarına girişildi. Seçim çalışmaları, fırka adına bir heyet tarafından istasyondaki hususi kalem binasında bir odada yürütülüyor, Mustafa Kemal Paşa da her gün burada geç saatlere kadar çalışmalara katılıyordu.

20 Ocak 1921 tarihinde ilan edilmiş olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki bazı maddelerde birtakım değişiklikler yapılarak birinci maddenin sonuna "Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyettir" cümlesi eklendi, üçüncü madde "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükümetin ayrıldığı idare kollarını İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder" şeklinde düzenlendi. Sekizinci ve dokuzuncu maddeler ise şu şekildeydi:

"Türkiye cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Umumi Heyeti tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi yeni cumhurbaşkanının seçilmesine kadar devam eder. Görev süresi biten cumhurbaşkanı yeniden seçilebilir.

Türkiye cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu sıfatla lüzum gördükçe Meclis'e ve Vekiller Heyeti'ne başkanlık eder.

Başbakan, cumhurbaşkanı tarafından ve Meclis üyeleri arasından seçilir. Diğer bakanlar, başbakan tarafından ve yine Meclis üyeleri arasından seçildikten sonra cumhurbaşkanı tarafından hepsi birden Meclis'in onayına sunulur. Meclis, toplantı halinde değilse, onaylama, Meclis'in toplantısına bırakılır."

Bir not defterinin sayfalarına yazılmış bu maddeler, Mustafa Kemal Paşa'nın yelek cebinden çıkarılarak "Bunları müsvedde halinde tebyiz edeceksin. Yazılar biraz karışıktır; dikkat et; okuyamadığın yahut anlayamadığın bir yer olursa beni buraya çağırır sorarsın. Bir cümle düşüklüğüne rastlarsan düzeltmeye mezunsun. Aynı zamanda şunu da söyleyeyim ki bunları şimdilik yalnız sen ve ben bileceğiz. Amirlerine dahi bahsetmeye lüzum yoktur" sözleriyle Hasan Rıza (Soyak) Bey'e verilecekti.

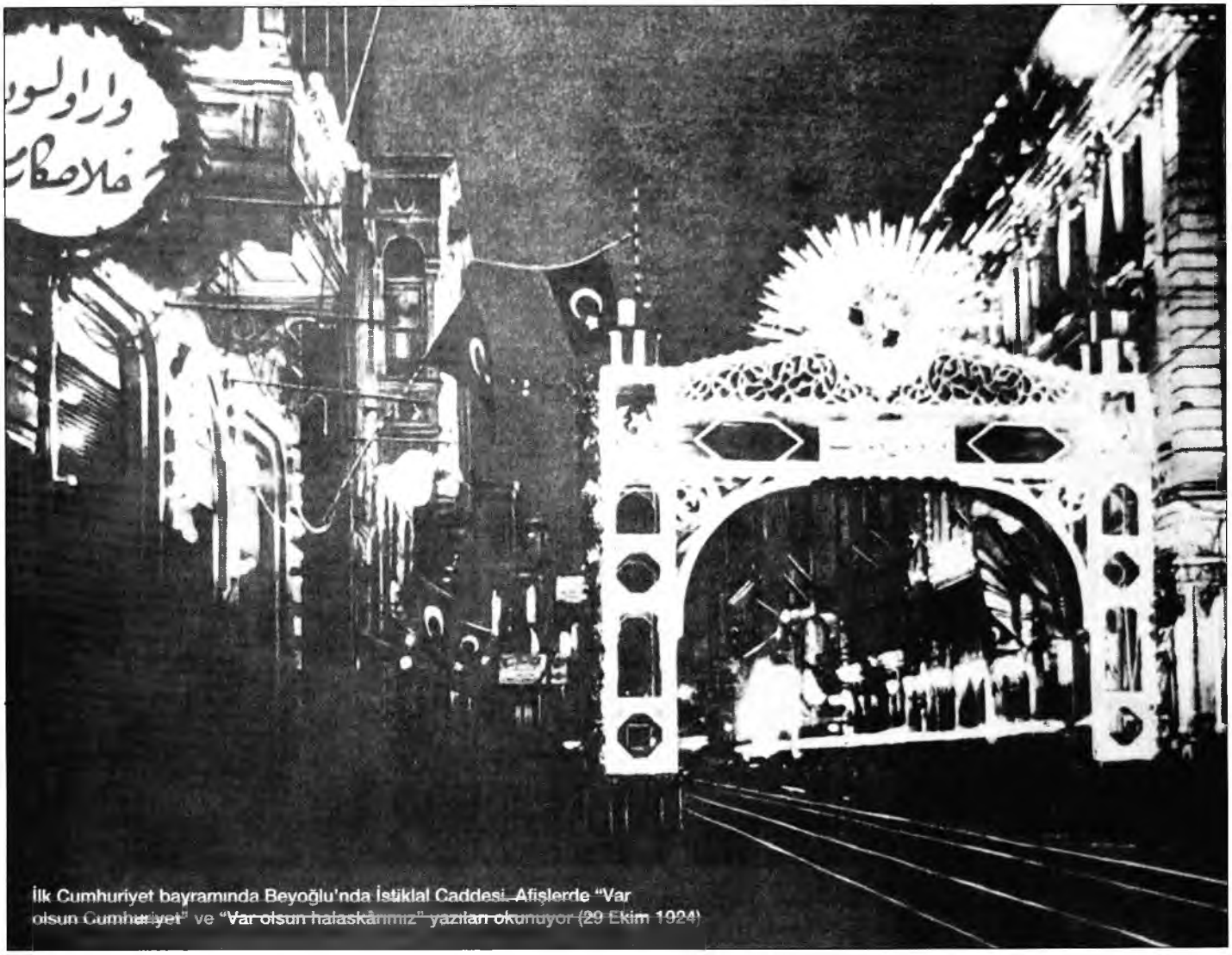

İlk Cumhuriyet bayramında Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi. Afişlerde "Var olsun Cumhuriyet" ve "Var olsun halaskârımız" yazıları okunuyor (29 Ekim 1924)

Hasan Rıza Bey bu notları temize çekerken ara sıra başında durup kontrol eden Mustafa Kemal Paşa, daha sonra metin üzerinde biraz daha çalışarak tam bir anayasa tasarısı meydana getirecekti. Bu arada Meclis'teki Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüşmesi gerçekleşmiş, 11 Eylül 1923 tarihli ilk toplantıda Fırka Nizamnamesi tüm üyeler tarafından imzalanmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilan edileceği 29 Ekim 1923 tarihine kadar herhangi bir ortamda doğrudan doğruya "Cumhuriyet" lafı etmiyor, bu arada etrafındakilerin eğilimini ölçüyor, fikrini açıklamak için uygun fırsatı kolluyordu. Devlet idaresi, Cumhuriyet'ten söz etmeksizin "milli hâkimiyet" ilkeleri çerçevesinde yoğunlaştırılmaya çalışılıyordu; ancak bir adım daha ileri giderek, Büyük Millet Meclisi'nden daha büyük bir makam olmadığını telkinde ısrar etmek, saltanat ve hilafet makamları olmadan da devleti idare etmenin mümkün olacağını ispat etmek gerekiyordu.

Devlet başkanından bahsetmeksizin onun görevi fiilen Meclis başkanına yaptırılıyor, fiiliyatta var olan hükümet, "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" adını taşıyor, kabine sistemine geçmekte çekingen davranılıyordu; zira memlekette küçümsenemeyecek bir çoğunluk teşkil eden saltanatçıların, hemen padişahın yetkisini kullanması gerektiğini ortaya atmaları tehlikesi kapıda bekliyordu. Bu hassas geçiş döneminde atılacak her adımda, söylenecek her sözde, kurulacak her ilişkide çok dikkatli davranmak gerekiyordu.

Bu günlerde Mustafa Kemal Paşa sadece Avusturya kaynaklı *Neue Freie Press* adlı gazeteye verdiği bir demeçte "Yeni Türkiye devletinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk maddelerini size takrir edeceğim" diyerek üzerinde çalıştığı iki maddeyi bildirmiş, ardından şu cümleyi kurmuştu: "Bu iki maddeyi bir kelime ile özetlemek mümkündür: Cumhuriyet."

Mustafa Kemal Paşa'nın beklediği fırsat, ekim sonlarında, mevcut Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun uygulamasına dair bir sorun aracılığıyla kendini gösterdi. Ali Fethi (Okyar) Bey Dahiliye Vekâleti'ndeki görevinden istifa etmiş, Ali Fuat Paşa'nın Meclis ikinci reisliğinden çekilmesi de bu kademeyi boş bırakmıştı. Kanuna göre Meclis Umumi Heyeti bu görevlere yeni isimler seçmeliydi. Meclis'te var olan muhalifler, hükümetin önerilerine karşılık farklı isimler ortaya atmış, bu öneri Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmemişti. Bu durum, Meclis çalışmalarında kişisel duyguların öne geçtiğini ve hükümetin çalışma düzeninin her geçen gün sekteye uğratıldığını gösteriyordu.

25 Ekim Perşembe günü ve bir sonraki gün Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa başkanlığında bir araya gelen Vekiller Heyeti, Paşa'nın, Heyet Reisi Fethi Bey ve diğer heyet üyelerinin istifa zamanının geldiği yönündeki sözleriyle karşılaştı. Sadece Fevzi Paşa bu isimlerden hariç tutulacaktı; zira memleketin askeri meselelerinin idaresi tesadüfi bir kişiye teslim edilemezdi. Verilen bu karar doğrultusunda, 26 Ekim

MUSTAFA KEMAL PAŞA CUMHURBAŞKANI

Mustafa Kemal Paşa, 29 Ekim 1923 günü Meclis kürsüsünden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı sıfatıyla mebus arkadaşlarına şöyle sesleniyordu:

"Muhterem arkadaşlar! Dünya çapında önemli ve olağanüstü olaylar karşısında, muhterem milletimizin gerçek bilincine değerli bir belge olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini açıklığa kavuşturmak için kurulmuş olan özel komisyon tarafından yüksek heyetinize teklif edilen kanun tasarısının kabulü dolayısıyla, Türkiye Devleti'nin zaten bütün dünyaca malum olan, malum olması lazım gelen mahiyeti beynelmilel unvanıyla adlandırıldı. Bunun tabii bir gereği olmak üzere bugüne kadar doğrudan doğruya Meclis başkanlığında bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığınız bu görevi, cumhurbaşkanı unvanıyla yine aynı arkadaşınıza, bu aciz arkadaşınıza tevcih buyurdunuz.

Bu münasebetle şimdiye kadar hakkımda gösterdiğiniz sevgi, samimiyet ve güveni bir defa daha göstermekle, yüksek kadirşinaslığınızı ispat etmiş oluyorsunuz. Bundan dolayı yüce heyetinize bütün samimiyetimle teşekkürlerimi arz ederim.

Efendiler, asırlardan beri doğuda haksızlığa ve zulme uğramış olan milletimiz, Türk milleti, hakikatte sahip bulunduğu yüksek kabiliyetlerden yoksun zannediliyordu. Son senelerde milletimizin fiili olarak gösterdiği kabiliyet, istidat ve kavrayış kendi hakkında kötü düşünenlerin ne kadar gafil ve ne kadar gerçeği görmekten uzak, görünüşe aldanan insanlar olduğunu pek güzel ispat etti.

Milletimiz kendisinde var olan vasıfları ve değeri, hükümetinin yeni ismiyle, medeniyet dünyasına çok daha kolaylıkla gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünya devletleri arasında tuttuğu yere layık olduğunu eserleriyle ispat edecektir.

Arkadaşlar, bu yüksek rejimi yaratan Türk milletinin son dört yıl içinde kazandığı zafer, bundan sonra da birkaç misli olmak üzere kendini gösterecektir. Bendeniz, kazandığım çok önemli gördüğüm bir noktadaki ihtiyacı arz etmek mecburiyetindeyim. O ihtiyaç, yüce heyetinizin şahsım hakkındaki sevgi, güven ve desteğin devamıdır. Ancak bu sayede ve Allah'ın yardımıyla, bana verdiğiniz ve vereceğiniz görevleri en iyi şekilde yapabileceğimi ümit ediyorum.

Daima muhterem arkadaşlarımın ellerine çok samimi ve sıkı bir şekilde yapışarak, kendimi onların şahıslarından bir an bile uzak görmeyerek çalışacağım. Daima milletin sevgi ve güvenine dayanarak hep beraber ileri gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır."

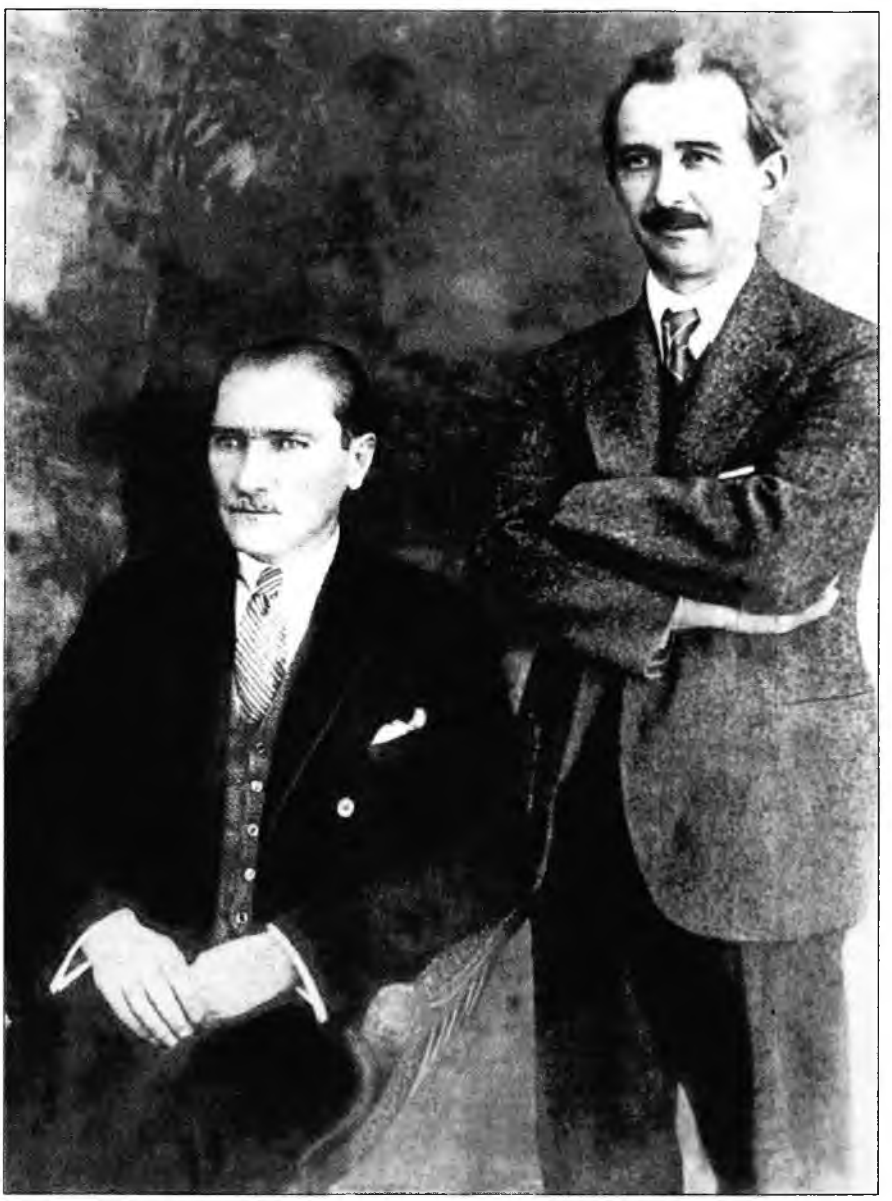

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hükümetini kuran Başbakan İsmet İnönü.

Üstte
Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'da karşılanışı (15 Mart 1923). Karşılama ekibinin başında öğretmen ve öğrenciler bulunuyor.

Sağ sayfada
Gazi Mustafa Kemal Paşa Mersin'de Millet Bahçesi'nde Mersinlilere hitap ediyor (17 Mart 1923).

akşamı Vekiller Heyeti üyeleri Mustafa Kemal Paşa'ya sundukları şu mektupla istifa ettiler: "Türkiye devletinin, karşısında bulunan dahili ve harici mühim ve müşkil vazifeleri kolaylıkla neticelendirmekte muvaffak olması için gayet kuvvetli ve Meclis'in tam müzaheretine mazhar bir Vekiller Heyetine kati ihtiyaç bulunduğu kanaatindeyiz. Buna binaen, Yüksek Meclis'in her suretle itimat ve müzaheretine dayanan bir Vekiller Heyeti teşekkülüne hizmet etmek maksadıyla istifa eylediğimizi kemali hürmetle arz eyleriz efendim."

İstifanın ardından mebuslar bir araya gelip çeşili listeler oluşturmaya çalışıyorlardı; fakat hiçbir grup tarafından, Meclis Umumi Heyeti'nin onaylayabileceği nitelikte bir liste çıkarılamıyordu. 28 Ekim akşamı, toplantı halinde bulunan Fırka İdare Heyeti de Mustafa Kemal Paşa'yı davet ederek kendisine bir liste sundu. Ancak bu listede de bazı aksaklıklar olduğu görülüyordu. Bunun üzerine, heyet üyelerine daha kesin bir liste oluşturmaları direktifini veren Mustafa Kemal Paşa, bu vesileyle, uzun zamandır içinde tuttuğu niyeti de şu cümleyle mebuslara açıkladı: "Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz."

29 Ekim 1923 günü saat 10.00'da toplanan Halk Fırkası Grubu, Vekiller Heyeti seçimi konusunda tartışmalara başlamış, hazırlık mahiyetinde bir liste meydana getirmişti. Ancak İzmir Mebusu Celal (Bayar) Bey'in, seçimde acele edilmemesi ve doğru isimlerin saptanması için iyice düşünülmesi önerisi üzerine, bu meselenin Mustafa Kemal Paşa aracılığıyla halledilmesine karar verildi. Toplantıya davet edilen Paşa, doğruca kürsüye çıkarak, kendisine bir saat kadar müsaade edilirse bir çözüm yolu bulup sunacağını dile getirdi. Bu bir saat içinde, gerekli gördüğü mebusları Meclis'teki odasına davet ederek onlara 28/29 Ekim gecesi hazırladığım kanun tasarısını gösterdi. Saat 13.30'da Fethi Bey'in başkanlığında yeniden toplanan Parti Genel Kurulu'nda Mustafa Kemal Paşa ilk sözü alarak kürsüde şu konuşmayı yaptı:

"Saygıdeğer arkadaşlar, üzerinde durduğumuz meselenin çözümünde karşılaşılan

güçlüklerin sebebi, bütün arkadaşlarca anlaşılmıştır sanırım. Eksiklik ve yanlışlık, uygulamakta olduğumuz usul ve şekildedir. Gerçekten de, yürürlükteki Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre, bir hükümet kurmaya teşebbüs ettiğimiz zaman, bütün arkadaşların her biri vekilleri ve hükümeti seçmek mecburiyeti ile karşı karşıya kalıyor. Hepinizin birden hükümet üyelerini seçmek zorunda kalmanızda görülen güçlüğün giderilmesi zamanı gelmiştir. Geçen dönemde de aynı şekilde güçlükle karşılaşılıyordu. Görülüyor ki, bu usul bazan birçok karışıklıklara yol açıyor. Yüksek heyetiniz bu güçlüğün çözülmesi için beni görevlendirdi. Ben de bilginize sunduğum bu görüşten hareket ederek düşündüğüm şekli tespit ettim. Onu teklif edeceğim. Teklifim kabul edilirse kuvvetli ve kendi içinde uyumlu bir hükümet kurmak mümkün olacaktır. Devletimizin şekil ve niteliğini tespit eden ve hepimiz için bir gaye olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muzun bazı noktalarına açıklık kazandırmak gerekir."

Mustafa Kemal Paşa, bu sözlerin ardından tasarıyı kâtiplerden birine uzatarak kürsüden ayrıldı. Teklifin niteliği anlaşıldıktan sonra hemen mebuslar arasında tartışmalar başladı. Çeşitli eğilimlere sahip mebusların görüşlerini beyan etmelerinin ardından, teklifin bütünü ve ardından da maddeler okunarak görüşüldü ve sonuçta tüm maddeler kabul edilerek toplantıya son verildi. Aynı akşam saat 18.00'de Meclis toplantısı açıldı. Kanun teklifi, Kanun-ı Esasi Encümeni tarafından usulen incelenip tutanağı hazırlanırken, Meclis diğer işlerle meşgul oluyordu.

Sonunda, başkanlık kürsüsünde oturan Başkan Vekili İsmet Paşa'nın "Kanun-ı Esasi Encümeni, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklikler yapılması ile ilgili tasarının öncelikle ve derhal görüşülmesini teklif ediyor" sözlerinin "Kabul!" sesleriyle karşılanması üzerine tutanak okundu. Nihayet, kanun, birçok konuşmacının "Yaşasın Cumhuriyet!" sesleriyle alkışlanan konuşmalarıyla kabul edildi.

Hemen ardından cumhurbaşkanı seçimi için yapılan oylamanın sonuçları ise İsmet Bey tarafından şu şekilde bildiriliyordu: "Türkiye Cumhurbaşkanlığı için yapılan oylamaya yüz elli sekiz kişi katılmış ve cumhurbaşkanlığına yüz elli sekiz üye, oybirliği ile Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni seçmişlerdir."

Cumhuriyet kararı 29/30 Ekim 1923 gecesi saat 20.30'da verilmiş, on beş dakika sonra cumhurbaşkanı seçilmiş ve bu yeni gelişme aynı gece bütün memlekette gece yarısından sonra yüz bir pare top atılarak ilan edilmişti.

Cumhuriyet'in ilanı, bütün milletçe sevinçle karşılanırken İstanbul'da bazı kimseler ve iki üç gazete bu sevince katılmaktan çekinip durumu endişeyle karşılıyor, hatta Cumhuriyet'in ilanına önayak olanları eleştirmeye girişiyorlardı. Bu, Mustafa Kemal Paşa'nın deyimiyle "en hafif bir rüzgârdan bile korunması gereken yeni doğmuş bir çocuğun, onu beslediklerini söyleyenler tarafından hırpalanması" demekti; ancak yine de o çocuk, kendisini hırpalamaya çalışanlara direnecek kuvveti kendinde bulacaktı.

ÇOCUĞUN ADI KOYULUYOR

"...Meclis'te hiç kimse Cumhuriyet kelimesinin ağza alınmasını istemezdi. Mustafa Kemal, İsmet Paşa ve fikirdaşları ise sık sık, rejimdeki bu 'gayritabiiliğin' çabuk nihayet bulması gerektiğini ileri sürmektedirler. Yabancılara göre Türkiye'de devlet şekli askıdadır. Bir gün kapalı bir grup konuşmasında İsmet Paşa, yabancıların bu şüphelerini milletvekillerine anlatmıştı.

Bir gün de Mustafa Kemal, galiba Avusturyalı bir gazeteci ile görüştüğü sırada 'cumhuriyet' kelimesini ağzından kaçırması üzerine meclisin ve İstanbul gazetecilerinin yüreği oynamıştır. Meclis reisinin küçük odasına koşuşan birtakım milletvekilleri Mustafa Kemal'in bu 'dil sürçünü' düzeltmesini istemişlerdir. Başlarında Hamdullah Suphi'yi (Tanrıöver) görmek hayli tuhaftı. Yine bu küçük odada geçen konuşmayı 11 Eylül 1923 tarihli notlarım arasında saklamışım. Konuşmanın rejim meselesine değinen kısmını buraya alıyorum:

'Divandan sonra, saat yarımda, reis vekili Sabri Bey ve bir iki arkadaşla yemeğe çıkıyorduk. Meclis'in iç kapısında bahçeye ineceğimiz sırada, Mustafa Kemal Paşa'nın hademeye pabuçlarını sildirdiğini görünce durduk. Gözünde kendini bir tuhaf değiştiren, olduğundan daha zayıf ve yaşlı gösteren kenarı kapaklı toz gözlüğü vardı. Parti toplantısının kaçta olduğunu sordu. Üçte idi:

- Bana birde olduğunu söylediler, onun için erken geldim, dedi.

Odasına giderken bizi de çağırdı. Milletvekili olmakla beraber hâlâ yaverliğini yapan eski subaylardan biri, parti tüzüğünün son şeklini getirdi. Tüzük bugün bütün milletvekilleri tarafından birer birer imzalanacaktı.

Biraz sonra cebinden tüzüğün bir nüshasını çıkardı: Sahife açığına yazdığı Fransızca bir cümleyi okudu. Bu, Fransız Cumhuriyetinin 'bir gayr-i kabil-i tecezzi' olduğunu söyleyen cümle idi:

- Dün akşam Fransız ihtilal tarihi gözden geçirdiğim vakit not etmiştim, dedi ve sildi.

Bir sualim üzerine Kanun-ı Esasi tadilleri meselesine geçtik. Biraz önce içeriye giren Yunus Nadi de aramızda idi. Gazi dedi ki:

- Cumhuriyet ne demektir? Kamusa baktım, 'chose publique' kelimeleriyle tercüme edilmiştir. Bizde manası ne olmalı?

Gazi'nin, sözü hangi konu üstüne getirmek istediği belli idi. Kanun-u Esasi'de yeni hükümet şeklini açıkça göstermek sırası geldiğini söyleyen Sabri Bey:

- Mesele bugünkü vaziyetin ifade edilmesinden ibarettir, dedi.

Gazi:
- Ben projeyi gördüm. Çok eksik yerleri var. Bu hafta kendim uğraşacağım. Sonra bazı arkadaşlarla hususi müzakerede bulunuruz ve fırkaya getiririz, dedi.

Yunus Nadi:
- Bunu en kuvvetli zamanımızda yapmalıyız.

Gazi, kalemini masaya vurarak:
- En kuvvetli zamanımız bugündür, dedi.

Sonra yeni Kanun-ı Esasi'nin kendi niyetine göre ilk maddesini okudu: 'Türkiye, Cumhuriyet usulü ile idare olunur bir halk devletidir.'

Nihayet yakında Cumhuriyet'in ilan olunacağını Meclis'te Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından işitiyorduk. Haber ağızdan ağza yayılarak mecliste herkes şüpheden kurtulacaktı. Acaba, böyle bir havadisi ölüm haberi gibi bekleyenler harekete geçecek miydi?

...

10 Eylül'den 29 Ekim'e kadar kırk dokuz gün var. Yukarıdaki notu buraya alışımın sebebi, Cumhuriyet meselesinin, sonuna kadar bir sır olarak saklanıp bir gece top sesleri ile ansızın ortaya çıkmış olmadığını anlatmaktır. Ankara'da ve İstanbul'da düşünebilen, görebilen ve duyabilen herkes biliyordu ki hiçbir yerde benzeri olmayan o rejim öyle gidemez. Bir şey olacağı, bir şey hazırlandığı belli idi. Devlet şeklinin Cumhuriyet ve Mustafa Kemal'in cumhurreisi olmasını istemeyenler, halk efkarını kendileri ile beraber sürükleyeceklerine inanmakta idiler ve bu inanışlarında haklı idiler. Eski Türkiye'de 'Cumhuriyet' sözü 'şapka' sözü kadar kötü ve korkulu idi. Yobaz lugatındaki manası ile 'gâvurluk' mahiyetinde idi.

1923 yılının o haftalarında Büyük Millet Meclisi'nde Cumhuriyetçilik akımı var mıydı? Hayır! Mustafa Kemal ne yapsa ona itirazsız razı olanlar dahi, içlerinden 'Keşke bunu yapmasa...' diyorlardı. Mustafa Kemal o Meclis'teki fikir tartışmaları ile tabi bir 'ekseriyet' elde edemezdi. İnce politika taktikleri ile bir 'teslimiyet' havası yaratmalı idi.

...

Gerçek bir ihtilalci karşısındayız. O sonuna kadar her şeyi göze almıştır. Kimseye ne yapacağını da söylemez. Çankaya tepesinde kendisinden her şey beklenebilecek esrarlı bir tali kuvveti bağlamıştır. Muhalifleri ise, işlerin 'kendiliğinden' diledikleri gibi gelişmesini gizli gizli ve hiçbiri ortaya atılmayarak hazırlamaktan başka bir şey yapmamaktadırlar.

Mustafa Kemal bir ayaklanmadan korkmaz. Ordudaki zafer arkadaşlarına ve halk arasındaki mistik nüfuzuna güvenmektedir. Komutanına ve subaylarına tamamıyla bel bağladığı muhafız kıtası vardır. Çankaya, Türkiye'de tutunabilecek tek tepe olsa, bu muhafız kıtasıyla ihtilali o tepede savunacak ve oradan tekrar bütün memleketi etrafına toplayacaktır.

...

Eski rejimin son günü idi. Bunu bilenler az, bilmeyenler çoktu. Bilenler kaygılı bir rahat içinde idiler. Rahat, çünkü mesele kökünden kesilip atılacaktı. Kaygılı, çünkü kim bilir kaç yıl için, sadece Mustafa Kemal'in ömrüne bağlı bir yabancı rejime giriyorduk. Halkı bu

rejime ısındırabilecek tek şey, Mustafa Kemal'in başta bulunmasına alışkanlıktan ibaretti. Acaba Mustafa Kemal, içinde muhafaza ettiği halk adamlığı karakterinden uzaklaşacak mıydı? Çankaya ihtilal karargâhı olmaktan çıkıp yeni bir saray havasının itici merasim soğukluğu içinde, yaklaşılmaz, görüşülmez, kaynaşılmaz bir diktatörün saltanatkari uzleti mi olacaktı? Kartal yuvası bozulacak mıydı? Hepimiz bir ucundan bu şüpheye tutulmuştuk. Mabeyni ve kuranası ile aramızdan ayrılıp giden Cumhurreisinde, inkılapçıyı kaybetmekten korkuyorduk.

Bilmeyenler, bütün bir günü, ateşli bir hastalığın sayıklatıcı nöbetleri içinde geçirdiler. Bir Meclis hükümeti kurmak imkânı kalmamıştı. Mustafa Kemal'in arkadaşlık edebileceği her şahsiyet, başvekillik veya vekillik tekliflerine 'Hayır!' cevabını veriyordu.

Nihayet 29 Ekim 1923 Pazartesi günü Halk Fırkası grubu, grup idare heyeti başkanı Ali Fethi (Okyar) Bey'in başkanlığında saat onda toplanmış, yeni kabine üzerine gene çetin tartışmalar başlamıştı. Öğleden sonra tartışmalar çok sertleşmişti.

Muhalifler, devlet şekli meselesini bırakalım, önce hükümet işini halledelim, veya, biz Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu tadil edebilir miyiz, gibi geciktirici tedbirler üzerinde tartışmalar açılmasına çalıştılar. Tarihçi Abdurrahman Şeref Bey: 'Doğan çocuğun adını koymaktan başka ne yapıyoruz?' diyordu. 23 Nisan 1920'den beri memleketi sadece adı konmayan cumhuriyet rejimi ile idare etmiyor muyduk?

Fırka toplantısındaki görüşmeler hayli uzun sürdü. Akşama doğru, grup toplantısı, Meclis toplantısına çevrilerek ikinci Millet Meclisi'nin milletvekilleri saat sekiz buçukta Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki tadilleri kabul ettiler ve Mustafa Kemal'i Türkiye'nin ilk cumhurreisi seçtiler.

Cumhuriyet teklifi oya sunulurken yanımda bulunan eski valilerden, bir aralık Osmanlı Dahiliye Nazırı Hazım Bey'i hatırlıyorum. 'Birinci maddeyi kabul edenler?' İki elini kaldırıyor ve yarı sesle: 'Aman Allah!' diyordu. İki defa daha tekrarlaması üzerine: 'Beyefendi niçin aman Allah!?' diye sordum. 'Min küll-il vücuh, yavrum, min küll-il vücuh' (her yönden) demişti. Oy, sanki yüreğinin içinden tırnakla sökülüyordu.

O gece birkaç arkadaş belediye bahçesindeki gazinoya giderek geç vakitlere kadar şenlik yaptık. Beraber olduklarımıza bakıyordum: Meclis'in bütün karmalığı bu yuvarlak sofranın etrafında idi. Cumhuriyet hepimiz için ayrı bir şeydi. Bazıları Tanzimatçı bile değildi. Mustafa Kemal'in ne kadar tehlikeli bir mesuliyet yüklenmiş olduğunu gözlerimle gördüm. Eğer bütün müesseseleri ve bizi Batı'dan ayıran gelenekleri ile eski düzeni yıkmak, bütün müesseseleri ve bizi Doğu'dan ayıran gelenekleri yeni düzeni kurmazsak, devrimci Mustafa Kemal tarihi vazifesini yapmazsa hiçbir şey kazanmış olamazdık."

(Falih Rıfkı Atay, Çankaya, İstanbul: Bateş, 1980)

Gazi Mustafa Kemal Mersin'de kendisini karşılayanlar arasında (17 Mart 1923).

Yeni yönetim şeklinin Cumhuriyet olarak ilan edilmesinin ardından siyasi, hukuki ve sosyal alanda birtakım değişikliklerin yapılması zorunluluğu doğdu. Bu değişikliklerin başında hilafetin kaldırılması yer alıyordu. Hemen bu konuda çalışmalara başlayan Meclis'in yoğun tartışmalardan sonra aldığı kararlar neticesinde kabul edilen 429, 430 ve 431 sayılı kanunlar gereğince "muamelat-ı nasa dair olan ahkâmın teşri ve infazı" bundan böyle TBMM'nin yetkileri altına giriyor, aynı zamanda Şer'iye ve Evkaf Vekâletleri kaldırılıyor, artık bir hükmü kalmayan halifenin 3 Mart 1924 tarihinde tahttan indirilmesiyle hilafet makamı tamamen ortadan kalkmış oluyordu. Bununla beraber son halife ve Osmanlı hanedanının tamamı Türkiye sınırları dışında oturma hakkına sahip olacaklardı.

Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının Türkiye sınırları dışına çıkarılmasına ilişkin 3 Mart 1924'te alınan 431 numaralı kanunun maddeleri şöyleydi:

"1) Halife tahttan indirilmiştir. Hilafet, hükümet ve Cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan hilafet makamı kaldırılmıştır.

2) Tahttan indirilmiş halife ve Osmanlı saltanat-ı münderisesi hanedanının erkek, kadın bilcümle azası ve damatlar Türkiye Cumhuriyeti toprakları dahilinde ikamet hakkından ebediyen men edilmişlerdir. Bu hanedana mensup kadınlardan mütevellit kimseler de bu madde hükmüne tabidirler.

3) İkinci maddede adı geçen kimseler, işbu kanunun ilanı tarihinden azami on gün zarfında Türkiye Cumhuriyeti arazisini terke mecburdurlar.

4) İkinci maddede mezkûr kimselerin Türk vatandaşlık sıfatı ve hukuku hükümsüz bırakılmıştır.

5) Bundan böyle ikinci maddede adı geçen kimseler Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gayrimenkul mallarını idare edemezler. İlişiklerinin kesilmesi bir sene içinde vekâletle devlet mahkemelerine müracaat edebilirler. Bu müddetin mürurundan sonra hiçbir mahkemeye müracaat hakları yoktur.

6) İkinci maddede adı geçen kimselere yolculuk masraflarına karşılık bir defaya mahsus ve servet derecelerine göre mütefavit olmak üzere hükümetçe belirlenecek olan meblağ ödenecektir.

Gazi Mustafa Kemal, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Prof. Ali Kemal Bey'in Deniz Ticareti Hukuku dersinde (15 Aralık 1930).

Gazi Mustafa Kemal, İz[illegible]e.

7) İkinci maddede adı geçen kimseler, Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilinde bütün gayrimenkullerini bir sene zarfında hükümetin malumat ve muvaffakiyetiyle tasfiyeye mecburdurlar. Söz konusu gayrimenkulü tasfiye etmedikleri halde bunlar hükümet tarafından tasfiye olunup bedelleri kendilerine verilecektir.

8) Osmanlı İmparatorluğu'nda padişahlık etmiş kimselerin Türkiye Cumhuriyeti arazisi dahilindeki tapuya bağlı gayrimenkul mülkleri millete intikal etmiştir.

9) Kaldırılan padişahlık sarayları, kasırları ve diğer mekânları dahilindeki mefruşat, tablolar, nefis eserler vesaire bilumum taşınabilir mallar millete intikal etmiştir.

10) Hakaniye mülkü adı altında olup evvelce millete devredilen emlak ile beraber padişaha ait bilcümle emlak ve sabık Hümayun hazinesi, muhteviyatlarıyla birlikte saray ve kasırlar ve mebani ve arazi millete intikal etmiştir.

11) Millete intikal eden taşınabilir mallar ve gayrimenkullerin tespit ve muhafazası için bir nizamname tanzim edilecektir.

12) İşbu kanun, yayınlandığı tarihten itibaren geçerlidir.

13) İşbu kanunun hükümlerinin icrasına İcar Vekilleri Heyeti memurdur."

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte art arda gerçekleştirilen devrimlerin bir diğeri eğitim alnında yapılan ve öğretimde birliği esas alan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na dayanıyordu. Öğretimde birliği temel alan kanunun kökleri, Mustafa Kemal'in fikrinde, Sakarya Savaşı günlerine kadar uzanıyordu. 16 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nde eğitimcilere yönelik bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, eğitimin önemini ve bu alanda bugüne kadar sürdürülen yanlış politikaları şu sözlerle açıklıyordu:

"Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim usullerinin, milletimizin tarihi gerilemesinde önemli bir neden olduğu kanaatindeyim. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken eski devrin hurafelerinden ve fıtri vasıflarımızdan hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Doğu'dan ve Batı'dan gelen bütün etkilerden tamamen uzak, milli seciye ve tarihimizle orantılı bir kültür kastediyorum."

31 Ocak 1923'te İzmir halkına yaptığı konuşmada eğitim ve öğretimde birliğin şart olduğuna dair düşüncesini "Milletimizin, memleketimizin irfan yuvaları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı, kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır" diyerek dile getiren Mustafa Kemal, sadece halkın dimağında ileride yapılması muhtemel olan öğretim reformuna yönelik pencereler açmakla kalmıyor, bu fikrin kanuna dönüşeceği yer olan Meclis'te de çalışmalarını sürdürüyordu. Yine kendisinin hazırladığı dokuz maddelik bir seçim beyannamesinin sekizinci maddesi öğretimin birleştirilmesi, okulların tümünün modern çağın gereklerine karşılık verecek biçimde hazırlanması üzerinde önemle duruyordu.

Meclis'te yapılan görüşmelerden yaklaşık bir yıl sonra, 1 Mart 1924 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in açılış konuşmasında eğitim ve öğretimde birliğin vakit kaybetmeden sağlanması gerektiğinin altını bir kez daha çizdi ve bu konuşmadan tam iki gün sonra, 3 Mart 1924'te kabul edilen kanunla birlikte öğretim birliği yasalaşmış oldu.

Çağa ayak uydurmaya çalışan Türk halkının fikri dünyasında yapılacak yeniliklerle birlikte, görüntüde de daha modern bir tablo çizilmesi, bundan sonra medeniyet aleminde alınacak yerde önemli bir unsurdu. Bu konudaki fikrini "Milletimizin ba-

şında cehil, gaflet ve taassubun, ilerleme ve medenileşme düşmanlığının markası gibi sayılan fesi atarak onun yerine bütün medeni alemce başlık olarak kullanılan şapkayı giymek ve bu suretle Türk milletinin, medeni dünyadan zihniyet bakımından hiç de farklı olmadığını göstermek bir zarurettir" şeklinde açıklayan Mustafa Kemal Paşa, bu konuda bizzat örnek teşkil etmek için, 23 Ağustos 1925 Pazartesi günü Kastamonu'ya yaptığı gezide halkı şapkasıyla selamladı. Bunun üzerine karşılamaya gelenler de hemen başlarındaki fesleri çıkararak Paşa'yı alkışlıyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa'nın "Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, üstte yelek, gömlek, yakalık, ceket ve tabi bunları tamamlayıcı olmak üzere başta güneşlikli serpuş. Bunu çok açık söylemek isterim. Bu serpuşun ismine şapka denir" sözleriyle tarif ettiği kıyafetlerdeki şapka, Meclis'te yapılan görüşmelerden sonra "Türkiye Büyük Millet Meclisi azaları ile idare-i umumiye ve mahalliyeye ve bütün kuruluşlara mensup memurlar ve müstahdemler Türk milletinin yasalaştırmış olduğu şapkayı giymek mecburiyetindedir. Türkiye halkının da genel başlığı şapka olup buna münafi bir itiyadın devamını Hükümet men eder" sözleriyle kanuni bir zorunluluk haline getirilecek, nihayet 25 Kasım 1925'te kabul edilen kanun ile istisnasız bütün halkın şapka giymesi zorunlu tutulacaktı.

Medeniyete ayak uydurmanın gereklerinden biri de, zamanı medeni dünyayla aynı anda takip etmekten geçiyordu. Osmanlı İmparatorluğu o güne dek, Batı dünyasından farklı olarak hicri ve rumi takvimler kullanmakta, bu da milletler arası ilişkilerde güçlüklere yol açmaktaydı. Cumhuriyet döneminden daha evvel de kimi zaman Meclis'te bu konu gündeme gelmiş, ancak şeriat yanlısı mebusların "Şeriata mugayir" nidalarıyla konu kapatılmıştı. Bu konu 1923 Eylül'ünde Meclis'te Cebelibereket Mebusu Ali Bey tarafından tekrar gündeme getirildiğinde, bu kadar büyük tepkiler verilmemekle birlikte, yeterli taraftar toplanmadığından komisyonlardan geçememişti.

Türk milletinin Batı medeniyetinin saatiyle tanışması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 26 Aralık 1925 tarihinde ilan ettiği "Türkiye Cumhuriyeti dahilinde gün, gece yarısından başlar ve saatler sıfırdan yirmi dörde kadar sayılır" esasıyla gerçekleşecekti. Saat reformunu izleyen "Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun" ile ise miladi takvim kabul edilmiş olacaktı.

Bundan sonra atılması gereken önemli adımlardan biri, memleketin hukuk düzenini çağdaşlaştırmaktı. Osmanlı İmparatorluğu döneminde şeriat esasına dayalı kanun hükümleri daha 1839 Tanzimat Fermanı sonucu Batı ile kurulan ilişkilerde yetersiz kalmaya başlamıştı. 1869 yılında Cevdet Paşa başkanlığında bir kurul İslami esasları birleştiren bir kanun hazırlamak üzere bir araya gelmiş, tamamen dini esaslara dayalı olarak hazırlanan Mecelle,

Üstte
Bir tiyatro ya da konser salonunun çıkışında, kadınlarla erkekler yanyana.

Sol sayfada
Gazi Mustafa Kemal, kıyafet inkılabı gezisinde başında şapkasıyla Kastamonu Kışlası önünde (30 Ağustos 1925).

fıkıh esaslarını derlemek suretiyle hukuki meselelere çözüm üretmeyi hedeflemişti. Gelinen durumda ise, mevcut uygulamaların yetersizliği iyice gün yüzüne çıkmıştı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin "Medeni Kanun" adını vereceği kanun hükümleri, mebuslar, yargıç ve savcılar, avukatlar ve profesörlerden oluşan bir kurulun aylar süren çalışmasıyla hazırlanarak 4 Nisan 1926'da yayınlandı ve 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girdi. Kanunun hazırlanırken, dünyada diğer ülkelerde geçerli medeni kanunlar içinde en yenisi ve pratik olarak en uygunu olan İsviçre Medeni Kanunu esas alınmıştı. 937 maddeden oluşan Türk Medeni Kanunu, "şahıs hukuku, aile hukuku, miras ve ayni haklar" olmak üzere dört başlık altında maddeler içeriyordu. 22 Nisan 1926'da kabul edilen Borçlar Kanunu da Medeni Kanun'u başka bir alanda tamamlayacaktı.

Mustafa Kemal Paşa'nın sürdürdüğü mücadelede en önemli açmazlardan biri de devlet yönetiminin dini esaslara dayandırılıyor olması ve buna göre tarif edilmesiydi. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'sinde birinci madde "Zat-ı Hazret-i Padişahi, halife olması sebebiyle İslam dininin hamisi ve bilcümle Osmanlı tebaasının hükümdar ve padişahıdır" şeklindeydi; dolayısıyla padişah, halife ve sultan vasıflarıyla dini ve dünyevi iktidarı kendi kişiliğinde toplamış sayılıyordu. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının milliyetçi faaliyetleri her ne kadar ilk günden itibaren "milli egemenlik" esasına vurgu yaparak bu durumun karşısında tavır aldıysa da, resmi olarak devlet işleriyle din işlerinin birbirinden ayrılmasının, yani laik anlayışta bir devlet yapısına doğru ilerlemenin ilk adımı 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılması olmuş, hilafetin ve Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması da bu anlayışı sağlamlaştırmıştı.

9 Nisan 1928 tarihli Meclis oturumunda ise 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde bazı değişiklikler yapılarak, kanunun ikinci maddesindeki "Türkiye Devleti'nin dini din-i İslamdır" cümlesi ve yirmi altıncı maddesindeki "ahkâm-ı şeriyenin tenfizi" (şeriat hükümlerinin uygulanması) ifadesi kaldırılacaktı. Aynı oturumda bir diğer değişiklik, mebusların Meclis'teki yemin ifadelerinde yapıldı. Buna göre, daha önce "Vallahi" ifadesini kullanan mebusların ağzından artık yemin ederken "Namusum üzerine söz veririm ki" sözleri çıkacaktı.

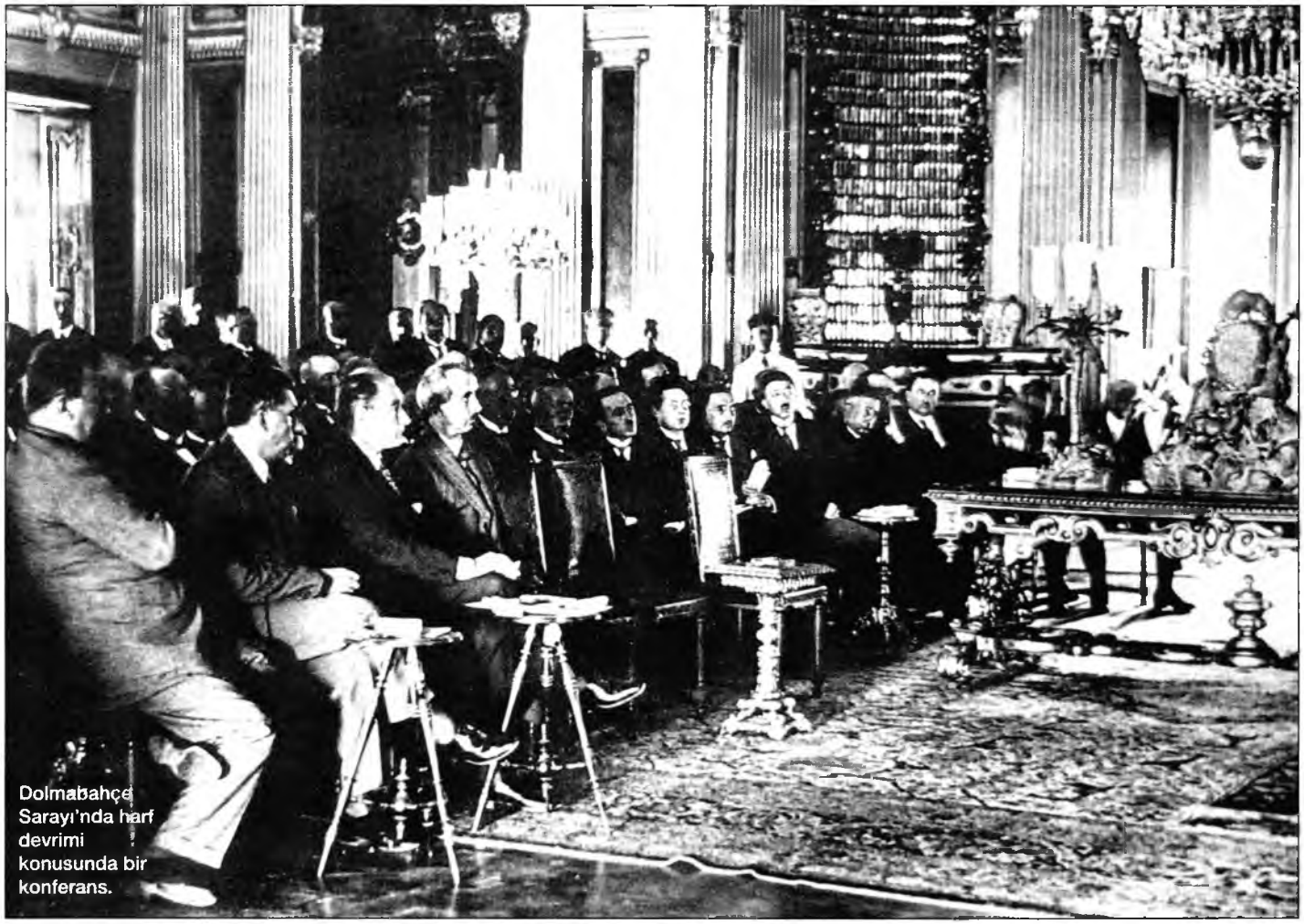

Dolmabahçe Sarayı'nda harf devrimi konusunda bir konferans.

Bütün bu yenilikler yapılırken, milletin önündeki en önemli tehlikelerden biri olan cehalet, yerini koruyordu ve bunun en önemli dayanağı da okuma yazma oranının azlığıydı. Mevcut alfabedeki Arap harflerinin zorluğu, okuma yazma öğrenmeyi iyice güçleştiriyordu.

Mustafa Kemal Paşa, bu engelin de aşılması için 1928 yazında, dönemin Maarif Nazırı Mustafa Necati Bey'den, Ankara'da bu konuyu incelemek üzere bir komisyon oluşturmasını istedi. Uzun ve hummalı bir çalışmaya girişen komisyon, Latin harflerini esas alarak oluşturduğu alfabeyi Mustafa Kemal Paşa'ya sundu.

Bu seçimi gayet uygun bulan Mustafa Kemal Paşa, ağustos ayında katıldığı bir davette, etrafındakilere şöyle sesleniyordu:

"Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, ahenkli, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak mecburiyetindeyiz. Vatandaşlar, yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz! Bütün millete, köylüye, çobana, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki bir milletin, bir içtimai heyetin yüzde sekseni okuma yazma bilmez, bu ayıptır. Bundan insan olanların utanması lazımdır. Bu millet, utanmak için yaratılmış bir millet değildir, iftihar etmek için yaratılmış ve iftiharla tarihini doldurmuş bir millettir."

Mustafa Kemal Paşa sadece bu sözlerle yetinmeyecek, bundan sonraki günlerde çeşitli illere yaptığı gezilerde bizzat kara tahtanın başına geçerek, kendisini izleyenlere öğretmenlik yapacaktı. Harf devriminin kanunlaşması ise, 1 Kasım 1928 tarihli Meclis oturumunu takiben 3 Kasım günü *Resmi Gazete*'de yayımlanan önergeyle gerçekleşecekti. Artık yeni bir alfabeye kavuşmuş olan Türk dilinin bundan sonraki gelişimini hazırlamak ise 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin görevi olacaktı.

Türk milleti bu hızlı gelişmeye ayak uydurmaya çalışırken, gözden kaçırılmaması gereken önemli bir unsur, senelerden beri sürdürülen savaşta ve günlük yaşamda ön saflarda çaba harcamakla beraber, layık olduğu haklara sahip bulunmayan kadınların bu engelden kurtarılmasıydı. Kadını ancak erkeğin yarısı olarak niteleyen, toplumdaki rolünü geriye, kapalı alanlara iten zihniyetin tersine, toplumun kalkınmasının kadının kalkınmasına bağlı olduğuna inanan Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuda yaptığı girişimler sonucu Medeni Kanun'la erkeklerle kadınların eşit haklara sahip olduğu tanımlandı. Türk kadını, 3 Nisan 1930'da belediye meclislerine, 5 Aralık 1934'te ise milletvekilliğine seçme ve seçilme hakkına sahip olacaktı.

1919 yılında İstanbul'dan Anadolu'ya hareket ederken zihninde canlandırdığı yeni Türk milletini ve onun yeni yönetim biçimini askeri ve siyasi alandaki yorulmaz çabalarıyla sabırla işleyen Mustafa Kemal Paşa'nın tüm hedefleri sırasıyla gerçekleşmiş, büyük bir hastalık iyileşmiş, bütün dünyanın şaşkın bakışları arasında bir yeniden doğuş yaşanmıştı. Memleketin asri, medeni ve yenilikçi olması bir hayat davasıydı; Türkiye ya yeni fikirlerle bezenmiş namuslu bir idare olacak, yahut olmayacaktı.

ÇAMURLARA GİZLENMİŞ CEVHER

"Ey memleketini seven, memleketi ve milleti için hayatını feda etmekten çekinmemiş olan kıymetli vatandaşlar! Hep beraber bütün cihana açık surette ifade edelim ki, bunca devrimlerin şuurlu kahramanı olan bu millet, medeniyet güneşinin bütün hararetini almıştır; şüphe etmeye mahal var mıdır ki; bu hararetin feyizleri, elbette bir olup bitti halinde fışkıracak ve meyve verecektir.

Muhterem arkadaşlar! Gerçi çok kısa bir zamanda, çok seri ve kesif siyasi, idari ve sosyal inkılaplar yaptık. Bu yaptıklarımızın hızından ve kesafetinden ancak memnunlukla ve bahtiyarlıkla bahsolunabilir; çünkü bu, böyle olmasaydı kurtuluş ihtimali tehlikeye düşebilirdi. Emin olmak lazımdır ki, böyle yapmak zaruri olduğu için, böyle yaptık. Artık bugün her şeyi anlamış olduğuna kani olduğum muhterem vatandaşlarım size, sual tarzında, bazı hitaplarda bulunacağım. Hâkimiyetine sahip olan bu milletin başında, bir dakika bile olsun, bir sultanı bırakmak caiz olabilir miydi? Bunu sizden soruyorum. (Asla ve katiyen sesleri) Benim sevgili kardeşlerim! Fikir ve idrak sahibi olduğunu büyük olaylarla ispat etmiş olan bu millet; Allah'ın gölgesi ve Peygamber'in vekili olduğunu iddia küstahlığında bulunan halife unvanlı gafillere, cahillere, riyakârlara vatanında ve vicdanında yer verebilir miydi? Bunu sizden soruyorum. (Haşa ve kat'a sesleri)

Ey büyük millet! Cihanın medeniyet ailesinde hürmetli bir mevki sahibi olmak isteyen Türk milleti, evlatlarına vereceği terbiyeyi; mektep ve medrese adlarında, birbirinden büsbütün başka, iki nevi müesseseye taksim etmeye hâlâ katlanabilir miydi? Terbiye ve tedrisatını birleştirmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden mürekkep bir topluluk yapmaya imkân aramak abesle iştigal olmaz mıydı?

Efendiler! Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkı; medenidir; tarihte medenidir, hakikatte medenidir. Fakat medeniyet âlemine 'Ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi medeniyim' diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, ona fikriyle, zihniyetiyle olduğu gibi, aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla da medeni olduğunu belirtmek ve göstermek mecburiyetindedir. Kısacası, medeniyim diyen Türkiye'nin gerçekten medeni olan halkı; baştan aşağı kadar dış durumuyla dahi, medeni ve mükemmel bir insan olduğunu fiilen göstermeye mecburdur. Bu son sözlerimi çok açık ifade etmeliyim ki bütün memleket ve cihan ne demek istediğimi kolaylıkla anlasın. bu açıklamamı yüksek heyetinize bir soru ile yapmak istiyorum ve soruyorum: Bizim kıyafetimiz milli midir? (Hayır, hayır sedaları) Bizim kıyafetimiz medeni ve milletlerarası bir kıyafet midir? (Yine hayır, hayır sedaları) Size iştirak ediyorum; hayır, hayır! Tabirimi mazur görün; altı kaval, üstü şişhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet ne millidir ne milletlerarasıdır. O halde kıyafetsiz bir millet... Bu olur mu arkadaşlar? Böyle vasıflandırılmaya razı mısınız? (Hayır, katiyen sesleri) Çok kıymetli bir cevheri, çamurla sıvayarak alemin gözleri önüne koymakta mana var mıdır? Bu çamurun içinde cevher gizlidir, fakat siz anlamıyorsunuz demek ayıptır. Cevheri gösterebilmek için çamuru atmak lazımdır ve tabiidir. Bu kadar açık bir hakikat karşısında tereddüt caiz midir? Bizi tereddüde sürükleyenler varsa onların ahmaklığına hükmetmekte hâlâ mı tereddüt edeceğiz?

Hanım ve bey arkadaşlarım! Size malumunuz olan bir gerçeği, kısa bir, iki cümleyle tekrar arz edeceğim; medeniyetin coşkun seli karşısında direnmek beyhudedir, o, gafil itaatsizler hakkında çok amansızdır; dağları delen, göklerde uçan, gözle görünmeyen yıldızlara kadar her şeyi gören, aydınlatan, inceleyen medeniyetin kudret ve ulviyeti karşısında ortaçağ zihniyeti ve ilkel hurafeleriyle yürümeye çalışan milletler, mahvolmaya veya hiç olmazsa esir ve rezil olmaya mahkûmdurlar. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti halkı, olgun bir millet olarak ebediyete kadar yaşamaya karar vermiş, esirlik zincirlerini tarihte geçmemiş kahramanlıklarla parça parça etmiştir."

Gazi Mustafa Kemal yeni Türk alfabesini Kayseri'de halka tanıtıyor (20 Eylül 1928).

KRONOLOJİ

14 Ağustos 1923
Fethi (Okyar) Bey başkanlığında icra vekilleri heyeti seçimi yapıldı.

24 Ağustos 1923
Lozan Antlaşması gereğince İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından boşaltılma süresi başladı.

29 Eylül 1923
İtilaf devletleri askerleri İstanbul'dan ayrıldı.

6 Ekim 1923
Şükrü Naili Bey kumandasında Türk kuvvetleri İstanbul'a girdi.

9 Ekim 1923
İsmet Paşa ve arkadaşları, "Ankara'nın hükümet merkezi kabul edilmesine yönelik Kanun Teklifi"ni Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na verdiler.

13 Ekim 1923
Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara'nın, Türkiye Devleti'nin hükümet merkezi olduğuna dair karar aldı.

28 Ekim 1923
Mustafa Kemal Paşa, Çankaya'daki yemekte hazır bulunanlara, 29 Ekimde Cumhuriyet'i ilan edeceklerini söyledi.

29 Ekim 1923
TBMM'de, Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyet olarak belirlendi.

Ankara mebusu Gazi Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanlığına seçildi.

Ankara Hükümeti, Cumhuriyet'in ilanının yüz bir pare top atışıyla ilan edilmesi kararını aldı.

30 Ekim 1923
İsmet Paşa başbakanlığa seçilerek ilk cumhuriyet hükümetini kurdu.

1 Kasım 1923
Fethi Bey Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığına seçildi.

3 Mart 1924
Tevhid-i Tedrisat Kanunu, TBMM'de kabul edildi.

Hilafetin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışına çıkarılmasına ilişkin yasa Meclis'te kabul edildi.

3/4 Mart 1924
Halife Abdülmecid, sabaha karşı İstanbul'dan yurtdışına çıkarıldı.

5 Mart 1924
İstanbul'da Maarif Müdürlüğü, Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince medreselere el koydu.

11 Eylül 1924
Türk Medeni Kanunu'nu hazırlama çalışmalarına başlamak üzere 24 hukuk aliminden oluşan bir heyet teşkil edildi.

29 Ekim 1924
Cumhuriyet'in ilanının birinci yıldönümü törenlerle kutlandı.

23 Ağustos 1925
Mustafa Kemal Paşa, Panama şapkasıyla geldiği Kastamonu'da halk tarafından coşkun şekilde karşılandı.

17 Eylül 1925
Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığı binasının temeli atıldı.

25 Kasım 1925
'Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun', TBMM tarafından kabul edildi.

28 Kasım 1925
Şapka Kanunu yürürlüğe girdi.

30 Kasım 1925
Tekke ve zaviyeler ile türbelerin kapatılmasına dair kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edildi.

Salahiyetsiz sarık ve ruhani kıyafet taşıyanlara ait Ceza Kanunu'nun 131. maddesini tadil eden kanun, TBMM tarafından kabul edildi.

26 Aralık 1925
Uluslararası saat ve takvim hakkındaki kanun, TBMM tarafından kabul edildi.

17 Şubat 1926
Türk Medeni Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edildi.

4 Ekim 1926
Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girdi.

1 Kasım 1928
TBMM, yeni Türk harflerinin kabulü ve uygulanmasına yönelik kanunu kabul etti.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

22

Kurtuluş Savaşı'nın Yansımaları

Koç

Dış Basında Kurtuluş Savaşı

Anadolu'da yıllarca süren ve birçok ülkeyi yakından ilgilendiren bağımsızlık savaşı dünya kamuoyunca ve özellikle de İtilaf Devletleri'ni temsil eden basında günbegün takip edilmişti; zira yaşanan savaşın sonuçları siyasi otoriteler için olduğu gibi ülke halklarının günlük yaşamı için de dönüştürücü rol oynama potansiyeline sahipti.

Basında yer alan haberlerin niteliği yaşanan olayların gelişimiyle hemen hemen paralel bir çizgi izliyor, dışarıdan görüldüğü kadarıyla savaşın çeşitli aşamalarında taraflardan kimi zaman birini, kimi zaman bir diğerini haklı veya güçlü gösteren, kimi zaman kişilere, kimi zaman stratejilere yönelen haberler birbirini takip ediyordu.

Savaşın henüz sıcak çatışma halinde devam ettiği 1920 yılına ait gazetelerde, henüz Türk askerinin gücüne yeterince güvenilmiyor ve bir yandan sürdürülen mücadeleyi yerici haberler gündeme geliyorsa da, diğer yandan, diplomatik ilişkilerde yaşanan gelişmeler ve yabancı diplomatların Ankara Hükümeti ile siyasi arenada yaşadığı karşılaşmalar kimilerinin yavaş yavaş yön değiştirerek savaşı sorgulamasına, savaşın müsebbiplerini eleştirmesine kadar varıyordu.

Örneğin İngiltere'de yayımlanan *Birmingham Post* adlı gazete 1920 yılı ocak ayındaki bir nüshasında, Türkleri Avrupa'dan kovmaya çalışmanın çok doğru bir karar olmayacağını yazıyor, ama bir yandan da bu halkın özellikle İstanbul'daki varlığının denetim altında tutulması gerektiğini belirtiyordu.

İtalyan basını, Anadolu'da bir düzen sağlanmasının kendi ülkelerinin ekonomisinin düzelmesinde rol oynayacağını, Anadolu'da insan ve para harcamaya ne hazır ne de istekli olduklarını, Anadolu halkıy-

Üzerinde Kurtuluş Savaşı'nın önemli olayları ve savaş kahramanlarının resimleri yer alan "Hatıra-i Zafer" tablosu.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, 15 Ocak 1923 günü toprağa verilen annesinin mezarını ziyaret için geldiği Karşıyaka'da (27 Ocak 1923)

Gazi Mustafa Kemal ve eşi Konya'da öğretmen ve öğrencilerle (20 Mart 1923).

la birlikte hareket edip ortak menfaatlerde buluşacaklarını dile getiriyordu. Ancak yine de toprak kaygısı ortadan tümüyle kaybolmuyor, İtalya'ya yalnızca bir nüfuz bölgesi verilmesinin yeterli bulunamayacağı, diğer müttefiklerin nereleri aldığının bir düşünülmesi gerektiği belirtiliyor ve yeni bir paylaşım planı yapılması gerektiği öne sürülüyordu.

Avrupa basınındaki bu yön değiştirme eğilimi, savaşın önemli aktörü Yunanistan'ın pek hoşuna gitmiyor, örneğin Atina'da yayımlanan *Astio*'nun 12 Ocak 1920 tarihli nüshasındaki başyazıda Avrupa basınının iflas etmiş bir davayı ele alıp Türklerin toprak bütünlüklerini savunmaya başlamasıyla garip bir manzaranın ortaya çıktığı söyleniyor, bu durum ekonomik çevrelerin çıkar savunmasıyla açıklanmaya çalışılıyordu. Haberin devamında, milletlerini temsil etme görevlerini idrak eden çevrelerin ve gerçek medeniyeti kuran Celemenceau ile Lloyd George'un Türkleri Avrupa'dan kovmakta kararlı olduğunun belirtildiği de göze çarpıyordu.

Yılın sonlarına doğru gazetelerde İzmir meselesi görülmeye başlamıştı. *Times* gazetesinin Türkiye'deki muhabiri, Anadolu'da bir düzelmeden söz etmeden evvel İzmir ve civarına bir bakmak gerektiği, Avrupalı devletlerin Yunan işgaline karşı tavır almasının sebebinin işgalin sürmesinin ekonomide gerilemeye yol açacağı düşüncesinden kaynaklandığı, burada büyük devletlerin kontrolü ele alması gerektiği şeklindeki fikirlerini sıralıyordu.

Savaş ilerleyip de Türk zaferi yaklaştıkça, haberlerdeki yön değişikliğinin arttığı gözleniyordu. Örneğin 1921 Kasım'ında *Times*'ta Yunanistan'ın girişiminin başarısızlıkla sonuçlandığından ve İngiltere'nin bir girişimde bulunması gerektiğinden söz ediliyor, "Türkiye'nin tek ve gerçek hükümet temsilcisi Mustafa Kemal hükümetidir. Yunanlılar Küçük Asya'da Kemalistlere karşı iddialarını kuvvet vasıtasıyla temin teşebbüslerinde başarı elde edememişlerdir. Mustafa Kemal fena techiz edilmiş eksik bir orduyla Yunan ileri hareketini Ankara'dan kovmakla övgüye değer bir askerlik ustalığı göstermiştir" sözleri sarf ediliyor ve dünya kamuoyunun İngiltere'nin Yunanlıların destekçisi olduğu yönündeki inancını kırmak gerektiği, Yunanlılara yapılabilecek en iyi şeyin, gerçekleşmesi imkânsız iddialarından vazgeçmelerini telkin etmek olacağı yazılıyordu; zira Yunanlıların Anadolu'nun hiçbir yerinde salt kendi güçleriyle barınmaları mümkün olamazdı.

Aynı günlerde Fransızca *Journal d'Orient* ise İngilizlerin ileri görüşten yoksun politikaları ve Yunanistan'a verdiği destek ve güven hissiyle barışın bu kadar ertelendiği görüşüne şu sözleri ekliyordu: "Türk vatanseverleri istiklallerini kurtarmak için coşarak insanüstü bir çaba sarf ettiler. Vatanı kurtarmak için sonuna kadar savaşmak programıyla Ankara'da bir milli meclis kurdular."

Times aynı tarihte, bu durumun İslam dünyasındaki etkisinden söz ediyor, "henüz bağımsız bulunan İslam devletlerinin en güçlüsü olan Türkiye"nin geleceğinin Batı egemenliğindeki diğer İslam devletlerince yakından izlendiğini, yaşananların bir huzursuzluğa yol açtığını, ortak menfaatlerle hareket etmek gerektiğini yazıyordu.

1922 yılına gelindiğinde Ankara Hükümeti'nin diplomatik alandaki etkinliği artmış, İtilaf Devletleri yavaş yavaş tarafsız

Üstte
Gazi Mustafa Kemal ve eşi Akşehir'de (23 Mart 1923).

Altta
Mustafa Kemal Paşa'yı betimleyen bir kart: "Nur-ı dide-i millet Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin timsal-i satveti."

tavır almaya doğru yönelmiş, Yunan orduları gücünü iyice yitirmişti. İtilaf Devletleri'nin barış önerilerine karşılık Ankara Hükümeti Anadolu'nun boşaltılması koşulunu öne sürmüş, bu teklif kabul edilmemişti.

The New York Times, 10 Mart 1922 tarihli nüshasında çizdiği tabloda Yunanlıların Anadolu'daki Türk direncini kıramadığını, ama Mustafa Kemal'in de yeterince ciddi bir tehdit unsuru olmadığını, Türklerin İzmir'i alacağını söylemek için çok erken olduğunu, Trakya'da ise Türklerin durumunun hiç de iç açıcı görünmediğini resmediyor ve hâlâ paylaşım planlarından söz ediyordu. 2 Nisan 1922 tarihli bir haberde ise, "uygarlığa hiçbir katkıda bulunmayan Türklerin bir işgal ordusu şeklinde Avrupa topraklarında bulunduğunu" iddia eden Prof. Steffen Duggan'ın "Türkler Avrupa'dan çekilip asıl yurtları olan Anadolu'nun bir köşesine yerleşmedikçe Yakındoğu sorunu son bulmayacaktır" şeklindeki sözlerine yer veriliyordu. 1 Ağustos tarihli bir haber ise şunları söylüyordu: "Yunanlıların İzmir'de ne kadar tutunacaklarını kimse bilmiyor. Bilinen bir şey varsa, o da Türklerin Yunanlıları İzmir'den çıkartmasının imkânsız denecek kadar zor olduğudur. Büyük devletlerin kendi elleriyle İzmir'e yerleştirdikleri Yunanlıları çıkarmak için silaha başvurmaları ise hiç düşünülemez."

Oysa Büyük Taarruz 30 Ağustos günü başarıyla sonuçlanmış, 9 Eylül'de Türk askeri İzmir'e girmişti. Şimdi artık bozgun haberlerinin sırası gelmişti. *New York Times* 10 Eylül 1922 tarihli nüshasında Yunanlıların tamamen İzmir'i boşalttığı haberini verdikten sonra, Türk tarafının savaş tazminatı talebinden söz ediyordu. 12 Eylül tarihli gazetede ise Türklerin istediklerini elde edene kadar sonuna dek savaşmaya niyetli oldukları, Avrupa devletlerinin ise bunu durdurmaya çalışacak fedakârlığa gücünün bulunmadığı söyleniyordu.

Yunan yenilgisi Fransız basınında da geniş yer tutuyor, mizahi yazılar, karikatürler haberlere eşlik ediyordu. Kimi gazeteler Doğu'daki İngiliz politikasının bir yalanın üzerine inşa edildiğini, zaten er geç çökecek olduğunu ve sonuçta çöktüğünü yazarken, kimileri Türk zaferinin Türkiye'ye yapılan haksızlıklarla hesaplaşma sağladığını, bunun adaletin zaferi olduğunu yazıyordu. *Le Temps* gazetesi 19 Eylül 1922 tarihli nüshasının başyazısında bu zaferden şöyle söz ediyordu:

"Her şeyden önce Türk toprakları olan ve Türklerle meskûn bulunan Küçük Asya ve

GENERAL TOWNSHEND ANLATIYOR

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi için Osmalı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında ilişki kurulmasını sağlayan General Townshend, sonraki yıllarda Türk Kurtuluş Savaşı hakkında şunları söylecekti:

"Şimdi bir an için Türkleri karşımıza aldığımızı varsayalım. Ne anlama gelir bu? Türklerle bir savaşa girişeceğimiz anlamına mı? Keşke öyle olsaydı. Keşke bizi bekleyen tehlike bu kadarla kalsaydı.

Türkleri karşımıza alarak duvara sıkıştırdığımızda yalnız Türkleri değil bütün İslam âlemini karşımıza almış olacağız. Bu konuda en ufak bir değerlendirme hatasına tahammülümüz yoktur sanıyorum. "Kutsal Cihad" çağrısı Türklerin henüz oynamadıkları bir koz olarak ellerinde durmaktadır... Kemal istediği anda bütün İslam âlemini bizlere karşı ayaklandırabilecek durumdadır. Afrika çöllerinde örgütlenmiş olan Senusi kuvvetleri, Mısır ve Hindistan yarımadasındaki isyankâr kitlelerin yanı sıra Sovyet Rusya'nın azgın ve güçlü orduları da Kemal'in yanında bulunmakta, Britanya ve Fransa İmparatorluklarına öldürücü bir darbe indirmek için fırsat kollamaktadırlar. Kemal'in bugüne dek bu hazır desteğe başvurmamış olması iyi niyetinin en belirgin işaretidir. Kemal'in Britanya İmparatorluğunun bütünlüğünü hatta belki de varlığını tehlikeye sokabilecek bir çabaya girişmemiş olması lehine kaydedilmesi gereken bir nottur. Ancak Türklere karşı adil davranmaz ve Kemal'in talep ettiği hakları vermemekte direnerek onu bir köşeye sıkıştırırsak o da bugüne kadar başvurmadığı güce başvuracak ve bizi çok daha büyük bir tehlikeyle baş başa bırakacaktır.

Sevr Antlaşması'nın her paragrafı Türkler için hakaret anlamına gelmektedir. Fransa Temsilciler Meclisi bu antlaşmayı onaylamamıştır. İtalyanlar ise böyle bir antlaşmanın varlığını bile kabul etmez görünmüşlerdir. Türklere yaşama hakkı tanınmasını isteyen Fransa ve İtalya, Gladstone'un Türklerin Avrupa'dan sürüleceği yolundaki palavralarını gülerek karşılamışlardır. Gerçekte "kutsal savaş"tan söz eden veya böyle bir amaç güden Kemal değildir. O sadece haklarını istemektedir... "Kutsal savaş" açmak isteyenler Hıristiyanlığın sahte şampiyonlarıdır. Bu kişiler İngiltere'nin Hindistan'da Yakın ve Uzakdoğu'da bugüne dek tutunabilmesinin en önemli nedenlerinden birinin burada yaşayan insanların dinlerine karşı gösterdiği saygı olduğunu bilmiyorlar mı?

İngiltere Hükümeti'nin Kemal'in ordusu hakkında ne derece bilgi sahibi olduğunu bilmiyorum. Bu kaliteli orduyu Fransız ve Alman subaylarının yönettiği yolunda çıkartılan söylentiler tamamen asılsızdır. Milliyetçi Türkler yabancıları işlerine karıştırmak istemiyorlar. Bana defalarca şu sözleri tekrarladılar: "Biz artık eski Türkler değiliz. Kendi ayağımızın üzerinde duruyoruz, hiçbir yere dayanmadan. Hıristiyanlardan ve Müslümanlardan oluşmuş bir Türk milleti görmek istiyoruz; tam anlamıyla birlik halinde, kaynaşmış bir millet. Ordumuzda yabancı subay, gümrüklerimizde ve maliye dairelerimizde yabancı memur görmek istemiyoruz. Dış borçlarımızı tanıyor ve ödemeyi taahhüt ediyoruz. Milli varlığımızın garantiye alınması ve geliştirilmesi yolunda büyük batı devletlerinin desteğini arıyoruz. Dış ticaretimizin geliştirilmesi başlıca hedeflerimizden biridir. Fakat her şeyden önce yabancıların hoşgörüsüne sığınmak zorunda olmayan bağımsız bir millet olduğumuz kabul edilmelidir."

Türkler sözlerinin eri olduklarını geçmiş olduğumuz yıllarda göstermişlerdir. Türklerin çok zor şartlar altında yeniden toparlanarak örgütlenmeyi başarmaları bağımsızlığı hak ettiklerinin açık bir kanıtıdır. Bir devlet adamının bu gerçeği nasıl göremediğini anlamaya imkân yoktur. Gladstone'un devri geçmiştir artık. Yeni bir devir başlamıştır. Kendi yapmış olduğumuz mezalimi gizleyip Türkleri mezalim yapmakla suçlayarak Avrupa ya da Asya'dan kovma imkânı kalmamıştır. Türkleri anavatanlarından kovmak için bu milleti son ferdine kadar yok etmek gerekecektir. Ve bu son Türk ferdinin de savaşarak öleceğinden hiç şüpheniz olmasın."

Kutülamare'de (Irak) mağlup edilerek esir alınan İngiliz birliklerinin komutanı General Townshend, dört generali ve kurmay subaylarıyla birlikte Bağdat'ta.

Üstte
Milli Mücadele'nin simgesi olan TBMM resimli bir kutlama kartı: "Bayramınız Kutlu Olsun".

Sağda üstte
Mustafa Kemal Paşa, Latife Hanım'la birlikte Mekteb-i Sultani'de düzenlenen bir törende.

Sağda altta
TBMM'nin açılışının ikinci yılı münasebetiyle Ankara Ulus Meydanı'nda düzenlenen tören (23 Nisan 1922).

Trakya'yı Yunanistan'a vermekle adalete aykırı hareket edilmişti. Bir kez daha görüldüğü gibi adalet kendini ihlal edenlerden müthiş şekilde intikamını alıyor. Fakat şiddetli bir zorlama ile ihlal edildiği için o da ancak şiddet ve zorlama ile yerine geliyor. Bu haksız ve saçma savaşta öldürülen her milliyete mensup binlerce insan, ateşe verilen köyler, yıkılan şehirler, bir ıstırap ve zulüm uçurumuna gömülen halklar... İşte adaletin meşum ve kaçınılmaz bedeli!"

17 Eylül tarihli *Lyon Republicain* adlı gazetede yer alan "galipler" başlıklı bir karikatürde ise, çadırlarının önünde konuşan iki Türk askerinin diyaloğu şöyle veriliyordu:

"- Yunanlılar hayran kalınacak adamlar.
- Aynı fikirdeyim: Geri geri 300 kilometre, bu bir rekor!"

15 Ekim 1922 tarihli *Le Matin* gazetesindeki tam sayfa yazıya göre ise, Türk-Yunan savaşında "alışkanlıklarına sadık olan Türkler ilerlemiş", yine alışkanlıklarına sadık olan Yunanlılarsa "başarıyla, muzafferane" gerilemişti.

Savaş tümüyle sona erip Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra, kendini kültür elçisi ilan eden Amerika Birleşik Devletleri ülkeler arasında kültür ve siyaset dengesi sağlama kararını bildiriyor, Fransa, İngiltere ve İtalya ile işbirliği yaparak Yakındoğu sorununa el atmasından söz ediyor, bölgenin Türklerden kurtarılması gerektiğini yazıyorlardı.

1923 yılına gelindiğinde birçok yeni diplomatik gelişme yaşanmış, Lozan Antlaşması imzalanmış, Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiş, Mustafa Kemal Paşa cumhurbaşkanı seçilmiş, Ankara yeni Türk devletinin başkenti olmuştu. Bu gelişmeler de çeşitli yorumlar ve haberler şeklinde dünya basınında yer alıyordu.

The Athlantic Monthly adlı derginin Ocak 1923 sayısında Charles F. G. Masterman imzalı "Türkün Dönüşü" başlıklı bir yazıda Türklerin tekrar siyaset sahnesinde yer almasına değiniliyor, "Bugün Türk yeniden muzaffer bir edayla ayakta durmakta, İngiltere ve Avrupa elverişli barış şartları sağlamak için sanki ona yalvarmaktadır. Bu arada tüm İslam âlemi Yunanistan'ın yenilgisini İngiltere'nin yenilgisi olarak görmekte ve bayram etmektedir. Ve İngiltere kendi yaratmış olduğu felaketin daha da büyümesini engellemek amacıyla İstanbul ve Doğu Trakya'nın da Türklerin eline geçmesine razı olarak bu barbar ırkın

bir kez daha Balkanların içine doğru sarkmasını sağlamıştır" görüşü bildiriliyordu. Aynı dergide yayımlanan bir başka yazıda, Amerika'nın Lozan'da herkese yardımcı olma rolü oynayacağı ve sonuçta özellikle Türklerin minnettar kalacağının düşünüldüğü, oysa olayların hiç de beklendiği gibi gelişmediği belirtiliyor ve Lozan'da alınan kararlar sıralanıyordu. Amerikalılara göre hepsinden acısı, yardımseverliklerinin değerlendirilmediği gibi, Türklerin kendilerine ekonomik emperyalizmden söz etmeye başlamalarıydı. Ancak bu tarihte hâlâ Anadolu'nun durumunun pek parlak olmadığı, Kemalist saflarda bir çözülme görüldüğü, bu inancın kısa zamanda çökmeye mahkûm olduğuna yönelik fikirlere de rastlanıyordu.

Asia dergisinin Mart 1923 nüshasında Ernest W. Riggs imzasıyla yayımlanan "Türkiye'de Daha Mutlu Bir Geleceğin Elçileri" başlıklı makalede ise büyük çoğunluğun Türkleri haritadan silmekten söz ettiği belirtilip bu isteğin gerçekleşmesinin nasıl mümkün olacağını soruluyor, "Türklerin haritadan silinmesi için onları haritadan silecek güçte birinin olması gerekmektedir. Ama bu kim olacaktır?" vurgusuyla, buna imkân olmadığı belirtiliyordu. Yine aynı derginin Ağustos 1923 sayısında Arnold J. Toynbee, bir buçuk yıl aradan sonra Türkiye'yi ziyaret ettiğinde edindiği izlenimleri aktarırken aslında yaşanan gelişmeleri yabancıların gözünden özetliyordu:

"Geçen defa İstanbul'da bulunduğum sıralarda Yunanlılar Ankara kapılarından geri dönmekteydiler; şimdi ise Türkler Meriç Nehri'nin sol kıyısına dayanmış bulunuyorlar. O zamanlar bütün gücünü harcayarak varlığını korumaya çalışan Türk ulusu şimdi şaşırtıcı bir zaferin kahramanı olarak karşımızda durmaktadır. Bizler için ilginç olan, bu muzaffer ulusun bundan sonra izleyeceği yoldur."

Bundan sonra gazetelere artık sadece, yeni Türk devletinin kuruluşunu saygıyla anıp, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin zor bir görev üstlendiği, yerini almış olduğu imparatorluğun yüklerini omuzlarında taşıdığı, milli bir cumhuriyet kurarak uygar dünya toplumları arasına girebileceğini yazmak kalıyordu.

MUSTAFA KEMAL'İN YENİ TÜRKİYE'Sİ

1919 yılında manda sorunu ile ilgili olarak araştırmalar yapan King-Crane Komisyonu'nun üyesi olan Arnold J. Toynbee, 1921 yılında yeniden Türkiye'ye gelerek izlenimlerini yazmıştı. Yazar bu arada Mustafa Kemal ile yapmış olduğu bir görüşmeyi *Asia* adlı dergide şöyle aktarıyordu:

"Mustafa Kemal kalpağını çıkartarak yanına koydu. Bu haliyle tamamen bir Avrupalıyı andırıyordu. Oldukça kısa kesilmiş kumral saçları, sert bakışlı mavi-gri gözleri vardı. Bana doğru dönerek nazikçe ziyaretimin nedenini sordu. Kendisine, Milliyetçilerin gerçek emelleri ve çabaları hakkında, bu konuda en yetkili kişiden bilgi almak amacıyla Ankara'ya gelmiş olduğumu ve Anadolu'daki gerçek durumu Amerika halkına duyurmak istediğimi belirttim.

'Amerikalılar daima Türkleri tanımak ve anlamak fırsatını bulamadıklarından söz ederler' dedi Kemal Paşa, biraz da sitemle. 'Halbuki sizin vatandaşlarınız dünyayı gezip gezip görmekle ün yapmış kişilerdir. Bu arada birçok Amerikalı bizim ülkemizi de ziyaret etmiştir. Ayrıca misyonerleriniz, öğretmenleriniz ve barış gönüllüleriniz yıllardan beri içimizde yaşamaktadırlar. Bugüne dek bizi daha iyi anlamalarını beklerdik.

Dış dünya bizim gerçek amaçlarımızı bilmiyorsa bunun sorumlusu biz değiliz. Batı dünyası iki yılı aşkın bir süredir bizi askeri bir çember içine alarak dış dünya ile ilişiğimizi kesmiş, davamızı ortaya koyarak kendimizi tanıtmamıza engel olmuştur. Bize bu fırsat tanınmış olsaydı savaş ve yenilginin yaratmış olduğu yeni duruma çok daha normal şartlar altında geçmemiz mümkün olabilirdi.'

'Sizin barış taraftarı olmadığınızı söylüyorlar,' diye kestim sözünü.

'Biz barış taraftarıyız,' diye şiddetle itiraz etti Paşa. 'Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Batı'daki barış konferanslarına delegeler göndermiş olup gerçekçi bir barış teklifini geri çevirmeyecektir. İtilaf Devletleri, Suriye, Filistin, Mısır ve Mezopotamya'yı elimizden almışlardır. Bunlarla yetinmeyip her şeyiyle Türk olan vatan topraklarımız üzerinde hak iddia etmeleri hiçbir şekilde kabul edilemez. İtilaf Devletleri büyük savaşta ileri sürmüş oldukları sözleri hiçe saymışlardır. Bu sözleri hiçe sayan ve halkımızı esir durumuna sokan bir antlaşmayı nasıl imzalayabiliriz? Barış Konferansı'nda başkanınız Wilson'un ilkeleri bile unutulmuştur. Milletimizin, 'yeni adalet ruhu'na inandırılarak kandırılmış olduğu kanısındayım.'

'Pekiyi, sizin şartlarınızın ne olduğunu sorabilir miyim?'

'Biz hakkımız olandan fazlasını istemiyoruz. Biz, bir yandan insaniyet ve fedakârlıktan söz ederken diğer yandan dünyanın dört bir köşesine el atmaya uğraşan büyük devletler gibi emperyalist amaçlar gütmüyoruz. Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm, İngiliz emperyalistlerinin dünyayı bize karşı kışkırtmak için yaratmış oldukları cereyanlardır. Biz diğer Müslüman halklar üzerinde hak iddia etmiyoruz. Yalnızca onlar için ve kendimiz için ve dünyadaki bü-

Cumhuriyetin ilanından sonraki ilk Milli Egemenlik Bayramı (23 Nisan 1924).

Mustafa Kemal, Ankara Palas'ta bir baloda (23 Nisan 1929).

tün milletler için kendi kaderini tayin etme -self determinasyon- ilkesinin uygulanmasını istiyoruz. Milli Misak ilkelerimizi biliyor musunuz?'

'Evet okumuştum.'

'Kanaatinizce dünya barışını tehdit eden bir belge midir Milli Misak? Yalnızca anavatanın düşman işgalinden kurtulmasını ve kendi kaderimizi tayin etme hakkımızı istiyoruz, yani bağımsızlık istiyoruz. Milli Misak, halkımızın hakkı olan bir belgedir ve halkımız bu belgede yazılı olan haklarını almak için ant içmiştir. Bugün için ülkemizde siyasi partilere yer yoktur. İşlerimiz yoluna girdiğinde siyasi partiler kendiliğinden doğacaktır sanıyorum. Fakat siz, erkek, kadın, çocuk nasıl kenetlenmiş olduğumuzu görüyorsunuz. Gerekirse daha büyük fedakârlıklar yaparak Yunan işgal kuvvetlerini ülkemizden kovacağız. Ve Avrupa şuna emin olabilir ki hiçbir zaman teslim olmayacağız.'

Bu noktada bir an için susmuş olan Paşa'ya Amerika ile olan ilişkileri konusunda neler beklediğini sordum.

'Türkiye ve Amerika demokrasi ile yönetilen ülkelerdir. Gerçekte bizim hükümetimiz belki şu anda iktidarda bulunan dünya hükümetleri içinde en demokratik olanıdır. Halkın kayıtsız şartsız egemenliği ilkesine göre kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi yargı, yasama ve yürütme erklerini elinde toplamış bulunmaktadır. Demokratik ülkeler olarak Türkiye ve Amerika'nın yakın ilişkiler içinde olması gerekir. Bu nedenle hiçbir zaman savaş içinde olmadığımız Amerika Birleşik Devletleri'nin bizimle diplomatik ilişkiler kurmakta bu denli gecikmiş olmasını hayretle karşılıyoruz.'

'İktisadi alanda Türkiye ile Amerika'nın her iki ülkenin yararına olarak, işbirliği yapmaları mümkündür. Zengin doğal kaynaklarımızın Amerikan sermayesi için çekici iş alanları olarak değerlendirileceğini sanıyoruz. Amerika, siyasi amaçları itibariyle Avrupa devletlerinden daha masum göründüğünden kalkınma hamlemizde Amerikan sermayesinden yararlanmamız söz konusu edilebilir.'

'Ermenistan sorunu konusunda ne düşünüyorsunuz?'

'Başkan Wilson'un doğu illerimizden bazılarını bizden koparark bir devlet meydana getirmek anlamına gelen teklifini anlamıyorum. Herhalde milyonlarca Türkü birkaç bin Ermeninin yönetimine vermeyi düşünmüyordur başkanınız. Böyle bir düşünce self-determinasyon ilkesini hiçe saymak olurdu. General Harbord heyeti durumu her yönüyle inceledi. Biz generali milletimizin temsilcisi olarak gördük ve konuyu adil bir şekilde çözümleyeceğine inandık. Uzun süre herhangi bir gelişme olmadı. Deyim yerindeyse, uzunca bir süre oyalandıktan sonra adalet ilkeleri yerine önyargıların etkisi altında verilen kararın aleyhimize bir karar olduğunu öğrendik. Şimdi gene kendi imkânlarımızla baş başa kalmış bulunuyoruz. Evvelce de söylemiş olduğum gibi her şeyden önce barış istiyoruz.

İleri sürdüğümüz şartlar bağımsız bir millete yaraşacak şartların asgarisidir. Bu şartlarımız kabul edilmediği sürece savaş sürecek, fakat bunun sorumluluğu bize ait olmayacaktır. Biz bu şartları kabul ettirmek için her türlü kavgayı göze almış bulunuyoruz.'

Paşa'nın gözleri parlamıştı. 'Manen ve maddeten her zaman olduğumuzdan daha güçlüyüz şimdi. Zafere ulaşacağımızdan hiçbir şüphemiz yoktur' dedi."

Dünyanın Gözünde Kurtuluş Savaşı

Anadolu'da kazanılan bağımsızlık savaşı hem Osmanlı'dan gelen halifelik geleneğiyle bir İslam ülkesi sayılan Türkiye'nin diğer İslam ülkelerine bir örnek teşkil etmesini sağlamış, hem tüm dünya liderlerinin gözünde örnek alınması gereken bir askeri ve diplomatik başarı olarak kaydedilmişti.

İşgal döneminde İtilaf Devletleri'nin tavırları, bir İslam ülkesi olup İngiliz sömürgesine karşı bağımsızlık mücadelesi veren Hindistan'da yoğun tepkilere yol açmış, Hindistan'ın bu tutumu karşısında paniğe kapılan İngiliz yetkilileri, Türkiye ile sorunların çözümlenememesi halinde bu işgalin tüm İslam ülkelerinin tepkisine yol açacağından endişe etmeye başlamışlardı. Hindistan Mondros Ateşkesi ve Sevr Antlaşması'nın imzalanmasının ardından "Hilafet Hareketi" diye adlandırılan oldukça şiddetli ve etkin bir harekete evsahipliği yapmıştı.

I. Dünya Savaşı süresince Türkiye'nin parçalanmaması gerektiği yönünde demeçler vermiş olan Hintli lider ve düşünce adamı Mahatma Gandi, 9 Mayıs 1919 tarihinde Hindistan'ın önemli şehirlerinden biri olan Bombay'da düzenlediği bir toplantıda Türkiye'nin işgaline dair düşüncelerini açıklamış, bir diğer konuşmada da Hindulara işgal altında olan Türkiye'ye yardım etme çağrısında bulunmuştu. Ağa Han, Aftah Han ve Yusuf Ali gibi Hintli liderler de bu savaşımda Türkiye'nin yanında yer aldıklarını açıklamışlardı. Aynı yıl, 24 Mayıs'ta Londra'da toplanan Müslüman Hintlilerin düzenlediği mitingde Türkiye topraklarındaki işgalin kaldırılması gerektiğine dair karar alınmış ve alman karar Paris Barış Konferansı'na sunulmuştu. 1919 Eylül'ünde Hilafet Komitesi'nin düzenlediği mitinge on bin Müslüman katılmış, mitingde konuşma yapan Gandi, Hint-Müslüman birliğine destek verdiğini açıklayarak Hindistan'da barışın sağlanmasının Türkiye'deki sorunun çözüm-

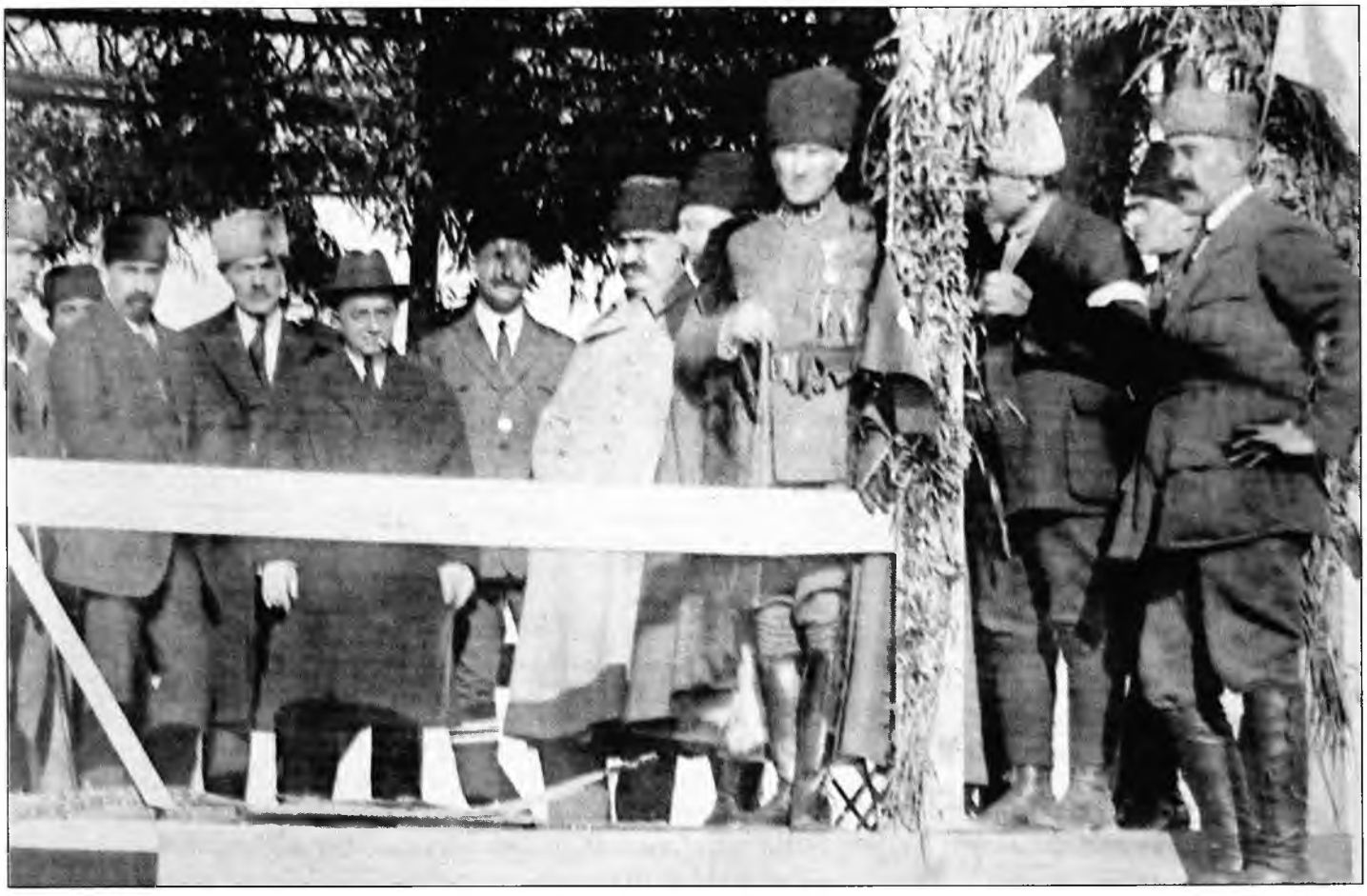

lenmesine bağlı olduğunu vurgulamıştı. Gandi'nin *Bombay Chronicle* gazetesinde yayımlanan yazısında ayrıca, "Müslüman Türkiye'nin parçalanması karşısında suskun kalınamayacağı" ifade ediliyordu.

Hindistan'daki tepkiler Türk cephelerinden gelen zafer haberleriyle birlikte sevince dönüşüyor, ülkenin ileri gelenlerince Türkiye'ye gönderilen mesajlarda Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarından övgüyle söz ediliyordu. Hintli lider P.J. Nehru, büyük zaferin ardından neler yaşadıklarını "Mustafa Kemal'in Yunanlılara karşı zaferini duyunca, bunu ne büyük neşeyle kutlamıştık. Pek çoğumuz Lucknow District Goal Hapishanesi'ndeydik. Türk zaferini, hapishane barakalarını şununla bununla süsleyerek kutlamış, dahası o gece ışıklandırmaya bile girişmiştik" sözleriyle anlatıyordu. Türk topraklarında kazanılan zaferlerin ardından Hindistan sokakları Atatürk resimleriyle süsleniyor, bazı okullara Mustafa Kemal Paşa adı veriliyordu.

Afganistan da Türkiye'de yaşanan gelişmelerden yakından etkilenen bir ülkeydi. Bekir Sami Bey başkanlığında Sovyetler Birliği'ne gönderilen ilk Türk heyeti orada Afgan heyetiyle bir araya gelmiş, 1 Mart 1921 tarihinde iki ülke arasında bir dostluk antlaşması imzalanmış, bu antlaşmayla iki devlet birbirini resmen tanımıştı. Kurtuluş Savaşı devam ettiği sırada Afganistan'da binlerce kişilik gruplar duaya çıkıyor, Afgan Elçisi Ahmet Han "Kutsal İslam toprağına adım attım" diyerek Türkiye'ye giriyordu.

Afgan lideri Emanullah Han ise, ülkesini çağdaşlaştırma çabasında diğer birçok lider gibi Türkiye'yi örnek almış, burada yapılan devrimleri kendi topraklarına uyarlamaya çalışmıştı.

Bir diğer İslam ülkesi olan İran ile Türkiye arasında dönem dönem yaşanan sorunlar özellikle İran'daki yönetimin değişmesi, 1923 yılında Ahmet Rıza Han'ın hükümet başkanı olmasıyla havasını değiştirmişti; zira Rıza Şah baştan beri Türkiye'de yaşanan mücadeleyi ve devrimleri ilgiyle izlemekte ve Mustafa Kemal'e yakınlık duymaktaydı.

Üstte
Cumhuriyetin kurucuları, cumhuriyetin 7. kuruluş yıldönümünde TBMM'den çıkarken (29 Ekim 1930).

Solda üstte
Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı seçildiği dönemde.

Solda altta
Ankara hükümetini ilk tanıyarak Milli Mücadele'ye destek veren ülkelerin Ankara'daki elçileri, bir tören münasebetiyle Mustafa Kemal ile bir arada: Afganistan Elçisi Sultan Ahmed Han, Bolşevik Rusya Elçisi Nazeranus ve Azerbaycan Elçisi Abilof.

Diğer Arap ülkeleri de Türkiye'de yaşanan gelişmeleri yakından izliyor, bildiriler yayınlıyor, Mustafa Kemal ile iletişim kurmanın yollarını arıyor, yeni yönetim biçimine ilişkin övgülerini her fırsatta dile getiriyorlardı.

Afrika kıtası da bu gelişmelerin dışında kalmıyor, çeşitli ülkelerde Türk Kurtuluş Savaşı'nın etkisiyle yeni girişimler başlıyor, halklar bağımsızlıklarını sağlamak üzere harekete geçiyordu. Örneğin Mısır, İngiliz emperyalizmine karşı bir ulusal hareket örgütlüyor, ülkede yayımlanan gazetelerde Mustafa Kemal'in Doğu için bir ışık olduğu, eşi bulunmaz devrimler gerçekleştirdiği, halkları gaflet uykusundan uyandırdığı yazılıyordu.

Mısır devlet adamı Enver Sedat, bir açıklamasında Türkiye'deki Kurtuluş Savaşı'nın emperyalizme direnen her ulus için bir örnek teşkil ettiğini, Mısır'da devrim yapan genç subayların bu örnek üzerinden hareket ettiklerini bildiriyordu.

Yine Tunus ve Cezayir de Türkiye devrimlerinden izler taşıyor, Tunus Devlet Başkanı Habib Burgiba, Anadolu'da kazanılan zaferlerin ardından kendisinin de kendi ulusunu seferber etme, mücadeleye çağırma isteğiyle dolduğunu anlatıyordu.

İslam ülkeleri dışındaki ülkelerde de Mustafa Kemal'in ve Anadolu'nun başarısı en nihayetinde övgüyle karşılanıyor, hatta kimi liderler bazı itiraflarda bulunuyorlardı.

Bir gün Dolmabahçe Sarayı'na gelen Yugoslavya Kralı Aleksandr, her türlü protokol formalitesini bir kenara bırakıp Paşa'yla görüşmek istediğini bildirmiş, yapılan görüşmede hemen bir dostluk kurulmuştu. Hatta bir ara kral yavaşça "Size bir sır ifşa edeyim ekselans. Eğer bazı Avrupa devletlerinin vaatlerine aldanmış olsaydım, Yunanlıların yerine Anadolu'ya biz çıkacaktık" deyince, şakayla karışık "Geçmiş olsun majesteleri!" cevabını almıştı.

Daha savaşın ilk yıllarından beri Ankara Hükümeti ile bir yardımlaşma ilişkisine giren Bolşevik liderler de Kurtuluş Savaşı'nı övgüyle karşılıyor, her fırsatta bu övgülerini dile getiriyorlardı. Örneğin 27 Eylül 1922 tarihli toplantısında Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu yayınladığı "Türkiye Halkına Barış, Avrupa Emperyalizmine Savaş" başlıklı bildiride, Türkiye halkının peşpeşe savaşlardan bitkin düşmüş olduğu halde silaha sarılarak sürdürdüğü mücadele sonucunda canını kurtarmasını bildiğini, Anadolu'yu yabancılardan temizlediğini vurguluyor, "Türkiye halkına özgürlük ve barış" sloganı atıyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nm daha genç bir asker olarak Anadolu'ya adım atarken hedeflediği kurtuluş mücadelesi sonunda hayal olmaktan çıkıp gerçeğe büründüğü gibi, sadece Anadolu'da değil, bağımsızlığı elinden alınmaya çalışılan dünya halklarının önünde önemli bir örnek olarak yerini koruyacaktı.

Kurtuluş Bayramı dolayısıyla TBMM önünde dua (28 Mayıs 1922).

"Atatürk'ü görüp O'nunla görüşüp de O'na hayran olmamak, O'na canla başla bağlanmamak acaba mümkün müydü?

O, cezp eder, ikna ederdi. Onun için nice krallar, şahlar, emirleri yabancı edebiyatçılar, yazarlar, devlet adamları ziyaretine gelmişler, hepsi de aynı hayranlık hisleriyle yanından ayrılmışlardı.

İran Şahı, Irak Kralı, Ürdün Emiri hep aynı şekilde dostluk bağlılıkları ile ülkelerine döndüler ve bu dostluklarını sonuna kadar devam ettirdiler.

Hele İran Şahı Rıza Pehlevi, Atatürk'e o kadar sevgi ile bağlanmıştı ki 'menim birader' derdi.

Birlikte İzmir'e gidiyorduk. Tren Alaşehir civarına gelmişti. Şah kalkmıştı, Atatürk ise henüz uykudaydı. Halk davul zurna ve mızıkalarla istasyonları doldurmuştu. Şah, Atatürk rahatsız olmasın diye tren camından eğilerek halka şöyle seslendi:

'Menim birader uyuyor! Rahatsız etmeyesiz, susasız!'

Şah'ın bu isteği üzerine davullar, zurnalar ve mızıkalar sustu.

Uşak istasyonuna gelmiştik. Sarıklı cüppeli bir kişi, Halk Partisi'nin adamı olarak kendisini takdim etti. Laik bir ülkede böyle bir kıyafetin ancak dini görev sırasında giyilmesi kanun gereği iken bu kişinin bu kıyafetle görünmesini Atatürk beğenmedi. Uzanarak ve elleriyle işaret ederek başındaki sarığı çıkarmasını isterken, öteki pencereden şah uzandı, hocanın başındaki kalpağı çekip çıkardı.

Atatürk trende Salih Bozok, Nuri Conker ve beni arkadaşlarım diye takdim edince, şah bize dönerek şöyle demişti: 'Anladım. Sizler çok bahtiyar kişilersiniz!'

Atatürk'e veda ederken söylediği son sözü ise şu olmuştu: 'Biraderim! Bilesiz ki, Şarkta (kendisini kastederek) bir kolordu kumandanınız vardır!'

Afgan kralı Emanullah Han'ın hayranlığını da anlatmam gerekiyor. Atatürk'e o kadar inanmış, O'na o kadar bağlanmış, dost olmuştu ki, tahtından çekildikten sonra bile bu dostluğu ve hayranlığı devam ettirmişti. Atatürk'ün ölümünü haber alır almaz Roma'dan kalkıp İstanbul'a gelmişti. Onun cenaze törenindeki hali, Atatürk'ün arkasından akıttığı gözyaşları yürek yakıcıydı.

Krallardan, emirlerden, şahlardan başka Herriot'lar, Emil Ludvig'ler, Mareşal Voroşilof'lar, Mac Arthur'ler Atatürk'ten hep hayranlıkla ayrılmışlardı. Atatürk ile yaptığı görüşme Herriot üzerinde öylesine hayranlık yaratmıştı ki, bunu her fırsatta anlatmayı kendisine adeta bir görev sayıyordu. Bir kitabında şöyle diyordu: 'Atatürk gibi milletiyle kaynaşan, onun için savaşan, onun için ıstırap çeken ve birçok engele rağmen onu asıl alınyazısının gerçekleşmesine sevk eden bir şefe tarihte az rastlanır.'

(Kılıç Ali'nin Anıları, der. Hulusi Turgut, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2005)

Milli Mücadele yıllarında Ankara.

KRONOLOJİ

12 Nisan 1931
Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" kuruldu.

4 Mayıs 1931
Mustafa Kemal Paşa, üçüncü defa cumhurbaşkanlığına seçildi.

6 Temmuz 1931
Irak Kralı Faysal, Ankara'ya geldi ve istasyonda Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılandı.

25 Temmuz 1931
Yeni Basın Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi.

20 Ekim 1931
"İkinci Balkan Konferansı" İstanbul'da açıldı.

11 Haziran 1932
"Türkiye Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmet hakkında Kanun" Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edildi.

2 Temmuz 1932
Ankara Halkevi konferans salonunda "Birinci Türk Tarih Kongresi" Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda toplandı.

12 Temmuz 1932
Mustafa Kemal Paşa'nın direktifiyle, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" kuruldu.

18 Temmuz 1932
Türkiye, "Milletler Cemiyeti"ne üye oldu.

26 Eylül 1932
Birinci Türk Dil Kurultayı, Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda, Dolmabahçe Sarayı'nda toplandı.

11 Haziran 1933
"Cumhuriyetin ilanının 10. yıldönümünün kutlanmasına dair Kanun" Türkiye Millet Meclisi tarafından kabul edildi.

29 Ekim 1933
Cumhuriyetin ilanının onuncu yılı bütün yurtta coşkun şekilde kutlandı.

9 Şubat 1934
Atina'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında "Balkan Antantı" imzalandı.

Balkan Antantı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandı.

21 Haziran 1934
"Soyadı Kanunu" Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edildi.

24 Temmuz 1934
Lozan Barış Antlaşması'nın 11. yıldönümü münasebetiyle Ankara Halkevi'nde tören düzenlendi.

17 Eylül 1934
Türkiye, "Milletler Cemiyeti Konseyi" üyeliğine seçildi.

24 Kasım 1934
Mustafa Kemal Paşa'ya "Atatürk" soyadı verilmesine yönelik kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edildi.

1 Mart 1935
Atatürk, dördüncü kez cumhurbaşkanlığına seçildi.

14 Haziran 1935
"Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulması hakkında Kanun" Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandı.

29 Mayıs 1936
"Türk Bayrağı hakkında Kanun" Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edildi.

22 Haziran 1936
Montreux'de "Boğazlar Konferansı" başladı.

20 Temmuz 1936
Boğazların Türk Hükümeti'nin hakimiyetine geçişini sağlayan "Montreux Antlaşması" imzalandı.

31 Temmuz 1936
"Montreux Antlaşması" Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandı.

9 Kasım 1936
Montreux Antlaşması resmen yürürlüğe girdi.

14 Eylül 1937
Türkiye, İngiltere, Fransa, Rusya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Mısır ve Arnavutluk arasında "Nyon Antlaşması" imzalandı.

28 Haziran 1938
"Cemiyetler Kanunu" Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edildi.

10 Kasım 1938
Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda saat dokuzu beş geçe öldü.

Seçilmiş Kaynakça

Adıvar, Halide Edip, *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005.

Adıvar, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005.

Ağaoğlu, Samet, *Hayat Bir Macera: Çocukluk ve Gençlik Hatıraları*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

Akşin, Sina vd. (haz.), *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, Milliyet, İstanbul.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Akyüz, Yahya, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975.

Altuğ, Seda, "Misak-ı Milli: Sınırları Zorlayan Tartışmalar", *Toplumsal Tarih*, Sayı 118, Tarih Vakfı, İstanbul, 2003.

Altun, Mehmet, "İstanbul Semalarında Düşman Uçakları", *Toplumsal Tarih*, Sayı 108, Tarih Vakfı, İstanbul.

Apak, Rahmi, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Arı, Kemal, "Yüzbaşı Şerafettin ve İzmir'in Kurtuluşu Üzerine Notları", *Toplumsal Tarih*, Sayı 77, Tarih Vakfı, İstanbul, Mayıs 2000.

Arslan, Emir Şekip, *Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve 1. Dünya Savaşı Anıları*, çev. Selda Meydan-Ahmet Meydan, Çatı Kitapları, İstanbul, 2005.

Artuç, İbrahim, *Yeniden Doğuş, Türk Kurtuluş Savaşı*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2001.

Artuç, İbrahim, *Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1986.

Artuç, İbrahim, *Büyük Taarruz*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1986.

Atatürk, *Nutuk*, MEB Basımevi, İstanbul, 1934.

Avcıoğlu, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1974.

Baydar, Mustafa, *Atatürk ve Devrimlerimiz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.

Beyatlı, Yahya Kemal, *Eğil Dağlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

Bilge, Suat vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

Demirel, Ahmet, "TBMM'de Lozan Görüşmeleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı 115, Tarih Vakfı, İstanbul, Temmuz 2003.

Engin, Vahdettin, *Sultan Abdülhamid ve İstanbul'u*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2001.

Erdoğan Tamer, *Türk Romanında Mütareke İstanbul'u*, Kanat Yayınları, İstanbul, 2005.

Gök, Hayrullah ve Mesut Uyar, "Bir Arşiv Yağmasının Hikâyesi", *Toplumsal Tarih*, Sayı 83, Tarih Vakfı, İstanbul, Kasım 2000.

Görgülü, İsmet, *Atatürk'ün Anıları*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1997.

Heinzelmann, Tobias, *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu* (çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

Hikmet, Yusuf, *Yeni Türk Devletinin Harici Siyaseti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Hulûsi, Turgut (der.), *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.

Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II-Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. baskı, Ankara, 1989.

Jung, Dietrich ve Wolfango Piccoli, *Yol Ayrımında Türkiye* (çev. Berna Kurt), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.

Kabacalı, Alpay (haz.), *Talât Paşa'nın Anıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

Karakışla, Yavuz Selim, "Osmanlı Ordusunda Kadın Askerler", *Toplumsal Tarih*, Sayı 66, Tarih Vakfı, İstanbul, Haziran 1999.

Karay, Refik Halit, *Çankaya*, Bataş Yayınları, İstanbul, 1980.

Kent, Marian (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Macfie, A.L., *Osmanlı'nın Son Yılları 1908-1923* (çev. Damla Acar, Funda Soysal), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

Müderrisoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Orga, İrfan, *Bir Türk Ailesinin Öyküsü* (çev. Arın Bayraktaroğlu), Ana Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Önal, Sami, *Hüsrev Gerede'nin Anıları*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002.

Özakman, Turgut, *Şu Çılgın Türkler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.

Özalp, Kazım, *Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985.

Özmakas, Yavuz, "Nurettin Paşa'nın İzmir Günleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı 77, Tarih Vakfı, İstanbul, Mayıs 2000.

Öztoprak, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Öztürk, Kazım, *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992.

Peker, Nurettin, *1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri*, Gün Basımevi, İstanbul, 1955.

Renouvin, Prof. Pierre, *Birinci Dünya Savaşı*
(çev. Adnan Cemgil), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Selek, Sabahattin, *Milli Mücadele: Ulusal Kurtuluş Savaşı*, Ağaoğlu Yayınevi, 1970.

Sonyel, Salahi, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Sonyel, Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Şamsutdinov, A. M., *Modros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi*, Doğan Kitapçılık, İstanbul.

Tanör, Bülent, *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları*, Afa Yayınları, İstanbul, 1992.

Taşkıran, Cemalettin, *Ana Ben Ölmedim*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Toprak, Zafer, "Cihan Harbi'nin Provası Balkan Harbi", *Toplumsal Tarih*, Sayı 104, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Ağustos 2002.

Toprak, Zafer, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik 1914-1918*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.

Topuz, Hıfzı, *Paris'te Son Osmanlılar-Mediha Sultan ve Damat Ferit*, Remzi Kitabevi, 2. baskı, İstanbul, 1999.

Toynbee, Arnold, *Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

Türker, Hasan, "İlanından Önce Cumhuriyet Tartışmaları", *Toplumsal Tarih*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Kasım 1998.

TBMM Gizli Celse Zabıtları (kolektif), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.

Ulagay, Osman, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, Yelken Matbaası, İstanbul.

Vaka, Demetra, *İstanbul'un Peçesiz Kadınları*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

Vassaf, Gündüz, *Annem Belkıs*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Yerasimos, Stefanos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, 7. baskı, İstanbul, 2001.

Düzeltmeler

Sayı 1-Kronoloji-13 Nisan 1909: İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul'da yönetime karşı 31 Mart Olayı adıyla anılan ayaklanmayı gerçekleştirdi. (Hatalı)

13 Nisan 1909: İstanbul'da 31 Mart Olayı adıyla anılan gerici ayaklanma gerçekleştirildi. (Doğru)

Sayı 20-Kronoloji-24 Nisan 1923: Lozan Konferansı sona erdi ve Lozan Antlaşması imzalandı. (Hatalı)

24 Temmuz 1923: Lozan Konferansı sona erdi ve Lozan Antlaşması imzalandı. (Doğru)

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

Ek 1

Açıklamalı Kronoloji (1908-1920)

Koç

İkinci Meşrutiyet'in ilanı

23 Temmuz 1908

19. yüzyıl ile başlayan modernleşme çabalarının önemli bir parçasını oluşturan I. Meşrutiyet, II. Abdülhamit'in Fransız Anayasası'nı esas alarak hazırlattığı Kanun-ı Esasi'yi temel alıyordu. 23 Aralık 1876'da kabul edilerek yürürlüğe giren Kanun-ı Esasi'yle anayasal düzene geçiş her ne kadar temsili olarak gerçekleşmiş olsa da I. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte hukuksal devlet anlayışı ve demokratik sistemin temelleri de atılmıştı.

Kanun-ı Esasi'nin 13 Şubat 1878'de askıya alınması, I. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte kurulan Mebusan ve Ayan meclislerinin faaliyetlerine süresiz ara verilmesi ve padişahın baskıcı rejiminin hissedilir derecede artırması üzerine birtakım muhalif hareketler ortaya çıktı. Bunların başında gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürebilmesinin yönetim şeklinde yapılacak köklü değişimlere dayandığı, devleti korumanın başlıca şartının 13 Şubat 1878'de yürürlükten kaldırılan Kanun-ı Esasi'nin yeniden uygulamaya konması olduğu düşüncesindeydi.

Ülkenin çeşitli yerlerinde çıkan askeri ayaklanmalar üzerine Abdülhamid, 23 Temmuz 1908'de Kanun-ı Esasi'nin yeniden uygulamaya konması anlamına gelen Meclis-i Vükela mazbatasını 23 Temmuz 1908'de imzalayarak II. Meşrutiyet'i ilan etmiş oldu. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Osmanlı devleti sınırlarında danışma, eşitlik, kardeşlik ve hürriyet ilkeleri hızla yayılmaya başladı. Kişisel özgürlükler ve kadın hakları konusunda önemli adımlar atılmakla beraber Heyet-i Vükela'nın Meclis'e karşı sorumlu olduğu da bu dönemde kabul edildi. Basında sansürün kaldırılması, çağdaş bürokrasinin temellerinin atılması ve hukukun laiklaştirlmesi yine bu dönemde izlenen gelişmeler arasında yer aldı.

31 Mart Olayı

13 Nisan 1909

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından yaşanan gelişmelerin bir uzantısı olarak, 13 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'da yönetime karşı bir ayaklanma gerçekleştirildi. Meşrutiyet ilan edilmiş olsa da İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı tam olarak ele geçirememiş, bu istikrarsız durum muhalif kanatların bir karşı faaliyet oluşturmalarına yol açacak zemini güçlendirmişti.

Bu ortamda, 12 Nisan gecesi Taksim Kışlası'nda Avcı Taburu'na bağlı askerler din adamlarının önderliğinde kendi subaylarına karşı ayaklandılar ve Meclis-i Mebusan'ın önünde toplanarak şeriat taleplerini dile getirdiler. Can güvenlikleri sağlanamayan İttihat ve Terakki üyesi mebuslar bu olay üzerine meclise giremediler, kimi mebus ve subaylar ayaklanmacılarca öldürüldü. Olayların önünün alınamaması, II. Abdülhamid'in duruma el koymasına yol açtı. İttihatçılar ise Selanik'teki 3. Ordu'yu harekete geçirerek ayaklanmayı bastırmakla görevli Hareket Ordusu'nun oluşturulmasını sağladılar. Mustafa Kemal'in kurmay başkanı olarak katıldığı, Mahmut Şevket Paşa kumandasındaki Hareket Ordusu 23 Nisan gecesi İstanbul'a girmeye başlayarak ayaklanmacılar üzerinde kontrol sağladı.

Ayaklanmanın bastırılmasının ardından sıkıyönetim ilan edildi ve ayaklanmanın liderleri yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti ise bu olay sonrasında siyasi iktidar üzerindeki etkinliğini artırarak muhalifleri karşısında daha güçlü bir konuma yerleşti.

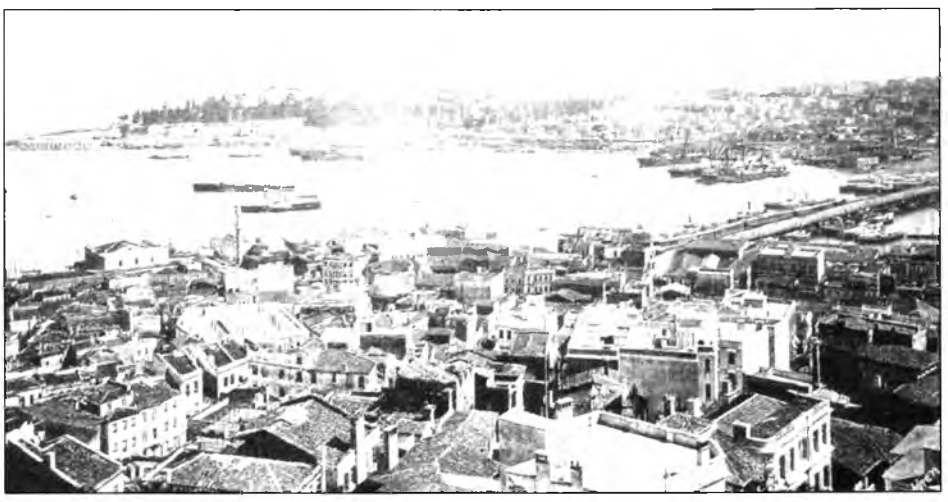

Trablusgarp Savaşı

29 Eylül 1911

Osmanlı Devleti ile İtalya arasında Kuzey Afrika'da yaşanan Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlandı.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ve yayılma faaliyetini sürdürmesinden huzursuz olan İtalya, Rusya ile ilişkilerini olumlu bir doğrultuya sevk etmiş, iki devlet arasında bir antlaşma yapılmış, buna göre İtalya Rusya'nın Boğazlar'daki. Rusya da İtalya'nın Trablusgarp'taki girişimlerine müdahale etmeme kararı almıştı. Hazırlanan bu ortam sonrasında İtalya, Trablusgarp'taki İtalyan uyruklara haksızlık edildiği ve bölgenin ekonomik olarak geri bırakıldığı gerekçesiyle Osmanlı Devleti'ne işgal kararını açıkladı. Bu ultimatomun reddedilmesi, 29 Eylül 1911 tarihinde bir savaş başlamasına yol açtı.

Aynı gün İtalya'nın Adriyatik Denizi'ndeki bazı Türk gemilerini batırması üzerine, Avusturya bu bölgede savaşılmasını yasakladı. 30 Eylül'de Trablus şehri bombardımana tutuldu. Kenti eski silahlarla savunmaya çalışan 8000 kişilik Türk kuvveti daha fazla direnç gösteremeyince 5 Ekim'de İtalyanlar şehri ele geçirdi. Bunun üzerine Türk kuvvetleri kıyıdan 15 km içeriye çekildiler. 18 Ekim'de Derne'yi, 20 Ekim'de de Bingazi'yi ele geçiren İtalyanlar, buralara asker çıkartmaya başladılar. 23 Ekim'de saldırıya geçen Türk ordusu, İtalyanları kuşattı; 26 Ekim'de yapılan bir başka Türk saldırısı, İtalyan kuvvetlerinin büyük kayıp vermesine rağmen geri püskürtüldü.

Savaş ertesi yıla da sarkıp aylarca devam ettikten sonra 8 Ekim'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları başlayınca, Osmanlı Devleti İtalya'yla barışa razı oldu. 15 Ekim 1912 tarihinde İsviçre'nin Uşi kentinde imzalanan antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'taki kuvvetlerini çekmesi, ancak Trablusgarp'taki Müslümanların haklarını koruması, İtalya'nın Oniki Ada'yı geçici olarak elinde tutması kararlaştırıldı.

Balkan Savaşları

8 Ekim 1912

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki son topraklarını kaybetmesiyle sonuçlanan Balkan Savaşları, 8 Ekim 1912-29 Eylül 1913 tarihleri arasında devam etti.

1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki etkinlik alanının daralmasının ardından, Balkan devletleri topraklarını genişletmek üzere harekete geçmişler, yapılan ittifak antlaşmalarıyla Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ Osmanlı'ya karşı bir birlik sağlamışlar ve Ekim 1912 itibariyle sırayla savaş ilan etmişlerdi. Hazırlıksız yakalanan Osmanlı İmparatorluğu aylar süren bu savaşta büyük kayıplarla ağır bir yenilgi yaşadı ve Yanya, Edirne ve İşkodra dışında Batı Trakya'dan çekilmek zorunda kaldı. Ortaya çıkan siyasi boşluk ise Balkan devletlerini kendi aralarında anlaşmazlığa sürüklemeye yetti. Avrupa devletlerinin duruma müdahalesiyle Londra'da düzenlenen konferans sonrasında 30 Mayıs 1913'te imzalanan antlaşmayla Midye-Enez sınır kabul edilmek üzere Edirne Bulgaristan'a; Selanik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a; Silistre Romanya'ya bırakıldı ve Arnavutluk'un bağımsızlığı tanındı.

Antlaşma sonuçlarından memnun kalmayan Bulgaristan'ın 29 Haziran gecesi Yunanistan ve Sırbistan'a yönelttiği saldırı üzerine başlayan II. Balkan Savaşı ise Bulgaristan'ın yenilgisi ve Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi geri almasıyla sonuçlandı. Savaş sonunda 10 Ağustos 1913'te Balkan devletleri kendi aralarında Bükreş Antlaşması'nı, Osmanlı Devleti ile ise 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşması'nı imzaladılar. Antlaşma sonucuna göre Meriç Irmağı Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında sınır çizgisi kabul edildi. Yunanistan ile barış ise birtakım anlaşmazlıklar nedeniyle 14 Kasım 1913 tarihli Atina Antlaşması'na bırakıldı.

I. Dünya Savaşı

1914-1918

Gavrilo Princip adlı Sırp gencinin Bosna'da bulunan Avusturya veliaht prensi Franz Ferdinand ile karısını öldürmesiyle I. Dünya Savaşı başladı. Dünyada sanayileşmenin gelişmesi sonucu yaşanan kamplaşmada kurulan ittifak ilişkileriyle, Almanya ile Avusturya-Macaristan "İttifak devletleri", Fransa, Rusya, İngiltere ve Sırbistan "İtilaf devletleri" adıyla savaşta yerlerini aldılar. 1914 yılı sonunda Osmanlı İmparatorluğu ve 1916'da Bulgaristan İttifak devletlerine; 1915'te İtalya, 1916'da Portekiz ve Romanya, 1917'de ise Yunanistan ve ABD İtilaf devletlerine katıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa resmen dahil olmasını tetikleyen şey, Akdeniz'de bulunan Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisinin İngiliz donanmasının takibinden kurtulup 10 Ağustos 1914'te Boğaz'dan içeri girmesiydi.

Dört yıl devam eden savaş bitirildiğinde yaklaşık 42 milyon kişiyi seferber eden İtilaf devletleri 5 milyon kayıp vermiş; İttifak devletlerinde ise 23 milyon kişiden 4 milyonu kayıp verilmişti; bu sayının dörtte birini Osmanlı askeri oluşturuyordu. Taşınır ve taşınmaz mallara verilen zarar hariç, doğrudan savaş harcamaları İtilaf cephesinde 145,4 milyar, İttifak cephesinde 63 milyar ABD dolarını bulmuştu. Savaşın siyasi sonucu ise Avrupa haritasının değişmesi, ulusal azınlıkların hak arayışına girmesi oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusu için 2.5 milyondan fazla asker silah altına alındı. Savaş bitirildiğinde 400 bin yaralı, 240 bin hastalık sebebiyle ölüm, 35 bin alınan yaralar sonucu ölüm, 50 bin savaş alanlarında şehit, 1.6 milyon hasta, firar, esir ve kayıp olmak üzere toplam 2.3 milyon kişi savaş dışında kalmıştı. Hasta, firar, esir ve kayıpların sayısı bir buçuk milyon kadardı; yaklaşık 200 bin kişi çeşitli ülkelerin esir kamplarına gönderilmişti.

Çanakkale Zaferi

18 Mart 1915

I. Dünya Savaşı devam ederken, İngiliz ve Fransızların Çanakkale'yi ele geçirerek İstanbul'a ilerleme planlarına karşı Türk askerinin direnişi zaferle sonuçlandı.

İtilaf Devletleri temsilcileri 28 Ocak günü "Çanakkale Komisyonu" adını verdikleri komisyonu toplayarak bir deniz harekâtıyla boğazı ele geçirmeye karar vermişti. Bu harekâtı gerçekleştirecek donanmanın boğazdan geçişinin sağlanması karada da alınacak birtakım önlemlerle gerçekleşebileceğinden, şubat ayı itibariyle bu konuda hazırlıklara girişildi. 16 Şubat günü başlanan ve hava şartları nedeniyle ara verilerek devam edilen bombardımanı takiben deniz erlerinin oluşturduğu birlikler karaya çıktı. İtilaf donanmasının 18 Mart'ta Çanakkale'den geçme girişimi ise Türk askerinin deniz ve karadan gösterdiği direnişle, üç savaş gemisinin batması, diğer üçünün de hasara uğraması sonucu başarısızlığa uğradı. İtilaf Devletleri bu aşamadan sonra boğazdan geçişin mümkün olamayacağı düşüncesiyle geri çekilmeyi tercih ettiler. Bu başarısızlıktan sonra ilerleyen aylar içinde yapılan diğer girişimler de sonuçsuz kaldı; en sonunda İtilaf Devletleri askerleri aşamalı olarak gerçekleştirdikleri geri çekilme harekâtını Ocak 1916'da tamamladılar.

Çanakkale Savaşlarında İngiliz, Avustralya, Yeni Zelanda, Hindistan ve Fransız askerlerinden oluşan toplam 16 tümen savaştı. Savaşta İngiliz Uluslar Topluluğu yaklaşık 214 bin askerini kaybederken Türk tarafının kaybı da 190 bin kişiydi. Çanakkale'de kazanılan zafer, orduya ve halka verdiği moral kadar savaşın gidişatındaki rolü açısından da önemliydi. O zamana kadar bu harekâtın sonunu bekleyen Bulgaristan, artık İttifak güçlerinin yanında yer alma kararı veriyordu. Bir diğer önemli sonuç ise Rusya'nın bu sonuçla düştüğü umutsuzluktu; İtilaf Devletleri birliklerinin boğazı ele geçirememesi, askeri yardım alamayan ve Karadeniz limanlarına bağlı ticareti de işlemez duruma gelen Çarlık Rusya'nın çöküşünü hazırlayan nedenler arasında yer alacaktı.

Sykes-Picot Antlaşması

9 Mayıs 1916

I. Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ve Fransa arasında 9 Mayıs 1916 tarihinde gizli olarak imzalanan Sykes-Picot Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yer alan toprakların İtilaf Devletleri arasında paylaşımına yönelik en kapsamlı plandı.

İngiliz temsilci Sir Mark Sykes ile Fransız temsilci Georges Picot'nun gizlice bir araya gelerek yaptıkları görüşmeler sonucunda alınan kararlar Rusya tarafından da onaylandı. İtalya bu antlaşmanın dışında tutulmuş, söz konusu topraklar Fransa, İngiltere ve Rusya arasında paylaştırılmıştı. Buna göre Erzurum, Trabzon, Van ve Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı Rusya'ya; Lübnan ve Suriye kıyısı ile Adana, Doğu Karadeniz Bölgesi, Antep, Urfa, Mardin, Diyarbakır ve Musul Fransa'ya; Bağdat dahil olmak üzere Güney Mezopotamya ile Hayfa ve Akka limanları ise İngiltere'ye bırakılacaktı.

Paylaşılan toprakların Fransa ve İngiltere'nin denetimi altında kalan kısımlarında, ya bir Arap Devletleri Konfederasyonu ya da bir Arap Devleti kurulacaktı Ayrıca İskenderun'un serbest liman olması ve Filistin'de uluslararası bir rejim oluşturulması Sykes-Picot Antlaşması'nda yer alan maddeler arasındaydı. Fakat daha sonraki yıllarda kabul edilecek olan Mondros Mütarekesi ile birlikte İtilaf Devletleri arasında Anadolu topraklarının paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar baş gösterdi. Sykes-Picot Antlaşması uyarınca Fransızlara bırakılan Musul'un, 1 Kasım 1918'de, İngilizler tarafından işgal edilmesi ve İngiliz güçlerinin bu harekâtı sürdürerek Kilis ile Antep'e girmesi, bu antlaşmanın yürürlükten kalktığını ispatlıyordu.

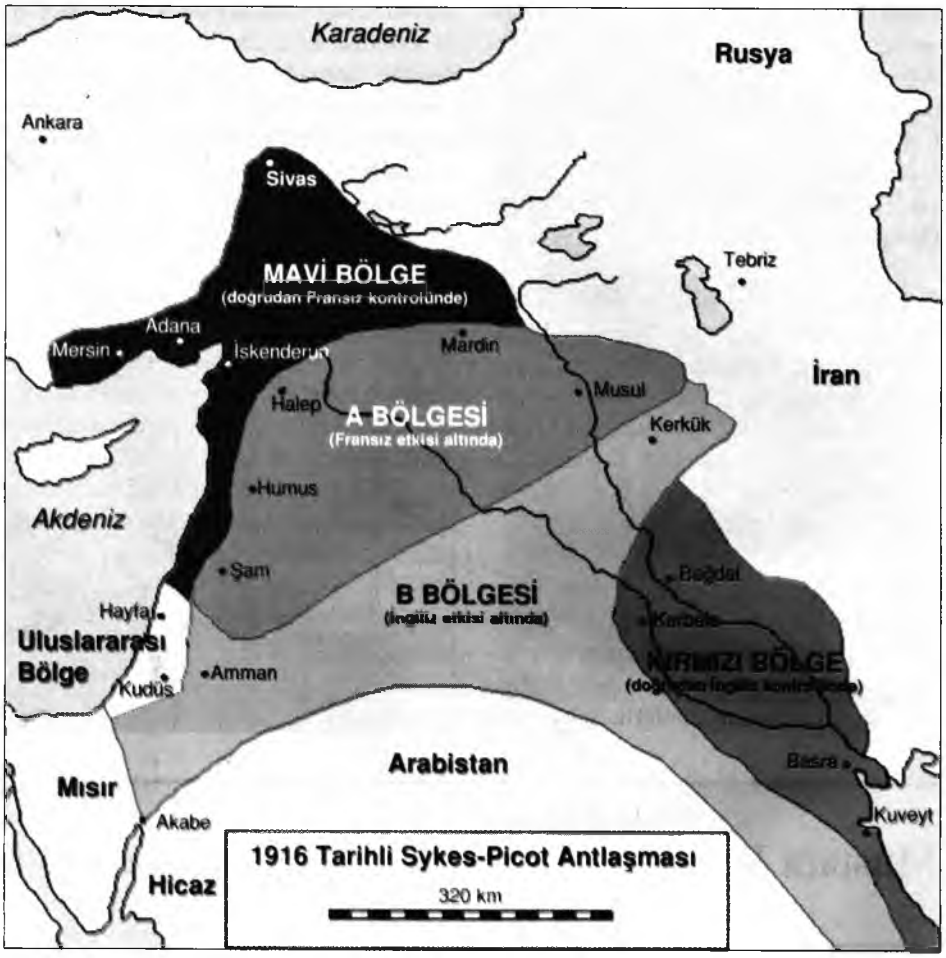

Wilson İlkeleri

ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson, I. Dünya Savaşı'nın ardından barışın sağlanmasına yönelik olarak, o günden itibaren siyasi arenada çeşitli konularla ilgili sıkça gündeme gelecek "Wilson İlkeleri"ni bildirdi.

Başlangıçta 14 maddeden oluşup sonradan eklenen 13 madde ile birlikte toplam 27'ye ulaşan bu ilkelere göre, milletler arasındaki gizli antlaşmalara son verilip barış antlaşmaları ve gelecek uluslararası antlaşmalar açık olacak; ülkelerin karasuları dışında, savaş ve barış halinde denizlerde mutlak serbesti bulunacak; uluslararası ekonomik engellerin tamamı kaldırılarak eşitlik sağlanacak; ülkeler silahlanmayı bırakacak, silah sayısını yalnızca iç güvenliklerinin gerektirdiği seviyeye indireceklerine dair karşılıklı garanti verecek; sömürge ülkeler üzerindeki istekler tarafsızlık ilkesine göre incelenecek ve bu bölge halklarının çıkarları göz önünde tutulacak; işgal altındaki Rus toprakları tasfiye edilecek ve Rusya'ya kendi gelişmesini sağlamak için çeşitli olanaklar verilecek; Belçika, egemenlik hakları saklı kalmak üzere boşaltılarak yeniden kurulacak; işgal edilen Fransız toprakları boşaltılacak, Alsas-Loren bölgesi Fransa'ya geri verilerek barış güvence altına alınacak; İtalyan sınırları ulusal esaslara göre düzenlenecek; Romanya, Sırbistan, Karadağ toprakları boşaltılarak Sırbistan'a denizden serbest bir kapı verilecek, Balkan Devletleri ilişkileri ulusallık bakımından, tarihsel esaslara göre dostça düzenlenecek, Balkan Devletleri'nin siyasal ve ekonomik bağımsızlıkları ve sınırlarının dokunulmazlığı için uluslararası garantiler verilecek; Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Türklerin yaşadıkları bölgelerin bağımsızlığı sağlanacak; Türk egemenliği altındaki diğer uluslara bağımsız bir gelişme için fırsat sağlanacak; Boğazlar, uluslararası garanti altında bütün devletlerin ticari gemilerine açılacak; denize kıyısı bulunan bağımsız bir Polonya devleti kurulacak; ulusların siyasi egemenlikleri ve toprak bütünlüklerinin güvenliğinin garanti altına alınması amacıyla bir millet teşkilatı kurulacaktı.

Mondros Mütarekesi

30 Ekim 1918

I. Dünya Savaşı'nı takiben İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında 27 Ekim 1918'de Mondros'taki Agamennon zırhlısında başlayan mütareke görüşmeleri, 30 Ekim'e kadar devam etti. Görüşmelerde İngiliz Hükümeti'nce görevlendirilen Akdeniz Donanması Başkumandanı Arthur Calthrope İtilaf Devletleri'ni, Osmanlı Hükümeti'nce görevlendirilen Bahriye Nazırı Rauf Bey, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Albay Sadullah Bey ise Osmanlı tarafını temsil ediyordu.

Görüşmelerin sona erdirildiği 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'ne göre Osmanlı ordusu terhis edilecek; savaş silahları galip devletlere bırakılacak; bununla birlikte İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit eden herhangi bir tehlike karşısında ülkenin tüm stratejik bölgelerini işgal edebilecekti.

Antlaşmanın başlıca hükümlerine göre; Karadeniz'e geçişi sağlamak için Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak ve geçiş güvenliğini sağlamak üzere Boğazlar'daki istihkâmlar müttefik güçlerince işgal edilecekti (Madde 1). Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülecek askeri kuvvetten fazlası derhal terhis edilecekti (Madde 5). Hükümet haberleşmeleri dışındaki telsiz, telgraf ve kablolar İtilaf Devletleri'nin görevlendirdiği memurlar tarafından denetlenecekti (Madde 12). Tüm demiryollarının denetimi İtilaf Devletleri subaylarına bırakılacaktı (Madde 15).

Mondros Mütarekesi, İtilaf güçlerinin, Rusya'nın Osmanlı topraklarında ilerlemesinin önüne geçmeyi hedefleyerek Osmanlı Devleti'ni bu amaçla desteklemeye yönelik politikasının göstergesiydi. Son derece ağır hükümler içeren bu antlaşmayla İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı'nın başlarında Osmanlı topraklarının paylaşımına yönelik imzaladıkları antlaşmaları hukuki bir dayanağa kavuşturmuş oluyorlardı.

Mustafa Kemal Yıldırım Orduları Kumandanı

31 Ekim 1918

Mondros Mütarekesi'ne göre Osmanlı ordusundaki Alman kumandanlar görevlerini bırakmak zorunda olduklarından, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Liman von Sanders, görevini 7. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal'e devretti. Mustafa Kemal 7. Ordu'daki görevinden evvel Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında bulunmuş, Çanakkale'de ve I. Dünya Savaşı'nın çeşitli cephelerinde savaşmıştı.

Sanders, Mustafa Kemal'e görev teslimini Adana'daki grup karargâhında şu sözlerle yaptı: "Ekselans, siz, muharebe cephelerinde, Arıburnu'nda, Anafartalar'da çok yakından tanıdığın kumandansınız. Aramızda gerçi bazı hadiseler ve vakalar da oldu, fakat nihayet bunlar bizi birbirimize daha iyi tanıtmış oldular; kalpten dost olduğumuzu zannediyorum. Bugün Türkiye'yi terke icbar olunurken emrim altındaki orduları, Türkiye'ye ilk geldiğim zamanki takdirkârı bulunduğum bir kumandana tevdi ediyorum. Bu umumî felâket içinde bedbahtlık duymamak mümkün değildir; ben yalnız bir şey ile müteselli oluyorum: Kumandayı size terk etmek ve tevdi etmek! Bu dakikadan itibaren emir sizindir. Ben sizin misafirinizim."

Kasım ayı başında Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı ve 7. Ordu karargahının lağv edilmesi üzerine, Mustafa Kemal Harbiye Nezareti emrine alındı ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın tavsiyesi üzerine, 10 Kasım gecesi trenle Adana'dan İstanbul'a hareket etti. Mustafa Kemal'in düşman donanmalarının İstanbul limanına demirlediği 13 Kasım günü İstanbul'a varmasıyla, bölgenin sorumluluğu II. Ordu komutanı Nihat (Anılmış) Paşa'ya verildi. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a gelir gelmez görüşmelere başlayarak 14 Kasım günü Pera Palas'ta Rauf Orbay ile bir araya gelmesinin ardından 15 Kasım günü cuma selamlığını takiben Padişah Vahdeddin tarafından kabul edildi.

Teceddüt Fırkası Kuruldu

9 Kasım 1918

I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanmasının ardından, bu yenilgiden sorumlu tutulan iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası olağanüstü bir kongreyle kendini feshederek 1 Kasım'daki kongresinde Teceddüt Fırkası adıyla yeni bir bir parti kurmayı kararlaştırdı.

İttihat ve Terakki, II. Abdülhamid'in baskıcı rejimiyle mücadele etmek amacıyla 3 Haziran 1889'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de bir grup öğrenci tarafından İttihad-ı Osmani Cemiyeti adıyla gizli bir cemiyet olarak kurulmuş, 1894'ten itibaren çalışmalarını öğrenci faaliyeti olmanın dışına çıkartmış, 1895'te adını Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirmişti. Sürdürdüğü yoğun propaganda faaliyetleriyle II. Meşrutiyet'in ilanında itici güç haline gelmesi cemiyete büyük bir saygınlık kazandırmış, kısa zamanda ülkenin çeşitli bölgelerinde şubeler açılmış, cemiyet fiili gücü itibariyle hükümetin üzerinde bir konum elde etmişti. Ancak 1909 yılında yaşanan 31 Mart olayının ardından muhalefetle çeşitli çekişmeler yaşayan cemiyet 23 Ocak 1913'te Babıâli baskınıyla iktidarı ele geçirmiş, yavaş yavaş muhalefeti etkisiz hale getirmeyi başarmıştı. Enver, Talat ve Cemal Paşaların denetimindeki parti, ülkede 1918 yılına kadar tek parti olarak yönetimi elinde tutmuştu.

Mütareke döneminde yaşanan tartışmalar sırasında tümü İttihat ve Terakki Fırkası üyesi ve büyük bölümü mebus olan kişilerce kurulan yeni Teceddüt Fırkası ise Hüseyin Hüsnü Paşa başkanlığında ve eski İstanbul mebusu ve eski dahiliye nazırı İsmail (Canbolat/ ile Şemsettin (Günaltay) Beylerin ikinci başkanlığında, Saruhan mebusu Sabri (Toprak) Bey tarafından idare edildi. Kuruluşun ardından muhalefetin yönelttiği suçlamalar üzerine üyelerden Yunus Nadi (Abalıoğlu), İsmail (Canbolat) ve Muhittin (Birgen) Beyler görevden çekildi. 5 Mayıs 1919 tarihinde hükümet kararıyla kapatılan fırkanın üyelerinin bir bölümü son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na seçildi. İstanbul'un 16 Mart 1920'deki işgalinden sonra ise bir bölümü Malta'ya sürgüne gönderildi, bir bölümü Anadolu hareketine ve Büyük Millet Meclisi çalışmalarına dahil oldu.

İtilaf Donanması İstanbul'da

13 Kasım 1918

Mondros Mütarekesi'nin ardından hızla işgal faaliyetlerine girişip Çanakkale'yi geçen İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan filoları 13 Kasım günü İstanbul limanında, Dolmabahçe Sarayı önlerinde demirledi. Nitekim mütarekenin "Karadeniz'e geçişi sağlamak için Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak ve geçiş güvenliği sağlamak üzere Boğazlardaki istihkâmlar müttefiklerce işgal edilecektir" hükmüyle bu girişim için gerekli zemin hazırlanıyordu. 13 Kasım günü donanmadan karaya çıkarılan askerler, İstanbul Boğazı istihkâmlarıyla birlikte Haydarpaşa'dan Anadolu'ya giden demiryolu hattı noktalarını da denetim altına almak üzere kullanılacaktı.

O günden itibaren bir garnizon görevi üstlenen şehirde galip devletlerin komiserleri karargâhlar kurup, mütareke koşullarına uygun davranılıp davranılmadığını kontrol etmeye başladı. Ankara-İstanbul demiryolu kontrol altına alındı, Harbiye Nezareti ile birlikte en önemli noktalara irtibat subayları yerleştirildi.

İtilaf devletleri askerleriyle dolan İstanbul sokaklarında insanlar ancak zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere evlerinden çıkabilmeye başladılar. İtilaf Devletleri askerlerinin şehirdeki varlığı iç ve dış haberleşmenin denetim altına alınmasına, işgal altındaki Anadolu'nun merkezle bağlarının koparılmasına da yol açtı. Aynı zamanda basına uygulanan ağır sansür, İtilafçıların askeri harekatı üzerine haber yapmayı, halkın birlik duygusunu bozacak haberleri, Osmanlı ve yabancı devlet memurları aleyhinde haberleri ve kişisel tartışmaların yer aldığı yayınları yasaklıyordu.

Paris Barış Konferansı

18 Ocak 1919

I. Dünya Savaşı'nın taraflarından oluşan devletlerin temsilcileri 18 Ocak 1919 günü, yapılacak bir barış antlaşmasının esaslarını belirlemek amacıyla Paris'te toplandı. Çeşitli komisyonlar tarafından yürütülen görüşmelerde, önemli konulardaki tam yetki ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan ve "Onlar Konseyi" olarak da anılan Yüksek Konsey'e verildi. Bu konsey, konuların niteliği nedeniyle sadece hükümet başkanlarının katıldığı Beşler Meclisi'ne, Japon heyetinin ele alınan konuların kendilerini ilgilendirmediği gerekçesiyle çekilmesinin ardından da Dörtler Konseyi'ne dönüştü. Dörtler Konseyi'nde ABD'yi Wilson, Fransa'yı Clemenceau, İngiltere'yi Lloyd George ve İtalya'yı Orlando temsil ediyor, bunun dışında dışişleri bakanları Beşler Konseyi adıyla toplanarak ikincil konuları değerlendirmeyi sürdürüyordu. Beş büyük devletin elindeki Yüksek Ekonomik Konsey ise barış anlaşmasında söz konusu olacak ekonomik önlemler için danışmanlık yapıyordu.

İlk taslağı 14 Şubat 1919'da sunulan Milletler Cemiyeti Sözleşmesi kimi değişikliklerle 28 Nisan'da onaylandı. Daha sonra Alman heyetine sunulan Versailles Antlaşması 28 Haziran'da, Avusturya heyetine sunulan Saint Germain Antlaşması 10 Eylül'de, Bulgar heyetine sunulan Neuilly Antlaşması ise 27 Kasım'da imzalandı.

Paris'te barış görüşmeleri sürerken, Fransa Olağanüstü Komiseri Defrance Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı Osmanlı devletine dair hükümlerin konuşulması için konferansa davet etti. Damat Ferit başkanlığındaki heyet 12 Haziran 1919 günü Paris'e vardı. Sadrazam, taleplerini içeren muhtırayı konferansa sundu; ancak bu talepler asla kabul edilmedi. Paris'te bir süre daha kalıp görüşmelere devam eden Damat Ferit Paşa ve beraberindeki heyet konferanstan ayrılarak İstanbul'a döndü. Paris Barış Konferansı, 16 Ocak 1920'de Milletler Cemiyeti'nin resmen kurulmasıyla sona erdi.

İzmir'in İşgali

15 Mayıs 1919

Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan işgal hareketinin önemli basamaklarından biri olan İzmir, 6 Kasım 1918 günü limana demirleyen bir İngiliz gemisi aracılığıyla işgalle tanışmıştı. Ancak şehrin daha büyük ve şiddetli bir girişimle işgal edilmesi, 15 Mayıs 1919 günü gerçekleşti.

Paris Barış Konferansı bünyesinde, Yunanistan'ın İzmir'i de kapsayan toprak taleplerinin incelenmesi için görevlendirilen komisyon, Yunanistan'ın isteklerini bazı değişikliklerle birlikte kabul etmiş, Venizelos bu kararın hemen ardından İngiliz subayları komutasındaki Yunan askeri birliklerinin İzmir ve Bandırma'ya gönderilmesini önermişti. Yapılan görüşmelerin sonunda Bulgar silahsızlanması sağlanıncaya kadar Yunan çıkarmalarının ertelenmesine karar verildiyse de yaşanan gelişmeler Yunan devletinin işgali meşru göstereceği ortamı hazırladı. Yapılan plana göre işgal olayı önce bir İtilaf işgali olarak gösterilecek, İzmir'in işgali gerçekleştikten sonra işin gerçek mahiyeti ortaya çıkartılacaktı.

15 Mayıs sabahı Yunan istila gücü Amerikan, İngiliz, Fransız ve Yunan savaş gemilerinin koruyuculuğunda İzmir'e çıktı. Yunan çıkarmasının başladığı saatlerde İzmirli Rumlar, Kordon boyunca büyük gruplar oluşturdu. İzmir Metropoliti Hristostomos'un çıkarma birliğini takdisinden sonra, efzun alayı ve İzmirli Rumlar Kordon boyunca yürüyüşe başladılar. Askerler Konak meydanına indirilerek "Zito Venizelos" diye bağırmaya zorlandılar. Bunu kabul etmeyen subaylar ya ağır yaralandı ya da öldürüldü.

İzmir'in işgali, Anadolu halkında birbirine daha fazla kenetlenme ihtiyacı yaratacak, ülkenin bölünme tehdidiyle karşı karşıya kalması kendiliğinden direniş hareketlerinin yükselmesine yol açacaktı.

Mustafa Kemal Anadolu'da

19 Mayıs 1919

İstanbul'da saraydan ve hükümetten umudunu kesen Mustafa Kemal, memleketin kaderini değiştirecek adımlarının en önemlilerinden birini, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayak basarak attı.

İstanbul'da bulunduğu süre içinde çeşitli görüşmeler yapan Mustafa Kemal, bir yandan da Anadolu'da kendisine eşlik edecek kişilerin kimler olacağını, gidiş planının en doğru biçimde nasıl gerçekleşeceğini hesaplıyordu. Tam da bu dönemde, İstanbul hükümeti Samsun ve yakınlarındaki Rum köylerinin Türklerin saldırısına uğradığı, hükümetin bu kargaşanın önüne geçmediği yönündeki bir rapordan yola çıkarak Mustafa Kemal'i söz konusu iddiaların doğruluğunu saptamak için o bölgede görevlendirmeye karar verdi.

Teklifi kabul eden Mustafa Kemal, karargâhına alacağı isimleri Miralay Kâzım (Dirik), Miralay Refet (Bele) ve Dr. Refik (Saydam) Beyler olarak saptadı ve sonra İstanbul'daki son görüşmelerini gerçekleştirmeye başladı. En önemli yol arkadaşlarından İsmet Bey'in ise, Anadolu'ya yerleşip konumunu sağlamlaştırdıktan sonra kendisine eşlik etmesini istiyordu.

Samsun yolcularını taşıyacak Bandırma vapuru Galata rıhtımında hazır beklerken, Rauf Bey gelip İngilizlerin bu yolculuğa engel olmak için vapuru batırabilecekleri haberini aldığını söyledi. Bu haber önce bir tedirginlik yarattıysa da, gözler karartılıp yola çıkıldı. 16 Mayıs günü saat 04.30'da İstanbul'dan Samsun'a hareket eden vapur, uzun ve sarsıntılı bir yolculuktan sonra, 19 Mayıs sabahı erkenden vapur Samsun'a ulaştı. İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'in göreve başladığını, sadeleştirilmiş olarak şu telgrafla öğrendi: "Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey'e... Bugün öğleden evvel saat sekizde Samsun'a ulaşıldığını ve acizaneme emanet edilen göreve başlandığını bildiririm. 19 Mayıs 1919. Dokuzuncu Ordu Müfettişi Tuğgeneral Mustafa Kemal."

SULTANAHMET MİTİNGİ

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine tüm yurtta başlayan tepki dalgası, durumdan duyulan rahatsızlığı dile getirmek ve işgali kınamak amacıyla, dört bir tarafta birbirini izleyen geniş katılımlı mitinglerle kendini gösterdi.

İstanbul'da bu yönde atılan ilk adım, 18 Mayıs 1919 günü Darülfünun'un bütün fakültelerinden profesörlerin ve öğrencilerin konferans salonunda düzenledikleri toplantıydı. Toplantıya katılanlar, işgali protesto eden gösteriler yapıp seslerini bütün dünyaya duyurmaya karar verdiler. İlk etkinlik, Türk Ocağı ile öğrenci kuruluşlarının öncülüğünde 19 Mayıs 1919 Pazartesi günü, Fatih Belediye binası önünde 80 bin kişinin katıldığı bir gösteri oldu. Gösteriye katılanlar hem padişaha bir dilekçe sundular, hem de ABD cumhurbaşkanına, "Evet, reis cenapları, Türk ölecektir, fakat hiçbir zaman alçakça değil, şeref ve namuslarıyla ölecektir," yazılı bir telgraf ilettiler.

İzmir'in işgaline karşı en büyük gösteri, 23 Mayıs 1919 Çarşamba günü, Sultanahmet Meydanı'nda düzenlendi. Mehmet Emin, Halide Edip Adıvar, Süleyman Sırrı gibi isimlerin konuşma yaptığı mitingde, "İzmir Türk kalacaktır" rozetleri dağıtıldı. Gösterinin sonunda okunan bildiride ise İstanbul'un Türk-Müslüman halkının mukaddes vatanın haksız olarak işgal olunan bölümlerinin boşaltılmasına kadar hayatını fedaya hazır olduğu; asırlardan beri tatbik edilen göz boyama siyasetine artık katiyen itimat edilmeyeceği; memlekette artık kalplerde vatan endişesinden başka hiçbir endişenin yer bulmamasının istendiği ve küçük büyük herkesin buna söz verdiği ifade ediliyordu.

Kuvayı Milliye Hareketi'nin Başlaması

29 Mayıs 1919

İzmir'in işgali haberinin yayılmasının ardından, düşmana karşı çözüm arayışına giren halkta bir kıpırdanma başladı. Öncelikle İzmir'de yapılan toplantılarda eli silah tutanların Anadolu'da bir silahlı direniş başlatması, depolardaki silah ve cephanelerin halka dağıtılması ve bu direnişe katılmaları için hapishane mahkûmlarının da serbest bırakılması kararlaştırıldı.

Bölgedeki nizami güçler yetersizdi; 16 Mayıs günü Yunanlıların Urla'yı işgal etmesi üzerine, alaydaki erlerle birlikte kasaba halkına da silah dağıtılarak bir kuvvet oluşturulmuş, aynı günlerde Aydın'da yapılan bir toplantıda, silahlı bir örgüt oluşturma ve yurdun her köşesine telgraflar çekme kararı verilmişti. Balıkesir'de de benzer konuşmalar yapılıyordu.

Rumların yoğunlukta olduğu yerleşim yerlerinden Ayvalık'ta, İzmir'in işgalinin ardından bir tedirginlik yaşanmaya başladı. Burada bulunan 172. Tümen Komutanı Yarbay Ali Bey, Albay Bekir Sami Bey'e bir telgraf çekerek ordudan takviye istemiş, ancak bu takviyenin yapılması o günlerde mümkün görünmediğinden kendisine "mahalli tedbirlere" başvurması söylenmişti. Bu cümle harekete geçmek için yeterli oldu ve Ali Bey çevre köylerden temin ettiği gönüllülerden bir milis kuvveti oluşturmaya başladı.

Ayvalık'ın işgali 29 Mayıs günü iki koldan başladı. Takviye kuvvet girişimleri başarısız olan Yarbay Ali Bey askerleriyle ve "gönüllü milli kuvvetlerle" vaziyeti muhafaza etmeye, işgalin genişlemesini önlemek için çarpışmaya başladı. İzmir'in işgalinin ardından ilk kez düşmana silahla karşı koyuluyordu.

Kuvayı Milliye milisleri Batı Anadolu'da başlattıkları direniş ve savunma hareketini kısa zamanda yurdun dört yanına yayacak, ta ki düzenli bir ordu teşkil edilinceye dek, Anadolu topraklarının savunmasında en etkin rol Kuvayı Milliye'de olacaktı.

Amasya Genelgesi

22 Haziran 1919

Anadolu'ya geçişinden itibaren milli bilinci uyandırmaya yönelik çalışmalar yapan Mustafa Kemal, İtilaf Devletleri'nin baskısı altında kalan İstanbul Hükümeti tarafından geri çağrıldı. Bu çağrıyı dikkate almayarak direniş hareketlerini örgütlemeye devam etmesi İstanbul Hükümeti'ne karşı apaçık bir başkaldırıydı. Bunun ilk somut göstergesi ise Amasya Genelgesi olacaktı.

Mustafa Kemal Havza'da bulunduğu sırada Ali Fuat Paşa'dan aldığı bir haberle bazı kişilerin kendisiyle birlikte hareket etmek için İstanbul'dan Ankara'ya geldiklerini öğrendi. Amasya'ya hareket eden Mustafa Kemal, burada halka yaptığı konuşmada vatanın her koşulda savunulacağını dile getirdi.

21 Haziran'ı 22 Haziran'a bağlayan gece, Ankara'dan gelen heyetle Amasya'da yapılan toplantıda belirlenen, milli mücadele hareketine ilişkin esasların ilki, vatanın bütünlüğü ve milletin geleceğinin tehlikede olduğu gerçeğini vurguluyordu: Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararlılığı kurtaracaktı. İkinci karara göre "vilayet-i sitte" için Erzurum'da yapılacak toplantıya katılacak olan temsilciler, diğer illerin temsilcileriyle birlikte Sivas'a hareket edecekti. Bahsedilen temsilciler Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetleri ve belediye başkanları tarafından seçilecekti. Redd- i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların Posta ve Telgraf Müdürlüğü tarafından kabul edilmemesi kesin şekilde reddedilerek serbest yazışmaların sağlanılmasına çalışılacaktı. Yeni bir işgal hareketine karşı ortak tavır alınacak ve birimler birbirini derhal haberdar edilecekti.

Amasya Genelgesi ile, ülkenin bağımsızlığının tehlikede olduğu ve bağımsızlığın ancak milletin azim ve kararıyla korunabileceği açıkça ilan edilmiş oluyordu.

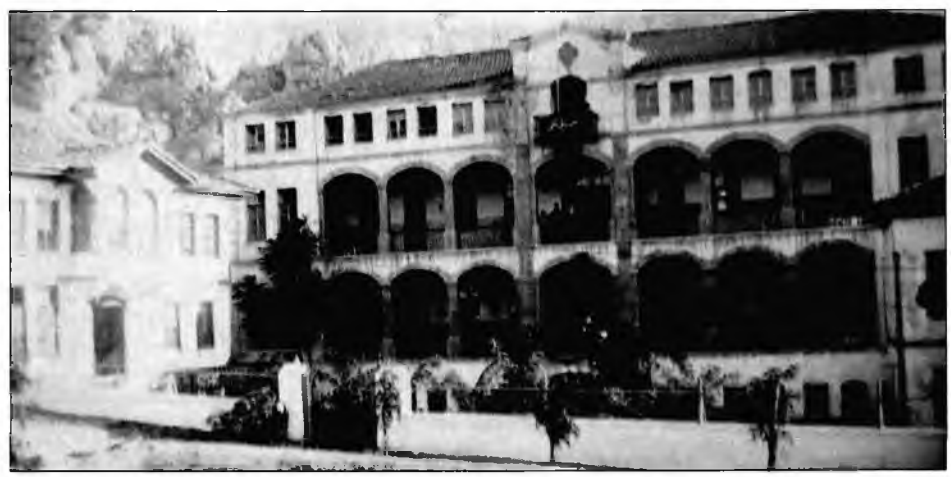

Mustafa Kemal'in İstifası

8 Temmuz 1919

İstanbul hükümeti tarafından Anadolu'daki arzu edilmeyen hareketleri durdurmakla görevlendirilen Mustafa Kemal'in tam ters yönde faaliyetlere girişmesi, İstanbul hükümeti, vilayet yönetimleri, İtilaf Devletleri'nin temsilcileri ve Mustafa Kemal arasında yoğun bir mesaj trafiğine neden olmuştu. Yazışmaların temel konusu, Mustafa Kemal'in görevden azledilip bir an önce İstanbul'a dönmesinin sağlanmasıydı.

Haziran 1919 başlarında Harbiye Nezareti'ne Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınmasını isteyen bir yazı iletmiş olan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, bir sonuç alamayınca 17 Haziran'da aynı doğrultuda ikinci bir mektup daha iletmiş, bu talep Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey tarafından 23 Haziran'da vilâyetler ve mutasarrıflıklara bir yazıyla bildirilmişti.

Mustafa Kemal ise bu gelişmelerden haberdar olduğu halde, unvanını kullanmaktan vazgeçmeyip resmi görevinin sunduğu imkânları Milli Mücadele yolunda olabildiğince kullanmak için İstanbul'a karşı oyalama taktiği uyguluyordu. En sonundan 8 Temmuz gecesi, İstanbul, Mustafa Kemal'in görevine resmen son verirken, o da aynı dakikada, Harbiye Nezareti ve hemen ardından padişaha çektiği telgraflarla kendisine verilen görevle birlikte askerlikten de çekildiğini bildirdi. Mustafa Kemal, bu kararını şu sözlerle ifade ediyordu: "...Âşığı olduğum yüce askerlik mesleğine bugün veda ve [görevimden] istifa ediyorum. Bundan sonra mukaddes milli gayemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere milletin sinesinde bir fert sıfatıyla bulunmakta olduğumu ilan ederim."

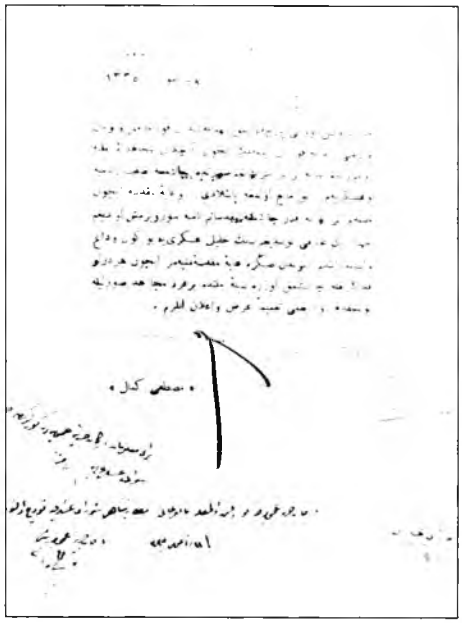

Erzurum Kongresi

23 Temmuz 1919

Vatanın bölünmesi tehlikesi karşısında merkezi hükümetin gerekli önlemleri alamadığı kanaatini taşıyan milli irade temsilcileri 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum'da bir kongre düzenlediler.

Kongre sonunda yayınlanan beyannamede, Trabzon ve Canik (Samsun) sancağı ile doğu illeri adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis illerinin ve bu saha içindeki bağımsız livaların hiçbir neden ve bahane ile birbirlerinden ve Osmanlı camiasından ayrılamaz bir bütün olduğu; Osmanlı ülkesini bütünlüğü ve ulusal bağımsızlığının sağlanması, saltanat ve hilafet makamının dokunulmazlığı için ulusal güçleri yapıcı ve ulusal iradeyi egemen kılmanın gerekliliği; Hıristiyan unsurlara, siyasal egemenlik ve toplumsal dengeyi bozacak yeni birtakım ayrıcalıklar verilmesinin kabul edilmeyeceği; Osmanlı topraklarında uzun zamandır Müslüman halkla birlikte yaşayan gayrimüslim unsurların, Osmanlı Devleti kanunlarıyla takviye edilmiş, kazanılmış haklarına bütünüyle saygı gösterileceği; vatanın bütünlüğünün korunması şartıyla ulusal sınırlar içinde milliyet esaslarına aykırılık göstermeyen ve ülkenin istilası amacını taşımayan herhangi bir devletin bilimsel ve ekonomik yardımının memnunlukla kabul edileceği belirtiliyordu.

Erzurum Kongresi, Milli Mücadele'nin bundan sonraki seyri için bir rehber niteliğindeydi. Amasya'da beliren milli hareket şimdi Erzurum'da bir tabana sahip olmuş, meşruiyetini artırmıştı. Burada alınan kararlar, artık milletin gerektiğinde kendi çözüm yollarını kendi üreteceğini gösteriyor, geleceğe ışık tutuyordu.

Sivas Kongresi

4 Eylül 1919

Sadece Doğu illerinin temsil edildiği Erzurum Kongresi'nin ardından, kongrede alınan kararların daha geniş katılımlı bir toplantıyla teyit edilmesi ihtiyacıyla 4 Eylül 1919 günü Sivas'ta bir ikinci kongre düzenlendi.

Sivas Kongresi'nde tespit edilen ilkelerden bazıları şöyleydi: Osmanlı ülkesi hiçbir parçası bir diğerinden ayrılamaz bir bütündür. Osmanlı toplumunun bütünlüğü, milli istiklalin temini ve yüce hilafet ve saltanat makamının korunması için Kuvayı Milliye'yi etkin ve milli iradeyi hakim kılmak esastır. Ülkenin herhangi bir parçasına karşı meydana gelecek müdahale ve işgallere karşı hep birlikte direniş gösterilecektir. Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin yasa önündeki her türlü eşitlikleri tamamıyla korunduğundan, bu unsurlara siyasi hakimiyeti ve toplumsal dengeyi ihlal edecek ayrıcalıklar tanınması kabul edilmeyecektir. Osmanlı Hükümeti bir dış baskı karşısında memleketin herhangi bir parçasını terk ve ihmal etmek zorunda kalırsa, her türlü tedbir alınacak ve gerekli kararlar verilecektir.

Devlet ve milletin iç ve dış bağımsızlığı ile vatanın bütünlüğü korunmak şartıyla, herhangi bir devletin bilimsel, teknik, ekonomik konulardaki yardımı kabul edilebilir. Osmanlı ülkesinin maruz kaldığı tehlikeler karşısında milli vicdandan doğan cemiyetler birleşerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni oluşturmuştur.

11 Eylül 1919 günü günü sona eren kongrede alınan bu kararlar, demokratik ve milli bir devletin habercisiydi. Bu kongre ile Türk milleti kendi kaderine el koymuş, milletin bağımsızlığı yönündeki temel ilkelerin ve milli dış politikanın temellerini atmıştı.

General Harbord'a Muhtıra

Anadolu'da kongreler yapılırken, Paris Konferansı'nda Amerika, Yakındoğu ve Ortadoğu'ya ilişkin kararları uygulama görevini almıştı. Bu karar doğrultusunda General James G. Harbord, bölgeyi inceleyip bir rapor hazırlamak üzere bir heyetle Sivas'a giderek Mustafa Kemal'le buluşacak, oradan da Erzurum ve Kars'a geçecekti.

Nitekim planlanan görüşme gerçekleşti. Yapılan görüşmede konuşulanlar ise, generalin ricası üzerine Mustafa Kemal tarafından ayrıntılarıyla kâğıda döküldü. 24 Eylül 1919 tarihli bu muhtırada özetle, ortak bir yaşam sürdürülen azınlıkların, İtilaf Devletleri'nce kendilerine gösterilen yakınlıktan cesaret alarak ulusun ve devletin saygınlığına ve haklarına açıkça hücumlara başladıkları; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Derneği'nin ilk amacının Osmanlı Devleti topraklarının bütünlüğünü korumak ve milli egemenliği sağlamak olduğu; İtilaf Devletleri aleyhinde saldırgan niyetler beslenmediği; merkezi Erivan olan Ermeni Cumhuriyeti'ne karşı düşmanca hiçbir niyet güdülmediği, ancak bu yeni devletteki Ermenilerin, Ermeni müfreze komutanının buyruklarına dayanarak Müslüman halkı yok etmek

üzere çalışmalarda bulundukları; İngilizlerin Ermenilerin Müslümanlara karşı tutumlarını desteklekleri, dahası onları bu konuda kışkırttıkları; memleketin İzmir, Antalya ve Adana gibi eşsiz bölgeleri yabancı işgali altında bulunduğu; Türk milletinin bin yıldan uzun süredir bu topraklarda yaşama hakkına sahip olduğu, ancak çeşitli iç ve dış etkenlerin milletin çağdaş düzeyde ilerleme ve refah yolunda ilerlemesini engellediği; bugün içinde bulunulan acı durumun, hiçbir zaman Türk milletinin yetersizliğini ya da çağdaş uygarlığa ayak uyduramadığını göstermediği; eğer yabancıların entrikalarından kurtulmak mümkün olursa ve memleketin sorunları, milli iradeye saygı duyan güçlü bir hükümetçe yönetilirse, yurdun bütün dünya için memnunluk kaynağı olacak bir duruma geleceğine dair en kesin güvencelerin verilebileceği bildiriliyordu.

Amasya Görüşmeleri

22 Ekim 1919

İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında bir süredir devam eden gayri resmi görüşmelerin yerini resmi bir temasın alması kararlaştırılmış, buna göre yapılan görüşmelere hükümet adına Salih Paşa, Heyeti Temsiliye adına ise Mustafa Kemal, Bekir Sami ve Rauf Beylerin katılması uygun bulunmuştu.

Mustafa Kemal, Salih Paşa ile iç ve dış politik konuların yanı sıra orduyla ilgili konuların da görüşüleceğini düşünerek bazı kolordu komutanlarının görüşlerini alma gereği duydu. Bu kişiler arasında bulunanlardan Ali Fuat Paşa, yardımcı olmaktan başka amaç gütmeyen güçlü bir müttefike ihtiyaç duyulduğunu, göreve getirilecek kişilerin padişaha, vatan ve millete bağlı olması gerektiğini, hainlerin bir an önce cezalarının verilip entrikalarının önüne geçirilmesinin zorunlu olduğunu ve güçlü bir orduya ihtiyaç duyulduğunu belirtti. Cevdet Bey İstanbul Hükümeti'nin millete dayalı bir politika izlemesi, Meclisi Mebusan'ın açılmasını temin etmesi ve bu meclisin daha güvenli bir şehirde toplanması, önemli görevlere vatanseverlerin getirilmesi ve basındaki sansürün kaldırılması gerektiği fikrindeydi. Kâzım Karabekir Paşa'ya göre ise en önemli konu tam bağımsızlık ve mandayı kesinlikle reddetmekti.

Amasya'da 20 Ekim'de başlayan görüşmeler üç gün devam etti ve nihayetinde ikişer nüsha olmak üzere beş ayrı protokol düzenlendi. Bunlardan üçü imza edilirken, iki protokol gizli sayılarak imzalanmadı ve alınan kararlar kolordulara bildirildi. Bu görüşmelerde Heyet-i Temsiliye ile İstanbul hükümetinin karşı karşıya gelmesi ve karşılıklı imzalar atılması, burada alınan kararlar ve sonuçları bir yana bırakılsa bile, İstanbul hükümetinin artık milli cemiyetleri ve Heyet-i Temsiliye'yi resmen tanıdığını ortaya koyması bakımından önemli bir gelişmeydi.

Sütçü İmam Olayı

Mondros Mütarekesi'nin ardından hızla birbirini takip eden işgallerde Kuvayı Milliye milislerinin direnişiyle birlikte, kimi noktalarda yöre halkından herhangi bir kişinin tek başına düşmana direniş gösterdiğine de rastlanıyordu. Bu olaylardan biri de uzun dönem İngiliz ve Fransız askerlerinin işgali altında kalan Maraş'ta yaşandı.

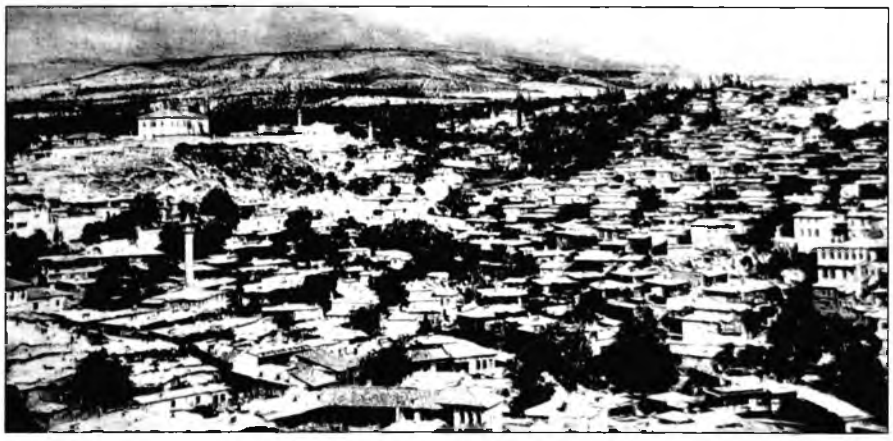

1919 yılının büyük bölümünde İngiliz kuvvetlerinin işgali altındaki Maraş, İngilizlerin çekilmesinin hemen ardından Fransız askerleriyle karşılaşmıştı. Fransızların Maraş'ı işgalinden kısa süre sonra, önceleri küçük grupların karşılıklı çatışmaları şeklinde başlayan olaylar yaşanmaya başladı. 31 Ekim 1919 Cuma sabahı şehirdeki Fransızlardan güç alan Ermenilerin taşkınlıkları sonucu çeşitli mahallelerde çatışmaların arttığı gözleniyordu.

Bir grup işgal askerinin Uzunoluk Caddesi'nden kışlaya dönerken Uzunoluk Hamamı'ndan çıkan iki Türk kadınının peçesini yırtması, olayı gören Türklerin askerlerin üzerine yürümesi ve tartışmaların başlamasına yol açtı. Bu sırada, asıl adı Ali olup Uzunoluk Caddesi'nde hem süt satarak geçimini sağlayan, hemde ücretsiz olarak imamlık yapan Sütçü İmam tabancasını alarak dükkânından olayın olduğu yere gelerek askerlere ateş etti. Yaralı asker bir gün sonra ölürken, Sütçü İmam ise Bertiz'in Ağabeyli köyünde bulunan Beyazıt oğlu Muharrem Bey'in yanına gidiyordu. Sütçü İmam, Ermeni ve Fransızlar tarafından sürekli arandıysa da bütün çabalara rağmen bulunamadı.

SON OSMANLI MECLİS-İ MEBUSANI

Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulmadan evvel ülkede parlamento görevini sürdüren Meclis-i Mebusan, 1920 yılında son kez toplandı.

Osmanlı Devleti'nde 1876 Kanun-ı Esasi ile iki meclisli bir parlamento kurulmuştu; Meclis-i Mebusan olarak anılan Heyet-i Mebusan, meclisin seçimle gelmiş üyelerden oluşan kanadıydı, diğer kanat ise Heyet-i Âyan'dı.

Yetkileri ve işlevleri bakımından tam bir millet meclisi niteliğinden olmayan meclisin üyeleri Kanun-ı Esasi yerine padişaha bağlılık yemini ederek göreve başlıyorlardı. Padişah, meclisin gösterdiği adaylar arasından başkanı seçip atadığı gibi meclisin süresini kısaltma yetkisine de sahipti. Yasa önerisi getirmek için padişahtan izin almak gerekiyordu ve padişah yasalar konusunda mutlak veto yetkisini elinde bulunduruyordu.

İlk kez 19 Mart 1877 tarihinde toplanan Meclis-i Mebusan 28 Haziran'da çalışmalarına tamamlayarak kendiliğinden dağıldı. İkinci dönem meclis çalışmaları 13 Aralık'ta başladı; II. Abdülhamid'in çeşitli gerekçelerle tatil etmesi üzerine 13 Şubat 1878'de dağıldı. II. Meşrutiyet'in ilanına dek ülkede meclise dayalı bir yönetim uygulamadı.

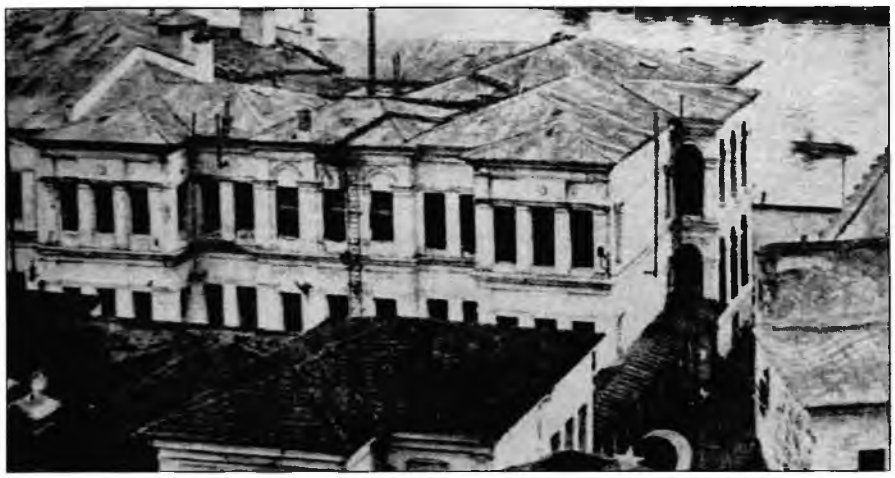

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan seçimlerle oluşan yeni meclis 17 Aralık 1908'de toplandı. 1909 yılında Kanun-ı Esasi'de yapılan değişiklikle Meclisi Mebusan'a kendi başkanını seçme ve padişahtan izin almadan her konuda yasa önerisi getime yetkisi tanındı. II. Meşrutiyet döneminde zamanla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin denetimi altına giren meclis, 1912'de ve tekrar 1918'de feshedildi.

Müdafaa-i Hukuk yanlılarının çoğunlukta olduğu son Osmanlı Meclis-i Mebusanı 28 Ocak 1920'de Misakı Milli'yi kabul ettikten sonra, İstanbul'un işgaliyle çalışmalarını durdurdu; daha sonra üyelerin bir bölümü Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldı.

Misak-ı Milli'nin İlanı

28 Ocak 1920

Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar doğrultusunda oluşturulmuş altı maddelik bir bildiri olan Misak-ı Milli, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 28 Ocak 1920 tarihli oturumunda kabul edildi.

Bu bildiri ile kapitülasyonlar reddediliyor ve bugünkü Türkiye'nin teorik sınırları çiziliyordu; sağlam bir Osmanlı saltanatı ve toplumunun varlığı, her şeyden önce bu esasların kabulü ile mümkün olabilecekti.

Bildirinin birinci maddesinde Osmanlı topraklarının hiçbir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütün olduğunu; ikinci maddesinde "Elviye-i Selase" (Kars, Ardahan, Batum) için, gerektiği takdirde serbestçe oylamaya başvurulmasının kabul edileceği; üçüncü maddesinde Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukuki durumunun tespitinin, halkının tam bir hürriyetle vereceği oylara göre yapılması gerektiği; dördüncü maddesinde İslam hilafetinin merkezi, saltanatın payitahtı ve Osmanlı hükümetinin merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizi'nin emniyetinin her türlü ihlalden korunmuş olmalısı gerektiği ve bu şartlara uymak kaydıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaret ve ulaşımına açılması hakkında Osmanlı ile diğer bütün ilişkili devletlerin ortaklaşa verecekleri kararın geçerli sayılacağı; beşinci maddesinde İtilaf Devletleri'yle hasımları ve bazı ortakları arasında da kararlaştırılan anlaşma esasları içinde azınlıkların hukukunun, civarda bulunan memleketlerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifadeleri güvencesiyle teyit ve temin edileceği; altıncı maddesinde ise milli ve iktisadi gelişmeye imkân vermek ve daha asri, muntazam bir idare şeklinde işlerin yürütülmesini başarabilmek için, her devlet gibi Osmanlı Devleti'nin de gelişmesinin sağlanmasında bağımsızlık ve tam serbestliğe sahip olmasının, hayatının devamının temel esası olduğu ve bu sebeple siyasi, adli, mali gelişmeyi önleyen bağların karşısında durulacağı belirtiliyordu.

Londra Konferansı

12 Şubat 1920

İtilaf Devletleri temsilcileri Anadolu'da kendileri için sorun olan konuları ve Osmanlı ile yapılacak barışın koşullarını görüşmek üzere 12 Şubat 1920'de, Londra'da bir konferansta bir araya geldiler.

Anadolu'da işgal altındaki şehirlerde halkın kendini savunmaya çalışması, özellikle Fransızlar tarafından işgal altına alınan Kilikya bölgesinde olayların gitgide tırmanması, işgal başlayalı epey zaman olmasına karşın, Fransızların ve silahlı Ermenilerin vatanseverleri yıldırmayı başaramamış olması ve Kuvayı Milliye'nin meydan okuyan tavrı İtilaf Devletleri'nin hiç hoşuna gitmiyor, bunun İstanbul'daki yansıması olarak hükümete uygulanan baskı her geçen gün biraz daha artıyordu.

Bu konuların tartışıldığı konferanstaki konuşmalarda beliren ortak kanaat, Osmanlı topraklarında mevcut durumun asıl sorumlusunun Mustafa Kemal ile teması bir türlü kesmeyen Babıâli olduğu yönündeydi. İstanbul'daki yüksek komiserlere bir ortak telgraf çekilerek bu bakışın aktarılması, Babıâli'yi ihtar etmek için de gerekirse sert tedbirlerin alınması, örneğin Harbiye Nezareti veya önemli resmi binalardan birinin işgal edilmesinin, İstanbul hükümetinin gerçekleri anlamasına yardımcı olabileceği yönündeydi. O sırada toplantıda bulunmayıp temsilcileri aracılığıyla görüşmeleri takip eden Fransız Başbakanı Millerand, İngilizlerin niyetinin Fransız askerlerini Kilikya'ya gönderterek İstanbul'da egemenlik kurmak olduğunu düşünüyordu. İngilizlerin genel görüşü, Fransızların Kilikya'da güvenliği sağlamaktan aciz olduğu yönündeydi. Konferansın çeşitli oturumlarında yapılan tartışmalar sonucu, 28 Şubat tarihli oturumda İngiltere, İstanbul'un işgali fikrini ortaya attı.

İstanbul'un İşgali

16 Mart 1920

Londra Konferansı'nda yapılan tartışmalar sırasında İngiltere'nin ortaya attığı fikirle İstanbul'un resmen işgal altına alınması kararlaştırıldı; bu doğrultuda, zaten uzun süredir fiilen değilse bile pratikte İtilaf Devletleri'nin işgali altında bulunan İstanbul, 16 Mart sabahı erken saatlerde resmen işgal kuvvetlerinin hakimiyetine girdi. İstanbul Boğazı'nda demirli olan gemilerin topları şehre yöneltiliyor, gemilerden binlerce asker karaya çıkıyor, trenler ve gemi seferleri durduruluyordu.

İtilaf Devletleri, İstanbul'u işgal ettikten sonra bu işgalin nedenlerini açıklayan bir bildiri yayınladılar. İşgalden tümüyle Anadolu'daki Kuvayı Milliye hareketini sorumlu tutan bildiride Mondros Mütarekesi'nin ardından İtilaf Devletleri'ne eski Osmanlı ülkelerinin bütün halkının soy ve inanç farkına bakmaksızın ilerideki mutluluklarını, gelişmelerini, toplumsal ve iktisadi hayatlarını güven altına alacak bir barışın temellerini atma görevinin düştüğü; ancak Barış Konferansı bu görevi yapmaya uğraşırken, milli cemiyetler adı altında bir düzen kurularak, padişah ve İstanbul Hükümeti'nin emirleri hiçe sayılarak, savaşın acı sonuçlarından büsbütün tükenmiş olan halkı askere almak, milli yardımlaşma adına halkı soymak gibi işlere yeltenildiği belirtiliyordu.

Ancak bu işgal karşısında sessiz kalınmayacak, 16 Mart günü Ankara'dan başlayan telgraf fırtınası izleyen günlerde de devam edecek, Mustafa Kemal dört bir yana iletiği mesajlarda İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgalinin hiçbir biçimde kabul edilemeyeceğini, bu durumun halkı kendini savunmaya çağırdığını, girişilen bağımsızlık savaşında Allah'ın yardım ve koruyuculuğunun Türk milletinin yanında olduğunu dile getirecekti.

SAN REMO KONFERANSI

İtilaf Devletleri temsilcileri Osmanlı topraklarının geleceğine dair kararları tartışmak üzere 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında İtalya'nın San Remo kentinde bir araya geldiler. Konferansta İngiltere'yi Lloyd George, Fransa'yı Millerand ve İtalya'yı Francesco Nitti temsil ediyor, toplantıların çoğunda Japonya Hükümeti adına da bir temsilci bulunuyordu.

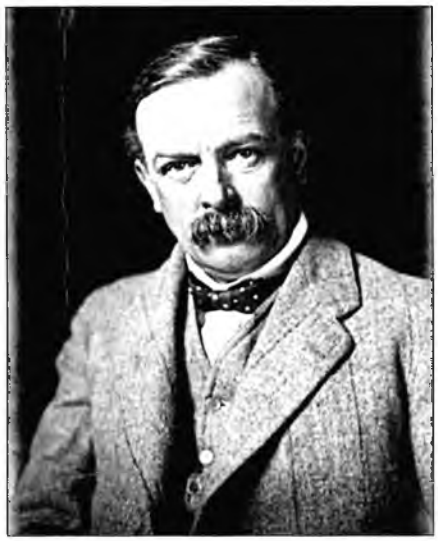

San Remo Konferansı'nın amacı, Paris ve Londra konferanslarında saptanan hususlar doğrultusunda bir anlaşma tasarısı hazırlamanın yollarını aramaktı. 19 Nisan günü Mareşal Ferdinand Foch başkanlığındaki askeri komitenin görüşlerini alan konsey, barışın koşullarını belirlemek için çalışmalarına başladı. Oturumlarda mali meseleler, Kürt sorunu, Boğazlar sorunu ve Osmanlı'nın borçları gibi konular ele alındı. Borçlar konusuyla ilgili olarak İtilaf Devletleri temsilcilerinin oluşturduğu uluslararası bir komisyon kuruldu.

San Remo'da yapılan tartışmalar, Osmanlı toprakları için yeni paylaşım planlarını da gündeme getirdi. Buna göre Suriye, Filistin, Arabistan ve Irak imparatorluk sınırları dışında kalıyor, Suriye ile Irak şimdilik bağımsız hükümetler olarak İngiliz mandasına, Filistin ise tümüyle İngiliz egemenliğine giriyordu. Trabzon Ermenistan'a, İzmir ve Trakya Yunanistan'a bırakılıyordu. Adana ile Antalya, gerideki topraklarla birlikte Fransa ve İtalya'nın etkinlik bölgeleri olacaktı. Boğazlar meselesinin takibi için kurulan iki komisyondan biri yönetim işleriyle ilgilenirken, İtilaf Devletleri askerlerinden oluşan diğer komisyon güvenlik işlerini idare edecekti. Boğazlar savaş ve barış zamanlarında bütün ticari gemilere ve savaş gemilerine açık tutulacaktı.

Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı

23 Nisan 1920

İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce işgalinin Meclis-i Mebusan'ı görevini yapamaz hale getirmesi, vatanseverlerin bir bölümünün tutuklanıp sürgüne gönderilmesi, kaçma fırsatı bulanların ise Anadolu'ya doğru yola koyulmuş olması bir süredir gündemde olan, meclisin merkez dışında bir şehirde toplanmasına aciliyet kazandırdı.

Meclisin toplanması için en uygun şehrin Ankara olduğunu düşünen ve bu konuda gerekli fikri hazırlıkları yapmış olan Mustafa Kemal, bu konuda kumandanların fikrini almak üzere 19 Mart 1920 günü bir bildiri yayınladı. Vilayetlere ve kolordu kumandanlarına yolladığı bildiride Mustafa Kemal, başkent İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce işgalinin devletin milli iktidarını kırdığını, görev yapmasına olanak kalmayan Meclis-i Mebusan'ın hükümete resmi bir bildirimde bulunarak dağıldığını dile getiriyordu. Bu durumda başkentin dokunulmazlığını, bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak önlemleri düşünüp uygulamak üzere, olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin Ankara'da toplantıya çağırılması ve mebuslardan Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise alınması zorunlu hale gelmişti.

Millet Meclisi'nin 23 Nisan Cuma günü açılmasına karar verildi ve 21 Nisan günü bu doğrultuda bir bildiri yayınlandı. Meclisin açılışını haber veren bu bildiriden sonra, Mustafa Kemal bir diğer bildiriyle, bütün sivil ve askeri makamların ve milletin bağlı olacağı yerin Büyük Millet Meclisi olacağını duyurdu. Bütün bu haberleşmelerin ve hazırlıkların ardından, 23 Nisan 1920 Cuma günü Hacı Bayram Camii'nde halkın ve mebusların katılımıyla kılınan cuma namazının ardından Büyük Millet Meclisi törenle açıldı.

Cumhuriyet

Başından sonuna her yönüyle

Kurtuluş Savaşı

Ek 2

Açıklamalı Kronoloji
(1920-1923)

Koç

Hıyanet-i Vataniye Kanunu

29 Nisan 1920

23 Nisan 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk etkinliklerinden biri, Anadolu'daki asayişsizliği ortadan kaldırmak üzere 29 Nisan günü Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu ilan etmek oldu. Bu yasayı uygulamak, 11 Eylül 1920'de kurulan İstiklal Mahkemelerinin görevi olacaktı.

Kanunun birinci maddesi, Büyük Millet Meclisi'ne karşı düşünce veya uygulamalarıyla veya yazdıkları yazılarla muhalefet ve bozgunculuk edenlerin vatan haini addedileceğini; ikinci maddesi bilfiil vatan hainliği yapanların asılarak idam edileceğini, şahsen olaylara karışanlar ve teşebbüs edenlerin ise ceza kanununun kırk beşinci ve kırk altıncı maddesine göre cezalandırılacaklarını; üçüncü maddesi konuşmalarıyla halkı alenen vatan hainliği suçunu işlemeye tahrik ve teşvik edenler veya bu teşvik ve tahriki yazılarıyla ve çok değişik araçlarla yayanların geçici kürek cezasına çarptırılacaklarınnı ve yapılan bu tahrik ve teşvik sonucunda bozgunculuk olayları çıkarsa bu kişilerin idam edileceklerini bildiriyordu. Kanuna göre, vatana ihanet zanlılarının yetkili mahkemesi, suçun işlendiği yerdeki ceza mahkemesiydi, ancak olağanüstü ve aceleyi gerektiren durumlarda zanlının yakalandığı yerdeki ceza mahkemesi de karar vermeye yetkiliydi. Vatana ihanet zanlılarının muhakemesi zorunlu bir sebep olmadıkça yirmi dört günde sonuçlanacaktı. İsyanlara katılmayanlar hakkında kasten suçlamalarda bulunanlar, iddia ettikleri suçun cezası ile cezalandırılacak, haklarında gıyaben hüküm verilenler ise yakalandıkları anda yeniden yargılanacaktı.

Saltanat Şurası

22 Temmuz 1920

İtilaf Devletleri'nin San Remo'da yaptıkları toplantıda kararlaştırdıkları barış koşulları taslağı, Tevfik Paşa tarafından teslim alındı. Son derece ağır hükümler içeren bu metni okur okumaz İstanbul'a bir telgraf gönderen Tevfik Paşa, bu antlaşmanın değil bağımsızlık, devlet kavramıyla dahi bağdaşmadığını bildirdi. Konu hakkındaki görüşünü yazılı olarak Barış Konseyi'ne ileten Damat Ferit de, bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'ne ağır bir darbe vurduğunu belirtiyordu.

İtilaf Devletleri bir hafta kadar sonra verdikleri yanıtta bu görüşlerin reddedildiğini açıklayınca, Damat Ferit, Vahdeddin ile birlikte, bu koşulları kabul etme kararı verdi; ancak böyle bir sorumluluğu tek başlarına üstlenmek istemedikleri için Saltanat Şurası'nı toplamaya karar verdiler. Bu karar üzerine 22 Temmuz 1920 günü, Yıldız Sarayı'nda veliaht Abdülmecid Efendi, Damat Ferit Paşa, Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi ile birlikte pek çok isim padişah huzurunda bir araya geldiler.

Toplantı başladığında, San Remo Konferansı'ndan çıkan metin üzerinde durularak, eğer önerilen koşullar kabul edilirse Osmanlı İmparatorluğu'nun belirli sınırlar içinde varlığını devam ettireceği, ret cevabı durumunda ise savaşın büyüyeceği ve devletin varlığının tümüyle tehlikeye gireceği öne sürüldü.

Toplantıda bulunanlardan kimileri küçük itirazlarda bulunduysa da Damat Ferit'in, bu kararların reddedilmesi gerektiğini düşünenlerin bu görüşlerini imza etmelerini söyleyip "Kimdir bugün cesaret edip de bu devlet mahvolsun diyecek?" sorusunu yöneltmesi, durumu açıklığa kavuşturdu; karar zaten çoktan verilmişti. Vahdeddin, Damat Ferit'in "imza etme" önerisini kabul edenlerin ayağa kalkıp etmeyenlerin oturması yönünde değiştirince, bütün heyet ayağa kalktı. Sadece Topçu Feriki Rıza Paşa'nın ayakta bulunduğu halde çekimser olduğunu ifade etmesiyle toplantı sona erdi.

Sevr Antlaşması

10 Ağustos 1920

10 Ağustos 1920 tarihinde, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya ile Ermenistan, Yunanistan, Belçika, Portekiz ve Romanya gibi devletlerin temsilcilerinin bir tarafta, Osmanlı Devleti temsilcilerinin ise diğer tarafta yer aldığı Sevr Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını İstanbul ile Anadolu'nun küçük bir bölümüyle sınırlandırıyor ve bunun yanı sıra devletin hükümsüzlüğünü ilan ediyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'na ağır bir darbe vuran Sevr Antlaşması, toplam 433 maddeden oluşuyordu. Anlaşmada geçen hükümlerden bazıları şöyleydi: Doğu Trakya Yunanistan'a verilecek, İzmir, Manisa, Ayvalık bölgelerinin beş yıl sonra Yunanistan'a katılması yolunda çalışma yapılacaktı; Osmanlı Devleti İstanbul ve çevresi ile Anadolu'nun küçük bir kısmında varlığını sürdürecek, anlaşmaya bağlı kalmadığı takdirde İstanbul da elinden alınacaktı; Osmanlı'nın batıdaki sınırı Midye'nin daha doğusunda başlayıp Büyük Çekmece Gölü'ne kadar inecek, güneyde ise bu sınır İskenderun ile Antalya körfezleri arasında bulunan Karataş Burnu'ndan başlayıp Antep, Urfa ve Mardin'i kapsamayacak şekilde Irak sınırıyla son bulacaktı; ABD Cumhurbaşkanı Wilson'un belirlediği sınırlara göre Tirebolu, Gümüşhane, Erzincan, Muş, Bitlis ve buraların doğusu "Ermenistan" kabul edilecekti; antlaşma uygulanmaya başladığı tarihten bir yıl sonra Kürtlerin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Ermenistan'dan kalan yerlerinde bağımsız bir devlet kurmalarının önü açılacaktı; Boğazlar savaş zamanları dahil olmak üzere bütün devletlerin gemilerinin geçişine açık tutulacak ve Boğazlar Komisyonu adı altındaki uluslararası örgüt tarafından denetlenecekti; kapitülasyonlar yeniden getirilecek ve bunlardan tüm müttefik devletler yararlanabilecekti; Osmanlı bütçesi İtilaf Devletleri tarafından idare edilecekti.

Gümrü Antlaşması

2 Aralık 1920

Ankara Hükümeti ile Ermenistan arasında 2 Aralık 1920 tarihinde imzalanan Gümrü Barış Antlaşması, Ermenistan ile Türkiye arasındaki savaş haline son verdi. Gümrü Antlaşması'nın imzalanması, Ermenistan Hükümeti'nin Sevr Antlaşması'nın geçersizliğini kabul etmesi anlamına geliyordu.

Ankara Hükümeti'nin imzaladığı ilk antlaşma olma özelliğini taşıyan Gümrü Antlaşması, Sevr Antlaşması'nda Ermenistan sınırları olarak saptanan doğu illerinin Türkiye'ye verilmesini, Türkiye'nin işgali altında bulunan Gümrü'nün de Ermenistan'a bırakılmasını öngörüyordu. Ermenistan, güvenliği bozacak herhangi bir harekete imkân vermemek için bölgesinde konuşlandıracağı asker sayısının 1500'ü aşmayacağını, silah sayısını sınırlandıracağını ve bunların Erivan'da bulunacak Türk temsilcisi tarafından denetlenebileceğini taahhüt ediyordu. Antlaşmada, I. Dünya Savaşı sırasında düşman kuvvetlerine destek verenlerin dışında kalan göçmenlerin yurtlarına dönmelerine de izin veriliyordu; fakat bu hakkını bir yıl içinde kullanmayanlar daha sonra herhangi bir hak talep edemeyeceklerdi.

İki ülke arasındaki sınır Aşağı Karasu'nun döküldüğü yerden başlayarak Aras, Kekaç kuzeyine kadar Arpaçayı, Karahan Deresi-Tignis batısı-Büyük Kımlı doğusu-Kızıltaş-Büyük Akbaba Dağı çizgisinden oluşuyordu; Nahcıvan, Şahtahtı ve Şarur şimdilik Türkiye'nin denetiminde kalacak, buralardaki yönetim biçimi daha sonra yapılacak halk oylamasıyla belirlenecek ve Ermenistan bu bölgelerin yönetimine hiçbir şekilde müdahale etmeyecekti; TBMM Hükümeti, devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü tehdit eden herhangi bir tehlike karşısında, antlaşmanın Ermenistan'a sağladığı hak ve yetkilere zarar getirmeyecek şekilde, Ermenistan sınırları içinde geçici olarak askeri önlemler alabilecekti.

ÇERKEZ ETHEM İSYANI

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ordudan ayrılmış bir asker olan Çerkez Ethem, Milli Mücadele'nin başlangıcından itibaren Batı Anadolu'da pek çok isyanın bastırılması için çalışmış ve Kuvayı Milliye adına düşmanla çarpışmış biriydi. İzmir'in işgalinden sonra bir süvari birliği oluşturarak Salihli bölgesinde görev almış, milisleri gitgide çoğalmıştı; ancak halktan para toplaması, suçlu saydığı kişileri kendine özgü yöntemlerle cezalandırması kısa zamanda halk arasında korkulan bir güç haline gelmesine yol açmıştı.

Çerkez Ethem'in özellikle Kuvayı Milliye karşıtı ayaklanmaları bastırmakta gösterdiği başarı ve gördüğü takdir, onu tamamen keyfi hareket eder, kişisel kararlarına göre davranır hale getirmişti.

Kuvayı Milliye birliklerinin düzenli ordu içine alınmasını öngören bir karar alınması, Ethem'in büyük bir tepki göstermesine yol açtı. İsmet Paşa'nın Batı Cephesi ve Dahiliye Vekili Refet Bey'in Güney Cephesi kumandanlıklarına atanmış olmasına karşı çıkan Çerkez Ethem, kendi birliğini diğer birliklerden ayırmak için verilen "I. Kuvayı Seyyare" adını kabul etmeyip "Umum Kuvayı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanlığı" adını kullanmaya başladı.

Kendisiyle art arda yapılan görüşmelerde zaman zaman ılımlı bir tavır gösterecekmiş gibi görünen Çerkez Ethem, kısa zamanda isyan bayrağını kesin olarak çekti ve 29 Aralık günü Meclis üyelerini, subayları tahkir eden, halkı Meclis ve ordu aleyhinde harekete geçmeye davet eden bir beyanname yayınladı. Çerkez Ethem birliklerine karşı hareket geçen ordu birlikleri ile Kuvayı Seyyare karşı karşıya geldiğinde Çerkez Ethem'in emrindeki subayların bir kısmı taraf değiştirdi, bir kısmı muharebeden kaçınarak ufak çarpışmalarla Gediz yönünde dağlara kaçtı.

Birinci İnönü Savaşı

9 Ocak 1920

Yunanistan'da 1920 sonbaharında yapılan seçimlerde Venizelos hükümeti sona ermiş, hükümeti Kral Konstantin devralmıştı. Yeni hükümetin hem içeride hem dışarıda destek sağlayabilmek için Anadolu'daki işgaller konusunda doğru bir politika tayin etmesi gerekiyordu. Bunun yolu da İtilaf Devletleri tarafından desteklenen Venizelos ile aynı doğrultuda ilerlemekti. Yunan hükümetinin Türk askerinin teşkilat ve harp kabiliyeti hakkında güvenilir bilgilere ulaşmak üzere bir keşif taarruzu yapılması yönündeki önerisi, I. İnönü Savaşı'nda somutlandı.

Alınan karar doğrultusunda Yunan birlikleri 6 Ocak günü Bursa'dan Eskişehir yönünde, Uşak'tan ise Afyon yönünde bir ileri harekete başladı. 9 Ocak günü birlikler Eskişehir'e 40 kilometre uzaklıktaki İnönü mevzilerine ulaşmıştı. 9 Ocak akşamına gelindiğinde Türk kuvvetleri de bütün birliklerle cepheye yetişmiş ve mevzilere yerleşmiş durumdaydı. 10 Ocak sabahı Yunan birlikleri tekrar taarruza geçti ve Türk cephesinin sol kanadında öğleye doğru bazı mevzileri zaptetti. Ancak bu cephe yedek kuvvetlerle takviye edilmişti ve bu sayede düşman durdurulabildi.

11 Ocak günü ortalıkta bir hareket gözlenmiyordu. Türk birlikleri, düşmanın hazırlık yaptığını zannederek beklemeye koyulduysa da öğleye kadar beklendikten sonra bir faaliyet görülmeyince düşmanın çekildiği anlaşıldı. Yapılan keşifler sonunda Yunanlıların Bursa yönüne çekildiğinin öğrenilmesi üzerine, cephe kumandanlığı akşamleyin takip emri verdi, çarpışma sona ermişti.

İnönü mevziindeki bu zaferle, Türk askeri ilk kez Yunan kuvvetlerine karşı bir başarı elde etmiş oluyor, kumanda aksaklıklarına karşın başarılı bir savunma yapan Meclis ordusu bu muharebeyle halkın gözünde itibar kazanıyordu.

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

20 Ocak 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarını sürdürüyorken yeni devletin yasal dayanağı olacak anayasa henüz belirlenmediğinden, bu eksiği gidermek üzere, 18 Eylül 1920 günü Büyük Millet Meclisi'ne bir anayasa tasarısı ve bunun gerekçesini oluşturacak bir halkçılık programı sunuldu. Yeni anayasa, devlet anlayışında ve yapısındaki değişiklik uyarınca, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kanun-ı Esasi'sinden farklı olarak "Teşkilat-ı Esasiye" başlığını taşıyacaktı.

Bu yeni anayasa taslağı, 1876 yılında hazırlanıp 1909'da bazı değişikliklere uğrayan Osmanlı anayasasını kabul ya da reddetmeksizin, milli iradeye dayalı bir meclisin ve hükümetin işleyişini belirleyen hükümleri saptıyordu.

Bu konuyu tartışmak üzere kasım ayında başlayan görüşmelerde, Meclis iki farklı eğilime sahne oldu. Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin hilafetin, saltanatın ve vatanın istiklali ve milletin kurtuluşuna kadar işlevini sürdürecek geçici bir hükümet olmasını savunan kanat ile, Mustafa Kemal ile aynı görüşü paylaşan, egemenliğin kayıtsız ve şartsız millete geçmesini ve millet iradesine göre fiilen kurulmuş bulunan yeni devletin hukuki esaslarının da buna uygun olarak saptanmasını savunan bir diğer grup karşı karşıya gelmişti.

20 Ocak 1921 gününe kadar süren tartışmalar, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulüyle son buldu. Anayasanın ilk 9 maddesi yasama ve yürütmeyi düzenliyor, Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini belirliyordu.

Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesine dayanan bu anayasa, yeni devletin dayanağını ortaya koyuyor ve kuvvetlerin birliği ilkesini kabul ediyordu.

Londra Konferansı

21 Şubat 1921

İnönü Savaşı'nın Yunanlıların geri çekilmesiyle sonuçlanması üzerine, İtilaf Devletleri bu son durumu değerlendirmek ve Sevr Antlaşması hükümlerini gözden geçirmek üzere Londra'da bir araya geldiler. Yunan temsilcileriyle birlikte İstanbul ve Ankara Hükümetleri temsilcilerini konuk eden Londra Konferansı'nın toplanma amacı sadece Doğu sorununun tartışılmasıydı.

Konferansın 21 Şubat tarihli toplantısı, Yunan ordusunun Anadolu'nun silahlı direnişini kendi olanaklarıyla kırıp kıramayacağı yönündeki tartışmalara sahne oldu. Diğer oturumlarda tartışılan konulardan biri, Sevr'de Yunanistan'a bırakılan bölgelerdeki nüfus meselesiydi. Ankara ile Atina temsilcileri nüfusla ilgili birbirini tutmayan rakamlar vermesi üzerine bu rakamlarının kontrolü için bir anket komisyonu teklifini Türk temsilcileri kabul ederken Yunanlılar bu teklifi reddetti.

Konferans oturumları sonunda İtilaf Devletleri Yunan ve Türk heyetlerine, hükümetleriyle görüşüp yanıt vermek üzere, Sevr Antlaşması'nda bazı değişiklikler teklif eden bir barış önerisinde bulundu. Bu öneride antlaşmanın önerilen değişiklerle kabulünün, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne kabulünü kolaylaştıracağı dile getiriliyor ve özetle şunlar sıralanıyordu: Boğazlar Komisyonu'nun başkanlığının Türkiye'ye verilmesi; kapitülasyonların yerini alacak bir proje hazırlayacak komisyona Türkiye'nin katılımının kabul edilmesi; ordunun 35 bin ve jandarmanın 45 bin kişiye yükseltilmesi ve yabancı subay sayısının azaltılması; Boğaz'ın her iki tarafından 5 kilometrelik toprağın işgalsiz tarafsızlığı ile birlikte Türk askerlerinin buradan ve İstanbul'dan geçebilmesi ve İtilaf Devletleri'nin sadece Gelibolu ve Çanakkale'yi işgal olanağının bulunması; Kürdistan için mevcut duruma göre değerlendirme yapılması; İzmir'in Türk egemenliğinde kalması, ancak şehirde Yunan kuvvetlerinin bulunması.

Bu önerinin heyetlere sunulmasıyla birlikte Londra Konferansı son buldu; ancak henüz İtilaf Devletleri'nin 12 Mart tarihli önerileri ilgili hükümetler tarafından yanıtlanmadığı ve Türk delegeler yolda bulundukları sırada Yunan birlikleri saldırıya geçti.

İstiklal Marşının Kabulü

12 Mart 1921

Milli Mücadele devam ettiği sırada, ordunun ve halkın moralini ve heyecanını artırmak amacıyla bir milli marş hazırlanmasına karar verilmiş, bir duyuru yapılarak 25 Ekim 1920 günü "İstiklal Marşı" başlığıyla bir yarışma açıldığı bildirilmişti. Seçilecek şiirin şairi 500 lira ile ödüllendirilecek, daha sonra bir beste yarışması açılacaktı.

Duyurunun ardından ülkenin dört bir tarafından yollanan şiirler arasından seçim yapılamayınca, Maarif Nazırı Hamdullah Suphi Bey 5 Şubat 1921 günü, yarışmaya katılmamış olan Mehmet Akif Bey'den bir şiir yazmasını rica etti. 26 Şubat 1921 tarihli Meclis oturumunda, Mehmet Akif Bey'inki de dahil olmak üzere yedi ayrı güfte ele alındı. Kesin bir seçim yapılmadan evvel bu yedi şiirin basılması düşünülüyorsa da, 1 Mart günkü oturumda Hamdullah Suphi Bey kendi seçiminin Mehmet Akif Bey'in şiirinden yana olduğunu söyleyerek kürsüden bu şiiiri okudu.

Meclis'te yaşanan yoğun tartışmaların ardından bir oylama yapıldı. Bu sırada farklı görüşleri olanlar dertlerini dile getiriyor, onların bu görüşleri de oya sunuluyordu. Sonuç olarak Mehmet Akif Bey'in şiiri oy çoğunluğuyla seçilince, mebusların ısrarı üzerine bu şiir Hamdullah Bey tarafından bir kez daha kürsüden okundu ve ayakta alkışlandı.

İstiklal Marşı'nın güftesi seçildikten sonra, beste için yine 500 lira para ödüllü bir yarışma açılarak mayıs ayı sonuna kadar süre tanındı. Yarışmaya gönderilen eserlerden Ali Rıfat (Çağatay) Bey'in bestesi kabul edilip 1924 yılından 1930 yılına kadar İstiklal Marşı bu besteyle çalındı. 1930 yılından itibaren ise Ekrem Zeki Üngör'ün bestesi esas alındı.

Moskova Antlaşması

16 Mart 1921

Ankara Hükümeti ile Sovyetler Hükümeti arasında 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da imzalanan antlaşma, her iki tarafın da, ulusların kardeşliği ilkesini ve ulusların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu kabul etmesinden dolayı tarihe "Dostluk ve Barış Antlaşması" olarak geçti. 16 maddeden oluşan antlaşmanın birinci maddesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce hükümsüz kabul edilen antlaşmaların Sovyetler Hükümeti tarafından da tanınmayacağına yönelikti. Kars ve Ardahan'ı da içine alacak biçimde Misak-ı Milli'de belirtilen topraklar, "Türkiye" olarak kabul ediliyor, bu hükümle birlikte "Misak-ı Milli" ifadesi ilk kez bir antlaşmada yer almış oluyordu.

Moskova Antlaşması'nın üçüncü maddesine göre, Türkiye'nin doğu sınırı Karadeniz kıyısında Sarp köyü, Şavşat Dağı'nın suları ayıran çizgisi, Kars ve Ardahan sancaklarının kuzey sınırları, Karasu dökümü olarak çiziliyordu. Boğazlar sorunu ise, her iki tarafın öngördüğü biçimde, Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından düzenlenecek bir konferansta görüşülecekti. Fakat bu konferanstan çıkacak kararın, Türkiye'nin İstanbul üzerindeki egemenliğine tehdit oluşturmayacağı da taahhüt ediliyordu.

Antlaşmanın yedinci maddesi, iki ülke arasında, Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya zamanında imzalanmış olan antlaşmaları hükümsüz kılıyor, bir sonraki madde ise kapitülasyonlara ve kapütülasyonlarla ilgili olan her türlü ilişkiye son veriyordu. Sekizinci madde, "Tarafların, topraklarında diğer taraf ülkenin veya ülke parçalarından birinin hükümet görevini üzerine alma iddiasında bulunan bir örgüt ve topluluğun oluşması ya da yerleşmesini ve diğer ülkeye karşı mücadele amacında bulunan topluluğun yerleşmesini kabul etmeyi" öngörüyordu. Türkiye ve Rusya, aynı yükümlülüğü Kafkasya Sovyet Cumhuriyetlerine karşı da kabul ediyorlardı.

İkinci İnönü Savaşı

23 Mart 1921

Ocak ayında düzenlediği keşif amaçlı taarruzda somut bir sonuç elde etmeden hareket üslerine çekilmiş olan Yunan ordusu, Anadolu'da yeni bir taaruza hazırlanmıştı.

Yunan birlikleri 23 Mart 1921 günü, iki grup halinde, toplam 40.000 tüfek, 370 ağır makineli tüfek 114 top ve 1.200 suvariden oluşan kuvvetleriyle Eskişehir ve Afyon'a doğru taarruza geçti. Türk ordusunun silahlı kuvvetleri ise 24.000 tüfek, 214 ağır makineli tüfek, 4.900 süvari ve 144 toptan oluşmuştu.

24 Mart'ta Dumlupınar, 27 Mart'ta da Afyon düştü. İnönü mevkiindeki çatışmalar ise 27 Mart sabahı başladı. Türk ordusunun beklenmedik karşı taarruzu üzerine geri çekilmek zorunda kalan Yunan birlikleri İnönü cephesindeki savaşı kaybedince güneyde Afyon'un batısına kadar gerilemek durumunda kaldı. 1 Nisan günü ise İnönü Muharebeleri sona erdi ve Bursa'ya doğru çekilen birliklerin takibi başladı.

Anadolu savunmasında atılmış önemli bir adım olarak Türk ordusu ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yerini sağlamlaştıran ve bundan sonraki zaferlerin yolunu açan İkinci İnönü Savaşı, aynı zamanda iki taraf için önemli kayıplara da neden olmuştu. Türk ordusunun savaşta bizzat şehit olan askerleriyle birlikte, Yunan askerlerinin geri çekilirken şehir, kasaba ve köyleri yakmasından dolayı cephe gerisinde yaşanan tahribat da büyüktü.

Başkumandanlık Kanunu

5 Ağustos 1921

1921 yılı ortalarında Yunan ordusuyla devam eden savaş sonucunda Eskişehir ve Kütahya kaybedilmiş, bunun üzerine Türk kuvvetleri Sakarya'nın gerisine çekilmişti. Bu yenilgi TBMM'de birtakım muhalif tutumların ortaya çıkmasına neden oldu.

Mustafa Kemal Paşa'nın, ordunun çekilmesi yönünde karar verirken duyduğu endişeler gerçekleşmiş, Meclis'te birtakım tartışmalar yaşanmaya başlamış, özellikle muhalif mebusların olumsuz konuşmaları ortamı giderek sertleştirmişti. Yaşanan tartışmalar sonunda Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesine yönelik bir teklifte bulunuldu. Bu teklifin birçok mebus tarafından destek görmesi yeni bir konuyu gündeme getirdi.

Meclis'teki gelişmeleri takip eden Mustafa Kemal Paşa, 4 Ağustos 1921 tarihli gizli oturumda başkanlık makamına verdiği bir önergeyle, delegelerin isteği üzerine ordunun başkumandanlığı görevini kabul ettiğini, ordunun maddi ve manevi gücünü en yüksek seviyeye çıkarmak için, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sahip olduğu tüm yetkileri üzerine aldığını ve bu yetkinin üç ayla sınırlandırılmasını istediğini belirtti.

13 ret oyuna karşılık 169 oyla kabul edilen Başkumandanlık Kanunu önergesi şu şekildeydi:

1- Türkiye Büyük Millet Meclisi, aşağıdaki koşullarla, fiili başkumandanlık görevine kendi reisi Mustafa Kemal Paşa'yı memur etmiştir.
2- Başkumandan, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkisini fiilen kullanmaya yetkilidir.
3- Adı geçen kişiye emanet edilen yetki üç ay süreyle geçerlidir. Meclis gerek gördüğü takdirde bu sürenin bitiminden önce de bu sıfat ve yetkiyi yürürlükten kaldırabilir.
4- Bu kanun yayın tarihinden itibaren geçerlidir.
5- Bu kanunun yürütülmesinde yetkili Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir.

TEKALİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ

İnönü Savaşlarıyla yorgun düşen ve lojistik sıkıntılarla boğuşmak durumunda kalan ordunun takviye edilmesi amacıyla, Mustafa Kemal Paşa imzasıyla "Tekalif-i Milliye Emirleri" başlığı altında bir kanun halka bildirildi. Bu emirlerin bildirilmesinin ardından hemen Anadolu'nun her yerinde gerekli hazırlıklar başladı.

8 Ağustos 1921 tarihli bu kanun özetle şu hükümleri içeriyordu: Her kazada birer tekalif-i milliye komisyonu kurularak çalışmaları ordunun çeşitli gerekesinimlerini karşılamak üzere düzenlenmiştir. Her hane birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp komisyona teslim edecektir. Tüccar ve ahalinin elinde mevcut olan çamaşırlık bez, erkek elbisesi üretilebilecek her türlü kumaş, meşin ve benzeri malzemeler stoklarından yüzde kırkına; mevcut buğday, saman, arpa şeker, gaz, pirinç, zeytinyağı gibi ihtiyaç maddeleri stoklarına yüzde kırkına bedeli daha sonra dağıtılmak üzere el koyulacaktır. Ordu için alınacak nakliye araçlarından başka ahalinin elinde kalan araçlar ile 100 kilometrelik bir mesafeye kadar ayda bir defaya mahsus olmak üzere askeri nakliyat yapılması mecburidir. Ahalinin elinde muharebede kullanılabilecek silah ve cephane üç gün içinde teslim edilecektir. Benzin, makine, telefon makinesi, kablo, pil gibi malzeme stoklarının yüzde kırkına, bedeli daha sonra dağıtılmak üzere el koyulacaktır. Demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, arabacı esnafları ve imalathaneleri ile kılıç, mızrak gibi malzemeler yapabilecek sanatkarların isimleri zikredilmek üzere miktarları tespit edilecektir. Ahalinin elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, at ve öküz arabaları ile binek hayvanlarının yüzde yirmisine el konulmuştur.

Kastamonu'da Miting

22 Ağustos 1922

Sakarya Savaşı için hazırlıklar yapılırken Anadolu halkı cepheye zafer kazanılıncaya kadar ölüm uğruna çalışacağına söz vermek üzere toplantılarda, mitinglerde bir araya geliyordu. 22 Ağustos günü Kastamonu'da düzenlenen mitingde de Nasrullah Camii meydanında toplanan kalabalık, şu kararları almıştı:

1- Kastamonu halkı, kahraman ordumuzun vazifesini ifa ettiğine ve edeceğine, inayeti hakla, nihayet muzaffer olacağına emindir.
2- Kastamonu ahalisi, ordumuz düşmana karşı son ve kati zaferini elde edene kadar her türlü fedakarlığı yapacağına bir kere daha söz verir.
3- Kastamonu ahalisi kesin zaferin her halde temini için icabında kadınları ve çocukları ile beraber bunları takiben düşmana karşı gitmeye hazırdır.
4- Ordunun yiyeceğini, giyeceğini, silahını, cephanesini azami ölçüde temin için hepimiz günlük nafakamıza varıncaya kadar bütün varımızı fedaya hazırız.
5- Kahraman askerimizin memleketlerinde bıraktıkları evlat ve eşlerinin her türlü istirahatlerinin teminine son derece gayret olunduğunun icap edenlere tebliğini rica ederiz.
6- Kastamonu ahalisi bütün memleketin de aynı his ve kanaatte olduğundan emin olarak Misak-ı Milli ile çizilmiş sınırlarımız dahilinde tam bağımsızlığımızı ve özgürlüğümüzü güvence altına alacak bir barış imzalanıncaya kadar silahını elden bırakmamaya bir kere daha yemin eder.
7- Mukaddes camilerimizi ahıra çevirmek, kızlarımızın ırzına geçmek, kadın ihtiyar çocuk demeyerek önüne gelen her din kardeşimizi kılıçtan geçirmek gibi zulümlerin her gün bin türlüsünü gerçekleştiren Yunanlıların bu hareketleri kalplerimizdeki intikam duygusunu, göğüslerinden taşıracak bir dereceye getirmektedir.
8- Son ve kesin kararımız, zafer istiyoruz. Bunun için her şeyi yapacağız.

Sakarya Meydan Muharebesi

23 Ağustos 1921

İnönü savaşlarının ardından Anadolu'da ilerlemeyi sürdüren Yunan birliklerinin üç kolordu halinde toplanmış kuvvetleriyle 23 Ağustos 1921 günü taarruza geçmesiyle Sakarya Meydan Muharebesi başladı.

Türk birlikleri İnönü'de yaşanan çarpışmalarla yorulmuş, silah-cephane ve her türlü ihtiyaç konusunda sıkıntılar çekilmeye başlanmıştı. Ordunun ihtiyaçları için seferber olmuş halkın dört bir taraftan gönderdiği malzemeler belli noktalarda toplanıyor, bunların kimi kayıklarla, kimi kağnılarla, kimi de insanların sırtlarında gerekli bölgelere taşınıyordu.

Günler süren çarpışmalarda Yunan kuvvetlerinin taarruz girişimlerine karşı taarruzla yanıt veren Türk kuvvetleri, zaman zaman geri düşse de gücünü topladığında bu girişimleri arka arkaya püskürterek etkisiz hale getirdiği gibi, düşmana büyük kayıplar yaşattı. Taarruz, top atışları ve göğüs göğüse çarpışmalarla devam ediyordu. Daha fazla direnemeyeceklerini anlayan Yunan ordu kumandanlığı, birliklerinin Sakarya'nın batısına çekilmesine karar verdi ve birlikler bu emir doğrultusunda çekilmeye başladı. Yunan ordusu artık Türk ordusunun taarruzlarına karşılık veremeyerek işgal altındaki tüm tepeleri terk etmek zorunda kalmış, Sakarya Nehri'nin doğusundan batıya doğru ilerleyerek Türk ordusunun takibi sonucunda Seyitgazi-Afyon hattına çekilmişti.

Hem Türk hem de Yunan ordusunun büyük kayıplar verdiği Sakarya Meydan Muharebesi aralıksız süren bu kanlı çarpışmaların ardından, 13 Eylül 1921'de Yunan birliklerinin geri çekilmesi üzerine sona ermiş oluyordu.

Türk ordusunun Sakarya'da kazandığı zaferi Mustafa Kemal şu sözlerle müjdeledi: "Yirmi bir gün ve gece devam eden Sakarya Meydan Muharebesi, ordumuzun tam bir zaferiyle son bulmuştur." Zafer haberini alan Türk halkı tarafından tüm ülkede bayram ilan edildi ve dört bir yanda coşkun kutlamalar gerçekleştirildi.

Kars Antlaşması

13 Ekim 1921

Türkiye'nin Doğu sınırını güvence altına alan ve aynı zamanda Batılı devletlerle yapılacak görüşmelerde pazarlık payını artıran Moskova Antlaşması'nın hükümleri uyarınca, Kafkas cumhuriyetlerinin de bu antlaşmayı kabul ettiklerini beyan eden bir antlaşma imzalanması ve antlaşma hükümlerinin uygulanabilmesi için, onay belgelerinin değiştirilmesi gerekliliği doğdu. Moskova Antlaşması'nın onay belgelerinin 22 Eylül'de Kars'ta değiştirilmesinin ardından antlaşma yürürlüğe girmişti.

13 Ekim 1921 tarihinde "Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında Dostluk Antlaşması" adı altında imzalanan Kars Antlaşması, Moskova Antlaşması'nın söz konusu Sovyet Cumhuriyetleri tarafından onaylandığına yönelik hükümler içeriyordu. Görüşmeler sırasında Türkiye adına Ankara Hükümeti temsilcisi, Sovyet Cumhuriyetleri adınaysa Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan temsilcilerinin bulunduğu antlaşma, bazı özel maddeleri de kapsıyordu. Buna göre; Türkiye gümrük ödemeksizin limanından serbest olarak yararlanabileceği Batum'u Gürcistan'a bırakacak, Nahcıvan bölgesi özerk bir yönetime sahip olacaktı. Taraflar arasındaki sınırlar bu antlaşmayla birlikte saptanmış olmakla beraber ticaret, ulaşım, gümrük, güvenlik ve sağlık konularında ortak önlemler alınacağı da ayrıca belirtiliyordu.

Kars Antlaşması, 16 Mart 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandı ve onay belgeleri 11 Eylül 1922 günü Erivan'da değiştirilerek uygulamaya alındı.

Ankara Antlaşması

20 Ekim 1921

Antep, Urfa ve Maraş'ta halkın direnişiyle karşılaşan ve yenilgiye uğrayan Fransızların, Ankara Hükümeti ile ilişkilerinde izlemeye başladıkları uzlaşmacı politik tutumun bir sonucu olarak, 20 Ekim 1921 günü Ankara Antlaşması imzalandı.

Ankara Antlaşması'yla aralarındaki savaş durumunun sona ereceğini kabul eden taraflar, Türk ve Fransız bütün tutuklu ve savaş tutsaklarını serbest bırakacaktı. Antlaşmanın imzalanmasından sonra en son iki ay içinde, uygulanacak boşaltma ve teslim alma, her iki tarafın komutanlarınca atanan bir karma komisyonun kararına göre saptanacak düzenlemelerle yapılacak, her iki taraf, boşaltılacak topraklarda, bu toprakları teslim alır almaz bir genel af ilan edecekti. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Misak-ı Milli'de açıkça tanınan azınlık haklarının, bu konuda İtilaf Devletleri ile onların hasımları ve kimi müttefikleri arasında yapılmış sözleşmelerdeki ilkelere dayanarak kendi tarafından doğrulanacağını bildiriyordu.

İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulacaktı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu kesimine ilişkin ayrıcalık hakkının ve Adana ilinde yapılmış bulunan kolların bu ayrıcalık haklarına bağlı, özellikle işletmeye ve taşıma ticaretine ilişkin tüm hak, izin ve avantajlar ile birlikte, Fransız Hükümeti'nin seçeceği bir Fransız grubuna devredilmesini kabul ediyordu. Antlaşmanın onaylanmasının ardından, Türkiye ile Suriye arasında bir gümrük sözleşmesi yapılması için bir karma komisyon kurulacaktı.

Bu antlaşmayla I. Dünya Savaşı'nın galiplerinden Fransa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin siyasi varlığını tanımış oluyor, doğu sınırına dair sorunları diplomatik yollarla çözen Ankara Hükümeti, güneydeki sınırları için de benzer bir başarı elde ederek dikkatini Batı Cephesi'ne yöneltmek için zaman ve güç kazanıyordu.

Fevkalade Harp Encümeni

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 27 Aralık 1921 tarihli gizli oturumunda, "Fevkalade Harp Encümeni" kurulmasına dair bir kanun tasarısı görüşülmeye başlandı.

Fevkalade Harp Encümeni Kanun layihasında orduların takviyesi ve memleket savunmasının gerektirdiği bütün hazırlık, üretim ve ulaşımın ve bunların düzenlenmesinde etkili olacak diğer vekâletlerin muamelelerinin devredileceği bir Harp Encümeni'nin teşlik edildiği bildiriliyordu. Bu encümen Müdafaa-i Milliye, Hariciye, Dahiliye, Nafıa, Sıhhiye, Maliye ve İktisat encümenlerinden gösterilecek adaylar arasından Büyük Millet Meclisi tarafından her üç ayda bir yenilenmek üzere seçilen on üyeden oluşacaktı. Seçim emri Müdafaa-i Milliye Encümeni'nce altı, Hariciye, Nafıa, Sıhhiye ve İktisat encümenlerince ikişer, Dahiliye Encümeni'nce de dört aday iradesi ve bunların yarısının tefriki suretiyle geçerli olacaktı; encümenlerin göstereceği adaayların o encümenlerde kayıtlı olması şart değildi. Encümen kararlarıyla vekâletler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların halledilmesi için yetkili merci Büyük Millet Meclisi'ydi. Harp Encümeni, çalışmaları hakkında her on beş günde bir Meclis'e bilgi vermekle yükümlüydü.

Meclis'te bu konuda yapılan görüşmelerin ardından, 14 Ocak 1922 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Ocak tarihli tezkiresi Meclis'in 19 Ocak tarihli oturumunda okundu ve encümenin ilk toplantısını 22 Ocak günü yapması kararlaştırıldı. Encümen bu tarihten itibaren her hafta toplanarak önemli kararlar alacaktı.

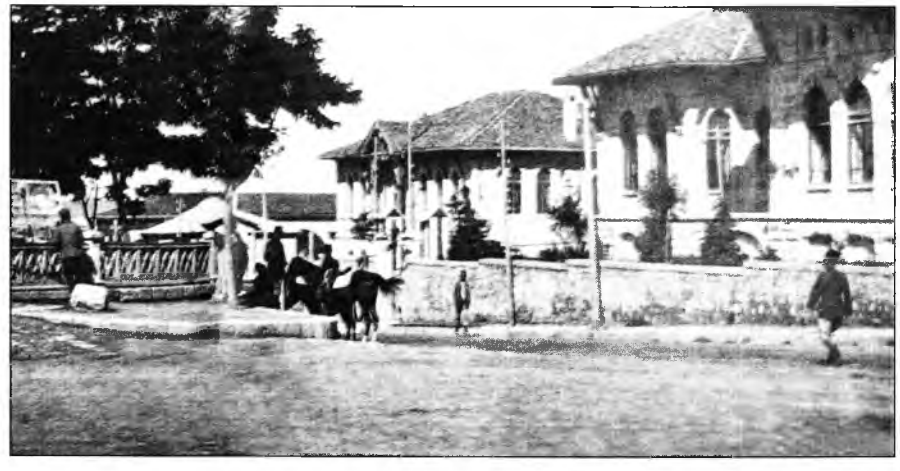

Büyük Taarruz

26 Ağustos 1921

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından aylar süren bir hazırlık yapıldıktan sonra, Haziran 1922 ortalarında, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bir meydan savaşı yaparak, düşman kuvvetlerini hızlı ve kesin bir sonuç alacak şekilde yenilgiye uğratmak üzere taarruza geçme kararını aldı.

Hazırlıkları büyük bir gizlilik içinde yürütülen taarruzun haberi, Yunanlıların ve İtilaf Devletleri'nin dikkatlerini çekmemek için ordu birlikleri arasında bir futbol maçı yapılması bahanesiyle kumandanlara Akşehir'de verildi. 20 Ağustos 1922 günü Ankara'dan habersizce Akşehir'e gelen Mustafa Kemal Paşa, ordu kumandanlarıyla yaptığı görüşmeler sonucu taarruz tarihini 26 Ağustos olarak saptadı.

Yürüyüşlerini tamamen gece yapan, sabaha karşı konaklanacak yerleri dikkatle seçen birlikler son bir iki günlerini Yunan birliklerinin 10-15 kilometre kadar yakınında, tam bir hareketsizlik içinde geçirdiler. 26 Ağustos günü sabaha karşı aniden başlayan şiddetli top ateşine hazırlıksız yakalanan Yunan birlikleri direniş gösterdiyse de büyük bölümünü yok etti. Kaçabilenler ise Mustafa Kemal'in verdiği "Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" emriyle, daha sonra Türk kuvvetlerinin takibi altına alınacaktı.

Yapılan muharebeler 30 Ağustos'ta büyük bir zaferle sonuçlandı. Bu muharebede Mustafa Kemal Paşa'nın orduyu bizzat yönetmesi nedeniyle 30 Ağustos Zafei'ne Başkumandanlık Meydan Muharebesi adı verildi.

Türk milletinin kendine güven duygusunu yükselten bu zafer, yeni Türk Devleti'nin temeli olmuş, Misak-ı Milli büyük ölçüde gerçekleştirilmişti. Türk taarruzu 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da beş Yunan tümenini hareketsiz hale getirmiş, imha harekâtıyla da "büyük felaket" Yunan ordusunun üstüne çökmüştü. Büyük Taarruz başladığından beri geri çekilen Yunanlılar 31 Ağustos'ta Uşak, 2 Eylül'de Aydın, 4 Eylül'de Alaşehir, 5 Eylül'de Kasaba, 6 Eylül'de Manisa'dan geçerek İzmir'e doğru kaçıyorlardı.

Avrupa'dan Ateşkes Önerisi

22 Mart 1922

Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türkler tarafından kazanılmış olması tüm dünyada yankısını buldu ve Ankara Hükümeti'nin siyasi başarılarını izleyen İtilaf Devletleri'nde bir yakınlaşma ihtiyacı doğurdu. Bunun üzerine Paris'te bir araya gelen İtilaf Devletleri temsilcileri 22 ve 26 Mart 1922 tarihlerinde, Ankara ve Yunanistan Hükümetlerine birer ateşkes önerisi sundular.

Barış önerileri ana hatlarıyla, iki taraf birlikleri arasında, on kilometrelik askerden arındırılmış bir alan oluşturulması; orduların ve askeri durumların İtilaf Devletleri'nin askeri komisyonlarınca denetlenip teftiş edilmesi; iki taraftan biri yeniden savaşa başlamak isterse, ateşkes süresinin bitmesinden en az on beş gün önce öteki tarafa ve İtilaf Devletleri temsilcilerine durumu bildirmesi; gerek Türkiye'de, gerek Yunanistan'da azınlıkların haklarının korunmasına ve bu konuda konulacak kuralların uygulanmasına Milletler Cemiyeti'nin de katılması; doğuda bir Ermeni yurdunun kurulması ve bu işe de gene Milletler Cemiyeti'nin katılması; Boğazların serbestliğini sağlamak için Gelibolu yarımadasında ve Boğazlar yöresinde askerden arınmış bir bölge kurulması; gibi esasları öngörüyordu. Bu notalara 5 Nisan 1922 tarihinde Ankara'dan verilen karşılık, ateşkesin prensipte kabul edildiğini, ancak temel koşul olarak ateşkesle birlikte boşaltma işlemine hemen başlanmasının gerekli sayıldığını bildiriyordu. Ancak bu notaya, tahmin edildiği gibi olumsuz bir yanıt geldi ve bunun ardından yapılan yazışmalar da sonuçsuz kaldı. Bu da kesin sonucu Anadolu'da sürdürülecek savaşta kazanılacak zaferin sağlayacağını gösteriyordu.

İzmir'in Kurtuluşu

3 Eylül 1922

Dumlupınar Meydan Muharebesi'nden yenilgiyle çıkan Yunan birliklerinin geri çekilmeye başlamasının ardından Mustafa Kemal Paşa Türk askerine "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" emrini vermiş, bu emir üzerine derhal harekete geçen birlikler Uşak ve Kütahya'ya, takip eden günlerde Eskişehir'e girmişti. Türk kuvvetleri daha sonra İnönü'ye yönelerek burada Eskişehir'den çekilen Yunan birlikleriyle karşı karşıya geldi. İnönü'de yapılan çarpışmada yenilgiye uğratılan Yunan birlikleri Bursa yönünde çekilmeye başladı.

Geri çekilerek İzmir'in doğusuna kadar gelen Yunan birlikleri, gittikleri her yerde bir taarruzla karşılaşıyordu. Yapılan muharebelerden sağ kurtulabilen ve kaçmaya başlayan Yunan askerlerinin bir kısmı kurtulabilmek için güneye, Uşak istikametine yöneldiler. Fakat burada karşılarına Kemalettin Sami Paşa'nın kolordusu çıktı ve böylece Yunan birliklerinin batıya ilerlemesinin önü kesilmiş oldu.

4 Eylül sabahı Kula'daki Yunan askerleri ile Alaşehir-Salihli arasında konumlanmış olan son Yunan kuvvetleri Türk birliklerince çevrildi. 8 Eylül sabahı Manisa civarında toplanan Türk birlikleri, burada karşılaştıkları bir grup Yunan askerini takip ve imha ederek Bornova'nın doğusuna doğru ilerledi.

9 Eylül sabahı saat 10'da Bornova üzerinden gelen ve Şerafettin Bey tarafından komuta edilen iki bölük İzmir'e girdi. Şerafeddin Bey'in, Hükümet Konağı'ndaki Yunan bayrağını indirerek yerine Türk sancağını asmasıyla birlikte 1919 yılından beri işgal altında olan İzmir, tekrar Türklerin eline geçmiş oldu.

Mudanya Mütarekesi

11 Ekim 1921

Türk ordusunun Anadolu'da kazandığı zaferler karşısında İtilaf Devletleri temsilcilerinin talebi üzerine, iki tarafın temsilcileri ekim ayında Mudanya'da bir araya gelerek Mudanya Mütarekesi'ni imzaladılar.

Yapılan görüşmelerde Türk tarafını TBMM hükümeti adına İsmet (İnönü) Paşa başkanlığında bir heyet temsil ediyor, İtilaf Devletleri adına ise İngiliz General Harrington, Fransız General Charpy ve İtalyan General Monbelli bulunuyordu. Türkiye ile asıl savaş halinde olan Yunanistan konferansa doğrudan bir temsilci göndermemiş, Yunan delegeleri anlaşma imzalanıncaya kadar Mudanya açıklarında bir gemide beklemiş, bu sırada Yunan tarafının sözcülüğü görevini İngiliz temsilcisi üstlenmişti.

11 Ekim sabahı imzalanan 14 maddelik Mudanya Ateşkes Antlaşması ile taraflar, antlaşmanın yürürlüğe gireceği 14/15 Ekim tarihi itibarıyla Türkiye ve Yunanistan arasındaki savaşın son bulacağını, Yunan kuvvetlerinin Adalar denizindeki yetki alanından Trakya ile Bulgaristan hududunun kat ettiği noktaya kadar Meriç'in sol sahili hattı gerisine çekileceğini, Meriç Nehri'nin sağ kıyısı ve Karaağaç'ın barış anlaşması yapılana dek İtilaf Devletleri'nin askeri birlikleri tarafından işgal edileceğini kabul ediyorlardı. Doğu Trakya'nın Yunan askeri ve idari güçlerince boşaltılmasına yönelik çalışmalar on beş gün içinde tamamlanacak, söz konusu bölge önce İtilaf Devletleri'nin görevlendirdiği yetkililer tarafından teslim alınacak, daha sonra Türk memurlarına devredilecekti; devir ve teslim işlemleri Yunan birliklerinin çekilmesinden itibaren 30 gün içinde son bulacaktı. İtilaf Devletleri ve Türkiye, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının çevresini kapsayan bir bölgede askeri bir hareket te bulunmamayı karşılıklı olarak taahhüt edecekler ve Boğazlara ilişkin kararı, barış konferansına bırakacaklardı.

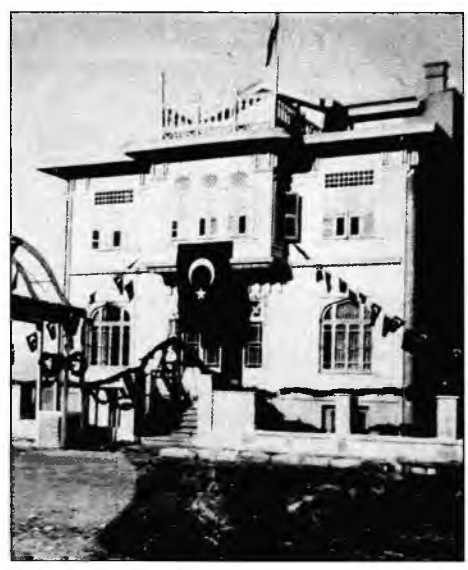

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanışıyla birlikte, Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Trakya, herhangi bir silahlı çatışmaya girilmeden Türk hükümetinin denetimi altına girmiş oluyordu.

Saltanatın Kaldırılması

1 Kasım 1922

11 Ekim 1922 günü, Ankara Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından, yapılacak barış konferansı için hazırlıklar başlamıştı. Fakat İstanbul Hükümeti'nin bu barış konferansına katılmayı istemesi, İtilaf Devletleri'nin de diplomatik sahada Ankara Hükümeti'nin yanı sıra Osmanlı Hükümeti'nin varlığını da tanıyor olması ve söz konusu barış konferansına bu hükümetin temsilcilerini davet etmesi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi bu konuya kesin bir çözüm bulma gereği duyuyordu. Bu ikiliği ortadan kaldırmak, Meclis adına bir zorunluluk teşkil ediyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın saltanatı kaldırma yolundaki düşüncelerini sezen ve endişeye kapılan muhalif mebuslar, Meclis'te karşı propagandaya başlamışlardı. Yapılan görüşmelerde Mustafa Kemal Paşa, toplantıda hazır bulunanların, saltanat makamının kaldırılmasına yönelik endişe içinde olduklarını görünce bu değişikliğin asli nedenini açıklayan bir konuşma yapma gereği duydu. Mustafa Kemal, saltanat makamını hilafetten ayırmak ve saltanatı kaldırmak konusunda kesin kararını vermişti. Aynı kararlılık Meclis'te süregelen tartışmalarda da devam etti. 30 Ekim 1922 tarihli Meclis görüşmesinde hazırlanan ve Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde seksen mebus tarafından imzalanan önergede, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmış olduğu, yeni bir Türkiye Devleti'nin doğduğu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu uyarınca hakimiyet haklarının yalnızca millete ait bulunduğu belirtiliyordu. Bazı mebusların saltanatın kaldırılması konusunda birtakım kaygılar taşıdığını fark eden Mustafa Kemal, daha sonraki günlerde yapılan toplantılardan birinde, saltanatın kaldırılmasının, millete verilen hakimiyet hakkının kanunla ifade edilmesinden başka bir şey olmadığını dile getirdi. Bunun üzerine Meclis'teki gergin hava giderek dağıldı ve aynı gün hazırlanan kanun tasarısı oylama sonucu kabul edildi.

Padişah Ülkeyi Terk Ediyor

1 Kasım 1922 günü itibariyle saltanatı elinden alınan ve halifeliği de tehlikede görünen Padişah Vahdeddin, ülkeden ayrılmaya karar verdi. Padişahın ülkeden ayrılma kararı ve bunun için İngiliz Hükümeti'ne yönelttiği talep, 17 Kasım 1922 tarihli resmi bir telgrafla Meclis'e ulaştı. Telgraf, bu haberi "Vahdeddin Efendi bu gece saraydan ayrılmıştır" cümlesiyle iletiyordu.

Aynı gün Meclis'te okunan bir mektup ile ona ekli bir bildiri ise padişahın ülkeyi terk edişiyle ilgili şu bilgileri veriyordu:

"...Zatışahane, İngiltere'nin koruyuculuğuna sığınarak bir İngiliz harp gemisiyle İstanbul'dan ayrılmıştır...

Resmen bildirilir ki, Zatışahane, bugünkü durum karşısında hürriyet ve hayatını tehlikede gördüğünden, bütün Müslümanların halifesi sıfatıyla İngiliz himayesini ve aynı zamanda İstanbul'dan başka bir yere götürülmesini istemiştir. Zatışahane'nin isteği bu sabah yerine getirilmiştir. Türkiye'deki İngiliz Kuvvetleri'nin Başkomutanı General Sir Charles Harrington, Zatışahane'yi almaya giderek bir İngiliz harp gemisine kadar kendisine eşlik etmiş ve Zatışahane, vapurda Akdeniz Filosu Genel Komutanı Amiral Sir De Brook tarafından karşılanmıştır. İngiliz Fevkalade Komiser Vekili Sir Newill Henderson, Zatışahane'yi gemide ziyaret ederek Kral Beşinci George'a bildirilmek üzere arzularını sormuştur."

Vahdeddin'in 17 Kasım 1922 sabahı İstanbul'dan Malaya isimli İngiliz zırhlısı ile ayrılıp Malta'ya doğru yola çıkışının ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni halifenin Abdülmecid Efendi olmasına karar verdi.

İzmir İktisat Kongresi

17 Şubat 1923

Yeni Türkiye'nin önemli etkinliklerinden biri, bağımsızlığı korunan bir ekonomik yapının dayanaklarının ve ilkelerinin belirlenmesi amacıyla 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de eski Banka Han binasında toplanan İzmir İktisat Kongresi'ydi. Kongrede ele alınacak sorunlardan bazıları Kongre Heyeti tarafından Türkiye'de kredi meselesi, istihsalin tanzimi, gümrük meselesi, vergiler, vesait-i nakliye başlıkları altında ayrıntılı bir rapor şeklinde yayınlanmıştı. Çiftçi, tüccar, sanayi ve işçilerden seçilen 1135 üyenin kendine özgü sorun ve taleplerinin ortak bir platformda gündeme gelmesinin sağlandığı kongrede, bu grupların hazırladığı iktisadi esaslar tartışıldı ve kabul edildi.

İzmir İktisat Kongresi ile ilgili tebliğler "İktisat Esaslarımız" adlı bir kitapçık şeklinde yayımlandı. Kongrede alınan kararlardan biri, hammaddesi yurtiçinde yetişen veya yetiştirilebilen sanayi dallarının kurulmasıydı. Diğer kararlar arasında el işçiliğinden ve küçük imalattan süratle fabrikaya veya büyük işletmeye geçilmesi; devletin yavaş yavaş iktisadi görüşleri de olan bir organ haline gelmesi ve özel sektörler tarafından kurulamayan teşebbüslerin devletçe ele alınması; özel teşebbüslere kredi sağlayacak bir devlet bankası kurulması; dış rekabete dayanabilmek için sanayinin toplu ve bütün olarak kurulması; yabancıların kurdukları tekellerden kaçınılması; sanayinin teşviki ve milli bankaların kurulmasının sağlanması; demiryollarının inşaat programına bağlanması; iş erbabına "amele" değil, "işçi" denmesi ve sendika hakkı tanınması yer alıyordu.

İstanbul'un Kurtuluşu

6 Ekim 1923

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nı gerekçe göstererek 13 Kasım 1918'de donanmalarını Haydarpaşa önlerine demirleyen İtilaf Devletleri, bu fiili işgali, 16 Mart 1920'de resmi bir işgale dönüştürmüşlerdi.

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasının ardından Refet (Bele) Paşa komutasındaki bir Türk birliği İstanbul'a girmiş, fakat İstanbul resmi işgalden tam olarak kurtulamamıştı. Batı Anadolu 18 Eylül 1923'te düşmandan tamamen temizlenmiş, 11 Ekim 1923 günü imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla birlikte İstanbul, Boğazlar Bölgesi ve Doğu Trakya'daki Türk egemenliği güvence altına alınmıştı.

Lozan görüşmelerinde gündeme gelen barış şartlarının kabul edilmesi üzerine 24 Temmuz 1923 günü imzalanan Lozan Barış Antlaşması, işgal kuvvetlerine, İstanbul'u boşaltmaları için altı hafta süre tanıyordu. İtilaf Devletleri güçlerinin, 4 Ekim 1923'te düzenlenen bir törenle şehri terk etmelerinin ardından 6 Ekim günü Şükrü Naili Paşa komutasındaki Türk ordusu İstanbul'un Anadolu yakasına gelerek burada coşkulu bir şekilde karşılandı. 6 Ekim 1923 günü, İtilaf Devletleri'nin 1918 yılından itibaren konuşlandıkları İstanbul'daki varlıklarının son bulduğu ve İstanbul halkının silahların gölgesinden tümüyle kurtulduğu gün olarak tarihe geçti.

Lozan Antlaşması

24 Temmuz 1923

Mudanya Mütarekesi görüşmelerinde verilen karar doğrultusunda, Lozan'da Türk heyeti ile İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya temsilcilerinin bir araya geldiği bir barış konferansı toplandı. Bu ülkeler dışında, Boğazlar meselesi görüşülürken Sovyet Rusya, Ukrayna ve Gürcistan; Ege Denizi üzerinde konuşulurken Bulgaristan katılacak, Amerika Birleşik Devletleri de gözlemci statüsünde konferansta bulunacaktı.

Açılış oturumu 20 Kasım 1922 günü yapılan barış görüşmelerinde İsmet Paşa'nın taleplerinden vazgeçmemesi İtilaf Devletleri temsilcilerinin kısa zamanda bir barış antlaşması imzalanabileceği yönündeki beklentilerine uygun düşmeyince, 21 Kasım 1922 günü başlayan görüşmeler 4 Şubat 1923'te kesintiye uğradı; ardından 23 Nisan 1922'de tekrar başlayan görüşmeler barış antlaşmasının 24 Temmuz 1923'te imzalanmasıyla son buldu.

Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı, Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması'na göre kabul ediliyor; Musul üzerinde antlaşma sağlanamadığı için Irak sınırı İngiltere ve Türk Hükümeti'nin kendi aralarında görüşüp anlaşmalarına bırakılıyor; Türk-Yunan sınırı Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda belirlenen şekliyle kabul ediliyordu. Meriç Nehri'nin batısındaki Karaağaç istasyonu ve Bosnaköy, Yunanistan'ın Batı Anadolu'da yaptığı tahribata karşılık alınacak savaş tazminatına karşılık elde ediliyor, Gökçeada ile Bozcaada Türkiye'de, diğer Ege adaları Yunanistan'da kalıyordu. Kapitülasyonlar tamamen kaldırılıyor, Batı Trakya'daki Türklerle İstanbul'daki Rumlar dışında Anadolu ve Doğu Trakya'daki Rumlar ve Yunanistan'daki Türklerin mübadele edilmesine karar veriliyordu. Osmanlı borçları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan devletlere bölüştürülüyordu. Askeri olmayan gemi ve uçaklar barış zamanında boğazlardan geçebilecek, geçişi sağlamak amacıyla uluslararası bir kurul oluşturulacak ve bu düzenlemeler Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında sürdürülecekti.

Lozan Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu hazırlayan Sevr Antlaşması'nın yerine, Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıcının temellerini kuvvetlendiriyordu.

Halk Fırkası'nın kuruluşu

9 Eylül 1923

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasına karşın Meclisin içinde ve dışında değişik gruplar arasında tartışmalar ve muhalefet eğilimler gözleniyordu. Mustafa Kemal Paşa ise yeni bir partinin kurulmasına karar vermişti.

Bu doğrultuda 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesine dair Meclis'e sunulan 120 imzalı önerge aynı gün oybirliğiyle kabul edildi. Meclis'in seçimlerin yenilenmesi yolunda karar almasından sonra harekete geçen Mustafa Kemal Paşa bir yandan bir seçim beyannamesi yayınlayıp, diğer yandan da bütün Anadolu ve Rumeli ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilatlarına bir genelge göndererek seçimlere hazırlanılmasını istedi.

Seçim kararının alınmasından sonra, 8 Nisan 1923'te Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini açıklayan "9 Umde" bildirisi yayınlandı. İkinci Grubun aday göstermeyerek seçimlere katılmadığı 1923 seçimlerini ülkenin birçok yerinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üyeleri kazandı.

Mustafa Kemal Paşa, 7 Ağustos'ta partiye mensup milletvekilleriyle "Halk Fırkası" adı altında bir toplantı yaptı. 9 Eylül'e kadar devam eden toplantıların sonucunda fırka tüzüğü kabul edilerek, fırka reisliği ve idare heyeti seçimleri yapıldı. Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkası'nın ilk reisliğine, Kütahya milletvekili Recep (Peker) Bey "kâtib-i umumiliğe" (genel sekreter) seçildi. 9 Eylül'de Halk Fırkası resmen kurulmamakla birlikte işlerlik kazanmıştı. Partinin resmen kuruluşu ise 20 Kasım günü İçişleri Bakanlığı'na yapılan müracaatla oldu. Yine bu tarihte Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderilen bir tamimle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin partiye dönüştüğü ve bütün cemiyetlerin partiye intisap ettiği belirtildi.

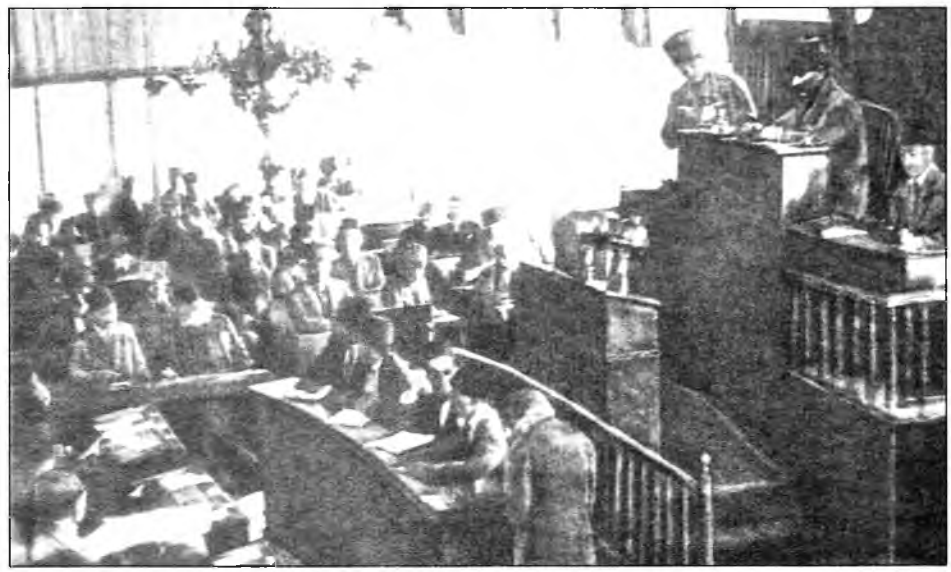

HALK FIRKASI'NIN İLKELERİ

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluşunda temel aldığı ilkeler özetle şöyleydi: Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur. Yönetim, halkın doğrudan doğruya kendi kendisini yönetmesi temeline dayanır. Ulusun gerçek ve tek temsilcisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dışında hiçbir kimse, hiçbir güç ve hiçbir makam ulusun kaderine egemen olamaz.

Ülkede güven ve asayişin kesinlikle korunması en önemli görevdir. Bu amaçla ulusun istek ve gereksinmesine uygun olarak sağlanacaktır. Mahkemelerin özellikle gecikmeden adalet işlerini yapabilmesi sağlanacaktır. Bundan başka kanunların tümü ulusal gereksinmelere, hukuk biliminin anlayışına uygun olarak sağlanacaktır. Mali kurumlar çiftçilere, sanayici ve tüccarlara ve bütün diğer işadamlarına kolaylıkla borç verecek durumda düzenlenecek ve çoğaltılacaktır. Ziraat Bankası'nın sermayesi arttırılacak, çiftçilere daha kolay ve

daha geniş yardım edilebilmesi sağlanacaktır. Hammaddeleri ülkemizde bulunan mal ve sanat ürünlerinin ülke içinde yapılabilmesi, korunması, teşvik edilmesi ve ödüllendirilmesi için her türlü uygulamada bulunulacaktır.

İlköğretimde, öğretimin birleştirilmesi ve bütün okulların gereksinimlere göre düzenlenmesi, çağdaş temellere oturtulması, öğretmen ve profesörlerin hizmetlerinde yükselmeleri ve ilerlemeleri sağlanacaktır. Genel sağlık ve sosyal yardımla ilgili kurumlar düzeltilip çoğaltılacak, çalışanları için koruyucu yasalar yapılacaktır.

Askerlik süresi kısaltılacaktır. Bundan başka okuryazar olanların, orduda okuma yazma bilenlerin, orduda okuma yazma öğrenenlerin hizmet süresi bir derece daha azaltılacaktır. Bütün devlet hizmetleri aralıksız denetim ve gözetime tabi olacaktır.

Harap olan ülkemizin en kısa zamanda yeniden yapılanması için devletçe alınan tedbirlerden başka, inşaat ve tamirat yapılması, yer yer şirketler kurulması teşvik edilip sağlanacak ve bireysel girişimleri korumayı amaçlayan hükümler konulacaktır.

Cumhuriyet'in İlanı

29 Ekim 1923

Lozan Antlaşması'nda Misak-ı Milli'ye en uygun kararlar alınmasının ardından, yönetim konusunda birtakım yenilikler yapmak gerektiğini düşünen Mustafa Kemal, 20 Ocak 1921'de ilan edilmiş olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklikler yapılmasını öngören bir taslak hazırlamıştı.

Mustafa Kemal'in düşündüğü değişikliklerin ilki, kanundaki birinci maddenin sonuna "Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyettir" cümlesinin eklenmesiydi. Yapılacak bir diğer değişiklik, üçüncü maddenin "Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükümetin ayrıldığı idare kollarını İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder" şeklinde yeniden düzenlenmesiydi. Sekizinci ve dokuzuncu maddeler ise şu şekildeydi: "Türkiye cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Umumi Heyeti tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi yeni cumhurbaşkanının seçilmesine kadar devam eder. Görev süresi biten cumhurbaşkanı yeniden seçilebilir. Türkiye cumhurbaşkanı, devletin başkanıdır. Bu sıfatla gerek gördükçe Meclis'e ve Vekiller Heyeti'ne başkanlık eder. Başbakan, cumhurbaşkanı tarafından ve Meclis üyeleri arasından seçilir. Diğer bakanlar, başbakan tarafından ve yine Meclis üyeleri arasından seçildikten sonra cumhurbaşkanı tarafından hepsi birden Meclis'in onayına sunulur." Bu maddelerin yer aldığı metin, daha sonra Mustafa Kemal tarafından üzerinde çalışılıp tam bir anayasa tasarısı halini alacaktı.

Nihayet 28 Ekim akşamı yapılan bir toplantıda Mustafa Kemal, uzun zamandır beklediği fırsatı buldu ve orada bulunanlara "Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz" dedi. 29 Ekim 1923 günü yapılan Meclis toplantısında, kanun taslağı oy birliğiyle kabul edildi.